१—नवां छपायेलां पुस्तको

[illegible]

श्रीमद् भागवत भाषांतर—बीजी आवृत्ति

[illegible]

स्वामी विवेकानंद—भाग १ थी ५ नी बीजी आवृत्ति

વિવિધ ગ્રંથમાળાદ્વારા અગાઉ પ્રસિદ્ધ થયેલા આ પાંચે ભાગ કેટલોક સમય થયાં અલભ્ય થયેલા હોવાથી તેની આ બીજી આવૃત્તિ બે મોટા પુસ્તકોરૂપે છપાવવામાં આવી છે.

દરેક પુસ્તકમાં ઇંચ ૫॥×૮ ના કદનાં ૬૦૦ લગભગ પૃષ્ઠ હોય કાગળ મજબૂત સ્વદેશી, પૂંઠાં પાકાં, તથા મૂલ્ય સવા બબે રૂપીઆ છે. પોસ્ટેજ દરેકનું ०।= છે.

આ ભાગોમાં આવેલા વિષયોની વિગત આ ગ્રંથની છેવટની જા० ખ० મા આપેલી છે.

જેઠ માસની આખર સુધી આ પુસ્તકોનું મૂલ્ય ચાર ચાર આના ઓછું રહેશે.

श्रीरामकृष्णकथामृत—भाग १—२ भेगा

અગાઉ વિવિધ ગ્રંથમાળાદ્વારા નીકળી ચૂકેલા આ બન્ને ભાગોએ સરકારી તેમજ સામાન્ય વાચકવર્ગની પુષ્કળ પ્રીતિ સંપાદન પ્રાપ્ત કરેલી [illegible] તેની પુષ્કળ માગણી થયાથી આ બીજી આવૃત્તિ છપાવવામાં આવી છે. સ્વામી વિવેકાનંદજીના સદ્ગુરુ પરમહંસ રામકૃષ્ણદેવ જેવા બ્રહ્મનિષ્ઠ, સરળ અને મહાન્ પુરુષની અનેક સુવિખ્યાત પુરુષો સાથેની મસલત, સંવાદ, તેમજ ઉપરાઉપરિ અમ [illegible] વાતોથી ભરપૂર એવી આધ્યાત્મિક વાતચીતોનું તથા વખતો વખત હરિજનો સાથેના તેમના કીર્તનાનંદ, [illegible] અને તેમને વારંવાર થઈ આવતી ભાવસમાધિઓનું વર્ણન [illegible] તેમના એક વિદ્વાન શિષ્યે આ ગ્રંથમાં એવું તો આબેહૂબ આપેલું છે તેમજ પરમહંસ [illegible] કહેલા પોતાના સાધકદશાના તથા તે પછીના અનુભવો તેમની [illegible] સ્વાભાવિક અને હૃદયંગમ ભાષામાં આપેલા છે કે જેથી આ ગ્રંથનું [illegible] આધ્યાત્મિક ગ્રંથો કરતાં પણ અધિક આનંદ ઉપ[illegible] શકે છે. આ કથામૃતમાં મગ્ન થયે જરા પણ આમદ ન જણ[illegible] ધર્મો તરફ અને તેના સ્થાપકો તરફ તે સદ્ભાવ પ્રકટાવે છે.

આ પુસ્તકનું કદ ઇંચ ૫॥×૮ નાં પૃ० ૬૫૦ નું [illegible] હોય [illegible] આવતા જેઠ માસ સુધી તેમાં રૂપીએ બે આના એ[illegible]

स्वामी रामतीर्थ—ग्रंथ ३ जो—भाग १०—११

આ ગ્રંથ તે આ પુસ્તક પોતેજ છે પૃષ્ઠ સંખ્યા ૫૨૦ [illegible] ૧ ૨) છે પરંતુ જેઠ સુધી રૂ ૧॥। અને મુંબઈના [illegible] રૂ [illegible]

२—संपूर्ण महाभारत

પૂર્ણ મહાભારત કહાડવાની યોજના અગાઉ આ સંસ્થાએ ઘણી મોટી [illegible] શરૂ કરવાની તૈયારી [illegible] ઈશ્વરેચ્છા હશે તો આવતા વર્ષમાં તેની [illegible] રજુ કરાશે. તથા અન્ય [illegible] ગ્રંથ બહાર પડી જશે

૩—ટ્રસ્ટ પછી પ્રગટ થનારાં બીજાં પુસ્તકો

[illegible]

[illegible] | [illegible]

૪—જ્ઞાનયજ્ઞ ફંડની ચાલુ સાલની યોજના

[illegible]

અને ત્યાંસુધી આ જ્ઞાનવર્ધક યોજના હમેશ માટે ચાલુ રાખીને તેના [illegible] [illegible] વરસ જૂદા જૂદા પ્રકારની પુસ્તિકાઓ ફેલાવવાની ધારણા હોવાથી આ યો[illegible] [illegible] મૂળ લેખ વિવિધ ગ્રંથમાળાના વાંચનારાઓ ઉપરાંત બીજાઓના [illegible] [illegible] આવે તેટલા માટે (આ પુસ્તકની પ્રતો વિ૦ ગ્રંથમાળાનાં ગ્રાહકો [illegible] [illegible] પુસ્તકાકાર છપાવવી હોવાથી) તે લેખ આ પુસ્તકમાં પણ (આ પાછી [illegible]) [illegible] છે.

૫–विविध ग्रंथमाळाविषे बे बोल

[illegible] કદમાં ફેરફાર—ગત વર્ષના છેલ્લા પુસ્તકમાં જણાવ્યા પ્રમાણે [illegible] (ડબલ [illegible]) કદનાં પૃષ્ઠ આપવાનું આ પુસ્તકથી શરૂ થયું [illegible] નથી કે આ ફેરફાર માત્ર અજમાયશ તરીકે હોઈને બીજા વર્ષ [illegible] આરંભમાં [illegible] ઉપર છે.

આ. પહેલું પુસ્તક—આ પછીના પુસ્તક તરીકે નેપોલિયન બોનાપાર્ટનું જીવનચરિત્ર (સુમારે [illegible] (૭૦૦ પૃષ્ઠનું) છપાતું હોઈને તે આવતા જેઠ અથવા અષાઢ [illegible] [illegible] પર આ માળાદ્વારા નેપો[illegible] [illegible] જીવનચરિત્ર પ્રસિદ્ધ થતું તેના કરતાં આ જીવનચરિત્ર કદમાં [illegible] [illegible] સાથે [illegible] અને એ પ્રકાર છે.

૬–प्रत्येक ग्राहक प्रत्ये एक खास प्रश्न

[illegible] નીચે જણાવેલાં પુસ્[illegible] [illegible]

[illegible] સ્વર્ગની [illegible] પ્રસિદ્ધ થયાં છે. [illegible]

[illegible] પુસ્તકો

[illegible]

[illegible] સ્વર્ગ

સ્વર્ગની સીડી	જુવાની જાળવવાના ઉપાય
સ્વર્ગની સુંદરીઓ	સ્વર્ગના સંદેશા

ઉપરના પૈકીનાં કેટલાં સિવાયનાં સર્વ પુસ્તકો અગાઉ છપાઇ ચુકેલાં છે; પરંતુ હાલ તે મળી શકતાં નહિ હોવાથી તે આ સંસ્થાદ્વારા પ્રસિદ્ધ તો થનાર જ છે; છતાં આ પ્રશ્ન જણાવ્યો એટલા માટે જ કે વિવિધગ્રંથમાળાનાં જે ગ્રાહકો પાસે એ પુસ્તકો હોય અને તેથી કરીને જેઓ આ માળાદ્વારા તેને મેળવવા ન ઇચ્છતા હોય, તેમણે તે વિષે આ પુસ્તક હાથમાં આવ્યા પછીથી એક માસ સુધીમાં આ સંસ્થા તરફ અવશ્ય લખી જણાવવું. જો ગ્રાહકોની મોટી સંખ્યા તેને માટે ના લખી જણાવશે તો તે પુસ્તકો છુટાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે, અને તેમ નહિ જણાય તો તે પુસ્તકો વિવિધગ્રંથમાળામાંજ પ્રસિદ્ધ કરાશે.

૭–મહાત્માઓની વાણી માટે ખાસ માગણી

અગાઉ થઇ ગએલા જ્ઞાનીઓ તેમજ ભક્તોની વાણીમાંથી જ્ઞાન, ભક્તિ, વૈરાગ્ય વગેરેને લગતાં સારાં સારાં ભજન, પદો, કવિતા, સાખીઓ, છંદ વગેરે ચુંટી કહાડીને તેવા દરેક ૫૦૦–૫૦૦ પૃષ્ઠના સુમારે પાંચેક ભાગોમાં આ સંસ્થા તરફથી વિવિધ ગ્રંથમાળાદ્વારા પ્રસિદ્ધ કરવાની ધારણા રાખવામાં આવી છે.

આ કામને માટે, અત્યાર સુધીમાં પ્રસિદ્ધ થઇ ચુકેલી વાણી ઉપરાંત બીજી પણ મળી આવે તેટલી વાણી ભેગી કરવાની હોવાથી પ્રત્યેક વાચક બંધુને તેમજ અન્ય જે જે સજ્જનોથી બની શકે તેમ હોય તેમને વિનંતિ કરવાની કે.—

મહાત્મા કબીર, તુલસીદાસ, મીરાંબાઇ, સુરદાસ, નરસિંહમહેતા, પ્રીતમદાસ, રવિદાસ, બાજુદાસ, વિક્રમદાસ, લાલદાસ, ગંગારામ, દયારામ, મહારાજ, મુળદાસ, ભોજાભક્ત, બાપુ સાહેબ, ધીરો, પ્રેમાનંદ, આનંદઘન, સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાયના સંતો, નિરાંત, અખો ઇત્યાદિ ૪૦ કે ૫૦ સંત પુરુષોનાં ભજન, પદ, પ્રભાતિયાં, કવિતા, સાખી, વગેરેની જે કાંઇ લખેલી અથવા છાપેલી વાણી જેમની પાસે હોય અને જેઓ તેનો ઉપયોગ કરવા દેવાને પણ ખુશી હોય તેમણે તે મોકલી આપવા તસ્દી લેવી. પ્રથમ તો જે વાણી પોતા પાસે હોય તે છાપેલી છે કે લખેલી, અને લખેલી હોય તો તેની પદસંખ્યા અને કર્તાનું નામ લખી જણાવવું, અને છાપેલી હોય તો તે પુસ્તકનું નામ, પ્રકાશકનું નામ, પૃષ્ઠસંખ્યા અને મૂલ્યની વિગત લખી મોકલવી; એટલે તે વાણી આ સંસ્થાના ઉપયોગની છે કે નહિ તે તપાસી જોઇ હા કે ના નો ઉત્તર લખવામાં આવશે.

निवेदन

સ્વામી રામતીર્થના સદુપદેશનો નવમો ભાગ સંવત ૧૯૭૨ માં નીકળ્યા [illegible] જોવા સમો મળે આ (૧૦ તથા ૧૧ મા) ભાગો [illegible] બન્યું [illegible]

સ્વામી રામતીર્થના ભાગો તથા લેખો હિન્દીમાં શ્રીમાન્ નારાયણ સ્વામી દ્વારા [illegible] પ્રસિદ્ધ થએલા, તેના ઉપરથી આ ભાગો અનુવાદિત થ[illegible] તેમનો તેમજ તેમના અધ્યક્ષપણા નીચે લખનઉમાં સ્થપાએલી 'રામ [illegible]' હિન્દીમાં પ્રકટ થએલા ઉપદેશોની પણ આ અનુવાદ [illegible] સંશોધન કરવામાં મદદ મળેલી હોવાથી તે સંસ્થાનો પણ આ [illegible]

[illegible] અંગ્રેજી ઉપરથી હિન્દીમાં થએલાં છે તે તો ગુજરાતી આ[illegible] અંગ્રેજી [illegible] હોવાથી તે આમાં લેવાયાં ન[illegible]

[illegible]

[illegible]

લેખો, વગેરે તેમના ઉત્તમ ભાવો ઉર્દૂ ઉપદેશોમાં કંઇ એકજરૂપે પ્રકટી નીકળ્યા છે. ગુજરાતી અનુવાદમાં પણ એ ભાવો બનતે પ્રકારે જેમના તેમ ઉતરી આવે, એ મુશ્કેલીનું હતું. એ ત્રણ મહાત્માઓને હાથે એ ઉર્દૂ ઉપદેશોનો થોડો થોડો અનુવાદ થયો હતો. પછી ઉપર ઈશ્વરકૃપાથી [illegible] [illegible] જેવા સુયોગ્ય ગ્રેજ્યુએટ* નો સુયોગ પ્રાપ્ત થયો. ફારસી અને ઉર્દૂમાં પ્રવીણ હોવા સાથે તેમનો ગુજરાતી ઉપર પણ ઠીક કાબુ હોઇને આ કાર્ય તેમને સોંપવામાં આવ્યું; અને તે તેમણે બનતી કાળજીથી પૂરું કરી આપ્યું છે. આ ભાષાંતર સંપાદક પાસે આવવા પહેલાં તેમાં સ્વામીશ્રીના [illegible] ના હાથથી પણ કેટલુંક સંશોધન થઇ ગએલું હતું.

એકાદ નાનું [illegible] પ્રજ્વલિત અગ્નિમાં પતંગ [illegible] ભસ્મીભૂત બની રહે છે, તેમ ઉત્તમ કોટીના એકાદ વિરલ જીવ સને માટે વેદાન્તનું માત્ર એકાદ સારભૂત વાક્ય કે [illegible] પણ બ્રહ્મસાક્ષાત્કાર કરાવી શકે છે, પરંતુ લીલા કાષ્ઠને તો તેમનો ભીનાશ નષ્ટ થતાં સુધી વધારે અત્યંત અગ્નિનું સેવન કરવું પડે છે, તેમ મંદ અને મધ્યમ કોટીના જિજ્ઞાસુઓને પણ આત્મસાક્ષાત્કારને માટે મળવિક્ષેપ દૂર થતાં સુધી અધ્યાત્મવિદ્યાનું અને તેમાં બતાવેલા ઉપાયોનું સેવન થોડો કે વધુ સમય કરવું જ પડે છે. સંસારમાં જિજ્ઞાસુઓનો મોટો ભાગ એવી કોટીનોજ હોવાથી તેમની અનેકવિધ પ્રકૃતિઓને સુગમતા મળી તેમનો માર્ગ વધારે સરળ બને, અને વિષય એકનો એકજ છતાં તે જુદા જુદા પ્રકારે સમજાવવાની સગવડ પ્રાપ્ત થઇ તેઓને તે વિષયનો અભ્યાસ [illegible] બની રહે એટલા માટેજ આપણા પ્રાતઃસ્મરણીય ઋષિમુનિઓએ, પરમપૂજ્ય આચાર્યોએ અને અનેક સંતમહાત્માઓએ એકના એકજ આધ્યાત્મિક વિષય ઉપર એકને એકજ મુખ્ય ઉદ્દેશ રાખીને અનેક [illegible] હજારો ગ્રંથ સ્તોત્ર ભજન, વગેરેની રચના કરી છે, અને તેમાંથી પોતપોતાને અનુકૂળ પડે તે તે ગ્રંથાદિનું પઠનપાઠન કરતા હમ હજારો અને લાખો જિજ્ઞાસુઓ હજારો વર્ષથી તેનો લાભ લેતા આવ્યા છે.

સ્વામી રામતીર્થજીના પણ અનેક લખાણો તથા ભાષણોમાં માનવહિતનો એકજ ઉદ્દેશ અને એકજ અધ્યાત્મવિદ્યા તરવરી રહેલાં હોવા છતાં તેમાંની માત્ર એકાદ કે ચાર ભાષણોજ પ્રસિદ્ધ કરીને નહિ અટકતાં તેમના સમગ્ર લેખ ૪૦ પ્રસિદ્ધ કરવાનું અને તે જનમંડળ [illegible] આકર્ષક તથા હિતાવહ થતા ચાલી તેની ઉપરાઉપરી આવૃત્તિઓ નીકળવાનું કારણ પણ એજ છે.

સ્વામીજીના ઉપદેશના જે નવ ભાગ આગળ નીકળી ચૂક્યા છે તેમાંના કોઇ કોઇ વિષયની સાથે આમાંનો કોઇ કોઇ વિષય વધારે મળતો આવવા છતાં પણ તે તેમાં રહેલી કેટલીક વિશેષતાને લીધે આમાંથી બાતલ કરેલો નથી કરેલા નથી અને તેને

---

*મુખપૃષ્ઠપર તેમના નામ સાથે “ બી. એ ”ની ઉપાધિ જોડવાની તેમણેજ ના કહી હતી.

જહેલે આગના ભાગો હવે પછી છપાય ત્યારે તેમાંથીજ એવા પ્રકારના લેખ
લેખ પડતા મૂકવાનું રાખ્યુ છે

રામ બાદશાહની અલૌકિક બક્ષિસરૂપ આ આધ્યાત્મિક વાનીઓથી ભરપૂર હૃદયના ઉંડા પ્રેમ પૂર્વક પાઠકવૃંદના કરકમળમાં એવી ભાવનાસહિત સમર્પિત થાય છે,—પરમપવિત્ર પાઠકબંધુઓ તેમની દેવદુર્લભ વાનીઓનું આદરસહિત આસ્વાદ કરીને તેને પોતાના સર્વાંગમાં (આચાર તેમજ વિચારમાં) પચાવી દે, અને તે દ્વારા અનુપમ તુષ્ટિ-પુષ્ટિને પ્રાપ્ત કરે કે જેથી પછી આ અસત-જડ-દુ:ખરૂપ સંસારનાં દુ:ખ અને આવાગમન સહેવાં નહિ પડતા ઋષિમુનિઓએ કહેલી તે સર્વોપરિ કૃતકૃત્યતા, તે અનુપમ નિત્યાનંદ અને તે ચૈતન્યમયી અમરતા તેમની પોતાની બની રહે. ૐતત્સત્.

ઋષિકેશ, શિવરાત્રી, સંવત ૧૯૮૦ સિદ્ધ:—અખંડાનંદ

૧-ज्ञानयज्ञनी योजना

વાંચનાર બંધુઓ અને બહેનો !

જે પરમાત્માની કૃપાથી અને આપણા મહાન્ ઋષિમુનિઓના પ્રતાપથી આજે આવા ઉત્તમ ગ્રંથોનો લાભ તમે સહજમાં લઇ શકો છો, તે પ્રભુ અને ઋષિમુનિઓ પ્રત્યે કૃતજ્ઞતા દર્શાવવી એ પણ પ્રત્યેકનું કર્તવ્ય છે. આ કૃતજ્ઞતા માત્ર વાણીથી નહિ, પણ કૃતિથી-અર્થાત્ કે પોતાના કરતાં ઉતરતી સ્થિતિવાળાં મનુષ્યોની ઉન્નતિ માટે તનમનધનથી ઉદાર બનીને દર્શાવવી જોઇએ. આ પ્રકારે આ કૃતજ્ઞતા જેટલા પ્રમાણમાં માલુમ પડતી ન હોય [illegible] [illegible] અર્થાત્ પોતાથી ઉતરતી સ્થિતિવાળાઓ પ્રત્યે [illegible] [illegible] [illegible] તેટલા પ્રમાણમાં તેના તરફ તે પરમ પિતા પ્રભુની કૃપાદૃષ્ટિ પણ અધિક ઉતરી આવે [illegible] [illegible] ઉચ્ચ વસ્તુસ્થિતિઓ આપોઆપ પ્રાપ્ત [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] મૂકવાથી મલિન હૃદય નીકળતી જતી તેને [illegible] [illegible] [illegible] પ્રસરતી રહે છે તેવુંજ આ બાબતમાં પણ છે.

ઉત્તમ મનુષ્યનું [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તેને પોતે અનુભવતા હો, પરંતુ દેશના [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] માણસો પણ [illegible] ઉત્તમ [illegible] [illegible] [illegible] તેનું [illegible] [illegible] તો તેનાથી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અધિકારીઓ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] જ્ઞાનયજ્ઞને પ્રસ-[illegible] [illegible] [illegible] ઉત્તમ [illegible] [illegible] [illegible] વિચારો પૂરા પાડવા એના જેવું [illegible] [illegible] પ્રત્યેક, મનુષ્યનો [illegible] પુણ્યનું [illegible] કયું હોઇ શકે ? તે પરમ

...ના પ્રત્યે કૃતજ્ઞતા દર્શાવવાનો આથી ઉત્તમ માર્ગ બીજો કયો હોઈ શકે ? પ્રભુએ આ સૃષ્ટિ રચીને તેને બીજાઓની દયાઉપરજ મૂકી દીધી હોય એવું તો ...જ નહિ. તે પ્રભુની સર્વવ્યાપકતા, સર્વશક્તિમત્તા, સર્વજ્ઞતા અને સર્વ પ્રાણિ-...દાર્થ પ્રત્યેની અનુપમ સતત્ કૃપાવૃષ્ટિ આગળ તો મોટા સમ્રાટનું સમગ્ર પૃથ્વીનું ...ન પણ તૃણતુલ્ય ગણાય તેમ છે. આમ છતાં તે કૃપાળુએ શ્રીમાનો ઉપર કૃપા કરીને ...થા તેમનાપર કેટલીક ફરજ મૂકીને એવો માર્ગ પણ રાખ્યો છેજ કે જેથી તેઓ પોતાથી ...તરતી સ્થિતિવાળાઓને તનમનધનથી અમુક દરજ્જે ઉપયોગી બની શકે; અને તેમ કરીને પોતાનું હિત સાધી શકે તથા પોતાનું પુણ્ય અને સુખ વધારી શકે. આ પ્રમાણે પોતાનું ઉત્તમ હિત સાધવા માટે તેમજ ધનવૈભવની સાથે જોડાયલાં અનેકવિધ જ્ઞાત-અજ્ઞાત પાપોમાંથી છૂટવા માટે પણ આ માર્ગ ઘણોજ સરળ છે.

ઉપર જણાવ્યું તેમ માનવસમાજમાંનો જે મોટો ભાગ જ્ઞાનચારિત્ર્યવર્ધક ગ્રંથોનો લાભ નથી લઈ શકતો, તેમાં સદ્‌ગ્રંથોના અસ્તિત્વનું તથા તેના સદુપયોગના લાભ-નું તે વર્ગનું અજ્ઞાન, પૈસા ખર્ચવાની તેમની અરુચિ કે અશક્તિ, માત્ર સમાચારપત્રો કે વિલાસી વાર્તાઓમાંજ તેમનું પડ્યા રહેવું, વગેરે અનેક કારણો હશે, પરંતુ જેમ ઘરમાંના મોટા માણસો બાળકોને બોલતાં, ચાલતાં, ખાતાં, પીતાં, લખતાં, વાંચતાં વગેરે શિખવવાની અને બીજીપણ સર્વ આવશ્યકતાઓ પૂરી પાડવાની પોતાની ફરજ સમજે છે તેમ દેશરૂપી કુટુંબમાંના બાળવર્ગ સમાન એ અતિ વિશાળ માનવસમાજ પ્રત્યે પણ તેમના વડીલ બંધુઓ તરીકે સમજુ સજ્જનોને માથે આ બાબતમાં ખાસ અગત્યની ફરજ રહેલી છે, અને તે ફરજ તેઓ નથી બજાવતા, એ કારણ સર્વથી મોટું છે.

હકીકત એ પ્રમાણે હોવાથી સામાન્ય જનસમૂહમાં ચડતા વર્ગવાળાઓએ વિદ્વાનો અને ધનવાનોએ વખતોવખત નાનામોટા જ્ઞાનચારિત્ર્યવર્ધક ચોપડીઓપાનાંઓ મોટી સંખ્યામાં ફેલાવતા રહીને પોતાની પેઠે તેમને પણ ઉત્તમ જ્ઞાનનું આસ્વાદન કરાવી અને તેમનો જીવનમાર્ગ સરળ તથા સુખપ્રદ બને તેમ કરવું જોઈએ. અને ઉપર જણાવ્યું તેમ તેમના વડીલ બંધુઓ તરીકેનીજ નહિ પણ તેમની મહેનતનો અનેક પ્રકારે લાભ ઉઠાવનાર તરીકેની પણ ફરજ બજાવવા માટે, પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા પ્રત્યે કંઈ પણ સક્રિય કૃતજ્ઞતા દર્શાવવા માટે, ધનવૈભવની સાથે જોડાયલાં અનેકવિધ જ્ઞાત અજ્ઞાત પાપોમાંથી છૂટવા માટે, તથા પ્રભુની અધિક કૃપા મેળવી અધિકાધિક સુખસંપત્તિ અથવા મોક્ષપદનો લાભ મેળવવા માટે પણ સમજુઓએ તે બહુસંખ્યક માનવબંધુઓમાં જ્ઞાનચારિત્ર્યનો પ્રચાર ખૂબ ઝડપથી થાય તેમ કરવું જોઈએ.

આ પ્રકારનું કાર્ય એક સ્વતંત્ર યોજનાના રૂપમાં ઉપાડી લઈ તેની પાછળ

સર્વભાવે મચી પડનાર કોઈ નિઃસ્વાર્થી, ચારિત્ર્યવાન્ બહુશ્રુત અને
વ્યક્તિ ગુજરાતને માટે નીકળી આવે તો તે બહુજ અગત્યની લોકસેવા બજાવી
ધર્મ, નીતિ, આરોગ્ય, ઘરગથ્થુ ઉપાયો, સ્વચ્છતા ગૃહવ્યવસ્થા, બાળઉછેર માંદા
માવજત, પરોપકાર, સારા રીતરિવાજ, ખરાબ રૂઢિબંધન, જનસેવાના દરેકથી
થઈ શકે તેવા સાદા-સીધા પ્રકારો, અને બીજી અનેક બાબતોને લગતા નાના નાના
અને અસરકારક નિબંધો તથા વાર્તાઓ આવા કામને માટે વખતો વખત યોજી
શકાય અને ગુજરાતી તથા બીજી ભાષાઓમાં આવા ચોપડીચોપાનીઆં વખતો
વખત મેળાઓદ્વારા ગામડાઓમાં લોકસેવાનાં કામો બજાવનારાઓદ્વારા, તેમજ
પ્રથમ શાળાઓ અને માસિકપત્રો વગેરેના સરકારી વાચકવર્ગદ્વારા ઘણા મોટા પ્રમા
ણમાં ફેલાવી શકાય.

ખ્રિસ્તી લોકો ભારતવાસીઓને પોતાના ધર્મમાં વિશેષ [illegible] સારૂ અનેક
પ્રકારના પુસ્તકપુસ્તિકાઓ ફેલાવવા પાછળ તનમનથી અથાક શ્રમ લેવાની સાથે
ધનથી પણ લાખો કરોડોનો ખર્ચ કર્યા કરે છે તો પછી આપણા પોતાનાજ દેશના
અને પોતાનાજ ધર્મના લોકોની આવા પ્રકારની સેવાઓ તરફ આપણા જ દેશના
અને આપણા જ ધર્મના સમજુ સજ્જનોએ લક્ષ આપવાની કેટલી બધી જરૂર છે?

જ્યાં સુધી આવા કામો [illegible] સ્થાયી અને મોટા પાયા ઉપર ઉપાડવામાં આવે
નહિ ત્યાં સુધી એ દિશામાં પણ થોડું ઘણું થાય તે કરવાના હેતુથી આ સંસ્થા
તરફથી આ "જ્ઞાનયજ્ઞ"ની યોજના [illegible] ચાલુ કરવામાં આવી છે

આ જ્ઞાનયજ્ઞની પ્રથમ આવૃત્તિ તરીકે શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાના સારરૂપ ૧૮ મા
અધ્યાયના [illegible] છપાવીને ૧૯૭૦ના ચતુર્માસ—નેનો ઉપયોગ
[illegible] સાથમાં પણ ને મુજબ થશે.

આ [illegible] તેમજ અનુકૂળતા આવે ત્યારે ત્યારે આ
[illegible] માં તથા બીજી ભાષાઓમાં ફેલાવી શકાય
[illegible] નાની નાની ચોપડીઓ
[illegible] સારૂ આ જ્ઞાનયજ્ઞરૂપ
[illegible]

[illegible] વખતો વખત
[illegible] ચોપડીઓ
[illegible] અનુકૂળ સમયે [illegible]

[illegible] "[illegible]" એવું [illegible]
[illegible]

ા મુંબઇના કાર્યાલયમાં રકમ આપનારાએ હ્યાંગીજ પાવતી મળશે.

ા મુંબઇના કાર્યાલયમાં રકમ આપનારાએ હ્યાંગીજ પાવતી મળશે. વખત પ્રસિદ્ધ
આ ફંડનું વહિવટો હિસાબ વિવિધ ગ્રંથમાળાદ્વારા વખતો વખત પ્રસિદ્ધ
અને તેમાં જુદી જુદી પ્રત્યેક રકમ દાતાના નામ સાથે છપાશે. ઉપર જણાવેલી
રૂ.૧૧૪૦૦૦ ના ખર્ચનો, તથા અત્યારસુધીમાં જ્ઞાનયજ્ઞ કાર્યમાં આવેલા નાણાંનો
ાણ એ માળાના પુસ્તક " વિવેકાનંદ ભાગ ૧૦ મો " એમાં છપાઇ ચૂકેલ છે.
આ કોષમાં આર્થિક સહાય આપનારા જે સજ્જનો, આ યોજનાદ્વારા નીક-
ળતી ચોપડીઓ પોતાની લાયબ્રેરીઓમાં રાખવાનું કાર્ય પણ બજાવવાની તત્પરતા જણાવશે તેઓની
ે ચોપડીઓ તૈયાર થઇ શકે એટલી પુસ્તિકાઓ તો તેમને અવશ્યજ મોકલી અપાશે.
દિ સહાય પણ ધન્યવાદની સાથે લેવાશે; અને રકમમાં રકમ તેમણે આપેલી રકમ-
ેવી તૈયાર થઇ શકે એટલી પુસ્તિકાઓ તો તેમને અવશ્યજ મોકલી અપાશે.
આશા છે કે જ્ઞાનપ્રચારનો મહિમા સમજનારા સજ્જનો આ શુભ કાર્યમાં
ેક વખત ઉપયોગી થતા રહી શુભાશુભ પ્રસંગે આ ફંડને યાદ કરવા ચૂકશે નહિ.
આ " જ્ઞાનકોશ " માં રૂ. ૧૦૦ અથવા તેથી વધુ રકમ મોકલનારની જે
ઓ હશે અને તે પ્રથમથીજ જણાવી હશે; તો તેટલા ફાળાવડે તૈયાર થનારી
ુસ્તિકાઓના મુખપૃષ્ઠ ઉપર " અમુક તરફથી અમુક પ્રસંગ કે વ્યક્તિના સ્મર-
ણાર્થે સદુપયોગાર્થે ભેટ " કે એવું કાંઇ છપાવવું હશે તો છાપી શકાશે, અને એવું
ઉપરાંત જરૂરની સઘળી અથવા જેટલી પ્રથમથી કહી હશે તેટલી પ્રતો તે ધણીને સ્વહસ્તે
વહેંચવા સારૂ મોકલી આપી બાકીની પ્રતો સંસ્થા તરફથી બીજાઓદ્વારા વહેંચાશે.
ે અમે તેટલી થોડી પ્રત ખરીદીને વહેંચવા ઇચ્છનાર પણ જો ઇચ્છશે તો તે
પ્રતો ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે પોતાનું નામ વગેરે છાપવડે અથવા તો રબ્બરના
સીક્કાવડે લખી-છાપી શકાશે.

આર્ય ઋષિમુનિઓએ લોકસેવાદ્વારા સ્વહિતને સધાવનારાં જે અનેકવિધ યજ્ઞ-
દાનાદિ ઉપદેશ્યાં છે, તેમાં જ્ઞાનદાનને સર્વોપરિ ગણીને તેને "બ્રહ્મદાન" કહ્યું છે.
પરમવંદનીય શ્રીજ્ઞાનેશ્વર મહારાજ જ્ઞાનેશ્વરીમાં કહે છે કે:-" જે
કોઇ પુસ્તકના નિમિત્તથી ગીતા બીજાઓને આપે છે, તે માણસ લોકોને
માટે આ સંસારરૂપી જગતમાં મોક્ષસુખનું સદાવ્રત ખોલે છે...ગીતા-
રૂપી માતા અને મનુષ્યોરૂપી બાળક છૂટાં ભટકે છે, તેમનો મેળાપ કરાવી
આપવો, એ સજ્જનોનો ધર્મ છે.

જગતમાત્રના સદાના સહાયક અને પરમ આધારસ્વરૂપ પરમાત્મદેવની અપાર લોક-
હિતાવહતામાં નિમિત્તભૂત બનવામાં રહેલું મહાભાગ્ય સર્વને સમજાઓ. ૐ તત્સત્
સસ્તું સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય—અમદાવાદ અને મુંબઇ

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૩	૧૦	આ સામાન્ય	સામાન્ય
૮	૨૫	ચૂમતા	ચૂસતાં
૧૧	૨૬	છરી	છૂરી
૧૫	૭	क्लेशसंयुक्ता	क्लेशसंयुक्ताः
૨૦	છેલ્લી	વૈરાત્ય	વૈરાગ્ય
૪૨	૩	સવામાં	સેવામાં
૪૫	૯	સર્વેને	સર્વેમાં
૪૫	૨૬	શ્રતિનું	શ્રુતિનું
૫૫	૧૭	કર્યું	કર્યું તે
૬૦	૨૬	ક્રિયાએનો	ક્રિયાઓનો
૬૧	૮	કબતરને	કબૂતરને
૬૪	૭	ધજને	ધ્વજને
૬૪	૧૦	ધમાવવામાં	ધુમાવવામાં
૯૧	૪	અરૂડ	અરૂડ (લુહાણા)
૯૬	૧૦	શ્રતિ	શ્રુતિ
૯૬	૧૮	નિયમક	નિયામક
૯૭	૧૪	પછીની લીટી ન જોઇએ	
૧૧૩	૨૫	ડે છે	જોડે છે
૧૨૩	છેલ્લી	પિતાઓ	પિતાએ
૧૩૯	૧૯	બ્યો	ડુબ્યો
૧૪૫	૧૮	નાહ	નહિ
૧૬૦	૨૨	कार्य	कार्य न
૧૬૮	૯	માની	માનીએ
૧૯૨	૨૦	અબ્યા	આવ્યા
૨૦૫	૧૦	પાણીઓના	પ્રાણીઓના
૨૦૬	૨૨	गच्छाब्धि	गच्छन्ति
"	"	यममन्तिरम्	यममन्दिरम्
૨૧૨	૧૬	અને અને	અને
૨૧૮	૧૯	(અર્થાત્	અર્થાત્
૨૨૩	૨૧	उपाघि	उपाधि
"	૨૮	श्रुत्य.	श्रुतयः

૨૮	૧૭	તમા રીજ	તમારીજ
૨૦૭	૨૫	કેદા	કેદ
૨૫૯	૨૬	કાપો	કાપો
૨૬૦	૧૬	અહતું	ગૃહ્યું
૨૬૬	૨૮	હાંપે	હાથ
૨૬૮	૨૩	મારીજ	મોરીજ
૨૯૩	૨	દદના અનેથી	દદના) અને
૨૯૩	૨૨	शिपादम्	शिपोऽहम्
૨૯૦	૧૭	તમનાં	તેમનાં
૨૯૪	૪	ભ્રમ	ભ્રમરૂપ
૨૯૫	૨૬	ધળ	ધૂળ
૩૧૭	૧૫	જૈન)	(જૈન)
૩૨૮	૧૮	मनसॉ	मनसो
"	"	स्थर	स्थिर
૩૨૮	૧૨	ક્યા	ક્રિયા
૩૩૫	૨	કરે કરે	કરે
૩૪૫	૨૯	અને તુજ	તુંજ
૩૫૨	૪	કૃપા	કૃપાં
૩૫૫	૨૩	कोटयः	कोटयः ॥
૩૯૨	૨૧	કાશલ્ય	કૌશલ્ય
૩૯૯	૧૭	કરવામાં ૨૨ામાં	કરવામાં
૪૦૪	૧૨	સત્યન	સંપન્ન
૪૧૯	૨૩	કમા	ચૂકમા
૪૨૬	૨૦	કેમકે	(કેમકે
૪૩૮		અથપૂર્ણ	અશ્રુપૂર્ણ
૪૪૪	૧	ધળના	ધૂળના
૪૪૯	૨૦	સાદર્ય	સૌંદર્ય
૪૬૭	છેલ્લી	સૂપ	સૂર્ય
૪૭૨	૮	નથીક રતા	નથી કરતો
૪૭૮	૨૧	ગોળચદ	ગોલચદ
૪૭૯	૮	વાલછડ	બાલછડ
૪૮૨	૨૫	નવરપની	નવરૂપની
૪૮૫	૧૧	ઉપાધિને	ઉપાધિને

स्वामी रामतीर्थ

एमना सदुपदेश

ग्रंथ १ जो

रामपरिचय

(સ્વર્ગવાસી રાયબહાદુર બૈજનાથ જીના " સચ્ચાસાધુ " નામે લેખ ઉપરથી)

સાચા સાધુ તરીકેનું જીવન

વર્તમાન સમયમા સ્વામી રામતીર્થજી મહારાજ એમ. એ. સાચા સાધુઓના એક ઉમદા ઉદાહરણ થઇ ગયા છે. આ મહાત્મા ગોસ્વામી તુલસીદાસજીના કુળમા થયા છે. મુરાલીવાલા, જિલ્લે ગુજરાનવાલા, (પંજાબમા) કાર્તિક શુક્લ પ્રતિપદા સંવત ૧૯૩૦ ના દિવસે તેમનો જન્મ થયો હતો. તેમનું કુટુંબ ધનવાન ન હતું, તોપણ નિજ પુરુષાર્થવડે પંજાબ યુનિવર્સિટીમાં એમણે એમ. એ. ની ઉપાધિ મેળવી, અને ફોરમૅન કૉલેજ, લાહોરમાં બે વર્ષસુધી ગણિતવિદ્યાના અધ્યાપક રહ્યા. પંજાબ યુનિવર્સિટીમા તેઓ ગણિતવિદ્યાના પરીક્ષક પણ બહુધા નીમાયા કરતા હતા. તેમને બે પુત્ર અને એક પુત્રી થઇ. તેમનું વય માત્ર ૨૬ વર્ષનું હતું; અને શરીરે પણ આરોગ્ય હતા. કુટુંબના સર્વ મનુષ્યો અનુકૂળ હતાં તેમને સર્વત્ર માન આપવામા આવતું હતું, અને સંસારથી વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન

થાય એવી કોઇ સામગ્રી નહોતી. તથાપિ ઉપનિષદોનાં મહાવાક્યો
સાક્ષાત્કાર (અનુભવ) કરવાને ખાતરજ તેમણે નોકરી, સ્ત્રી, પુત્ર,
મિત્ર, સ્નેહી આદિ સર્વનો ત્યાગ કરી સંન્યાસ ગ્રહણ કર્યો. ડિસેમ્બ
૧૯૦૧ (૧૯૫૭)માં સ્વામીજી મથુરા આવ્યા. અહીં વ્યાખ્યાન આપ્યાં
પછી આગ્રા, લખનઉ, ફેઝાબાદ ઈત્યાદિ સ્થળોએ ફરી ફરીને અનેક સૂતે
લાને જાગ્રત કર્યા. સહસ્રો મનુષ્યોને જણાવી દીધું કે ત્યાગ અને જ્ઞાન
બીજે ક્યાંય સુખ નથી. તેમણે કપિલ, પતંજલિ, ગૌતમ, કણાદ, જૈમિ
વ્યાસ, શંકર આદિના સિદ્ધાંતોની સાથે સાથે શમ્સ તબ્રેઝ અને મૌલાના
સિદ્ધાંતોનો ફારસીમાં; તથા પ્લેટો, કેન્ટ, હેગલ, શોપનહોઅર, હક્સલે,
ન્સર, કાર્લાઈલ, ઇમર્સન, જેમ્સ આદિના સિદ્ધાંતોનો અંગ્રેજીમાં અ
કર્યો હતો; અને એ સઘળાનો સારાંશ તેમને એજ જણાયો હતો કે, આ
સાક્ષાત્કાર પામનારને આખું જગત્ પોતાના શરીરરૂપ બની જાય છે. પોતા
નાથી ભિન્ન તેને કંઈજ નથી રહેતું. આટલી બધી વિદ્યા હોવા છત
પણ તેમનો સ્વભાવ અત્યંત સરળ હતો અને અહંકાર તેમનામાં લે
પણ નહોતો. તેઓ સદા હસતા રહેતા હતા, સર્વની સાથે પ્રેમની વાતે
કરતા અને દેશભક્તિથી પરિપૂર્ણ હતા. પરોપકાર તેમનામાં સ્વાભાવિ
હતો. ભારતનું કલ્યાણ કેવી રીતે થઈ શકે ? એ વિચાર તેમનામાં રહ્યા
કરતો. તેઓ નિશ્ચયપૂર્વક માનતા હતા કે સમષ્ટિ તેમજ વ્યષ્ટિ
રોગ એકજ છે અને તેની ચિકિત્સા પણ એકજ છે. ઈશ્વરમાં
કરો અને કરાવો, એટલે પછી આનંદજ આનંદ છે. એવું નહિ કરવા
આવતા દુઃખજ દુઃખ છે. તેઓ શુદ્ધ આહાર અને શુદ્ધ વ્યવહારની મૂ
હતા. અમેરિકા વગેરે દેશોમા અત્યંત કષ્ટ સહ્યા છતા પણ કોઇ પ્રક
અભક્ષ્ય પદાર્થ તેમણે ગ્રહણ નથી કર્યો. તેઓ નકામા કદિપણ ન
રહેતા. સદા કંઇને કંઇ ઉપદેશ, ચિંતન, લેખન કે પાઠ કર્યાજ કરત
ઉદ્યમી તો એટલા હતા કે ત્રણે વેદ-ભાષ્ય, નિરુક્તસહિત બ્રહ્મવિદ
ભરણ, અને ચિત્સુખી આદિ વેદાંતના કિલષ્ટ ગ્રંથોનો પણ એક વર્ષ
એટલો બધો અભ્યાસ કરી નાખ્યો, કે જેટલો કોઇ મહા પ્રતિભાવાન્
તજ કરી શકે. તેઓ શરીરથી પણ સદા વ્યાયામ કરતા રહેતા
તેઓ બહુજ એકાંતસેવી હતા. તેમને પર્વતો અને અરણ્યોમા

હું સમજું. માનઅપમાનનું ધ્યાન તેમને જરા પણ નહોતું.

ધર્મતત્વ

મહાત્મા મથુરાપુરીજીએ તેમને ધર્મવિષે જે પ્રશ્નો કરેલા તેમના ઉત્તરમાં સ્વામીજીએ કહ્યું હતું કે, ધર્મનું બાહ્ય લક્ષણ દેશ, કાળ અને અધિકારના ભેદ પ્રમાણે બદલાતાં રહે, તોપણ તેનુ સામાન્ય લક્ષણ તો ચિત્તની એવી ઉચ્ચ અવસ્થા છે, જેનાથી શાન્તિ, સત્વગુણ, પ્રેમ, શક્તિ અને જ્ઞાન સ્વયં પ્રકટ થાય; સર્વ જગત્ પોતાનોજ આત્મા જણાય, ભેદબુદ્ધિ સર્વથા નષ્ટ થઇ જાય અને સર્વમાં આત્મજ્યોતિજ પ્રકાશે. આનુંજ નામ વેદાંત છે. વેદાંતની આ સામાન્ય જીવમાત્રને એટલી બધી આવશ્યકતા છે કે, જેટલી વૃક્ષોને વાયુની અને પ્રાણીઓને આહારની આવશ્યકતા છે. જે સમાધિમાં અહંમમની ગંધ માત્ર પણ રહી શકતી નથી અને ભિન્નભાવનું નામનિશાન પણ ટળી જાય છે, જે સમાધિમા ક્ષણમાત્ર પણ સ્થિતિ થયા પછી આખા દેશનું તો શું, પણ સમસ્ત જગતનું સુખદુઃખ પોતાનુંજ જણાય છે, એવી મહાન સમાધિ પણ વેદાન્તના એ અંતરંગ ધર્મનાજ પરિણામ અથવા ફળરૂપે પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. ઉપનિષદ, ગીતા આદિ સત્ શાસ્ત્રોનો પુન પુન વિચાર, અને અનુભવસિદ્ધ જ્ઞાનીઓની સેવા તથા સમાગમ કરવો એજ એ સર્વોપરી ધર્મને તથા ચિત્તની વિશુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરવાનો મુખ્ય ઉપાય છે. આપણા જે સ્વરૂપમાં—જે આત્મામાં આપણાં મન અને સમગ્ર સંસાર તરંગવત્ લહેરાય છે એવા આપણા નિજસ્વરૂપને જાણવું અને તેમાં ચિત્તને તન્મય કરવું એજ આ ધર્મનો પરમ ઉદ્દેશ છે. ચિત્તની જેટલી એકાગ્રતા વિના કોઇ અગત્યનો સાંસારિક પદાર્થ પણ નથી મેળવી શકાતો તેટલી એકાગ્રતા તમે જો આત્મચિંતનમાં એક ક્ષણ પણ કરો, તો સમસ્ત બ્રહ્માંડ તમારૂં બની રહે. આ ચિત્ત ઉપર વિજય મેળવવામાટેના સંગ્રામમાં એકવાર ગર્વભાવથી કૂદી પડીને, થોડા સમયમાટે પણ જો તમે બુદ્ધિ અને મનને દેશ, કાળ અને કારણના પરદાથી બહાર પહોંચાડી શકો, તો પછી સદાકાળને માટે તમને એક એવું અદ્ભુત અને નિર્ભયપદ પ્રાપ્ત થશે, અને તમારા હૃદયમાંથી આ-

નદનો એક એવો સતત ઝરો ફૂટી નીકળશે, કે જેમાં ફાવે ત્યાંસુધી અને ફાવે તેટલી વખત મગ્ન થઇ આનંદજ આ અનુભવ્યા કરજો. જ્યાંસુધી આ નામરૂપનાં બંધન તમારા ચતુર્ભુજ કરી રહ્યાં હોય છે, જ્યાંસુધી સ્વયંપ્રકાશ આત્મારૂપી ઉપર તમારા મિથ્યા અહંમમનું વાદળ છવાઇ રહેલું હોય છે, જ્યાં તમારી અંતર્દષ્ટિ અવિદ્યાના અંધકારથી ઢંકાઇ રહેલી હોય છે, ત્યાં સુધીજ ભય, કાયરતા, દુઃખ અને ક્લેશરૂપી ક્ષુદ્ર જંતુઓ તમારા યસ્થાનમાં રહી શકે છે. એ પડળ-એ અંધકાર એકવાર દૂર થયો પછી એ બિચારા રહેજ કેમ કરીને ? પ્રાણીમાત્રને સુષુપ્તિ અવસ્થા માટેજ સુખદાયક લાગે છે કે તેમાં ઇંદ્રિય, મન અને બુદ્ધિ, સર્વ આવરણસહિત આત્મામાં લય થઇ જાય છે. સમાધિદશામાં જ્યાં લય અજ્ઞાનવડે નહિ પણ જ્ઞાનવડે થાય છે, ત્યાં તો એ આનંદનું શું પૂછવું ? અહીં સઘળાં શાસ્ત્રો અને જ્ઞાનની સમાપ્તિ થાય છે આ સંપાદન કરવામાટેજ એ બધાં સાધનોની આવશ્યકતા છે. એ સર્વમૂળ ધર્મને પ્રાપ્ત કરવામાં નીચલી બાબતો પણ બહુ સહાયકારક છે

'(૧) એટલું અને એવા પ્રકારનું ભોજન કરવું જોઇએ કે જે સત્વ પચી જાય. (૨) નિદ્રા પૂર્ણ થાય ત્યાં વગીજ સવું જોઇએ. (૩) શરીર આરોગ્યમ કે વ્યાયામ કરવો જોઇએ (૪) જેનાથી રાગદ્વેષાદિ ઉત્પન્ન થાય તેવી સંગતથી દૂર રહેવું જોઇએ જો કોઇ સત્પુરુષનો સમાગમ તે. એટલા [illegible] એ પણ વધારે સહ છે (૫) શુદ્ધ આચાર, શુદ્ધ વ્યવહાર, સત્ય, ઉદારતા, ક્ષમા અને પરોપકારપરાયણતા, એ ધર્મના મુખ્ય સ્થાન છે મનુષ્ય જેવું ભોજન કરે છે [illegible] જેવા લોકોની પાસે બે છે, અથવા જેવો આચારવ્યવહાર કરે છે, તેવીજ તેના ચિત્તની અવસ્થા [illegible] [illegible] હોય છે અને માતપિતા [illegible] [illegible] ને અવશ્ય ફાલે છે, પરંતુ [illegible] [illegible] અને પશુઓના સંસ્કાર [illegible] અને [illegible] નહિ [illegible] હોય, પરંતુ મનુષ્ય [illegible] [illegible] વિનાની અને [illegible] વિનાની

હી છે, કે તેના વડે તે એ બધાંને પોતાને અધીન બનાવી શકે છે. એ શક્તિને જાગ્રત કરી તેનાવડે કામ, ક્રોધ, લોભ આદિને દબાવી નિજસ્વરૂપને સર્વમાં અને સર્વને નિજસ્વરૂપમાં જોવામાં આવે, તો ધાજ ખરાબ સંસ્કારો અજવાળાથી અંધારૂં નષ્ટ થાય તેમ નષ્ટ થઇ શે. આ અનુભવ-આ સર્વવ્યાપી ધર્મ કોઇ અમુકજ વ્યક્તિ, વર્ણ કે શ્રમને માટે નથી; પરંતુ જેના પણ અંતરમાં તેને માટે તીવ્ર જિજ્ઞાસા પજે તેવા એકે એક મનુષ્યને માટે તે છે. કૃષ્ણ મહારાજને સહસ્રો રાજા-મહારાજા મળ્યા હતા, પરંતુ ગીતા તો બીજા કોઇએ નહિ પણ માત્ર અર્જુનેજ સાંભળી; પરંતુ તે ક્યારે કે જ્યારે તે પોતાનું અને પારકું, દીન અને દુનિયાને શ્રીકૃષ્ણના ચરણોમાં અર્પણ કરીને વૈરાગ્યની મૂર્તિ બની રહ્યો હતો ત્યારેજ. આત્મસાક્ષાત્કારની સાચી ઇચ્છા ઉદ્‌ભવી હોયતો પછી તેને માટે અધિક પ્રયત્ન ન બને અને સત્સંગને માટે આત્મસાક્ષાત્કાર પામેલો [illegible] જ્ઞાની ન મળી આવે, એ વાત અસંભવિત છે. જો શિષ્યના મનમાં [illegible]સના શુદ્ધ હોય છે તો ઘેર બેઠે પણ એવા ગુરુ આપોઆપ આવી મળે છે. [illegible]રસામાં આગ લાગેલીજ હશે તો તેને માટે જરૂરનો ઑક્સિજન વાયુ [illegible]પોઆપજ ખેંચાઇ આવવાનો; તેમ જો મનુષ્ય ખરા મનથી સત્યની [illegible]ધમાં પડયો હશે તો સત્યની પ્રાપ્તિ તેને અવશ્ય થશેજ."

દુઃખનું કારણ અને તેનું નિવારણ

"મનુષ્યને જે જે ઠોકરો લાગે છે, જે જે દુઃખ અને ક્લેશ થાય છે, તે સર્વનું કારણ બહારથી તો કંઇ જુદુંજ જણાય છે; પરંતુ અંતરમાં દૃષ્ટિ કરી પક્ષપાત, ભૂલચાપ અને રાગદ્વેષને દૂર કરી જોવાથી એમજ જણાશે કે અધ્યાત્મ-અવનતિજ આધિભૌતિક દુઃખનું મૂળ કારણ છે. ચિત્તમાંથી આત્મા અથવા બ્રહ્મની વિસ્મૃતિ થઇ નામરૂપના ફાંસામાં ફસાવું એજ દુઃખમાત્રનું મૂળ છે. જ્યારે આ ચિત્ત સ્ત્રીની ચાહના કરે છે, અથવા કોઇને પોતાનો શત્રુ માની વિઘ્ન ઓકે છે, અથવા જે વસ્તુ સ્વયં પ્રિય નહોતી, પરંતુ પોતાના સ્વાર્થનેજ ખાતર પ્રિય હતી, તે વસ્તુને પ્રિય ગણવા લાગે છે, ત્યારે તેને દુઃખ વિના બીજું શું થાય? બુદ્ધભગવાને પોતાના શિષ્યો અને અનુયાયીઓને કહ્યું હતું કે,-'જે જેનું ચિંતન કરશે, તેવોજ તે થઇ જશે.' માટે 'સમસ્ત જગત મારોજ આત્મા છે, મારાથી

ભિન્ન નથી." એ સિદ્ધાંતને પોતાની સન્મુખ રાખી સર્વ
આત્મદૃષ્ટિથી જોશો તોજ આ વિરાગો વિતરૂપ બનીને તમોને નહિ

મેહ કાકુલે-ગુલ્માતે-માયા પેચ પેચાં હય, વલે,
ગોપિકો જલ્લ એ-રામ હય, ઉલ્ટેકો ડસતા માર હય.

અર્થાત્:—આ માયાના અંધકાર જેવી કાળી કાળી કેશલટો
ઉપર ગુંચળાં વળી રહી છે; પરંતુ સીધા (જ્ઞાની) પુરૂષને મન
રામનો મહિમા છે, અને વક્ર(અજ્ઞાની)પુરૂષને માટેજ તે સર્પ થઈને

ક્યા ઇન્તિઝાર ક્યા મુસીબત ક્યા બલા ક્યા ખારે-હરન
શોલા મુબારિક જબ ભડક ઉઠ્ઠા તો સબ ગુલઝાર હય.

અર્થાત્—શું આસક્તિ કે શું આપત્તિ, શું દુઃખ કે શું
હો, જ્યારે જ્ઞાનરૂપી કલ્યાણકારી અગ્નિ ભભકી ઉઠે છે ત્યારે
પુષ્પોદ્યાનરૂપ બની રહે છે. સમષ્ટિ હો કે વ્યષ્ટિ, સર્વત્ર આજ
પ્રવર્તે છે જે દેશ કે જાતિમાં સત્યપરાયણતા અને પોતાને
આત્મા જાણવાનો સ્વભાવ પ્રબળ છે, તેજ દેશ કે જાતિ સુખી
શ્રીસંપન્ન રહેશે. જ્યાં એ સ્વભાવ નથી ત્યાં તો દુઃખજ
વાનું આજ સાચો ધર્મ છે, તેનું પાલન કરવામાંજ કલ્યાણ
અને નિત્ય, ખાવું, પીવું, સ્વર્ગ-નરકના સાધનોનો વિચાર,
અને વિચારનું આંદોલન, એ સર્વ તો એ ધર્મનાં અંગ છે. તે સર્વ
એકજ ધર્મ એવો છે કે 'સર્વને આત્મવત્ જુઓ.' જે લોકો આ
ધર્મને ભૂલી જવાના બદલે વાદવિવાદમાં સમય ગુમાવે છે, તેમને
[illegible] નથી જ લોકો આ ધર્મને નથી જાણતા તેઓજ એ
[illegible] અને બંધન નાનો નથી છે, અને એકને છોડી બીજાને
[illegible] છે [illegible] ધર્મમાં ન તો મતમતાંતરનું અં
છે કે ન [illegible] તો પોતાના અંતઃકરણની શુદ્ધિ
[illegible] છે.

જગત્ શું છે!

" [illegible] વિચારમાં ગુમાવે છે કે
કેમ ઉત્પન્ન થયું? આ [illegible] પ્રત્યક્ષ માયામય છે કે
[illegible] છે કે નહિ? આ સર્વ પ્રશ્નોના ઉત્તર [illegible]

સુધી ન તો કોઈએ આપ્યા છે, ન કોઈ આપી શકે છે; કેમકે નામરૂપાત્મક જગતના જે મૂળને-અધિષ્ઠાનને તમે જાણવા માગો છો તે દેશકાળથી પર છે, તેથી દેશકાલ અને કારણથી બદ્ધ એવી બુદ્ધિવડે તે કેમ જાણી શકાય ? માટે આ વિચારો ઉપર સમય વ્યતીત કરવો વ્યર્થ જ છે. વર્તમાન સમયની પદાર્થવિદ્યા (સાયન્સ)માં સત્યાન્વેષણનો એવો નિયમ રાખવામાં આવ્યો છે કે ભેદવડે અભેદને જાણવો, અર્થાત્ નાનાત્વમાં એકને શોધવો. જેમકે જે નિયમને લીધે એક ફળ વૃક્ષ ઉપરથી જમીનપર આવી પડે છે તેજ નિયમ પ્રમાણે ચંદ્ર પૃથ્વીની આસપાસ ફરે છે. એને તેઓ ગુરુત્વાકર્ષણનો નિયમ કહે છે; અને એ નિયમ તેમણે જુદા જુદા પદાર્થોની આકર્ષણશક્તિને તપાસી સિદ્ધ કર્યો છે. તેજ પ્રમાણે ધર્મમાં પણ જેટલા ભેદ ઉપર ઉપરથી જણાય છે તે બધાની અંદર એકજ નિયમ પ્રવર્તી રહ્યો છે. તે નિયમને જાણવો અને તે પ્રમાણે ચાલવું એજ ધર્મનો ફલિતાર્થ છે. યુરોપના વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ બુદ્ધિબળદ્વારા દ્વૈતમાંથી અદ્વૈતસુધી પહોંચવાના પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે. આ દશ્યમાન્ જગતનું અધિષ્ઠાન એકજ છે એમ તેઓ પોકારી પોકારીને કહે છે. આપણાં ઉપનિષદ, મુસલમાનોનું તસવ્વુફ, ચીનનું તાઓઇઝમ, પારસીઓની ઝન્દાવસ્થા ઇત્યાદિ પણ તેનાથી ભિન્ન કંઈજ નથી કહેતાં. વિજ્ઞાન પ્રત્યક્ષ પ્રમાણવડે ધર્મનો સાક્ષાત્કાર કરી રહ્યું છે. જે ધર્મમાં તત્ત્વસાક્ષાત્કાર નથી તે ધર્મજ નથી. વિજ્ઞાન નામરૂપ તથા ઇંદ્રિયોને અધીન છે, ત્યારે ધર્મ અંતરાત્માને અનુભવે છે અને તેથી તેને દેહ ઇંદ્રિયાદિકની અપેક્ષા નથી. જગતના તત્ત્વના અન્વેષણમાં પણ આજ નિયમનો ઉપયોગ કરવો પડશે, વ્યર્થ વાદવિવાદનું કામ નથી. ”

ભેદ અને તેને દૂર કરવાના ઉપાય

“ જેટલા જાતિભેદ, મતભેદ, સંપ્રદાયભેદ, આશ્રમભેદ છે, તે સઘળા કેવળ એટલામાટેજ છે કે કામ જુદા જુદા થાય, પરંતુ લક્ષ્ય એકજ રહે. આ વાતને ભૂલી જવાથીજ બધી આપત્તિ ઉભી થઇ છે. શાસ્ત્ર અને સ્મૃતિ આપણે માટે છે, કંઈ આપણે શાસ્ત્ર અને સ્મૃતિને માટે નથી. ભારતવર્ષની નદીઓનો પ્રવાહ પલટાઈ ગયો, પર્વતો ઉપર બરફ પડવાની જગ્યાઓ ખસી ગઈ, જંગલો કપાઇ ગયા, નવા નવાં શહેર વસ્યાં,

ભાષા બદલાઇ ગઇ અને માણસોનાં રંગરૂપ પલટાઇ ગયાં, તોપણ
એની રૂઢિઓ અને રિવાજોને કાયમ રાખવા માગીએ છીએ કે
જરૂર કે માલ નથી. આપણને તો એજ ઉપમા લાગુ પડે છે કે
આગળ અને જોઇએ પાછળ. આપણે એમ તો કહીએ છીએ કે અ
ઓનાં સંતાન છીએ, પરંતુ એ વાતને ભૂલી જઇએ છીએ કે ઋ
સમયમાં રેલગાડી, તાર, વીજળી, સ્ટીમર ઇત્યાદિ ક્યાં હતાં ? તેમ
અને અમેરિકાના વીસમી સદીના સાયન્સ જાણવાવાળા કારીગરો અ
નોનો મુકાબલો કયા કરવો પડયો હતો ? તેથી યા તો આપણે
નિક સમયની સાથે ચાલવા યોગ્ય બનવું જોઇએ, અથવા તો પિ
પધારી જવું જોઇએ. જે લોકો દેશભક્તિની બૂમો પાડે છે તેઓ
સુધી દેશની સાથે એવા એકચિત્ત નહિ થઇ જાય, કે જેથી દેશ
નિશાન પણ તેમના હૃદયમાં રહેવા પામે નહિ, ત્યાંસુધી આપણે
કરી શકવાના નથી. જ્યારે દિલમાં આ વાત દૃઢ રીતે જામી જશે
રોમે રોમથી એજ પ્રકટ થવા માંડશે કે 'હુંજ ભારતવ
સમસ્ત ભારતવર્ષ મારૂંજ શરીર છે, મારોજ આત્મા ભા
આત્મા છે, જ્યારે હું ચાલું છું ત્યારે સમગ્ર ભારતવર્ષ ચા
જ્યાં હું શ્વાસ લઉં છું ત્યાં ભારતવર્ષ શ્વાસ લે છે, હુંજ શં
હુંજ શિવ છું, ત્યારેજ આપણે ભારતના સાચા પુત્ર બની
અજગર કૃષ્ણને ગળી તો ગયો, પરંતુ પચાવી ન શક્યો. આપણ
તેથીજ કદાચ કે મડદા ઉપર તો 'રામ રામ સત્ય છે' કહીએ
પરંતુ જીવતાને એમ નથી કહેતા, કે નથી આપણે પડે એવું
નાચતા મનુષ્ય સમરે તે. ગીતા બધાને સમજાવવામાં અ
પરંતુ જીવતે જીવ દિનના જીવનને ભગવદ્ગીતાને અનુસરતું કેમ
બનાવવું ? મનાવે ભાગને ફરી ચૂસવા આપી. ચૂસતાં ચૂસ
[illegible] નવું [illegible] રસપૂર્ણ થઇ ગયું અને કેરી
[illegible] ન તે. કેરીની, ન મનાની કે ન તો [illegible] ખબર રહી
બની રહે. તેમ નમાણે એ [illegible] મહાત્મ
[illegible] મુજબ [illegible] એ આપણને સ્વરૂપ બનતી
[illegible] હિન્દી નહિ બનાવે તે. બીજું કેમ બનશે

"સો કોઇ ઐક્ય, ઐક્યની બૂમો તો પાડે છે; પરંતુ શું એકતા તે આપણા ઉપર છવાઇ રહેલા અંધકાર અને અવિદ્યામાંથી ઉત્પન્ન થઇ શકવાની હતી ? જ્યાંલગી એવું રહેશે કે એક અપચો થતા સુધી ખાય અને દશ ભૂખે મરે, ત્યાંલગી કંઇજ થવાનું નથી. જ્યાં દેશની બહાર પગ મૂકતાજ જ્ઞાતિબહાર થઇ જવાનું હોય ત્યાં ઐક્ય ક્યાંથી રહે ? ગમે તેટલી જન્મપત્રિકાઓ બનાવરાવો, મંત્ર ભણાવો, પૂજા કરો; પરંતુ જ્યાં બાળકોને લગ્નને નામે બાંધવા જકડવામાં આવે છે ત્યાં તેઓ મોટાં થઇને પણ શું ઉકાળી શકે ? આ બાળવિધવાઓની સુંદર આંખોમાંથી આંસુ ટપકતાં જોઇને પણ જ્યારે આપણું કાળજું ફાટી નથી જતું, ત્યારે પછી આપણે ઋષિઓની સંતતિ કેવી રીતે કહેવાઇ શકીએ ? આ વિધવાઓની હાય જો આપણને કાળી ભવાનીની પેઠે ભક્ષણ નહિ કરી જાય તો બીજું શું થવાનું છે ? જ્યાંલગી આપણે બ્રહ્મચર્યની રક્ષા નહિ કરીએ ત્યાં લગી આપણે વિનાશમાંથી કેવી રીતે બચી શકવાના ? જ્યાંલગી સ્ત્રીઓ અશિક્ષિત અને શ્રીમંતો અવિદ્યાગ્રસ્ત તેમજ દેશહિતની ભાવનાથી અજ્ઞાત છે, કે તેના વિરોધી છે ત્યાંલગી શું થઇ શકવાનું છે ! આ સઘળું અવિદ્યાની વૃદ્ધિને લીધેજ બનવા પામ્યું છે. જ્યારે ધર્મનું તત્ત્વ વિદ્યાદ્વારા શોધવામાં આવશે ત્યારેજ આપણું અને દેશનું કલ્યાણ થશે "

દેશસુધારણા ઉપર વિચાર

ઑગસ્ટ ૧૯૦૨માં સ્વામી રામ જાપાન થઇ અમેરિકા ગયા ત્યાં તેમની કાષાય-વસ્ત્ર ધારણ કરનારી મૂર્તિ ચિત્રકારોને એક અગ્નિના સ્તંભ જેવી, કે જેમાંથી શબ્દ નહિ, પરંતુ જ્ઞાનની ચિણગારીઓ નીકળતી હતી એવી પ્રતીત થઇ ત્યાંના લોકો કહેતા હતા કે તેમની પાછળ પણ તેમની ઓરડીઓમાં તેમની જ્ઞાનામૃતથી પરિપૂર્ણ મૂર્તિ વિરાજતી હતી અમેરિકામાં કેલીફોર્નિઆના વિદ્વાનોએ તેમનું એવા શબ્દોમાં સ્વાગત કર્યું કે આપના તત્ત્વસાક્ષાત્કાર આગળ અમારી સઘળી સભ્યતા-વિદ્વત્તા હારી જશે. અમેરિકામાં તેમણે દેવળો અને અન્ય સ્થાનોમાં વ્યાખ્યાન આપ્યાં પૅસિફિક રેલરોડ કંપનીના અધ્યક્ષે ત્યાંની ઉત્તમોત્તમ ગાડી 'પુલમૅનકાર' રામને અર્પણ કરીને કહ્યું કે " આપની સોમ્યતા અદ્વિતીય છે " સેન્ટ

લુઇના પ્રદર્શનમાં ત્યાંનાં વર્તમાનપત્રોના કહેવા પ્રમાણે સ્વામી રામજી સમસ્ત મેળાવડાના જીવન-પ્રાણ હતા. સ્વામીજી અમેરિકામાં બે વર્ષ રહ્યા, પરંતુ ભારત સદા તેમના ચિત્ત ઉપર રહેતું. ત્યાં તેમણે કલેશ સહ્યા, પરંતુ અભક્ષ્ય ન ખાધું, માત્ર વનસ્પતિના આહાર ઉપરજ બધા દિવસો વીતાડયા. અમેરિકામાં તેમને એવો નિશ્ચય થયો કે "અહીં આંની ઉન્નતિ વાસ્તવમાં સુખનો હેતુ નથી. પૈસો કમાતાં કમાતાં મરી જવું, પોતાના ભાઈઓથી પોતાને સર્વથા જુદા પાડી સારી પેઠે શણગારેલા ગૃહોમાં રહેવું, પોતાનાજ ઐશ્વર્ય અને ભોગમાં ઉન્મત્ત થઇ બીજાને કંઈજ લેખામાં ન ગણવા, અધર્મવડે ધનના પર્વત ઉપાર્જન કરવા, ચિત્તને કદાપિ શાંત અને અંતર્મુખ ન રાખવું, સદા ઉદ્વિગ્ન અને ચિંતાગ્રસ્ત રહેવું, એ બધું સુખ નહિ પણ દુઃખજ છે. આ ઉદ્વેગને ત્યાગી, અંતર્મુખ થઇ સઘળાને આત્મવત્ જોવામાંજ સુખ છે. જો સુખ ઇચ્છતા હો તો આ દોડધામ, આ ધનોપાર્જનના જ્વરનો ત્યાગ કરો. ભારતની પણ આજ દશા છે, અને એટલી વિશેષતા છે કે અહીં કર્તવ્યબુદ્ધિનો ઘણે ભાગે અભાવ છે. પ્રત્યેક મનુષ્ય એમજ ઇચ્છે છે કે હું મારૂં પોતાનુંજ ભલું કરી લઉં, પછી દેશ ગમે તો પડો કે રહો. એ વાત અસંભવિત છે કે કોઈ શરીરમાં હાથ તો પ્રબળ હોય; પરંતુ અન્ય સઘળા અંગો દુર્બળ હોય. દેશોન્નતિને માટે સૌથી પ્રથમ એકાગ્રચિત્ત થઇ કામમા પ્રવૃત્ત થવાની આવશ્યકતા છે. એનુંજ નામ સાચું વેદાંત છે. લોકો કહે છે કે વેદાંતમાં કર્મત્યાગવડેજ શાંતિ, સુખ અને મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે, પણ તેઓ એટલું નથી જાણતા કે પોતાને ભૂલી જઈ, તન્મય થઈ, પરાર્થે ઉદ્યોગ કરવો એજ કર્મનો પરમ ત્યાગ છે જ્યારે કોઇ વિદ્વાન્, પંડિત, કારીગર, કવિ અથવા ગણિતવેત્તા કોઇ ગૂઢ વિષયના વિચારમા પ્રવૃત્ત હોય છે, ત્યારે જ્યાસુધી તે પોતાને સર્વથા ભૂલી જઇ, એકચિત્ત થઇ, તન્મય નથી બની જતો, ત્યાંસુધી તેનાથી કોઇ વાત સિદ્ધ નથી થતી. દેહેંદ્રિયાદિને ભૂલી જઈ પોતાના ઇષ્ટ વિષયના ધ્યાનમા મગ્ન થવાથીજ સિદ્ધિ મળે છે અને જે વિષય કદિ નહોતો સૂઝયો તે સૂઝે છે.ઉત્તમ પ્રવૃત્તિજ પરમયોગ, પરમ વેદાંત છે,અને તે જંગલમા પણ નગરના જેવીજ સાધી શકાય છે. જ્યાસુધી તમે તમારાં દેહેંદ્રિયાદિને નિરંતર કર્માગ્નિમા નહિ હોમો, જ્યાસુધી તમારી

અંદર નિષ્કામ કર્મનો દીપક પ્રજ્વલિત નહિ થાય, જ્યાંસુધી બહારની હેલબત્તીની લાલચ રાખશો, ત્યાંસુધી તમારાથી કોઈપણ અગત્યનું કાર્ય નહિ થાય; અને બધો ઉદ્યોગ નિષ્ફળ જશે. ચિત્રકાર ચિત્ર દોરવા પહેલાં કોઇના સુંદર નેત્ર, કોઇનું મુખ, કોઇના પગ, કોઇનાં સ્તન વગેરે જોઇ પોતાના ચિત્તમાં રાખતો જાય છે; અને સમય આવતાં પોતાની અંદરથી કાઢીને ચિત્રમાં મૂકે છે. આમાં જોઇને ચિત્તમાં રાખવું એ પણ જેમ તેનો એક ઉદ્યોગ હતો; તેજ પ્રમાણે સાચો કામ કરનાર મનુષ્ય દરેક બાજુએથી પોતાના કામની સામગ્રી એકઠી કરીને સમય આવતાં તેને ઉપયોગમાં લઇ લે છે. નિયમ એવો છે કે કામ કરો, કદાપિ કામ વગરના ન રહો. ફલાભિસંધિનો ત્યાગ કરો. જ્યાંસુધી એવી આશા મનમાં રહેશે કે અમુક ઉદ્યોગ કરવાથી મને અમુક બાહ્ય પદાર્થનો લાભ થશે, ત્યા સુધી કોઇપણ અસામાન્ય કાર્ય તમારાથી સિદ્ધ નહિ થાય અને જ્યારે એવી સ્વાર્થી આશા નહિ રહે, ત્યારે તમારા સર્વ ઉદ્યોગ સફળ થશે. આ સ્વાર્થત્યાગજ મોક્ષનું દ્વાર છે. એજ પરમ કૈવલ્યને આપનાર છે. સ્વાર્થ ત્યાગજન્ય કર્મનું લક્ષ અત્યંત ઉચ્ચ હોય છે. એનું નામ અહંભાવનો અભાવ છે જે જેટલું આપે છે તેટલોજ તે સુખી થાય છે જે જેટલું લે છે તેટલોજ તે સુખી નથી. સૂર્યના કિરણોમા સાતે રંગ હોય છે, પરંતુ પ્રત્યેક પદાર્થ તે બધાને પોતાની અંદર નથી લેતો. કેટલાક રંગ એવા રહી જાય છે કે જેમને તે તજી દે છે અને તેજ તેની શોભાનું કારણ નીવડે છે. તેવીજ રીતે ચિત્તમા પણ જે નાના પ્રકારની વાસનાઓ સ્ફુરે છે અને આપણે ઇચ્છીએ છીએ કે આપણી તે સર્વ ઇચ્છાઓ પૂર્ણ થાય, પરંતુ કોઇની પણ બધી ઇચ્છાઓ ન તો પૂર્ણ થઇ છે કે ન તો પૂર્ણ થવાની છે. આશા પૂર્ણ થવાનો મૂળ મંત્ર 'આશાનો ત્યાગ' છે. જ્યાંસુધી યોદ્ધો ધનુષ્યની દોરીને ખેંચી રાખે છે, ત્યાંસુધી બાણ નથી છૂટતું દોરીને છોડી મૂકતાજ બાણ છૂટે છે તેવીજ રીતે આશાની દોરીને તાણી નાખવાથી આશાપૂર્તિનું બાણ નથી છૂટતું, પરંતુ તેને મૂકતાજ છૂટી જાય છે જ્યાં-સુધી પોતાને બીજાઓથી ભિન્ન ગણશો ત્યાંસુધી તમારો ઉદ્યાન સફળ નહિ થાય, કોઇ સિદ્ધિ નહિ મળે જ્યારે આ ભિન્નભાવ દૂર થશે, ત્યારે પ્રેમથી પરિપૂર્ણ બની સર્વની સાથે એટલીજ પ્રીતિ રાખશો કે જેટલી પોતાના શરીરના

અંગો સાથે અને સંબંધીઓ સાથે રાખો છો, ત્યારે સમસ્ત સૃષ્ટિ અને સર્વ દેશકાળ તમને અનુકૂળ થઇ જશે. જે પોતાને સર્વરૂપ જુએ છે, જેણે પોતાના ચિત્તને જગત્ સાથે એક કરી દીધું છે, તેનાં પવન, અગ્નિ, જળ વગેરે સર્વ સહાયક બની જાય છે. જેવું ચિત્તમાં હોય છે તેવુંજ બહાર સ્ફુરે છે, અને તેવીજ બીજાઓ ઉપર પણ અસર થાય છે. એવું કહેવાય છે કે એક બાદશાહ શિકારે નીકળ્યો. માર્ગમાં પોતાના સાથીઓથી વિખૂટો પડી તરસને લીધે એક બાગમાં પહોંચ્યો, અને માળી પાસે પીવાનું પાણી માગ્યું. માળી તત્કાળ એક સુંદર દાડમનું ફળ લઈ આવ્યો અને રસ કાઢી પ્યાલો ભરી આપ્યો; પરંતુ બાદશાહની તરસ ન છીપાઇ, તેથી તેણે રસનો બીજો પ્યાલો માગ્યો. માળી બીજું દાડમ લેવા ગયો તેવામા બાદશાહના મનમા આવ્યું કે આવા સુંદર બાગના માલિક ઉપર અવશ્ય કર નાખવો જોઇએ. બાદશાહ હજુ તો એવો વિચારજ કરતો હતો એટલામા માળી બીજુ ફળ લઈ આવી પહોચ્યો, પરંતુ તેના રસવડે પ્યાલો ન ભરાયો. બાદશાહે તેનું કારણ પૂછયું માળીએ જવાબ આપ્યો કે પહેલા આપના મનમા કાલુષ્ય નહોતું તેથી પ્યાલો ભરાઇ ગયો હતો, હવે ખરાબ વિચાર આવ્યો એટલે પ્યાલો ન ભરાયો. સાચુંજ છે કે બાહ્ય જગત્ અંતર જગત્નું પ્રતિબિંબજ માત્ર છે. જો ચિત્તમાં પ્રેમ હશે તો જગત્ પણ પ્રેમમય ભાસશે અને દ્વેષ હશે તો દ્વેષયુક્ત જણાશે. ચિત્તની પ્રસન્નતા, સતોષ, શાંતિનો મહિમા આવો છે. ઉદ્વિગ્ન ચિત્તનો કોઇ ઉદ્યોગ સફળ નથી થતો પ્રસન્નચિત્ત પુરુષનાંજ સર્વ કાર્ય પૂરાં થાય છે આ પ્રસન્નતા માત્ર વાતો કરવાથીજ નથી આવતી, પરંતુ અનાત્મ વૃત્તિઓને દૂર કરી આત્મામા નિષ્ઠા રાખવાથીજ, એકાગ્ર થવાથીજ આવે છે. જ્યારે તમારા આત્મદેવમા દૃઢ નિષ્ઠા કરશો, જ્યારે એવો નિશ્ચય થઈ જશે કે આ દેહેન્દ્રિયાદિક હું નથી, તેમ ન તો હું કોઇ બંધનથી બંધાયલો છુ હું તો નિત્યશુદ્ધ, નિત્યમુક્ત છુ; જ્યારે નટની પેઠે પોતાને આ જગત્રૂપી નાટ્યગૃહમા એક ખેલ કરનારો જાણી તેમા આસક્ત નહિ થાઓ, જ્યારે તમારીજ આત્મજ્યોતિવડે પ્રકાશશો, એ વખતે શું મગદૂર છે કોઇની કે તમારા માર્ગમા વિઘ્ન નાખે ? જે જ્ઞાની અહંભાવ અને આસક્તિને ત્યાગી કર્મમા પ્રવૃત્ત થઈ જાય છે, તે જ્ઞાનીને દેવતાઓ પણ

સહાયક થઈ જાય છે. જુઓ, બાળક કેવું સ્વતંત્ર છે ? બધાંની ઉપર કેવું આધિપત્ય ચલાવે છે ? મોટા મોટાની દાઢી ખેંચે છે. કોઈને શિરે ચઢે છે, કોઈના ખોળામાં મૂતરી જાય છે, કોઈના વાળ ખેંચે છે; પરંતુ બધાં તેની વાતો પ્રેમથી સહન કરે છે, કેમકે તેને અભિમાન નથી કે નથી દેહેન્દ્રિયાદિનું કંઈ ભાન. જ્યાં એ બાળકમાં તેને કંઈ સુધ આવે છે કે પોતાનું આ આધિપત્ય તે ગુમાવનો ચાલે છે. આ અહંકારજ ચિત્તની પ્રસન્નતાને તથા સંતોષને નષ્ટ કરનારો છે. તેને દૂર કરી જ્યારે ચંદ્ર, સૂર્ય અને નક્ષત્રોની પેઠે માત્ર ઈશ્વરની નીતિપાલન દૃષ્ટિથીજ કામ કરશો, ત્યારે બધાં દુઃખો દૂર થઈ જશે. આધિ, વ્યાધિ, જન્મ, જરા, મૃત્યુ, ઇષ્ટનો વિયોગ, અનિષ્ટનો સંયોગ આદિ બધા ક્લેશો ત્યાંસુધીજ છે કે જ્યાંસુધી અહંમમ છે. જ્યાં એ ન રહે ત્યાં દુઃખ ક્યાંથી હોય ? આજ સાચુ વેદાંત છે, ભયજ સર્વ ઉદ્યોગોની સિદ્ધિમા વિઘ્નરૂપે છે. શરીરના ક્લેશોનો ભય, ધનના નાશનો ભય, લોકભય ઇત્યાદિ ભયજ સર્વ શુભ કાર્યમાં વિઘ્નકર્તા છે; પરંતુ આત્મા–બ્રહ્મ અભય છે. જ્યારે તે અભય પદમાં દૃઢ નિષ્ઠા થઈ જાય છે,ત્યારે સઘળાં વિઘ્નો આપોઆપ જતા રહે છે. જેના ચિત્તમા ભય નથી તેની સામે ભયની સામગ્રી ઉભી નથી રહી શકતી."

સ્વામી રામનો આ દૃઢ નિશ્ચય હતો. તેમની પાસે એક વખત પાંચ જ ગલી રીંછ આવી ઉભા, પરંતુ તેઓ કહે છે કે "મારા ચિત્તમા જરાયે ભય ન થયો એ તે રીંછોના ભણી નજર ભરીને દૃષ્ટિ કરી કે તેઓ નાસી ગયા. તેવીજ રીતે વરૂ, સિંહ આદિ પણ આવ્યા અને આંખોની સાથે આંખો મળતાજ નાસી ગયા"

સ્વામી રામ કહે છે " જોઈએ છે સુધારકો બીજાઓના નહિ, કિંતુ પોતાનીજ જાતના સુધારકો જોઇએ છે યુનિવર્સિટીઓની પદવી જીતનારાઓ નહિ, પરંતુ પોતાનાજ મનને જીતનારાની જરૂર છે આ પદને પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છનારા મહાનુભાવોમાટે વયનો કોઈ નિયમ નથી તેઓ તો સદા યુવાનજ ગણાવાના આ પદનુ ચેતન ઈશ્વરભાવ છે અરજી કરો, તે યાચનાપૂર્વક નહિ પરંતુ યોગ્યતાપૂર્વક કરો, અને તે સર્વ જગતના નિયંતા–તમારા પોતાનાજ આત્મદેવ ઉપર મોકલી આપો."

" સાધુ તે છે કે જેની અંદર જ્ઞાનાગ્નિ એવો ભભુકી રહેલો હોય કે

[illegible], અથવા સાધુ પોતાનું અભિમાન, કે આબરૂઉની [illegible] [illegible] [illegible] સમુદ્રમાં બની [illegible] [illegible] તેના માનાભિના પ્રકાશથી [illegible] અને [illegible] [illegible] એનામાં આ વાતો નથી તે [illegible] [illegible], કેમકે તારૂં [illegible] [illegible] કરી [illegible] [illegible] જ્યાંસુધી તે સુધારો નહિ [illegible] [illegible] બીજાને પ્રકાશ આપી શકે [illegible] [illegible] પોતાનું [illegible] [illegible]”

[illegible] “ આપ સર્વ પદાર્થોને [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

ખોરાક કે વસ્ત્ર રાખવાનું તેમને ગમતું નથી. સ્વામી રામને લોકો બહુ-મૂલ્ય વસ્તુઓ આપતા; અને સ્વામીજી તેમની આવશ્યકતા દૂર થતાં તે વસ્તુઓ બીજાને આપી દેતા અથવા ફેંકી દેતા. કમંડળ સિવાય બીજું કંઈજ નહોતા રાખતા. કોઇ કોઇવાર એ પણ ફેંકી દેતા. ભારતમાં સાચુંજ કહ્યું છે:-

> विस्ताराः क्लेशसंयुक्ता संक्षेपास्तु सुखावहाः ।
> परार्थं विस्तराः प्रोक्तास्त्यागमात्महितो विदुः ॥

અર્થ:-જેટલા વિસ્તાર છે તેટલા ક્લેશદાયકજ છે, સંક્ષેપોજ સુખ-દાયક છે. વિસ્તાર બીજાઓને માટેજ છે. ત્યાગજ આપણું હિત કરનાર છે.

સ્વામી રામ જ્યાં જતા ત્યાં પહોંચતાંજ સહસ્રો માણસો તેમની પાછળ પાછળ વ્યાખ્યાન સાંભળવામાટે આવી એકઠાં થઈ જતાં. સત્યનું બળ મહાન્ છે. જો વક્તાના ચિત્ત ઉપર તેના કથનનો એટલોજ પ્રભાવ પડતો હોય કે જેટલો તે શ્રોતાજનો ઉપર પાડવા ઇચ્છિતો હોય, જો તેનું કથન ન્યાયાનુકૂલ, સત્ય, પ્રેમપૂર્ણ હોય, જો તે શ્રોતાની બુદ્ધિનો વિચાર કરીને બોલતો હોય, જો તે એમ જાણતો હોય કે મારા શબ્દોનો જે અર્થ હું સમજું છું તેજ અર્થ શ્રોતાજનો પણ તેનો કરે છે, તો એ અસંભવિત છે કે તેની વાત ન માનવામા આવે. સ્વામી રામના કથનની તત્કાલ અસર થતી હતી; કેમકે તેમનો પ્રત્યેક શબ્દ તેમના હૃદયમાંથી નીકળતો હતો. એક સમયે ગાઝીપુરમા તેઓ પોતાના એક વ્યાખ્યાનની અધવચમાં એકાએક બેસી ગયા; કેમકે તેમને પોતાના કહેવાની અસર પોતાનીજ ઉપર કંઈ જણાઈ નહિ. વર્તમાન સમયમા ધર્મનો એટએટલો ઉપદેશ હોવા છતાં અને એટલા બધા સાધુપુરૂષો ધર્મ ધર્મ પોકારે છે, તોપણ શ્રોતા અને વક્તાઓમાં રાગદ્વેષ, કામક્રોધ, લોભ, મોહ વધુ કરીને જોવામા આવે છે, જેને લીધે ધર્મની વૃદ્ધિ થતી નથી. વેદાંતના ઉપદેશોની પણ તેજ દશા છે. કારણ એટલુંજ કે કહેવાય છે ઘણું, પણ કરવામા આવે છે બહુજ થોડું. કોઈએ તિતિક્ષામૂર્તિ પરમહંસ સ્વામી ભાસ્કરાનંદજીને પૂછ્યું કે, આપ સુખી છો કે નહિ ? તેમણે ઉત્તર આપ્યો કે મારો સ્વભાવ નષ્ટ નથી થયો, એટલે સુખ ક્યાંથી હોય ? તેઓ હિંદુ, મુસલમાન, અંગ્રેજ, નાના, મોટા સર્વના ઉપર પ્રેમ કરતા. કોઇની સાથે કંઇ સંબંધ ન હતો. સર્વ

લોકો તેમને સિદ્ધવત્ માનતા હતા; પરંતુ તેઓ પણ આંખમાં આંસુ લાવી વસિષ્ઠ ભગવાનનો આ શ્લોક બોલ્યા કરતાઃ-

न केनचद्विक्रीता विक्रीता इव संस्थिताः ।
यत मूढा वयं सर्वे जानाना अपि शांवरम् ॥

અર્થ:-જો કે કોઈએ અમોને વેચ્યા નથી તોપણ વેચાયલા જેવી સ્થિતિ છે. ખેદની વાત છે કે આ માયા છે એવું જાણવા છતાં અમે મૂઢ થઇ ગયા છીએ.

જ્યારે આવા જગત્ વિખ્યાત પરમહંસોની આ દશા છે તો બીજાઓની તો વાતજ શી કરવી ? જો સઘળા ઉપદેશ કરે થોડો અને આચરે અધિક તો ધર્મ વધુ સફળ થશે.

સ્વામી રામ કહે છે કે :-" સમાધિ અને મનની એકાગ્રતા તો ત્યારેજ થશે કે જ્યારે તમારા મનવડે માલ અને મિલ્કત ઉપર જાણે હળ ફરી જશે, સ્રીપુત્ર, વેરી-મિત્ર બધા સાફ થઇ જશે અને રામજ રામનું તોફાન આવી મંદિરમાળીઆ તાણી લઇ જશે દુ:ખી-દુષ્ટમા અને રંગીલા મસ્તમાં ફેર માત્ર એટલોજ છે કે એકના ચિત્તમા કામનાનો અંશ ઉપર છે અને ભક્તિનો અંશ નીચે, અને બીજાના ચિત્તમા રામ ઉપર અને કામના નીચે. એક જો સાક્ષર છે તો બીજો તેનાથી ઉલટો રાક્ષસ."

મસ્ત કહે છે —

નજર આયા હય હર-સૂ[1] મહ-જમાલ[2] અપના, મુબારિક હો;
" વોહ મય હૂં " ઇસ ખુશીમે, દિલકા ભર આના મુબારિક હો. १
યેહ ઉર્યાની[3] રૂએ-ખુર્શીદકી[4], ખુદ પર્દા હાયલ[5] થી,
હુવા અબ ફાશ[6] પર્દા, સિર[7] ઉડ જાના મુબારિક હો. २
યે જિસ્મો-ઇસ્મકા[8] કાંટા, જો બેદમસા ખટકતા થા,
ખલિશ[9] સબ મિટ ગઇ, કાંટા નિકલ જાના મુબારિક હો. ૩
તમસ્ખુરસે[10] હુવેથે કૈદ, નાહક તીન હાથોમે,
વહી ફ્રિકરો-તખય્યુલસે[11] છીબડ જાના મુબારિક હો. ४

१-દરેક દિશામાં ૨-આત્માનં સ્વરૂપ ૩-નગ્નાવસ્થા. ૪-સૂર્યના મુખની. ૫-આડે આવનાર. ૬-ઉઘાડુ. ७-ડંખ ८-દેહ અને નામરૂપ ८-કાંટા ભોંકવાથી થતી પીડા. १०-મશ્કરીમાં. ११-વિચાર અને કલ્પના.

અજબ તસ્બીરે-આલમગીર[1] લાઇ સલતનત[2] આવી,[3]
મહો-મેહરા[4] બી દરમાં હૈ બજા લાના મુબારિક હો. ૫
ન પાહયા[5] હર્જ઼કા[6] મુતલક[7] ન અંદેશા[8] ખતર[9] બાકી,
કુદૂરેત્રા[10] બતલી[11] પે ચેહ લેહરાના મુબારિક હો. ૬
તમસ્સુક[12] કે બરી[13] હોના હરફે-રામ[14] કી માનિંદ,[15]
હર કુંક[16] પેહલુ સે સુકન એ- દાગ[17] મિટ જાના મુબારિક હો. ૭

છેલ્લી પંક્તિનો અર્થ:—("રામ" શબ્દના અક્ષરો ફારસીમાં જુદા જુદા દખાય છે અને તેમની ઉપર એકે બિંદુ ચિન્હ નથી તે) રામના અક્ષરો પ્રમાણે પરસ્પર સંબંધોથી પર થઇ દરેક રીતે ડાઘારૂપી બિંદુ ચિન્હનું દૂર કર્યુ મુબારક થાઓ.

"હે આનંદ સ્વરૂપ પ્રાણ! આનંદથી હસ, ખુશીમાં ગાન કર હવે આ માયાને પોતાની છેતરપિંડી ન ચલાવવા દે વારંવાર ઉપનિષદ વિચાર" એજ સાચા સાધુનું કર્તવ્ય છે, અને નહિ કે મંડળી, મઠ બનાવવા, ચેલા મુંડવા, રૂપિયા એકઠા કરવા, માન વધારવું ઇત્યાદિ.

કાર્તિક ૧૯૬૨ માં હરિદ્વારથી સ્વામી રામ વસિષ્ઠાશ્રમ ગયા. તે સ્થાને થી જે આનંદથી ભરેલા લેખો તેમની લેખિનીદ્વારા લખાયા છે, તે સામાન્ય નથી. તેઓ કહેતા હતા કે મનુષ્યને એટલા માટેજ ઉત્પન્ન કરવામાં નથી આવ્યો કે તે એજ ચિંતા અને ફિકરમાં મરી જાય કે "મારૂં જીવન કેમ ચાલશે ? મારૂં શું થશે ? તેને એટલો સંતોષ તો હોવો જોઇએ કે જેટલો માછલા, પક્ષીઓ અને વૃક્ષોને હોય છે તેઓ તાપ કિંવા વૃષ્ટિ સામે ફર્યાદ નથી કરતા, પરંતુ પ્રકૃતિની સાથે એક થઇ રહે છે કહો, "હુંજ આ મેઘ છું જે વરસી ગયો છું હુંજ વીજળી થઇ તડકું છું હુંજ ગર્જુ છું હું કેવો સુંદર ભગવાન ભયંકર છું !" આ પ્રમાણે "શિવોઽહમ્" સ્વત । હૃદયથી નીકળવું જોઇએ આત્મનાશ શબ્દનો અર્થ એ છે કે પોતાના આત્માને પરમ નંદરૂપ અને પ્રકાશ માન જાણવો મારા વહાલા, વેદાંત બનાવટી પ્રતીત નથી આ જગત

૧-વિશ્વચિત્ર ૨-રાજ્યસત્તા ૩-ઉત્પન્ન થયું ૪-સૂર્યચંદ્ર ૫-પરવા ૬-ચિંતા ૭-જરા એ ૮-ભય ૯-વિઘ્ન ૧૦-પીળાશ ૧૧-ઉઘાડ ૧૨-સંબંધ ૧૩-મુક્ત ૧૪-રામના અક્ષર ૧૫-જેમ ૧૬-બાજુ ૧૭-ડાઘરૂપી બિંદુ

કઈ વસ્તુ નથી તેજ મરે છે કે જે આને કઈક લેખાનુ ગણે છે એ કઈ પણ સત્ય છે તો તે ઈશ્વરજ છે આ સુદર જણાતા પદાર્થોને કૃષ્ણની પેઠે મનરૂપી અજગર ગળી તો જાય છે, પરંતુ જીરવી શકતો નથી એટલે રડે છે કે હાય મર્યો, હાય મર્યો વહાલા! તમે નામરૂપથી કેમ ભોળવાઈ ગયા છો? હજુએ સત્યમા નિવાસ કરી ઈશ્વરનો આશ્રય લો, ઈશ્વરને પોતાની અદર લાવો, ઈશ્વરની સગાથે ચાલો, ઈશ્વરના જેવુ જીવન બના વીલો સસારાસક્તિનો ત્યાગ કર્યાવિના પદાર્થોમા જે આનદ રહેલો છે, તે કદાપિ પ્રકટ થવાનો નથી નામરૂપનો પડદો ઉચક્યા વિના તેની નીચે ઢકાયેલા આત્માને તમે કદિપણ જોઇ શકવાના નથી ઈશ્વરજ છે, નામરૂપ તો છેજ નહિ પદાર્થોના નામરૂપાદિને તજી તેમના સત્તા અશમા ચિત્તને સ્થિર કરવુ, પદ અથવા શબ્દથી પર જઈ તેના અર્થમા લીન થવાની પેઠે ચર્મચક્ષુથી દેખાતા જગતને ભૂલી બ્રહ્મમા મગ્ન થવું, એજ ઉપાસના છે ઉપાસના એ સાધન છે જ્ઞાન એ સિદ્ધ-અવસ્થા છે ઉપાસનામા યત્ન કરીને અતરબાહ્ય બ્રહ્મ જોવામા આવે છે જ્ઞાનમા વિના પ્રયત્ને-સ્વાભાવિક રીતેજ રોમે રોમમાથી " अहं ब्रह्मास्मि " ના ઢોલ વાગી અન્ય સર્વ વૃત્તિયોને તે દબાવી દે છે, અને બહારથી પ્રત્યેક ત્રસ રેણુ તત્ત્વમસિનુ દર્પણ દેખાડતુ ભેદભાવનાને ભગાડી દે છે સાચો ઉપા સક કોણ છે? એવો ઉપાસક કહે છે કે હવે મારાથી બન્ને વાતો નથી નિભાવી શકાતી ખાવાપીવાનુ અને લુગડાઝૂપડીનુ પણ ધ્યાન રાખુ તેમજ પ્રિયતમનુ મુખ પણ દેખુ ચૂલામા જાય એ પહેરવું, ખાવું, જીવવું મરવું એ બધાથી મારો નિર્વાહ નથી થતો મારી તો મધુકરી (ભાખરી) છો તમે, કામળી છો તમે, ઔષધિ છો તો તમે, શરીર છો તો તમે, આત્મા છો તો તમે શરીર વગેરેને રાખવા ઇચ્છતા હો તો રાખી મૂકો.

આખે લગાકે તુઝસે ન પલકે હિલાયેગે,
દેખેગે ખેલ હમ, તુમ્હે આગે નચાયેગે

લોકો ભલે આને અધપરપરાની શ્રદ્ધા કહે, પરતુ રામને મન તો તે અક્ષરશ સત્ય છે

न पश्यो मृत्यु पश्यति न रोग नोतदु:खता सर्वमाप्नोति सर्वश: ॥

"બ્રહ્મવિત્ મૃત્યુ, રોગ, દુ ખને નથી જોતો તે તો સર્વને સર્વ પ્રકારે વ્યાપ્ત

રી ન્હેલો હોય છે પ્યારા પ્રભુ! દૃશ્યમા વિશ્વાસ એજ મૃત્યુ છે જેને અધિષ્ઠાનરૂપી દોરડાનો સાક્ષાત્કાર છે, તેને ભાસમાન થતા સર્પનો કંઇ ભય નથી. જેણે અધિષ્ઠાનરૂપી છીપને ઓળખી છે, તેને દૃશ્યમાન રૂપુ આકર્ષી શકતું નથી જેણે કેવળ સત્યને અનુભવ્યુ છે, તેને દુનિયાનાં નિંદાસ્તુતિ ચલાયમાન નથી કરી શકતાં આ જગતમા જે કંઇ દેખાય છે તે બધુ ગારૂડીના ખેલ જેવું છે ઇદમ્ ચેતન, સત્-બ્રહ્મ, સચ્ચિત્ એજ સત્ય છે જે એ સત્યને જોતો નથી અને મિથ્યા દૃશ્ય ઉપર જ આસ્થા રાખે છે, તે દુર્યોધનની પેઠે માયાના મંદિરમા, તેને પાણી ધારી તેમ નહાવા કૂદી પડી, પોતાને હાસ્યાસ્પદ બનાવે છે તમારો અંતરાત્મા દીન બેચારો નથી, પરન્તુ તે એક એવો સૂર્ય છે, એવો સાક્ષી ચેતન છે, કે જેના પ્રકાશવડે તમામ જગત્ પ્રકાશે છે

હય ગૌન દુનિયામે બન્દ ગનીમત, ખરીદો રાહતકો ગૌતકે ભાવ,
ન દમ્ના ચૂં તન્, યેહી હય મઝહબ, ખડે હય રોમ ઔર ગલા રુકે હય ૧
જિસે હો સમઝે કે જાગ્રત હય, યેહ ખ્વાબે ગફલત હય સખ્ત, અયજાં!
સ્ટૅારોફ્રામ હય સબ નતાસિબ, ખડે હય રોમ ઔર ગલા રુકે હય ૨
ઠગોંકો ઉપર ઉતાર દે દો, લુગાદો અસબાબો–માલો–ઝર સબ,
ખ્શીસે નારન્પે તેજ ધર તન, ખડે હય રોમ ઔર ગલા રુકે હય ૩
ન બાકી છોડેગે ઇલ્મ કોઇ, થ ઇસ ઇરાદેસે જમકે બૈઠે,
હય પિછલા લિખ્ખા પઢાભી ગાયબ, ખડે હય રોમ ઔર ગલા રુકે હય ૪

સને ૧૯૦૬ ઇ સ મા સ્વામી રામ વસિષ્ઠાશ્રમથી ટિહરી આવી ગંગા તટ ઉપર રહેતા હતા ત્યા તેમણે કાર્તિક વદી ૧૩ સંવત્ ૧૯૬૩ ના રોજ એક લેખ "નિજાનંદ ઉપર લખ્યો, અને તેને સમાપ્ત કરી ગંગા સ્નાન કરવા ગયા તે પાછા ફર્યા જ નહિ તેમનુ અંતિમ કથન આવું છે –

"ભલે ભાઇ, ગમે તે કહો રામ તો પ્રત્યેક રગમા રમનો રામ છે પ્રત્યેક શરીરમા પ્રાણ અને પ્રત્યેક પ્રાણનું જીવન છે સર્વમા સર્વ કંઇ છે અત્યારે તે લેખિની બનીને લખી રહ્યો છે સૂર્ય બનીને પ્રકાશી રહ્યો છે ગોરી ગંગી (જેને લોકો શ્રી ગંગાજી કહે છે) બનીને ગાન કરી રહ્યો છે પર્વત બનીને લીલા દુશાલા ઓઢી કુંભકર્ણની પેઠે પગ પસારી સુષુપ્તિમા આનંદ લઇ રહ્યો છે; પરન્તુ પોતાનું એક સ્વરૂપ તેને અત્યંત ગમે

છે હું વાયુ છું. મારા વિના પ્રત્યેક વસ્તુ નિશ્ચેષ્ટ, ગતિહીન અને નિર્જીવ છે મારી સત્તા મેળવ્યા વગર એક પાદડું પણ હાલી શકતું નથી મારા વગર બધુ ઉધઈની પેઠે સૂઇ જાય છે. બળી ગયેલા દોરડાની પેઠે રહી જાય છે કામ વણસવા લાગ્યું ! હુ કો'ની ઉપર આળ મૂકુ ? મારા વિના કોઈ હોય ત્યારેને ? ઓ મૃત્યુ ! નિ:સંદેહ ઉડાવી દે આ એક શરીરને, મારા અન્ય શરીરો કાઇ મારે માટે ઓછા નથી. માત્ર ચંદ્રના કિરણો –રજતસૂત્રો–પકડીને પણ ચેનમા રહી શકુ છું. પર્વતીય નદી–નાળાંના વેષમા ગાન કરતો ફરીશ સિંધુતરંગોરૂપે લહેરાતો રહીશ. હું ગગનગામી અનિલ–મદમાતો સમીર છુ મારી આ સેલાણી સૂરત પ્રત્યેક પળે ગતિમાન રહે છે આ રૂપે પર્વતોથી ઉતર્યો ચીમળાઈ જતા છોડવાઓને ફરી તાજા કર્યા પુષ્પોને હસાવ્યા, બુલબુલને રડાવ્યું, બારણા ખટખટાવ્યા, સૂતેલાને જગાડ્યા, કોઇના આસૂ લૂછ્યા, કોઇનો ઘુંટ ઉઠાડ્યો, આને છેડી, તેને છેડી, તને છેડી, ઓ ગયો, ઓ ગયો. ન કંઇ સાથે રાખ્યું, ન કોઇને હાથ આવ્યો. ”

ઉપસંહાર

કોની લેખિનીમા તાકાત છે કે આવા સાચા દેશભક્ત, આનંદ–રસથી પરિપૂર્ણ મહાનુભાવ મહાત્માનું ચરિત્ર લખી શકે ? સ્વામી રામ તે જગત્રીના મહાપુરુષોમાના છે કે, જેઓ થોડા સમયને માટે વખતોવખત ભારતને જાગ્રત કરવામાટે ઇશ્વરના નિયમાનુસાર આવે છે, અને પોતાનુ જીવનને સદાના આદર્શરુપે છોડી જાય છે જે કોઇ ભારતવાસી, પછી તે ગૃહસ્થ હોય કે સાધુ, આવા મહાપુરુષોને પગલે પગલે ચાલે તો તેઓ પોતે પણ આનંદમા રહે, અને બીજાઓને પણ આનંદિત કરી શકે એમા શું સંદેહ હોઈ શકે ? અમે એમ નથી કહેવા માગતા કે વર્તમાન સાધુઓમા સ્વામી રામજ એકમાત્ર જ્ઞાની અથવા ત્યાગી થયા છે ઘણાયે મહાત્માઓ જેઓ આ અસાર સંસાર ત્યાગી ચાલ્યા ગયા છે અને ઘણા જેઓ અત્યારે વિદ્યમાન છે, તેઓ સ્વામી રામ કરતા ત્યાગ, વૈરાગ્ય અને જ્ઞાનમા અધિક પણ હશે, પરંતુ એવા તો થોડાકજ હશે કે જેમને એક બાજુ તો બન્ને વિદ્યાઓનું બળ પ્રાપ્ત હોય, અને બીજી બાજુ દેશભક્તિ પણ પૂરેપૂરી હોય અને શ્રીરામચંદ્રજીની પેઠે અકારણ વૈરા

હોય, ઘણું કરીને બે પ્રકારના સાધુ જોવામાં આવે છે. એક તો જેઓ ત્યાગી અને જ્ઞાની બન્ને છે, પરંતુ પોતાની ધ્યાનસમાધિ સિવાય તેઓ બીજાઓના ઉદ્ધારમાં કશો ભાગ નથી આપતા; અથવા બીજાઓ જેઓ કેવળ આચારથી કે વેષમાત્રથી સાધુ છે; આ બીજી કોટિના અનેક છે. આ બન્નેમાંથી કોઈ વડે ભારતનું કોઈ પણ પ્રકારનું જરાએ શ્રેય નથી થઈ શકતું. વસિષ્ઠ ભગવાન કહે છે કે, જો આ સંસારમાં રાગદ્વેષ અને અંતઃકરણની ગ્રંથિઓથી રહિત સાધુપુરુષો બિરાજમાન છે, તો પછી તેમના સમાગમનો લાભ જતો કરીને તપ, દાન અને તીર્થોનું સેવન કરવાનું શું પ્રયોજન છે? આવા મહાત્માઓનો સંગ સન્માર્ગનો પ્રકાશક અને હૃદયના અંધકારને દૂર કરનારો છે. આ સત્સંગનો એવો પ્રબળ પ્રતાપ છે કે જેનાવડે પાપી પણ પુણ્યશીલ થઈ મોક્ષનો ભાગી થઈ શકે છે. માટે આવા સાધુનાં જેટલાં સન્માન અને પૂજા કરવામાં આવે તેટલાં થોડાં છે; પરંતુ એ સાચો સાધુ હોવો જોઈએ. અર્થાત્ પોતાના આચરણમાં સાધુ, સરલ સ્વભાવ, જ્ઞાનસંપન્ન, કાર્યમાં તત્પર અને દેહાભિમાનથી રહિત હોવો જોઈએ. અંદર દેહાભિમાન અને ઉપર વિદેહનો ડોળ ન જોઈએ, પરંતુ અંતરના વિદેહમે દેહાભિમાનને બાળીને ભસ્મ કરી દીધું હોવું જોઈએ. ઈશ્વર આગળ સદૈવ પ્રાર્થના છે કે ભારતનો સમસ્ત સાધુસમાજ શીઘ્ર એવો થઈ જાય કે તે બધા ભેદ અને દ્વૈતને દૂર કરી સર્વને આત્મવત્ જુએ, તે કેવળ અભેદવાદી જ નહિ, કિંતુ અભેદ આચરણવાળો પણ થાય; અદ્વૈતને વાતોમાંજ પૂરું ન કરી દે, પરંતુ વર્તનમાં પણ લાવે; જ્ઞાન, આનંદ, પ્રેમ, ત્યાગ, વૈરાગ્યને દર્શાવનારાં જેવાં નામ ધરાવે છે તેવોજ તે થઈ રહે; પ્રત્યેક પ્રકાશથી સ્વયંપ્રકાશિત થાય અને બીજાઓને પ્રકાશિત કરે; પ્રત્યેક સચ્ચિદાનંદમય સ્વરૂપમાં મગ્ન હોય; અને પ્રત્યેક પોતાના માને સર્વમાં જુએ. ધન્ય હશે તે દિવસ કે જ્યારે એવી સ્થિતિ થશે.

ॐ તત્ સત્

आनंद

('અમિર' નામના ઉર્દૂ માસિકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલો સ્વામી રામનો પ્રથમ લેખ)

પ્રિય પાઠક ! જરા તે દિવસને યાદ કરો, જ્યારે તમારો આનંદ માતાના પાલવમાં ઢંકાયલો હતો અને માતાની બાંહ્યથી બંધાયલો હતો ! સ્વર્ગીય સુંદરીઓ પ્રેમથી બોલાવે છે, અપ્સરાઓ ખોળામાં લેવા તલપી રહી છે, પણ તમે ભલા ને માતાનો પાલવ ભલો ! પાને તેમાં સંતાઇ જાઓ છો, મુખડું સંતાડો છો રાજા સાહેબ બોલાવે છે અને મૅજીસ્ટ્રેટ સાહેબ વહાલ કરે છે, પણ તમારી બલા જાણે. તમો તો તેની સામે જોતા પણ નથી જાણે સ્વર્ગીય સુંદરીઓ અને હીરકમાણેકવાળા પુરુષોના ઉપર તિરસ્કારથી મુતરી દેવું એ તમારું જ કામ હતું ! એમ એ. અને એલ.એલ.બી જેવાઓની તમારી આગળ કંઇ વિસાત જ નથી ! બહુમૂલ્ય પુસ્તકો તમારા મનથી તો ફાડી નાખવામાટે જ બનાવેલાં હતાં ! કેમ ભાઈ, તે દિવસોમાં કેવા સુખી હતા ? [illegible] થઇ રહ્યા છો, ભાઈ ફિકર [illegible] છે, [illegible] ન [illegible] ન [illegible] કવિઓએ ઠીક જ કહ્યું છે કે,— "[illegible]" કેવી અદ્ભુત અવસ્થા કે જ્યારે [illegible] ન તો [illegible] ન તો [illegible] કે ન તો [illegible] ! ન તો [illegible] કે ન તો [illegible] ન તો [illegible] કે ન તો [illegible] ! [illegible] અને [illegible] પણ [illegible] ! સાંસારિક [illegible] તદ્દન નિર્ભય !

ધન્ય [illegible] છે તે મહાપુરુષોને કે જેઓ [illegible] [illegible]

છે અને આ કથનને યોગ્ય બન્યા છે કે:—

ઈતેદાએ-કાર જો થી ઈન્તેહાએ-કાર થી.

અર્થાત્ કાર્યનો જે અંત હતો તે કાર્યનો આરંભ હતો. પ્રિય પાઠક! આ ઉપરથી યાદ રાખજે કે ભોળાભટાક અને વહાલ ઉપજે તેવા મહાત્મા તેજ છે, કે જેમનું કામ ઈશ્વરની છાતી ઉપર કૂદવાનું છે. ઈંદ્રાદિક દેવતા તેમને હાથોમાં ઉંચકે છે; બ્રહ્માઆદિક તેમની ઉપર વારી વારી જાય છે; પણ બે પરવાઈ તો જુઓ! કે આંખ ઉઘાડી જોતા પણ નથી! ચારે વેદ તેમનીજ પ્રશંસા અને સ્તુતિનાં ગાન કરે છે.

ધૂલિ તિન્હૌંદી જે મિલે નાનક દી અરદાસ.

અર્થાત્ મહાત્મા ગુરુ નાનક કહે છે કે એવા પુરુષોના ચરણની રજ પણ મળે એવી મારી પ્રાર્થના છે.

ઉપલે પ્રકારે ઘણો સમય નથી વીતતો એટલામાં તો બાળકનો આનંદ પોતાનું સ્થાન બદલે છે. હવે તેને રમત ગમતમાં જે મજા પડે છે તે બીજે ક્યાંયે નથી. તે એટલે સુધી કે માતાને પણ વિસરી જવાય છે, તો પછી હુન્નર, વિદ્યા, ધનસમૃદ્ધિનું તો પૂછવુંજ શું?

જરાક વધુ સમય પસાર થાય છે એટલે આનંદનું ચક્ર પુસ્તકોને પોતાનું કેંદ્ર બનાવી લે છે. હવે ન તો રમત ગમે છે ન વ્યાયામ, ન માતા યાદ આવે છે, ન સૌંદર્ય કે તમાશો.

થોડાક સમય પછી નોકરી મળી એટલે આનંદ લક્ષ્મીના કોથળામાં આવીને બેઠો. હવે રૂપિયાના ખણખણાટ જેવો બીજો કોઈપણ સ્વર પ્રિય લાગતો નથી; અને ધન એકઠું કરવા સમાન બીજું કોઈ કાર્યજ શ્રેષ્ઠ લાગતું નથી.

આ જડ માયા આવી એટલે ચંચલ માયા (સ્ત્રી) ની લગનમાં પણ મગ્ન થવાયું. જે રૂપીઆ બીજી બધી વસ્તુઓ કરતાં વધુ પ્રિય હતા, તેને હવે સ્ત્રીને માટે તિલાંજલિ આપવાનું હૃદયપૂર્વક સ્વીકારવામાં આવ્યું. હવે કાન વીંધેલા ગુરુજી (સ્ત્રી) ના રાત્રિની એકાંતના ગુરુમંત્રોમાં આનંદ-જીએ આવી આસન જમાવ્યું, પણ પાછી ત્યાં પણ તેને કળ ક્યાં પડે છે!

હવે તો વહુજી અને બાબુજી બન્ને કીકાની વાટ જોઈ રહ્યા છે. હાય! ક્યારે અમારા ઘરમાં બાળક રમશે? તે રમકડાથી હૃદય ક્યારે પ્રસન્ન કરશે! બાબુજી વર્તમાનપત્રોમાં અને ડાક્ટરોને ત્યાં જઈ ઔષધોપચાર

ચોપે છે, ત્યારે વહુજી ચીઠીદોરા, માદળિયાં અને સાધુફકીરની ખોળમાં રહે છે કે કોઇપણ પ્રકારે અમારા યૌવનના છોડને ફળ બેસે છે! ધન છે, ઘરેણાં છે, જમીન છે, પણ એકજ વાતની ખોટ છે; જેના વગર આ સઘળી વસ્તુઓ દુખ્ખી છે. પુત્રની ખાતર બાબુજી પોતાની અર્ધાંગનાની હયાતીમાં બીજું લગ્ન કરવાને પણ તૈયાર છે.

ગંગામૈયાની કૃપાથી બાળક પણ થયું. આંખના પલકારામા પુત્રનું મોં જોવા મળ્યુ. એવું સુખ ફરી ક્યાંથી મળવાનું ? આનંદથી ફૂલ્યા નથી સમાતા. કીકો શુ છે એક તમાશો છે. આખા કુટુંબનો પ્રાણ છે. તેનો એક પળમાટેનો વિયોગ અસહ્ય છે. ઑફિસમાં કામ કરતાં પણ કીકોજ આંખો આગળ દેખાયા કરે છે. ગૃહસ્થીના આનંદની પરાકાષ્ઠા આવી રહી. મા બાળકને ચૂમતી નથી, પણ ગાયની પેઠે ચાટે છે. તેને પોતાનોજ જીવ, દેહ અને પ્રાણ ગણે છે. દાદીના પ્રેમનુ તો કંઇ પૂછતાજ નહિ.

પુત્ર કંઇક મોટો થયો. માની સાડીની પાછળ જરાક મોં છુપાવી પોતાની તોતડી બોલીમા "પપા છાબ" કહેતાજ મા અને બાપ બન્નેને બેશુદ્ધ કરી નાખ્યા મન મોહી લીધું. ચિત્ત ચોરી લીધું. માતપિતા ખુશ ખુશ થઇ ગયા સાચું કહેજો કે આ સ્થિતિ એક સામાન્ય સંસારી માણસને માટે આનંદની સુખદાયક સીડીનુ ઉંચામા ઉંચુ પગથિયું છે કે નહિ ? કહેવુજ પડશે કે આ અવસ્થા પછી આનંદનો સૂર્ય મધ્યાન્હ રેખાથી નીચે ઉતરવા માંડે છે એક બાજુ યુવાવસ્થાના બપોર ઢળવા માંડે છે, અને બીજી બાજુ બાળક ગલીપચી કરવા યોગ્ય નથી રહેતું! ઊલટું એતો અંકુશમાં રાખવા લાયક અને સુધારવા લાયક થતું ચાલે છે! આનંદથી બેવડા થઇ જઈ અને મો ફાડી નિશ્ચિંતપણે ખડખડ હસવાનું સાધન હવે એ જરાય નથી રહ્યું હવે તો તેના શિક્ષણ અને કેળવણીની ચિંતા કરવી પડશે, અને અવાર નવાર ધમકાવવો પણ પડશે. હવે તો તે આનંદદાયકને બદલે ચિંતાજનક થયો! બાબુસાહેબ આ પ્રમાણે આનંદની ટોચ ઉપરથી પાછા નીચે આવવા લાગ્યા.

પણ આપણે બાબુસાહેબ સાથે શુ કામ છે ? આપણે તો આનંદનો ઇતિહાસ લખવો છે. કેવા કેવા રૂપ બદલ્યાં! કયા કયા ફર્યો!! માતાના પાલવતળે, બાળકોની રમતગમતમાં, પુસ્તકોના પાનામા, સુખ

ર્યુની ચમકમાં, પુષ્પોના રૂપરંગમાં, સુંદરીઓનાં સ્મિતપૂર્ણ ચક્ષુઓમાં, અર્ધાંગનાનાં ચુંબન અને આલિંગનમાં; અને હૃદય-ખંડના પ્યારા પ્યારા હાલ હાલ સ્મિત કરતા હોઠોમાં.

ઓ આનંદ! શું તું ખરેખર આજ સ્થાનોમાં વાસ કરે છે?

દૃશ્ય બીજું

બપોરનો સમય છે. આપણા બાબુસાહેબ કોટપાઘડી ઉતારી ઑફિસના કામમાં લીન છે. પંખો ચાલી રહ્યો છે. એ દયો, લેમોનેડની બાટલી ઉઘડી. બરફ નાખી બાબુસાહેબે ગટગટાવી, પણ તરસ નથી છીપતી. હાય ગરમી!

બાબુસાહેબની હાજરીમાં હાથ નીચેના કારકુનો વગેરે સઘળા ચૂપચાપ પોતપોતાના કામમાં લાગેલા છે. કોઇ માથું સુદ્ધાં નથી ઉચકતું.

ટ્રેન ટ્રેન ટ્રરરરરન ટ્રેન.

બાબુસાહેબઃ—રામા! સાંભળ તો ટેલિફોન શું કહે છે? શું સમાચાર છે? કુશળ તો છે ને?

નોકરને એટલું કહ્યું અને પછી કોણ જાણે કેમ ઝટ લઇને પોતેજ સાંભળવા લાગ્યા. સાંભળતાંજ હાય હાય કરી છાતી કૂટી. શું થયું? શા સમાચાર હતા? કેવી પ્રાણઘાતક ઘટના હતી? કેવો હૃદય ચીરી નાખે એવો અવાજ હતો? સાંભળતા વેત આશાના પાક ઉપર વીજળી પડી. રંગ ઉડી ગયો. હોઠ સુકાઈ ગયા. હાથપગ ફૂલી ગયા. "કાપો તો લોહી નહિ શરીરમાં."

પોતાને જોવામાટે સામે મૂકેલા સરકારી કાગળો અને નોટ ઝટપટ પેટીમાં બંધ કરવા ઇચ્છે છે, પણ હૃદય એટલું વ્યાકુળ છે કે હાથ કામ નથી કરી શકતા. જનોઇએ બાંધેલી ચાવીથી પેટીની કળ ફેરવવા જાય છે તો આંગળા ખસી જાય છે જેટલી ઉતાવળ કરે છે તેટલીજ વાર થાય છે. અસ્વસ્થ અવસ્થામાં માથે પાઘડી અને શરીર ઉપર ડગલો ઘાલી ઑફિસની બહાર દોડ્યા. બટન પણ બીડ્યા ન બીડ્યાં. ન તો કોઇને સલામ કરી, ન રામરામ. બધાને આશ્ચર્ય થાય છે કે હે ભગવન્! છે શું! (ટેલીફોનના તે કર્કશ અવાજે એટલી બધી વ્યાકુળતા ઉત્પન્ન કરી દીધી કે, જેટલી બંસરીના મધુર મનોહર સ્વરે વ્રજની ગોપિકાઓમાં

હેતરી હતી.)

શામી:—સાહેબ, ડૉક્ટરને કહ્યું છે, હમણાં થોડા ભેગી ફાઇટન લાવે છે

બાબુસાહેબ:—અરે બળી મૂઆ, બળી મૂઆ, આગ, આગ.

એટલું બોલ્યા ન બોલ્યા અને તરતજ પોતાના મોભા તથા આબરૂની પરવા કર્યા વગર ભર બજારમાં દોડ્યા. દોડતી ટ્રામગાડીને થોભાવવા બૂમ મારી, હાથ ઉંચો કર્યો અને ઝટ ટ્રામગાડીમાં જઈને બેઠા. વ્યાકુળતાને લીધે ટ્રામવાળાને બૂમ મારી કહે છે " જલ્દી, જલ્દી." તેમનું ચાલે તો ચાબુક અને લગામ ટ્રામવાળાના હાથમાંથી પડાવી લઈ ઘોડાઓને પૂરપાટ દોડાવી મૂકે. સામે પ્રાતના ગવર્નર સાહેબની ગાડી મળી. જે ગવર્નરની સેવામા હાજર થઇ સલામ કરવાનો પ્રસંગ હિંદી રાજાઓ અને જાગીરદારોને એક વખત પણ મળ્યો હોય, તો પછી વર્ષો સુધી પોતાના ઇષ્ટ મિત્રોમા બેસી મગરૂરીથી તેની વાતો કર્યા કરે છે. તેજ ગવર્નર સાહેબની ગાડી સામી મળી, પણ અત્યારે તો આપણા બાબુજીની દૃષ્ટિમા જગત્ આખું કાળું કાળું દેખાય છે. લૉર્ડ સાહેબની ગાડી પાસેથી પસાર થઈ ગઇ પણ તેમને તેનુ ભાન સરખું પણ થયું નહિ, તો પછી સલામની તો વાતજ શી ? પણ વળી ટ્રામમા જમણી બાજુથી આ મીઠો મીઠો સ્વર કોનો સંભળાય છે ?

જુબિશ મેં હોઠ ઐસે હય નાઝુક નફસ કે સાથ,
જ્યસે હિલે નસીમસે પત્તી ગુલાબકી.

અર્થાત્—હોઠો નાઝુક હાલતા, મધુર શ્વાસની સાથ,
પુષ્પ પત્રે જ્યમ હાલતા, અનિલ લહરીને હાથ.

" જનાબ શેઠજી, આપના તેજોમય લલાટ ઉપર વિષાદ કેમ જણાય છે ? તે કાંતિ કયા ગઇ ? ઇશ્વરની ખાતર અમારાપર તો આપની કૃપા જારીજ રાખજો. " વહાલા વાચક ! જાણે છે એ કોનો સ્વર હતો ? તે એક ચંદ્રવદની, ઉર્વશીને ઇર્ષ્યા આવે તેવી સુંદરીના ચણ્ડો હતા, જેની સાથે બાબુસાહેબનુ મન દીર્ઘકાળથી લાગેલું હતુ, જેના સમાગમનું ધ્યાન તેમના મગજમાંથી કદિ ખસતું નહોતું, જેની છબી હૃદયદર્પણમાં દૃઢતાથી અંકાયલી હતી. કામધંધાનો પડદો જરાક સરકતો કે ઝટ તેની તરફ નજર પહોંચી જતી. આજે તે કામણગારી સૌંદર્યવતી અપ્સરા,

મધુર હાવભાવથી બાબુસાહેબ સાથે વાણી વિલાસ કરી રહી છે, પણ હાય! હૃદયકળી ઉપર કેવી તુષાર-વર્ષા પડી ગઇ હતી કે જ્યોતિર્મય સુખરૂપી સૂર્ય સામે આવવા છતાં પણ તે નજ ખીલી.

લબ અઝ ગુફ્તન ચુનાં બસ્તમ કે ગોઇ,
દહન બર ચેહરા ઝખ્મે બુદો બિહ શુદ.

અર્થઃ—મેં વાતચીત સામે મોં એવું બંધ કરી લીધું છે કે, જાણે મુખમંડળ ઉપર મોં એ રૂઝાઇ ગયેલા ઘાની પેઠે દેખવા માત્રજ છે!

નોટઃ—કેમ વાંચનાર બંધુ! તમારા ઘરની આગ હોલવવા માટે તમે કદિ પણ એટલા વ્યાકુળ થયા છો? તમારી સઘળી સંપત્તિ બળી રહી છે. તેમાં જોરાવર આગ ભડકી રહી છે. તમારૂં પાટનગર (રોમ) ભસ્મીભૂત થઇ રહ્યું છે. આત્માનો તો પત્તો પણ રહ્યો નથી. શાંતિ લુપ્ત થઈ ચૂકી છે. સ્વરૂપનું જ્ઞાન ગુમાઇ ગયું છે, પણ છે કંઇ ચિંતા આ આગ હોલવવાની? નીરોની પેઠે ઘરબારને આગ લગાડવી અને વડેલાઓમાં બેસી ધિંગામસ્તી કર્યા કરવી એજ શું તમારા નશીબમાં લખેલું છે! ક્યાંસુધી એ મૂર્ખતા રાખશો?

આંચે મા કરદીમ બરખુદ, હીચ ના બીના ન કર્દ;
દરમિયાને ખાના ગુમ કરદીમ સાહિબ ખાનારા.

અર્થઃ—મુજ કૃતિ જેવી કૃતિ આંધળો પણ નહિ કરે;
ઘરની અંદર ખોઇ બેઠા ઘરધણીને, હાય રે!

દિલા તા કય દરીં કાખે મિજાઝી,
કુની માનિન્દે તિફ્લાં ખાક બાઝી?

અર્થઃ—હૃદય! તું ક્યાં લગી નશ્વર જગતમાં,
શિશુસમ ખેલશે માટી ને ધૂળમાં?

બાબુજીનું ઘર

હજી ટ્રામથી ઉતર્યા પણ નથી એટલામાં તો દૂર ધૂમાડો આકાશ તરફ ગમન કરતો જણાયો. જરા આગળ વધ્યા તો બૂમાબૂમ અને રડારોળ, આક્રંદ અને વિલાપ તેમનું સ્વાગત કરવા હાજર થયા. ઘરની પાસે સ્રીપુરૂષોની ઠઠ જામેલી હતી. ઈન્સ્પેક્ટર, પોલિસ, સિપાહી, હજારો માણસોનાં ટોળે ટોળાં ત્યાં એકઠાં થયાં હતાં. હાહાકાર થઇ રહ્યો હતો.

આગ ચારે તરફ સળગેલી હતી. દરેક બાજુએ ભડકા ઉઠતા હતા. આ માળ પડ્યો. તે થાંભલો ભાગ્યો. સર્વત્ર તડાતડ ફટાક ફટાક થઈ રહ્યું હતું. સેંકડો પખાલો અને હજારો ઘડા ભરી ભરીને લાવવામાં આવતા હતા, પણ પાણી તેલનું કામ કરતું હતું. મકાન તૈયાર થયાને હજુ એકજ વર્ષ થયું છે. વાસ્તુને દિવસે ભારે ધામધમથી એમાં બ્રહ્મભોજન કરાવવામાં આવ્યું હતું, ગરીબો અને નિરાશ્રિતોને તૃપ્ત કરવામાં આવ્યાં હતાં અને ભારે ઉત્સાહ સાથે હવનનો અગ્નિ પ્રજ્વલિત કરવામાં આવ્યો હતો એક દિવસ એવો પણ હતો અને આજે એવો પણ દિવસ છે કે આખુ મકાન અગ્નિદેવની આહુતિ બની રહ્યું છે, અને વેદની ઋચાઓને સ્થાને રુદન અને આક્રંદના ધ્વનિ કર્ણગોચર થાય છે! લોકો તે દિવસે પણ એકઠા થયા હતા, કેમકે મકાન તૈયાર થયું હતું. આજે પણ લોકો એકઠા થયેલા છે, કેમકે તે ભસ્મીભૂત થઈ રહ્યું છે.

ઘર બનાઉં ખાક ઇસ વેહશત-કદેમેં,[1] નાસેહા,[2]

આયે જબ મઝદૂર[3] મુઝકો ગોરકન[4] યાદ આ ગયા.

અર્થાત્ હે ઉપદેશક! ભયના સ્થાનરૂપ જગતમાં ઘર તે શું બંધાવું? કેમકે બાંધનારા મજુર આવે છે કે તરતજ મને ઘોરખોદુ જાનવર યાદ આવી જાય છે

વાહ રે જગત્ તારી અનિત્યતા! અને વાહ રે મનુષ્ય તારી આસક્તિ! વહુજી અને બાબુજી કયા છે? દાસ અને દાસીઓ કયાં છે? કીકો કેમ જણાતો નથી? સઘળા વ્યાકુળ છે બીજા બધા તો આગની બહાર છે, પણ બાળક તો મકાનમાજ રહી ગયું છે!

બાબુસાહેબ નિરાશ તો પહેલાથીજ થઇ ગયેલા હતા. તેમા આ હૃદયભેદક સમાચાર સાભળ્યા, એટલે તેમના હૃદય ઉપર એક વધુ આઘાત થયો. વ્યાકુળતા વધી જતા રડવાનો આરભ કર્યો હૃદય વાંસવાંસ ઉછાળા મારવા લાગ્યું પશ્ચાત્તાપથી હાથ ઘસવા લાગ્યા, અને પોકારી પોકારી બૂમો પાડવા માડ્યા, "અરે! કોઈ મારા જીગરના ટુકડાને બચાવો! તેની ઝિંદગી જોખમમા છે તે તડફડે છે. હજુ સમય છે. એવું ન થાય કે

[1] વેહશત કદા—ભયસ્થાન. જગત. [2] નાસેહા—ઉપદેશક [3] મઝદૂર—મજુર
[4] ગોરકન—ઘોરખોદુ

તે અગ્નિને રાખ થઈ જાય તેમાંથી રૂપિયા ઇનામ આપીશ. આખી ઉમ- [illegible]
[illegible] [illegible] બનાવો, કોઈ [illegible] [illegible] બનાવો!

[illegible] મારૂં આબરૂ [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] મને લાવી આપો [illegible]
[illegible]
[illegible] [illegible] હૃદયદાવ [illegible]
રૂપિયાના [illegible] [illegible]

[illegible]

न्यत्रायतनमलब्ध्वा प्राणमेवोपश्रयते प्राणबन्धनं हि सोम्य ! मन इति ।
(સામ૦ છાં૦ ઉ૦ પ્રપા૦ ૬. ખંડ૭ મં૦ ૨.)

હે પ્રિય બાળ! જે પ્રમાણે (પારધીની) જાળમાં સપડાયેલું પક્ષી જુદી જુદી દિશાઓમાં ઉડી જવાને માટે પ્રયત્ન કરવા છતાં ક્યાંય પણ આશ્રય નહિ મળવાથી આખરે બંધનનેજ (જાળનેજ) આશ્રય લે છે, તે પ્રમાણે હે પ્રિયદર્શન! આ મન પણ જુદી જુદી દિશાઓ તરફ દોડે છે પણ ક્યાંય આશ્રય નહિ મળવાથી છેવટે પ્રાણનેજ આશ્રય લે છે, કારણ કે પ્રાણજ મનનું બંધન છે

> હે મૃગ! તારી સુગંધથી થયુંજ વન ભરપૂર,
> કસ્તુરી તુજ પાસ છે શીદ ન્હાસે છે દૂર?
> બગલમેં બેટા ને શહેરમેં ઢંઢેરા!

રામ! આનંદ તો બનાવવા રહ્યા પણ આગ ઠીક લગાડી

રામ—હા, જ્યાંસુધી સમસ્ત બાહ્યસંસાર જ્ઞાનાગ્નિને સમર્પણ ન કરવામાં આવે, ત્યાંલગી સાચો ટકાઉ આનંદ કદાપિ પ્રાપ્ત થવાનો નથી. પુત્ર એ અગ્નિમાં બળી ભસ્મ થઇ જાય, સ્ત્રી, માતા, પોતાનું શરીર અને સર્વ સંબંધીઓ ઉડી જાય, માત્ર રામજ રામ દેખાય, જેવી રીતે જ્ઞાની પુરુષ આગળ ॐ (પ્રણવ) અક્ષર તરતજ પોતાનો અર્થ સ્પષ્ટ કરી દે છે, તેવીજ રીતે સઘળી વસ્તુઓ દૃષ્ટિ પડતાંજ ચિત્રલીપીની પેઠે રામનું ભાન કરાવે, ત્યારેજ એ આનંદ ખરા અર્થમાં પ્રાપ્ત થાય છે

अत्र पिताऽपिता भवति माताऽमाता लोकाऽलोका देवा अदेवा वेदा अवेदाः (बृहदा० अ० ४ ब्रा० ३ मं० २२)

તાત્પર્ય—એ આનંદની દશામાં આત્મા સમસ્ત બંધનથી રહિત થઇ પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં સ્થિત થાય છે ત્યાં પિતા પિતા નથી રહેતો, માતા માતા નથી રહેતી, સંસાર સંસાર નથી રહેતો, દેવતા દેવતા નથી રહેતા અને વેદ વેદ નથી રહેતા. તાત્પર્ય એજ કે જ્યારે પુરુષ સમસ્ત સંબંધો અને બંધનોથી મુક્ત થાય છે ત્યારે આનંદનો સાગર તેના અંતરમાં ઉછળવા લાગે છે, અર્થાત્ ત્યારે તેને પોતાના સ્વરૂપનો અનુભવ થાય છે, તેની પહેલાં કદાપિ નથી થતો

"સૂની ડગર છે પ્યારની પ્રેમ"

"મોતી ઉપયોગી વસ્તુ છે, પણ તે મૂર્ખના હાથમાં અપાતું નથી. દીવો પતંગિયાને માટે છે, માખીને માટે નથી."

પસ અઝમર્દન બનાયે જામેંગે સાગિર મેરી ગિલેંકે,
લબે જાનાં કે બોસે ખૂબ લેંગે ખાકમેં મિલકે.

અર્થાત્ મરણ પછી મારી માટીનાં જામ બનાવવામાં આવશે; અને એવી રીતે માટીમાં મળ્યા પછીજ પ્રિયતમના ઓષ્ઠનાં ચુંબન સારી પેઠે લઈશું.

વિષયોમાં જે આનંદ મળ્યો તે શું સ્ત્રીનાં માંસ, હાડ અને ચર્મની આસપાસ ભરાઇ બેઠો હતો? હર હર હર! જરાએ નહિ. તે તે વળ ચિત્તવૃત્તિના નિરોધમાં રહેલો હતો—એકાગ્રતામાં સમાયલો હતો.

यच्च सुखं मवेत्तत्तद् ब्रह्मैव प्रतिबिंबनात् ।
वृत्तिष्वंतर्मुखास्वस्य निर्विघ्नं प्रतिबिंबनम् ॥

તાત્પર્ય:-વિષયોદ્વારા પણ જ્યારે જ્યારે સુખ પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે ત્યારે અંતઃકરણમાં બ્રહ્મજ પ્રતિબિંબિત થયેલું હોય છે. અર્થાત્ અંતઃ-કરણમાં પોતાના સ્વરૂપના પ્રતિબિંબિત થયા વિના કદાપિ આનંદ અનુભવાતો નથી; અને આ પ્રતિબિંબ અંતઃકરણમાં ત્યારેજ પડે છે કે જ્યારે ચિત્તવૃત્તિઓ અંતર્મુખ (નિરુદ્ધ) થએલી હોય છે અને મન અચંચળ હોય છે.

જ્યાં એક ક્ષણમાટે પણ અહંમમભાવનો નાશ થઇ આત્મભાવનો અનુભવ થયો, ભય અને ચિંતાથી મુક્તિ મળી, શરીર અને નામરૂપ ભેદ નષ્ટ થયો કે તત્ક્ષણ આનંદજ આનંદ ઉભરાવા લાગે છે "હું શરીર છું" એ મિથ્યા વિચારનો નાશ થતાંજ આનંદ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. જ્યાં ભ્રાંતિનું વાદળ સરક્યું કે આનંદરૂપી ચંદ્રે મો દેખાડ્યું આ ચંદ્ર (આનંદ) તારો આત્મા છે. દ્વૈતભાવરૂપી કેશલટોને તારા મુખ ઉપરથી દૂર કર અને શોકની રાત્રિને ઉત્સવનો દિવસ બનાવ. હે મન! તુંજ દ્વૈતભાવનો પડદો છે; ઉઠ દૂર થા.

બર ચેહરએ તૂ નિકાબતા કય? બર ચશ્મ એ ખુર સહાબ તા કય?
અર્થાત્ તારા મુખ ઉપર આવરણ ક્યાંલગી રહેશે? સૂર્યના તેજ ઉપર વાદળ ક્યાંસુધી રહેશે?

"પોતાના ચંદ્રવદન ઉપર ઘુંઘટ તાણી તું એક બાજુ કેમ રહ્યો છે? હે પ્રિય! તું તને પોતાનેજ ઈશ્વર જાણ."

"તેં પોતેજ આંખો મીંચીને અવિદ્યા (દુઃખ) રૂપી અંધકાર ઉત્પન્ન કર્યો છે. હે સૂર્ય! જરા તારી આંખ ઉઘાડ. એટલે પ્રકાશજ પ્રકાશ થઈ રહેશે. સર્વ વસ્તુઓને પ્રકાશિત (આનંદમય) કરનાર તુંજ છે."

આફતાબી આફતાબી આફતાબ, ઝર્રહા દારંદ અઝ તૂ રંગો તાબ

અર્થાત્ સૂર્ય છે તું, સૂર્ય છે તું, સૂર્ય છે, તુજ કનેથી રજકણો રંગતેજ લે

न तत्र सूर्यो भाति न चंद्रतारकं नेमा विद्युतो भांति कुतोऽयमग्नि । तमेव भांतमनुभाति सर्वं तस्य भासा सर्वमिदं विभाति । (ક઼ ઉ૦ અ૦ ૧. ૧૦૫ મ૦ ૧૫.)

તાત્પર્ય:—ન તો ત્યાં (વાસ્તવિક સ્વરૂપમાં) સૂર્ય પ્રકાશે છે કે ન તો ચંદ્ર; તેમજ આ વીજળી પણ ત્યાંસુધી નથી જઇ શકતી, તો પછી અગ્નિબાપડાનું તો લેખુંજ શું ? સત્ય તો એ છે કે તે પ્રકાશોના પણ પ્રકાશ સ્વરૂપના તેજથી આ સમસ્ત જગત પ્રકાશિત છે, અને તેનાજ તેજથી આ બધાં નામ અને રૂપ તેજોમય બની રહ્યાં છે

ચ-ચાનણા કુદલ જહાન કાતૂ, તેરે આસરે હોય વ્યવહાર સારા
તૂં સમકી આખમે ચમકતા હૈ, તુઝે સૂઝતા ચાનણા અંધારા.
નિત જાગના સોવના ખ્વાબ તીનો, દેખ તેરે આગે હોવે કઈકબાર
બુલ્હાશા પ્રકાશ સ્વરૂપ તેરા, ઘટ વધ • હોત હય એક સારા.

પ્રશ્ન — [illegible] હમેશાં [illegible] આનંદિ[illegible] છે? મસ્ત ફરે છે?

ઉત્તર —તેનામાં "હું શરીર છું" કે બુદ્ધિ છું ' એ ભ્રમે વાસ નથી કરેલો હોતો તેને હજુ દ્વૈતની [illegible] નથી પડી

પ્રશ્ન.—સારી પુરુષને ઈંદ્રિય વિલાસથી જે આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે તે આગીયાની પેઠે છમકતાં વેંત જ અદશ્ય કેમ થઈ જાય છે?

ઉત્તર —આ વિષય સુખોથી દ્વૈત (દેહાધ્યાસ) કેટલાક ક્ષણભરમાટેજ દૂર થાય છે, અથવા એમ કહો કે દ્વૈતની અંધારી રાત્રિમાં માત્ર એક ક્ષણમાટેજ આત્મદેવ (આનંદ)ની વીજળી ચમકારો મારી જાય છે

આ અવિદ્યારૂપી રાત્રિ (દુઃખ)ને જો તમે સદાનેજ માટે નષ્ટ કરવા માગતા હો તો પોતાના ખરા સ્વરૂપને ઓળખો

અથાતો બ્રહ્મજિજ્ઞાસા ॥ (વેદાન્તદર્શન પ્રથમ સૂત્ર)
જુસ્તજૂ કુન જુસ્તજૂ કુન જુસ્તજૂ,
દર બરે ખુદ બી કે બીરૂ નીસ્ત ઉ
તાત્પર્ય:—શોધ કર તું, શોધ કર તું, શોધી લે
નિજ હૃદયમાં પેખ બાહિર નહિ મળે

એટલા પૂરા ટાળા થયા, ઉપદેશ શા મળ્યા ? એટલાજ કે જગતની બાહ્ય વસ્તુઓ આરામ આપનાર અને અનિત્ય છે, ને સઘળી તેની હોવાનું કારણ કેવળ એટલુંજ [illegible] આ [illegible] ની માળાપ જ પોતાનું નિજસ્વરૂપ ન [illegible] દિન વનમાં [illegible] થ [illegible] તમની ઉપર રોગ ચઢવવામાં આવ્યો [illegible] પોતાના ઉંચાડું પદ છે અને સર્વ વસ્તુઓ [illegible] પોતાનો પુત્ર સુંદર અને [illegible] સમાર્ગી માતાના [illegible] [illegible]

ન તેરીસી રંગત ન તેરીસી બૂ હય.

' ગાર્ગન 'ની દૃષ્ટિ જેની ઉપર પડતી તેનો પત્થર બનાવી દેતી; પણ આ " મારૂં " કહેનાર દૃષ્ટિ જેની ઉપર પડે છે, તે આનંદથી ભરાઈ જાય છે.

એક માણસ ફરીને ઘેર આવ્યો એટલે ખભા ઉપરના અતિ ભારે કિંમતી દુશાલાવડે પોતાના એક કે દોઢ રૂપિયાના બૂટ સાફ કરવા લાગ્યો. કોઈએ આ બેપરવાઈનું કારણ પૂછ્યું તો જણાયું કે દુશાલો તો તેના પિતાનો છે, પણ બૂટ તેના પોતાના! વાહ! પહેલાં આપ, પછી બાપ!

ઉષા અને સંધ્યાસમયના રંગો એવા ચમકદમકવાળા અને ચિત્ર વિચિત્ર હોય છે, કે કૃત્રિમ રંગો તેમના સૌંદર્યની સ્પર્ધા ક્યાંથી કરી શકવાના હતા? તોપણ દિવાનખાનામાં ટાંગેલી છબીઓના રંગ અધિક આકર્ષક હોય છે. કારણ?–એટલુંજ કે તેમને "મારા" કહીને સંબોધી શકાય છે. ક્યા આકાશના મહાન્ તારા અને ક્યાં નવવધૂની ત્રણ ગજની ચુંદડી (ઝીણી બનારસી સાડી)ના તારા? પરંતુ વાચકગણ! સાચું કહે જો, જે મનમોહકતા આ બીજા તારાઓમા છે તે આકાશના તારાઓમા જણાય છે? નહિ, કદાપિ નહિ કારણ?–માત્ર એટલુંજ કે ચુંદડીના તારા "હું" "મારા"ની પરિસીમામા આવેલા છે. ઓ "હું" (આત્મા)! તારી કારીગરી ઉપર જાઉં વારી!

પ્રશ્ન —"મારા દિલને છાતીમાથી એ કોણ ચોરી જાય છે?"

ઉત્તર —"તારૂંજ સૌંદર્ય બહાર પ્રતિબિંબિત થઇ માશુક બનીને તારૂં હૃદય ચોરી જાય છે અર્થાત્ તુંજ માશુક બનીને આ ચોરી કરી રહ્યો છે તેમા બૂમ બરાડા શાના પાડે છે?"

મન હરણ કરવામા સૌથી વધારે કુશળ કોણ હોય છે? શું ચતુર્દશવર્ષી ચંદ્રમુખી? ના, કદાપિ નહિ, પરંતુ જેની ઉપર મન લાગી જાય, અર્થાત જેની ઉપર "હું" મોહિત થાય.

મેરા ગિરયા[1] તેરે રૂખસારકો[2] ચમકાતા હય,
તેલ ઇસ આગપે તિલ આખકા ટપકાતા હય.

શું લયલાના સૌંદર્ય ઉપર મજનું મોહિત થયો હતો? ના, મજનું

૧. ગિરયા–રૂદન. ૨. રૂખસાર–ગાલ.

મોહિત થયો, પછીજ લયલા સુંદર બની. કેવી સરસ ઉક્તિ છે કે " લયલાને મજનુંની આંખથી જો. " ગોપિકાઓ શ્યામવર્ણ ઉપર મોહી, તો શ્યામમાં એવું સૌંદર્ય ઉત્પન્ન થયું કે તારાને પણ લજ્જિત બનાવ્યા.

કેષ છબી સબ તારે લાજેં, નૈન ચકોર મુખચંદદો બાજેં.

વિચાર કરીને જવાબ આપો, હે મારા પ્રાણ ! અદૃશ્ય ઈશ્વર તરફ હોઇ એટલા કેમ આકર્ષાય છે, તેને કેમ ચાહે છે ? તે કેમ એટલો પ્રિય છે? માત્ર પોતાનીજ ખાતર. તે અન્નદાતા છે, ધણી છે, કૃપા કરનારો છે, ઉદાર છે, ઉત્પન્ન કરનારો છે, માતાના ઉદરમાં તેણેજ ઉછેર્યો, બાલ્યાવસ્થામાં દૂધ પાયું અને તેનીજ કૃપાથી વાદળ, વાયુ, ચંદ્ર, સૂર્ય, આકાશ, સઘળા તારે માટે પોતપોતાના કાર્યમાં લીન છે; માટે તું પણ ખોરાક ઉત્પન્ન કરે, તે અજ્ઞાની (પ્રમાદી) બનીને ન ખાતો. આ સઘળા ચંદ્રસૂર્યાદિ તારેજ માટે ફરી રહ્યા છે અને પ્રભુના આજ્ઞાધિકારી બન્યા છે; માટે હવે જો તું આજ્ઞા નહિ પાળે તો તે ઠીક નહિ કહેવાય.

એવીજ રીતે ખ્રિસ્તીઓમા ઈશ્વરસ્તુતિનું એક ગીત ગવાય છે કે " તેણે પ્રથમ મારી સાથે પ્રેમ કર્યો, હું કેમ તેના પ્રેમમા ન બંધાઉં! "

મારૂં કેવળ નિજસ્વરૂપ શું છે ? શરીર છે ? ના, શરીર તો અન્ય વસ્તુઓની પેઠે આ આનંદસ્વરૂપ આત્માના પ્રતિબિંબને ધારણ કરવાને લીધેજ પ્રિય બન્યું છે. અન્ય વસ્તુઓ કરતા તે વધારે નિકટ રહે છે, અને તેથીજ તેમના કરતાં તે અધિક પ્રિય લાગે છે.

" સગે હુજુરી એહ અજ બિરાદરે દૂરી. "

અર્થાત્ પાસે રહેનાર કૂતરો દૂર રહેનાર ભાઈ કરતા સારો લાગે છે

જિજ્ઞાસુઃ—જો આત્મા શરીર નથી તો શરીરમા તે ક્યાં છે ?

જ્ઞાનીઃ—જે પ્રિયતમ છે તેજ આત્મા છે જેના પ્રભાવથી અન્ય વસ્તુઓ ગળી બને છે તે સાકર અથવા ખાંડજ આત્મા છે.

જિજ્ઞાસુઃ—શું આત્મા પગ છે કે જે આખા શરીરનો ભાર વહે છે?

જ્ઞાનીઃ—ના, પગ પણ પ્રિયતમ નથી.

જિજ્ઞાસુઃ—પગ નહિ તો શરીરનો કોઇ બીજો અવયવ આત્મા હશે. હાથનેજ કહો.

જ્ઞાનીઃ—હાથ પણ આત્મા નથી હોઈ શકતો. હાથ કરતાં તો મસ્તક

અતિ ઘણું પ્રિય છે. ઇસ્પિતાલમાં એક બાજુ એક જખમી હાથને કાપવામાં આવે છે. બિચારો રોગી રડે છે. બીજી બાજુએ એક જવાનના મસ્તક ઉપર શસ્ત્રક્રિયા કરવામાં આવે છે. એ બિચારો પહેલા રોગીની ઈર્ષ્યા કરે છે કે અરેરે! કપાળને બદલે મારા હાથ ઉપર ગુમડું થયું હોત તો કેવું સારૂં? ચહેરા ઉપર ડાઘ તો ન પડત! એવા પ્રસંગોથી સ્પષ્ટ થાય છે કે હાથ કરતા કપાળ વધારે પ્રિય હોય છે; પરંતુ કપાળ પણ પ્રિયતમ નથી, આખ અથવા કોઇ બીજો અવયવ તેનાથી પણ અધિક પ્રિય લાગે છે

જિજ્ઞાસુ—ત્યારે શું આખ કે કોઇ અન્ય અવયવ પ્રિયતમ હોવાને લીધે આત્મા છે?

જ્ઞાની:—ના, તેના કરતા પણ વધુ પ્રિય વસ્તુ તમારામાં છે વિચાર કરો.

જિજ્ઞાસુ:—હા, હા હવે સમજ પડી–બુદ્ધિ બુદ્ધિ અવશ્ય આત્મા હશે. એ સમજાય એવી વાત છે

જ્ઞાની.—ના ના, ફરી વિચાર કરો તેના કરતાં પણ અધિક પ્રિય એવી કોઈ વસ્તુ તમારામા છે?

જિજ્ઞાસુ:—(વિચાર કરીને) જીવ. રાણી એલિઝાબેથ જ્યારે મરવાની અણી ઉપર આવી ત્યારે પોકારી ઉઠી કે "હવે જેટલી મિનિટ કોઇ ડાકટર મને જીવતી રાખી શકે તેટલા લાખ રૂપિયા તેને મળશે." તેવીજ રીતે મારા મત પ્રમાણે ગમે તેટલા બુદ્ધિવાન અને વિદ્વાન માણસ બુદ્ધિના ભોગે પણ પોતાના જીવનની દોરી લબાવી શકતો હોય તો બુદ્ધિનો ભોગ આપવાનુ પણ સ્વીકારશે માટે જીવનજ સૌ કરતા વધુ પ્રિય છે. તે જ આત્મા છે

જ્ઞાની—ના ના વળી જરા વિચાર કરો

જિજ્ઞાસુ—હવે વિચાર આગળ નથી ચાલતો બુદ્ધિ અહી સુધીજ સહાય આપી શકે છે

જ્ઞાની—કેવી સત્ય વ[illegible] માત્ર તેનાથી આગળ બુદ્ધિનું કંઇ ચાલતું નથી બુદ્ધિ હાર્ગીન કહી દે છે કે

અગર યક સરે મુ બરતર પરમ
ફિરોગે તજલ્લી બ સોઝદ પરમ

અર્થાત્ જો એક વાળ જેટલો પણ વધુ ઉંચો ઉડું, તો પ્રકાશના તેજથી મારી પાંખો બળી જાય

न तत्र चक्षुर्गच्छति न वाग्गच्छति न मनो न विद्मो न विजानीमो यथैतदनुशिष्यादन्यदेव तद्विदितादथो अविदितादधि । इति शुश्रुम पूर्वेषा ये नस्तद्व्याचचक्षिरे ॥ (સામવેદ-કેનોપનિષદ્ મંત્ર ૩)

ભાવાર્થ —ન ત્યાં (સત્ય સ્વરૂપમાં) ચક્ષુ જઇ શકે છે ન વાણી, ન શ્રોત્ર જઈ શકે છે ન મન અર્થાત્ એ સ્વરૂપને ઇંદ્રિયો પહોંચી શક્તી નથી એ સ્વરૂપનો કેવી રીતે ઉપદેશ આપવો તે અમો નથી જાણતા કે સમજી શક્તા, કારણ કે તે જ્ઞાત અને અજ્ઞાતથી પણ પર છે એવું તે તત્ત્વવેત્તાઓ પાસેથી સાંભળેલું છે, જેઓએ અમારામાટે તેનું વર્ણન કરેલું છે

જિજ્ઞાસુ —ત્યારે જીવ એજ પ્રિયતમ છે અને એજ મારો આત્મા (નિજસ્વરૂપ) છે, કેમકે તેનાથી આગળ તો બુદ્ધિ કઇ કરી શકતી નથી

જ્ઞાની —કદાપિ નહિ બુદ્ધિ ત્યાંસુધી કામ ન આપી શકે તો પરવા નહિ આત્મા બુદ્ધિ અને જીવ બન્નેથી પર છે એ ખરૂં કે આત્માનું સત્ય સ્વરૂપ વિચાર, અનુમાન, ધારણા અને કલ્પનાથી પર છે, તોપણ તેના અસ્તિત્વવિષે જરાએ શંકા નથી તે સત્સ્વરૂપ છે

જિજ્ઞાસુ —કેવી રીતે ?

જ્ઞાની —યો સાંભળો ! થોડા દિવસ ઉપર એક વિદ્યાર્થીને પ્રાણ છોડતો જોયો હતો તેને પગોમાંથી દુ ખ થવું શરૂ થયું પ્રથમ તો દુઃખ માત્ર ઘુંટણ સુધીજ આવતું પગ અને પિંડીઓ આપોઆપ તડફડતા અને ઝટકા ખાતા હતા ધીમે ધીમે દુ ખ જાંગ સુધી પહોંચ્યું; અને શરીરનો ત્યાંસુધીનો ભાગ આપો આપ અધમૂવા પક્ષીની પેઠે તડફડવા માંડ્યો દુ ખ આગળ ને આગળ વધતું ગયું આખર જ્યારે તે હૃદય ઉપર પહોંચ્યું, ત્યારે દુ ખવી મુશ્કિલ મળી અંત ઘડીએ તે યુવકના મોમાંથી આ શબ્દો નીકળ્યા હતા ' અરે ! હવે તો નથી સહેવાતું હવે તો આ જીવડો નીકળી જાય તો સારૂં '

હે પ્રિય ! આ પ્રમાણે જે જીવને પણ ત્યજવા ઇચ્છે છે તે જીવનો પણ માલિક છે જેના સ્પર્શથી જીવ પ્રિય બને છે, જે આનંદસ્વરૂપ ઉપર પ્રાણની આહુતિ આપવાનું સ્વીકારવામાં આવે છે, તે પ્રાણોનો પ્રાણ આત્મા છે.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

હર આંકિ નૂર દેહદ મેહરો માહરા ઉયમ.

અર્થાત્ હુંજ ખુદા છું, અને પોકારી પોકારીને કહું છું સૂર્ય તથા ચંદ્રને પ્રકાશ આપનાર હુંજ છું.

જેણે આ એકતાનો સાક્ષાત્કાર (અનુભવ) કર્યો છે, અર્થાત્ તેને વાણીમાં નહિ પરંતુ વ્યવહારમાં મૂકી ચૂક્યો છે, તેને માટે વિજ્ઞાન (સાયન્સ) અને તત્વજ્ઞાનના ભંડારમાં કંઈ પણ નવું નથી. ધર્મ પોતાનું મહાન્ અધિકારપૂર્ણ મસ્તક તેની આગળ નમાવી દે છે. "શું અને શા", "કેમ અને ક્યારે" તેની કચેરીમાં આવી શકતા નથી જે રાજા અને ભિખારી સઘળાને એકસરખી રીતે ખાઇ જઇ નાશ કરે છે તે કાળના પેટે ફરે એવા જ્ઞાનીની પાસે ફરકતો પણ નથી.

> અય કૌમ બહજ રફ્તા કુજાઇદ, કુજાઇદ ?
> માશૂક હમીંજાસ્ત, બિયાઇદ, બેયાઇદ.
> માશૂકે તુ હમ સાયએ દીવાર બ દીવાર,
> દર બાદયા સરગશ્તા ચેરાઇદ, ચેરાઇદ ?

અર્થઃ—હે હજ (મક્કાની યાત્રા) કરનારાઓ ક્યાં છો, ક્યાં છો? તમારો પ્રિયતમ તો અહીંજ છે, આવો, આવો. તમારો પ્રિયતમ તો એક દિવાલને ઓથે તમારી પડોશમાંજ છે, વનવન કેમ રખડો છો, કેમ રખડો છો ?

ધિક્ છે, જો આ કદીપણ ભરેલા ભંડાર (પોતાનાજ આત્મા)ને છોડી દઇ માટીમાં, કોઈ વચન કે ટી અને મંસ (સ્ત્રી)માં, તો ક્યાં પાણી પાણાં સમાન અસ્થિર એવી ચીજોની પ્રશંસામાં આનંદને શોધવા ફરીએ; તો સ્વયં સર્વ વસ્તુઓને આનંદમય બનાવી અને પછી લોકોની પેઠે તેમનો પાછળ પડવું !

> આપણી હાથ આવેલા ઉકેલો પડતાંને ક્યાં કહું ?
> સામા જે રોકતા અહે ચીંટવે વારંવાર કહું ?

ભાવાર્થ—પોતેજ ભાગ્યા નાખી તે પછી તેને પકડવા જઇ ... રોવું ! અને તેની પાછળ દોડીએ તેમ તેમ તે પણ આગળ ... આગળ દોડતા રહે ત્યારે હાથ હાથ શા માટે કરવી ?

હે મનુષ્ય ! જે આનંદ આમ કરવા ઇચ્છે તો પોતાની અંદર જોને ...

अथातो ब्रह्मजिज्ञासा ॥

જિજ્ઞાસુ:—ફિક્રે મઆશો, ઝિક્રે બુતાં યાદે રફતગાં,
દુનિયામેં આન કર ભલા કયા કયા કોઇ કરે ?

ભાવાર્થ:-ઉદરચિંતા, પ્રિયચર્ચા, વિયોગીનાં સંભારણાં;
આ જગત્‌માં આવીને કોઈ, ભલાં, શું શું કરે ?

તે ઉપરાંત વળી આપ અમારી ઉપર એક નવો ભાર લાદવા માગો છો. પેટની વેઠ મહા સબળ છે, તેના કામોમાંથી મુક્તિજ કયાં છે ? પેટની ચિંતા અમો ન કરીએ તો બીજું શું કરીએ ? જે પેટની રાશિ (કન્યા) છે તેજ પરમેશ્વરની પણ છે. અમો પરમેશ્વરને પણ બહુ સન્માન-પૂર્વક પ્રણામ કરીએ છીએ; અને નમી નમીને દંડવત કરીએ છીએ (અરે દૂરથીજ નમસ્કાર કરીએ છીએ.)

જ્ઞાની:—કેમ વહાલા ! તમારા ખોરાકને કઈ શક્તિ પચાવે છે ? શું એ શક્તિ તમારી ચિંતા છે ? તમારા સ્નાયુઓ અને નસોમાં રક્તને કોણ દોડાવે છે ? શુ તમારો સંકલ્પ એ કામ કરે છે ? તમારા શરીર અને કેશને કોણ મોટા કરે છે ? શુ તમારા વિચાર અને શ્રમનાં એ ફળ છે ? જ્યારે તમે ગાઢ નિદ્રામા પલંગ ઉપર બેભાન પડેલા હો છો ત્યારે તમારા પ્રાણની કોણ ખબર રાખે છે ? સારી પેઠે સ્મરણમાં રાખો કે એજ ચેતન જે તમારા અન્નને હજમ કરે છે તેનેજ તમારા ભરણ-પોષણની ચિંતા છે તમારા શરીર અને પ્રાણ, તમારાં સ્ત્રી અને બાળક, માલ અને મિલ્કત સઘળાનો આધાર એજ છે પેલા મૂર્ખનું અનુકરણ ન કરો, કે જે સામાનથી ભરેલો થેલો ઘોડા ઉપર નાખી તેની ઉપર સવાર થઇ કયાંક જતો હતો, અને જેણે રસ્તામા કંઇક અંશે ઘોડા ઉપર દયા લાવીને અને કેટલેક અંશે સામાનના મોહને લીધે "હાય મારો સામાન, મારો સામાન" કહીને તે થેલો માથા ઉપર ઉંચકી લીધો; પણ પોતે ઘોડા ઉપરજ બેસી રહ્યા. મતલબ કે ભાર તો પ્રથમની પેઠે ઘોડા ઉપરજ રહ્યો, પણ મૂર્ખ મહાશયે પોતાની ડોક ફોકટમાં ભાંગી.

જિસ્મો[1] અયાલો[2] માલો ઝર,[3] સબકા હય બોઝ રામપર,
અસ્પ[4]પે સાથ બોઝ ધર, સરપે ઉસે ઉઠાય કયું ?

૧-શરીર. ૨-સંતાન. ૩-પૈસો. ૪-ઘોડો.

હાય ! હાય ! આનંદસાગર પરમાત્માની સાથે પેટની તુલના કરવી ! પરમેશ્વરજેના ભ્રમરના એક સંકેતથી સમસ્ત ગ્રહ અને રાશિઓ અસ્ત-વ્યસ્ત થાય છે !

શરીરને ખાતર વસ્ત્રો છે, પણ વસ્ત્રોને ખાતર શરીર નથી. તે માણસની સ્થિતિ દયા કરવા જેવી છે જે પોતાનો સઘળો વખત વસ્ત્રોની શણગાર-બાજીમાં વ્યય કરે પણ ખાદા શરીરની જરાએ ખબર ન લે; અને તેથીપણ વધુ દયાજનક તેની સ્થિતિ છે જે પોતાનું આખું જીવન શરીર અર્થાત્ પેટના ધંધાઓમાં ખર્ચી નાખે અને આત્મા (કે જેની સામે શરીરની વિસાત વસ્ત્ર જેટલી પણ નથી) તેને બરબાદ થવા દે. ઓ પ્રિય ! આ મનુષ્યદેહરૂપી છીપમાંથી પ્રથમ મોતીને કાઢી લે, પછી એ છીપ ગમે તો તુટી જાય કે ગમે તો આખી રહે, તેની તને ચિંતા ન હોવી જોઈએ. આ મુક્તાફળરૂપી આત્મજ્ઞાન જ્યારે વાતોમાંથી આગળ વધીને હૃદયમાં ઘર કરેછે, જ્યારે તે રોમેરોમમાં રચીપચી જાય છે, સ્નાયુ અને નસોમાં પેસી જાય છે, ત્યારે અનુભવ એ વાતની સાક્ષી પૂરે છે કે એક તરફ જ્યાં એ સ્વરાજ્ય હાથ કર્યું , અર્થાત્ પરમેશ્વરના સામ્રાજ્યમાં દાખલ થયા–કિંવા સત્યના સિંહાસન ઉપર પગ ટેકવ્યો, કે બીજી બાજુ પ્રારબ્ધ દાસ બને છે, દેવતાઓ આજ્ઞા-ધિકારી થઈ જાય છે, અને એવી કોઈ આવશ્યકતા બાકી રહેતી નથી કે જે આપોઆપ પૂર્ણ ન થઈ જાય. તે પૂર્ણજ્ઞાની જેણે આ ભ્રમને નષ્ટ કર્યો છે કે "હું શરીર છું કિંવા શરીર મારૂં છે" અને જે પોતાનાજ પ્રકાશમાં સદા ભવ્યતાથી સ્થિત છે, જે પોતાના મહિમામાં મસ્ત પડેલો છે, જેના " થા " કહેવા પહેલાં તો થઈ જાય છે, તેનીજ દૃષ્ટિ વૃષ્ટિ બને છે, તેનીજ નજર પ્રત્યક્ષ થાય છે. આ અકલ્પિત લાભ, હે વાચકગણ ! તમારો પણ જાતીય હક્ક છે, તે દરેકનો વારસો છે, પણ તમે સાભળ્યુ હશે કે હજરત યાકુબના જ્યેષ્ઠ ભાઈએ રાજ્યાધિકાર અને નબૂવત, જે તેમનો જન્મસિદ્ધ હક્ક હતો તેને એક વાટકી શાક લઈ વેચી નાખ્યો હતો ! ધિક્કાર છે અને શત ધિક્કાર છે, કે તેનુંજ અનુકરણ કરીને રોટલીને માટે આલોક અને પરલોકમાં પોતાને માટે કાંટા વાવવામા આવે છે. હે પ્રિય ! વિષય વાસનાઓના કુ-સંગનો ત્યાગ કર અને પોતાના સત્યસ્વરૂપને ઓળખ.

એક માંદો માણસ એક ઓરડીમાં પલંગ ઉપર સુતેલો છે. ચાલો !

જરા એની ખબર અંતર પૂછતા જઇએ. બે માણુસો તેના શિર તરફ છે, બે પગ તરફ ઉભા છે, ત્રણ બીજા આસપાસ સેવામા હાજર છે એવી ઘડીએ પહોચી શકયા કે અંદર કાર્ડ મોકલ્યુ તો જવાબ મળ્યો " અંદર જવાશે નહિ વધુ બીમાર છે " વારુ, હઠ કરી અંદર દાખલ થયા તો તમારો સત્કાર કરવાનુ તો એક કોરે રહ્યું, પણ બીમારે તો આખ સરખી ઉઘાડીને જોયુ નહિ બે ત્રણ વખત તમે પોતાના આવવાના સમાચાર કાને નાખ્યા તો ભારે નખરાથી નાક ચઢાવીને કહ્યુ કે –" એમ ! બહુ સારુ " ચારે બાજુ ગાદલા પાથરેલા છે, ઓશિકા લગાવ્યા છે, લોકો સલામ કરવા સતત આવતા રહે છે વગેરે બીમારી પણ એક જાતની અમીરી છે પણ વહાલા ! રોગ સહીને ના બાહ્ય પ્રતાપ મેળવ્યો છે થૂ છે સાસારિક વાસના (વિષમ રોગ) ઉપર કે જે બાહ્ય ઠાઠમાઠને ઇચ્છનારી હોય છે, પરંતુ આત્માને બિમાર કરી દે છે

જરા જુઓ તો ! આ કેવો આનંદ મણાઇ રહ્યો છે ! વાજા વાગે છે અને ગીતો ગાતી, આનંદ કરતી સ્ત્રીઓ કયા જાય છે ? તેઓ શીતળા માતાની પૂજા કરવા જાય છે એક બાળકને માતા નીકળ્યા હતા, હવે કંઇક આરામ થયો છે તેથી આરોગ્યનામાટે ધન્યવાદ પ્રકટ કરે છે જે મકાનની બાહ્ય શોભા અને ભવ્યતા જોઇને તેને રાજાનો ખજાનો ધાર્યો હતો તે તો કીડા અને જીર્ણ હાડકાનો ભંડાર અર્થાત્ કબ્રસ્તાન નીકળ્યું પ્રિયવર ! તેમનુ અનુકરણ ન કર, જે પ્રથમ સંકલ્પરૂપી શીતળાના રોગમા ફસાય છે અને પછી જ્યારે જરા ઠીક થાય છે તો ફૂલીને ઢકા થઈ જાય છે, અને ભાત ભાતના ભોગ વિલાસના સામાનોથી એમ બતાવે છે કે અમો શીતળાના ભોગ થઈ પડયા હતા તેઓ એક સુંદર સફરજન જેવા છે જે સફરજન અંદરથી સડી ગએલુ છે ભાગ્યશાળી છે તે પુરૂષ કે જે આ રોગનો ભોગ નથી થયો જેણે ન તો કીચડથી શરીરને ખરડયુંછે, ન તેને તે પાછળથી ધોતો ફરે છે

> કીચ પીછલો ધોય કર આગેકો ન લગાઓ,
> ચંદન આત્મજ્ઞાન તજ વિષય બીચ મત જાઓ

સંસારમા જ્યારે કોઇની એક કામના શાંત થાય છે, જેવી કે પરીક્ષામાં પસાર થવુ અથવા લગ્ન કરવા, તો તેના શિર ઉપરથી કેટલો ભા

મ થયેલો જણાય છે ? અને તેને કેટલો આનંદ થાય છે ? તો હવે વિદ્વાનના આનંદનું શું પૂછવું કે જેના હૃદયમાં જરા પણ વાસના નથી અને સઘળો ભાર ઉતરી ગયો છે; સઘળા સંકલ્પોનો નાશ થયો છે; અને નિજસ્વરૂપને ઓળખવાથી જેના સઘળા ધર્મો પૂરા થયા છે.

आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं समुद्रमापः प्रविशन्ति यद्वत् ।
तद्वत् कामा यं प्रविशन्ति सर्वे स शान्तिमाप्नोति न कामकामी ॥
(ગીતા, અધ્યાય ૨—શ્લોક ૭૦)

તાત્પર્યઃ—પાણીથી ભરપૂર સમુદ્રમાં બીજાં પાણી આવી પડે છે તો પણ તે પોતાની હદ મૂકતો નથી; (છલકાઈ જતો નથી) તેમ—મનની સર્વ કામનાઓ જેના મનમાંજ પાછી સમાઈ જાય છે તેજ માણસ શાંતિને પામે છે, અને જેને નવા નવા ભોગની ઇચ્છાઓ થાય છે તે પામતો નથી.

શાહિનશાહે જહાં હય, સાઇલ હુવા હય તૂ; ૧
પરદા ફુને-જમાં હય, દાઇલ હુવા હય તૂ.
સો બાર ગર્જ હોવે તો ઘિઘિ પીયે દદમ; ૨
ક્યું ગર્જો, મેહરો, માહ પે માઇલ હુવા હય તૂ ?
ખંજર ટી કયા મજાલ કે એક ઝખ્મ કર સકે ? ૩
તેરા હી હય ખિયાલ કે ઘાઇલ હુવા હય તૂ.
કયા ડર ગદા ઓ શાહ કા રાઝિક હય કો ઔર ? ૪
ઉફલાસો તંગ-દસ્તી કા કાઇલ હુવા હય તૂ.
દાઇમ હય તેરે મુજરે કે મોકે કી તાકમે, ૫
ક્યું ડર સે ઉસકે મુસ્તમેં ગાઇલ હુવા હય તૂ.
હમ બગલ તુઝસે રેહતા હય હર આન રામ તો, ૬
બન પરદા અપને વસ્લમેં હાઇલ હુવા હય તૂ.

अथातो ब्रह्मजिज्ञासा ॥
શોધ કર તું, શોધ કર તું, શોધી લે,
નિજ હૃદયમાં પેખ, તે તો ત્યાંજ છે

હે માનવીઓ ! આ ખુશખબર સાંભળો ! હે લક્ષ્મીના ચિંતનમાં ડૂબી રહેનારા ! હે હાવભાવ ઉપર મરી ફીટનારા અને નયનકટાક્ષ ઉપર ઓવરાઇ જનારાઓ ! જેના એકાદ હૃદય-

અર્થાત્ ધીર પુરુષો આ સંસારથી અત્યંત વિમુખ થઈનેજ પ્રાપ્ત થાય છે. અર્થાત્ વિષયોના પંજામાંથી છૂટકારો થતાંજ પોતાના અવિનાશી સ્વરૂપે બની રહે છે.

ગમો-ગુસ્સા-ઓ-યાસો-અંદોહો-હિરમાં,
હવાયે મુસર્રત ઉડા લે ગઈ હય.

ભાવાર્થ -દરદ, શોક, દુઃખ, ક્રોધ, નિરાશા, એ બધાંને આનંદોર્મિએ ઉડાવી દીધા છે, માટે ફોકટનો રુદનઆક્રંદની શોકમય કાળી કોટડીમા દિવસની રાત્રિ અને રાત્રિનો દિવસ કરવાને બદલે શ્રુતિયોની સુસ્વર ધુનદ્વારા—

શોધી લે તું, શોધી લે તું, શોધી લે,
નિજ હૃદયમા પેખ, તે તો ત્યાજ છે.

अथातो ब्रह्मजिज्ञासा ॥

હે પ્રિય ! સસારની વસ્તુઓ વસ્તુત સતોષદાયક નથી હોઈ શકતી હૃદયની તૃષ્ણા તેનાથી કદાપિ નથી છીપતી

એન્ટોનિએ આનદને પ્રેમમા ખોળ્યો, બ્રુટસે કીર્તિમા અને ત્રીજાએ સામ્રાજ્યમા પહેલાને અપમાન મળ્યુ, બીજાને તિરસ્કાર, ત્રીજાને કૃતઘ્નતા—અને છેવટે બધાજ મરી મટયા કેવળ એક આત્માનુભવજ તમારા હૃદયને શાન્તિ અને આનદ આપી શકશે માટે -

ફિકે મઆશા, ઝિકે બુતા, યાદ રફ્તગા,
અપનાહી તૂ ફરે ફતા હોવે તો સમ મીટે

ભાવાર્થ -ઉદરચિતા, પ્રિયચર્ચા, વિરહીના સભારણા,
નિજસ્વરૂપે લીન થાતુ એ બધા સહજે ટળે.

अथातो ब्रह्मजिज्ञासा ॥

શોધી લે તુ, શોધી લે તુ, શોધી લે,
નિજ હૃદયમા પેખ, બાહિર નહિ મળે

જિજ્ઞાસુ —આ તો બહુ કઠિન છે, અત્યત ગૂઢ છે, અમે કેવી રીતે તેની ઉપર વિજય મેળવી શકીશુ ?

જ્ઞાની.—ધારો કે ગૂઢતમ છ અને અત્યત કઠિન છે, પરંતુ તોપણ યાદ રાખજો કે તેના વગર લાખ વરસે પણ તમને ચેન નથી પડવાનું

આ દવા એવી હોય તોપણ અદ્વિતીય છે. વિષમ રોગમાટે તેના સિવાય અન્ય ઓષધ ક્યાં છે ? नान्यः पन्था विमुक्तये । મુક્તિનો બીજો માર્ગજ નથી, માટે તે જેટલો કઠિન છે તેટલોજ તમારો ઉત્સાહ પણ વધારી મૂકો.

अथातो ब्रह्मजिज्ञासा ॥

શોધી લે તું, શોધી લે તું, શોધી લે;
નિજ હૃદયમાં પેખ, તે તો ત્યાંજ છે.

જિજ્ઞાસુ:—મારા કેટલાક મિત્રોને એક વખતે વેદાંતની ઘેલછા લાગી હતી. તેમણે થોડા દિવસ માથું ફોડી અંતે તે બાજન પડી મૂકી. તેમને તેમાં કંઇ રસ પડયો નહિ.

જ્ઞાની:—હશે. એમા આશ્ચર્ય શું છે ? તે શિયાળની વાર્તા તમે નહિ સાંભળી હોય કે જેણે પોતાની અશક્તિ છુપાવવા ખાતર દ્રાક્ષવિષે કહ્યું હતું કે " હજુ તે કાચી છે. કોણ દાંત ખાટા કરે ! "

માટે નિરુત્સાહને ત્યાગી દૃઢ નિશ્ચયથી શ્રવણ, મનન અને નિદિધ્યાસનની ભૂમિકાઓ પાર કરી જાઓ.

आत्मा वा अरे द्रष्टव्यः श्रोतव्यो मंतव्यो निदिध्यासितव्य ।
(બહુ૦ બૃહ૦ અ૦૪ બ્રા૦૫ મંત્ર, ૬)

અર્થાત્ નિઃસંદેહ આ આત્મા જોવા, સાંભળવા, મનન કરવા અને અનુભવ લેવા યોગ્ય છે. આ વેદવાક્ય અસત્ય નથી કે તમો આનંદઘન છો, ચેતનઘન છો, સત્‌ઘન છો, પ્રયોગ–અનુભવ કરી જુઓ, એટલે ખાત્રી થશે.

અફસોસ છે તે કેદીમાટે કે જે કાનોને બાંધનાર ફાંસલાને કર્ણ–કુંડલ માનતો હોય, હાથપગની બેડિયોને કંકણ અને ઝાંઝર ગણતો હોય અને ગળામાની સાંકળને વિશ્વવિદ્યાલયનો માનાસ્પદ પટ્ટો લેખતો હોય. વહાલાઓ ! ઉઠો, જાગ્રત થાઓ, સાંસારિક વાસનાઓની શૃંખલાને એકદમ તોડી નાખો, અજ્ઞાનની નિદ્રાને ઉડાડી મૂકો. જુઓ તો ખરા ! તમારો બંદિવાસજ તમારી સ્વતંત્રતા પૂરવાર કરે છે. સૂરજમા તે વળી અંધારું કેવું ?

उत्तिष्ठत जाग्रत प्राप्य वरान्निबोधत ।
(બહુ૦ કઠો૦ અ૦ ૧. વ૦ ૩.–મ. ૧૪)

અર્થ:-ઉઠો, જાગો, ઉત્તમ જ્ઞાનીઓ પાસે જાઓ; અને તેમની પાસે પોતાના સત્ય સ્વરૂપનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરો.

> મિનગર બ હરસૂ અયજાં, કે તૂ ખાસ જાને માઈ;
> મફરોશ ખીશ અર્ઝાં, કે તૂ બસ ગિરા બહાઈ. ૧
> બિરના ઝ દેવ ખાતિમ, કે તૂઈ બજા સુલેમા,
> મિરકન મિયાદ અખતર, કે તૂ આફતાબે રાઈ. ૨
> બુ રાસત ઝ બે અમીવા, મિરનવ ગરીવે ગોશા;
> કે તૂ અઝ શરીફે અસલી, કે તૂ અઝ બલન્દ જાઈ ૩

ભાવાર્થ 'હે જીવ! આમ તેમ ન જોતો ફર, કેમકે તુંજ સર્વજ્ઞ [illegible] છે; પોતાની જાતને તું આવી સસ્તી ન વેચ; તું તો અતિ મુલ્યવાન છે [illegible]

"રાવણની પાસેથી ગીતા પડાવી લે, કેમકે માગ જીવના સમ[illegible] પોતેજ શ્રીરામચંદ્ર છે અજ્ઞાનરૂપ કાળા પડદાને તોડી નાખ એટલે તું [illegible] પ્રકાશમાન સૂર્ય છે

"નીચ લોકો [illegible] સંબંધ તોડી નાખ અને પિશાચોની [illegible] [illegible] સાંભળતા નહિ, કેમકે તું ઉચ્ચ કુળનો ઉત્તમ પદધારી છે

[illegible]

[illegible]

[illegible]

યથાતો બ્રહ્મજિજ્ઞાસા ॥

[illegible] અને [illegible] પરીક્ષા [illegible] બન્નેને સામસ[illegible] [illegible] કુદમ કર્યો

[illegible]

બોલવા લાગી કે " બસ, હદ વળી ગઇ. મહાભારતની સઘળી ઘટનાઓને આબેહુબ નવેસરથી સજીવન કરી બતાવી. ચિત્રો જાણે હમણાં બોલી ઉઠશે. આનાથી અધિક તો કલ્પનામાં પણ આવી શકતું નથી. રવિનેજ ઇનામ મળવું જોઇએ. હવે કવિની કૃતિ જોવાનીયે આવશ્યકતા નથી. કમાલ કર્યું છે કમાલ !! " રાજા સાહેબ પણ એટલા તૃપ્ત થઇ ગયા હતા કે કવિની દિવાલ જોવા જેટલી મહેનત ઉઠાવવાની પણ તેમની ઇચ્છા નહોતી; પરંતુ કવિએ પોતેજ પડદો ઉંચકી લીધો. પડદો ઉઠતાંજ ચારે બાજુના લોકો આશ્ચર્યથી સ્તબ્ધ બની ગયા. રાજા સાહેબ અને અમીરો દાંતમાં આંગળાં ઘાલી ઉભા રહી ગયા! કેટલીક પળસુધી તો શ્વાસ પણ અંદરને અંદરજ રહી ગયો. જ્યાં જુઓ ત્યાં નીચલો હોઠ ઉપરના હોઠથી દૂરજ જણાતો હતો. બધાજ આશ્ચર્યચકિત થઇ ઉભેલા હતા. થયું શું હતું ? કવિએ એવી તે શું અલૌકિક વાત કરી હતી, એવું શું અદ્ભુત કર્યું હતું ? અહા હા ! એવી સફાઇ ! વાહ ! વાહ ! વાહ! દૃષ્ટિ લપસી પડે છે ! અને જુઓ તો ખરા દિવાલમા બબ્બે ગજ ઉંડાં ચિત્રો બનાવ્યા છે !

વાંચકો ! તમો સમજ્યા કે કવિએ કઇ વાતમા રવિને મહાત કર્યો હતો ? સામસામી ભીતો વચ્ચેનું અતર આશરે બે એક ગજ હશે. નિશ્ચિત કરેલા સમયે રવિ તો પોતાની ભીત ઉપર રંગ અને વાર્નિશ ચઢાવતો રહ્યો; અને કવિ તેટલો સમય પોતાની દિવાલને સ્વચ્છ તથા લીસી–ચળકતી બનાવવામા લીન રહ્યો, તે એટલે સુધી કે પોતાની દિવાલને દર્પણ જેવી સ્વચ્છ અને ચમકતી બનાવી દીધી ! પરિણામ જે આવ્યું તે તમોએ જોયું છે આ ચમકતી દમકતી દિવાલની સરખામણીમા રવિની ભીત ખડબચડી અને બેડોળ જણાતી હતી તે ઉપરાંત રવિની સઘળી મહેનત એ સ્વચ્છતાને લીધે કવિએ લઇ લીધી, અને દૃષ્ટિશાસ્ત્રના સિદ્ધાંત અનુસાર બન્ને દિવાલો વચ્ચે જેટલુ અંતર હતું તેટલાજ અંતર ઉપર કવિની દિવાલમા રવિના ચિત્રો જણાતા હતા

હે બાહ્ય વિદ્યાઓના વિદ્યાર્થીઓ ! હૃદયની પાટી ઉપર રવિની પેઠે બાહ્યચિત્રકામ ક્યા લગી કર્યા કરશો ? માત્ર સપાટી ઉપરજ ચિત્રવિચિત્ર આકારો ક્યાંસુધી બનાવતા રહેશો ? ઠોંસેલા ભિન્ન ભિન્ન રંગો તમારા મસ્તિષ્કમાં ક્યા સુધી ભરાયલા રહેશે ? અને છિન્ન ભિન્ન વિચારોને

કોઈ કેમોને મારવાથી શું ઉપોગમ મળતો ? અન્ફોર્ન એ
કેન્ડનિ માટે એવો મત છે કે "મરણથી મહાર કર્મ-ન્યાગરણ" અ
નહિ કે મહારાજ અહર કેમ રોમફ્રિશનના આ મૂળ અર્થને
શુધી ધે ભગામા રાખશો ? ફરીથી કેટે તે પવિત્રતા અને પૂર્ણ તે આપણ
મારી આત્મવિદ્યા તરફ કેમ ધ્યાન નથી આપતા ?

કોઈમ મન ના મુન ભગામ તીનકો અફગારતા
ત ન દિલ બીકું કુનમ મારે નિચારે મારતા

અર્થ દરપને હું મારા ગીતાપથા દુઃખને નખાવે એ નથી કરું મ
ભન્તા માટે કેમિનનિરવ અમ્યનો વિચાર તેમા પેઠા છે તો નીરળી અ

કેવળ તત્વને દરવિવાદથી આત્મવિદ્યા અને કયા ઉપાયોના સમ
રિક વિધાર્થીઓ, કે જે અંક વમર બરાવર્ષમા વેરત તથા સુ
માટેજ હતી ! આજ અપણ નર જ્ઞાનો આ નામનો વિદ્યાએ અ
કાળ એના કૂપમ પગને બધી ગણમા પાણ રત થઈ તે કૂપને તજિ
પહોંચી નર છે અને આ રાણી કેન્દ્રીનો વતન આ મહાન લેખવામા આવ
તો તે અન્ય પણ અ (વચ્ચ) ન અપની મનાશે અને કાંઈ પણ

જે એકને બહુવધી બાબી ર ઝુબા મ્રિ રાત કે ન સાજનેક
સમજી શકાય છે, નરેવની એક ગ્રહ ન ન તાનાનમ મહાત્મ એ
અને આવનારી પુ તાના વમાન નનન ર વા નન ચન્ડો આપ
હૃદય ભપણ રી આની આપ માં કે ના વડે સુ
મહાન હરત અને આધાર છે નમ અ તીન ન થઈ જાય છે,
ઉપનિષદ્વચન (આત્મજ્ઞાન રી જુ માલ ભાર દ રાષ્ટ્રને પ્ર
ચિન્ત કેમ કરતા નથી ?

येनाश्रुतं श्रुतं भवत्यमतं मतमविज्ञातं विज्ञातमिति। न म न । न १ म र

અર્થ આત્મજ્ઞાનથી ર વ સાંભળેલુ સાંભળેલુ મ ર ૩ અજાણ્યું જા
થાય છે અને ન જાણેલુ જાણવામા આવે છે (એવા સ્વરૂપને ઓળખો

आत्मानं था विजानीयात् अन्या वाचं विमुञ्चथ ।

અર્થ –એ આત્માને ઓળખો અને અન્ય સઘળી વ્યર્થ વાણી
છોડો. એ તત્ત્વજ્ઞાન સિવાય બીજુ કંઈ ન સાંભળો

ઈ મ શ એ અકલ રાખે કાલે કીલ,ખુલ્લા ના અ દાખતમ દર આગે ઈ

ઈલ્મ રા બો હિલ્મ રા દર બાખ્તમ, તા કમાલે મારેફત દરયા ફતમ.

અર્થ:–સઘળી વિદ્વત્તા, અક્કલ અને વાતચીત, એ સઘળાને મેં નીલ-નદીના પાણીમાં નાખી દીધાં અને જીવ તથા શરીરને પણ ફેંકી દીધાં, ત્યારેજ આત્મજ્ઞાનની પરાવધિ મારી સમજમાં આવી.

ઈક નુક્તે વિચ ગલ્લ મુકદી હય.

ફડ નુક્તા છોડ હિસાબાંનૂં, કર દૂર કુફ્ર દિયાં બાબાનૂં;
દે ફૂંક હિસાબ કિતાબાંનૂં, કર સાફ દિલે દિયાં ખાબાનૂં;
ઈક અલિફ પઢો છુટકારા હય, એક અલિફ પઢો છુટકારા હય.

શોધી લે તું, શોધી લે તું, શોધી લે;
નિજ હૃદયમાં પેખ, તે તો ત્યાંજ છે.

અથાતો બ્રહ્મજિજ્ઞાસા।

એક માણસ મંદિરમાં આવી કોઈ બનાવની ખુશાલીનો પ્રસાદ વહેંચતો હતો અને અત્યંત આનંદ મનાવતો હતો. કોઇએ આ અસાધારણ આનંદનું કારણ પૂછ્યું, તો તેણે ઉત્તર આપ્યો કે " મને બીજી વખત જીવન મળ્યું છે. ઠીક બચી ગયો. ચોરોના પંજામાંથી મેં મુક્તિ મેળવી છે. મારો ઘોડો તો ચોર લઇ ગયા, પણ હજાર ધન્યવાદ છે પરમેશ્વરને કે હું ઘોડા ઉપર સ્વાર નહોતો, નહિ તો મને પણ તેઓ ચોરી જાત! હું ચોરાઈ ન ગયો તેની ખુશાલીમાં હું આનંદ મનાવું છુ. "

વાંચકો હસતા હશે કે કોઇ વિચિત્ર મૂર્ખો હશે એટલુંય નસમજ્યો કે જો હું ઘોડા ઉપર સવાર હોત તો મને ચોરી જવાનું તો એક કોરે રહ્યું, પરંતુ ઘોડાને પણ કેવી રીતે ચોરી જાત? પણ હાય!

હર કસી નાસેહ બરાયે દીગરા,નાસહે ખુદ યાફ્તમ કમ દરજહા.

અર્થાત્ પર-ઉપદેશે બહુ નર ડાહ્યા, નિજ વર્તનમાં કોઇકજ લાધ્યા.

પણ જરા અંતર્મુખ થઇ પોતપોતાવિષે વિચાર કરી જુઓ કે શું થઇ રહ્યું છે? સવાર તુમ છે કે ઘોડો? સ્વર્ગસમ હિંદુસ્તાન કે જેના પ્રચંડ વૃક્ષોની ઘટાઓમાં કાં તો કોયલનો મધુર સ્વર, કે કાંતો શ્રુતિ વર્ષાવતો વેદધ્વનિ કર્ણગોચર થતો હતો. જેનો મંદ વાયુ કાં તો પુષ્પોની સુગંધને ફેલાવતો ફરતો, કે કાંતો પવિત્ર પ્રણવ (ॐ) ના ધ્વનિને; જેના દર્પણસમ અને ચમકતા સ્વચ્છ ઝરણો તથા નદીઓ તે મહાપુરુષોના અંતઃકરણ કરતાં

વધુ નિર્મળ ન હતા, કે જેઓ ત્યા રમણ કરતા હતા, જેના સરોવરે, તીર્થો ઉપર એક બાજુ ખીલેલા કમળ, અને બીજી બાજુ તીર્થરૂપ વાનોના તેજોમય મુખારવિન્દ આનંદ આપતા હતા, જેના શહેરોમા પો અને મેના સુદ્ધાના મુખમા બ્રહ્મવાર્તા સભળાતી હતી આજ તે મુનિઓના ભારતવર્ષમા આ છેડાથી પેલા છેડા સુધીમા કેટલા માણ એવા મળશે કે જે સ્વરૂપમા આરૂઢ હોય કેટલા હસ્તામલક* દેખાશે ? પૂછશો તેની પાસે સવાર તો હમેશ નહિ, ઘોડાનાજ સમાચાર આ અર્થાત્ શરીરનાજ નામ ઠામ બતાવશે ફલાણી ઓફીસમા નોકર છે, આ પગાર મળે છે જાતે ફલાણો, ફલાણાનો પુત્ર, અમુક ગામમા રહે છે, આ વય છે હું સુંદર છુ હુ પુરુષ છુ હું એમ એ છુ ઇત્યાદિ, ઇત્યા પરંતુ પ્રિય ભાઇ ? આ સઘળુ તો શરીર (ઘોડા) નુ વર્ણન છે ત કાંઇ શરીર નથી શરીર ઉપર સવારી કરનાર અને શરીરના માલિક ત પોતે કોણ છો તે બતાવો ? બસ ચૂપ ! ગળામાથી અવાજ પણ નીકળ નથી ખોવાયુ !! ખોવાયું !!! શુ ખોવાયું ? કેમ બુમ બરાડા પાડો છો ? ઘોડો ખોવાઈ ગયો છે ? ના, ઘોડા અર્થાત્ શરીરનો તો બરાબર પત્તો છે, પણ સવાર–આત્મા ગમ થઇ ગયો ! આશ્ચર્યની વાત છે ! કેવો તમારો

> જેવુ મેં કર્યું તેવુ આંધળો પણ નહિ કરે,
> ઘરના અંદર ખોઈ બેઠા ઘરધણીને, હાય રે !
> ભારતવાસી ! ઓળખ પોતાની જાતને
> શોધી ને તુ શોધી લે તુ શોધી લે,
> નિજ હૃદયમ પેખ બાહિર નહિ મળે
> (અથાતો બ્રહ્મજિજ્ઞાસા । વેદાન્તદર્શન પ્રથમ સૂત્ર)
> હસ્તીયો ઇ મ હુ, મસ્તી કુ નહી નામ મેરા,
> ખુદ પરસ્તી યો ખુદાઈ હય યે કામ મેરા ૧
> ચશ્મે લયલા હૂ દિન ઈસ હુ દસ્તે ફર્હાદ
> ઓસા દના હોતો દને હય લબે જામ મેરા ૨
> ગોશે શુનહું ઝ ઝ યુસુફ દમે ઈસા સરમદ,

*હાથમા આમળાની પેઠે નિર્મળ જળની પેઠે બ્રહ્મસ્વરૂપનો સ્પષ્ટ અનુભવ કરનાર.

તેરે શ્રીનેમેં બસ્તું હું, હય વોહી બાગ મેરા. ૩.
હકે મન્સૂર, તને શમ્સ હું, ઇશ્કો ઉલગા;
વાહવા ! બેહૂ હું, ઔર બુદબુદા એક રામ મેરા.

જિજ્ઞાસુઃ–મારા મત પ્રમાણે તો પાદરી લોકો રેવરંડ સ્લેટર અને ડૉકટર ક્રોઝીયર ઇત્યાદિ જેવા, સાચુંજ કહે છે કે વેદાંત મહાસ્વાર્થી ધર્મ છે, તે પ્રથમ પંક્તિનું સ્વાર્થીપણું શીખવે છે. પોતાનાજ શ્રેયનો ઉપદેશ કરે છે.

જ્ઞાનીઃ–"જગતમાં એવો કોઇ માણસ નથી જે આનંદ ન ઇચ્છતો હોય. ગીથી કે બાહ્યતરી રીતે સઘળા આનંદની પાછળજ ભટકે છે. સર્વને એજ ભાવના છે કે सुख भूयात् दुःख मा भूयात्। સુખ થજો, દુઃખ કદાપિ ના થજો. ફેર'માત્ર એટલોજ છે કે કેટલાક અજ્ઞાન છે. જ કે જે સર્વવ્યાપી નિજસ્વરૂપને ભૂલી શરીર ભાવમાં ડૂબેલા છે, એક સાડા ત્રણ હાથના ટાપુમાં પુરાયલા રહે છે, અન્ય સમસ્ત સૃષ્ટિને પોતાથી તદ્દન ભિન્ન ગણી તેમની ઉપર જરાએ પ્રેમ નથી રાખતા, અને આનંદને તે જડ વસ્તુઓમા શોધે છે, કે જ્યાં આનંદ છેજ નહિ, તેઓ પ્રકૃતિની વિરુદ્ધ વર્તન કરે છે તેથી ડગલે ને પગલે ઠોકર ખાય છે અને દુઃખ સહન કરે છે. તેમનું નામ જગતમાં અજ્ઞાની અથવા જડાને બદલે સ્વાર્થી રાખવામા આવ્યું છે વ બીજા કેટલાક એવા છે કે તેઓ પોતાના કે બીજાના અનુભવથી એટલુ જાણી શક્યા છે, કે અમોને માત્ર એક શરીરનું ભલુ ઇચ્છવાથી આનંદ પ્રાપ્ત થવાનો નથી. ક્રિયા અને પ્રતિક્રિયાના નિયમાનુસાર "કર ભલા, હોગા ભલા." અથવા એમ કહો કે આ લોકો પ્રકૃતિ માતાની ધ'પટો ખાઇ ખાઇને એટલુ શીખી ગયા છે, કે આનંદ પ્રાપ્ત કરવામાટે બીજાઓને પણ એટલાજ ચાહવા જોઇએ કે જેટલો હુ મારી જાતને ચાહુ છુ બીજાઓનુ ભલુ કરવામાજ મારૂ કલ્યાણ સમાયલું છે. પણ એવું શાથી છે તે વાત હજુ તેઓ નથી સમજ્યા. સાંચાની પેઠે કામ તો કેટલેક અંશે વારૂ કરી નાખે છે. પરતુ અંતરમાં પ્રાણ નથી. આવા કેટલાક મહાશયોથી તો તે આનંદિત પવિત્રતાની કલ્પના પણ નથી થઇ શક્તી, કે જેના વડે સમજી શકાય છે કે સર્વ શરીર મારાં છે. માત્ર એકજ શરીરને પોતાનું કહેવુ એ તો જૂઠ બોલવુ છે. પૃથ્વીના રાજાધિરાજ અને નારાયણસ્વરૂપ એવા પોતાના આત્માને પરિમિત અને બદ્ધ માનીને કલંકિત કરવો એ તો આપઘાત તેમજ મહાપાપ

કરવા સમાન છે. માટે સ્વાર્થીપણું શા કામનું ?"

ઘનંબરના માણસો પણ ક નંબરવાળાના જેટલાજ સ્વાર્થી (ઇચ્છાવાળા) છે, પણ એટલો ફેર છે કે ઘનંબરવાળા પોતાના સ્વાર્થને કરવાની રીત પણ કંઈક અંશે જાણતા હોય છે, ત્યારે ક નંબરવાળા એ રીતિથી તદ્દન અજ્ઞાત હોય છે. ઘ નંબરવાળાઓને જગતમા ખુશમિજાજ સારા માણસ, સ્તુત્ય લક્ષણવાળા કહેવામાં આવે છે. વાહવા ! ધન્ય છે એવ પુરુષોને, ધન્ય છે ! ગમે તેમ તોપણ આ લોકો સત્સંગના પ્રતાપે, અથવ લોકોમા પ્રતિષ્ઠા મેળવવા ખાતર, કિંવા ધર્મના ચાબુક સહન કરીને, અથવ ખાસ પ્રકૃતિ પાસેથી ધડો મેળવીને એટલું જરૂર શીખી ગયા છે કે ગુણ કાર કેમ કરવો જોઇએ ક નંબરના માણસોની પેઠે ગુણાકાર કરવામાટે બા બાકી કરવા જેવું નથી કરી નાખતા, તોપણ ગુણાકારના નિયમના મૂળતત્ત્વો તો તેઓ નથી સમજતા સમસ્ત વિશ્વના મૂળ સિદ્ધાંતોને જાણનાર, નીતિન ગુણાકારના સિદ્ધાંતના મૂળતત્ત્વ તો શુ, ઘાત, લોગેન્ધિમ (ઘાતાંકગણન અને કવેટરનિઓનના મૂળને પણ પહોચી ગયેલો હોય છે અને પ્રકૃતિનો ધણી છે. જે માણસ આ એમ જાણે છે કે દરેક ઠેકાણે તેજ આત્મ પ્રકાશમાન છે, જ્યા ત્યા શુ ફકીર કે શુ અમીર, શું નાનો કે શું મોટો શુ બંદિવાન કે શુ પ્રધાન સર્વ એકજ છે

सहस्रशीर्षा पुरुष सहस्राक्ष सहस्रपात् ।
स भूमिं विश्वतो वृत्वात्यतिष्ठद् दशाङ्गुलम् ॥

અર્થાત્ સહસ્ર શિરવાળો, સહસ્ર નેત્રવાળો, સહસ્ર પગવાળો પુરુષ છે તે સર્વ બાજુથી ભૂમિને વ્યાપ્ત કરીને દશે દિશાઓમા સ્થિત છે

એવી સમજવાળા માણસને સ્વાર્થીન કહી શકાય, કેમકે તેની અંદર અહંકાર રહે છે ન સ્વાર્થ તેને આનંદની ઇચ્છા શામાટે થાય ? તે તે પોતેજ આનંદ છે જેની ઇચ્છા થાય છે તે તો તે પોતેજ છે, તેથીજ તેનું નામ છે 'ખુદ આ અથવા ખુદા

મનલએ દીદારે હક દીદારે મા, મ બએ ગુફતારે હક ગુફતારે મા

અર્થાત્ અમારા દર્શન તેજ પરમેશ્વરના દર્શન છે અમારી વાણી તેજ પરમેશ્વરની વાણી છે

જ્યારે એક જગ્યાની હવા સૂર્યની ઉષ્ણતાથી તપીને સૂક્ષ્મ બની ઉપ

વદી જાય છે, ત્યારે તેની જગ્યા પૂરવામાટે ચારે તરફની હવા આપો-આપ ધસી આવે છે—ઉન્નતિને પ્રાપ્ત થાય છે. તેવીજ રીતે જે જ્ઞાની સર્વોચ્ચ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી ચૂક્યો છે અને સંસારમાં આવાગમનથી મુક્ત હોઇ પોતાની જગ્યાને ખાલી કરી ગયો છે, તે ગમે તો કોઇથી વાત કરે અથવા ન કરે; તોપણ શું શુદ્ર, શું વૈશ્ય, શું ક્ષત્રી, શું બ્રાહ્મણ, સર્વનો આત્મા બનીને તમામને એક ડગલું આગળ વધારે છે આ એક એવો અદ્દભુત સુધારક છે કે જેને લીધે આખો દેશ ઉન્નતિ પામે છે.

જિતે બેઠત સંત જન, ઓહ થાન સોહંદા.

"પવિત્ર હૃદયનો માણસ ચૂપચાપ બેઠો હશે તોપણ તેના નિર્મળ સ્ટે-શનમાંથી બીજાઓને ઉપદેશ મળતો રહે છે.એવા મહાત્માની તો વાતચીત, વર્તન અને દર્શનજ સજીવન ઉપદેશરૂપ હોય છે. જેમની કૃપાથી—

ધન ભૂમિ ધન દેશ કાલ હો, ધન ધન લોચન કરિહે દર્શ જો.

આર્કિમીડીઝ નામનો ગણિતશાસ્ત્રી કહ્યા કરતો કે " ઉચ્ચાલનના સિદ્ધાંત અનુસાર જો મને ઉચ્ચાલનનું આધારબિંદુ મળી જાય, તો જો કે હું આટલો નાનો દેખાઉં છું; તોપણ આખી પૃથ્વીને ફેરવી શકું. " તે આધાર-બિંદુ બિચારા આર્કિમીડીઝને ન મળી શક્યું, પણ વેદાંત એ બિંદુ કયુ બતાવી આપે છે તે તારૂંજ નિજસ્વરૂપ (આત્મા) છે કે જે સ્વતઃસિદ્ધ, સર્વનો અધિષ્ઠાતા (આશ્રય–ટેકો) છે. તેનો સાક્ષાત્કાર કરવાથી આખા જ-ગતને ફેરવી શકાય છે. સારાંશ પોતાનેજ સુધારવાથી જગતને સુધારી શકાય છે. " અરે ઓ વૈદ્ય, પહેલા તુંજ સારો થા " જ્યાંસુધી તમોને બહાર ચોર જણાય છે, ત્યાંસુધી તમારા અંતરમાં અવશ્ય ચોર હશે જ્યાંસુધી તને અન્ય લોકો પ્રકૃતિથી ભિન્ન (નાલાયક, દુષ્ટ, સુધારવા યોગ્ય,) જણાય છે, ત્યાંલગી હે બીજાઓને સુધારવા નીકળનાર ! તારા પોતાનેજ ઉપચાર કર, તારી અવનતિ ઉપર ચોધાર આંસુ પાડ, જો તારા હૃદય કે કલેજામાં લોહીનું એક પણ ટીપું હોય તો તેને આંસુ બનાવી આંખોની વાટે કાઢી નાખ, જેથી આખરે તારી હૃદયવાટિકા સિંચાતી સિંચાતી એક દિવસ આ જ્ઞાન (આનંદ) થી પ્રફુલ્લિત બની જાય કેઃ—

महीचाद्दमिदं जगच्च सकलं चिन्मात्रविस्तारितम्।
सर्वं चैतदविद्यया त्रिगुणयाऽशेषं मया कल्पितम् ॥

અર્થઃ-હું અને આ વિસ્તરેલો સમસ્ત સંસાર ચિન્માત્ર બ્રહ્મજ છીએ અને આ સમસ્ત જગત્ ત્રણ ગુણોવાળી અવિદ્યાને કારણે મારૂં કલ્પેલું છે.

ઓ યુરોપવાસીઓ! જે વેદાંતનો આદર્શ સંન્યાસ છે, જેમાં મોટા ઇનું ચિન્હ ત્યાગ છે, તે વેદાંતને તમો સ્વાર્થી કહો છો! જ્યારે કોઈ વ્યક્તિનું મહત્ત્વ જોવું હોય છે ત્યારે તેને એમ ન પૂછવું ઘટે કે તેની પાસે પૈસા કેટલા છે, પણ એજ જોવું જોઇયે કે તેનામાં આત્મસંયમ કેટલો છે.

मही रम्या शय्या विपुलमुपधानं भुजलता ।
वितानं चाकाशं व्यजनमनुकूलोऽयमनिलः ॥
स्फुरद्दीपश्चंद्रो विरतिवनितासंगमुदितः ।
सुखं शांतः शेते मुनिरतनुभूतिर्नृप इव ॥ ભર્તૃહરિ, વૈ० શ० ५८

અર્થ -જેને ભૂમિ એજ સુંદર શય્યા, ભુજા એજ ઓશિકું, આકાશ એજ મંડપ, અનુકૂળ વાયુ તે પંખો અને પ્રકાશમાન ચંદ્ર તે દીપક છે અને જે ઉક્ત સામગ્રીઓથી વિરક્તિરૂપી સ્ત્રીના સંગમાં આનંદિત અને પ્રસન્ન છે, તેવો બ્રહ્માનુભવી વિરક્ત મુનિ મોટા ઐશ્વર્યવાન રાજાઓના જેટલાજ સુખથી શયન કરે છે.

ખિશ્ત ઝેરે સરો બર તારકે હફ્ત અખ્તર પાય;
દસ્તે કુદરત નિગરો મન્સબે-માહબ જાહી.

અર્થાત્ શિરતળે (ઓશિકામાટે) તો ઇંટ છે, પણ પગ સાત અહોના માથા ઉપર રાખે છે, મહાત્મા પુરૂષોની પદવી અને શક્તિ તો જો

સાત ગાંઠ કૌપીનમેં સાધ ન માને સંક,
રામ અમલ માતા ફિરે ગિને ઇંદ્રકો રંક

જે વેદાંતના ધામમાં પગ મૂકવામાટે પણ इहामुत्रफलभोगविरागः ની આવશ્યકતા છે, અર્થાત્ સ્વર્ગની સુંદરીઓ અને અપ્સરા ઉપર નજર સરખી ન નાખવી એટલુંજ નહિ પણ ઇંદ્ર, બ્રહ્મા આદિકના ઉચ્ચ સ્થાનોને પણ લાત મારવી જોઇએ, ત્યારે પછી તે વેદાંતમાં આ જગતની અસ્થિર અને ચાર દિવસની ચીજો પાછળ ભટકવાનું અને ધૂળ ઉડાવવાનું તો હોયજ ક્યાંથી!

હૂરે[1] પે આંખ ન ડાલે કભી શયદા[2] તેરા,
સબસે બેગાના[3] હય, અય દોસ્ત, શિનાસા[4] તેરા

૧. હૂર-અપ્સરા. ૨. શયદા-આશિક ૩ બેગાના-અજાણ્યો ૪. શિનાસા-જાણનાર

હા, એક રીતે વેદાંત પહેલા નંબરની સ્વાર્થીવિદ્યા છે. કેટલાક તત્ત્વવેત્તાઓનું એમ કહેવું છે કે જ્યારે કોઇ ભલો માણસ એક દુઃખથી પીડાતા માણસ ઉપર દયા લાવીને તેની ઉપર કૃપા કરે છે, તો તેનાથી તે બીજા માણસ ઉપર જરાએ આભાર કરતો નથી; પરંતુ પોતાની જાત ઉપરજ મહેરબાની કરે છે. તેનું કારણ એ છે કે, જેમ કેટલાક મનુષ્યોની પ્રકૃતિ એવી કોમળ હોય છે કે પાસેવાળાને બગાસું આવે છે તો તેઓ પણ બગાસું ગ્રહણ કરી લે છે; અને નજીકનો માણસ બગાસું ખાય છે તો તેમને પણ બગાસું આવી જાય છે, ત્યારે બીજા ચેપી રોગોની અસર થવાનું તો પૂછવુંજ શું ? તેવીજ રીતે કોમળ હૃદયવાળો પુરુષ પોતાના પાડોશીઓના દુઃખને ચેપી રોગની પેઠે તરત ગ્રહણ કરી લે છે; અને પછી પોતે વહોરી લીધેલ દુઃખ અને શોકને ટાળવા ખાતર તે પેલા પાડોશીને મદદ કરે છે; આ પ્રમાણે તેની સઘળી કૃપા અને દયા પોતાનેજ માટે હોય છે; માટે જેને તમો દયા અને કૃપા માની બેઠા છો તે પણ એક જાતનું સ્વાર્થીપણુંજ છે. વળી વેદાંતનું સ્વાર્થીપણું તો તેનાથી પણ અધિક-છેક છેલ્લી હદનું છે. અહીં તો, એ વેદાંતને કુદૃષ્ટિથી જોનાર મહાશય ! જ્ઞાનીનો અહંભાવ એટલો બધો વધી જાય છે, એટલા બધા મુદ્દાને છતી લે છે, અને જગત્ ઉપર એટલું બધું સ્વામિત્વ જમાવે છે કે તેની વ્યાખ્યા કરવા જતાં જીભ અટકી પડે છે અને કલ્પના કુંઠાઇ જાય છે

જેવી રીતે તમોને તમારા શરીર વિષે એવું ભાન છે કે "આ મારૂં છે" બરાબર તેટલીજ નિશ્ચિન્તતાપૂર્વક જ્ઞાની સમગ્ર વિશ્વને 'મારી કહી શકે છે."

मयि सर्वमिदं प्रोतं सूत्रे मणिगणा इव। (ગીતા અ० ७-७)

અર્થઃ-દોરામાં મણકા પરોવ્યાની પેઠે આ સર્વ મારામાં પરોવાયલું છે

यस्तु सर्वाणि भूतानि आत्मन्येवानुपश्यति।

सर्वभूतेषु चात्मानं ततो न विजुगुप्सते। (યજુર્વેદ ૪૦ ઉ૫ મં ૬)

અર્થાત્ જે સર્વ પદાર્થોને પોતાના આત્મામાં અને પોતાના આત્માને સર્વ પદાર્થોમાં જુએ છે, તે પછી કોઇની ચાડી નથી ખાતો, અર્થાત્ તેને સઘળાં પોતાનાજ સ્વરૂપ દેખાય છે, તેથી તેનાઓથી સર્વને માટે પોતાની જાતના જેટલોજ પ્રેમ કરે છે.

જ્ઞાનીની એક અવસ્થા એવી હોય છે કે:-

પત્તીકો ફૂલકી લગા સદમા નસીમકા,
શબનમકા કતરા આખમે ઉસકી નજર પડા

અર્થાત્ ગુલાબની પાંખડી ઉપર તો મંદ વાયુનો જરા સરખોજ આઘાત થયો, પણ હાય ! જુઓ આ અસેદતા ! કે જ્ઞાનીની આંખો ભીની થઈ ગઈ.

ખું રગે-મજનૂસે નિકલા ફસ્દ લયલાકી ખોલી,
ઇશ્કમેં તાસીરે હય પર જઝબે કામિલ ચાહિયે

અર્થાત્ ફસ લયલાની ખોલી અને લોહી નીકળ્યુ મજનુની રગમાથી ! પ્રેમમા આટલી બધી ખુબી છે, પરંતુ તેને પૂરેપૂરો પ્રકટાવવો જોઇએ.

બતલાઉ અપને કુફ્રકી ગર રમ્ઝ શેખકો,
બે-ઇખ્તિયાર કેહ ઉઠે, " ઈસ્લામ કુચ્છ નહિ "

અર્થાત્ ધર્માચાર્યને મારા અતરનુ રહસ્ય કહી બનાવું તો તે તરતજ કહી ઉઠે કે, આ માણસમા તો ધર્મ જેવુ કશુ છેજ નહિ

અરે ! પણ વેદાત એટલેથીજ કયા અટકે છે ? વહાલા ડૉક્ટર ફ્રોગી અર ![1] વેદાતના જુલ્મ અને સિતમ હજુ વધારે જુઓ કેમકે -

ઇબ્તેદાયે ઇશ્ક હય રોતા હય કયા ?
આગે આગે દેખિએ હોતા હય કયા ?

અર્થાત્ ગભરાઓ નહિ, આતો હજી પ્રેમની શરૂઆતજ છે હજી તો આગળ આવશો તેમ જોશો કે શુ શુ બને છે !

તે જ્ઞાનીની જાદુભરી દૃષ્ટિ જ્યા પણ પડી ત્યા પરમેશ્વરજ પરમેશ્વર બનાવી દે છે ! ન તો કઇ નીચતા રહી ન ઉચ્ચતા, ન ગાડપણ ન ડહાપણ

विद्याविनयसम्पन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि ।
शुनि चैव श्वपाके च पंडिता समदर्शिन ॥ (गीता-५-१८)

અર્થ -વિદ્યા અને વિનયવાળામા, બ્રાહ્મણમા, ગાય, હાથી અને કૂતરામા અને ચાડાળમા પણ પડિતો સમદૃષ્ટિથી જોનારા હોય છે

આ પ્રકાશના તોફાનની આગળ વરઆર, પ્યાદલ, સવાર, સઘળા ઉડીગયા, સાવરણી ફરી ગઈ, સઘળે સ્વચ્છતા થઈ ગઇ વધુ શુ કહુ ? વધુ શુ કરૂં ?

જ્ઞાનકી આઇ આંધી રે, યારો, જ્ઞાનકી આઈ આંધી,

[1] આ મનુષ વેદાન્તને સ્વ.ધર્મ કહે છે તેને ઉપર કઇક કગાણ ભરેલી રીતે આમા અપાયો છે

સકલ ઉંડાની ભરમકી ટાટી, ક્યા રાની ક્યા બાંદી.
સમસ્ત સંસાર જ્ઞાનાગ્નિમાં બળી ભસ્મ થઇ ગયો.
વાર, પાર, ચાર;– જિતવત દેખા નૂર જમાલ.

રામકૃષ્ણ-પરમહંસની સામે એક સ્ત્રી આવી ઉભી. તેમણે તો " "મા મા. કાળી, કાળી " કહી ચરણ પકડી લીધા. એકવાર મજનૂંની સામે તેનો બાપ ઉભો હતો તે પણ તેને લયલારૂપજ દેખાયો.

તેણે કહ્યું:-બાપ વળી કોણ ? લયલાવિના બીજું છેજ ક્યાં ? બાપ વળી શું ?

મહાત્મા ' શિબલી ' ને જુમ્માની નમાઝ પઢાવવામાટે ઇમામ (અગ્રેસર) બનાવવામાં આવ્યા તો તેમણે આ મધુર સૂર ગાયો કેઃ–

મન ખુદાયમ, મનખુદાયમ, મનખુદા; ફારેગમ અઝ કિબ્રો-અઝ કીનો હવા.

અર્થ:–હું ખુદા છું, હું ખુદા છું, હું ખુદા; રાખું નહિ અભિમાન, ઇર્ષ્યા, વાસના.

એ સાભળી જુનૈદે કહ્યું કે " મેં તને જે કહ્યું છે તેને ગુપ્ત રાખવું સારૂં છે, તું તો તેને પ્રકટ પણે કહી દે છે. " શિબલીએ ઉત્તર આપ્યો.

મન હમી ગોયમો હમી શનવમ, નીસ્ત કસ ગયરે મન બ હરદુ દિયાર.

અર્થાત્ હુંજ કહું છું અને હુજ સાંભળું છું; મારા સિવાય આ લોક અને પરલોકમા બીજો કોઇ નથી.

હું તો અત્યંત એકાંત (નિકુંજ સ્થાન) મા છું, અન્ય કોઇ છેજ નહિ, તો પછી પ્રકટ કરવા-કરાવવાનો અર્થ શો ?

તન્હાસ્તમ, તન્હાસ્તમ, દર બેહ્રો બર યકતાસ્તમ,
જુઝ મન ન બાશદ હીચ શય, મન જાસ્તમ, મન માસ્તમ.
અર્થ:–હું એકલો છું, એકલો, જલ થલમા નાકો મુજ સમો,
મુજ વિણ નથી વસ્તુ કોઇ, હુ પૃથ્વી ને હું પાણી છું.

ધન્ય છે આ છાકટાપણાને ! જેની ઉપરથી હજારો ધર્મો કુરબાન છે. ધન્ય છે આ દિવાનાપણાને ! કે જેની ઉપરથી લાખો ન્યૂટન અને કેલ્વિનને વારીને ફેંકી દઇએ.

દર્દ મારા બે શુમા, દરમાં મઆદા બે શુમા,
મર્ગ બાદા બે શુમા, જાની મબાદા બે શુમા.
બિરાનવ અઝ ઇમાં કે મી ગોયદ બ આવાઝે બુલંદ,

બાદ ગુઝરે કાફિરત, કીમાં મબાહા બે શુમા.

અર્થ:-દર્દ હો જો તમ વિના, ઔષધ ન હોજો તમ વિના.
મોત હો જો તમ વિના, જીવન ન હોજો તમ વિના,
કાફિર લટો તારી, તેને, ઇમાન પોકારી કહે,
સાંભળ જરા તુ કાન દઇ, "શ્રદ્ધા ન હોજો તમ વિના."
અરે માયાવિક દૃષ્ટિ ! હે હાડ અને ચામ જોનારી દૃષ્ટિ !
મન કયુ ન [illegible] તૂ ક્યારી પેટ ખાય કે ?

[illegible] ગુરૂ [illegible] દર [illegible] હમ ચગરા, હમ જામરા,
[illegible] મિયા, હમ નગરા, હમ નામરા. ૧.
[illegible] દીવાનગી,
[illegible] હમ આગરા, હમ આમરા. ૨.
[illegible] દીગર ન [illegible],
[illegible] હમ દાનરા, હમ દામરા ૩.
[illegible] તૂ [illegible] દિલ્મત [illegible] આલમ [illegible],
[illegible] હમ [illegible], હમ [illegible] ખામરા. ૪

[illegible] ધન્યવાદ આપે [illegible] છે, કેમકે [illegible] અને [illegible] દૂર કરી છે [illegible]

[illegible] મારા મત [illegible] સામાન્ય અને [illegible]

[illegible]

[illegible]

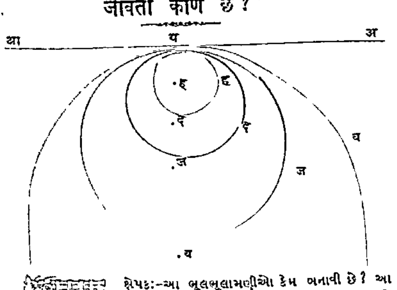
[illegible]

[illegible]

[illegible]

ૐ ૐ ૐ

जीवतो कोण छे ?*



આક્ષેપકઃ—આ ભૂલભૂલામણીઓ કેમ બનાવી છે ? આ ગુંચળા ગુચળાવાળી ફાસીઓ કોને ફસાવવામાટે છે ? તમે તો કઇ અજબ ચક્કરમા નાખવા માગો છો !

રામઃ—વહાલા, ચક્કરોમાથી મુક્તિ અપાવવામાટેજ આ વર્તુળો બનાવવામા આવ્યા છે તમારી સ્થિતિ બતાવવાને ખાતરજ આ દર્પણ આગળ ધરવામા આવ્યું છે કબુતરને જ્યારે બિલાડી પકડવા આવે છે ત્યારે તે બિચારૂં પોતાની

---

* રામતીર્થ પબ્લીકેશન લીગ તરફથી હિંદીમા પ્રકાશિત થએલા સ્વામી રામતીર્થના ૧૪મા ભાગમાં આ લેખ વિષે જે ટિપ્પણી આપેલી છે તેનો ભાવ ગુજરાતી વા-

આંખો મીંચી લે છે તેના મનથી તો તે પોતાને એમ કરવાથી બિલાડીની દૃષ્ટિથી તે અદૃશ્ય થઇ ગએલું સમજે છે, પણ એમ કાંઈ અદૃશ્ય થવાય ખરૂં? એથી કબૂતરને જોકે બિલાડી નથી દેખાતી, પરંતુ બિલાડી તો તેને દેખતીજ હોય છે તે તો તરતજ તેને પકડી લેશે. તેવીજ રીતે ભાઈ, તમે પોતાની શોચનીય સ્થિતિને વિસારી મૂકશો તો શું સંકટરૂપી સર્પના શું ચળામાથી મુક્તિ મળી જશે? ઉલટું તમે સાંભળ્યું જ હશે કે જંગલમાં જો વાઘ, ચિત્તા વગેરે સાથે મુકાબલો થઇ જાય તો તેજ માણસ બચી જાય છે, કે જે વાઘ આદિ સાથે નયનયુદ્ધ (તાકીને સામે જોઇ રહેવા) માં ન હારે તેવીજ રીતે સંસારમાં પોતાની ભૂલો અને ત્રુટીઓ ઉપર ધ્યાન પૂર્વક દૃષ્ટિ રાખવાથી મુક્તિનો માર્ગ મળી આવે છે વાચકગણ! આજે તો તમારે પોતાનીજ સ્થિતિ ઉપર વિચાર કરવો પડશે

આક્ષેપક –અરે આ ગૂઢ વિષયને વાંચી કોણ મગજને ચક્કરમાં નાખે? આપજ તે લખો અને આપજ વાંચજો બીજાને તેની શું પડી છે? વળી એથી આપનું અદ્વૈત પણ સુંદર રીતે સિદ્ધ થશે

રામ –નિ સંદેહ

ભોમિયો ભૂલો પડયો છે મૂલભૂલામણી મહી

વળી " આપજ લખો અને આપજ વંચો " એ વાત તો અનુપમજ કહી "ખુ૦ કૂઝાઓ ખુ૦ કૂઝા ગરો ખુ૦ ગિલે કૂઝા " અર્થાત્ –

પોતે કુંભ કુંભારજ પોતે પોતે કુંભતણી માટી

વળી પણ કહ્યું છે કે શાગિર્દ હય તો હમ હય, ઉસ્તાદ હય તે હમ હય આ પ્રમાણે સ્વરૂપથી તો આપણી એકતામાં કદાપિ ફેર નથી પડી શકતો બાહ્યદૃષ્ટિએ જો કે હજારો અને લાખો માણસો વાંચનારા હોય, પરંતુ વાસ્તવમાં તો એક રામજ સર્વમાં નિવાસ કરી રહ્યો છે તે પોતેજ લખે છે, પોતેજ

વચકોની જાણ માટે નીચે આપેલો છે

સ્વામી રામ જ્યારે ગૃહ યાશ્રમી હતા ત્યારે ઇ સ. ૧૯૦૦ માં તેમની લેખિનીથી ઝરેલો આ બીજો લેખ છે જે તેમના માસિક અલિફ ન બીજા અંકમાં પ્રકટ થયો હતો આ લેખ અને તે પછી સ્વામીજીએ અમેરિકામાં આપેલા વ્યાખ્યાન 'આત્મ વિકાસ ' બન્નેનો વિષય એકજ છે તોપણ લેખ અને ભાષણની શૈલીમાં અત્યંત ભેદ હોવાને લીધે લેખનું પણ અહીં શબ્દશઃ ભાષાંતર આપીએ છીએ. '

વાચે છે, પે તેજ વાચનનો વિષય બને છે અને વાચીને પોતેજ પ્રસન્ન થાય છે

हा३वु हा३वु हा३वु । अहमन्नमहमन्नमहमन्नम् । अहमन्नादो ३ ऽहमन्नादो ३ ऽहमन्नादः । अहं श्लोककृदहं श्लोककृदहं श्लोककृत् ।
(યજુ ૦ તૈત્તિરીયોપનિષદ્ ભૃ ૦ અ૦ ૧૦)

અર્થ:—વાહવા ! વાહવા ! ! વાહવા ! ! ! હું અન્ન (જ્ઞેય) છું, હું અન્ન છું, હું અન્ન છું; હું અન્નને ખાનારો (જ્ઞાતા) છું, હું અન્નને ખાનારો છું, હું અન્નને ખાનારો છું, હું કવિ (અન્ન અને ભોક્તાને એક કરનાર) છું, હું કવિ છું, હું કવિ છું. જ્ઞાતા, જ્ઞાન અને જ્ઞેય હુંજ છું.

"અલિફ્" નો અર્થ થાય છે સહસ, તોપણ અલિફ્ એકજ છે સાગરમા લાખો તરગો હોય, તેથી સમુદ્રની એકતામા ફેર નથી પડી શકતો માગ નિજસ્વરૂપ આક્ષેપક મહાશય ! જો આ ગોળ ચકરોમાથી બચવામાટે આ વિષયથી નાસવા માગો છો, તો કહો તો ખરા કે પ્રથમ આ સસાર ચક્રના ચક્કરોમાથી બચવાનો કોઈ માર્ગ યોજી રાખ્યો છે ? પ્રથમ તો આપની આખજ ગોળ છે એક ચક્ર છે પછી આકાશભણી દૃષ્ટિ ફેરવો; તે પણ ગોળ ચક્ર છે સૂરજ, ચદ્રમા, તારા, એ બધા પણ ગોળ છે (ચક્રરૂપ છે) જેને સીધી લીટી કહેવામા આવે છે તે પણ આધુનિક ગણિતશાસ્ત્રીઓના સશોધન અનુસાર એક વિશાળ વર્તુળ (ચક્ર) છે, જેનુ કેદ્ર અનત અતરે છે સેન્ટ ઑગસ્ટીનના કથનાનુસાર "ઈશ્વર પણ એક એવા વર્તુળ સમાન છે, કે જેનુ કેદ્રસર્વત્ર છે, પ તુ પરિધ કોઈપણ ઠેકાણે નથી" ચો માસાનો અને ઇશાનો પવન વિષુવવૃત્તભણી વાય છે અને ત્યાથી ગરમ બની ઉપર ચઢી Cact નામ ધરાવી પાછા ફરે છે, અને ફરી પાછો ઠરો પછી વિષુવવૃત્ત તરફ વાય છે આમ પવન પણ હ-વખત ચક્કરમા ફર્યા કરે છે, વર્તુળ બનાવ્યા કરે છે સમુદ્રના પ્રવાહોની પણ એવીજ દશા છે, જે તેમના ગલ્ફ-સ્ટ્રીમ (ઘમળપ્રવાહ) અને એન્ટી ગલ્ફ સ્ટ્રીમ (પ્રતિઘમળપ્રવાહ) નામો ઉપરથી સ્પષ્ટ પ્રકટ થાય છે સરિતાઓ પણ બિચારી રેંટના ઘડોની પેઠે ચક્કરમા પડી છે, પર્વતો ઉપરથી ઉતરી મહા મહેનતે ભૂતલ પ્રતિક્રમણ પૂરૂ કરી સમુદ્ર સુધી પહોચે છે, અને પાછી ત્યાથી વરાળરૂપે ઉપર ચઢી આકાશ પ્રતિક્રમણ પૂરૂ કરી પર્વતો ઉપર પાછી ફરે છે અને એ પ્રમાણે વર્તુળ પૂરૂ કરે છે ઘડિયાળના કાટા બારના અકથી ફરતા ફરતા

એક, બે વગેરે અંકો વટાવી પાછા બાર ઉપર આવી જાય છે. તેમના ભાગ્યમાં પણ દિનરાત આજ ચક્કરની કેદ લખાયેલી છે."

તેજ પ્રમાણે "સવાર, બપોર, સાંજ અને રાત" એ પણ કાળચક્રનાં ચક્કરોમાં ઘૂમે છે. વસંત, ઉનાળો, પાનખર અને શિયાળો એ પણ કાળના પૈડાં ઉપર ફરી રહ્યા છે. સતયુગ, ત્રેતા, દ્વાપર અને કળિયુગ અસ્તિત્વનાં સરકસ (ગોળ અખાડા) માં ઉછળી કૂદી, જગતરૂપી ધજાને ઉડાવતા ઉડાવતા ચક્કર લગાવી રહ્યા છે. પૃથ્વી પોતે ચક્કરમાં છે. ચંદ્રમાનું મોં ચક્કર ખાઇ ખાઇ પીળુ-ફીકુ પડી ગયું છે. બધા તારાઓને ખેડૂતની ગોફણની પેઠે ઘમાવવામા આવે છે. ધ્રુવનો તારો માતા-પ્રકૃતિના રેંટિયાની ત્રાક બની એકજ સ્થાને ચક્કર ખાઇ રહ્યો છે. સમુદ્ર આ ચક્કરોને લીધે હાય હાય પોકારી રહ્યો છે. વાયુ આ ચક્કરબાઝીમા ઠંડા શ્વાસ લઇ રહ્યો છે. સંકટમાં સપડાયેલાઓ જે આકાશને જુલમગાર કહે છે, તે આકાશ પણ આ ચક્કરની આંખો જોઇ પોતાના તારારૂપી નિરાશ નયનોને ચોતરફ ફેરવી રહ્યું છે.

> હવા નહી હય, યે નેચરકી સર્દ આહે હય,
> સિતારે કબ હય? યે હસરત ભરી નિગાહે હય.

અર્થાત્ "પવન નથી, આ તો પ્રકૃતિના નિશાસા છે, ક્યાં છે તારા? એ તો પ્રકૃતિની દુખ ભરી નિગાહો (કીકીઓ) છે ટુંકમાં, આ ચક્કરના જુલમ અને સિતમ ક્યાસુધી લખીએ? "જીવન" પોતે પણ અસ્તિત્વના સમુદ્રમા એક વમળ (ચક્કર) જ છે થોડાક કાળમાટે અસ્તિત્વના સમુદ્ર (અધિષ્ઠાન) ની સપાટી ઉપર જીવનનું વમળ મઝા કરે છે અને પછી નષ્ટ થઇ જાય છે

જો જન્મમરણની ચક્કીમાથી છૂટવા માગતા હો, તો આ વર્તુળોવાળા નિબંધને ધ્યાનથી અને ધીરજથી વાંચો ધીરજથી અમારી સાથે વાતો કરતા કરતા પ્રથમ જરા અટપટા પાનાનો માર્ગ પૂરો કરી જાઓ, એટલે પછી સીધી પગડંડીઓ જોવામા આવશે અને ખરો માર્ગ દેખાશે જોજો, કંઇક આ નાના નાના વર્તુળોની ફાસીમાજ ફસાઇ ન રહેતા!

માત્ર વર્તુળના પરિઘ (અર્થાત નામરૂપ) ઉપરજ જ્યાસુધી દોડા દોડી થતી રહેશે, ત્યાસુધી તો વિરોધ અને લડાઇટંટા કદાપિ શાંતિનું રૂપ ધારણ કરવાના નથી. જો ચિત્તના વિક્ષેપ અને ચિંતાના ચક્કરોમાંથી મુક્તિ

મેળવવા ઇચ્છતાજ હો તો કેંદ્ર (અર્થાત્ મૂળ સત્યતત્ત્વ) ભણી વળો. ઉપનિષદ્ વિદ્યાનો અભ્યાસ કરો. ત્યાં સર્વ ભેદ નષ્ટ થઇ જાય છે, દ્વૈત ગ્રન્થિ કાપી જાય છે બાહ્ય વિદ્યાઓ તો માત્ર ફાનસ જેવી છે. આ પ્રકાશ બહારની વસ્તુઓને કેટલેક અંશે પ્રકાશિત અવશ્ય કરે છે, પરંતુ તેનું વર્તુળ (સીમા) અંધકારના એક મોટા વર્તુળથી સદા ઘેરાયલું હોય છે. પ્રકાશ જેટલો વધશે તેટલુંજ અંધકારનું વર્તુળ પણ વધતું જશે. ગ્રીક લોકો પાણીને મૂળ તત્ત્વ માનતા હતા, પરંતુ આધુનિક વિજ્ઞાને પાણીને મિશ્રણ સિદ્ધ કરી તેની જગ્યાએ ઑક્સિજન અને હાઇડ્રોજનને મૂળતત્ત્વ ઠેરવ્યાં છે. જ્યાં પહેલા એક (પાણી) અજ્ઞાત તત્ત્વ (વિજ્ઞાતવ્ય) હતું, ત્યા હવે બે (ઑક્સિજન અને હાઇડ્રોજન) અજ્ઞાત તત્ત્વ નીકળી આવ્યાં આ પ્રમાણે પદાર્થજ્ઞાન અવશ્ય વધ્યું; પરંતુ તેની સાથેજ અજ્ઞાનનું વર્તુળ પણ વૃદ્ધિગતજ થતું ગયું. બાહ્ય વિદ્યાઓમા એક બાજુ ન્યૂટનના જેટલી માહિતીઓ પ્રાપ્ત થશે, તો બીજી બાજુ અવિજ્ઞાતનો સમુદ્ર પણ એવા તરંગો ઉછાળશે, કે તે માહિતીઓને માત્ર કિનારા ઉપરની છીપો અને કાકરાનીજ ઉપમા આપવી પડશે.

અનુભવાવલબી વિદ્યાઓ (બાહ્યવિજ્ઞાન) રૂપ દુઃશાસન પ્રપચ (જગત્) રૂપી દ્રૌપદીના ચીર ઉતારવા માગે છે, પરતુ એક પટ ઉતરતુ નથી ત્યા તો બીજુ ઉપસ્થિત થઇ આવે છે, અને તેને ઉતારતા ત્રીજુ જણાય છે, અને એજ પ્રમાણે ચાલ્યા કરે છે અંત બિચારો દુઃશાસન ગભરાઇને બોલી ઉઠે છે કે " નારીમેં સાડી હૈ કિ સાડીમે નારી હૈ! " " ચીર ઉપર ખેંચાશે તો યે ચીર ઉપર ચીર રહી જશે "

સર આઇઝૅક ન્યૂટને એક વખત પોતના ઘરમા લીવર અને ચક્રોને વિચિત્ર યુક્તિથી ગોઠવી એક પખો બનાવ્યો, અને તે ચલાવનાર મજુર તરીકે ફાલતુ ઉદરોને રાખ્યા. તેની રચના એવી હતી કે એક દાતાવાળા ચક્રના છેડાની નજીક એક પતરું જડીને તેના ઉપર થોડાક ઘઉ એવી રીતે રાખ્યા, કે જેથી ચક્ર ફરે તોપણ ઘઉ પડી જાય નહિ ઉદર ઘઉ મેળવવા માટે એક દાતા ઉપરથી ઉછળી બીજા દાતા ઉપર પડતો, એટલે ચક્ર તેના ભારથી ફરતું અને પખો ચાલતો, પરતુ ગરીબ બિચારો મજુર (ઉદર) પાછો પોતાની અસલ જગ્યાએજ નીચે આવી પડતો, અને ઘઉંથી

તો પહેલાંના જેટલોજ દૂર રહેતો; ભોળો ઉંદર પાછો ફરીથી દાતા ઉપર ચઢતો અને પંખો ફેરવતો; પરંતુ હાથમાં કંઈજ ન આવતું. ફરી ફરી એજ પ્રમાણે તેને તો પ્રત્યેક પળે એજ આશા રહેતી કે હમણાં લઈ લઈશ; હમણાં લઈશ. આ વખતે તો જરૂર લીધા સમજો. માત્ર એક વખત વધુ કૂદવાનીજ વાર છે, તરત મળી આવશે. તેવીજરીતે સંસારની વાસના કે સાંસારિક વિદ્યાઓની વાસના ભોળા ઉંદરની પેઠે પોતાના મનોરથો કદાપિ પ્રાપ્ત કરી શકવાની નથી; કદાપિ શાંત થઈ શકવાની નથી, સત્ સ્વરૂપને કદાપિ તે સ્પર્શી શકવાની નથી. હા, એટલું અવશ્ય થાય છે કે તેદ્વારા સંસારરૂપી ભપકાદાર પંખો ચાલ્યા કરે છે.

સૂર્યના પ્રકાશના કિરણોમા કાળી રેખાઓ હોય છે; પરંતુ સૂર્યગ્રહણ સમયે એ રેખાઓ સફેદ દેખાશે. બરાબર એજ પ્રમાણે, વહાલા વાચકગણ! આ રેલગાડીઓ, તોપો, બલૂનો વગેરે વસ્તુઓ અવિદ્યારૂપી ગ્રહણ દર્મિયાનજ સફેદ રેખાઓ જણાય છે, ગ્રહણ છૂટ્યા પછી તેને જોવામાં આવે તો કાળી રેખાઓ બની જશે.

> બ કૂયે મય ફરોશાનશ બ જામી બર નમીગીરંદ;
> ઝહે સજ્જાદએ તક્વા! કે યક સાગર નમીઅર્ઝદ. ૧
> કુલાહે તાજે સુલ્તાની કે બીમે જા દરૂ દર્જ સ્ત,
> કુલાહે દિલકશસ્ત અમ્મા બ દર્દે સર નમી અર્ઝદ. ૨

અર્થાત્ " મદિરા વેચનારાઓ તેને એક પ્યાલી સાટે પણ ખરીદતા નથી. વાહ ! એ બાહ્ય પવિત્રતા (ઉપરના ઠાઠમાઠ) શુ કામનાં કે જેની એક પ્યાલી જેટલી (જ્ઞાનના એકાદ વાક્ય જટલી) પણ કિંમત નથી!"

" જેમા સદાય જીવનુ જોખમ સમાયલુ છે એવો સમ્રાટ્પદનો મુકુટ જો કે છે તો મનોહર, પરન્તુ માથાનો દુખાવો દૂર કરવા જેટલી પણ તેની કિંમત (તાકાત) નથી "

" જો એક માણસ પોતાના આત્માને ગુમાવીને આખુ જગત પ્રાપ્ત કરે, તોપણ તેથી તે મનુષ્યને શુ લાભ થવાનો છે ? "

એમ. શક નથી કે બાહ્ય વિદ્યાઓના સંશોધકો સાંસારિક કીર્તિના આકાશમા તારાની પેઠે ચમકવાને યોગ્ય છે, કેમકે તેઓ અંધારી રાત્રિએ ઘણાયે ભૂલા પડેલાઓને નકામા ભટકણમાથી બચાવે છે, અને પોતાના

પ્રકાશવડે પ્રવાસીઓને ઠોકરમાં ફસાઈ પડતા કે ખાડામાં પડીજતા બચાવે છે, પરંતુ જ્ઞાનનો સૂર્ય ઉદય થયો એટલે એ બધાજ તારાઓ પોતાને નિરુપયોગી થએલા જોઈ ઝાંખા પડીને લોપ થઇ જાય છે.

> દુનિયા વ આકેબત બના, વાહવા! જો જદેલ ને દિયા,
>
> તારૂં સા મેહરે રામને દમમેં ઉદા દિયા કે સું.

અર્થાત્ આ લોક અને પરલોક રચી અજ્ઞાને જ્યાં વાહવા! નો પોકાર કર્યો-પ્રસન્નતા દેખાડી, તેટલામાજ રામના સૂર્યે તેમને તારાઓની પેઠે એક પલકમાં ઉડાવી દીધા.

ઓ ભારતવાસીઓ! અંધાર કોટડીઓમાં પેસી કાળી રાત્રિને યોગ્ય દારૂખાનાં અને કૃત્રિમ ઝાડોવડે શોભા શણગાર કરવાં એ તો તમે વિદેશીયો પાસેથી શીખોજ છો; પરંતુ હાય! પોતાના દેશના સૂર્ય (બ્રહ્મવિદ્યા) ને તો મોં બનાવવાથી પણ દૂર કરો છો.

વર્તુળો

આવો, હવે જરા આ વર્તુળોવિષે વિચાર કરીએ. આ પ્રસંગે એ યોગ્ય જણાય છે કે જે પારિભાષિક શબ્દો આ વિષયમાં વારંવાર આવનારા છે, તેમનો પણ કંઇક ખુલાસો આપી દેવામાં આવે.

વ્યાખ્યા—વર્તુળ તે સમતલ આકારને કહેવામાં આવે છે કે જે એક જ (ગોળ પરિઘ નામની) રેખાથી પરિમિત હોય અને તેની વચ્ચે વચ્ચે એક એવું બિંદુ (કેંદ્ર) હોય કે જ્યાંથી ગમે તેટલી રેખાઓ પરિઘસુધી ખેંચવામાં આવે, તોપણ તે બધી લંબાઇમાં બરાબર હોવી જોઇએ.

આ પરસ્પર સમ [illegible] પ્રત્યેકને ત્રિજ્યા

કહે છે

એ વર્તુળ [illegible] હોય, અર્થાત તેની ત્રિજ્યા અનંત [illegible] હોય તો તેની દરેક વર્તુ પણ માત્ર બિંદુ [illegible] પહેલા [illegible] ઉપરના ચિત્રમાં [illegible] વર્તુળનું કેંદ્ર [illegible] અનંત [illegible] અર્થાત ત્રિજ્યા [illegible] અનંત [illegible]

નું અંતર અધિક થતું જશે, તેમ તેમ ત્રિજ્યા મોટી થતી જશે અને વર્તુળ વિશાળ થતું જશે. પહેલા પાનાની આકૃતિમાં બીજા વર્તુળનું કેંદ્ર द વધારે છેટે ગયું તો તે વર્તુળ પણ વિસ્તૃત બન્યું આ વર્તુળમા ह ના જેવાં કેટલાયે વર્તુળો સમાઇ જાય છે. ત્રીજા વર્તુળનું કેંદ્ર ज તેથીયે વધુ છેટે ગયુ, તો તેની સાથેજ તે વર્તુળ ज ની પરિસીમા પણ વિશાળ બની. એટલેસુધી કે તેમાં द જેવાં કેટલાંયે વર્તુળોનો સમાસ થઇ શકે છે

તેજ પ્રમાણે य વર્તુળ (કે જેનું કેંદ્ર य તેથીએ આગળ વધ્યું છે) એટલી ઉન્નતિ-વિશાળતાએ પહોંચ્યું કે ज અને द અને ह જેવા કેટલાયે વર્તુળો તેમા ખપાવી દેવા જેટલો સમાસ થઇ ગયો છે.

પરિણામ -પ્રકારના કેંદ્રને જેમ જેમ દૂર ખસેડવામાં આવશે, તેમ તેમ વર્તુળનો વિસ્તાર વૃદ્ધિ પામતો જશે

અહીં એક બીજી વાત ઉપર લક્ષ્ય આપવું એ યોગ્ય ગણાશે. આ વર્તુળો ઉપર ધ્યાનપૂર્વક એકવાર દૃષ્ટિ [illegible]રો य બધા વર્તુળો માટે એક સામાન્ય સ્થળ છે अ य આ રેખા બધા વર્તુળોની સ્પર્શરેખા છે વર્તુળ ह સવથી નાનું છે द વર્તુળ તેનાથી મોટું. અને તેથીજ નાનું વર્તુળ ह મોટા વર્તુળ द ની અંદર આવેલું છે

અથવા એમ કહો કે य બિંદુની પાસે द વર્તુળનો પરિઘ સીધી લીટી अ य અને વર્તુળ ह ની વચમા આવેલો છે

એજ વાતને બીજા શબ્દોમા એમ વર્ણવી શકીએ કે द વર્તુળ (જે ह વર્તુળથી મોટો છે) સીધી લીટી अ य ભણી વધુ વલણ ધરાવે છે.

અથવા ह વર્તુળ કરતા મોટા વર્તુળ द નું વલણ સીધી લીટી अ य ભણી વધુ છે, અને નાના વર્તુળ કરતામાટા વર્તુળનું સીધી લીટીથી ભિન્નત્વ ઓછું છે

અર્થાત્ (બીજા શબ્દોમા કહીએ તો) द વર્તુળ જે મોટો છે, તેની વક્રતા નાના વર્તુળ ह ની વક્રતા કરતા ઓછી છ, અને य બિંદુ પાસે નાના કરતા મોટું વર્તુળ સીધી લીટીથી વધારે મળતુ આવે છે તેજ પ્રમાણે ज વર્તુળની વક્રતા द વર્તુળની વક્રતા કરતાયે ઓછી છ, અને ज વર્તુળ द વર્તુળ કરતાયે સીધી લીટીને વધુ મળતુ આવે છે એજ સિદ્ધાંતાનુસાર સીધી રેખા સાથે એકતા અને સમાનતા ધરાવવામા य વર્તુળ

જ વર્તુળને પણ અંત કરે છે.

પરિણામરૂપ બિંદુ આગળ જઈને આલિંગન આપવામાટે પોતાની ભુજાઓને ઉભયપક્ષથી ફેલાવી, પ્રેમનું વર્તુળ જેમ જેમ વિસ્તૃત થતું જશે તેમ તેમ તેનો પરિઘ સીધી રેખાને વધુ અને વધુ સમાન મળતો જશે.

આ બન્ને પરિણામોને મેળવવાથી એવો ફલિતાર્થ પ્રાપ્ત થાય છે કે જેમ જેમ કેંદ્ર આગળ ઉન્નતિ કરતું જશે, તેમ તેમ વર્તુળનો વિસ્તાર અધિક થતો જશે; અને સીધી લીટી સાથેની તેની સમાનતા વધતી જશે.

છેવટે જ્યારે કેંદ્ર અનંત અંતરે પહોંચશે, ત્યારે વર્તુળના વિસ્તારનું માપ કાઢવું મનુષ્યની શક્તિ બહારનું કાર્ય થઈ જશે; અને ય ની આસપાસ પરિઘની રીતભાત જોઈશું તો કાચા પડદાઈ ગયેલી જણાશે અધિક જેવી સીધી આકૃતિ દેખાશે. વાંકી પીઠ (કુબડાપણું) નષ્ટ થઈ ગયેલી જણાશે, અને વર્તુળ સીધું ઉભું રહી તાડના પેઠે સીધી તથા ઉંચી પ્રિયાનું યૌવન બનાવશે અર્થાત્ કેંદ્ર અનંત અંતર ઉપર જવાથી વર્તુળ સીધી લીટી બની જાય છે

ઉદાહરણ—નારંગી ગોળ હોય છે તેના કેંદ્રમાં થઈને જાય એવો કાપ મુકવામાં આવે તો હમેશાં ગોળ વર્તુળ બનશે ખડબુચા કે સક્કરજનને પણ કેંદ્રમાંથી જતી સમતલ સપાટી પ્રમાણે ચીરવામાં આવે તો વર્તુળજ પ્રાપ્ત થશે સક્કરજન સાધારણ રીતે મોટું હોય છે તેથી આ વર્તુળ નારંગીના વર્તુળ કરતાં મોટું થશે એક મોટું તરબૂચ લ્યો તેને કાપવાની તકલીફ કેમ ઉઠાવો છો? તેની સપાટી ઉપર ચપ્પુને એવી રીતે મૂકો કે તેની અણી હરવખત તરબૂચના કેંદ્ર બાજુ રહે અને પછી તે અણી વડે તરબૂચ ઉપર રેખા દોર્યા કરો એ રીતે પ્રત્યેક રેખા પણ એક વર્તુળનું પરિઘજ બનશે પણ સક્કરજનવાળા વર્તુળ કરતાં આ વર્તુળ મોટું થશે, કેમકે તરબૂચ સક્કરજન કરતાં મોટું હોય છે

હવે પૃથ્વીને પણ નારંગી, સક્કરજન કે તરબૂચની પેઠે ગોળ માનવામાં આવે છે ફેર માત્ર એટલોજ છે કે પૃથ્વી તેના કરતાં અત્યંત મોટી છે તેથી જો કોઈ સીધી સપાટીમાં ચાલતા ચાલતા તરબૂચની પેઠે પૃથ્વી ઉપર એક લાંબી રેખા બનાવતો ચાલે, તો ગણિતશાસ્ત્રાનુસાર આ રેખા સીધી રેખા ન હોવી જોઈએ, પરંતુ એક વર્તુળનું અંશ કિંવા ત્રિજ્યાજ હોવી જોઈએ.

વળી જેવી રીતે તરબૂચ ઇત્યાદિ ઉપર ખેંચેલી રેખા સીધી નથી હોતી, તેવીજ રીતે પૃથ્વી ઉપર પણ ગમે તેવી રીતે રેખા ખેંચવામાં આવે તોપણ તે સીધી કદાપિ નજ હોવી જોઇએ, વર્તુળજ હશે.

આક્ષેપકઃ—વાહવા ! કેમ ન હોય ? એક બાળક પણ બતાવી શકશે કે પૃથ્વી ઉપર સીધી રેખાઓ દોરી શકાય છે. બતાવવાની વાત શું, હમણાં દોરી દેખાડશે. વળી બધા મનુષ્યનો અનુભવ પણ કહી આપશે કે સડકો અને બજારો સીધીજ હોય છે આ પણ અકકલનું અજબ અજીરણ છે કે આપ કહો છો કે “ બજારો વર્તુળના અંશ છે, સઘળી સડકો વર્તુળના કકડા છે. ” બાલ્યાવસ્થામાં આવી ઉક્તિ સાંભળ્યા કરતા હતા કે “ પંચરાશિ છે જેમની તેમ, ત્યારે કુટુંબ ડૂબ્યું કેમ* ? ” અહીં તેજ ઉદાહરણ બરાબર લાગુ પડતું જોઇ લીધું. વાંચી વાંચીને પણ મસ્તિષ્ક કેવું ભમી જાય છે ! ઠીકજ છે. આ ચક્રમપણાને લીધેજ લોકો આવા સાક્ષાત પ્રત્યક્ષ સંસારને જૂઠો ઠરાવી દે છે, અને બધું બ્રહ્મજ બ્રહ્મ છે એમ કહ્યા કરે છે, અને એવા અર્થહીન વાક્યો બક્યા કરે છે કેઃ—

> બસ કે દર ચશ્મો દિલમ હર લેહઝા અય યારમ તુઇ,
> હર ચે આયદ દર નઝર, અઝ નૂર પિન્દારમ તુઇ.

* એક માણસને કિશાળામાં કુટુંબ સહિત નદીને પેલે પાર જવાનું થયું. પહેલાં તો પોતેજ લાકડી હાથમાં લઇ ઠેકઠેકાણેથી નદીની ઉંડાઇ માપી, અને દીર્ઘકાળ વ્યતીત કર્યા પછી ત્રિરાશીના નિયમ પ્રમાણે નદીની સરાસરી ઉંડાઇ કાઢી પછી પોતાની ઉંચાઇ અને બીબાળકોની ઉંચાઇ માપી, અને આખા કુટુંબની સરાસરી ઉંચાઇનો અડસટ્ટો બાંધ્યો આ સરાસરી ઉંચાઇ નદીની સરાસરી ઉંડાઇ કરતાં વધારે જણાઇ અને ઉંચાઇના તે વધારા ઉપર ભરોસો રાખી બાળબચ્ચાંને લઇ બેધડક નદીમાં ઉતર્યો. હવે જોકે સરાસરી ઉંડાઇ તો તે બધાના શરીરોની સરાસરી ઉંચાઇ કરતાં ઓછી હતી પરંતુ નદીના કેટલાક ભાગમાં પાણી વધુ ઉંડું હતું. ત્યાં પહોંચ્યા એટલે બિચારાં બાળકો ડૂબવા લાગ્યાં !

એ વખતે આપણા અર્ધદગ્ધ ગણિતશાસ્ત્રીને શોક થયો હશે કે નહિ તે થયો હોય, તે તો પ્રભુ જાણે, પણ પોતાના હિસાબનું એવું પરિણામ જોઇ એમને આશ્ચર્યપૂર્વક એવું તો જરૂર લાગ્યું હશેજ કે —

“ પંચરાશિ છે જેમની તેમ, ત્યારે કુટુંબ ડૂબ્યું કેમ ? ”

અર્થાત્ ઓ મિત્ર, તું મારાં હૃદય અને ચક્ષુઓમાં પ્રતિપળે એટલો સમાયેલો છે, કે જે કંઇ દૃષ્ટિએ પડે છે તેને દૂરથીજ ધારૂં છું કે તું છે.

> જે ગાના ગર નજર પડે તો આશનાં કો દેખ;
> બન્દા ગર આવે સામને તો ભી ખુદાકો દેખ.

અર્થાત્ જો અજાણ્યો નજરે પડે તોયે મિત્રને જો; અને જો મનુષ્ય સામે આવે તોયે પરમેશ્વરનેજ જો.

ગમ:—વહાલા! પહેલાં અમારી વાત તો પૂરી સંભળી લેવી હતી, પછી તમારો ગુસ્સો બતાવવો હતો. ઉતાવળા ન થાઓ. આ ઉતાવળને લીધે બુદ્ધિના પગ જરૂર લપસશે. અમે જાણીએ છીએ કે આજે આ સાધારણ ગણિતના સવાલો સાથે આખો દિવસ ઘસી ઘસીને તમે થાકી ગયા છો અને તેથીજ ભ્રકુટી ચઢાવી રહ્યા છો; પરંતુ તમને યાદ દેવડાવું છું કે તમે એ દેશના રહેવાસી છો કે જ્યાંથી ગણિતનો સૂર્ય ઉગ્યો હતો. તમો તે ઋષિઓનાં સંતાન છો કે જેમને માટે તત્ત્વચિંતન આહારવિહાર જેટલું સ્વાભાવિક હતું. દૃઢ આશા રાખું છું કે હવે અતિ વિકટ અને ગૂઢ પ્રશ્નો સમજવામાં પણ તમે ગભરાશો નહિ

લો સાંભળો. પૃથ્વી ઉપર જે રેખાઓ અને લીટીઓ દોરવામાં આવે છે, તે સાચું જોતાં ત્રિજ્યા અને વર્તુળના કકડાજ હોય છે, પરંતુ પૃથ્વી એક અતિ મોટો ગોળ હોવાને લીધે ભૂમિ ઉપરની આ રેખાઓ અતિ વિશાળ વર્તુળના કકડાઓ હોય છે, અને તેથીજ આ રેખાઓ સીધી લીટી જેવી જણાય છે

પૃથ્વીની સપાટી ઉપર મનુષ્યનું હરવું ફરવું એવું છે કે જેવું માટીના ઘડા ઉપર કીડીનું ફરવું છે. પૃથ્વીના જ વર્તુળોના ત્રિજ્યાઓ ઉપર મનુષ્ય ફરે ફરે છે, તે વર્તુળોનું કેંદ્ર લગભગ ચાર હજાર માઇલને અંતરે હોય છે. એટલે ત્રિજ્યાઓ સીધી લીટી સમાન કેમ ન દેખાય? આ વાત એ સિદ્ધાંતનું અનુભવસિદ્ધ પ્રમાણ છે કે જે વર્તુળનું કેંદ્ર અનંત છેટે જશે તે વર્તુળ સીધી રેખા બની જશે

હે વહાલા! વર્તુળ સીધી લીટી બની જાય છે એ વાત જેવી રીતે ગણિતશાસ્ત્રીઓ કબૂલ કરાવે છે, તેવીજ રીતે જો જરા ધૈર્ય અને દૃઢતાથી કામ લેવામાં આવે તો અજાણ્યો ઓળખીતો બની જાય છે, અને

મનુષ્ય પરમેશ્વર થઇ જાય છે એ વાત પણ સમજવામાં આવી જશે.

જેવી રીતે સંસારના ક્ષણભંગુર બખેડાઓમાં તમે હિમ્મત નથી હારતા, તેવીજ રીતે આમાં (આત્મજ્ઞાનમાં) પણ કમર કસીને મચશો તો અક્ષય જીવન પ્રાપ્ત કરશો અને નિત્યાનંદ અનુભવશો.

> કતરા જિગરીસ્ત કે અઝ બેહ્ર જુદાઇમ હમા,
> બેહ્ર બર કતરા બ ખંદીદ કે માઇમ હમા.
> બ હકીકત દિગરે નીસ્ત ખુદાઇમ હમા,
> લેક અઝ ગર્દિશે યક નુક્તા જુદાઇમ હમા.

અર્થાત્ બિંદુ રોવું કે અમે બધા સમુદ્રથી ભિન્ન છીએ; સમુદ્ર હસ્યો કે આપણે સર્વ પાણીજ છીએ વાસ્તવમાં આપણે ઈશ્વર છીએ; પરંતુ એક બિંદુના ઉપર નીચે થવાથી જુદા થઇ ગયા છીએ.

જીવનનું સામાન્ય લક્ષણ છે ગતિ [ચેતનતા]

સજીવન મનુષ્ય સર્વ કાંઇ કરી શકે છે, નેઠી ઉપર ચડે છે, ખાઇયોમાં ઉતરે છે, ઉછળે છે, કૂદે છે, દોડે છે અને તેથી પણ વધુ, પોતાના બળ વડે આસપાસની વસ્તુઓને ગતિમાં લાવી મૂકે છે. જ્યારે મૃત મનુષ્યનો નથી હાથ હાલી શકતા કે નથી પગ. આંખ, કાન કે બીજું કોઇ પણ અંગ કાર્ય કરી શકતું નથી તેની નાડી નથી ચાલતી, તેનો શ્વાસ નથી ચાલતો. મૃત શરીરમાંથી કોઇ પણ પ્રકારની ગતિ ઉત્પન્ન નથી થઇ શકતી, તેથી તેમાં જીવનનું નામનિશાન નથી.

સજીવન પ્રાણી પોતે ચાલે છે, બગ્ગી, રથ આદિને ચલાવે છે, બેઉ તનો રેંટ ચલાવી ખેતરોને પાણી પાય છે. અરબસ્તાનના રેતાળ રણોમાં એટલું ઉપયોગી થાય છે કે તે " અરણ્યનું વહાણ " કહેવાય છે. બગાળાનાં કેટલાએક પ્રાણી વનોમાં પોતાની એક ગર્જનાની સાથે વનનાં તમામ જનાવરોને નસાડી મૂકે છે—શીઘ્ર ગતિમાન બનાવી દે છે. બિચારા મૃત પ્રાણીમાં પોતે હાલવાચાલવાની કે બીજાઓને ગતિમાન બનાવવાની વાત તો એક કોરે રહી, પણ શ્વાન, સમળી અને નાની નાની (સજીવન) કીડીઓનો આહાર બની જાય છે.

સજીવન વનસ્પતિ વધે છે, ફેલાય છે, ડાળો ફેલાવે છે અને બીજ

ઉત્પન્ન કરે છે, અને તે દ્વારા પોતાનાં સમજાતિ જીવો પૃથ્વીને ભરપૂર કરી દે છે. મતલબ કે એ ગતિમાન થાય છે અને ગતિમાંથી ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરે છે. મૃત વનસ્પતિ (કપાઇ ગયેલાં વૃક્ષ ઇત્યાદિ) વધશે પણ શું અને ઉન્નતિ પણ શું કરી શકશે ? જો તેમનામાં ગતિ પ્રકટ થઇ શકતી હોત તો તે મરત જ કેમ ? "ગતિ"નો આવિર્ભાવ વિવિધ પ્રાણીઓમાં વિવિધ પ્રકારે થાય છે. થોડો વિચાર કરશો તો જણાશે કે સૃષ્ટિમાં જડ, વનસ્પતિ, પ્રાણી અને મનુષ્યની ઉચ્ચ નીચ કોટિઓને "ગતિ"ના ગજથીજ માપીને નક્કી કરવામાં આવી છે. જીવનની ઉત્તમ અને કનિષ્ઠ શ્રેણિઓ બધી "ગતિ"નાજ માપથી પરખાઇને નિશ્ચિત થયેલી છે; અને "ગતિ"નીજ કસોટીએ મનુષ્યને ઉત્તમોત્તમ પ્રાણી નિશ્ચિત કર્યો છે.

સામાન્ય માન્યતા પ્રમાણે જડ વસ્તુઓ (પત્થર વગેરે) મનુષ્યો કે વનસ્પતિની પેઠે આપો આપ પેદા નથી કરી શકતી. એ નતો વધે છે કે ન સંતતિ ઉત્પન્ન કરે છે, ન હાલે ચાલે છે, કે ન કૂદે ઉછળે છે, કેમકે એ જડ (અચેતન) છે જો બાહ્ય શક્તિઓના વશમા આવી એક વાર કોઇ સ્થળે સ્થિર થઇ જાય તો પછી સદા સ્થિરજ રહેશે, અને જો બાહ્ય શક્તિઓદ્વારા ગતિમા આવી જાય તો ગતિમાન્જ રહેશે. (ન્યૂટનના ગતિ વિષેના પ્રથમ સિદ્ધાન્ત અનુસાર) પાષાણ આદિમા આપોઆપ પોતાની સ્થિતિ બદલવાની કે કોઈ પણ પ્રકારની ગતિ પ્રકટ કરવાની કિંચિત પણ શક્તિ નથી, અને એટલા માટેજ એ તદ્દન નિર્જીવ કહેવાય છે, તથા જીવનશ્રેણિમા સૌથી નીચલી પાષાણની પદવી પ્રાપ્ત કરે છે.

કેટલાક એમ કહે છે કે પૃથ્વીના પડ, પર્વત, ખાણો, ઇત્યાદિ અથવા અમુક બીજી જડ વસ્તુઓ આપોઆપ પોતાની સ્થિતિ બદલવાની શક્તિ ધરાવે છે, પરન્તુ તે એટલી થોડી કે સૈકાઓ પછી જે પરિવર્તન તેમનામાં થાય તે પણ ઘણીજ મુશ્કેલીથી મનુષ્યને જણાઇ શકે એવા પદાર્થોને આપણે "સજીવન" માનીએ તોપણ તેમની અતિમંદ આન્તરિક ગતિ તરફ જોતા તેમને કનિષ્ઠ જીવનવાળાજ માનવા પડશે હા, જીવનની કચેરીમાં છેવટની પંક્તિએ વનસ્પતિ પણ બેસી શકે છે, એ વાત તો સાધારણ મનુષ્યો પણ સ્વીકારી લેશે. જડ અને વનસ્પતિ વચ્ચેની ઉત્તમતાનું કારણ એજ છે કે વનસ્પતિ વર્ગની આન્તરિક ગતિ જડ પદાર્થોની ગતિ

રૂપનું નિરીક્ષણ છે. વનસ્પતિ વર્ગ ફળ આપે છે, ફૂલ આપે છે, નાચે ગાય છે, છાંયડો કરે છે, ઝીની ઝીની સુગંધો આપે છે, મેવા આપે છે, ઇત્યાદિ. જડ પદાર્થોમાં તેમાંની એક વાત પણ ક્યાં છે?

જીવનયોનિમાં પ્રાણીઓનું પદ વનસ્પતિના પદ કરતાં ઉપર છે, [illegible] સ્પષ્ટ છે કે પ્રાણીઓની આન્તરિક ગતિ ઉચ્ચ કોટિની છે. પ્રાણીઓ [illegible] પ્રમાણે પ્રતિદિન વધવા ઉપરાંત એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ [illegible] છે, સમુદ્રના તળિયાની ખબર લઇ આવે છે, આકાશમાં સેલ કરે છે, [illegible] કરે છે, ગાય છે, આ વાતો વનસ્પતિના ભાગ્યમાં નથી?

મનુષ્ય [illegible] પ્રાણીઓથી ઉત્તમ છે એ વાતની પણ કોઇ ના [illegible] [illegible] મનુષ્યને ખબર નહિ હોય કારણ કે [illegible] મનુષ્યની [illegible] ઉત્તમોત્તમ કોટિની [illegible]-ગતિ પ્રકટ થાય છે [illegible] પાષાણ [illegible] જડ પદાર્થોની પેઠે મનુષ્યનું શરીર પણ [illegible] અને [illegible] વનસ્પતિની પેઠે મનુષ્યનું શરીર વધે છે, [illegible] અને પ્રાણીઓની પેઠે મનુષ્ય, એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ [illegible] પણ એટલેથીજ બસ નથી [illegible] ઉત્તમોત્તમ આન્તરિક ગતિ [illegible]

[illegible]

તેઓ ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાનના પ્રદેશમા પણ પ્રવેશ કરી શકે છે
વિચરોમા રહેલી ગતિ કરતા પણ તેઓ અધિક ગતિવાળા છે, અને તેમની
ગતિ ઉત્તમોત્તમ કોટિની હોવાને લીધેજ તેઓ ઉત્તમોત્તમ જીવનવાળા છે
પરિણામ —જીવનનુ પ્રમાણ "આતરિક ગતિનો પ્રકાશ" છે, અને આ
ગતિની ઉચ્ચ કે નીચ કોટિ ઉપરજ જીવનની ઉત્તમતા કે કનિષ્ઠતા નિર્ભર છે

માનવી રૂપમાં જડ

દાક્તરોએ સિદ્ધ કર્યું છે કે જ્યારે મનુષ્ય માતાના ઉદરમા હોય છે,
ત્યાર તેનું શરીર ક્રમે ક્રમે કેટલાયે પ્રાણીઓનું રૂપ ધારણ કરે છે, અને છેવટે
મનુષ્યનું રૂપ ધારણ કરે છે ડૉક્ટર સાહેબ જેવા પ્રખ્યાત દાક્તર કહે છે કે,—
"ગર્ભાવસ્થા દર્મિયાન અ દમા ઘણા અદ્ભુત પરિવર્તનો થાય છે
વૃદ્ધિ કરતા કરતા તે કેટલીક મજલો પસાર કરે છે, અને તેમાની કેટલી
ઓમા તે પ્રાણી જીવનની તુચ્છ કોટિના વિવિધ જીવો સાથે અત્યત વિસ્મય
કારક રીતે મળતો આવે છે એક વખતે આ વૃદ્ધિગત થતું મનુષ્ય, જેને વૈજ્ઞા
નિક પરિભાષામા ગર્ભ કહેવામા આવે છે, તે થોડા દિવસોસુધી સેવવા
મૂકેલા ઈંડામાના પીલાને ઠીક મળતુ આવે છે બીજા સમયે તે ગર્ભ
કૂતરાના બચ્ચા સાથે એટલો બધો મળતો આવે છે કે, અનુભવી
ગર્ભશાસ્ત્રી સિવાય બીજો કોઈ પણ તેને જોઈ સહેલાઈથી ભૂલા
વામા પડી જાય. વળી એક સમયે ગર્ભના છેડા Cદર કે વેલરસ માછ
લીની પાંખો સાથે ઘણાજ મળતા હોય છે, અને અમુક સમયે તેનુ આખુ
શરીર પ્રાણીવર્ગમાના તેના નજીકના સબધી વાનરની પેઠે વાળથી
ઢકાયલુ હોય છે "

કેટલાક નાજુક સ્વભાવના મહાશયોને તો કલાક સ હેબનુ આ લખાણ
પણ ગમ્યુ નહિ હોય, કેમકે આ લખાણથી તમને પવિત્ર માનવીદેહ
પણ પાશવદેહ સાથે અત્યત ગાઢ સબધ ધરાવે છે એવુ સિદ્ધ થાય
છે પરંતુ હાય! અત્યત દિલગીરી સાથે કહેવુ પડે છે કે ઉત્તમ મનુષ્ય
દેહમા પણ જડ પદાર્થો જેવા જીવનવાળા, વનસ્પતિઓ જેવા જીવન
વાળા અને પશુઓ જેવા જીવનવાળા મોટી સખ્યામા વિદ્યમાન છે અલ
બત્ત, એટલી વાત આનદદાયક છે કે માનવીદેહમા મનુષ્યો પણ અવશ્ય
હોય છે, પરતુ તે થોડાજ; અને એ વાતની પણ ના પાડી શકાય એમ

નથી કે માનુષીવેષમાં દેવતાઓ પણ મળી આવે છે, પણ તે

પહેલા કહેવાઇ ગયું છે કે પત્થરની ઠીકરી (પાષાણ, જડ પદાર્થો, ઈત્યાદિનું લક્ષણ જડતા છે. તે આપોઆપ પોતાની સ્થિતિ જરા પણ બદલી શકતા નથી. તેમની સ્થિરતા અને ગતિનું કારણ બાહ્ય શક્તિઓ હોય છે. આ તદ્દન નિર્જીવ જડ પદાર્થોમાં મોતી, લાલ, રૂપિયા, હીરા, આદિ જેમને અત્યંત મૂલ્યવાન્ ગણવામાં આવે છે તેમનો પણ સમ્ર થઇ જાય છે. તીર, તરવાર, બંદૂક અને તોપના ગોળા, જોકે આ હથિયારો અન્યને હાથે ગતિમા આવી મોટા બળવાન વીર પુરુષોને પણ નિર્જીવ બનાવી દેવાની શક્તિ ધરાવે છે, તોપણ તેમને જડ, નિર્જીવ અને લાગણી વગરના જડ પદાર્થોની કોટિમાજ મૂકવામાં આવે છે. નિર્જીવ જડ પદાર્થોને ન તો હીરામોતીના રૂપમા પૂર્ણતા પ્રાપ્ત થાય છે, કે ન મુકુટ અને તોપના રૂપમા કેવળ પવિત્ર મનુષ્યદેહમાજ સંપૂર્ણતા-ઉત્તમતા મળી શકે છે આ દેવતાઓને પણ ઈર્ષ્યા આવે તેવા મનુષ્યદેહમાં જડજીવો પણ પ્રકટ થાય છે; અને રાજદરબારના સતવચનીઆ અને ખુશામતીઆ બની પોતાના સંબંધીઓને તે ગોળ ગોળ સફેદ સફેદ ટીકડી (રૂપિયા) કરતાયે અધિક પ્રિય થઇ પડે છે; અને બહારના સ્વાર્થી માણસો તેમને તીર અને તોપની પેઠે વાપરીને બિચારા ભારતવર્ષને ઊલટો વધુ ઘાયલ કરે છે. સાચેજ તે મહાશયો જેમને માત્ર આભૂષણનુંજ કામ સારે છે પોતાની અંદર (વાસ્તવિક) જીવન નથી ધરાવતા (કે જેની દ્વારા બાહ્ય અસરોની સામે થઇ શકાય છે, બાહ્ય વસ્તુઓને ઉપયોગમા લાવી શકાય છે, અને જેને લીધે ખરી ઉન્નતિ કરી શકાય છે) તે મહાશયો જડ પદાર્થો જેવુ જીવન નથી ધરાવતા તો બીજુ શું છે? તેમનામા ન તો નામમ ત્રની પણ આત્મશ્રદ્ધા કે વીરતા હોય છે, કે ન તો કોઈ ખાસ ધ્યેય કે ઉદ્દેશ હોય છે જે તરફનો પવન આવે તે તરફ તેઓ ઉડતા ફરે છે

આક્ષેપક આ તો પ્રતિષ્ઠિતઅને મોટી પદવીવાળા પુરૂષોને તમે ગાળો ભરી રહ્યા છો? તેથી તમારા ઉપર માનહાનિનો દાવો માંડવામા આવશે

રામઃ—જડ પત્થર ભલેને ગમે તેટલો બહુમૂલ્ય હોય, પરંતુ તે દાવો આવો માંડી શકતો નથી, અને દાવો માંડશે કોણ? બહુઇ દર્પણમ

જેવાં એનજ જેમ લડવા મટી જાય છે તેમ આ અલિફ્‌ને વાંચતાં વાંચતાં તો તેની દશા બદલાઇ જવાની છે, તેનામાં સમજ આવી જવાની છે, જડતા દૂર થઈ જવાની છે; અને સતવચનિયાપણું ઉડી જવાનું છે. કચેરીસુધી પહોંચતાં પહોંચતાં તો તે વાદી મટીને પ્રતિવાદી થઇ જશે; તો પછી દાવો કરશે કોણ ?

જડવૃત્તિનો સ્વભાવ રાખનારા મનુષ્યોને કદાચ સજીવન માની પણ લઇએ, તો ખનિજ પદાર્થની પેઠે તેને અત્યંત અલ્પ ચેતનાવાળા માનવા પડશે, કે જે ચેતના અચેતન સમાન છે. જે ચેતનાથી સમજી શકાય એવી કોઇ ઉન્નતિ નથી થતી. તે ચેતના રમતીઆળ બાળકના લાકડાના ઘોડાજેવીજ હોય છે, કે જે અલ્પચેતનના તેના કેંદ્ર નાના એવા શરીરમાંથી બહાર નીકળી શકતી નથી; એ ચેતનાવાળાં જડ મનુષ્યોના જીવનચક્રનું પહેલા પૃષ્ઠપર બતાવેલા ક વર્તુળથી નિરૂપણ થઇ શકે છે. તે વર્તુળ એટલું બધું નાનું છે કે માત્ર નાના ચીઠા જેવું જણાય છે. એ દશાના મનુષ્યનું ચેતનાકેંદ્ર તેના નાનકડા શરીરમાજ આવી રહેલું છે. અથાત્ તે પોતાના વહાલા પેટને માટેજ ચોતરફ ભટકે છે, તે જે કાંઈ કરે છે તે સર્વ માત્ર પોતાના શરીર માટેજ કરે છે. તેના સર્વ કર્મ તેના પોતાના પેટનેજ અર્પણ થાય છે.

આક્ષેપકઃ—કોઈ પણ ઈતિહાસ કે કોઇ પણ દેશનું ધર્મશાસ્ત્ર " સ્વાર્થ-પરાયણતા " ને ધર્મનું નામ નથી આપતું તમે પણ અજબ ગપોડા હાંકો છો.

રામ —વાહવા, ભાઇ ! એ તો ઠીક, પણ એટલેથીજ કેમ અટકી પડયા? " અલિફ્ " ને વાચતા રહેશો તો જોશો કે આખુ જગત (હું, તું, આ, તે, બધાં) રામના કપોલકલ્પિતજ છે

નકશે દુઈ દિલમે મિટા દુ, તો સહી,
મખલૂક કો ખાલિક ન બનાદુ, તો સહી ૧
કતગ ન " અનલ હક " કહે તો કેહના ?
આબિદ સે ન માઅબૂદ બનાદુ, તો સહી ૨

અર્થાત્ દ્વૈતની છાપ હૃદયમાથી હઠાવુ, તો ખરો,
સૃષ્ટિ જે તેને તો સૃષ્ટાજ બનાવુ, તો ખરો
" સાગરરશ્મિ " ન વદે ટીપુ, તો મુજને કહેજો,
ભકતને આજ તો ભગવાન બનાવું, તો ખરો.

" ધર્મ " નો અર્થ અમે તે જાતિ કિંવા સમ્પ્રદાય નથી કરતા, કે જે મુકદ્દમા લડતી વખતે લોકો ન્યાયની કચેરીમા દાવા અરજી ઉપર વૈષ્ણવ, હિન્દુ, મુસલમાન, ઇત્યાદિ લખાવે છે, પરંતુ " ધર્મ " નો અર્થ અમે એવો વિશ્વાસ-એવી શ્રદ્ધા કરીએ છીએ કે જે મનુષ્યોની હૃદય પાટી ઉપર આસન જમાવી રક્તની સાથે તેમની દરેક નાડી અને સ્નાયુમા ઉછળી રહ્યો હોય છે, અને સિક્કો બનીને તેમના બધા કાર્યો અને વિચારો ઉપર પોતાની છાપ પાડી રહ્યો હોય છે તે સજીવન શક્તિજ કોઈ પણ મનુષ્યનો અસલ ધર્મ હોઈ શકે છે કે જેના પ્રકાશમા તે અન્ય સર્વ કાર્યો કરતો હોય છે

" જે વસ્તુને કોઇ એક વ્યક્તિ વસ્તુત માને છે, (અને ઘણી વાર પોતાના મન સાથે પણ તે વાતનો ઇકરાર કરવા છતા પણ આમજ હોય છે,) જે વસ્તુને કોઈએક વ્યક્તિ વસ્તુત હૃદયમા ઉતારે છે અને નિશ્ચય પૂર્વક જાણે છે કે પ્રત્યેક પ્રસગે અને દરેક સ્થિતિમા તે તેને માટે પ્રથમ પકિતની આવશ્યકતારૂપ છે, અને જે વસ્તુ તેને માટે બીજી બધી બાબતો નો સક્રિય રીતે નિર્ણય કરે છે, તે વસ્તુજ તે વ્યક્તિનો ધર્મ છે " (કાર્લાઇલ)

શું તે " ભોજનધર્મી " મૂર્ખ માણસ પોતાને ખરા અર્થમા હિંદુ બ્રાહ્મણ, વૈષ્ણવ, આર્ય કે વેદાતી કહેવડાવવાને યોગ્ય છે કે જેને " ચન્દ્ર મેરી લકડી રગ બદલ જા " ની ઉપમા લાગુ પડે છે, અને જે કોઈ અંગ્રેજ બહાદૂર આગળ કે અન્ય મતવાળા કોઇ રૂઆબદાર કે પૈસાદાર માણસની સમક્ષ તરત પોતાના ધર્મનો ઇનકાર કરી બેસે છે એવા હિંદુ, મુસલમાન, ખ્રિસ્તીઓની કેટલી મોટી સખ્યા છે કે જેઓ જીભવડે તો પરમેશ્વરને હાજરનાજર માને છે, સર્વવ્યાપી કહી વર્ણવે છે, મંદિરોમા, પ્રાર્થનાલયોમા, વ્યાખ્યાનોને સમયે અને ઉપદેશોને વખતે તો પોતાનું તન, મન, ધન પરમેશ્વરને અર્પણ કરી દે છે, પરતુ જ્યા જરા સ્રીની, મકાનની, રૂપિયાની કે ભોજનની આશા જેવુ જણાયું કે ખલાસ ! તે શુદ્ધ પરમેશ્વરની આંખોમા ધૂળ નાખી તન પણ તેની પાસેથી પડાવી લે છે, મન પણ લઈ લે છે તથા જર અને જમીનને માટે પોતાના ભાઈઓ સાથેજ લડાઈઓ અને મુકદ્દમા ચાલુ કરી દે છે ! કોઇ સ્રીના નયનો સાથે નયનો મળ્યા તો તે હાજરનાજર, એક અને અદ્વિતીય પરમેશ્વર બાજુજ રહી જાય છે ! કોઇ ડેપ્યુટી કમીશનર

સાહેબ કે કોઇ અન્ય ઉંચા અમલદારની સમક્ષમાં તેની આવી અવગણના થતી હોત તો જુદી વાત હતી; પરંતુ આતો સદા સમીપ, અધિકારીઓનો અધિકારી ઈશ્વર ભગવાન્ કે જેને કયસરે હિંદ, ખાકાને ચીન અને રૂશીઆના ઝારનો પણ માલિક જાણે છે; એટલુંજ નહિ પરંતુ સમસ્ત પૃથ્વી, તારા, ગ્રહો, સૂર્ય અને ચંદ્રનો જેને બાદશાહ કહે છે ! તે સર્વશક્તિમાન્ પ્રભુનીજ હાજરીમાં ન કરવા અને ન કહેવા યોગ્ય કર્મો કરવાની ધૃષ્ટતા આવી ગઈ છે. હાય ! એવી ઠગબાજી અને છેતરપિંડીથી ભરેલા હિંદુપણા, મુસલમાનપણા, ખ્રિસ્તીપણા કે અન્ય કોઇપણા ઉપર તો સાડાત્રણ અક્ષરનો ધિક્કાર ! ! !

વાએઝાં કીં જલ્વા બર મેહરાબો મિંબર મીકુનન્દ;
ચું બ ખિલ્વત મીરવન્દ આં કારે દીગર મીકુનન્દ.

અર્થાત્ આ વ્યાસપીઠ ઉપર પોતાની પ્રતિભા દેખાડનારા ઉપદેશકો જ્યારે એકાંતમાં હોય છે ત્યારે કંઇ બીજાંજ કાર્યો કરે છે.

એકાંતમાં, સૂતા પહેલાં કે સ્વપ્નોમાં જે આકાંક્ષાઓ હૃદયમાં ભરી રહેલી હોય છે, તે ઉપરથીજ જાણી શકાય છે કે તેનો ધર્મ અને ઉપાસ્ય દેવ રૂપિયો છે સ્ત્રી છે, જ્ઞાન છે કે વાસ્તવમાં ઈશ્વરજ છે

ધન્ય છે તે પુરુષોને કે જેઓ પોતાના આંતર ધર્મને જરાપણ ન છુપાવતાં વ્યવહારમાં પ્રકટ કરે છે

"સદ જાં ફિદાયે આંકે ઝુબાનો દિલશ યકીસ્ત." "જેના મન અને વચન એક છે તેની ઉપર સો જીવ કુરબાન." હિંદી ભાષાના મહાન્ કવિ બાબુ હરિશ્ચંદ્ર ભારતેંદુએ રસખાન, ખાનખાનાન આદિ સાચા મુસલમાન ભક્તોવિષે કેવું સરસ કહ્યું છેઃ-

"ઇન પે કોટિન હિન્દુ વારીયે"

રામના વિચારોથી સંપૂર્ણ રીતે ભરતો આવતો હોય, પરન્તુ તેમને આચરણમાં ન મૂકતો હોય તેવા મનુષ્ય કરતાં જે આપણે સાચા હૃદયવાળો છે, તે રામની અત્યંત અધિક નિકટ છે.

મન નમી ગોયમ "અનલહક", યાર મીગોયદ "બગો,"
ચું ન ગોયમ ! ચાર ચરે બાઝાર મી ગોયદ "બગો."

અર્થાત્ હું મારા મનથી "અનલહક" (અહંબ્રહ્મ, અહમસ્મિ) નથી કહેતો,

પણ તે મિત્ર (સત્યસ્વરૂપ પ્રભુ) મનોભર બજારમાં તેમ કરવાનું કહે ત્યારે હું કેમ ન કરૂં ?

કબ લિબાસે દુન્યવી મેં છુપતે હૈં રોશન ઝમીર;
જામએ ફાનૂસમેં ભી શોઅલા ઉર્યાં હી રહા.

અર્થાત્ સાંસારિક વસ્ત્રોમાં પણ પ્રતિભાશાળી મહાપુરુષો કયાં છુપા રહે છે ? ફાનસરૂપ પહેરણ પહેર્યા છતાં પણ દીપક તો નગ્નજ રહે છે.

બાહ્ય દેખાવમાં હિંદુ હો, મુસલમાન હો કે ખ્રિસ્તી; પરંતુ તે માણસ વાસ્તવમાં " સ્વાર્થપરાયણતા " ધર્મનોજ અનુયાયી છે, કે જે પોતાની જાત સિવાય બીજા કશાની પરવા રાખતો નથી. દુનીયા ભલે મરી જતી હોય પણ પોતે તો હોસ્ટેલમાં બેસી ગાંજા અને ચરસનો દમ લગાવે; અને ચિમન બીબી (અફીણ) નો રંગ ઉડાવે

अप्रकाशोऽप्रवृत्तिश्च प्रमादो मोह एव च ।
तमस्येतानि जायंते विवृद्धे कुरुनन्दन ॥ (ગીતા૦૧૪-૧૩.)

અર્થ:-હે અર્જુન ! તમોગુણની વૃદ્ધિ થતા મૂર્ખતા, અપ્રવૃત્તિ, આલસ્ય અને મોહ એ બધા ઉત્પન્ન થાય છે

જો માનવ તરીકે અવતરવા છતા પણ જડ પદાર્થોમાજ ભમ્યા કરવું હતું તો એક મહાત્મા કહે છે તેમ.-

કિસી રંજકશ કો દેતે તો કુચ્છ ઉસકો સૂદ હોતા;
દિલે સખ્ત, કાશ ! પત્થર હજરૂ લય હૂઇ હોતા.

અર્થાત્ યહૂદી પાષાણ (ઔષધ તરીકે વપરાતો એક જાતનો પત્થર) કે કોઇ અન્ય મૂલ્યવાન પત્થરજ બનવું હતું, કે જેથી ઘટી બનીને ગરીબોને દળવાના કામમાં તો આવત.

આવો સ્વાર્થપરાયણતા ધર્મનો અનુયાયી, વિષય રાક્ષસનો દાસ બહારથી ભલે મોટો અમીર કે શહનશાહ પણ બની જાય, તોપણ જ્ઞાની પુરુષોને મન તો તે ક્ષુદ્રજ ગણાશે.

રોમન સામ્રાજ્યના ભાગ્યનો સિતારો જ્યારે પૂર્ણ કળાથી પ્રકાશી રહ્યો હતો, જ્યારે તે નગર (તે સમયે જણાવલા) લગભગ આખાજ ગતનું પાટ નગર હતું, તે સમયના ત્યાના સમ્રાટોની નામાવલીમાં પણ કૅલૉડિયસ, કૅલિગ્યુલા, ટાઇબેરિયસ, ડોમિશિયન, વાઇટેલિયસ, નીરો વગેરે નામો એવ

પ્રકારનાં મળી આવે છે, કે જેઓ બાદશાહ છતાં વાસ્તવમાં ક્ષુદ્ર પ્રાણી હતા અને જેમને સાંભળતાંજ તેમનાં અકથનીય પાપો તથા અત્યાચારો યાદ આવે છે, કે જેવાં ખરાબ કર્મ કરવાનું જગતમાંના દુષ્ટમાં દુષ્ટ મનુષ્યનીજ કલ્પનામાં આવી શકે; અને જેમને વર્ણવતાં લેખિની પણ કંપી ઉઠે છે; તથા જેમાંના એકને લખવાનો વિચાર સરખો આવતાં રોમાંચ થઇ આવે છે. પાઠકગણ ! જો ઉપરોક્ત સમ્રાટોની પદવી એ શરતે પ્રાપ્ત થતી હોય કે તેમનો સ્વભાવ અને લક્ષણો પણ અવશ્ય લેવાં પડશે, તો થૂંકો એ રાજ્યાધિકાર ઉપર અને ધૂળ નાખો એ સમ્રાટ્પદ ઉપર.

ગર ફરીદૂં શવદ બ ને અમતો મુલ્ક, બે હુનર રા બ હીચકસ મશુમાર;
પુર્નીયાનો નસીજ બર ના એહ્લ,લાજવર્દો તિલાસ્ત બર દીવાર.

અર્થ:—જો કલાવિહીન મનુષ્ય સંપત્તિ અને સામ્રાજ્યમાં ફરીદૂં સમ્રાટ જેવો થઇ જાય, તોયે તેને તું માણસ ન ગણતો.

નીચ પુરુષના શરીર ઉપર ચઢેલાં સુંદર સુંવાળાં રેશમ અને કસબનાં વસ્ત્રો કોઇ ભીંત ઉપર સોનું અને ઝવેરાત લગાવ્યા જેવાં છે.

હે ભારતનિવાસી ! સ્મરણમાં રાખ કે તું આરંભથીજ એવા દેશમાં જન્મેલો છે કે જ્યાં રૂપિયાવાળાના માન અને મહિમા નથી; પરંતુ સદ્દગુણવાળાનીજ મહત્તા છે, જ્યાં હજુસુધી પણ રૂપિયાને ન અડકનાર સંન્યાસી તેના જ્ઞાનને લીધે નારાયણસ્વરૂપ મનાય છે, અને જ્યાં એક પર્ણકુટીમાં રહેનારો, નમ્ર અને ફળ-ફૂલ ઉપર ગુજરાન ચલાવનાર ગરીબ બ્રાહ્મણ તેનાં જ્ઞાન અને પવિત્રતાને લીધે દેવતા સમાન પૂજાતો હતો, તેને માત્ર સામાન્ય મનુષ્યોજ પૂજતા હતા એમ નહિ, પરંતુ (ભગવાન, સુશોભિત વસ્ત્રોમાં સજ્જ થયેલા, ઝવેરાતથી આભૂષિત થયેલા) રાજા મહારાજાઓ પણ તેની આગળ સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કરતા હતા

બહારના ચાર દિવસના ઠાઠમાઠ અને વૈભવને બદલે તે વાસ્તવિક આનંદ—અવિનાશી પ્રસન્નતાને હાથમાંથી ન ખુઓ. સૂનાના ગોળાની સંકેતી ઉપર મોહી પડી તેને બદલે તમારા હાથમાંનો તાજા માખણનો પિંડો ન આપી દો. પસ્તાશો. વહાલા ! જે ઉત્કંઠાથી

માગારિક મનનેવાર મેળવવામાટે રાત્રિ-દિવસ મથો છો (અ... કા' પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી, અથવા પ્રાપ્ત થાય છે તોપણ છે... તેનો વિયોગ થાય છે) તેવીજ ઉત્કંઠાથી આત્મિક ઉન્નતિમા... તે કરતા થોડો સમય પણ ખર્ચો, તો અનંત જીવન પ્રાપ્ત થ... જાય

શશિ સૂર પાવક કો કરે, પ્રકાશ સો નિજ ધામ હૈ,
[illegible] ઉસ ધામ કર વિસરામ હૈ
[illegible] ચમકતા સંસાર હૈ,
[illegible] જગતિરત હૂઆ પાર હૈ
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

માનસીકપણા વનસ્પતિ

[illegible]

ના મોમાં ન જા.

ખંદા રૂ બૂદન બેહ અઝ ગંજે ગોહર બક્ષી દનસ્ત,
તા તુવાની બર્દ બૂદન ઓ નયશાની મ બાશ.

અર્થાત્ પ્રસન્નવદન રહેવું એ ખજાના અને મોતી આપવા કરતાં વધારે સારૂં છે. જ્યાંસુધી તારાથી વીજળીના જેવું હાસ્ય કરતાં રહેવાય, ત્યાંસુધી સ્વાતિ નક્ષત્રનો મેઘ ન બનનો. (અર્થાત મોતી જેવાં અશ્રૂ ન સારનો.) જે મનુષ્યદેહ ધારણ કરીને પણ વનસ્પતિ જેવાજ રહ્યા અને તે સુખસ્વાતંત્ર્ય પ્રાપ્ત ન કર્યું, કે જે આ દેહમાં મળી શકે છે; તથા ચાતકની પેઠે મિષ્ટ જળમાં ઉભા રહેવા છતાં જે તરસ્યાજ રહ્યા; અને ચારે બાજુ સ્વાદિષ્ટ મેવા હોવા છતાં જે ભૂખ્યા રહ્યા, તો અફસોસ ! હજારો અફસોસ !!

" હીરે જેસા જનમ તુમારા, કોડી બદલે બેચ દિયા. "

વાચકગણ ! જાણી તો ગયાજ હશો કે મનુષ્યોમા વનસ્પતિના જેવા કોણ છે ? કુટુંબપોષક માણસો એ વર્ગના છે તેમના જીવનને વૈશ્ય જીવનની ઉપમા આપી શકાય, અને તેમનુ જીવન વર્તુળ દ કરતા મોટા બીજા વર્તુળ દ થી બતાવી શકાય છે તેમના જીવનની ગતિ ઘાણીના બળદની ગતિ સમાન હોઇને તેમનો વાસ્તવિક ધર્મ દુકાનદારી છે. તેમની ઉન્નિમાટેનો પયગમ્બર રૂપિયો છે, તેમનો ગુરૂ સ્ત્રી છે, અને તેમનો ઇષ્ટદેવ વૃથા આડંબર–શોખીપણુ છે આવા લોકોનું જીવનવૃત્ત અલબત્ત પેટપાળુઓના જીવનવર્તુળ કરતા મોટ હોય છે પેટપાળુ તો માત્ર પોતાનુંજ પેટ પાળે છે, ત્યારે પરિવારવાળો તો આખા કુટુંબને પાળે છે. તે પટે ભૂખ્યો રહી, દુખ વેઠી કુટુંબની સેવા કરે છે ત્યારે પેટપાળુના પ્રેમના હાથ એટલા નાના ને વાંકા હોય છે કે તે બિચારો આલિંગન આપવામાટે તે પ્રેમ બાહુઓ પહોળા કરવા જાય છે એટલે એક હાથનો છેડો બીજા હાથના છેડાને અડકે છે, એટલે અન્યને તે પોતાના પ્રેમ વર્તુળમા લાવી શકતોજ નથી " કુટુંબપોષક એનાથી કઇક મોટા હાથવાળો હોય છે એટલે તે બાલબચ્ચાને પોતાની બાથમા સમાવી શકે છે. જેવી રીતે ઘાણીના બળદના કુંડાળામા હાટ વગેરેના અનેક કુંડાળા સમાઈ શકે છે, તેવીજ રીતે " કુટુંબપોષક "ની ઉદારતાનુ વર્તુળ

અજર ન ચડે તો ઓરસા ખાગે, પાની ન બરે તો Cહમે પૂર આવે

હતની પત્નીની પેઠે જેમને પોતાની પહેલા સ્થિતિમાંથી નીકળવાનું ન ગ.મે; અને તેથી જેમ તાલત ભેતનો અને ખુશી હવા તરફ જવાની ના પાડી, તેમ જેઓ મોટા વર્તુળ તરફ વધવાના પાડશે તેમની પણ દુર્દશા થવાની

[illegible]

અને રિશવનો લઇ લઇને પોતાના ઘરને કોઈ અમીરના મકબરા (કબ[illegible] અથવા સમાધિ ઉપર ચણેલુ મકાન) જેટલુ ઉંચુ જરૂર બનાવશે. [illegible] લોકોને તેની સાથે પાનું પડે તેમની સ્ત્રીઓના વદન ભલે દુખથી કરમા[illegible] જતા હોય, તેની તેને શી ચિંતા છે ? એતો તેમની સ્ત્રીઓના ઘરે[illegible] વેચાવીને પણ પોતાની પત્નીના મુખચંદ્રને સુવર્ણથી અવશ્ય સુશોભિ[illegible] કરશે પોતાના આત્માની અધોગતિ થતી જાય અને મન ક્રમશ સકુચિ[illegible] થતુ જાય તો શી પરવા છે ? એ તો સ્થૂલ માલ-મિલ્કતમા જરૂર વધારે[illegible] કરશે એ તો પોતાના મકાનને વધારે ઉંચુ બનાવવાનોજ અરેરે ! અરેરે [illegible]

" બરી અક્લો દાનિશ બ બાયદ ગિરીસ્ત "

' આવી બુદ્ધિ અને સમજણ ઉપર રડવુ જોઇએ. " આવા બ[illegible] વાસમા અધિક માગપર્યંત બધ રહેવાથી ચોરી, ઠગાઇ, લુંટફાટના રોગોમ[illegible] ફસાઇ પડે છે ધનવાનોનું બન ડગવાનું પણ આજ નિશાગમ શિખે છે અને કેમ ન શિખે ?

" કે બૂ ફિસાદ કી આતી હૈ બંદ પાનીમે "

અર્થાત્ બધ પાણીમા વિકારની ગધ આવે છે " સખત પરિશ્ર[illegible] વેઠયા છતા ત્યાના ત્યાજ [illegible] અને ઉન્નતિ ન કરવામા ઘાણીને [illegible] બળદ [illegible] છે બળદને [illegible] ઉક્તિ બરાબર લાગુ પડે છે " [illegible] ચાલે ને ત્યને ત્યં [illegible] મનુષ્યની પણ બરાબર [illegible] બિચારો બળદની પેઠે મહેન[illegible] કરે [illegible] આ [illegible] ઉપર બધારિયા (ચરમ[illegible] [illegible] ચલાવી કયં જઇ [illegible] ખબર નથી હો, [illegible] ઉચકાશે ત્યારે [illegible] મરી [illegible] સમજતા [illegible] કે ઘણુઓ [illegible] જાય તો પાન ત્યના [illegible] ઉન્નતિ ન કરી [illegible] હોય [illegible] કરી ન શકયા [illegible] ન મનની [illegible] અને બીવાનુંજ રહેશે [illegible] જરૂર તો [illegible]

[illegible]

ખુદ તુ મુન્સિફ બાશ, અય દિલ! ઇ નિકો યા આ નિકો?

અર્થ.—તારા પ્રાણ પણ પ્રિય (પ્રભુ)ને અર્પણ કર, નહિ તો યમદેવ તારી પાસેથી તે જબરદસ્તીથી લઇ લેશે, ઓ હૃદય, હવે તું જ ન્યાય કર કે આ સારૂં કે તે?

હે કુટુંબપરિવારમાં બદ્ધ થયેલા પુરુષ!

"આરામ કી નદી હવ યહ જા, હ [illegible] ચલા [illegible]

આ જગ્યા વિશ્રામની નથી [illegible] વિનારે

બાહુઓને પહોળા [illegible] પ્રેમનું [illegible]

બનેલો વધે [illegible] જીવન

વર્તુળ વિસ્તૃત થતાં [illegible]

બની જાય [illegible]

સત્યનો માર્ગ [illegible]

કુળગુરુ [illegible]

प्रत्ययदमसमन परस्तान [illegible]

अथवा [illegible] प्रयृत [illegible]

ઉગા સેના થદા મેં અપની દૌલત ઔર વફા રખના. ૪
ઉગા દેના તસવ્વુર ગૈર કી સૂરત કા આંખોંને,
ફકત સીને કે આઇને મેં નકશે દિલસિતા રખના. ૫
કિસી ઘરમેં ન ઘર કર બેઠના ઇસ દારે ફાનીમેં;
હિમ્મત કે ઠિકાના ભાગ મકા બર લામકા રખના ૬

મનુષ્યરૂપમાં પ્રાણવર્ગ

હવે જ વર્તુળવાળી દૃષ્ટિ નાખો, આ વર્તુળ ૮ કરતા ઘણું મોટુ છે, જોકે તેની વક્રતા હજુ ગઈ નથી આ વર્તુળ તે લોકોના જીવનવૃત્તનું નિરૂપણ કરે છે કે જેઓ પોતાના પદ ઉપર જેટલો પ્રેમ રાખે છે, અથવા કુટુબ પોષક માણસ પોતાના બાલ બચ્ચાની સાથે જેટલો પ્રેમ રાખે છે તેટલોજ પ્રેમ પોતાની સમસ્ત જાતિના ભલામાટે રાખે છે, અને તેટલીજ જીવતોડ મહેનત તેમને માટે કરે છે પેટપાળુના પ્રેમનુ કેદ્ર (ભમરડાની પેઠે) પોતાના શરીરમાજ હતુ, કુટુબપાલકની ગતિનુ કેદ્ર ઘાણીના બળદની પેઠે શરીરથી જરાક છેટે હતુ, અને આ જાતિભક્તનો પ્રેમ તેથી પણ ઘણો વિશાલ વર્તુળમા કાર્ય કરે છે ઉપરોક્ત બધાની સરખામણી કરતા જાતિભક્તના જીવનના ચક્રની ગતિનુ કેદ્ર શરીર (૨ બિદુ) થી ઘણુ દૂર છે જાતિભક્તના જીવનની ગતિ શરતના ઘોડાની ગતિની સાથ મળતી આવે છે આ ઘોડો દોડીને બળદ વગેરે કરતા ઘણુ મોટુ વર્તુળ બનાવે છે મેળાઓમા કે અન્ય પ્રસગે આ પ્રાણીનુ પાણી જોવા શહેરોની પ્રત્યેક ગલીઓમાથી શોખીન જીવડાઓ જાય છે એ અતિ મૂલ્યવાન અને પ્રશસાને પાત્ર પ્રાણી હોય છે જાતિભક્તને પણ આ બધી પ્રશસા લાગુ પડે છે જીવનવિકાસવાદની દૃષ્ટિએ (જડ અને વનસ્પતિની અપેક્ષાએ) પશુવર્ગમા આવા પ્રકારનીજ ગતિ પ્રકટ થાય છે, અને મનુષ્યવર્ગમા માનસિક જીવનના વિકાસની દૃષ્ટિએ જોતા આવી ગતિ (ચેતનતા) જાતિભક્તના જીવનને વિશેષતા અર્પે છે અર્થાત્ પશુઓનુ શારીરિક જીવન અને જાતિભક્ત મનુષ્યનુ આત્મિક જીવન એકજ પ્રકારનું હોઇને તેમને એકજ વર્તુળ વડે દર્શાવી શકાય છે જે ગતિ શરતના ઘોડામા પ્રકટ થાય છે તેને મળતીજ ગતિ જાતિભક્ત મનુષ્યમા પણ પ્રકાશ પામે છે એવા મહાશયદ્વારા કેટલાયે મનુષ્યોને અને કુટુબોને સુખ પહોચે છે, અને કઢગા રિવાજોની ધુસરી

તેના સજાતીય પુરૂષોના ગળામાથી નીકળી જાય છે કોઇ પણ જાતિ, સમાજ કે સભાને માટે આવા મહત્વાકાંક્ષી પુરુષોનું અસ્તિત્વ સુભાગ્યનુંજ ચિન્હ છે; પરંતુ વાચકગણ! લૂતની પત્નીવાળા ઉદાહરણને ભૂલી ન જતા, તેમ સાયન્સ (વિજ્ઞાન) ના આ સિદ્ધાંતને પણ વિસારી ન દેતા, કે ગતિનુ હોવું ન હોવું ગતિમાન્ શરીરના સ્થાન ઉપર આધાર નથી રાખતું, પરંતુ ગતિની દિશા ઉપર આધાર રાખે છે વળી એ પણ યાદ રાખજો કે પ્રાણીના કદ ઉપરથી તેના શારીરિક આરોગ્યની અટકળ બાંધવી એ તદ્દન ભૂલ ભરેલું છે. એક બાળકનુ કદ નાનું જોઇને બોલી ઉઠવું કે આનું આરોગ્ય સારૂં નથી, અને એક બિછાને પડેલા લાંબા માણસને જોઇને કહેવું કે આનુ આરોગ્ય અત્યત સરસ છે, એ યોગ્ય નથીજ, કેમકે શરીર મોટું હોય કે નાનું, પણ જો તે અધોગતિમા ગબડતુ જતું હશે તો તે પ્રાણીનું આરોગ્ય અવશ્ય ખરાબ હોવુ જોઇએ, અને જો તે ઉન્નતિ પામતું હશે તો આરોગ્ય અવશ્ય સારૂ છે. આત્મિક જીવનની પણ બરાબર આવીજ દશા છે

હ્રવર્તુળમા જીવન ગાળનારો પાપોમા ફસાયેલો મનુષ્ય પણ જો આજેજ પશ્ચાત્તાપ કરી પોતાનુ વર્તુળ વિસ્તૃત બનાવવાનો નિશ્ચય કરી પ્રેમના બાહુ વિશાળ બનાવવાના પ્રયત્ન કરતો હોય, તો તે માણસ ઉન્નતિ તરફનીજ ગતિ પ્રકટ કરી રહ્યો છે તેના જીવનનુ વલણ બરાબર છે અને તેનું આત્મિક આરોગ્ય સારૂ છે, અને જો કોઇ મહાશય, જેમનુ જીવન વર્તુળ જ કે વર્તુળથી નિરૂપણ થઇ શકે છે, (અર્થાત્ જાતિભક્ત કે દેશસેવકને નામે ઓળખાય છે,) તે પોતાના વર્તુળમાજ ક્રયા કરવામા સમાપ્તિ માની બેઠેલા હોઇને તે વર્તુળને વિસ્તૃત ન બનાવતા હોય, બીજા શબ્દોમા કહીએ તો તેમની પ્રથમની ગતિના વેગમા વધારો ન થતો હોય, તો તે મહાશય આત્મિક રોગી છે અને તેમના જીવનની ગતિ થોડા કાળમાજ અવનતિ તરફ વળી જશે. તેઓ પડે પણ પડશે અને પોતાના ચેપી રોગવડે આખી જાતિને અને દેશને પણ નુકસાન પહોચાડશે

કેમ કે જાતિનો તે સરદાર કે જેના હૃદયમા પોતાનીજ જાતિ સમાયેલી હોય, પોતાની જાતિની બને તેટલી ઉન્નતિ કરવા ઇચ્છતો હોય, જાતિના રક્ષણ અને ઉન્નતિમાટે તનમનથી કાર્ય કરતો હોય, પરતુ અન્ય જાતિઓની કઇજ પરવા ન કરતો હોય પણ ઊલટુ અન્ય જાતિયોને

પોતાની જાતિની સન્નતિએ લાવવા ઇચ્છતો હોય, [પોતે બ્રાહ્મણ જાતિનો હોય તો એમ ઇચ્છે કે બ્રાહ્મણોની ઉન્નતિ થાઓ, અને અન્ય સઘળી જાતિઓ જાઓ જહન્નમમાં; અને પોતે જો કાયસ્થકૉન્ફરન્સ કે અરૂડ વંશ-સભાનો હોય તો કાયસ્થો કે અરૂડોનું રાજ્ય પ્રવર્તાવવા ઇચ્છતો હોય; અને અન્ય સઘળી જાતિઓનું સત્યાનાશ વાળવા રાજી હોય; પોતે આર્યસમાજી હોય તો સનાતનધર્મીઓ અને બ્રહ્મસમાજીઓના રક્તનો તરસ્યો હોય; અથવા સનાતનધર્મી હોય તો આર્યસમાજીઓનો કટ્ટો શત્રુ હોય, વગેરે વગેરે] તો આવો જાતિભક્ત જોકે પેટપાળુ અને કુટુંબપોષક બન્ને કરતાં અધિક છે, તેમનો મોટો ભાઇ છે, પરંતુ તે પણ આત્મિક રોગી તો છેજ. તેની ગતિ નષ્ટ થવાની છે, તે અવનતિ ભણી ગબડી રહ્યો છે, અને છેવટે તેનું જીવનવર્તુળ પ્રતિદિન સંકુચિત થતું જાય છે; કેમકે "આ મારી જાતિ છે" "મારી પોતાની છે" એટલા માટેજ જે પુરુષ અન્ય જાતિઓ સાથે લડાઈ અને ઝગડા કરી પોતાની જાતિને ઉન્નતિને શિખરે લઇ જવા માગે છે, તે સંપ્રદાયમા બદ્ધ થયેલો આત્મહત્યારો છે. (કેમકે "આત્મા" કે જે પવિત્ર, સર્વવ્યાપી અને આનંદઘન છે તેને વ્યવહારૂ રીતે તે શરીર માને છે.) આવો માણસ જ્યારે પોતાની જાતિ વાળાઓ સાથે બેસશે ત્યારે જાણ્યે અજાણ્યે પોતાના સિદ્ધાંત અનુસાર, તે જાતિમા પોતાના કુટુંબને ઉત્તમ ગણાવવાના પ્રયત્ન કરશે, કેમકે તેના હૃદયમાં એજ વિચાર હશે કે "આ મારૂં નિકટનું છે" "આ મારૂં પોતાનું કુટુંબ છે" "આ મારૂં છે," અને બીજા કુટુંબોની સત્તા પડાવી લઈ પોતાના કુટુંબની સત્તા વધારતા જરા પણ અચકાશે નહિ આવા પુરુષનું વર્તુળ જમાથી અધોગતિ કરી દ મા પણ ગબડી પડે તો તે બનવા જોગ છે. વળી જે માણસ પોતાના કુટુંબ ઉપર માત્ર એટલા માટેજ પ્રેમ રાખે છે કે આ કુટુંબ મારૂં છે, (અર્થાત્ જે માત્ર શારીરિક સંબંધનેજ સમજી શકે છે, ઉચ્ચ સંબંધથી તદ્દન અજ્ઞાત છે,) તે પોતાના કુટુંબને બીજા કુટુંબો ઉપર સરસાઇ ભોગવતું બનાવવાના પ્રયત્ન ભલે કરતો રહેતો હોય, પરંતુ ધારતી રહે છે કે જ્યારે પ્રસંગ આવશે ત્યારે તે પોતાના ભાઇઓ-નાજ હક્ક લૂટીને પેટપાળુના વર્તુળમા આવી પડશે

કોઇ કોઇવાર કોઈ સંપ્રદાય કે ધર્મ કોઇ સાચા હૃદયવાળા (પ્રગ-

તિશાળી) મહાશયની અસરથી કડવા વેલાની પેઠે વધે છે, ફેલાયછે, પરંતુ થોડાજ સમયમાં તેમા ફૂટ પડી જઇ તે ભાંગી પડે છે. આ અવનતિનું મૂળ કારણ બહુધા એજ હોય છે કે તે મતના અનુયાયીઓ જેઓ આરંભમાં નાના વર્તુળોમાંથી ઉન્નતિ કરતા કરતા મોટા વર્તુળમાં પ્રવિષ્ટ થયા હતા, તેઓ આગળ વધવાનું પડતુ મૂકે છે અને તેથી પોતાનું આરોગ્ય બગાડી નાખે છે. આ નાશવંત જગત્માં એક સ્થિતિમાંજ સ્થિર થઈ રહેવું એનુંજ નામ મૃત્યુ છે. જે ઉત્સાહ તે મતવાદીઓના જીવનવર્તુળને વિસ્તૃત બનાવવાને ખાતર આપવામાં આવ્યો હતો, તે તેના યોગ્ય કાર્યમા નથી વપરાતો, તો તે કુદરતના નિયમાનુસાર નષ્ટ પણ નથીજ થવાનો એ તો દ્વેષ, લોભ, ક્રોધ વગેરે અવગુણોના રૂપમાં ફેરવાઇ જવાનો અને કુસપનું કારણ બનવાનો (જ્યાં ગાળ, અપશબ્દ, વૈર અને ઉત્પાતની ગંધ આવતી હોય, ત્યા જાણજો કે કોઇ આત્મિક શબના સડાની દુર્ગંધ છે) ઘણીવાર તો મામલો એટલો વધી પડે છે, અને ધાર્મિક ઝનૂન એટલી હદસુધી આંખો મીચી લે છે કે ધર્મને એ.થે શરીરભાવજ અધિકાર ચલાવે છે, અને એક સંપ્રદાય બીજા સંપ્રદાયની જડ ઉખેડી નાખવા તૈયાર થઇ જાય છે, એટલે પછી બીજો સંપ્રદાય પહેલા સંપ્રદાયને નિર્મૂળ કરવા મથે છે અને આ બધુ માત્ર એજ વિચારથી થાય છે કે આ "મારો નથી" હાય રે આત્મઘાત! વોય રે આત્મહત્યા! બન્ને ભૂલીજ ગયા છે કે તેમનુ નિજસ્વરૂપ તો દૈવી સત્ય પોતેજ છે, તેમનુ નિજસ્વરૂપ તેજ શત્રુનું પણ નિજસ્વરૂપ છે શત્રુ છેજ કયાં!

વહાલા ભારતવાસીઓ! શત્રુને ઘાયલ કરવા ઇચ્છતા હો તો કરો આ અભ્યાસ, પાકો કરો આ પાઠ, યાદ કરો આ શિક્ષા અને અનુભવો આ સત્યને કે શત્રુ તમારાથી ભિન્ન નથી. જેવી રીતે તમે પોતાને શરીરમ હિપ્નોટાઇઝ કરી ચુકયા છો, (ભ્રમનેલીધે પોતાને આ મલિન શરીર માની બેઠા છો) તેવીજ રીતે પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમા નિષ્ઠા ધારણ કરો અને પછી જુઓ, કે લોહીતરસ્યા શત્રુના આભાસમા પણ તમે પોતેજ વિદ્યમાન છો કે નહિ?

आत्मैव ह्यात्मनो बन्धुरात्मैव रिपुरात्मनः । (ગીતા ૬-૫)

' પોતેજ પોતાનો બંધુ છે, અને પોતેજ પોતાનો શત્રુ છે." "હું

જ શત્રુરૂપે દેખાઉં છું, હું જ શત્રુ છુ, હું જ શત્રુ છુ " શત્રુ ઉડી ગયા શત્રુ હવા થઇ ગયા. જ્ઞાનના ગોળાઓએ શત્રુઓને ઉરાડી દીધા હું જ છું છું એકમેવાદ્વિતીય...ા છુ, પવિત્ર સ્વરૂપ છુ

બે રંગ ક્યુ હોકે દિખાદુ તુઝકો,
તૂ ગુલ હય તો બૂ હોકે દિખાદુ તુઝકો,
મય આપમે જો અપને સે ફુરસત પાઉ,
ક્યા ઔર તૂ ? તૂ હો કે દિખાદુ તુઝકો

" જ્યા જ્યા મારી દૃષ્ટિ પડે છે તે સઘળાનો હું [illegible] છુ મારી સત્તા સામે માથુ ઉચકનાર કોઇ નથી ([illegible])

માનવીરૂપમા મનુષ્ય

હવે આ વર્તુળના વારી [illegible]
જ્યા. દેવલોકે વર્તુળ તમ સમાયેલા છ [illegible]
છે ગીધ મા [illegible] વી [illegible]
મનિ [illegible] નથી [illegible]
પણ [illegible]

[illegible]

> [illegible]
> [illegible]
> [illegible]
> [illegible]
> [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

પરંતુ આ વર્તુળ પણ હજુ વધારે વિસ્તૃત થવાનો અવકાશ અને યોગ્યતા ધરાવે છે, કેમકે તે હજુ સીધી રેખારૂપ નથી બન્યું જો કે તેણે ઘણી જગ્યા ઘેરલી છે, તોપણ તેટલી જમીન સિવાય અન્ય સઘળી પૃથ્વી તરફથી મો ફેરવી લીધું છે દેશહિતૈષી જોન બુલ (અંગ્રેજ) તો માત્ર પોતાના ઇંગ્લૅન્ડને માટેજ ચંદ્રમા સમાન છે ફ્રાન્સ અને સ્પેનને માટે તો તે રાહુ સમાનજ છે આ વર્તુળમાં રહેનારો મહેનારો સ્વદેશપ્રેમી ઉપ રોક્ત અન્ય સઘળા વર્તુળોવાળા ભાઈઓ કરતાં મહાન છે પરંતુ તે પણ માંદો પડતા (અર્થાત્ પોતાના વર્તુળને વિસ્તૃત બનાવવાના મદ બની પોતાની શક્તિ નેપોલિયનના પેઠે સ્વાર્થ તરફ [illegible] વાળવામાં આવતા) આખા દેશના વિનાશનું કારણ [illegible] [illegible] સુધી એકજ [illegible] બના [illegible] દુખી [illegible] [illegible] મન તો એકાએક [illegible] બનજ શક્ત [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] સમાજ [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] અન [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible] તેનાથી [illegible]

[illegible] અને [illegible]

[illegible] દેશમાં [illegible]

[illegible]

મહાપુરૂષ પ્રત્યક્ષમાં કોઇ ન કરતો હોય તોપણ પેટપાળુને અને કુટુંબ-પોષકને, અભિમાનીને અને દેશહિતૈષીને, સર્વને જીવન અર્પનારો તેજ છે. પ્રત્યેકના હૃદયમાં, દરેકના મસ્તિષ્કમાં અને દરેકોની આંખોમાં તેનો નિવાસ છે ધનવાન હો કે ભિખારી, દરેકનાં શરીર, નામ અને અણુએ અણુનું અસ્તિત્વ તેનેજ આધારે છે. શરીરોરૂપી કોટડીઓની અંદર ભલા તેમજ જુદા વિચારો એજ પ્રકાશોના પ્રકાશનાં ફૂટાં છવાયાં કિરણોમાં રજ-કણોની પેઠે અસ્તિત્વ ધરાવે છે.

"નાહનો અકરબો ઇલયહે મિન હબલિલ વરીદ." (કુરાન સુરા ૫૦. (કાફ) આયા ૧૬)

અર્થાત "અમો તેના કંઠની ધોરીનસ કરતા પણ અધિક સમીપ છીએ"

નાચું મય નટરાજ રે, નાચું મૈં મહારાજ.
સૂરજ નાચું, તારે નાચું, નાચું બન મેહતાબ[1] રે નાચું મૈ નટરાજ.
તન તેરે મૈં મન હો નાચું, નાચું નાડી નાડ રે. ,,
બાહર નાચું બાયુ નાચું, નાચું નદી અરુ[2] નાળ[3] રે. ,,
અર્શ[4] નાચું સમુદ્ર નાચું, નાચું મોહર કાજ રે. ,,
મધુવાસમ[5] બદ મસ્તીવાલા નાચું પીપી આજ રે. ,,
ઘર લાગો રંગ, રંગ ઘર લાગો, નાચું પાપા દાજ રે ,,
રાગ ગીત સબ હોવત હરદમ, નાચું પૂરા સાજ રે ,,
રામ હી નાચત, રામહી બાજત, નાચું હો નિલાજ રે. ,,

નઝર બ હરકે કુનમ, સુયે ખુદ હમી બીનમ,
બ હરકે મીનિગરમ, રૂયે ખુદ હમી બીનમ
બ જુઝવો કુલ હમા મા, નૂરમ બઝ ઝમીનો ઝમા,
બ જાનિ બી કે રવમ કુયે ખુદ હમી બીનમ

અર્થાત જે તરફ દૃષ્ટિનાખુ છુ ત્યા મારૂંજ મુખ જોઉ છુ, અને જેના તરફ જોઉ છુ ત્યા મારોજ ચહેરા દેખાય છે સમસ્ત વ્યાપ્ટ અને સમ હિમા દેશ અને કાળથી હુ ભરપૂર છું જે તરફ જાઉ છુ ત્યા મારીજ ગલી (નિવાસ સ્થાન) માલમ પડે છે.

संपूर्णं जगदेव नंदनवनं सर्वेऽपि कल्पद्रुमाः ।

૧ મહ ૨ અને, ૩ નેહા. ૪ ઝરે. ૫ સામરસ.

गांगंवारि समस्तवारिनिवहः पुण्या समस्ताः क्रियाः ।
वाचः प्राकृतसंस्कृताः श्रुतिशिरो वाराणसी मेदिनी
सर्वावस्थितिरस्य वस्तुविषया दृष्टे परे ब्रह्मणि ॥

અર્થ:—પરબ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર થયો એટલે સમસ્ત જગત્ તેને માટે નંદનવન-બની જાય છે, સર્વ વૃક્ષો કલ્પદ્રુમરૂપ, સમસ્ત જળ ગંગાજળરૂપ સર્વ કર્મ પુણ્યરૂપ, પ્રાકૃત અને સંસ્કૃત, સર્વ વાણી ઉપનિષદ્રૂપ, સમસ્ત પૃથ્વી વારાણસી(કાશી) અને સર્વ અવસ્થાઓ બ્રહ્મસ્વરૂપને વિષય કરનારી બની જાય છે અહાહા !

કહું ક્યા હાલ ઇસ દિલ કા કે શાદી મૌજ મારે હય,
હય એક ઉમડા હુવા દરિયા, અહાહાહા ! અહાહાહા !

અર્થાત્ આ હૃદયની દશાનું વર્ણન શું કરૂં ? અહાહા ! જેમાં આનંદના તરંગો ઉછળી રહ્યા છે એવી જાણે એક પૂર આવેલી નદીસમાન છે. અહાહા !

શબે મેહતાબો બાદે ખુશ, લબે દર્યા, સનમ દરબર,
બે સા દાનન્દ હાલે મા ગરીકાને તમબ્બુજહા

અર્થ:—ચાંદની રાત, સુમધુર પવન, સરિતાતટ, અને પ્રિયનો ભુજપાશ, આવી મારી સ્થિતિનો આનંદ ન નારનદીમા ડૂબી રહેલા મનુષ્યો કેવી રીતે કલ્પી શકે ? જર્મન કવિ ગેટી કહે છે —

" આત્મસ્થિતિને સાંસારિક શરીરાદિરૂપ મેઘના આવરણ ઢાંકી શકતા નથી મનુષ્યની આંખો ઉપર પડળ ફરી વળેલા હોવાથી તે તેને જોઈ શકતી નથી મનુષ્યનુ હૃદય મુરઝાએલ હોવાથી તે પણ તેને અનુભવી શકતું નથી હે મનુષ્ય ! તું જો ન નુ અ ન ધરાવનાર એ આત્મવસ્તુને જાણવા માગતો હોય, તો તારા ન નાન મ નન હૃદયને જ્ઞાનસૂર્યની લાલીવડે તેમાંથી સઘળા ત્રિગુણાત્મક ન પ પી ર નીકળી જાય ત્યાં લગી ધો "

જેનુ સ્વ, ત, માતા પુત્ર ત્યાર માન મિલકત, થાપણ, ઇત્યાદિ સર્વ કઇ કહ્યા છે, તેજ ન ધા મ ન આવનારા નાગપાશરૂપ બ્રહ્મજ્ઞાનીને છે

તુરા ગોયમ, તુરા દાનમ તુરા બીનમ તુરા ખાનમ

અર્થાત "તને કહું ને તને જાણું, તને જાઉં ને બોલાવું "

મન તુ શુદમ તુ મન શુદી મન જા શુદમ તુ તન શુદી,
તા કસ ગોયદ બાદ અઝી મન દીગરમ તૂ દીગરી

અર્થ -હું તુ થયો, તુ હું થયો, હું પ્રાણને તુ તન થયો,

કોઈ હવે ન કહી શકે, હું ભિન્ન ને તું ભિન્ન છે.

आत्मक्रीड आत्मरतिः क्रियावानेष ब्रह्मविदां वरिष्ठः (મુંડકોપનિષદ્ અ. ૧.મં.૨.)

અર્થઃ—જે મનુષ્ય આત્મામાંજ ક્રીડા-રમત કરી, આત્મામાંજ આસક્ત રહી સમસ્ત કાર્યો કરે છે તે સર્વ બ્રહ્મજ્ઞાનીઓમાં શ્રેષ્ઠ બ્રહ્મજ્ઞાની છે.

સબાહે ઈદ કે મર્દુમ બ કારો બાર રવન્દ,
બઆ કયાને મુહબ્બત બ કૂયે યાર રવન્દ.

અર્થઃ—ઈદની સવારમાં જ્યારે અન્ય માણસો પોતપોતાને કામે જાય છે, ત્યારે પ્રેમની પીડા સહન કરનારાઓ પ્રિયની ગલી ભણી જતા જણાય છે.

"સુખમણી" સાહેબમાં મહાન્ ગુરૂ નાનકદેવે કેવા સુમધુર શબ્દોમાં અમર પુરુષનું ચિત્ર આલેખ્યું છેઃ—

બ્રહ્મજ્ઞાની કા ભોજન જ્ઞાન, નાનક બ્રહ્મજ્ઞાની કા બ્રહ્મધ્યાન.
બ્રહ્મજ્ઞાની સદા નિર્લેપ, જૈસે જલમેં કમલ અલેપ.
બ્રહ્મજ્ઞાની સદા નિર્દોષ, જૈસે સૂર સરવકા સોખ.
બ્રહ્મજ્ઞાની નિર્મળ તે નિર્મળ, જૈસે મૈલ ન લાગે જલ.
બ્રહ્મજ્ઞાની સદા સમદર્શી, બ્રહ્મજ્ઞાનીકી દૃષ્ટિ અમૃતવર્ષી.
બ્રહ્મજ્ઞાની સંગ સકલ ઉદ્ધાર, નાનક બ્રહ્મજ્ઞાની કો જપે સકલ સંસાર.
બ્રહ્મજ્ઞાની સદા સદ જાગત, બ્રહ્મજ્ઞાની અહંબુદ્ધિ ત્યાગત.
બ્રહ્મજ્ઞાની મન પરમાનંદ, બ્રહ્મજ્ઞાનીઘર સદા આનંદ.
બ્રહ્મજ્ઞાની કા દર્શન બડ ભાગી પાઈયે, બ્રહ્મજ્ઞાની કો બલ બલ જાઈયે.
બ્રહ્મજ્ઞાની કે ખોજે મહેશ્વર, નાનક બ્રહ્મજ્ઞાની આપ પરમેશ્વર
બ્રહ્મજ્ઞાની કા કથ્યા ન જાયે અધાખર, બ્રહ્મજ્ઞાની સર્વકા ઠાકર.
બ્રહ્મજ્ઞાની કી મન કૌન બખાને, બ્રહ્મજ્ઞાની કી ગતિ બ્રહ્મજ્ઞાની જાને.
બ્રહ્મજ્ઞાની કા અંત ન પાર, નાનક બ્રહ્મજ્ઞાની કો સદા નમસ્કાર.
બ્રહ્મજ્ઞાની સબ સૃષ્ટિકા કર્તા, બ્રહ્મજ્ઞાની સદજીવે નહિ મરતા.
બ્રહ્મજ્ઞાની મુક્ત જુગતજીકા દાતા, બ્રહ્મજ્ઞાની પૂરણ પુરુષ વિધાતા.
બ્રહ્મજ્ઞાની અનાથ કા નાથ, બ્રહ્મજ્ઞાની કા, સબ ઉપર હાથ.
બ્રહ્મજ્ઞાની કા સકલ આકાર, બ્રહ્મજ્ઞાની આપ નિરંકાર.

પ્રશ્નઃ—જ્ઞાનવાન્ તો આપણા જેવો અપવિત્ર શરીરવાળો, પરિમિત (પરિચ્છિન્ન) હોય છે, તે આવી ઉત્તમ પ્રશંસાને પાત્ર ક્યાંથી હોય શકે?

મારો પિતા છે ન કોઈ મારી માતા; ન તો કદાપિ મારો જન્મ, ન તો કોઈ સખો, ન કોઈ મિત્ર, ન ગુરુ, ન શિષ્ય, હું તો એ સઘળા સંબંધો તથા નામ-રૂપથી મુક્ત સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ છું. શિવ છું, શંકર છું.

ઋષિ ડંકો બજાવીને પોકારે છે કે:—अयमात्मा ब्रह्म આ આત્મા બ્રહ્મ છે.

ब्रह्म सत्यं जगन्मिथ्या जीवो ब्रह्मैव नापरः ।
अनेन वेद्यं सच्छास्त्रमिति वेदांतडिंडिमः ॥ બ્રહ્મનામાવલિ,

અર્થાત્ બ્રહ્મ સત્ય છે, જગત્ મિથ્યા છે અને જીવ બ્રહ્મજ છે; જુદો નથી; આજ સત્શાસ્ત્ર જાણવાની વિદ્યા છે, એવું વેદાંતનું ડિંડિમ—ઢંઢેરો છે; અને બીજી તરફ પ્રત્યેક પાંદડું અને રજકણ ઢોલ વગાડી જાહેર કરે છે કે तत्त्वमसि-तत् त्वमसि તે તું છે, તે તું છે. (સામવેદ છાંદોગ્ય ઉપનિષદ્ પ્ર૦૬ખં૦૮)

" અઝ માહ તા બ માહી, હાકિમ તુઈ ઓ શાહી. "

અર્થ.—ચંદ્રમાથી લઈને તે માછલીસુધી (અર્થાત્ આકાશથી લઈ પાતાળસુધી) તુંજ શાસનકર્તા છે, તુંજ રાજાધિરાજ છે.

પૃથ્વીના પ્રત્યેક સ્નાયુમાં હું એવો ભરપૂર થયો કે બિચારીના ઉદરમાં હવે વધુ સમાઈ શકતો નથી. તેનું શરીર ફાટું ફાટું થઈ રહ્યું છે. તેથી મને ધક્કા ખાઈ વનસ્પતિરૂપે બહાર આવવું પડે છે પાણીમાં જઈ આશ્રય લીધો તો તળાવ, ઝરણું, નદી વગેરે સઘળાં મુજ મત્સ્યથી, એવાં ભરાઈ ગયાં કે તેમના પોતાનામાટે જગ્યાજ રહી નહિ, તેઓ નષ્ટ થઈ ગયાં, માત્ર હુંજ હું રહી ગયો

અજબ યક દુર્રે નાયાબમ કે દર દરિયા નમી ગુંજમ,
ચિ તુર્ફો આહુયે હસ્તમ કે દર સેહરા નમી ગુંજમ

અર્થાત્ હું એક એવું વિચિત્ર મોતી છું કે સમુદ્રમાં પણ નથી સમાઈ શકતો; એક એવો અજબ જેવો મૃગ છું કે અરણ્યમાં પણ નથી માતો.

સમુદ્રના પ્રત્યેક બિંદુમાં પણ જઈ પેઠો. પોતાની જાતને બહુજ દાબીદાબીને અંદર ભરી; પરંતુ હાય ! ત્યાં પણ મને શિર ઢાંકવા જેટલી જગ્યા ન મળી.

દામાને નિગેહ તંગો ગુલે હુસ્ને તુ બિસ્યાર,
ગુલચીને-બહારે-તુ ઝ દામા ગિલા દારદ.

અર્થાત્ દષ્ટિરૂપી પાલવ રહ્યો નાનો ને તારા સૌંદર્યરૂપ પુષ્પો રહ્યાં ઘણાં; તારી વસંતનાં ફૂલ ચુંટનાર પાલવના સાંકડાપણાની ફરિયાદ કરે છે.

મારા સતત આઘાતોને લીધે સમુદ્રના એકે એક બિંદુમાં અસહ્ય પીડા થવા માંડી. બિચારો આળોટી–ગુંચળાં ખાઇ રહ્યો છે. વારંવાર પોતાના શરીરને ઉછાળે છે અને હૂ હૂ ! હા હા ! નું આક્રંદ મચાવી રહ્યો છે.

આકાશરૂપી આ પરપોટામાં મારો પ્રાણવાયુ ક્યાંથી સમાઇ શકે ? બિચારાનું ઉદર મને ધારણ કરતાં ફૂલી ગયું છે; પરંતુ કયાં લગી ? લ્યોતે પણ ફૂટી ગયું સુખું ઘર ભાગી ગયું ઘરબાર વિનાનો છું, રોદણાંથી ભરેલો છું, મારા માટે કોઇ સ્થળ નથી રહ્યું. હવે કયાં જાઉં ? શું બનાવું ? પણ હાય ! કોને સંભળાવું ? અન્ય કોઇ નથી, અન્ય કોઇ નથી. (एकमेवाद्वितीयम्)

આપ હી આપ હું એહા ગૈરકા[1] કુચ્છ કામ નહીં.

અંતર્ધ્વનિઃ–જાઓ જહન્નમમા.

રામઃ–જહન્નમ પણ ધ્યાન કરતાંજ જહન્નમમાં સિધાવે છે–નષ્ટ થઈ જાય છે, તેનું નામ નિશાન પણ રહેતું નથી. (આનંદ સ્વરૂપછું.) કાળ મારો એવો કટ્ટો શત્રુ છે (કાળાતીત છું) કે જહન્નમમાં જાઉં તો જહન્નમ ત્યા નથી રહેતુ. પગ મૂકવાને જગ્યાજ નથી મળતી.

નમી ગુજમ, નમી ગુજમ બ એહો બર નમી ગુંજમ,
બજન્નત દર નમી ગુજમ, તહય્યુર એહરે મન હયરાં.
નિશાનમ બે નિશા મીદા, મકાનમ લા મકા મી ખાં,
જહા દર દીદાઅમ પિન્હા, મગ જોયન્દ ગુસ્તાખાં.

અર્થાત નથી સમાઈ શકતો, નથી સમાઇ શકતો, હું જલ કે થલ કયાએ નથી સમાઈ શકતો, સ્વર્ગમા પણ નથી સમાઇ શકતો; આશ્ચર્ય પણ પોતેજ મારા થકી આશ્ચર્યમા પડી ગયુ છે. મારૂં ઠેકાણું ઠેકાણા વગરનુ જાણ અને મારૂ સ્થાન સ્થાનાતીત પ્રમાણ; સર્વ સ્થાનસહિત જગત્ મારી આંખમા સતાયલુ છે, મને ઉદ્ધત લોકોજ શોધે છે.

અય રોશનીયે તબ્અ તુ બરદન બલા શુદી

અર્થાત એ સ્વભાવ–બુદ્ધિનો પ્રકાશ, તુ મારા માટે વિપત્તિ થઈ પડયો છે

આ શુ ? આ હુ શુ કરી રહ્યો છુ ? સ્થાનોનો સ્થાન હું; કાળનો પણ કાળ હું, સ્વત સ્થિત છુ, કોઇના આધારની આવશ્યકતા નથી. મારા મહિમામા કેમ મસ્ત ન રહું ? પરતુ, હા ! મારે માટે શ્રુતિએ એક

[1] અન્ય

જ્યાં અવશ્ય નિશ્ચિત ઠરેલી છે ત્યાં વિશ્રામ કરૂં છું.

અંતર્ધ્વનિ–ને શું ?

મન–તમારૂં અંતઃકરણ

અર્શો સમા કહાં મેરી વુસઅત કો પાસકે ?
તેરા હી હૃદય વોહ દિલ કે જહાં હમ સમા સકે

અર્થાત્ પૃથ્વી અને આકાશ મારી વિશાળતાને ક્યાં સમાવી શકે એમ છે ? એ તો માત્ર એક તારૂં અંતઃકરણ જ છે કે જ્યાં અમો સમાઈ શકીએ છીએ

अंगुष्ठमात्र पुरुषो मध्य आत्मनि तिष्ठति। (કઠ ઉપ. ૧-૪-૧૦)

અર્થાત્ અંગુઠા જેટલો પુરુષ શરીરની વચમાં–અંતઃકરણમાં રહે છે

તે છે મુક્તને સ્વછંદી, તેને નહિ કોઈ બંધી
પોતાની શક્તિરૂપી, ભરી ભરી મદિરા પ્યાલી
પાયે છે તે હર હમેશ, યુગે યુગે ને દેશે દેશ.
યુગ યુગને સૌ દેશ સમીપ, ખાલી કરે પીવના પીપ.
સર્વ કોઈનો સર્વ પ્રમાર, ઉત્પાદક ને સર્જનહાર
વિશ્વ, વીંટી તેની મંગેલ, તેના ચમત્કારનો ખેલ.

*   *   *   *

તું શોધે ગ્રહ તારામાં, તે વસતાયો પવિત્રતામાં
શોધે ફુવારા, બાગામાં, તે આત્મા સૌ પ્રેરણામાં
ધરી બન્યો છે તારાની, ચમક બન્યો જગધારાની
અંતર છે સૌ પ્રાણીનો નૃગ અર્થ ના વાણીનો.

મન તેનું આકાશ <u>સમું, તેથીયે ઊંડું</u> અને ઊંચું (એમર્સન)

ગુલ ગુલ અઝ ગુલ ગુલ ઝરદ ચું દર ચમન બીનદ મરા,
બુત પરસ્તી કય કુનદ ? ગર બર્હમન બીનદ મરા
દર સુખન પિન્હાં શુદમ ચું બેર–ગુલ દર બર્ગે ગુલ,
હર કે દીદન મેલ દારદ, દર સુખન બીનદ મરા.

અર્થ–ગુલ ગુલ તજી દે પુષ્પને જે વાડીમાં દેખ મને,
મૂર્તિ પૂજે વિપ્ર કયમ ? જે મૂર્તિમાં દેખ મને.
પુષ્પમાંહી સુગંધ પેઠે છુપાયો નિજ વાણીમાં
જોવા ઇચ્છે જે મને, મુજ વાણીમાં દેખ મને.

દુખ્તિર બ દર્દે પાયે નિગારે ન રસી ૭.

અર્થ.–જ્યાંસુધી કાસદીની પેઠે તારૂં શિર કરવતી તળે નહિ મૂકે ત્યાંસુધી પ્રિયતમાની કેશલટો સુધી પહોંચીશ નહિ. ૧.

જ્યાં સુધી સુર્માની પેઠે પત્થર તળે પીસાઈ જઈશ નહિ, ત્યાંસુધી તને પ્રિયતમાનાં નયનોનો સ્પર્શ પ્રાપ્ત થશે નહિ. ૨.

જ્યાંસુધી મોતીની પેઠે વીંધાઈશ નહિ, ત્યાંસુધી તું પ્રિયતમાના કાનની બૂટ સુધી પહોંચી શકવાનો નથી. ૩.

જ્યાંસુધી તું પુષ્પની પેઠે કંસારવૃક્ષપરથી ચુંટાયે નહિ; ત્યાંસુધી પ્રિયતમાના સૌંદર્યરૂપી પુષ્પ સાથે એક હારમા (ઐક્યમાં) તેનો ગુંથાવારૂપ સહવાસ તને પ્રાપ્ત નહિ થાય. ૪.

તારી માટીનો જ્યાંસુધી રગડાઇ ચુ થાઇને તથા ભઠ્ઠીમાં પડીને પ્યાલો નહિ બને, ત્યાં સુધી પ્રિયતમાના લાલ હોઠસુધી પહોંચીશ નહિ. ૫.

જ્યાલગી લેખિનીની પેઠે પોતાનું શિર છરી તળે નહિ મૂકે, ત્યાંલગી પ્રિયતમાની અંગુલીઓસુધી પણ પહોંચીશ નહિ. ૬.

જ્યાલગી મેંદીની પેઠે પત્થર તળે પિસાશે નહિ, ત્યાલગી તું પ્રિયતમાના ચરણતલસુધી પણ કદિ પહોંચીશ નહિ ૭

* *

ખાક દર ચશ્મી કે બ નિશનાખ્ત હુસ્ને ખીશરા,

મુર્દા આ દિલ કૂ બલા ગર્દા ન શુદ દુરવીશ રા

અર્થ:–ધૂળ પડજો તે આખમા કે જ્યેણે પોતાનાજ સૌંદર્યને નહિ જાણ્યું, અને મરી જજો તે હૃદય કે જે સાધુ પુરુષ ઉપર કુરબાન નથી થતુ

* * *

ઇશ્ક કરન તલવાર દી ધાર કપ્પન,

નહીં કામ એહ ભુકિખયા નગિયા દા,

એથે થાં નાહીં અકબગિયા દા,

એહ તા કમ્મ હય સિરાં થી લધિયા દા,

અર્થાત્ પ્રેમ કરવો અને તલવારની ધારથી કપાવું એ કામ કંગાલોનુ અને ભૂખડી બારસોનું નથી અડબગી માણસોનો એમા પત્તોજ લાગે તેમ નથી માથાં આપે તેવાનુંજ એ કામ છે

અઝ ખુદી બેઝાર ગશ્તન દોસ્તરા જુસ્તન ઝ જાં,
તર્કે દરમા કર્દનો બ દર્દે-ઇશ્કહ સાખ્તન.
અય પિસર ઇશ્કસ્ત જાનત ખેશતન રા ઇશ્ક દાં,
ઇ ચુની બાશદ બ માની ખીશ રા બિશનાખ્તન.

અર્થ:–અહંકારથી વિરક્ત થવું, પરમ સુહૃદ પ્રભુને જીવને સાટે શોધવો, બાહ્યાચારથી બેપરવા બની આતર પ્રેમની પીડા વધાવી મૂકવી (આ પ્રેમ અને પ્રેમીના લક્ષણ છે) હે પુત્ર ! પ્રેમજ તારો પ્રાણ છે, તું પોતાને પ્રેમજ જાણ. " પોતાને જાણવો " તેનો અર્થ એટલોજ થાય છે

" જે કોઈ પોતાના જીવનને બચાવશે તે તેને ગુમાવશે, અને જે તેને ગુમાવશે તે તેને બચાવશે. " (ખ્રિસ્તી બાઇબલ.)

પ્રાણ આપ, પ્યારાને મળ, શિર ત્યાગ ને સરદાર થા, સૂલી ઉપર ચઢ, મન્સૂર (વિજયી, ફતેહમંદ) થા, પોતાના તેજસ્વી મુખ (સ્વરૂપ) ઉપરથી પડદો ઉંચક અને બહારના સૂર્ય તથા ચદ્રને ઝાખા પડી છુપાઇ જવા દે

કુમરીયા આશિક હય તેરી સર્વ બદા હય તેરા,
બુંબુલે તુઝ પર ફિદા હય, ગુલ તેરા દિવાના હય.

અર્થાત્ હોલાઓ તારા પ્રેમ પાશમા બધાયલા છે, કલ્પવૃક્ષો તારા દાસ છે, બુંબુલો તારી ઉપર મરી ફીટે છે અને ગુલાબ તો તારી પાછળ ઘેલું-દિવાનુ બન્યું છે

ખુદી (અહકાર) તજ, ખુદા (ઈશ્વર)થા

આક્ષેપઃ–ટીપુ તે વળી કઇ સમુદ્ર થઇ શકે છે ? અંશથી તે વળી પૂર્ણ કેમ થવાય ? આપણે કદાપિ ઇશ્વર નથી થઇ શકતા

ઉત્તર -પ્રથમ તો તમે પોતાને કઇકના કઇક માની લઇને આત્મહત્યા કરો છો, અને બીજુ તમે પરમેશ્વરને પણ જુદાજ પ્રકારનો ગણીને તેને પરિમિત બનાવો છો, કલક લગાવો છો આવી સ્થિતિમા તમને સત્ય કદિ પણ જ્ઞાત થઇ શકવાનુ નથી હા, જો " હુ " (ત્વમ્)નો લક્ષ્યાર્થ જાણો અને (તત્) પરમેશ્વરના સ્વરૂપને યથાવત ઓળખો, તો હમણુજ આનદનુ એવુ માધુર્ય પ્રાપ્ત થાય કે "કેમ" અને "કેવી રીતે"નુ મો બધ થઇ જાય. " હું, નામે અમુક, અમુકપદવી ધરાવનાર, જ્ઞાતે ફલાણો, રહેવાસી અમુક સ્થાનનો " વગેરે તમે નથી એનુ નામ વેદાતવાળાઓએ અદ-

કાર રાખ્યું છે. આ "અહંકાર" તમે નથી; આ "અહંકાર" આત્મા નથી; આ "અહંકાર" પરમેશ્વર નથી. જ્યારે કોઇ જ્ઞાનીના મોંમાંથી આ શબ્દ સાંભળવામાં આવે છે કે अहं ब्रह्मास्मि। "મન ખુદાયમ," હું બ્રહ્મ છું, ત્યારે ન તો એ अहं "હું" શબ્દનો લક્ષ્યાર્થ અહંકાર થાય છે, ન બ્રહ્મ શબ્દનો અર્થ સગુણ અને પરિમિત ઈશ્વર લેવાનો છે. આ વાક્યના તત્વાર્થને ન સમજીને સામાન્ય મનુષ્ય આ અભેદના શુભ સમાચારને પોતાની અજ્ઞાનતાને લીધે આકસ્મિક આપત્તિ ધારી લે છે. અહંકાર તારૂં સ્વરૂપ નથી. તમારા આ અનાત્મામાં થયેલા આત્મભાવરૂપ અહંકારને વેદાંત કાઢવા માગે છે, હુંપણાનો ઉચ્છેદ કરવા ઇચ્છે છે.

એક રાજાની પાસે કોઇ અજાણ્યો કવિ એક કાવ્ય બનાવી આવ્યો. કાવ્યની પહેલી લીટીમાં હતુ કે "અય તાજે દોલત બર સરત અઝ ઇબ્તેદા તા ઇન્તેહા."

અર્થઃ-સમૃદ્ધિનો મુકુટ તારા શિરે આરંભથી તે અંતલગી તપો.

રાજા સાહેબ ફારસી ભાષા જાણતા ન હતા, પણ સ્વાભાવિક રીતે પોતાની અજ્ઞાનતા પણ પ્રકટ કરવા નહોતા ઇચ્છતા કાવ્ય નિઃસદેહ અતિ ઉત્તમ હતુ રાજા સાહેબે પોતાની ગુણગ્રાહકતા બતાવવા ખાતર આજ્ઞા કરી કે કવિને ઇનામ આપો. તે જોઇ રાજકવિને (રાજા પાસે રહેનારા હમેશના કવિને) બહુ ઇર્ષ્યા આવી. તેણે રાજા સાહેબની હાજરીમા તે અજાણ્યા કવિને કહ્યુ કે તમારા કાવ્યના ગણ પાડો જોઉં અજાણ્યો કવિ ગણ પાડવા માડયા, 'અય તાજ દો' મુસ્તફએલુન, "લત બર સરત" .. મુસ્તફઅલુન ઇત્યદિ બિચારો કવિ "લત બર સરત" કહેતો હતો એવામા રાજકવિએ તેને બોલતો અટકાવ્યો, અને કહ્યુ "અરે નીચ! અમારા મહારાજને 'લત બર સરત' (તારા શિરે લાત) જેવા અપમાનયુક્ત શબ્દો કહે છે? બસ ચૂપ રહે." રાજા સાહેબ પણ ક્રોધથી ભરાઇ ગયા અને દાંતો વચ્ચે હોઠ કરડી બોલ્યા, "હાં એમ છે?" તે બિચારો તો આભોજ બની ગયો કે જાનો લેવાના દેવા થઇ પડ્યા

હે રાજ-રાજેશ્વર મનુષ્ય! બરાબર આજ પ્રમાણે વેદ ભગવાન તારી પ્રશંસાના ગીત આ શબ્દોમા બનાવી લાવ્યો છે કે अयमात्मा ब्रह्म। આ આત્મા

શ્રમ છે, તત્ ત્વમસિ તે તું છે, ઇત્યાદિ. તું તેનો અર્થ દૈહાદિક અનાત્મભાવ કરીને તે પવિત્ર જ્ઞાનને અપવિત્ર ન કર. "બીજાઓની પેઠે તું પણ કુર[illegible] નને છકવાપણાની ભાવ ન બનાવ" આ ગ્રોગાનને ૨૬ કરી એક અશ્વ[illegible] નનું અપમાન ન કર, તેમ પોતાના શિર ઉપર લાત પણ ન ખા.

ઉપરોક્ત દૃષ્ટાંત આ પ્રમાણે પણ કહેવામાં આવે છે કે જ્યારે તે [illegible] કવિ મણ પાડની જગતે બોલ્યો " અય તાજે દો ....મુબારકબાદ" ત્યારે, શાહજાદે ઉતાવળ કરી બોલવા લાગ્યો "આગાહ વલિ, આગાહ" [illegible] કાન પોતાના સામાવાળાનો પ્રપંચ જાણી ગયો અને [illegible] ફરી બોલ્યા લાગ્યો "લાત બર સરત" (તારા શિરે લાત) [illegible] [illegible] મતલબ કે 'આ [illegible]! તારી ઉપર ફિટકાર હોજો"

[illegible] ' [illegible] અજ્ઞાનજન્ય અનાત્મભાવને [illegible] [illegible]

[illegible]

પ્રકૃતેઃ ક્રિયમાણાનિ ગુણૈઃ કર્માણિ સર્વશઃ ।
અહંકારવિમૂઢાત્મા કર્તાહમિતિ મન્યતે ॥ (ગીતા. ૩-૨૭)

[illegible]

[illegible]

જેવીરીતે સૂર્યથી સઘળા પશુ, પક્ષી, મનુષ્યાદિ પ્રતિપાલિત થાય છે, આ.ખ જુએ છે તો સૂર્યની કૃપાથી, હાથપગ કામ કરે છે તો સૂર્ય પાસેથી શક્તિ (ચેતના) મેળવીને, ભૂમિ સ્થિર છે તો સૂર્યને લીધે, આખી કાર્યસ કલના સૂર્યની સહાયતાથી ચાલે છે, લોકોમાટે ખોરાક સૂર્યની મહેરબાનીથી ઉત્પન્ન થાય છે, ચદ્રની ચાદની પણ મૂળમા સૂર્યનોજ પ્રકાશ છે, તેલ પણ સૂર્ય પાસેથીજ પ્રકાશ પ્રાપ્ત કરે છે, અને કાઇ પણ સૂર્યની પાસેથીજ ઉષ્ણતા મેળવે છે; દુનિયામા ભલું ભુડુ જે કઇ થાય છે તે સઘળા સૂર્યનાજ પ્રતાપે થાય છે

યાદિત્યેનૈવ જ્યોતિષાસ્તે પલ્યયતે કર્મ કુરુતે વિપલ્યતીતિ ।

અર્થ "સૂર્યના પ્રકાશથી મનુષ્ય બેસે છે, હાલેચાલે છે, કામકાજ કરે છે, અને ઘેર પાછો ફરે છે"

કોઇ પણ સારૂ કે નરસું કાર્ય કરતી વખતે પ્રત્યેક અગ અને અવયવની ગતિનું કારણ સૂર્યજ હોય છે, તોપણ એવુ કદી જોવામા કે સાભળવામા આવ્યુ નથી કે કોઇ ન્યાયમદિરમા સૂર્યને પ્રતિવાદી ગણી તેની ઉપર કામ ચલાવવામા આવ્યુ હોય

ઓ પ્રકાશના સ્રોત ! તમે આ શુ અધેર ચલાવો છો? પ્રત્યેક કાર્યના કર્તા-કારવતા હોવા છતા તેની જવાબદારી માથે લેતા નથી ? ઓ સૂર્ય ! અને અપરાધ છતા સર્વ કારોબારના સાક્ષી પણ તમેજ બની બેઠા છો! આમ ક્યાસુધી ભરમાવતા રહેશો ? આજે મનુષ્ય મહારાજના ન્યાયમદિરમા આવી જબાની આપો.

> ખાકે પરતીસે અગર દામન તેરા હમદમ નહી,
> યે બડાઈ કા નિશા અય નૈયરે આઝમ નહી ૧
> અપની હસ્તી સે લી, અય ખૈર, તૂ અગર મેહરમ નહી,
> હમદમે યક ઝર્એ ખાકે દરે આદમ નહી ૨
> તૂ સદા મિન્નત પિઝિરે સુરહા કૂર્દા હી રહા,
> નૂરે મસ્જૂદે મલક ઝેએ તમાશા હી રહા ૩

અર્થાત્ જો તારો પાલવ આ ભૂમિની ધૂળમા ઘસડાતો નથી તો ઓ મહાન સૂર્ય! તે કઈ મોટાઇનુ ચિન્હ નથી.

ઓ સૂર્ય ! જો તુ તારા અસ્તિત્વનું મૂળ જાણતો ન હોઉ તો તું મનુષ્યના દ્વાર ઉપરની ધૂળની એક રજની બરાબરી કરવા લાયક પણ નથી. ૨

તું સદૈવ આજ અને કાલના (દેશકાળ અને કારણના) આભાર તળે દટાઇ રહ્યો; જેની આગળ ફરિશ્તા(દેવતાઓ) પણ નમન કરે છે, તે પ્રભુ માત્ર રમતનું રમકડુંજ બની રહ્યો !

સૂર્યની જબાની. (શુભ પ્રતિજ્ઞા સહ). ઓ અધિકારીઓના અધિકારી મનુષ્ય ! સર્વ કંઇ મારા વતીજ થાય છે; અને હું કોઇ કાર્યનો કર્તા પણ નથી હોતો. પણ તમો જરા મારો વંશ અને કુળ તો શોધી કાઢો. હું માત્ર અજવાળું આપની છાયા છું, આપ વસ્તુતઃ જે કંઇ છો, તેનું હું પ્રતિબિંબ છું. મારી શું વિસાત કે આપના આત્માને ભળતુંજ નામ આપી શકું ? તોયે ઉલટા મને અપરાધી ગણ્યો છો? વાહવા ! "જાદુ વો જો સરપે ચઢકે બોલે"

વાચકો, હવે જરા વિચાર કરો, અને જુઓ કે તમારો આત્મા બુદ્ધિ કે અહંકાર નથી તેમ તે એમ પણ કદી નથી કહેતો કે મેં અમુક વાત કહી, મેં આ કર્યું કે તે કર્યું, કેવી કેવી મજા માણી, શું શું કરી બતાવ્યું ઇત્યાદિ. આત્મા એટલો નાના પેટનો નથી કે તેની ઉપર આ પંક્તિઓ લાગુ થઇ શકે

ઇતના ભી ચાહિયે હૌસલા ફવ્વારે સા ન તંગ,
ચુલ્લુ હી ભર જો પાની મે ગઝ ભર ઉછલ પડે.

અર્થાત્ ફુવારાની પેઠે એટલા અભિમાની ન થવું જોઇએ કે એક ખોબે પાણી મળતા ગજભર ઉંચા ઉછળી પડીએ

આત્મા તો સૂર્યના જેવો છે તેનાથી ભિન્ન કંઇ નથી. તેમ તે કર્તા ભોક્તા પણ નથી અસ્તિત્વના મંદિરમાં આત્મા પાસેથી જીવન (સત્તા) મેળવી પાંચે પ્રાણો (પ્રાણ, અપાન, વ્યાન, ઉદાન, સમાન) પોતપોતાનું કાર્ય કરે છે

य प्राणेन प्राणिति स त आत्मा सर्वान्तर । योऽपानेनापानीति स त आत्मा सर्वान्तर । यो व्यानेन व्यानीति स त आत्मा सर्वान्तर । यो उदानेनोदानीतिस त आत्मा सर्वान्तरः । एष त आत्मा सर्वान्तरः ॥(બૃહ.ઉ. ૪-૩-૧

જે પ્રાણને ગતિ આપે છે તે તારો આત્મા છે, અને સર્વમાં વસી રહેલો છે જે અપાનવાયુને નીચે ઉતારે છે તે તારો આત્મા છે ને સર્વમાં વસી રહેલો છે. જે વ્યાનને દરેક જગ્યાએ સ્થાપે છે તે તારો આત્મા છે અને સૌમાં

વસનારો છે જે ઉદાનને ઉપર ચઢાવે છે તે તારો આત્મા છે, અને સર્વમા વસી રહેલે છે આ તારો આત્મા સર્વગ—સર્વત્ર–વસનારો છે.

આત્માના પ્રકાશથીજ સર્વ ઇંદ્રિયો પ્રવર્તે છે, અને આત્માને લીધેજ મસ્તિષ્કરૂપી હાર્મોનિયમમાથી બુદ્ધિ અને અહકારરૂપી સૂર નીકળે છે, તોપણ આ આત્મદેવ "હુ કરૂ છુ" એવા વિચારથી પર અને અલિપ્ત છે આત્મા કોઈ દિવસ એવુ નથી કહેતો કે મે રક્ત બનાવ્યું, મે હાડકા અને માસના લોચા તૈયાર કર્યા, મે કેશને મોટા કર્યા ઈત્યાદિ સર્વ કંઇ તેનાથીજ થાય છે અને તે કરવાનુ નામ સરખુયે નથી લેતો કરવા અને કરાવવાની ભાવનાથી આત્મા પર છે બુદ્ધિ અને ભાવના એતો તેના નાના નાના ટુકડા માત્ર છે નેકડો કાર્યો તેની સત્તાથી આપો આપ થયા કરે છે–જેવા કે શ્વાસોચ્છ્વાસ, લોહીનુ ફરવું, શુક્રનું ઉત્પન્ન થવુ, ખોરાકનુ પાચન થવુ, વાળનું ઉગવુ ઈત્યાદિ–તેમજ મસ્તિષ્કના વિચારો પણ તેનાજ પ્રકાશને લીધે પ્રકટ થાય છે મનુષ્યની બુદ્ધિ તો માત્ર એક ચીપીયા જેવી છે, જે જગતના સર્વ પદાર્થોને પકડી શકે છે, પણ એ ચીપીયામા એવી શક્તિ નથી કે તે વ્યક્તિની આગળીયોને પકડી શકે જની સત્તામા પોતે છે, અને જેના તાબામા રહી તે અન્ય સઘળી વસ્તુઓ ઉપર સત્તા ધરાવી શકે છે તે મૂળ ચેતન વસ્તુને જડ બુદ્ધિ પકડી શકેજ નહિ બીજા શબ્દામા કહીયે તો બુદ્ધિ ઈંદ્રિયજન્ય પદાર્થો ઉપર અધિકાર પ્રાપ્ત કરી શકે છે, પરંતુ આત્માને નથી પકડી શકતી

यो मनसि तिष्ठन्मनसोऽन्तर, य मना न वद, यस्य मन शरीर ।
यो मनोऽन्तरो यमयति एष त आत्माऽन्तर्याम्यमृत । (બૃહદા. ૫. ૭ મ ૨૦)

અર્થ —જે મન (બુદ્ધિ–અહકાર) મા રહ્યા છતા મનથી અલગ છે, જેને મન જાણતુ નથી, મન જેનુ શરીર છે જે અતર રહ્યા છતા મનને પોતાના વ્યાપારમા જોડે છે, એ તારો આત્મા સર્વનો અતર્યામી છે, અવિનાશી છે

> ખિરદ રા દોશ મી ગુફ્તમ કે અય અક્સીરે દાનાઈ
> હમત બે મર્ઝ હુશ્યારી, હમત બે દીદા બીનાઈ
> ચે ગોઇ, દર વુજૂદે મા કિયસ્તી કી શાયન્તગી દારદ,
> કે તૂ મા આબરૂયે ખીશ ખાકે પાયે ઉનાઈ

અર્થ:-કાલે બુદ્ધિને હું પૂછતો હતો કે "ઓ ડહાપણની પારસમણિ, મસ્તિષ્ક વગર તારામાં ચતુરાઈ ભરેલી છે અને આંખ વગર તું સઘ… જોઇ શકે છે; તો જરા કહે કે તારી એટલી બધી પ્રતિષ્ઠા હોવા છતાં કોના ચરણની ધૂળ સાફ કર્યા કરે છે?

આક્ષેપ:—જગતમાં તો બેજ પ્રકારની વસ્તુઓ હોય છે, જડ અ… ચેતન. આપના કહેવા ઉપરથી તો એમ જણાય છે કે આત્મા ચેતન નથી, કેમકે આપ કહો છો કે આત્માવડેજ સર્વકામ થાય છે છતાં આત્માને એ… વિચાર નથી આવતો કે "હું કરૂં છું." માટે આપના ન્યાયશાસ્ત્ર… આધારે આત્મા અવશ્ય "જડ" હોવો જોઇએ.

કેવી આશ્ચર્યની વાત છે કે તમારૂં વેદાંત આત્માને જડ માને છે. આ… જડ આત્મા ચેતન બુદ્ધિને શું રાખ શક્તિ આપવાનો હતો?

જવાબ:—હા, જગતમાં તો બેજ પ્રકારની વસ્તુઓ હોય છે, જડ અ… ચેતન. પરંતુ આત્મા જગતની વસ્તુ નથી. આ પદાર્થ સાંસારિક નથી. આ… માલ ઇંદ્રિયોની ગલી કૂચીઓમા નથી વેચાતો.

હોશ ભી જિસ પર ફડક જાયે વો સૌદા ઔર હય.

અર્થ:-ડહાપણ પણ જેની ઉપર ફિદા થઇ જાય તે ગાડપણ જૂદુજ…

પાયે ઝાહિર રવ હમેશા રાહે ઝાહિર મી રવદ,

કતએ રાહે બાતનીહા કારે પાયે દીગર સ્ત

અર્થાત્ દૃશ્યનેજ જોઈ શકનારા પગો સદા દૃશ્ય તરફજ દોડના… છે અદૃશ્યના માર્ગપર ચાલનારા પગ જુદાજ હોય છે.

તમે જડ અને ચેતનને માનતા હો, તો આત્મા ન તો જડ છે… ચેતન. તેનુ વર્ણન થઇ શકતુજ નથી જ્યાલગી તમારામા જડ અને ચે… નનુ ભાન છે ત્યાલગી આત્માનો સાક્ષાત્કાર નથી થઇ શકવાનો. જ્ય… આત્મ-સાક્ષાત્કાર થશે, ત્યારે જડ અને ચેતન વચ્ચેનો ભિન્નભાવ નીક… જશે. ભલા કહો તો ખરા કે આત્મા વિચારે તો શુ વિચારે? વિચારવા… કાર્યમા અવશ્ય કોઇને કોઈ અન્ય વસ્તુનુજ ચિંતન કરવાનુ હોય છે. આત્મ… થી ભિન્ન એવી કોઈ વસ્તુજ નથી તો પછી જ્ઞાન શું? અને જ્ઞાતા કોણ…

જ્યારે હુ પણ તે (આત્મા), તમે પણ તે (આત્મા), આ પણ તે (આત્મ… તે પણ તે (આત્મા) અને સર્વ કઇ તે(આત્મા) છે, તો પછી તેનાથી ભિ…

બીજું શું રહ્યું કે જેના વિષે તે (આત્મા) વિચાર કરે. આત્મામાં દુનિયા ક્યાં રહી? સંસાર ક્યાં રહ્યો? સૂર્યને એટલાં વર્ષ થયાં છે, તોપણ તેણે સ્વપ્નમાં પણ અંધારું જોયું નથી. દિવસ અને રાત્રિ, અંધારું અને અજવાળું, એ તો પૃથ્વીને માટે છે. સૂર્યમાં ન તો કદાપિ રાત્રિ પડી છે ન દિવસ ઉગ્યો છે. રવિએ જ્યાં દૃષ્ટિ કરી કે તિમિરે મોં ફેરવી લીધું વહાલા! સૂર્યના પણ સૂર્ય એવા આત્મદેવમાટે અજ્ઞાન અને [illegible] છેજ ક્યાં? આત્માને તે વળી સોચવિચાર હોય? સોચવિચાર તો દેશ, કાળ-અને વસ્તુના બંધનોમાં જકડાયલાઓમાટે છે [illegible] દેશમાં અને સર્વ પદાર્થમાં વિદ્યમાન હોય તે ક્યા દેશ કે કાલનું ચિંતન કરે?

ક્યા સોચ કરે સમઝે નામ? તીન કાલ કા જ્હાં ક્યા કામ?
ક્યા સોચે કરા સમઝ રામ? તીન લોક નહીં [illegible] ધામ
નિત્યતૃપ્ત [illegible] નામ [illegible] સોચ કરા સમઝ નામ
જહાં નામ [illegible] નહિં [illegible] કામ નહિં [illegible]

यत्र हि द्वैतमिव भवति तदितर इतरं पश्यति तदितर इतरं जिघ्रति तदितर इतरं रसयते तदितर इतरमभिवदति तदितर इतरं शृणोति तदितर इतरं मनुते तदितर इतरं स्पृशति तदितर इतरं विजानाति यत्र त्वस्य सर्वमात्मैवाभूत् तत्केन कं पश्येत् तत्केन कं जिघ्रेत् तत्केन कं रसयेत् तत्केन कमभिवदेत् तत्केन कं शृणुयात् तत्केन कं मन्वीत तत्केन कं स्पृशेत् तत्केन कं विजानीयात् येनेदं सर्वं विजानाति तं केन विजानीयात् विज्ञातारमरे केन विजानीयादिति।

[illegible]

અર્થ [illegible]
એકબીજાને જુએ [illegible]
બીજાને [illegible] અ[illegible]
સાંભળે [illegible] બીજાનો [illegible] બીજાને [illegible]
કરે છે, અને [illegible] બીજાને [illegible]
આત્માજ આત્મા હોય, ત્યાં [illegible] કોને અને [illegible]
સૂંઘે? કોનો અને શાનાથી [illegible]?
કોને અને શાનાથી સાંભળે? કોનો અને શાનાથી [illegible] અને

શેનાથી સ્પર્શ કરે ? કોને અને શેનાથી જાણે ? જેના વડે આ સર્વની વસ્તુઓ જાણી શકાય છે, તેને શેનાથી જાણે ? અરે મૈત્રેયી ! તે સર્વના જાણનારને શા વડે જાણે ?

અય ખુદા જોયા ખુદા ગુમ કર્દઈદ,
ગુમ કરી અમવાજ કુલ્ઝુમ કર્દઈદ

અર્થાત્ હે પરમેશ્વરને શોધનારાઓ ! તમારી શોધખોળેજ પરમેશ્વરને ગુમ કર્યો છે પ્રયત્નરૂપી તરંગોમાં તમે, તે નિત્યસિદ્ધ આત્મસિંધુને ગુમાવી બેઠા છો એમ ન સમજતા કે આત્મા ભીતની પેઠે જડ છે આત્મ તો જ્ઞાન સ્વરૂપ છે શ્રુતિ ભગવતીની આજ્ઞા સાંભળો —

यद्वैतन्न पश्यति, पश्यन्वैतन्न पश्यति न हि द्रष्टुर्दृष्टे विपरिलोपो विद्यतेऽविनाशित्वात् न तु तद् द्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यत् पश्येत्।
(બૃ૦ઉ ૦ ૪-૩-૨૩)

અર્થ -(જો એમ કહો કે) આત્મા ત્યા સુષુપ્તિમા કંઇ નથી જોતો, (તો નહિ જોવા છતા પણ જુએ છે, કેમકે આત્મા અવિનાશી હોવાથી તેનામાંથી જોવાની શક્તિ કદાપિ નાશ પામતી નથી, પરંતુ ત્યા બીજી કોઈ ચીજ નહિ આત્માથી ભિન્ન હોય એવાનુ નામનિશાન સુદ્ધા ત્યા નથી, એટલે પછી આત્મા કોને જુએ ?

આગાહ ન યમ અઝ શિગ્હે તૂ, દાનમ કે ન ઝાદસ્ત,
દોશીઝએ અઝ હ્દએ શિબ્હે તૂ અદમ રાસ્ત.

અથ -તારી ઉપમાથી હુ જ્ઞાત નથી એટલુજ જાણુ છુ કે પ્રકૃતિએ તારી ઉપમાને ઉત્પન્નજ કરી નથી શૂન્યરૂપ વઝાના પેટથી તે અવતરીજ નથી.

यद्वैतन्न मनुते, मन्वानो वै तन्न मनुते । नहि मन्तुर्मतेर्विपरिलोपो विद्यतेऽविनाशित्वात न तु तद्द्वितीयमस्ति ततोऽन्यद् विभक्तं यन्मन्वीत ।
(બૃહ૦ઉ૦-૪૩-૨૮)

અર્થાત્ આત્મા કઇ વિચારતો નથી, અને ન વિચારતાયે વિચાર કરે છે આત્મામાથી વિચાર કરવાની શક્તિ કદાપિ નષ્ટ નથી થતી, કેમકે તે અવિનાશી છે, પરંતુ ત્યા અન્ય કોઇ ચીજ નહિ આત્માથી ભિન્ન હોય એવાનુ નામ નિશાન સુદ્ધા નથી મળતુ એટલે પછી આત્મા કોનો વિચાર કરે ?

सलिल एको द्रष्टाऽद्वैतो भवति । एष ब्रह्मलोक

અર્થાત આત્મદર્શી એવો અનુપમ સાગર બની રહે છે, કે આ નાનાવિધ સૃષ્ટિઓ તેના તરંગો અને બુદ્બુદો સમાન બની રહે છે એજ બ્રહ્મલોક છે

एषाऽस्य परमा गतिरेषाऽस्य परमा संपदेषोऽस्य परमो लोक एषोऽस्य परम आनन्दः । (बृ० ४-३-३२)

એજ તેની પરમ ગતિ છે, એજ તેની પરમ સંપત્તિ છે, એજ તેનું સર્વોત્તમ પદ અથવા પરમ લોક છે, અને એજ તેનો પરમ આનંદ છે

प्रेयान्यः सद्बन्धुनाम्नामपि प्रियतरं प्रेम्णा प्रियमिति मन्यते पराथः ।
पाराशर्यादिभिर्यदीरितमिह यो विज्ञः स तात् सुखात्मिरक्तमाः ॥
(સ્વાત્મ૰ નિરૂ.)

"જે આત્મા ધન, ધન અને પુત્રાદિ પ્રિય વસ્તુઓના કરતાં અધિક પ્રિય છે, જે આત્મા તેના પ્રેમને લઈનેજ બાહ્ય વસ્તુઓ પ્રિય લાગે છે; જે આત્મા ઇચ્છવાયોગ્ય અન્ય સર્વ વસ્તુઓમાં અત્યંત શ્રેષ્ઠ છે; જે આત્માની અપેક્ષાએ અપ્રિય સર્વ વસ્તુઓ તુચ્છ જેવી લાગે છે, તે આનંદના મહા સાગરરૂપ અંતરાત્મા નિશ્ચય જાણવા યોગ્ય છે. એવા આત્માનો સાક્ષાત્કાર કેમ ન કરવો ? એવા આત્માનું આત્મજ્ઞાન કેમ પ્રાપ્ત ન કરવું ? "

જિજ્ઞાસુ:-હજુ કંઈ સમજાતું નહિ; ગડબડ ગોટાળો થઇ ગયો છે

જ્ઞાની:-આત્મસાક્ષાત્કાર કંઇ માશીનું ઘર નથી. એમાં ધૈર્ય અને દૃઢતાની આવશ્યકતા છે સરકારમાં નાની નાની નોકરીઓમાટે પણ વર્ષો સુધી ઉમેદવારી કરવી પડે છે, તો પછી અવિનાશી આનંદ પ્રાપ્ત કરવા માટે એટલી બધી અધિરાઇ ! વાહ ! હિમ્મત ન હારો

श्रवणायापि बहुभिर्यो न लभ्यः शृण्वन्तोऽपि बहवो यन्न विद्युः ।
आश्चर्यो वक्ता कुशलोऽस्य लब्धाऽऽश्चर्यो ज्ञाता कुशलानुशिष्टः ॥ ७ ॥
(કૃષ્ણયજુ૰ કાઠકોપનિ૰ અ૰ ૧ વલ્લી ૨ મં ૭)

" જે ઘણાએક માણસોવડે સાંભળવાને માટે પણ લભ્ય નથી, ઘણા સાંભળતાં છતા પણ તેને જાણી શકતા નથી ધન્ય છે આ જ્ઞાન આપનારને, અને ધન્ય છે તેની પ્રાપ્તિ, ધન્ય છે આ વિદ્યા ગ્રહણ કરનારને, અને ધન્ય છે તેની સત્યશિક્ષણપ્રાપ્તિને "

ૐ ૐ ૐ

મૈત્રાયણ બ્રાહ્મણ ઉપનિષદ્માં લખ્યું છે કે કઠિનતાની જાળમાં ફસાઇ
[illegible]નું કારણ પણ ખરેખર એજ છે, કે જેઓ સ્વર્ગ અથવા પવિત્ર સ્થિ
[illegible]માં રહેવા યોગ્ય હોય છે, તેઓ અજ્ઞાનને લીધે એવા લોકોની સંગત
[illegible] છે કે જેઓ સ્વર્ગ અર્થાત્ સદ્ગુણોને લાયકજ હોતા નથી આજ
[illegible]ના લગભગ સઘળા યુવકો બાલ્યાવસ્થાથીજ પોતાનો સમય એવી [illegible]
[illegible]માં ગાળે છે, એવા પુસ્તકો વાંચે [illegible] અને એવ[illegible] પ્ર[illegible]નુ [illegible] મેળવે
[illegible] કે જેને લીધે સંસારનુ ક્ષણિક તથા [illegible] જીવનજ તેમના મસ્તિ
[illegible]માં ઘર કરી બેસે છે વસ્તુવિ[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]ના મસ્તિષ્કરૂપી તંબુરામાં લગાડવામ[illegible] [illegible]
[illegible] આવે ત્યારે તેમાંથ [illegible] [illegible]
[illegible]ધ્યાન વગેરેમ પોતાને [illegible] [illegible]
[illegible] તેવા પ્રકારના [illegible] [illegible]
[illegible]વા મટી જાય [illegible]

શુમાવી બેસે છે અને જડ જેવા થઈ જાય છે. કોને પડી છે કે જે વિચારોની રેખાઓ મસ્તિષ્કમાં જામી ગઈ છે તેમને ભૂંસી આધ્યાત્મિક વિચારોથી મગજને વિભૂષિત બનાવે ?

એક ગાડીને અનેક મુશ્કેલીઓ વેઠી કોઈ પહાડી સડકને રસ્તે તની ટોચસુધી લઈ જાઓ, અને પછી તેને છૂટી મૂકી દો, તો તે ગાડી આપજ ગબડતી કેટલા બધા વેગથી નીચે આવશે ? આજકાલના ઓની પણ સાધારણરીતે આજ દશા છે વિદ્યારૂપી ગાડીને એથી જે શિક્ષાપ્રણાલીની ટોચ (બી એ, એમ એ.)સુધી પહોચાડવામા આવે છે, ત્યા પહોચતાજ તેને મૂકી દેવામા આવે છે, અર્થાત્ પુસ્તકાવલોકનને ગજના નમસ્કાર કરવામા આવે છે, અનુસધાન અને વિવેચનને ત્યજી દેવામા આવે છે અને ટુક સમયમાજ પોતાની ઓફિસને લગતી વિદ્યા સિવાય અન્ય જે કઈ વાચેલુ કે શિખેલુ હોય, તેને પોતાના પાટી ઉપરથી સાફ ધોઈ નાખવામા આવે છે જો કે એમા પણ કેટલાક અપવાદરૂપ તો હોય છજ, પરતુ એમા તો જરાયે સદેહ નથી કે સામાજિક સબધોને લીધે વા નકામી ઘરગથુ ચિતાઓને લીધે, કે ગમે તે કારણથી પણ કોલેજ છોડતાજ કેળવાયલા પુરુષોની વિદ્યા અને આત્મોન્નતિ સાધારણરીતે અટકી પડે છે વસ્તુસ્થિતિ જ્યારે આમ છે વેદાતનુ અધ્યયન કોણ કરવાનુ હતું ?

વદાત કઠિન હોવાનુ મોટુ અને મુખ્ય કારણ એ છે કે પ્રત્યેક ષ્યમા એવી યોગ્યતા નથી હોતી ક તેન તત્ત્વ વસ્તુનુ રહસ્ય સમજાઈ શકે જેમ દાઢ વરસનુ બાળક કવિ કાલિદાસના મેઘદૂતના અર્થ સમજવાને અશક્તજ હાય છ પણ કેટલુક શિક્ષણ મેળવ્યા પછી એ કવિના સર્વ નાટકાના અથ પોતાની મેળે સમજવાન શક્તિવાન્ થાય છે, તેવીજ રીતે વેદાતનુ રહસ્ય સમજવામાટે સસારી મનુષ્યને શિક્ષણની અને અતઃકરણની શુદ્ધિવડે હૃદયદર્પણ ઉપરના મેલ નીકળી જવાની આવશ્યકતા છે કે જેથી જ્ઞાનજ્યોતિનો પ્રકાશ તે ઝીની શકે અન ચારિત્ર્યપ્રદેશમા તેને પ્રકટાવી શકે

આતરિક શુદ્ધિ

વેદાત અથવા તત્ત્વજ્ઞાન એ કોઈ સપ્રદાય કે મતનું નામ નથી, કે જેથી બીજા સપ્રદાયના લોકો તેની ઉપર આક્ષેપ કરે તો યોગ્ય કહેવાય

…તે તત્વ વસ્તુનું જ્ઞાન છે … વસ્તુ પ્રત્યેક મનુષ્યનું સ્વરૂપ છે આ … [illegible] … નામ … નથી … [illegible] … તેમ … [illegible] … છે કે … બુદ્ધિ … નથી, અથવા … [illegible] … નથી … [illegible]

[illegible]

પણ આત્મિક આનંદથી વંચિતજ રહેશે.

વ્યાવહારિક જ્ઞાન

જ્યારે પાંડવો અને કૌરવો બાલ્યાવસ્થામાં સાથે અભ્યાસ કરતા હતા ત્યારે એક દિવસ તેમની પરીક્ષા લેવામાં આવી. કોઈ વિદ્યાર્થીએ અર્ધી ચોપડી વાંચી સંભળાવી, કોઈએ આખી અને કોઇએ બે ચોપડીઓમાં પરીક્ષા આપી અને કોઇએ ચારમાં, પરંતુ જ્યારે યુધિષ્ઠિરને પૂછવામાં આવ્યું કે તમે શું યાદ કર્યું છે ? ત્યારે તેણે બાળપોથીના મૂળાક્ષરો ઉપરાંત કેવળ બે વાક્યો [illegible] કહ્યું કે "મેં ફક્ત આ બે વાક્ય યાદ કર્યાં છે" તે સાંભળી પરીક્ષક મહાશયને અતિ ક્રોધ ચડ્યો અને બોલ્યા, 'અરે મૂર્ખ! તું સૌથી [illegible] માત્ર બેજ વાક્યો યાદ કર્યા છે? કેટલું બધું [illegible]? તને [illegible]? [illegible] પાણી લઇ ડૂબી મર" વગેરે [illegible] નહિ તેઓ તો લપડાક ઉપર [illegible] થપ્પડો ખાઇ ખાઇ [illegible] ઊંહું મુદ્દાન કરી અને [illegible] [illegible] [illegible] બોધનનું કાંઇ અર્થ [illegible] થઇ ગયો

જીવનપર–તેમના "હૃદયપ્રદેશપર–ચારિત્ર્યપ્રદેશપર–પડવા નથી પામતું ! તેમના મગજ ઉપર તો જ્ઞાનની સાક્ષાત્ ગંગા વહેતી હોય છે પણ નીચેનો હૃદયપ્રદેશ તો સૂકોને સૂકોજ રહે છે. જોવામાં તો સેંકડો પુસ્તકો વાંચી નાખ્યાં હોય છે, અને પરીક્ષાઓમાં પૂરેપૂરા આંક મેળવેલા હોય છે અને વિશ્વવિદ્યાલયમાંથી પારિતોષિક અને ઉપાધિઓ પ્રાપ્ત કરેલી હોય છે; પરંતુ અંતરમાં એક ટીપું સરખુંએ પડેલું હોતું નથી, આચરણમાં કંઈજ ન મળે. બિચારો યુધિષ્ઠિર હાલના આવા પદવીધરો ઉપર લાગુ કરવામાં આવતી વિચિત્ર શિક્ષણકળાના સપાટામાં આવેલો નહિ હતો. એ તો જે કંઇ વાંચતો તે ઝટ લઈને તેના હૃદયમાં ઉતરી જતું. ઉપલું વાક્ય સાંભળ્યા પછી તે આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યો:—

"ક્રોધ ન કરવો" પણ કેવી રીતે ? આપણને ક્રોધ તો આવીજ જાય છે. પણ તે કેમ આવે છે ? તેનું આવવું ઉચિત છે કે અનુચિત ? ક્રોધ વિના કામ ચાલશે કે નહિ? જો ક્રોધ નહિ કરવામા આવે તો નોકર લોકો ઉદ્ધત બની જશે; કામ બરાબર નહિ કરે, પ્રભાવ નહિ પડે; વ્યવહાર નહિ નભે; રસોઇ વખતસર તૈયાર નહિ થાય ઇત્યાદિ ક્રોધ ત્યજવામા મુશ્કેલીઓ તો નડશે; પણ શું ક્રોધનો ત્યાગ અસંભવિત છે ? જો અસંભવિત હોત તો ગુરુજી એવો ઉપદેશજ કેમ આપે ? શિક્ષક એવુ અનુશાસનજ કેમ આપે? હવે શુ કરવું ? ક્રોધ તો આવે છેજ શું એમ યોગ્ય ન કહેવાય કે માનવું તો એમજ કે ક્રોધ કરવો ઉચિત નથી, પણ વખતે ક્રોધ આવી જાય તો આવવા દેવો? ના, ના, એતો કપટ કહેવાય. ગુરુજી અને શાસ્ત્રો સાથેની એ તો છેતરપિંડી છે મોએ તો હા કહેવું અને આચરણમા ન મૂકવુ !–હવેથી દૃઢ સંકલ્પ કરૂં છું કે "ક્રોધને મારી પાસે ફરકવા નહિ દઉં" ક્રોધ કેમ ઉત્પન્ન થાય છે ? સાધારણ રીતે જ્યારે કોઇ કામ બગડે છે, અથવા કોઇ વસ્તુ વણસી જાય છે, ત્યારે ક્રોધ આવે છે અરે મન ! કામ તો એક વાર બગડી ચૂક્યું, હવે તુ તેની ઉપર ચિત્તને પણ કેમ બગાડે છે? વસ્તુ વણસી ગઇ, તો પરવા નહિ, રૂપીઆ બે રૂપીઆ કે સો રૂપીઆની હશે તે માટે ચિત્ત જેવી અણમોલ વસ્તુને કેમ વણસાડે છે ? આનંદ તો મારૂં જન્મસિદ્ધ સ્વત્વ છે માટે જો કાંઇ સાંસારિક વસ્તુ ખોવાય તો તે પાછળ હું મારા જન્મસિદ્ધ સ્વત્વને પણ કેમ નષ્ટ કરૂં ?

એકવાર દુર્યોધને પોતાના પિતા પાસે તલવાર માગી હતી. પિતાએ

અસ્વીકાર કર્યો એટલે દુર્યોધન એકદમ ગુસ્સે થઇ ગયો, અને કહેવા લાગ્યો હતો કે "હું તમારા ઘરમાંજ રહેવાનો નથી. તમારો પુત્રજ નથી થવાનો ગમે ત્યાં ચાલ્યો જઇશ. વિષપાન કરીશ." ઇત્યાદિ. હવે તલવાર વધારેમાં વધારે દશ કે વીશ રૂપીયાની હશે. તે ન મળી તો શું બગડવાનું હતું? એને ખાતર પોતાના જન્મસિદ્ધ સ્વત્વ (સામ્રાજ્ય–રાજગાદી) ને પણ ગુમાવવા તત્પર થઇ જવું એ કેટલુ ખરાબ કહેવાય? એજ પ્રમાણે સત્વગુણ એ તો મારૂં જન્મસિદ્ધ સ્વત્વ છે દુર્યોધનનુ અનુકરણ હું કદિ નથી કરવાનો. ગમે તેવી હાનિ થશે તોપણ હુ મારા જન્મજાત સ્વત્વનો કદિ ત્યાગ કરવાનો નથી રાજકુમારોનો રિવાજ તો અવશ્ય એજ છે કે વાત વાતમાં ગુસ્સે થઇ જવુ, અડદના લોટની પેઠે અતડાવું, પરંતુ ગુરુજીનો ઉપદેશ કહે છે કે "શાત રહો, મનને ચળવા ન દો." હવે કોને આચરણમાં મૂકું? ગુરૂજી તો એકજ છે, પરતુ તેમની વિરુદ્ધ વર્તનનુ શિક્ષણ આપવાવાળા અનેક છે તેમા કોનું માનુ? યોગ્ય તો ગુરુજીની આજ્ઞા માનવી એજ છે. હુ વ્યવહાર કે રીતરિવાજની જરાએ પરવા કરવાનો નથી. ગુરુજીદ્વારા જે કંઈ મને સત્ય જણાશે, તે પ્રમાણેજ વર્તીશ. પછી આખું જગત્ વિરુદ્ધ પડે તો તેની પણ પરવા નથી. હું જગત્‌ને મારો ગુરુ નહિ બનાવુ, હુ તો સત્યનેજ મારો સાથી બનાવીશ.

વેદાંતનુ એક સાધન–પ્રસન્નતા

परित्यजेयं त्रैलोक्यं राज्यं देवेषु वा पुन ।
यद्वाऽप्यधिकमेताभ्या न तु सत्यं कथंचन ॥
त्यजेच्च पृथिवी गंधमापश्चरणमात्मनः
ज्योतिस्तथा त्यजेद्रूपं वायुः स्पर्शगुणं त्यजेत् ॥
प्रभा समुत्सृजदर्को धूमकेतुस्तथोष्मतां ।
त्यजेच्छब्दं तथाकाशं सोमः शीतांशुतां त्यजेत् ॥
विक्रम वृत्रहा जह्यात् धर्मं जह्याच्च धर्मराट् ।
नत्वहं सत्यमुत्स्रष्टुं व्यवस्येयं कथंचन ॥

અર્થાત ત્રણે લોકનો ત્યાગ કરવો, સ્વર્ગનું રાજ્ય છોડી દેવું, અરે, તેનાથીયે જો કઇ અધિક વસ્તુ હોય તો તેનો પણ અસ્વીકાર કરવો કબૂલ છે, પરતુ સત્યથી વિખૂટા પડવાનુ નહિ સ્વીકારી શકુ. ગમે તો પૃથ્વી પોતાનો

ગંધ રજુ ત્યજી દે, જલ પોતાનો ગુણ ત્યજી દે, તેજ પોતાનો પ્રકાશસ્વભાવ છોડી દે, વાયુ પોતાનો સ્પર્શગુણ છોડી દે, સૂર્ય પોતાનો પ્રકાશ ત્યજી દે, અગ્નિ પોતાની ઉષ્ણતા મૂકી દે, આકાશ પોતાના ધર્મ (શબ્દ)ને છોડી દે, ચંદ્ર પોતાની શીતળતાને છોડી દે, વૃત્રનો હંતા (ઈંદ્ર) પોતાના વૈભવનો ત્યાગ કરે, અને ધર્મરાજ ધર્મ (ન્યાય)ને છોડી દે; પરંતુ હું સત્યતાને કદાપિ ત્યાગવાનો નથી.

' આ વચનો ભીષ્મપિતામહનાં છે ભીષ્મપિતામહ તે પ્રમાણે વર્તે છે. હું પણ તેમનેજ મારા આદર્શ બનાવીશ 'ગમે તો આખી સૃષ્ટિ વિરુદ્ધ હો, પણ જો એક વખત મને એમ સમજાશે કે આ વાત સત્ય છે તો હું તે પ્રમાણે અવશ્ય ચાલીશ. હવે એક વખત જાણ્યું છે કે ક્રોધ કરવો ન જોઈએ, એટલે છેવટનો નિર્ણય થઇ ચૂક્યો. ગમે તેમ થઈ જાય તોપણ હું ક્રોધાધીન નહિ થાઉં."

મહાત્માઓના મુખથી ઘણી વખત એમ પણ સાંભળવામા આવ્યું છે કે " જે કંઇ થાય છે, તે રૂડામાટેજ થાય છે " શુ આ સત્ય છે ? મારો તુચ્છ અનુભવ એ વિષયમા હજુ કઇ મત આપવા યોગ્ય નથી, પરંતુ તેમની વાત ઉપર વિશ્વાસ કેમ ન કરૂ ? જો થાય છે તે સારા નેજ માટે. પ્રકૃતિએ સેવા કરવામાટે કમર કસી છે દેવતાઓએ શપથ લીધા છે કે સદૈવ મારી ભલાઇમાટે પ્રયત્ન કરતા રહેશે જો વસ્તુસ્થિતિ એમજ છે તો કોઈપણ વાતમાટે ચીઢાવુ કે શોક કરવો તે એવું મૂર્ખતા ભર્યું કામ છે, કે જેટલુ એક અજાણ્યા બાળકનુ પોલિસના સિપાહીને જોઈને બીવું પોલિસના સિપાઇ તો નગરના લોકોની રક્ષા અને સેવા કરવામાટેજ ફરે છે, ચોરો અને બદમાશોના નાશ કરવામાટેજ તે કટિબદ્ધ થયો છે, તેનાથી બીવુ શાને ? સંસારના સુખ અને દુઃખ બન્ને મને ઉન્નતિની નીસરણી ઉપર ચઢાવે છે, મારે શામાટે ગભરાવુ જોઇએ ? જેને હું ખરાબ સમજુ છુ તે પણ જ્યારે સારૂજ છે તો પછી ક્રોધ શેના ઉપર કરવો ?

સર-નિવિસ્તે-મા બ-દસ્તે-ખુદ-નિવિસ્ત,
ખુશ-નિવિશસ્તો ન ખ્વાહદ બદ નિવિશ્ત

અર્થ -અમારા ભાગ્યના લેખ તેણે પોતાને હાથે લખેલા છે, તે

બહુજ ડાહ્યો લખનારો છે, એટલે ખોટું નહિ લખે.

આ સંસાર માત્ર લીલા છે, સ્વપ્ન-વિચાર છે, નાટકશાળા છે, આતશ બાજીના ખેલ સમાન છે. આતશબાજીના હાથી,ઘોડા, વગેરે સઘળા બાળી મૂકવામાટેજ બહાર દેખાડવામાં આવે છે. તેથી એવા હાથીની સૂંઢ સુંદર બની તોએ શું અને જરાક વાંકી થઈ ગઈ તોયે શું ? તેને તો જોતજોતામાં નષ્ટ થવાનું છે. એવી કૃત્રિમ વસ્તુમાટે ક્રોધ કરવાનું અને કઠોર વચન વદવાનું શું પ્રયોજન ?

એક કવિ એવા ભાવનું કવે છે કે રોમનો મહાન સત્તાધારી સમ્રાટ્ (સીઝર), મરીને માટી થયા પછી કોઈના ઘરની ભીંતમાં પડેલી ફાટ પૂરવાને માટી તરીકે પણ વપરાવાનોજ ! અરેરે ! જે માટી આખા જગતને ધ્રૂજાવતી હતી તેજ આજે એક નાનીસરખી ફાટ પણ પૂરી શકતી નથી !

મતલબ એટલીજ કે રોમનો તે સમ્રાટ્ જે પ્રભાવ અને સત્તાથી આખા જગતને ધ્રૂજાવતો હતો, તે આજે એક ગરીબ મજુરના હાથમાં પણ પોતાને નથી બચાવી શકતો !

> આં કસ કે બર ચર્ખ હમીઝદ પેહલુ,
> બર દરગહે ઊ શહા નિહાદન્દેહ રૂ;
> દીદીમ કે બર કશુરે અશ ફાખ્તઈ,
> બિનિશસ્તા હમી ગુફ્તકે કૂ કૂ કૂ કૂ.

અર્થ:-તે મહેલ કે જે આકાશ સાથે વાતો કરતો હતો અને જેની અંદર બાદશાહો નિવાસ કરતા હતા -અમે જોયું કે તેની દિવાલ ઉપર એક હોલો બેઠો બેઠો કહેતો હતો કે કૂ કૂ કૂ કૂ

અર્થાત આ મહેલમા રહેવાવાળા એ બધા હવે ક્યાં છે ? ક્યાં છે ? કયા છે ? કયા છે ?

> ચીસ્ત દુનિયા ? સરબસર પુરસીદમ અઝ ફરઝાનઈ,
> ગુફ્ત. યા ખ્વાબસ્ત, યા બાદસ્ત, યા અફ્સાનઈ;
> ફીસ્ત આ કસ કૂ બરૂ શયદા શવદ, જાં મી દેહદ?
> ગુફ્તઃ યા દેવસ્ત, યા ગોલસ્ત, યા દીવાનઈ.

અર્થ:-એક ડાહ્યા માણસને મે સવાલ કર્યો " દુનિયા (સંસાર) શું છે ? " તેણે જવાબ આપ્યો, " કાતો સ્વપ્ન છે, અથવા વાયુ છે અથવા

કોઈ કલ્પિત કથા." (મેં પૂછ્યું) "એવો કોણ છે કે જે તેની (સંસારની) ઉપર મોટીપડી જીવ સુદાં આપી દે છે ?" તેણે જવાબ આપ્યો "તે શયતાન છે, ભૂત છે અથવા કોઈ દીવાનો."

યાયે નાદાની કે વક્તે-મર્ગ[1] યેહ સાબીત હુવા,
ખ્વાબ થા જો કુચ્છ કે દેખા, જો સુના અફસાના[2] થા.

ત્યારે જો બધું સ્વપ્નજ છે તો પછી ચિંતાઓ કેવી ?

ગર સું હુવા તો ફિર ક્યા ? ઓર નું હુવા તો ફિર ક્યા ?
ચે હાસિલ ઝાં કે દર દુનિયા હમાં ઝાદન હમાં મુર્દન;
દરીં સંગમ શરર આશા હમાં ઝાદન હમાં મુર્દન. ૧
અજલ બર હસ્તીયે મા ખંદઈ દંદાનુમા દારદ;
દરીં અબ્રીમ બર્ક આશા હમાં ઝાદન હમાં મુર્દન ૨
નિગેહ તા વા કુની બાદે-અજલ કિશ્તી બગરદાનદ;
હુબાબે-મોજે ઈં દરિયા, હમાં ઝાદન હમાં મુર્દન. ૩

અર્થ:-"સંસારમાં જન્મવું અને તરતજ મરી જવું તેમાં શું લાભ? આ પત્થરમાંની ચિણગારી પેઠે મારેયે જન્મવુ અને તરતજ મરી જવાનું છે"

"મૃત્યુ આપણા અસ્તિત્વ ઉપર હસે છે અને દાંત કાઢે છે, આ વાદળાની અંદર દેખાતી વીજળીની પેઠેજ આપણે પણ જન્મવું અને પછી મરી જવાનું છે."

"તું આંખ ઉઘાડે તેટલામાં તો મૃત્યુનો પવન તારી નૌકાને પાછી ધકેલી દેશે, આ સરિતાના પરપોટાની પેઠે જન્મવુ ને તરતજ મરી જવાનુ છે"

હું સત્યતાને સદૈવ મારી નજર આગળ રાખીશ. આ ક્ષણભંગુર દુનિયાઈ વસ્તુઓને સ્વપ્નમાના કુસુમ અને કટક જેવી લેખીશ.

એક અંગ્રેજ લેખક એવા ભાવનુ કહે છે કે આ સંસારી જીવન કે જે તે સત્ય જીવનની આગળ માત્ર ઘાસના એક તરણા સમાનજ છે, એવા આ ક્ષણભંગુર જીવનને માટે સાધુપુરુષોએ એક પણ શબ્દ વ્યર્થ ઉચ્ચારવો જોઈએ નહિ."

सस्यमिव मर्त्यः पच्यते सस्यमिवाजायते पुनः । (કઠોપનિષદ્ ૧ ૧ ।
આ મનુષ્ય અન્નની પેઠે પાકે છે, અને પાકીને પાછું પડે છે (અર્થાત

૧. વક્તે-મર્ગ અંત સમયે, મરણપથીએ. ૨ અફસાના-કલ્પિત કથા.

પેદા થાય છે અને મરણ પામે છે,) અને પાછો અન્નની પેઠેજ જન્મે છે. અથાત્ મનુષ્ય વનસ્પતિની પેઠે જન્મે છે, મરે છે અને પાછો જન્મે છે. સારાંશ નાશવંત છે

કિસકી શાદી કિસકા ગમ, હૂં[1] અલ્લાહ હૂ હમ પર હમ

યુધિષ્ઠિરનું મન જ્યારે પણ અશાંત બનવા લાગતું, ત્યારે તે પોતાના મનને સમજાવતા કે "હે અજ્ઞાન મન! સાવધાન! જ્યારે કોઇ કાંઈ કડુ વાકય કહે, ગાળ ભાડે, કામ બગાડી નાખે અથવા આપણી વિરુદ્ધ કાવત્રા કરતો હોય, અથવા જ્યારે ચિત્ત અસ્વસ્થ હોય ત્યારે એવાજ સમયોમાટે,ધૈર્ય અને શાંતિની આવશ્યકતા હોય છે. જે સમયે સઘળા કાર્યો આપણી ઇચ્છાને અનુસાર થતા હોય તેવે સમયે પ્રસન્ન રહેવુ એ કઇ મોટી વાત ન કહેવાય.

મઝંન ચી બર જબી વક્તે નુઝૂલે દર્દો ગમ અય દિલ,
કે એબસ્ત અઝ કરીમા દર બ-રૂયે મેહમા બસ્તન.

અર્થ —હે હૃદય, સંકટ અને શોક તારી ઉપર ઉતરી આવે તે સમયે તારા કપાળ ઉપર કરચલી ન પડવા દેતું; કેમકે અતિથિ આવે ત્યારે દ્વાર વાસી દેવાં એ દાતાપુરુષમાટે તો એક લાંછનજ છે.

નિહંગો અઝદહાઓ શેર નર મારા તો કયા મારા?
બડે મૂઝી કો મારા નફસે અમ્મારે કો ગર મારા ૧
ન મારા આપકો, જો ખાકહો અકસીર બન જાતા,
અગર પારે કો અય અકસીર-ગર મારા તો કયા મારા? ૨

અર્થ —"મગરમચ્છ, અજગર કે કેસરીસિંહને માર્યો તો તેમાં શુ! જો તું તારી વિષયવાસનાઓનો ક્ષય કરે, તોજ મોટા ઉપદ્રવીનો શિકાર કર્યો કહેવાય."

"હે રસાયણશાસ્ત્રી! તે પારાને મારી તની ખાખ બનાવી તેમાં શુ? તારી જાતને-તારા અહંમમત્વને માર્યું હોત તો આ માટી (તારૂં શરીર) અકસીર (કીમીયો અથવા રામબાણ ઈલાજ) બની જાત. વળી સાભળો —

સહલ શેર દા આ કે સફહા બિરકનદ,
શેર આનસ્ત આ કે ખુદરા બિરકનદ

૧ हू—તે અથવા તે છે

અર્થ:-જે (પશુઓનાં કે મનુષ્યોનાં) દળને દળ ચીરી નાખે છે, તેને દુર્બળ જાણ: ખરો વીર તો તે છે જે પોતાને-પોતાના અહં-મમત્વને તોડી પાડે છે.

યુધિષ્ઠિર એ ઘડી ઘડી વખત જાણીજોઇને એવા સ્થાનોમાં જતા કે જ્યાં દુર્યોધન વગેરે તેને સતાવતા અને દુ:ખ દેતા, પણ યુધિષ્ઠિર હર વખત "ક્રોધ ન કરો" વાળા પાઠનો વ્યાવહારિક અનુભવ સહજતાથી કરતા. એમ કરતાં કરતાં જ્યારે ક્રોધ સર્વાંશે નીકળી ગયો ત્યારે ચિત્ત શાંત રહેવા માંડ્યું, આનંદ અને પ્રસન્નતાનો રંગ જામ્યો. જાણે મફતમાં ખજાના મળી ગયા. સર્વ કાર્યો આપોઆપ સુધરવા માંડ્યા. અનુભવથી યુધિષ્ઠિરને એ સિદ્ધ થઇ ગયું કે ક્રોધ વિના કામ ન ચાલી શકે એવો લોકોનો વિચાર તદ્દન મિથ્યા છે.

> દર ખુશ્ક-સાલી આબે ગુહર કમ નમી શવદ,
> ખુશ્કે-ફલક બ એહલે-કનાઅત ચે મી કુનદ

અર્થ:-દુષ્કાળ સમયે પણ મોતીનું પાણી ઓછું નથી થતું આકાશની કૃપણતા સંતોષી પુરુષોને શું કરી શકે એમ છે?

પ્રિય વાચકો! બિચારા યુધિષ્ઠિરના ભણવાનો-શિક્ષણને પોતામાં ઉતારવાનો એજ અર્થ થાય છે કે જે ઉપર વર્ણવવામાં આવ્યો છે અર્થાત્ અહોનિશ ચિંતન, વિચાર અને પ્રયોગ ચાલુ રાખવા, તે એટલે સુધી કે ગુરૂ પાસેથી સાંભળેલો પાઠ વ્યવહારમાં ઉતરી જાય. જ્યારે પરીક્ષક મહાશયે મારવું શરૂ કર્યું ત્યારે તે પોતાના વિચાર પ્રમાણે "ક્રોધ ન કરો"ની વ્યાવહારિક પરીક્ષા આપતા હતો, અને મસ્ત ઉભો હતો તેનું પ્રત્યેક રોમ એમજ કહેતું હતું કે "ક્રોધ ન કરો, શાન્તિ શાન્તિ" પરંતુ પરીક્ષક મહાશયના કાન સાંસારિક ચિંતાઓને લીધે એવા બહેર મારી ગયા હતા, કે કેટલીક વાર સુધી તો તેઓ પાઠ ના પાઠ યાદ પણ ન કરી શક્યા. પણ આખરે ક્યાંસુધી ન યાદ કરે? ભગવાન મહા મહાન છે પરીક્ષક મહાશય જ્યારે ધમકાવતા ધમકાવતા થાકી ગયા ત્યારે યુધિષ્ઠિરના મુખ ઉપર દૃષ્ટિ કરી એટલે તેમને ભાન આવ્યું યુધિષ્ઠિરની શાંતિ તત્કાલ તેમના હૃદયમાં પેસી ગઇ, અને તેઓ સમજી ગયા કે આહા! આ છોકરો તો મારો પણ ગુરુ છે ઉલટો એતો મનેજ શીખવાડે છે કે ભણવું એટલે શું? હાય,

[illegible] "[illegible]" [illegible]

હું વર્તમાન યુગના [illegible] આ [illegible] ?

[illegible]

[illegible] આરંભ [illegible]

[illegible] થયા [illegible]

[illegible] વાની પણ [illegible]

[illegible] માટે [illegible]

[illegible] આવ [illegible]

[illegible] મસાલા [illegible]

ચિરા બ ચશ્મે પાક તુવાં દીદ રૂં હિલાલ,
ફરદીદા જહવા ગાહીયે આં માહ પારા નીસ્ત.

અર્થઃ—તે પવિત્ર ચક્ષુવડે બીજના ચંદ્રની પેઠે જોઈ શકાય છે; એ ચંદ્રના ટુકડાનું સૌંદર્ય દરેક આંખમાં નથી સમાઈ શકતું. અર્થાત્ સઘળી આંખો નહિ પણ ફક્ત નિર્મલ અને પવિત્ર આંખોજ તે સત્યસ્વરૂપને જોઈ શકેછે.

એ તદ્દન સત્ય છે કે જ્યાંસુધી અજ્ઞાનનો નાશ ન થાય ત્યાંસુધી ક્રોધ મોહ આદિનું ઉચ્છેદન કદાપિ થઈ શકવાનું નથી. શાંતિ, સત્ય અને ઉદારતા એ જ્ઞાનના પરિણામ છે–જ્ઞાનનાં પદચિન્હ છે. કોઈ એમ કહે કે "શાંતિ ઉપર જ્ઞાન અવલંબી રહેલું છે" તો તે ઘોડાને ગાડીની આગળ જોડવાને બદલે ગાડીને ઘોડાની આગળ મૂકવા બરાબર છે, પરંતુ તોપણ વિદ્યાર્થીને માટે વાસનાઓને વશ કરવાના અને ઇંદ્રિયોને અધીન બનાવવાના પ્રયત્ન વ્યર્થ નથી જતા જેવી રીતે એક છોડવાના પાદડા અને ડાળિયો કાપી નાખવાથી તેના મૂળિયા નથી ઉખડી જતા (હા, વૃક્ષના મૂળ કાપી નાખ્યા પછી તેની ડાળિયો સૂકાઇ જાય છે અને પાદડા ખરી પડે છે), પરંતુ વૃક્ષની ડાળિયો વગેરે કાપી નાખી તેને હલકુ કરી નાખવાથી એટલુ અવશ્ય થશે કે તેનાં મૂળિયા ઉપર સહેલાઇથી કરવત મૂકી શકાશે, અને મૂલોચ્છેદમાં એક જાતની સહાયતા મળી જશે તેજ પ્રમાણે કામ, ક્રોધ, શોક, લોભ ઉપર કાબુ મેળવવાથીજ અજ્ઞાનના મૂળ કપાઇ જાય એવુ કાંઇ નથી, પરંતુ અજ્ઞાનરૂપી જડ ઉખડી જતા તો જરૂર મોહ અને દુ ખ દૂર થઈ જાય છે

तत्र को मोह॰ क॰ शोक एकत्वमनुपश्यत. । (૬/૧૫૦)

અર્થાત્ જાન્યો અપના આપ જબ, દ્રેષ, મોહ, ભયનાશ,
ધુંદ અંધેરા નસ ગયે, હોનો જ્ઞી પ્રકાશ

સારાંશ કે જે મનુષ્ય રજોગુણ અને તમોગુણ (કામક્રોધ)રૂપી પાદડા ડાળિયોને કાપી નાખી અજ્ઞાનના વૃક્ષને હલકુ કરી નાખશે, તેને માટે અજ્ઞાનની જડ ઉપર "सर्वंहोत ब्रह्म "(અથર્વવેદ મા ૧૫)—આ સર્વ નિશ્ચય બ્રહ્મ છે–. એ મહાવાક્યરૂપ કરવત ચલાવવા સહેલી થઇ પડશે

नाविरतो दुश्चरितान्नाशान्तो नासमाहितः ।
नाशांतमानसो वाऽपि प्रज्ञानेनैनमाप्नुयात् ॥   (કઠોપનિષદ)

અર્થાત્ જેવીરીતે મેલા લુગડાં ઉપર રંગ નથી ચઢતો, અથવા જેમ લીલી

લાકડી લાખ પ્રયત્ન કરવા છતા બળતી નથી, તેવીજ રીતે જે માણસ વિવેક, વૈરાગ્ય, શમ, દમ, આદિ સાધનસપન્ન ન હોય, તેની ઉપર આત્મજ્ઞાનનો રંગ ચઢવો મુશ્કેલ છે, તેનામા આત્માનદનો અગ્નિ પ્રજ્વલિત થવો અશક્ય છે તે શાતચિત્ત મહાત્માના આનદનો પાર અસયમી, મલિન અને ચચળ મનવાળા માણસો પામી શકતા નથી

> રફતમ બ તબીબો ગુફતમ અઝ દર્દે નિહા,
> ગુફતા, કે અ ગયરે દોસ્ત બર બદ ઝબા
> ગુફતમ કે ગિઝા ? ગુફત હમી ખૂને જિગર,
> ગુફતમ પરહેઝ ? ગુફત અઝ હર દૂ જહા

ભાવાર્થ –હુ એક વૈદ્યની પાસે ગયો, અને મારા આતરિક રોગની હકીકત સભળાવી તેણે કહ્યુ કે **તારા મિત્ર સિવાય બીજાને માટે તારી જીભને તાળુ** વાસ (અર્થાત્ પોતાના પરમ મિત્ર આત્મદેવની ચર્ચા સિવાય બીજી કોઈ પણ પ્રકારની વાત ન કર) પછી મે પૂછ્યુ કે ખાવુ શુ ? તેણે જવાબ આપ્યો કે પોતાના જિગર-કલેજાનુ લોહી ફરી સવાલ કર્યો કે [illegible]રી શેની પા[illegible]વી ? તેણે જવાબ આપ્યો કે બન્ને જહાનની (અર્થાત્ આ લોક અને પરલોકના ભોગોની)

> ખૂને ખાલિસ ખુ[illegible] ખુર કે શરાબે બેહ અઝીનીસ્ત,
> દદા બ [illegible]ગર ઝન[illegible] કબાબ મેહ અઝાનીસ્ત
> દર [illegible] ઝ [illegible] હિદાયા ન તુવા યાફ્ત ખુદારા,
> દર મુસ્હફ [illegible] બી [illegible] કે [illegible]ત મે મેહ અઝાનીસ્ત

અથાત પ[illegible] [illegible]ના [illegible] [illegible]નુ પાન કર, કારણ કે તેના કરતા સરસ પીણુ બીજુ કા[illegible] ન[illegible] અને પોતાના [illegible]ગર-કલેજાને દાતવડે કરડ, કેમકે તેના કરતા [illegible] સ[illegible] બીજુ મ[illegible]સ નથ[illegible] બહારના ધર્મપુસ્તકોમા તને પરમેશ્વ[illegible] નહિ [illegible] તારા હૃદયરૂપ પુસ્ત[illegible] મ[illegible] નજર કર, કેમકે તેના કરતા ઉત્તમ પુસ્ત[illegible] [illegible]ીજુ એક નથી

> [illegible] બુ[illegible] [illegible] મ [illegible] [illegible] [illegible] આતિશરસ્ત
> મ[illegible] [illegible] સમન્દરીમ કે આતિશ હયાતે માસ્ત

અથ[illegible] હે [illegible] [illegible]તુ અમ[illegible] દયા ખાઈશ નહિ, કેમકે તે કરક-તે પ્રેમ છે તો અગ્નિરૂપ[illegible] પરતુ અમે તો અવા આગના કીડા છીએ, કે એ અગ્નિજ અમારૂ જીવન છે

જર્મન તત્ત્વવિચારક શોપેનહોઅરનું નીચલા ભાવનું કથન દેખાડી આપે છે કે સત્ત્વગુણની ગેરહાજરીમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ પડવો કઠિન છે. "જ્યારે કોઈ પણ વ્યક્તિનું મન ચિંતાઓ કે કઠ્ઠમશ્કરીથી વિહ્વલ અનેલું હોય, અથવા તેની ઇચ્છાઓ અને કામનાઓના ઉદ્વેગથી પીડા પામતું હોય, ત્યારે તેની પ્રતિભા જકડાઈ ગયેલી હોય છે જ્યારે ચિંતાઓ તથા કામનાઓ શાંત હોય છે ત્યારેજ પ્રતિભાને પોષણ આપે એવું સ્વતંત્ર વાતાવરણ ઉત્પન્ન થાયછે. તે સમયે જડ પ્રકૃતિના બંધનો તોડી નાખવામાં આવે છે અને કેવલ શુદ્ધ પવિત્ર આત્મા, સાક્ષી માત્રરૂપેરહે છે."

ખેડૂત એટલું બધું કષ્ટ વેઠે છે તે એટલામાટે કે વાવેલા દાણો જમીનમાં મૂળીયા નાખે, અને તેને ડાળિયો, પાદડા અને ફળ આવે, પરંતુ સૂર્યના પ્રસાદવિના આ સઘળો પરિશ્રમ વ્યર્થ જાય છે, તેવીજ રીતે સત્યના જિજ્ઞાસુના સઘળા પ્રયત્ન પૂર્ણ ગુરુની સહાયતા વગર વ્યર્થ નીવડે છે નખથી શિખસુધી સ્વચ્છ થઈ જા, કે જેથી તારા પ્રિયની સન્મુખ તને જવા મળે, કેમકે સૌંદર્યવાનોને ત્યાં તો દર્પણનોજ સ્વીકાર થાય છે (અર્થાત્ પરમાત્મદેવ પાસે તો શુદ્ધ અને પવિત્ર હૃદયજ ટકી શકે છે, અને સત્યસ્વરૂપના દર્શન નિર્મળ હૃદયમાંજ થઇ શકે છે)

સત્ત્વગુણથી ઊલટું શું?–ક્રોધ અને શોક એ ક્રોધ અને શોકનું મૂળ સ્વરૂપ શું છે?–ઇચ્છાઓ કેવી રીતે?–જેમ કોઇ નદી કે વ્હોળુ અત્યંત વેગથી વહેતું હોય અને રસ્તામાં કોઈ મોટા પત્થર સાથે અથડાય, તો તે નદી અથવા વ્હોળાનું પાણી અત્યંત કોલાહલની સાથે તરતજ ફીણવાળુ થઈ જાય છે, તેવીજ રીતે જ્યારે કોઇ હૃદયમાં કામનાનો પ્રવાહ વેગથી વહેતો હોય અને એકાએક તેની વચમાં કંઈ અડચણ આવી પડે, ત્યારે તે કામનાઓ શોક અને ક્રોધના રૂપમાં ફેરવાઈ જાય છે ધ્યાનથી જુઓ, કે જ્યારે ઇચ્છાનુસાર કોઈ કામ નથી થતું ત્યારેજ શોક કે ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય છે માટે કામનાજ શોક અથવા ક્રોધનું મૂળ છે જે પુરુષની સઘળી કલ્પનાઓ દૂર થઈ ગયેલી છે અને જેના સઘળા સંકલ્પો નાશ પામ્યા છે તેણે શોક અને ક્રોધના મૂળિયા ઉખેડી નાખ્યા છે

आप्नोति ह वै सर्वान्कामानादिश्च भवति य एवं वेद । (મા૰ ૬૫૦)

અર્થ –જે વ્યક્તિ આ રહસ્યને સમજે છે, તેના નિઃસંદેહ સઘળા મનો-

થઈ પૂર્ણ થાય છે, અને તે ગોનો સ્વામી બની જાય છે

> ज्ञात्वा देवं सर्वपाशापहानिः क्षीणैः क्लेशैर्जन्ममृत्युप्रहाणिः ।
>
> (श्वे. [illegible])

ભાવાર્થ —દેવોના દેવને જાણવાથી કેમ [illegible] બંધનો તુટી જાય છે, કલેશો દૂર થઈ જાય છે અને જન્મમૃત્યુથી મુક્તિ મળે છે

> आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं समुद्रमापः प्रविशन्ति यद्वत् ।
>
> तद्वत् कामा यं प्रविशन्ति सर्वे स शान्तिमाप्नोति न कामकामी ॥
>
> (ગીતા. ૨-૭૦)

ભાવાર્થ [illegible] થી [illegible] નદીઓ વગેરેના જળ સમાઈ જાય છે તે [illegible] પાણી સમાઈ જાય છે, તેજ [illegible] ની [illegible] વાળો નહિ

જ જ્ઞાની [illegible] પ્રત્યેક વ્ય [illegible] પોતાનુ [illegible] અન્સન્ન થાય ? જ્યારે પોતાના [illegible] તાન પાડી નાખ વાનો [illegible]

> यस्तु सर्वाणि भूतान्यात्मन्येवानुपश्यति [illegible]
>
> सर्वभूतेषु चात्मानं [illegible]

[illegible] જુએ છે અને [illegible] કરે ?

[illegible] નો કરતો [illegible] બનાવી [illegible] લીધો [illegible] કિનારી [illegible] જાય, તે [illegible]

પરંતુ [illegible] નથી થયો અને જે [illegible] કરી [illegible] થવા [illegible] નથી

તેના પ્રયત્નો ભલે કે રાગ અને દ્વેષની ઉપર વિજય મેળવવામાં તો નિષ્ફળજ રહેશે; પરંતુ તે જ્ઞાનનો–રાગદ્વેષને દૂર કરનારી વસ્તુનો–અધિકારી તો બનીજ જશે. પ્રયત્નો પાછળ વપરાતી તેની શક્તિ નિષ્ફળ ન જતાં વિવેકના રૂપમાં ફેરવાઈને તેને પાછી મળતી જશે; અને તેને પરિણામે જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતાં રાગ અને દ્વેષ આપોઆપજ નષ્ટ થશે.

પ્રિય જિજ્ઞાસુ! જ્યારે તું જ્વર અથવા કોઈ ચેપી રોગનો ભોગ થઈ પડે છે, ત્યારે તું ચાદરમાં મોં લપેટી ઓરડીની અંદર પડયો રહે છે. તેવીજ રીતે જ્યારે તું શોક અને ક્રોધ (જે અત્યંત ચેપી રોગ છે) નો ભોગ થઈ પડે ત્યારે તરતજ પોતાના મોંને સંતાડી દે, અને જ્યાંસુધી પ્રકૃતિ પાછી સ્વસ્થ ન થઈ જાય અને તારી સ્વાભાવિક પ્રસન્નતા (જેના વગર મનુષ્ય મનુષ્ય કહેવડાવવાનો અધિકારી નથી) તારા નેત્રોમાંથી સ્પષ્ટ રીતે પ્રકટ થવા ન માંડે, ત્યાંસુધી તારૂં મોં બીજા કોઈને દેખાડતો નહિ. પ્લેગથી પીડાતા રોગીને એવા સ્થાનમાં રહેવાનો હક્ક નથી કે જ્યાંથી તેનો ચેપ બીજાઓને લાગવાનો સંભવ હોય. તેવીજ રીતે તમારી માનસિક બીમારીનો ચેપ બીજાઓમાં ફેલાવવાનો તમોને એક તલભાર પણ અધિકાર નથી. को वा ज्वरः प्राणभृतां हि चिंता પ્રાણીઓમાટે જ્વર શું છે ?–ચિંતા

> રૂઈ કે ઝુ દિલી ન કુશાયદ ન દીદનીસ્ત,
> હર્ફી કે નીસ્ત મગ્ઝ દરૂ ના શનીદનીસ્ત.

અર્થ:–જે મુખ જોઈ હૃદય પ્રફુલ્લિત ન થઈ જતુ હોય, તે મુખ જોવા લાયક નથી; અને જે વાતમા કઈ સાર ન હોય તે સાંભળવા લાયક નથી.

એક અંગ્રેજી કાવ્યનો એવો અર્થ છે કે દાદર ઉપર તમારા પગરવ સાંભળીને તમને મળવાની ઉત્સુકતાને લીધે કોઈ પણ હૃદય વધારે ત્વરાથી ધબકવા માંડે છે? અથવા તમને મળીને કે તમને પ્રણામ કરીને કોઈપણ વ્યક્તિનું મોં આનંદથી પ્રફુલ્લિત થાય છે? તમારી વાણી સાંભળીને આજે કોઈપણ પ્રાણી વધુ સુખી થયુ છે? જો તમને મળીને અથવા તમારૂં આતિથ્ય પ્રાપ્ત કરીને કોઈપણ પ્રાણી સુખી–આનંદિત ન બનતું હોય, તો પછી તમારા આ જીવનમાં શું સાર? અર્થાત્ **જો તમારાથી કોઈને કંઈ લાભ ન પહોંચે તો સંસારમાં તમારૂં જીવવું વ્યર્થ અને નિષ્પ્રયોજન છે.**

જેના જીવન–સૂત્રમાં પ્રેમ અને ધ્યાનના મણકા પરોવાયલા છે

છીએ ગીતામા લખ્યું છે કે:—

मया ततमिदं सर्वं जगदव्यक्तमूर्तिना । (९-४)

અર્થ—મારા અવ્યક્ત–અપ્રકટ સ્વરૂપવડે આ સઘળું જગત વ્યાપી રહ્યું છે

इदं ब्रह्मेदं क्षत्रमिमे लोका इमे देवा इमे वेदा इमानि,

भूतानीदं सर्वं यदयमात्मा। (બૃહદારણ્યકોપનિષ૰)

અર્થ—આ બ્રાહ્મણ, આ ક્ષત્રી, આ સમસ્ત લોક, આ દેવતાઓ, આ વેદો, આ સમસ્ત પ્રાણીઓ અને તત્ત્વો, એ સઘળા આત્માજ આત્મા છે

महद्देवानामसुरत्वमेकं (ઋગવેદ મ૰૩)

અર્થ—સમસ્ત દેવતાઓની શક્તિનું ઉદ્ભવસ્થાન એકજ છે

પુરાણોમા સ્થળે સ્થળે એવા પ્રકારના વ્યાખ્યાન આવે છે કે "અમુક રાજાને ભગવાને પક્ષીના રૂપમા દર્શન આપ્યા," "અમુક વ્યક્તિને નારા યણ શ્વાન–સ્વરૂપે દેખાયા, "અમુક બ્રાહ્મણ પાસે ભગવાન ભિખારીના રૂપે પ્રકટ થયા" ઈત્યાદિ

આ આખ્યાનોમાથી પણ એજ શિક્ષણ પ્રાપ્ત થાય છે કે આપણે નાના–મોટા સર્વમા પરમેશ્વરનેજ જોવો જોઈએ

બ હરજા [illegible] ગરમ બાલાઓ [illegible] પસ્ત

ન બીનમ દર [illegible] આલમ જુજ યકી [illegible]

મન અઝ એ [illegible] હુરી [illegible] ન નાલમ,

કે બામન હરઆ [illegible] આશના [illegible]

અર્થ:—ઉપર અને નીચે [illegible] બન્ને [illegible]હાનમા એક સિવાય બીજું અસ્તિત્વ [illegible] નથી [illegible] કરવાનો નથી કેમકે મારી સાથ [illegible] નિયતમેજ કર્યું છે

મારે [illegible] અથવા [illegible] ત્યારે "હું [illegible]

[illegible] ની ઉપર [illegible] કાનાની

ફરીદા [illegible]

[illegible] નાહીં

શુક્રમ [illegible] નિશાન [illegible] શુદ

[illegible] ગુનાહ [illegible]

અર્થ [illegible] મને વાદીવાદાપ્રણ કરી નાખ્યો

ા તેણે જવાબ આપ્યો કે તેમાં નેત્રોનો વાંક નથી, અમેજ તેમને આજ્ઞા આપી હતી.

.અડઆર્યું—એ ભગવાનના આ પવિત્ર વચનને આચરણથી અસત્ય સાબિત રવા બરાબર તથા નાસ્તિકતાનો દાવો કરવા સમાન છે.

ઈંદ્રપ્રસ્થમાં જ્યારે રાજસૂયયજ્ઞ પૂરો થયો અને બધા અતિથિઓ વિદાય વા લાગ્યા, ત્યારે પાંડવોએ અતિપ્રેમપૂર્વક દુર્યોધનને પોતાની પાસે ાખી લીધો, અને તેની સારી પેઠે આગતાસ્વાગતા કરી. મયદાનવે બનાવી આપેલો એક વિચિત્ર મહેલ દેખાડવામાટે તેઓ દુર્યોધનને લઇ ગયા. આ મહેલમાં એક ઠેકાણે ભોંય ઉપર અતિ મૂલ્યવાન અને સ્વચ્છ પત્થરો યા હોય એવી ઉત્તમતાથી જડેલા હતા, કે જાણે લહેરાતું લહેરાતું પાણી હેતું હોય એમ જણાતું હતું. આવી બનાવટી નદીને જોઇ દુર્યોધન ભોળવાઇ યો. તેને ઉછાળા મારતું પાણી જાણીને તેની પાર જવામાટે પોતાનાં ત્રો તેણે ઉંચાં પકડ્યાં તે જોઇને ભીમસેન અને દ્રૌપદી વગેરે ખડખડ સી પડ્યાં.

પ્રિય જિજ્ઞાસુ ! આ સંસાર પણ માયાએ રચેલું ઘર છે. તારા ચિત્તને સન્ન કરવામાટે ભાત ભાતના રંગોથી એ સજ્જિત અને સુશોભિત બનાવ્યું છે. તેમાં મૃગજળ સમાન ભૂલથાપ ખવાડનારા સ્થળો જ્યાં ત્યાં આવેલાં છે. જે જોઇ તું ગભરાઇ જાય છે, અને બૂમો પાડવા માડે છે કે "હાય, ડૂબ્યો ! હું ડૂબ્યો!" તથા વ્યાકુલતાને લીધે હાથ પગ પછાડવા માડે છે, ધીરજ અને સ્થિરતાની લગામને હાથમાંથી મૂકી દે છે, સંશય અને ભ્રમને વશ થઇ જાય છે, મોં ફિક્કું પડી જાય છે, અને જાણે ખરેખરોજ તું વિપત્તિના ચક્રમા ફસી ગયો ન હોય ! એવી સ્થિતિ થઇ રહે છે, પરન્તુ

> બહોત શોર સુન્તે થે પેહલુમે દિલ કા,
> જો ચીરા તો એક કતરએ ખૂ ન નિકલા

અર્થાત્ પડખામા હૃદયનો ધોધાટ તો બહુ સાંભળવામા આવતો હતો પણ જ્યારે તેને ચીરી જોયું, તો તેમાથી રક્તનું એક ટીપું સરખુંએ ન નીકળ્યું.

જ્યારે અજ્ઞાનનો પડદો દૂર થાય છે ત્યારેજ ખબર પડે છે કે એમા કંઈજ નહોતું. ત્યાં પાણી તો હતુંજ નહિ, વસ્ત્રો નકામા ઉતાર્યાં. વ્યર્થ મશ્કરી થઇ !

મારા વ્હાલા ! સારી પેઠે યાદ રાખજે કે સંસારમાં જેટલી વસ્તુઓ પ્રત્યક્ષમાં ગભરાવે એવી જણાય છે, તે વાસ્તવમાં તારી પ્રફુલ્લતા અને આનંદને માટે પ્રકૃતિએ તૈયાર કરેલી છે; છતાં તારીજ મૂર્ખતાને લીધે તુ ગભરાઇ જાય છે, નહિ તો તને નીચું જોવડાવે એવું આ જગતમાં કોઇજ નથી. નિશ્ચયપૂર્વક માનજે કે આ સંસાર તારા કોઈ શત્રુએ ઉત્પન્ન કર્યો નથી; પરંતુ તારા પ્રિયતમ, તારા આત્મદેવનોજ એ સઘળો વિકાસ છે. સંસારનો કોઇપણ પદાર્થ વાસ્તવમાં તને દુઃખ દઈ શકે તેમ છેજ નહિ, એ પ્રત્યેક પદાર્થ તો ઉલટો તારા ચિત્તની પ્રફુલ્લતાને માટે છે. હૃદયને પ્રેમથી ભરો, મનને શુદ્ધ બનાવો અને પછી જુઓ કે તમારા સુખ અને આનંદ માટે અનેક પ્રકારની રચનાઓ નવી નવી રચાઈ રહી છે.

ખંદા-રૂ બૂદન બેહ અઝ ગંજે ગોહર બક્ષીદનસ્ત,
તા તુવાની બર્ક બૂદન અબ્રે નૈસાની મબાશ.

અર્થઃ—હસમુખા રહેવું એ ખજાના અને મોતી વહેંચવા કરતાં પણ વધારે સારૂં છે, જ્યાંસુધી તારાથી વીજળી બનીને રહેવાતું હોય (હસમુખ રહેવાતુ હોય) ત્યાંસુધી સ્વાતિ નક્ષત્રનો મેઘ પણ ન બનતો.

આક્ષેપઃ— લોકોક્તિ પ્રસિદ્ધ છે કે “ સીધી લાકડી હરકોઇ કાપી લે છે. ” ત્યારે શું તમે એમ ઇચ્છો છો કે અમે અત્યંત સીધા બની જઈએ ? જો એમ કરીએ અને પોલિસી (કૂટનીતિ)ને સદંતર તજી દઈએ તો અમને સસારમા રહેવાજ કોણ દેશે ? અમારૂં ભરણપોષણ કેવી રીતે થશે ? શુ બળવાન લોકો અમોને ખાઇ નહિ જાય ?

અતિ સીધે મત હોઇએ, કછુક વ્યંગ મનમાહી,
સીધી લકડી કાટ લે, ટેઢી કાટે નાહી

ઉત્તરઃ— અમે પૂછીએ છીએ કે શુ આ સત્ય છે ? “ ટેઢી (વાંકી) કાટે નાહી ” ? વાકી લાકડીને જેમની તેમ રહેવા દેવામા આવે છે ? તેને કંઇ ઉપયોગમા નથી લેવામા આવતી ?

એ વાત તદ્દન અસત્ય છે સમય આવ્યે સઘળી કપાઇ જાય છે-શું સીધી કે શું વાકી કેવળ આગળપાછળનો ભેદ છે, કપાવામા તો સઘળી સમાનજ છે

હા, જો કાઇ ખરેખરો તફાવત છે તો તે એટલોજ છે કે વાંકી લાક

[illegible] આવે છે, તન [illegible] નહીં [illegible]
[illegible] મળી [illegible] ને [illegible], પણ તે [illegible] અને [illegible]
[illegible] સુંદરીઓના
[illegible] અથવા [illegible] અને [illegible] હોય
[illegible] વાપરવામાં આવે છે, તો [illegible]
[illegible] ઇત્યાદિ [illegible] કે દરેક રીતે એ [illegible]
[illegible] અવસ્થા [illegible] વિકાસ-ઉન્નતિ કરે છે, જ્યાં [illegible]
[illegible] વિનાશ [illegible] થાય [illegible] પ્રમાણે શુદ્ધચિત્ત
[illegible] પણ કોઈ કુહાડાની પેઠે કાપે અને હાન પહોંચાડે તો
[illegible] સારી પેઠે સ્મરણમાં રાખજો કે કાગડાના [illegible] ચૈતન્યદેવ
અન્તર્યામી તેમને પહેલી અવસ્થામાંથી [illegible] પણ કોઈ અતિ
[illegible] અને [illegible] ઉપર [illegible] કુહાડારૂપી [illegible]
[illegible] શુદ્ધાત્મા મહા
[illegible]

[illegible] લોક ' [illegible] અને [illegible]
[illegible] આ [illegible] સિદ્ધાન્ત ન ભૂલી જજો કે જો કોઈ
પણ વસ્તુમાં [illegible] હોય [illegible] સત્યના
પવિત્રતા અને શ્રદ્ધામાં [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] સાથે
[illegible] કરવા સમાન છે [illegible]
[illegible] સમાન છે

[illegible] અનુભવ [illegible] હાલ [illegible] પુરુષોને
[illegible] શુદ્ધ હૃદયોને [illegible] કે તેમને ભિન્ન ભિન્ન અનુભવોએ
[illegible] સાબિત કરી આપી છે કે — જો આપણું મન ઈર્ષ્યા દ્વેષથી
[illegible] અને શુદ્ધ હોય તો સંસારની કોઈ પણ વસ્તુ આપ
[illegible] હાનિ નથી કરી શકતી શાંતિ અને આનંદથી ભરેલા

સાચા મહાત્માઓની આગળ ક્રોધ-મૂર્તિ મનુષ્ય પણ નરમ થૈ
જેવો થઇ જાય છે, જંગલનાં વરૂ, સિંહ વગેરે તેમને જોઇ પ્રે
વિહ્વળ બની જાય છે, અને સાપ, વીંછી વગેરે પોતાના દુ
સ્વભાવને વિસરી જાય છે.

> બરમન અઝ રોશન દિલી વઝએ જહાં હમવાર શુદ,
> ખાર દર પયરાહને-આતિશ શુલિસ્તાં મીશવદ.

અર્થ:-હૃદયશુદ્ધિને લીધે સંસારની સઘળી સ્થિતિઓ મારે માટે એ
સરળ થઇ ગઇ છે કે જેવી અગ્નિના ખોળામા કાટાની સ્થિતિ થાય છે

કોઇ માણસ વાસ્તવમા ભલો નહિ છતા પોતાને એવો ધારી બે
હોય કે હું નખથી શિખાસુધી સારોજ છું; બીજા શબ્દોમાં કહીએ
અસલ સોનુ ન હોતા ફક્ત ઢોળજ હોય તો તેને પરીક્ષાની આગથી અ
રય હાનિ પહોચશે, પરંતુ શુદ્ધ સુવર્ણ તો આગમા ઉલટું વધુ ચમક

સિંહ જ્યારે શિકારે નીકળે છે ત્યારે જંગલમા ઉભો રહી મોટે
ગર્જના કરે છે તેની ગર્જના સાંભળતાજ આસપાસના શિયાળ, ક
વગેરે ચમકી ઉઠે છે અને ભયના માર્યાં ગભરાઇને આપોઆપ પોતા
સુરક્ષિત સ્થાનોને છોડી અહીં તહીં નાસવા માંડે છે તે વખતે સિંહની
બહુજ સહેલાઇથી તેમની ઉપર પડી જાય છે, અને તેઓ તેના શિકાર થઇ
છે ગરીબ બિચારા પશુઓ પોતપોતાની ઝાડીઓ અને ગુફાઓ કેમ છોડી દે
તેનું કારણ એમ સમજવામાં આવે છે કે ગર્જના સાંભળતાજ તેમને એવો
થઇ જાય છે કે "હાય સિંહ રહેવા દીધા! આ સિંહ આવ્યો!" અને તે
બચાવના ખાતર તેઓ મહાર નાસી આવે છે, પણ તેમનો તે બ
વનો ઉપાય જ તેમના વિનાશનું કારણ થઇ પડે છે ગભરાઇ જનારા
ઓની પણ હમેશાં આવીજ સ્થિતિ થાય છે ભય કલ્પી કાઢેલી બલ
પ્રસંગથી બચવામાટે તેઓ જાત જાતના ઉપાયો શોધવામાં વખત
ખ્યા કરે છે, અને પોતપોતાનીજ માન્યતા ઉપર મોહિત થાય છે;

> ૧અજ્લ કો ભી નસીબ૨ ઔર મર્ગ૩ કો અપની દવા સમઝે,
> પડે પત્થર સમઝ પર એસી, તુમ સમઝે તો ક્યા સમઝે?

આ પ્રમાણે ભ્રમિત માણસોના બચાવના-સુખી થવાના ઉપાયોજ તે

૧ અજલ=મૃત્યુ ૨ નસીબ=વૈદ્ય ૩ મર્ગ=મૃત્યુ

વિનાશના મુખમાં લઈ જાય છે.

નહિ કોશિશ દામને મંઝીલ ગહરા આલુદેનસ્ત,
મહિ ખુદરા દૂર ગી સાઝી બ ઝાહીદન પિન ?

અર્થાત્ (મોટા અભરા) પ્રયત્નનો ત્યાગ કરવો એજ મંઝિલ (અન્તિમ ધ્યેય)નો પાલવ ઝાલવા સમાન છે. ત્યારે (ફોગટ) પ્રયત્નોમાં પ્રવૃત્ત થઈ શા માટે પોતાના સત્યમાર્ગને [illegible] દૂર કરે છે ?

ફરેબ્બીની દૂર દારદ મર્દ [illegible]

અર્થઃ—અજ્ઞાનીનો દૂર કરી [illegible] તેને [illegible] બનાવી [illegible] છે. [illegible] સંતેલો મનુષ્ય [illegible]

એક [illegible] કવિ [illegible]
પિજરામાંહ્ય સુખગાલિ [illegible]
પોતાના શરીરને [illegible]
ના

તમ આત્મદેવની લીલા છે, પરમાત્માનીજ વિભૂતિ છે. પછી ફરિયાદ શેની?
સઘળી ભયાનક વાતો અને પ્રાણઘાતક ઘટનાઓ રૂપ અને આકારમાં તે
વિષસમાન દેખાય છે; પણ તે સાકરની બનેલી છે—.

મિસરી[1] કી તુંબી[2] રચી, રંગરૂપતા માંહીં,
ખાન લગ્યો જબ ભ્રમ તજ, સો તબ કડવી નાહીં.

સ્વપ્નાવસ્થામાં પુરુષ વસ્તુતઃ પોતે એકલોજ હોય છે, છતાં એક બાજુએ
તો ત પોતાના વ્યષ્ટિરૂપથી પોતાની જાતને કોઇ ભિખારી, શ્રીમંત
વિદ્યાર્થી અથવા મંત્રી આદિ રૂપે જુએ છે, અને બીજી બાજુએ પોતા
નાજ સમષ્ટિરૂપવડે સિંહ, વ્યાઘ્ર, નગર, સરિતા, ઇત્યાદિ ઉત્પન્ન કરે છે અ
એ બધા તે સમયના પોતાના કાલ્પનિક સ્વરૂપથી જુદાંજ ધારે છે. જાગ્ર
ત્અવસ્થાની દૃષ્ટિથી જોઇએ તો જેને તે સ્વપ્નમા પોતાનું સ્વરૂપ માનતો હતો
તે પણ તેનો ભ્રમ હતો, અને જેમને તે પોતાથી ભિન્ન ગણી ભય પામતો
હતો, તે પણ તેણેજ ઉપજાવેલી સૃષ્ટિ હતી. પોતજ મેઢો છે અને પોતે
વરૂ પણ. પોતેજ પગ છે અને પોતેજ કાંટો પણ જાગ્રત અવસ્થાનું પ
લગભગ એમજ છે

હે નિજસ્વરૂપ જિજ્ઞાસુ ! જેને તુ જાગ્રત અવસ્થા સમજી રહ્યો
તે પણ વાસ્તવમા તો સ્વપ્નજ છે, પણ તે જગ મોટા પ્રમાણનું સ્વ
છે. વાસ્તવમા તારૂ વ્યક્તિત્વ એ તારી માયાનુ વ્યષ્ટિ-રૂપ છે, અ
"સમસ્ત જગત્" તારીજ માયાનુ સમષ્ટિરૂપ છે તારી દશાનિમ્નલિખિ
પંક્તિઓના જેવી છે —

બાગે જહાં કે ગુલ હૈં યા ખાર[1] હૈં તો હમ હૈં,
ગર યાર હૈં તો હમ હૈં, અગયાર[2] હૈં તો હમ હૈં. ૧
દરિયાએ-મારફત[3] કે દેખાતો હમ હૈં સાહિલ,[4]
ગર વાર હૈં ત હમ હૈં, વર પાર હૈં તો હમ હૈં. ર
વા બસ્તા[5] હૈં હમી સે ગર જબ્ર[6] હૈં વગર કદ,[7]
મજબૂર[8] હૈં તો હમ હૈં, મુખતાર[9] હૈં તો હમ હૈં. ૩

૧ મિસરી=સાકર ૨ તુંબી=તુંબડી

૧ ખાર=કંટક. ૨ અગયાર=અન્ય જન ૩ દરિયાએ મારફત=જ્ઞાન-સ
૪ સાહિલ=કિનારો તીર ૫ વાબસ્તા=સંબંધ ધરાવતું. ૬ જબ્ર=પ્રારબ્ધ
૭ કદ=પુરુષાર્થ ૮ મજબૂર=પ્રારબ્ધ આધીન. મુખ્તાર=પુરુષાર્થ સ્વતંત્ર

મેરા હી હુસ્ન* જગમેં હરચંદ મોજ ઝન+ હય,
વિનપરસ્તી તેરે તિશ્નએ-દીદાર- હય તો હમ હય ૮

અને જ્યારે વસ્તુસ્થિતિ આમ છે કે જે કોઈની સાથે કામ પડે તે સઘળા તારાજ સ્વરૂપ છે, તારાજ પ્રકાશ છે—

કૈદા કે દાને ઉત્કૃત વિગત વિનતે [illegible] હય
નર નૈહરે હય તો [illegible] હય નૈના [illegible] તો હમ [illegible] ૧
અપના [illegible] દેમન [illegible] [illegible] [illegible]
ગર દાદ [illegible] ત હમ [illegible] [illegible] ને હમ [illegible] ૨

પછી બ્રાહ્મણને [illegible] મિત્ર [illegible] નથી શું [illegible] ?
કુરેછ [illegible]
[illegible]

હે મનુષ્ય મહારાજ ! વ્યાકુળ થવું એ તમારા ગૌરવથી વિરુદ્ધ છે તું તારા શરીર અને નામના અંતર ઉપર તો નજર નાખ, પોતાના સાચા સ્વરૂપને તો પિછાણ; જેનાથી તુ બીએ છે તે તું પોતેજ છે, જેનાથી તુ ભયભીત થાય છે તે તુજ છે જોકે બાહ્યદૃષ્ટિથી તું અત્યાચાર કરનારા જેવો અને તુચ્છ છે તોપણ અન્તરદૃષ્ટિથી જોતા તેજોમય, પ્રતાપવાન્ મહારાજાધિરાજ પણ તુ [illegible] છ પોતાના [illegible] તે [illegible] અને પ્રતાપથી ભયભીત ન થા [illegible] નથી [illegible] સઘળા તારાજ પ્રકાશ છ [illegible]

हता च मन्यते [illegible] हतश्चमन्यते हतम् ।
उभौ तौ न [illegible] नायं [illegible] न [illegible] ॥ [illegible] १-२-१९

[illegible] હણાયલો જો [illegible] જાણતા [illegible] કે એ [illegible] તો કોઈને [illegible]

[illegible] पावकः ।
[illegible] गीता अ [illegible]-२३

[illegible] સકતો નથી, [illegible] તે તો સ્વય [illegible] છ તે હરિ [illegible] આ દુન્ય [illegible] શિકારી, [illegible] આરામ કરી [illegible] શુ થયું ? કોઈ [illegible] અમીર કે ફકીર ધારે [illegible] કૃષ્ણ પરમાત્મા [illegible] સમાન છે

यतश्चायाति सूर्या स्त यत्र च गच्छति ।
त [illegible] सर्व [illegible] नात्यति कश्चन ॥एतद्वैतत् ॥

[illegible] સૂર્ય ઉદય થાય છે, અને જેમાં અસ્ત પામે છે, જેના સર્વ દેવતાએ એ આશ્રય કર્યો છે, ને જેનાથી [illegible] અળગા નથી, આ આત્મા તેજ છે.

તે આત્મા આત્માજ [illegible] ને [illegible] છે અગ્નિમાં તેજ પ્રજ્વલિત થાય છે [illegible] અને તારાઓમાં તેજ ચમકી રહ્યાં છે [illegible] સુધીની [illegible] નાથે તેજ [illegible]

[illegible]

પ્રથમ તો મેં મૂર્તિના મંદિરમાં મૂર્તિ[illegible] [illegible] છે કે મૂર્તિ પૂજક, મૂર્તિ અને મૂર્તિભંજક [illegible] [illegible] જગતની શાંતિ [illegible] આત્મા તેના [illegible] રૂપમાં [illegible] છે, અને [illegible] [illegible] [illegible] આત્મા છે તો તેની [illegible] [illegible] છે

પૂર્વપક્ષી—(૧) તમે કહો છો કે મનુષ્યે [illegible] થઈ જવું જોઈએ, [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] જોઈએ, કોઈ [illegible] [illegible] તેવું [illegible] [illegible] નહિ [illegible] [illegible] [illegible] તો [illegible] [illegible] તેવું [illegible] [illegible] છે

(૨) વળી પ્રમાણ [illegible] ([illegible]) આપણને [illegible] કરવાની [illegible] પાડે છે. જો તમારો ઉપદેશ માનીએ તો [illegible] [illegible] પણ એક કોરે મૂકી દેવું જોઈએ અને નિત્ય [illegible] [illegible] [illegible] જોઈએ.

(૩) ડાર્વિન આદિ જેવા [illegible] પાશ્ચાત્યવિજ્ઞાનવિજ્ઞાનીઓની શોધ [illegible] આ [illegible] [illegible] [illegible] કરી આપી છે કે જગતની ઉત્પત્તિ "[illegible]" અને "[illegible]" [illegible] શકે [illegible] સિદ્ધાંતો ઉપર અવલંબી રહેલી છે [illegible] [illegible] [illegible] માટે [illegible] પ્રયત્ન અને [illegible] નહિ પણ [illegible] અને [illegible] [illegible] આવશ્યકતા છે; પરંતુ તમારું કથન વિજ્ઞાનની [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible] ઉતરી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પછી આવનારા "[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]પૂર્વક મળશે.) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] જણાવે છે; પરંતુ આ તે [illegible] [illegible] [illegible] આ [illegible] છે કે જેને [illegible] [illegible] [illegible] બની જાય છે આ તે આશ્ચર્ય છે કે જેની [illegible] [illegible] [illegible] છે. જો કોઈ ને વેદાન્ત [illegible] આશ્ચર્ય [illegible] [illegible] [illegible] તેનો એ અર્થ છે કે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] સંબંધ છે એવો વિશ્વપ્રકાશ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] રહેવાને ટેવાઈ ગયેલા [illegible]

વધુ [illegible] હમ [illegible] હિંમતે જવા હતા ઈશ્ક,
નિકાળી નીસ્ત [illegible], [illegible] તુફાને ઉલ્ફતની.

અર્થ:-પ્રકાશની અત્યંત વિપુલતા-અતિરેકતા-એજ અત્રે પ્રકાશ ઉપરનું આવરણ છે; સરિતાનું આચ્છાદન તેનામાં ઉઠતી લહેરોજ છે.

હા, વેદાંતના ગ્રંથોમાં આ પ્રમાણેનો શ્લોક છે:-

व्यापारे खिद्यते यस्तु निमेषोन्मेषयोरपि ।
तस्यालस्यधुरीणस्य सुखं नान्यस्य कस्यचित्॥ (અ૦ ગી૦ ૧૬-૪.)

ભાવાર્થ:-જેનું મન વ્યાપાર (પ્રવૃત્તિ) ઉપરથી એટલું બધું ઉઠી ગયું છે કે તેને આંખ મીંચવા અને ઉઘાડવાની ક્રિયા પણ આકરી લાગે છે, તે (પ્રત્યક્ષમાં આળસુ) જ્ઞાનીનેજ સાચો આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે, બીજાને નહિ.

"વ્યાપાર ઉપરથી મન ઉઠી જવું" નો અર્થ નીચે લખેલા પદ પ્રમાણે મૃત્યુ નથી થતું:-

બ કેહે હર સફે શાહત ખુબદ બિનગર તફાવતરા,
દવીદન, રફ્તન, ઇસ્તાદન, નિશસ્તન, ખુફ્તનો મુર્દન.

અર્થ.-જેટલો ગતિનો અભાવ વધારે તેટલોજ આરામ પણ વધારે; દોડવા, ચાલવા, ઉભા રહેવા, બેસવા, સૂવા તેમજ મૃતદશા વચ્ચેના ફરક ઉપરથી જોઇ લ્યો.

જે પુસ્તકમાં આ ઉપર્યુક્ત શ્લોક આપવામાં આવ્યો છે તેજ પુસ્તકમાં એક બીજો શ્લોક પણ છે તે શ્લોક વ્યાપાર ઉપરથી મન ઉઠી જવાનું તાત્પર્ય સ્પષ્ટ કરી બતાવે છે

निर्ममो निरहंकारो न किंचिदिति निश्चित ।
अंतर्गलित सर्वाश कुर्वन्नपि करोति न ॥ (અ૦ ગી૦ ૧૮-૧૮)

અર્થ:-જે પુરુષે "હું અને મારું [illegible] અહં મમ-ભાવને દૂર કર્યો છે, જેના ચિત્તમાં આ સત્ય નિશ્ચયપૂર્વક [illegible] કે જે કંઈ જોવા કે સાંભળવામાં આવે છે તે નપણું માત્ર [illegible], જેના અંત:કરણમાંથી સમસ્ત ઇચ્છાઓ ગળી ગયેલી છે, તે [illegible] પણ નથી કરતો.

બિચારો મજૂર આખો દિવસ [illegible] અથવા કોઈ અન્ય પ્રકારની સખત મહેનત કર્યા કરે [illegible] પોતાની [illegible] પ્રસ્વેદ વહેવડાવી તે પોતાનું ગુજરાન ચલાવે છે [illegible] પણ કામ કરનારો છે. ઉચ્ચ કોટિનો અમલદાર ન તો [illegible] ઉપર [illegible] છે, ન મુસાફરોનો સામાન ઉંચકે છે, ન ખેતરમાં [illegible] હાંકે છે, ન કોઈ

અન્ય પ્રકારનું કષ્ટ સહન કરે છે. તે તો ફક્ત જીભજ હલાવે છે. ત્યારે શું તે નકામો અને આળસુ છે?

વાચક! જેવી રીતે આ નક [illegible] છે તેવીજ રીતે જ્ઞાનીને બીજાઓની પેઠે વાત વાતમાં વ્યાકુળ થતો ન જોઈને અજ્ઞ શારીરિક દૃષ્ટિથી મૂઢ અને કામધંધા વગરનો [illegible] એમ [illegible] પેટભર મનુષ્યોને નકામા અને ગુપ્ત [illegible] પદ મળતું નથી છે, તેમ [illegible] આજ્ઞાધિકારી મનુષ્ય [illegible] ગુપ્ત ઇંદ્રિય) [illegible] મગ્નરાન નામાનામ [illegible] માત્રમાજ" [illegible], પરંતુ જીભ [illegible] સેંકડો [illegible] ીરાને નાસા [illegible] આળસુ" [illegible] કહો પ્રિય [illegible] માના દર્શન [illegible] આ તે [illegible] છે કે [illegible] ન ઉપનિષદ્) [illegible] અને ના [illegible] વ્યાકુળ [illegible]

[illegible] એમ [illegible] વખત જોવામાં [illegible] પાક પાછળ [illegible]

આવે છે કે જ્યારે સ્ત્રીઓ અથવા પુરુષો લડાઈ ટંટો કરતાં હોય, ત્યારે તમે તે પક્ષને કજીઆનું કારણ પૂછશો તો એક ઉત્તર મળશે કે "વિરોધી પક્ષે આમ કેમ કર્યું?" અથવા "આમ કેમ ન કર્યું?" તે ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે કે માણસોને શોક અને ક્રોધ ઉપજવાનું કારણ તેમની પોતાની ભૂલ નથી હોતી, પણ બીજા કોઈએ પોતાનું કર્તવ્ય બજાવવામાં કંઈ ભૂલ-ચૂક થઈ કે તરતજ ક્રોધાગ્નિ ભડકી ઉઠે છે. કેવી હસવા જેવી વાત છે કે પોતાનું કર્તવ્ય તો નહિ, પણ બીજાઓની ફરજ અશાન્ત પ્રકૃતિના પુરુષોને શોક અને ચિંતાના કૂપમાં નાખે છે.

> બરવ બ-કારે-ખુદ અય વાઈઝ, ઈંચે ફર્યાદસ્ત ?
> મરા ફિતાદ દિલ અઝ દસ્ત, તુરા ચે ઉફતાદસ્ત ?

અર્થઃ—હે ઉપદેશક ! જા, તારૂં કામ કર, આ શું પોકાર મચાવ્યો છે. મારૂં તો હાથમાંથી દિલ પડી ગયું છે, તને શી પીડા છે અથવા તારૂં શું ખોવાયું છે?

> ગર હમને દિલ સનમ કો દિયા ફિર કિસીકો ક્યા ?
> ઈસ્લામ છોડ કુફ્ર લીયા, ફિર કિસી કો ક્યા? ૧
> હમને તો અપના આપ ગિરેબા[1] કિયા હય ચાક,
> આપ હી સીયા, સીયા ન સીયા, ફિર કિસીકો ક્યા ? ૨

કોઈ કહે કે "નહિ, મહાશય ! કેટલાક પ્રસંગોએ કર્તવ્ય આપણને ભવાં ચઢાવવાં, આંખો કાઢવા, તથા ધમકાવવા અને ડરાવવાની ફરજ પાડે છે." તો એ વાતમાં રામ એટલુંજ કહે છે કે "શાન્તિથી કામ લેવું, અને ચિત્તને વશ રાખવું" એ શું તમારૂં ઉત્તમ કર્તવ્ય નથી? જો લડાઈ ([illegible]) ને સમયે શસ્ત્રોનો ઉપયોગ ન કરો તો તેનો શું ઉપયોગ? જો વ્યાકુળ અને ક્રોધાયમાન બનાવનાર પ્રસંગોએ શાન્તિને વળગી ન રહો તો પછી એ ઐશ્વર્ય (શાન્તિ)ને કયા પ્રસંગે આવવાનો લાગ ? આનંદ પ્રસંગે તો દરેક મનુષ્ય શાંતજ રહે છે, પરંતુ ધર્માત્મા તેજ છે કે જે દુઃખ અને અપમાન કરનારા પ્રસંગોએ પણ ચિત્તને વશ રાખે, અને શોક તથા ક્રોધનો પ્રવેશ ન થવા દે

૧ ગરબાં=પહેરણ, ખમીસ વગેરે વસ્ત્રોનું ગળું

ઝફર આદમી ઉસકો ન જાનીયેગા, વો હો કયસા હી સાહિબે-ફેહમો-ઝકા,[1]
જિસે અયશમે[2] યાદે ખુદા ન રહી, જિસે તયશમે[3] ખોફે ખુદા ન રહે.

જ્યારે કોઇ એવા પ્રકારનું સામાજિક, પારિવારિક, રાજનૈતિક કે ધાર્મિક કર્તવ્ય ઉપસ્થિત થાય કે તમોને કંટાળી કટાણુ મોં કરવાની ફરજ પડે, ત્યારે નિશ્ચયપૂર્વક માનજો કે તેને કર્તવ્ય ગણવું એ તમારી ભૂલ છે; અને તમારો સમાજ, કુટુંબપરિવાર, રાજ્ય અથવા ધર્મનુ તે અંગ કે જે આવા કર્તવ્ય સાથે સબંધ ધરાવતુ હોય તેમા અવશ્ય સુધારો થવો જોઇએ.

કેટલીક સદીઓ સુધી યરોપ અને એશિયાના શિક્ષકો એમ માનતા હતા કે બાળકોના અન્તરમા શિક્ષણ ઠસાવવામાટે તેમનુ એ કર્તવ્ય છે કે જરાપણુ ન કાચ વગર તેમની [illegible] મારની જોડએ "સોટી વાગે ચમચમ વિદ્યા આવે રમઝમ [illegible] પરન્તુ [illegible] ન પૂર્ણ સાબિત થઇ ચક્યુ છે કે એ [illegible] તેઓની

ઓને નાશ કરવા સમાન છે, ખરા બ્રહ્મચર્યને ગુમાવવા બરાબર છે, અને મનુષ્યદેહરૂપી ચિંતામણીને કાગડા ઉડાડવાનું કામ સોંપવા સમાન છે.

કોરીના ઘણાખરા વેપારીઓમા એવો ચાલ છે કે તેઓ એક જાડું અને લાંબું દોરડું લઇ તેની અંદર થોડે થોડે અંતરે નાની નાની દોરીઓ ફાંસલાના આકારમાં બાંધી દે છે, અને આ નાની દોરીઓનો એક ફાસો એક ઢોરના ગળામાં, બીજો બીજા ઢોરના ગળામા બાંધતા જાય છે તે પ્રમાણે ઘણાયે ઢોરો એકજ લાંબા દોરડાની મદદથી વગના નાખી શકાય છે ઋગ્વેદના ઐતરેય આરણ્યમા લખ્યુ છે કે

> तस्य वार्तान्तिर्नामानि दामानि तदस्यदं वाचानन्त्या ।
> नामभिर्दामभि सर्व सितं सर्वं ह्रीदं नामनानि ॥ २-१- १)

અર્થ — [illegible]

(ભિન્ન) દેવતાની ઉપાસના કરે છે, તે પુરુષ બ્રહ્મને નથી જાણતો. તે દેવતાઓના પશુ સમાન છે.

જ્યાંસુધી માનવબાલ ઘણો નાનો હોય છે ત્યાંસુધી તે સ્વતંત્ર રહે છે, મસ્ત ફરે છે, તેના માટે દૂધની સરિતાઓ વહેતી રહે છે, તે સ્વર્ગમાં નિવાસ કરી રહે છે. પણ જ્યાં ઘઉંનો દાણો ખાવાનો આરંભ કર્યો, શરીરને ઢાંકતાં શીખ્યો, ભેદ-બુદ્ધિરૂપી વૃક્ષનું ફળ ચાખ્યું, "આ જૂદો છે હું જૂદો છું" નો પાઠ વાંચ્યો કે તરતજ નામ, જાતિ આદિનો ફાંસો ગળામાં આવી પડયો, ગુલામીની બેડીઓમાં જકડાયો, પશુઓની પેઠે બંદિવાસમાં પડયો, બંધનમા બંધાયો, અને સાંસારિક કર્તવ્ય માથે ચડી બેઠાં. એ બંધનો હવે તેને શ્વાસ લેવાનીએ ફુરસદ નહિ આપે, પણ ચાબુક ઉપર ચાબુક લગાવ્યે જશે.

સંધ્યાપૂજામાટે સમય રહ્યો નહિ શું કરીએ ? ધંધો છોડાતો નથી ફરજ મહા બળવાન્ છે. આજે તો સ્નાન કરવામાટે પણ વખત ન મળ્યો. ફરજ

ઑફિસમા દળણું દળનારીની પેઠે ઘંટી દળતા આવ્યા, ઘરમાં પણ ઘરને લગતું અનેક પ્રકારનુ કામ મોજૂદજ છે. સત્સંગમાટે ફુરસદ ક્યાંથી મળે ? ફરજ ! પુત્ર કે પુત્રીના લગ્ન છે. ખર્ચ પૂરો કરવા મકાન ગિરો મૂકવાની ચિંતા માથે ચડી બેઠી છે. ફરજ !

હે ખુશામત! છળ, કપટ, લાચ ! તમેજ મને તમારા રક્ષણ તળે લ્યો અને આ નિર્ધનતાના અપમાનમાથી બચાવો ફરજ! બિચારો ધન અને આબરૂની લાલસાની લાતો ખમતો ખમતો અહોનિશ દડાની પેઠે ગબડયા કરે છે, અને તેનુ નામ નાખે છે "ફરજ"

અરે ! ઓ સાચા કર્તવ્ય ! આવ, તારૂ નામ લઈને ભાલભાતની દૃષ્ટિ મારા વહાલાનુ રક્ત ચની રહી છે

> નગા ! ઉઠોકિ નીંદમે નદિયા ગુજર ગઈ,
> બચ્ચો કે સપને "ડ્રેમ્સ" મી નદીયા ગુજર ગઈ.
> કયા ખોફનાક ખ્વાબ હય, પુર દર્દ હાલ હય,
> નેકી કી રૂહો જાન પે બદિયા ગુજર ગઈ.

વહાલાઓ ! પોઢેલા બાળકના ઉપર સવારના પહોરમાં જાડી ધાબળી પડેલી હોય તેની પેઠે આ સાંસારિક કર્તવ્ય મનષ્ય ઉપર ચડી બેઠેલાં હોય

અધર્મીતો એ ધાંધળીને લીધે બાળકોની આંખ ઉઘડતી નથી, અને ઉઘડે તો ધાંધળી ભારે હોવાને લીધે તેમનાથી ઉઠાતું નથી. તેમનો સાદ પણ (અધર્મિષ્ઠ) દોકાઈ જઈને માના કાનસુધી પહોંચી શકતો નથી. વહાલી આ મીઠી મીઠી, ઉંઘજ કડવાં સ્વપ્ન લાવી રહી છે. જો તમો પોતે ધાંધળીને નથી દૂર કરી શકતા તો મોટેથી બૂમ પાડો. કોઈ પણ પ્રકારે અંશરૂપાનો સાદ જગદમ્બા (ઉમા) બ્રહ્મવિદ્યાને કાને પાડો. તમારી વહાલી મા (શ્રુતિ-ભગવતી) તરતજ તમોને એ બોજા તળેથી ઉંચકી લઇને છાતી સરસા ચાંપશે, અને અમૃતરૂપી શક્તિદાતા દૂધ (જ્ઞાન) ધવડાવશે.

એ તે દેશના રહેવાસીઓ! કે જ્યાંની સ્ત્રીઓ (સાવિત્રી) પોતાની પવિત્રતાના યોગે યમરાજના પંજામાંથી પુરુષને છોડાવી લાવતી હતી, અને ત્યાંના પુત્રો (નચિકેતા) સાક્ષાત્ મૃત્યુના મુખમાંથી અમૃત કાઢી લાવતા હતા; પ્રિય ભારતનિવાસી! જરા વિચારીને કહે કે તું પોતાને અમર જાણે છે કે મરી જવાવાળો? તારા અંતરમા હરવખત આનંદજ આનંદ પ્રકાશે છે કે શોક અને ક્રોધનો અંધકાર છવાયેલો રહે છે? તારી અંદર અનંત શક્તિ નજરે પડે છે કે સડતી દુર્બળતાની દુર્ગંધ ઉઠે છે? જો તું નાશ વાન, દુઃખી અને નિર્બળ છે, તો તે તારાજ પાપનું ફળ છે, કેમકે તું ગોહત્યા કરી રહ્યો છે બુદ્ધિરૂપી ગાયને તું સાંસારિક ઇચ્છાઓના હાથમા વેચી રહ્યો છે; અનિત્ય ઇચ્છાઓના દાસત્વને કર્તવ્ય સમજીને રક્ત-માંસના મંદિરનામાં ટોપલા ઉચકી રહ્યો છે

કર્તવ્યનો અક્ષરાર્થ શું છે? "જે આપણે કરવું જોઇએ-ફરજ, ધર્મ." પરંતુ શું અમુક માણસ જે કંઇ કહે તે કરવુંજ જોઇએ? અમુક રૂઢિ કે રીવાજ જે કંઇ આજ્ઞા કરે તે બજાવવીજ જોઇએ? શું કરવું જોઇએ? જો મનની ઇચ્છા હોય તો નોકરી કરવી જોઇએ, જો લોકોની પોકળ વાહવાહજ સાંભળવી છે તો લગ્ન-મરણ પ્રસંગે કરજ કરવું જોઈએ, જો શારીરિક સુખની આકાંક્ષા હોય તો સ્ત્રીપુત્રની અધીનતા સ્વીકારવી જોઇએ મારા પ્રાણપ્રિય! એ "જોઇએ" (ચાહીએ)ની ગાસડી ત્યાંસુધીજ તારી પીઠ ઉપર પડી રહી શકે છે, કે જ્યાંસુધી તને ટટ્ટુ બનાવનાર ચાહ (ઇચ્છા-કામના) તારી અંદર રહેલી હોય છે. જો એ ગાસડીનો ભાર કાઢીજ નાખવો હોય તો એ ચાહને તારે નષ્ટ કરવીજ જોઇએ.

સબકો દુનિયા કી હવસ ખાર લીયે ફિરતી હય,
કૌન ફિરતા હય ? યે મુરદાર લીયે ફિરતી હય.
ચાહ ચમારી ચુહડી અતિનીચનકી નીચ,
તું તો પૂરણ બ્રહ્મ હય જો ચાહ ન હોવે બીચ.

સમસ્ત બાહ્ય કર્તવ્યો તારીજ ચાહ ઉપર અવલંબી રહેલાં છે આ ચાહ એક એવી વેશ્યા છે કે જે નરદેહને પોતાનો ભોગ શિકાર બનાવીને ઘડીમાં આ કુકર્મ કરાવે છે તો ઘડીમાં બીજું કરાવે છે. આ "ચાહ" જ મનુષ્યને વિપત્તિના કૂપમાં પાડે છે.

હે પ્રિય ! જો તારૂં કંઇ પણ કર્તવ્ય હોય, જો તારે કંઇપણ કરવુંજ જોઇએ એવું હોય તો તે એ છે કે આ "જોઇએ" થી તારો પાલવ છોડવ. આ "ચાહ" ના ડાઘને ભૂંસી નાખ. તારે કંઇજ નથી જોઇતું. તારા કસમ, તું તો નિત્યતૃપ્ત છે ભ્રાંતિમા પડીને દીન અને દરિદ્ર કેમ બને છે ? જો તારૂં કઇ કર્તવ્ય છે તો તે એ છે કે તારા દાટેલા ખજાનાને બહાર કાઢ, અને તારી શહેનશાહતને હાથમા લે. બાકીનાં બધાં કર્તવ્યો માત્ર તારી કલ્પનાએજ જોડી કાઢેલા છે.

ચાહ ઘટી ચિંતા ગઇ, મનવા બે પરવાહ,
જિનકો કછુ ન ચાહીએ, સો શાહનપતિ શાહ

જગતને મોઢેથી ભલે તમે પોતાને ગમે તો રાજા કહેવડાવો, હિંદના તારા કહેવડાવો, પણ જ્યાલગી તમે કામનાઓના મેલા, ગંધાતાં, જીર્ણ-પુરાણા વસ્ત્રો તમારા અંગપરથી નથી ઉતાર્યા, અને જ્યાંસુધી ચિંતાઓના સૂકા ટુકડા તમારા પેટમા ચુંક લાવી રહ્યા છે, જ્યાલગી તમે સ્વરાજ્ય (પોતાના મન ઇંદ્રિયોપર સ્વામિત્વ) પ્રાપ્ત નથી કર્યું, અને જ્યાંસુધી તમે કામનાઓના દાસ બનેલા છો, ત્યાલગી તમો પ્રતિષ્ઠિત શેના ?

કામનાઓનો ત્યાગ કરવાનો અર્થ એ નથી કે તમો શબની પેઠે નિશ્ચેષ્ટ અને ગતિશૂન્ય બની જાઓ, પરંતુ તેનો અર્થ એ છે કે આ વિશ્વવાટિકામા એક સામાન્ય મજૂરના જેવુ જીવન ગાળવાને બદલે તમે તમારા સત્ય પ્રતાપ અને ગૌરવની સાથે સેલ કરો. આ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કર્યા પછી તમારે હાથે જે કઇ કાર્ય થશે તે અસામાન્ય સુંદરતા અને મધુરતાથી ભરેલુ હશે સુલતાન બાબના એક સંકેત માત્રવડે પણ કંઇનું કઇ

કરી નાખવા શક્તિવાન હોય છે, પણ ભયભીત અને દીન દાસથી શું બની શકે?

જગતની બીજી બધી બાબતો તમારે માટે ઐચ્છિક છે. જો કાંઇપણ ફરજિયાત હોય તો તે સર્વ કામનાઓને નષ્ટ કરનાર બ્રહ્મવિદ્યાની પ્રાપ્તિ છે. હે ત્રિગુણાનંદિત ! તારેજ માટે વેદમાં લખ્યું છે કેઃ-

पादोऽस्य विश्वाभूतानि त्रिपादस्यामृतंदिवि । ઋગ્વેદ મંડલ ૧૦ સૂક્ત ૯૦)

અર્થઃ-તેના ત્રણ ભાગ આનંદમય અવિનાશી સ્વર્ગમાં છે, અને માત્ર એકજ ભાગ સંસારમાં.

આપ્રમાણે છે, તો પછી સંસારની ચિંતાઓમાં કેમ ગચીપચી પડ્યા છો?

એક અંગ્રેજ કવિ કહે છે કે " મે [illegible] અને વાકાસુક [illegible] માર્ગોદ્વારા તે સત્યાની ખોળ કરી [illegible] સત્ય મને પરમેશ્વર સુધી લઈ જઈ શકે; પણ જે જે પ્રત્યેક નવા માર્ગ ઉપર [illegible] પ્રકાશ કર્યું [illegible] સત્ય તો મને હજી [illegible] પડ્યું [illegible] બુદ્ધિ [illegible] પણ જેટલી તીવ્રતાથી હું [illegible] અને શિક્ષક, પુસ્તક [illegible] વધારેજ કરી [illegible] અવસ્થા લાગવી [illegible]

[illegible]

यत्ज्ञानान्नापरो लाभो [illegible]

यज्ज्ञानात्परं ज्ञानं तद्ब्रह्म [illegible]

[illegible]

વધારે [illegible]

નથી. તે [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

રાજાઓ પોતાના પુત્રને રાજ્ય આપે છે, જમીન આપે છે અને ધન રત્નાદિ પણ આપે છે ઘડાને અથવા અગ્નિને [illegible] આવું આપવાનું કેમ સૂઝ્યું ? આ ઉપરથી નિરાશ્રત માનવોને એમ જણાશે કે દરિદ્ર હશે, પરંતુ અરે ! બ્રહ્માને તો સમસ્ત પૃથ્વીના રચનાર અને સ્વામી કહ્યા છે, તથા ઇંદ્ર આદિ સમસ્ત દેવો કરતા પણ વધુ કહ્યા છે, તો પછી તે દરિદ્ર કેવી રીતે હતા ? [illegible] તેને [illegible] હતો, [illegible] સમસ્ત [illegible] પ્રાણીઓને ઉત્પન્ન કર્યાં તે [illegible] વસ્તુના [illegible] સમસ્ત વસ્તુઓમાં [illegible] (સપુત્રને) [illegible] જગતની ચાવી) [illegible] અધિકારીને [illegible] આપી અને [illegible]

[illegible] આત્મક [illegible] શરથી [illegible] નાનીના [illegible] એજ [illegible] રીતથી, [illegible] મારી [illegible]

[illegible] જવા [illegible] છતા પણ [illegible] પોતાના કિર-

દોલત)ને જ્ઞાનીના ચરણને ત્યજે છે, અને ધૂળ જેવી તુચ્છ વસ્તુ માયા પર મનને જોડે છે

ચાકે [illegible] હૈ [illegible] દ પાસ,

[illegible] કી જો મિલે [illegible] કી [illegible]

એ પણ ખરું છે કે [illegible] ના મનુષ્યના હૃદયમાં વે[illegible] [illegible] નથી [illegible]

[illegible] વને ડીના [illegible]

નાખે છે [illegible] ગધન

તેને નાખે છે [illegible]

[illegible]

શોરીદગાને—હુસ્ને—જમાલો—જલાલે—યાર,
તસ્કીને-દિલ બ મિટ્કે-હૂ આલમ કુજા કુનંદ ?
દીવાન ગાને—આદિયા પયમાયે ઈશ્કે ઊ
હફ્ત આસમાન ચશ્મ ઝદન ઝેરે પા કુનંદ.

અર્થ:-જેઓને તારી પ્રેમરૂપ પાંખોની છાયામાં સ્થાન મળ્યું હોય તેઓ હુમા[1] પક્ષીની પાંખોનો વિચાર સરખોયે મનમાં શા માટે આવવા દે ? પ્રિયતમના તેજ અને સૌંદર્યની લગની જેને લાગી હોય તેવાઓને આ લોક અને પરલોક બંનેનું સ્વામિત્વ પણ શાંતિ કેમ કરીને આપી શકે ? તેની લગનીમાં જંગલમાં વિચરનારા દિવાનાઓ તો નિમિષમાત્રમાં સાતે સ્વર્ગોને પગ તળે રગદોળી નાખે છે.

બ ગદાઈએ દરત શાહીયે આલમ ચે કુનમ ?
તાજ બક્ષાને જહાં નદ ગદાયાને ચંદ.

અર્થ –તારા દ્વારની ભિક્ષુકતાને બદલે જગતની શહેનશાહી મળે તો પણ તેને લઈને શું કરું ? કેમકે તારા કેટલાક ભિક્ષુકોએ તો સમસ્ત જગતનો મુકુટ તેમના મસ્તકપર હતો તેનું પણ દાન કરી દીધું હતું

બર દરે મયકદએ ઈશ્ક ને કલન્દર બાશન્દ,
કિ સિતાનંદો દેહન્દ અફસરે શાહનશાહી

અર્થ –તારી પ્રેમમદિરાના હાટ ઉપર એવા મદોન્મત્ત કલન્દરો બેઠેલા હોય છે કે જેઓ બાદશાહીની આપ લે કરી શકે છે

यस्त्वात्मरतिरेव स्यादात्मतृप्तश्च मानवः ।
आत्मन्येव च सन्तुष्टस्तस्य कार्यं न विद्यते ॥(भ० गी० ३.-१७)

અર્થાત જેઓનો આત્મમાત્ર પ્રેમ છે, આત્મામાત્ર જેઓ તૃપ્ત છે, આત્મામાં જ જેઓ સંતુષ્ટ છે તેમને માટે કામ કયું અને ક્યાં હોય ?

જિસ નીતિ ઈશ્ક નમાઝ, ચાહ કોઈ પડે પઢાવેગા ?

અર્થાત્ પ્રેમ જેની સ ન્ધ્યા નમાઝ-પ્રાર્થના છે, તે શું બનાવટી કે બણાવશે ?

૧.હુમ એક [illegible] પક્ષી [illegible] સુખ [illegible] મનાય છે, અને એમ મનાય છે કે જેના [illegible] ઉપર તેની [illegible] છાયા પડે છે તે મહાન રાજવિરાજ [illegible]

હર કે સાહિબ શવદ અઝ બાદએ ઇશ્કાં સરમસ્ત,
હમ ચુ ખુર્શેદ દરીં દાયરા તન્હા ગરદદ.

અર્થ:—હે સાહેબ ! જે કોઇ જ્ઞાનની મદિરાથી ઉન્મત્ત થયેલા હોય, તેઓ સૂર્યની પેઠે આ વર્તુલની અંદર એકલાજ ફરે છે.

એક મન થા સંગ ગયા સ્યામકે, કોન ભજે જગદીશ ?
ઉધોજી મન ન ભયે દસ બીસ.
બેહરીસ્ત બેહરે ઇશ્ક કે હીચશ કિનારા નીસ્ત,
ઈંજા જુઝ ઈંકે સર બ સિપારંદ ચારા નીસ્ત.

અર્થ:— પ્રેમનો સમુદ્ર એવો છે કે તેમાં પડનારે શિર આપી દેવા સિવાય બીજો ઉપાયજ નથી, કેમકે એ સમુદ્રને કાંઠો-કિનારોજ નથી.

રેહ રેહ વે ઇશ્કા મારયાઇ, કહો કિસનું પાર ઉતારયા ઇ ?

વેદાંત નવયુવકોનાં શ્વેત વસ્ત્ર ઉતરાવી લાલ કફની પહેરાવે છે, તેમની સ્ત્રીઓની આંખોના સુરમાને ગરમ ઉષ્ણ અશ્રુધારામાં વહેવડાવે છે, તેમના વૃદ્ધ માતાપિતાને લોહીનાં આંસુ રોવડાવે છે

ની સઇયાઁ ! મૈં કતદી કતદી લુટી
પવી પગડી પિછવાડે રેહ ગઇ, હત્થ મેરિયે તન્દે ટુટી,
સઇયાઁ વન્હિયાં પિન્ડો છલડી લાડી, દાગ મરેંદા ઝુટી,
આખુ સવારી સદ ગએ સારે બાકી રહી ન લુટી
બલા રોયા મેરા ચરખા ટુટલા જિંદ અઝાબોં છુટી,
ગહને ગવાએ, હુઇ બે ફિકરી, નહીં કન્યાં ખુટી

પરંતુ હે લૌકિક સુખવાસા ગેહીના દશ ' તત્ત્વરૂપ સૂર્યના આકર્ષણની દશા તું શું જાણે ? અહીં ... નારાનસાનુ વિઘન ન કરતો.

અય તુરા ખારે બપા ન શિકસ્ત. ... દાની કે ચીસ્ત
હાલે શેરાની કે શમ્શીરે બલા બર સર ખુરંદ ?

અર્થ—જેના પગમાં કોઈવાર કાંટો સરખો વાગ્યો નથી એવા તું શિરપર વિપત્તિની તલવારો ઝીલનાર સિંહોની સ્થિતિને શું જાણે ?

તરસામ કે ... ન ... ... પુસ
... ... મ

અર્થ—મને ભય છે કે ... ...

રા. ૧૧

ઉપદેશકની) હલાલ (વિહિત) રોટલી અમારા હરામ (નિષિદ્ધ) જાતની પાછળ ન રહી જાય !

(કવિવર હાફિઝના આ શેરનો અર્થ એ છે કે ધર્મશાસ્ત્રાનુકૂલ આચરણ કરવાવાળા કર્મકાણ્ડીઓ પ્રભુના સાચા પ્રેમીઓ કરતા આગળ વધેલા નથી પણ પાછળજ છે)

તે માણસોને કોણ ખરાબ કહી શકે જેમને —

સૂઝે નહિ દિનરાત તેરે ધ્યાન મે પ્યારે,

અપની તો સહર હય યહી ઔર શામ યહીહય.

त्वमेव माता च पिता त्वमेव। त्वमेव बंधुश्च सखा त्वमेव ॥

त्वमेव विद्या द्रविण त्वमेव। त्वमेव सर्वं मम देव देव ॥

અર્થઃ-હે ઇશ્વર ! આપજ મારી માતા છો, અને પિતા પણ આપજ છો, મારા બંધુ પણ આપજ છો અને મિત્ર પણ આપજ છો; વિદ્યા પણ આપજ અને ધન પણ આપજ છો, હે દેવોના દેવ ! આપજ મારૂ સર્વ કંઈ છો

કિશ્વરે દિલ બતૂ દાદમ કે તૂઈ હાકિમે ઊ,

હાકિમે ગુઝ તૂ દરી કિશ્વર અગર હસ્ત, બિગો

અર્થ -હે પ્રભો ! મારૂ હૃદય રાજ્ય મે તને સોંપી દીધુ, કે તુજ તેને શાસક છે એમા જો તારાસિવાય કોઇ બીજો શાસક હોય, તો દેખાડ

શુ તે લોકો ઉપર કર્તવ્ય પાલનમા કમી કરવાનુ આળ મૂકી શકા છે, કે જેઓ સંસારીદૃષ્ટિથી તો એક પ્રકારે 'સ્વાગતમ્ ! હે સુધા-મૃત્યુ વાહ વાહ !" એવુ કહેતા કહેતા સુધા-મૃત્યુનો પ્યાલો ગટગટાવી ગયા છે જેમનો પ્રિય પતિ કિવા પુત્ર જ્ઞાનાગ્નિમા સ્વાહા થઇ જાય, એવી પત્ની અને માતા-પિતા એના કરતા બીજુ કયું મોટુ અહોભાગ્ય ઇચ્છી શકે ?

यो वा एतामेव वेदापहत्या पाप्मानमनन्ते स्वर्गे लोके ज्येये प्रतितिष्ठति प्रतितिष्ठति । (ઉપનિષદ્)

અર્થ -જેણે બ્રહ્મને પિછાણ્યો તેના સઘળા લાંછન અને પાપ ખપ્યા તે અનંત આનંદઘન અને પરમસ્વરૂપમા સ્થિર થઇ બેસે સ્થિર થઇ બેસે છે

મુરદવદ! તુ દર પાયે રેઝી ઝરથ,
યે શમસીરે હિંદી નેહી બર સરથ,
ઉમીદે હિરા સબ ન બાયદ ઝ કસ;
બરીં નસ્ત બુન્યાદે તોહીદો બસ.

અર્થ—હે વાદી! તે (બ્રહ્મવેત્તા)ના ચરણમાં તું સુવર્ણ મૂકે, અથવા તેની ડોકઉપર હિંદી શમસીરનો ઘા કરે તોપણ શું? તેને કશાની આશા કે ભય નથી અદ્વૈતનો પાયો આ ઉપરજ રચાયલો છે. બસ.

વેદાંત જે કોઇને આવી રીતે કર્તવ્યથી બેપરવા બનાવે તેનું તો અહો ભાગ્ય! બીજું શું જોઇએ? પ્રિયતમ પોતેજ આવીને પ્રેમના આવેશપૂર્વક પ્રિયાનાં વસ્ત્રો ઉતારવા માંડે તો તો ભાગ્યોદયજ થયોને! તેનું તો સૂતેલું ભાગ્ય જાગી ઉઠયું. બીજા શેના માટે જન્મ લીધો હતો ? તે આંખો, જે પ્રિયતમના મુખરૂપી દીપકઉપર પતંગીયા નથી બની, તે કાગડા ઉડાવનાર ગોફણનો ગોળોજ કેમ ન બની? તે કાન, જે પ્રિયતમનીજ ચર્ચા સાંભળવામાં મગ્ન નથી રહેતા, તે આખરાનો પડીયો કેમ ન બન્યા ?

• સો સંગત જલ જાય કથા નહિ રામકી,
બિન લાડકે પ્રાન[1] ભલા કિસ કામકી ?
વો આખ કે બે નમ[2] હો, વો હો કુર[3] તો બેહતર,
વો દિલ કે હય બે દર્દ, વો જલ જાય તો અચ્છા.

જિનેં ઇશ્ક પર સિર ના દિયા, જુગજુગ જિ યા તો કયા હુવા ?
જિનેં પ્રેમ રસ ચાખા નહિ, અમૃત પિયા તો કયા હુવા ?

ભારતના મિત્ર હોવાનો દાવો રાખનારાઓ! જ્યાલગી તમારા નેત્રોની કીકીરૂપ અને કલેજાના ટુકડારૂપ નવયુવકોનો જ્ઞાનાગ્નિના કુંડમાં નરમેધ (મનુષ્ય-યજ્ઞ) થતો નહિ જુઓ, ત્યાલગી તમારા દેશનો ભાર ઉતરવાનો નથી.

तं त्वा भग प्रविशानि स्वाहा। स मा भग प्रविश स्वाहा।
तस्मिन्सहस्रशाखे। निभगाऽहं त्वयि मृजे स्वाहा॥

અર્થ:—હે ૐ! મારો તારા સ્વરૂપમાં લય કરી દે—સ્વાહા. મારા અંતરમાં તુ ઘર કરી લે—સ્વાહા. તારી માયામા સહસ્રો શાખા છે; હું તારા સ્વરૂપમાં સ્નાન કરૂં છું—સ્વાહા.

---

૧ વર વિનાની જાન. ૨ બે નમ=અશ્રુવિનાની. ૩ કૂર=આંધળી.

વેદાંતમા એવી વાતને સ્થાનજ નથી કે જગત મારૂંજ થઇ રહે, હું સારીપેઠે તેનો ઉપભોગ કરતો જાઉ, અને જ્યારે કંઇ વિઘ્ન આવી પડે ત્યારે પ્રાર્થનાઓ કરીને ઈશ્વર પાસે ઝાડુ કાઢવાનું કે દિવાનખાનું સજવવાનુ કામ કરાવી લઉ વેદાંતનો ઈશ્વર તો મહા વિશાળ મેધાવાળો ઈશ્વર છે. તે દાસ કે ચાકરનુ કામ કદાપિ નહિ કરવાનો, તમારી કામનાઓને પૂર્ણ કરવામાટે તે દનાર નહિ બને અહીં તો જ્યાસુધી સઘળી કામનાઓ નષ્ટ ન થઇ જાય, ત્યાસુધી મહારાજ દર્શનજ આપે તેમ નથી. અથવા એમ કહો કે ઈશ્વરને ... એજ્યે ... કામનાઓ સઘળી ... થઇ જાય છે

... નમનદ અમરા

... મનુષ્યાદિની અવર

... નથી બચી શકતું

... નથી, અ...

વેદાન્તના ...

બેઠત રામહિ, ઊઠત રામહિ, બોલત રામહિ, રામ રહ્યો હય,
ખાવત રામહિ, પીવત રામહિ, ધામહિ રામહિ, રામ ગહ્યો હય;
જાગત રામહિ, સોવત રામહિ, જોવત રામહિ, રામ લહ્યો હય,
દેતહુ રામહિ, લેતહુ રામહિ, સુંદર રામહિ, રામ રહ્યો હય.

કૈસે હમ કિસકી પૂજા ઔર લગાયે કિસકો ચંદન હમ ?
સનમ હમ, દૈર હમ, બુતખાના હમ, બુત હમ, બરેહમન હમ.

ગેહે અઝ ઝુલ્ફત પરેશાનમ, ગેહ અઝ રૂયે તૂ હયરાનમ,
હમીં કુફ્રસ્તો ઇમાનમ, હમીં લયલો નહારે મન.

અર્થ:-કોઈ વખત તારી (પરમાત્માની) કેશલટો (માયા) જોઈ વ્યાકુળ બની જાઉં છું, અને કદિ તારા મુખનું (સ્વરૂપનું) દર્શન કરી સ્તબ્ધ થઈ જાઉં છું આજ મારી નાસ્તિકતા અને આસ્તિકતા છે, અને એજ મારાં રાત્રિ અને દિવસ છે

તેરા જન રામ રસાયન માતા
પ્રેમ રસાયન જાકો ઉપજ્યો, છોડ ન કિતકું જાતા,
ઉઠત હરહર, બૈઠત હરહર, હરહર ભોજન ખાતા,
અડસઠ તીરથ મજ્જન કીને, સાધુ ધૂરી ન્હાતા,
સફલ જનમ હરજનકા ઉપજ્યો જિન કીનો સોત બિધાતા.

તુરા ગોયમ, તુરા જોયમ, તુરા દાનમ, તુરા ખાનમ.
અર્થ –તને કહું ને તને શોધું, તને જાણું ને બોલાવું

પુરસદ દોસ્તા કે કુજા મીરવી ? બુગો
મુશ્તાકમ ઐ પુરસી?–ગરે યાર મીરવમ
અર્થ –પૂછે જો દોસ્તો કે "ક્યાં જાવ છો? ના કહું
પ્રેમીને શું પૂછો છો ? પ્રીતમને ત્યાં જ જાઉં છું
યાર ગુફ્તા "કીસ્તી?"–ગુફ્તમ "અનાગાએ શુમા,"
"અઝપયે કુજા દારી, બેગો ?"–ગુફ્તમ "અઝકૂયે શુમા."
અર્થ:-મિત્રે પૂછ્યું "તું કોણ છે ? –કહ્યું મેં "પ્રયાસક તારો,"
"કહે, ક્યાં જવાનું ધાર્યું છે ?" "તારી ગલીના દ્વારપર"
સબાહે ઇદ કે મર્દુમ બ કાદીઆર રવન્દ,
બજા કયાને મુહબ્બત બકૂયે યાર રવન્દ.

અર્થ:-ઇદની સવારમાં જ્યારે અન્ય મનુષ્યો પોતપોતાના તરફ જાય છે, ત્યારે પ્રેમની પીડા સહન કરનારાઓ પોતાના પ્રિયની ગલી જાય છે.

અપની તો સેહર[1] હય ચેહી ઔર શામ ચેહી હય.

મહાદેવે વામદેવને કહ્યું છે કે:–

अंतर्योगं बहिर्योगं यो विजानाति तत्त्वतः ।
त्वया मयाप्यसौ वंद्यः शेषैर्वैचस्तु किं पुनः ॥

અર્થ:-જેણે અંદર અને બહાર એક આત્મદેવને જાણ્યો, તે તો (શિવને) અને તારે (વામદેવને) પણ વંદન કરવા યોગ્ય છે, તો પછી બીજાઓને, માટે વંદનીય એમાં તો સંદેહજ કેવો ?

અવતારોવિષે પુરાણોમાં લખ્યું છે કે જેઓએ ભગવાન સાથે શત્રુતા જાહેર કરી, અને તેમની સાથે યુદ્ધ અને સંગ્રામ કર્યા, તેમનું બહુજ કલ્યાણ થઇ ગયું, કેમકે તેમને મહારાજે શીઘ્રજ મુક્તિ પ્રદાન કરી. હે પ્રિયે ! જે પુરુષ પોતાપ્રત્યે શત્રુતા રાખનારાઓનું પણ મનવાણીકર્મથી ભલું ઇચ્છે છે, જે તેમની સેવામાં પોતાની વહાલામાં વહાલી વસ્તુ અર્પણ કરવાને તત્પર રહે છે, જેના રોમેરોમમાંથી પ્રેમ ટપકે છે, જેની આંખોમાંથી આનંદ વરસે છે, જેના મસ્તિષ્કઉપર શાંતિરૂપી ચંદ્ર ચમકી રહ્યો છે, તે પુરુષ ભગવાનનોજ અવતાર છે એવા મહાપુરુષની તરફથી વેદાંત પર્વત જેવડા ક્રોધને અને વંટોળીયા જેવડી શત્રુતાને યુદ્ધ કરવામાટે કહેણ મોકલે છે. તેના દર્શન થતાજ ક્રોધનો પર્વત કે શોકના વંટોળીયાનું નામ બાકી રહેવાનું નથી તેમનો ક્યાયે પત્તો મળે તો કહેજો.

આ શિકાને આફતાબ અઝ દિલબરે મા ગાફિલંદ,
અય નસીહત ગો, ખુદારા રવ બબીનો, રવ બબીં.

અર્થાત્-સૂર્યના ઉપાસકો મમ પ્રિયથકી અજ્ઞાત છે, અરે શિક્ષક ! ઈશ્વરને ખાતર જઇને જો, તુ જઇને જો.

બ્રહ્મવિદ્યા એ એક એવો જાદુઇ મંત્ર છે કે જે કાળા રંગમાં અને ઠીંગણા અથવા નાના શરીરમાં તેમજ વાંકા અંગોમાં પણ એવું અને લાવણ્ય ભરી દે છે, કે આખા જગતના ઉંચા કદવાળાં અત્યંત

[1] સહર=સવાર

માનવો પણ હજારો વરસસુધી-વાંસળીથી સાપ ખેંચાઈ આવે તેમ-એક ગોવાળીયાની વાંસળીથી આકર્ષાઈને તેની ઉપર જાન કુરબાન કરવા તેના દેશમાં દોડતા આવે છે. અહો, ગોવાળ !

> તા દીદા બ ખાબ દીદા રૂયત,
> પયવસ્તા દર આરઝુયે ખાબ અસ્ત.

અર્થ:-જ્યારથી આંખે તારૂં મુખ સ્વપ્નમાં જોયું છે ત્યારથી તેને સદૈવ તે સ્વપ્નીજ ઝંખના રહી છે.

> सुरतवर्धनं शोकनाशनं स्वरितवेणुना सुष्ठुचुंबितम्।
> इतर रागविस्मारणं नृणां वितर वीर न. तेऽधरामृतम्॥

અર્થ:-આનંદ અને પ્રસન્નતામા વૃદ્ધિ કરનાર, શોકને નષ્ટ કરનાર, ધીમા સ્વરવાળી બંસુરીવડે સારી રીતે સુનેલ અને અન્ય સાંસારિક સુખોને ભૂલાવી દેનાર (વહાલા શ્રીકૃષ્ણ) નું જ્ઞાનોપદેશરૂપી અમૃત સત્યના જિજ્ઞાસુઓને મુક્તિરૂપી દાન દેવાની શક્તિ ધરાવે છે.

હાય ગોલ ચંદ્રસમાન ! હે મારા લાલ ! તું છાણ અને માટી (વિષયેચ્છાઓ) વડે હાથ કેમ ખરડે છે ? આ લીલા સારી નથી. માખણ જેવું શરીર તેં કેમ મેલું કરી નાખ્યુ ? છાણ અને માટીમા તો વીંછી (દુ:ખ) હોય છે; જો કરડશે તો મો પસારી રડવું શરૂ કરશો. તમારૂ રુદન તમારો "રામ" નથી ખમી શકતો. મારા નાનેરા ! આવ, તને નવડાવું, ધોવડાવું, દૂધ પાઉં, તુ ગોવાળીયો નથી. તુ તો દ્વારકાધીશ (જલસ્થલનો સ્વામી) છે. છત્ર-સિંહાસનનો અધિકારી છે. આ ગાંડપણને છોડી દે.



उन्नतिनो मार्ग

(૨૪ સપ્ટેમ્બર ૧૯૦૫ના દિવસે આપેલુ વ્યાખ્યાન)

વ્યાખ્યાનનો આરંભ કરવા પહેલા રામ તમને એમ કહેવા ઇચ્છે છે કે આત્મ-પૂજા અને આત્મ-સમ્માન એ શબ્દોના શા અર્થ થાય છે લોકો તેમના ખોટા અર્થ કરે છે જો તમે આત્માને પરિમિત માનતા હો અને સ્વ એટલે ફક્ત પોતાનુ શરીર એમજ માનતા હો, તો સ્વમાનનો અર્થ અહંકાર અથવા અહંમન્યતા થશે, અને એમ માનવું તે તો પાપજ છે પણ જો સ્વનું તાત્પર્ય ઈશ્વરનુ સ્વરૂપ માની તો તો સ્વમાન કરતા ચઢિયાતું બીજુ કોઈ પુણ્ય નથી રામ આપને વિનતિ કરે છે કે વ્યાખ્યાન એકાગ્રતાપૂર્વક સાભળો તમો ભગવત્સ્વરૂપ છો તમો અનંતસ્વરૂપ હોવાથી તમારી અંદર પરિચ્છિન્ન સાંસારિક વિચારો નજ રહેવા જોઈએ

કોઈ એક રાજાનો પુત્ર પોતાના નોકરો વચ્ચે જઈ બેસતો હોય, અથવા કોઈને બીભત્સ શબ્દો સંભળાવતો હોય, તે વખતે જો તેને એમ કહેવામાં આવે કે " તમે આ શુ કરી રહ્યા છો ? એ તમોને ન શોભે તમો રાજાના પુત્ર થઈ આવા નીચ લોકોમા બેસો છો અને તમો જીહ્વાને આવા બીભત્સ શબ્દો બોલી અપવિત્ર બનાવો છો ! "તો તત્કાળ તેને પોતાની અસલ સ્થિતિનુ ભાન થઇ આવે છે અને તે લજ્જિત બની જાય છે તેજ પ્રમાણે તમો પણ તમારા સ્વરૂપનુ ધ્યાન ધરો તમારૂ સ્વરૂપ તો પરમેશ્વર છે તે સ્વરૂપ તો ત્રિલોકને આનંદ આપનારૂ છે, સૂર્યને પ્રકાશ અને ચંદ્રને શીતળતા આપનારૂ છે માટે તે રાજપુત્રની પેઠે તમો પણ તમારા

વિચાર અને કાર્યોથી લજ્જિત થઇ પોતાની જાતને સાંસારિક વસ્તુઓમાં એટલી બધી આસક્ત ન થવા દો. તમારા સ્વરૂપને ઓળખો, તેને બરાબર પિછાનો. જુઓ તમારો ગાયત્રી મંત્ર શું શીખવે છે ? રામ તમને એ મંત્ર નહિ વાંચી સંભળાવે, પણ ફક્ત તેનો આશયજ જણાવશે. એ મંત્રનો આશય એવો છે કે મારી બુદ્ધિ પ્રકાશિત થાઓ; કેમકે સૂર્ય, ચંદ્ર અને તારાઓને જે પ્રકાશ આપે છે તે મારો આત્માજ છે. વસ્તુસ્થિતિ આમ હોવાથી રામ કહે છે કે જે લોકો અભેદવાદી હોય તેઓ પોતાની અભેદદૃષ્ટિને સન્મુખ લાવીને, તથા જેઓ ભેદવાદી હોય તેઓ ભેદદૃષ્ટિ ધારણ કરીને તે જ્યોતિ-સ્વરૂપનું ધ્યાન ધરે. એ ધ્યાન એજ છે કે બહારના તમામ પ્રકાશોનું તેમજ આંતરિક જ્ઞાનજ્યોતિનું બન્નેનું મૂળ માત્ર હૃદયમાંજ છે. મારા હૃદયમા તેજ દીપક બળે છે, અને તેજ જ્યોતિ પ્રકાશમાન છે. હવે રામ આજના વિષય ઉપર આવે છે.

વિષય અત્યંત વિશાળ છે તેથી તેના એકાદ ભાગ ઉપરજ રામ વિવેચન કરશે. સાધારણરીતે લોકો એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે આ "ઉન્નતિ, ઉન્નતિ"ની બૂમો મારનાર કયાથી નીકળ્યા છે? અરે ભાઇઓ ! પોતાને ઘેર બેસી અમન-ચેનમા જીવન વ્યતીત કરવામા સુખ છે, કે ઉન્નતિ ઉન્નતિની પીડા માથે વહોરી લેવામા ? લોકોની જીહ્વા ઉપર તો આજ શબ્દો છે કે "અમોને અહીંજ રહેવા દો, અમો આગળ વધવા નથી માગતા" અને પોતાનું વર્તન પણ તેઓ એજ પ્રમાણે રાખે છે તેઓ કહે છે કે—

ન કદરે દર નફ્સ રાહત બુવદ બિનગર તફાવતરા,
દવીદન, રફતન, ઈસ્તાદન, નિશસ્તન ખુફતનો મુર્દન

અર્થાત્‌:—ગતિનો અભાવ જેટલો વધારે તેટલોજ આરામ પણ વધારે, દોડવા, ચાલવા, ઉભા રહેવા, બેસવા, સૂવા અને મૃત્યુસ્થિતિ વચ્ચેના તફાવત ઉપરથી જોઈ લ્યો

પરતુ આ આરામ શુ છે ? એ તો ક્ષણભંગુર છે એ અવસ્થા કંઈ સ્થિર રહી શકતી નથી. કોઇને કોઈ દિવસ એ આરામનો પણ અત આવશેજ. આથી વધારે આનદ તો ત્યારે જોઈ શકે કે જ્યારે એવું મૃત્યુ આવે કે તેના પછી ફરી મરવાનો વખતજ ન આવે આવા આલસ્યના ઉપાસક મહાશયોને રામ પ્રકૃતિનો એક નિયમ દેખાડવા ઈચ્છે છે વિકાસ

વાદનો ઇતિહાસ આપણને એજ ઉપદેશ આપે છે કે " આગળ વધો, **નહિ તો મરો.** " જે કોઇ આગળ વધવાની ના પાડશે તે ચગદાઇ જશે. તે સિવાય અન્ય કોઇ ઉપાય કે આરો નથી જગતમાં જેટલા પ્રાણીઓ છે તે બધાની સ્થિતિઉપર વિચાર કરવાથી એજ નિયમ જણાઇ આવે છે કે " આગળ વધો " જડ, ચેતન, વનસ્પતિ, દરેક ઠેકાણે એજ નિયમ સામ્રાજ્ય ભોગવી રહ્યા છે જંગલી જાતિઓ અને પશુઓની સ્થિતિનાં વર્ણન વાચવાથી પણ એજ જણાઇ આવે છે, કે તેમના રક્તના એક એક ટીપાઉપર એમ લખાયનુ છે - " આગળ વધો. અને એ તદ્દન સાચુ કહ્યુ છે, કે ઉન્નતિ **પ્રયાસથી પુરુષાર્થથી પરિશ્રમથી અને કષ્ટ વેઠવાથી થાય છે** જે વ્યક્તિ પરિશ્રમ અને પ્રયત્ન નહિ કરે તે નષ્ટ થશે અને ચગદાઇ જશે ગાડીમા જો ના ગાડાનુ કામ ગાડીને એથી આગળ લઇ જવાનું છે તેથી જ્યારે તે નથી ચાલતો અને અટકો પડે છે ત્યાર [illegible] તેને ચાબુ [illegible] ચાબુ [illegible] વ્યક્તિઓ અને જાતિઓની પણ તેવી [illegible]

જે વ્યક્તિ અથવા જાતિ આગળ વધવાની ના પાડે છે તેને દૈવ અથવા પ્રકૃતિનો નિયમ ફટકા મારે છે આ નિયમ અટલ છે તમા [illegible] પણ [illegible] ની પરમેશ્વર [illegible] પણ જાતિ અથવા [illegible] પક્ષ [illegible] તેન નિયમાનુસાર વર્તે છે તેને [illegible] અને [illegible] તેના નિયમનો ભંગ કરે [illegible] જુઓ કે તમો સાસારિક [illegible] શિક્ષા પામ્યા તો પછી [illegible] વધવાની ના [illegible] દર્શા [illegible] ના નિયમ " [illegible] પોતાની [illegible] અથવા જડતા [illegible] સાચુ કહ્યુ છે આ [illegible] જો એ વસ્તુને સ્થિર

અસ્થાને રાખીએ તો તે તેજ સ્થિતિમા સદૈવ રહેશે, અને જ્યાસુધી કોઈ ચેતન વસ્તુ તેની ઉપર કાર્ય ન કરે ત્યાસુધી તે પોતાની સ્થિતિ બદલશે નહિ એજ પ્રમાણે જો એક વસ્તુને ગતિમા મૂકવામા આવે તો તે હમેશા ગતિમાંજ રહેશે, અને જ્યાસુધી કોઇ ચેતનવસ્તુ તેની ઉપર કંઈ ન કરે ત્યાસુધી તે પોતાની ગતિમાન સ્થિતિને છોડશે નહિ આ નિયમને સ્થિરતાનો નિયમ પણ કરે છે તેથી આ [illegible] ન વધવુ અથવા એમ કહો કે પોતાની સ્થિતિ પરિવર્તિત ન કરવી એનુંજ નામ જડતા તમોગુણ—અને [illegible] છે [illegible] વૃદ્ધિ અથવા [illegible]નો છે તેનાથી [illegible] પ્રાપ્ત થાય છે [illegible] જડતા ઉપર પોતાનો [illegible] અથવા કાબુ [illegible] વધવાની તથા સ્થિતિમા પરિવર્તન [illegible]

[illegible]

હતી. તે ભિન્ન ભિન્ન રૂપ ધારણ કરે છે, અર્થાત્ માછલી, દેડકું, ઉંદર, વાનર વગેરે દશાઓમા થઈ સૌની પછી મનુષ્યની અવસ્થા ધારણ કરે છે તેથી સ્પષ્ટરીતે સિદ્ધ થાય છે કે સસારમા મનુષ્ય સૌથી છેલ્લો ઉત્પન્ન થયો છે, અને તે પાશવિક અવસ્થાઓ ભોગવીને તે પછીજ મનુષ્ય બનેલો હોવાથી હજુસુધી તેનામા તમોગુણનો ભાગ રહી ગયેલો છે, અને તેજ કારણથી તેનામા પાપ જોવામા આવે છે પાપ અથવા પુણ્ય એ સાપેક્ષ શબ્દો છે જે વસ્તુ એક સ્થિતિમા પાપરૂપ હોય તેજ વસ્તુ બીજી સ્થિતિમા પુણ્ય રૂપ થઈ શ[illegible] છે [illegible] ને માટે [illegible] પાપ નથી તે વૃદ્ધને માટે પાપ છે [illegible] પોતાના [illegible] પુસ્તકોનું અધ્યયન કરે તો તે તેના મા[illegible] [illegible] વિદ્યાર્થી પોતાના [illegible] તો તે તેના [illegible]

[illegible]

બાઇસિકલના પૈડાની ઠેસ તેને નહિ વાગે અને તેને કંઇ દુઃખ નહિ થાય. જો તે અટકી પડે, અથવા તમારી બાઇસિકલ કરતાં પોતાની ગતિ મંદ બનાવી દે તો તે જરૂર પૈડાની નીચે આવી જશે. હા, તેને બચાવ વાનો એક ઉપાય એ છે કે તમો પોને તમારી બાઇસિકલને રોકી લ્યો. તેવીજ રીતે કાળચક્ર ચક્કર લગાવ્યે જાય છે. જો તેની સાથે સાથે દોડશો તો તો સિમ્ફુળ છે. નહિ તો તેની નીચે દબાઈ મરવુંજ પડશે; કેમકે પરમેશ્વર પોતાના પૈડાને રોકવાનો નથી. તેના નિયમ અટલ છે તે સદા પ્રચલિત છે એમા કોઇને માટે પક્ષપાત નથી.

માટે ઉન્નતિ કરો, નહિતર ચગદાઇ મરશો, પીસાઇ જશો, નષ્ટ થઇ જશો. જે જાતિયો આગળ નથી વધતી, તે સદૈવ પાછળજ પગલા ભરે છે અને જે માર્ગપ્રવર્તન પાપ ગણે છે તે જાતિઓનો નાશજ થાય છે. નામ આ શબ્દોની વ્યાખ્યા નહિ કરી બતાવે તેના અર્થ તો તમો સ્વતઃ સમજી ગયા હશો. આ ઉપરથી એજ સાગર નીકળે છે કે ઉન્નતિ એટલે પ્રયત્ન અને પુરુષાર્થ

ઉન્નતિ એટલે પ્રયત્ન એ ખરૂ, પરતુ પ્રશ્ન એ ઉઠે છે કે પ્રયત્નથી શુ થઇ શકે એમ છે ? પ્રત્યેક વસ્તુ પ્રારબ્ધને અધીન છે, એટલે કે ભાગ્ય ઉપર અવલબી રહેલી છે આ વિષય એવો છે કે તે ઉપર એક સ્વતન્ત્ર વ્યાખ્યાન આપવુ જોઇએ પરતુ તેનો સક્ષેપમા ઉત્તર આ પ્રમાણે છે -

જે લોકો એમ કહે છે કે પ્રત્યેક કાર્ય ભાગ્યથીજ થાય છે, તેઓ પણ ચાલ્યા છે, પણ તેઓ એ સિદ્ધાન્તનો ઉપયોગ કરવામા ભૂલ કરે છે ઉદા હરણ તરીકે જ્યી ઋતુ હોવછે તેવીજ માફકનાની રીતભાત પણ બની જાય છે શિયાળાની મોસમમા તમે ઉનના વસ્ત્ર પહેરો ઘરમા રહેશો, આગ સળગાવશો વગેર વગેરે કરશો, અને ગરમીની ઋતુમ મેદાનમા રહેશો, પાતળા વસ્ત્ર પહેરશો ઠડુ પાણી પીશો વગેરે વગેરે

હવે એમા ઋતુનુ બદલાવુ તે દૈવ-ઇચ્છા અથવા ભાગ્ય કે પ્રારબ્ધ છે, અથાત તે એક નિયત વસ્તુ છે અને આ પ્રારબ્ધ આખા દેશ ઉપર પ્રભુત્વ ભોગવે છે પરતુ ઋતુઅનુસાર વસ્ત્રપરિવર્તન અને બીજા આચરણ બનાવવા તે તો આપણાજ પુરુષાર્થ પર આધાર રાખે છે બદલાવટી ઋતુ એમા કઇજ કરી શકતી નથી પ્રાર ને રીતે કે, વિદ્વાન અભ્યાસ

કરે છે, ન્યાયાધીશ કજીયા પતાવે છે. આ સઘળા લોકો પોતપોતાનાં કાર્યો સૂર્યની સહાયતાથી કરે છે; કેમકે તેઓમાં કામ કરવાની શક્તિ અન્ન ખાવાથી આવે છે; અને તે અન્ન સૂર્યના પ્રકાશ અને શકિતને ખાઈનેજ પેદા થાય છે. આ હકીકત જોતાં સૂર્યનો પ્રકાશજ આ જગતનાં સર્વ પ્રાણીઓમાં આવીને કાર્ય કરે છે. દીપકના પ્રકાશમાં જે જ્યોતિ છે તે પણ તેણે સૂર્ય પાસેથીજ મેળવી છે. તેથી સ્પષ્ટ થાય છે કે વસ્તુત: ઉપર જણાવેલા સર્વ લોકોનાં કાર્યોને કરવાવાળો સૂર્યજ છે; પરંતુ સૂર્ય ઉપર કેમ કોઈ પણ ચોરીનું આળ નથી ચઢાવતું? તેને કેમ અપરાધી ઠરાવવામાં નથી આવતો? કારણ એજ કે સૂર્ય તો એમાં માત્ર પ્રકાશ અને શકિત આપનાર પદાર્થ છે. તેણે તો વકીલ, વાદી અને ન્યાયાધીશ દરેકને જેવી શકિત આપેલી છે તેવીજ ચોરને પણ આપી છે. ધારો કે એક માણસને બીજાને ધક્કો વાગવાથી તે પડી ગયો. એમાં એના પડવાનું કારણ વસ્તુત: ગુરુત્વાકર્ષણને નિયમ છે, પરંતુ પડનારો માણસ એ નિયમની સાથે નહિ લડે. તે તો ધક્કો મારનારનેજ પકડશે. આ પ્રમાણે પ્રત્યેક મનુષ્યમાં કેટલાક ભાગ અસ્થિર છે. અને કેટલાક ભાગ સ્થિર હોય છે. સ્થિર ભાગ તે પ્રારબ્ધ અને અસ્થિર ભાગ તે પુરુષાર્થ. હવે જોવાનું એ છે કે આ બન્નેમાં કંઇ સંબંધ છે કે તેઓ એક બીજા સાથેના સંબંધથી રહિત અને નિષ્પ્રયોજન છે. રામ આ વાત તમોને વ્યાવહારિક દૃષ્ટિથી સમજાવે છે. તેમનામાં એક વિશેષ સબંધ છે. તમારૂં પ્રારબ્ધ તમેજ બનાવ્યું છે. જો પુરુષાર્થ કંઇ વસ્તુજ ન હોય તો ધાર્મિક પુસ્તકોમાં વિધિ અને નિષેધ કેમ શીખવાડ્યા છે? કહ્યું છે કેઃ—

> દર્મિયાને કેસરે દરિયા તખ્તા બન્દમ કરદઈ,
> બાજ મી ગોઈ કે દામન તર મકુન હુશિયાર બાશ

અર્થાત્ નદીના ઉંડાણમાં મને ખીલા સાથે બાંધી દીધો છે, અને વળી કહે છે કે ખબરદાર, પાલવ ન ભીંજાય!

મુસલમાન, હિંદુ અથવા ખ્રિસ્તી કોઈ પણ ધર્મના પુસ્તકો જોવાથી સ્પષ્ટ વિદિત થાય છે કે તેમણે તમારી અંદર પુરુષાર્થને અવકાશ જોયો છે.

હવે રામ બન્ને વચ્ચેનો સંબંધ બતાવે છે. રેલગાડી પાટાને છોડી આમ તેમ નથી જઇ શકતી. પાટા તેનું ભાગ્ય છે; પરંતુ ચાલવામાં તે સ્વતંત્ર

છે, અને તે તેનો પુરુષાર્થ છે પણ રેલગાડી ચાલુ થઈ તે પહેલા પાટા પણ રેલવાળાઓના અધિકારમાં હતા. તેજ પ્રમાણે એક જણ કોઈ એવા ગરીબના ઘરમા જન્મે છે કે જ્યા તેના માતા પિતાને ખાવા સુદ્ધાં મળતુ નથી. બીજો માણસ કોઈ અમીરને ત્યા અવતરે છે, અને ત્રીજો કોઈ ગાંડા કે મૂર્ખને ત્યા જન્મે છે આનું કારણ રેલના પાટાની પેઠે તેમનુ પ્રારબ્ધજ છે, પરંતુ એ પણ ધ્યાનમા રહેવું જોઇએ કે આ ભાગ્યના પાટા તેમનાજ આગલા પુરુષાર્થ અનુસાર બનાવવામા આવે છે જુઓ, કરોળિયો પોતાના મોઢામાથી તાર કાઢે છે, અને તેને એકથી બીજી જગ્યાસુધી બને છેડેથી બાંધી પુલ જેવુ બનાવી દે છે હવે તે એજ તાર ઉપર ચાલે છે પણ પોતે બનાવેલા એ રસ્તા સિવાય બીજી કોઇ બાજુએ તે જવા ધારે તો નથી જઇ શકતો. જો બીજી બાજુ તેણે જવુ જ હોય તો ફરીથી પોતાના મોઢામાથી બીજો તાર કાઢીને બીજો માર્ગ બનાવી લેવાને તે મુખ્તીઆર છે એમ કરવાથી પછી તે બીજી બાજુ પણ જઇ શકશે. તાર નીકળ્યો તે પહેલા તાર કાઢવાનુ કાર્ય એ તેનો પુરુષાર્થ હતો, પણ નીકળ્યા પછી તે તેનુ પ્રારબ્ધ બની ગયુ હવે તેને તેનીજ ઉપર ચાલ્યા વગર છૂટકો નથી.

તમે જાણો છો કે તાર કાઢવા પહેલા તેને અધિકાર હતો કે તેની મરજીમા આવે તે તરફ લઇ જાય. અર્થાત્ પોતાના પ્રારબ્ધને બનાવવાનુ પોતાનાજ અધિકારમા હતુ પણ એક વખત પ્રારબ્ધ બંધાઇ ચૂકયું એટલે પછી તેને બદલવુ હોય તો પાછી એજ યુક્તિ કરવી પડશે કે જે પહેલા કરી હતી. રેશમના કીડાની સ્થિતિ ઉપરથી પણ એજ સિદ્ધ થાય છે

એક બીજો દાખલો લો ધારો કે એક મનુષ્ય દસ્તાવેજ લખવા ઇચ્છે છે, અર્થાત્ કંઇ પુરુષાર્થ કરવા માગે છે હવે આ પુરુષાર્થ કરતી વખતે તે કરવુ કે ન કરવુ તે તેના અધિકારની વાત છે અર્થાત્ દસ્તાવેજ લખે કે ન લખે તથા દસ્તાવેજમા ઇચ્છા અનુસાર શરતો લખવાનો તેને અધિકાર છે પણ જો એક વખત લખાઇ ચુકયુ એટલે પછી તે તેની સાથે બંધાઈ ચૂકયો. એ તેનુ પ્રારબ્ધ બની ગયુ હવે એ શરતો પ્રમાણે ચાલવા સિવાય બીજો ઉપાય નથી જેમકે

યારે મન—ખુદ કર્તા રા દલાજે નીમ્ન, દર્દની પીઢ, આમદની પીઢ

અર્થાત્ મારા વહાલા! હાથે કરેલ કાર્યનો કઇ ઉપાય નથી. જે કર્યો તેજ આગળ આવશે

હય ખતે તકદીરસે ચેહ ખતે-પેશાનિયા,
પેશ આતી હય વોહીજો કે હય પેશ આનિયા

અર્થાત્ કપાળ ઉપર પડેલી આ કરચલીઓ પ્રારબ્ધેજ લખેલી લીટીઓ છે જે આગળ આવવાનુ છે તેજ માથા ઉપર આવી પડે છે

યોગવાસિષ્ઠમા લખ્યુ છે કે પુરુષાર્થથીજ સર્વ કાર્યોની સિદ્ધિ થાય છે સઘળા બુદ્ધિમાન્ પુરુષોના કામ પુરુષાર્થથીજ થાય છે પ્રારબ્ધ શબ્દ તો ફકત એવા લોકોને આશ્વાસન આપવા ઘડી કાઢવામા આવ્યો હતો કે જેઓ કોમલ ચિત્તના હોવા છતા તેમની ઉપર કઇ વિપત્તિ આવી પડેલી હોય, ત્યારે તેઓ [illegible] નહિ નહિ તો હમેશા જીવનનું સઘળુ [illegible] મનના [illegible] જમે છે તે પણ પુરુષાર્થથી, પાણી [illegible] નોકરી પણ પુરુષાર્થથીજ [illegible] અને [illegible] પણ પુરુષાર્થથીજ

આવી પ્રસ્તાવના [illegible] ઉન્નતિને સારૂ [illegible] મેળવવા [illegible]

(૧) [illegible] છે [illegible] અંધારૂ [illegible] મા [illegible] પડી [illegible] મનુષ્યને [illegible]

...ર્યો હશો, તેજ પ્રકાશોનો પણ પ્રકાશ જ્યોતિસ્વરૂપ આત્મ-
...ને જ ભૂલે એનુંજ નામ પ્રકાશ છે. આ સાંભળી કદાચ તમે કહેશો
...સારમાં જે હજારો નાસ્તિક લોક હોય છે, તેમણે શું કંઈજ ઉન્નતિ નથી
...રામ ઉત્તર આપે છે કે આ સુપ્રસિદ્ધ નાસ્તિક લોકો જેમને તમો નાસ્તિક
...અને જેઓ મોટાં મોટાં કાર્યો કરી ગયા છે, જેવા કે હર્બર્ટ
સ્પેન્સર, સ્પાઇનોઝા, તથા હક્સલે; ધારો કે તેઓ નાસ્તિક હતા; પરંતુ
તેમની ઉન્નતિનું પણ ખરેખરૂં કારણ તો તેમની ઈશ્વરાભિમુખતા અને
તેમની ઈશ્વરોપાસનાજ છે. તે લોકોનાં જીવનચરિત્રોનું અધ્યયન કરવાથી
જણાશે કે આ લોકો આપણે માનીએ છીએ તેવા ઈશ્વરને માનતા નહોતા,
તોપણ તેઓ ઈશ્વરના ભાવને પોતાની નસેનસમાં રાખતા હતા. ધારો
કે એક રાજાને ત્યાં બે નોકર છે. તેમાથી એક તો રાજાની સારી પેઠ
ખુશામત કરે છે, પણ કામ કંઈજ કરતો નથી. બીજો રાજાની ખુશામત
કરવાની જરાએ દરકાર કરતો નથી, પણ પોતાનું ધાર્મિક કર્તવ્ય-પોતાને
સોંપેલું કાર્ય—અત્યત સુંદરરીતે બજાવે છે હવે સવાલ એ છે કે
રાજા કોની ઉપર પ્રસન્ન થશે ? તમો સારી પેઠે જાણો છો કે રાજા કામ
કરનારા ઉપરજ પ્રસન્ન થશે. કામજ વહાલુ લાગે છે, ચામ નહિ ઉપ-
ર્યુક્ત નાસ્તિકોની પણ આવીજ દશા છે તેમણે માળા નથી જપી, પરંતુ
તેમણે પોતાના આચરણવડે ઈશ્વરની ઉપાસના કરી છે તેમનુ પ્રત્યેક
કાર્ય પ્રભુની માળાનો એક એક મણકો હતો, અને તેમનુ જીવન પોતેજ
માળારૂપ હતુ રામ તમને એમ નથી કહેતો કે તમે નાસ્તિક બની
જાઓ. તમે ઉપાસના પણ કરો અને કામ પણ કરો, પરંતુ નાસ્તિકોની
પેઠે દરેક જણ કામ નથી કરી શકતો માત્ર કોરે કોરા જ્ઞાનયોગવડે
માણસ ઉન્નતિ નથી કરી શકતો તેને પગથીયાની-આધારની-આવશ્યકતા
પણ છે કેવળ સગુણ ઈશ્વરને માનવાનુ કારણ પણ એ આવશ્યકતાજ
છે. જે લોકોને આ આધાર વગર નથી ચાલતુ, તેમણે દરરોજ પોતાનુ આ
ધ્યાત્મિક ભોજન જમવુ જોઈએ. તેમાથી તેમને ઘણી સહાયતા મળશે.
તે આધ્યાત્મિક ભોજન શુ છે ? ધ્યાન, ભજન અને ઉપાસના. ક્રોમવેલ
અને મહારાજા રણજીતસિંહ ઇત્યાદિ વિષે લખ્યુ છે કે જ્યારે તેઓ
કોઈ યુદ્ધ આરભતા ત્યારે પોતાના તન, મન અને ધનને પરમાત્માને

અર્પણ કરી પ્રાર્થનાની સાથે કામની શરૂઆત કરતા અને સફળ થતા એવાજ લોકોને માટે કહેવામા આવ્યું છે કે'-

દૌલત ગુલામે મન શુદો ઈકબાલ ચાકરમ
અર્થ -સપત્તિ મારી દાસ ને પ્રારબ્ધ થયુ ચાકર
બાંધે હુએ હાથો કો બ ઉમ્મેદે ઈજાબત,
રેહતે હય ખડે સેકડો મઝ્મૂ મેરે આગે.

અર્થ.-પોતાનો સ્વીકાર કરાવવાની આશાએ સેકડો વિષય મારી આગળ હાથ જોડી ઉભા રહે છે

પ્રાર્થનાના બે પ્રકાર છે —એક માગવુ, બીજો અર્પણ કરવુ એમા માગવાનો પ્રકાર તો સ્વાર્થપણુ છે, અર્પણ કરવુ એજ પ્રાર્થનાનો સાચો પ્રકાર છે એનો અર્થ એ છે કે જે કંઈ કામ કરવુ તે પ્રભુને અર્પણ કરીને પ્રભુપ્રીત્યર્થેજ કરવુ સમર્પણ કરવુ એટલે હૃદયમા ઈશ્વરી પ્રકાશને જાગૃત કરવો, અને તેજ સાચી પ્રાર્થના છે જે વ્યક્તિ પોતાના હૃદયને દેવાદાર દશામા રાખે છે, અર્થાત જે હમેશા ઇચ્છાઓનો ગુલામ થઈ રહે છે, તેના કાર્યોમા બહુ મુશ્કેલીઓ નડે છે, તથા તેવા લોકો સફળ પણ નથી થતા સફળ તો એવાજ માણસો થાય છે કે જેઓ સદૈવ નમ્ર અને હસમુખા રહે છે શોકાતુર લોકોથી ઉન્નતિ નથી થઈ શકતી જેવી તમારી આતરિક દશા હશે તેવીજ તમને સફળતા પણ મળવાની લોકોક્તિ પ્રસિદ્ધ છે કે " ઘર સે જાઓ ખા કે, બાહિર મિલે પકા કે, ઘરસે જાઓ ભૂખે, બાહિર મિલે ધક્કે "

જો તમો પરમેશ્વરની ભક્તિ ધન અથવા સતાનની કામનાથી કરો છો તો તે પરમેશ્વરની ભક્તિ નથી, તે તો ધનની, સતાનની અને પોતાના સ્વાર્થની ભક્તિ છે એમા તમે પરમેશ્વરની ભક્તિ નથી કરતા, પણ ઊલટો તેને પોતાનો દાસ બનાવો છો કે તે હરવખત તમારી સેવામા હાજર રહે, અને જે વસ્તુની તમોને જરૂર પડે તે વસ્તુ તમને લાવી આપે.

અહો ! આ તો ગગાને ઉંધી વહેવડાવવા જેવુ છે વહાલાઓ ! તમારી વિષય કામનાઓમાટે પરમેશ્વરને તકલીફ ન આપો તમારે દરેક કામ હિમ્મત અને શાતિથી કરવુ જોઇએ એજ સફળતાનુ સાધન છે જેમ તમારી પાસે કોઇ માણસ ભીખ માગવા આવે તો તમો મો ફેરવી લ્યો

છે; તેવીજ રીતે જો તમે પરમેશ્વર આગળ ભિખારી બનીને જશો તો તે પણ નહિ દેખી શકો. પરમેશ્વરને હૃદયની પવિત્રતા તથા ભક્તિની સાથે મળો. જો તમારે ત્યાં કોઇ મહાપુરુષ આવે છે તો તમે તેને બહુ આદરપૂર્વક આવકાર આપો છો; પણ જો કોઇ ગરીબ થાકેલો માણસ આવી તમારી પાસે બેસવા ઈચ્છે તો તમે ગુસ્સે થશો. યાદ રાખજો કે આ આત્મા બળહીનથી નથી મેળવી શકાતો. પરમેશ્વરને ત્યાં દુર્બલનું કંઇ ચાલતું નથી. જેમ કેઃ–

હર દીદા જલ્વા ગાહે આં માહ–પારા નીસ્ત.

અર્થાત્–પ્રત્યેક ચક્ષુ તે ચંદ્રવદન (પ્રિયાસ્વરૂપ પરમાત્મા)નું સૌંદર્ય નથી નિહાળી શકતું.

તમે એ વાતની ચિંતા ન કરો કે તમારી જરૂરિયાતો કેવી રીતે પૂરી થશે ? રામ તમોને એવો નિયમ જણાવશે કે જેને લીધે આવશ્યક પદાર્થ આપોઆપજ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. જેને રસાયણશાસ્ત્રીઓ પ્રીતિ–નિયમ કહે છે, તે પ્રકૃતિનો એવો નિયમ છે કે જેને લીધે બળતા દીપકને વાતાવરણમાંથી ઓક્સિજન–પ્રાણવાયુ આપોઆપજ મળી રહે છે. માટે તમે પણ જો તમારા તનમનને બીજાઓને પ્રકાશ (જ્ઞાન–સહાય) આપવામાં બાળતા–વાપરતા હશો, તો તમારી પાસે પણ તમારૂં ભોજન અને બીજી જે વસ્તુઓ આવશ્યક હશે તે સર્વ આપોઆપજ આવી પહોંચશે. જ્યારે દીપક જેવી નિર્જીવ વસ્તુ માટે પણ પ્રકૃતિએ તેના ભોજનની વ્યવસ્થા કરી રાખી છે, તો શું મનુષ્યનેજ એનાથી વંચિત રાખવામાં આવ્યો હશે ? નહિ, કદાપિ નહિ. પણ શરત એટલીજ કે આપણામાં પણ એવીજ ધગશ જોઈએ.

અસર હય જઝએ ઉલ્ફતમે તો ખિચકર આહી જાયેગે,
હમે પરવા નહીં ઇસકી વો હમસે તન કે બયઠે હંય.

અર્થ –જો અમારા પ્રેમાકર્ષણમાં જરાએ અસર હશે તો આપોઆપ તેઓ તણાઇને અમારી પાસે આવી જશે, માટે તેઓ રીસાઇને બેઠા છે તેની અમોને જરાએ પરવા નથી.

તમો જુઓ છો કે કેટલીક વસ્તુઓને રંગ હોય છે; પરંતુ તે રંગ

વાસ્તવમાં તે વસ્તુના પોતાના હોતા નથી. પાંદડાંનો રંગ લીલો છે, પણ તે રંગ પાંદડાંનો નથી હોતો. રંગ તો બધા સૂર્યનાજ છે, વસ્તુઓના નથી. જો વસ્તુતઃ રંગ વસ્તુઓના હોત અને સૂર્યના ન હોત તો અંધારામાં જોવાથી પણ તે દેખાત. પણ જો તમે એક પાંદડાને અંધારામાં જોશો તો તેનાં બીજાં બધાં અંગોને અનુભવશો, પરંતુ રંગને નહિ અનુભવી શકો; કારણ કે એ રંગ તો રંગવાળાનો છે. લીલા પાંદડામાં એક ક્લૉરોફીલ નામનું તત્વ છે. એમાં એવો ગુણ છે કે તે સૂર્યના કિરણમાંના બીજા બધા રંગોને તો ગ્રહણ કરી લે છે, પણ લીલા રંગને પાછો ધકેલી દે છે. અર્થાત્ જે રંગ એ પાંદડામાં જરાએ નથી, તેનેજ આપણે તે પાંદડાંનો રંગ કહીએ છીએ. કાળી વસ્તુઓ આ સાતે રંગોને ખાઇ જાય છે, અને શ્વેત વસ્તુઓ સાતમાંથી એક પણ રંગને ગ્રહણ નહિ કરતાં બધાને પાછા ફેંકી દે છે. પ્રકૃતિનો આ નિયમ આપણને પ્રત્યક્ષ સમજાય છે, અને પ્રત્યેક ઠેકાણે નિયમ તો એકસરખોજ હોય છે. જે નિયમ બાહ્યજગત્માં પણ છે, તેજ આંતરિક જગત્માં પણ છે. આતરિક જગત્માં આ નિયમનું ઉદાહરણ સાંભળો. જેવી રીતે સૂર્યમાં સાત રંગ છે પણ ખરા અને નથી પણ ખરા, તેવીજ રીતે પરમેશ્વરમા પણ સર્વ ગુણો છે પણ ખરા અને નથી પણ ખરા. આનુંજ નામ માયા. જે વાતની આપણે પૂરેપૂરી વ્યાખ્યા ન કરી શકીએ તેનું નામ માયા. જગત્ના લોકોને જે ગુણ આપવામા આવ્યા છે તે વસ્તુતઃ તેમના નથી, તે પરમાત્માના છે, પરંતુ તેમને મનુષ્યના ગુણ એટલા માટે કહેવામાં આવે છે કે મનુષ્ય તેમના વડે કામ કરે છે, અર્થાત્ તેમને તેમના મૂળ તરફ પાછા ફેરવે છે. ધનવાળો ધનના ઉપયોગ—વ્યયથીજ ધનાઢ્ય કહેવાય છે બુદ્ધિમાન્ પણ બુદ્ધિનો ઉપયોગ વ્યય કરવાથીજ બુદ્ધિમાન બને છે. જમણો હાથ ડાબા કરતા વધુ બળવાન કેમ છે? કારણ કે તે શક્તિનો ઉપયોગ વધારે કરે છે. અર્થાત્ ક્લૉરોફિલની પેઠે એ બધાં પણ સદૈવ કર્મ કર્યા કરે છે પ્રકૃતિનો એક એવો નિયમ છે કે જેટલું ખર્ચશો તેટલું મેળવશો કાળા રંગના જેવા મનુષ્યો તે છે કે જેઓ કહે છે કે "આ પણ મારૂં છે, તે પણ મારૂં છે." શ્વેત રંગના જેવા તેઓ છે કે જેઓ પ્રત્યેક વસ્તુ પરમેશ્વરને મનથી તેમજ ક્રિયાથી સમર્પણ કરતા રહે છે; અર્થાત્ જેઓ પરોપકાર કરે છે, અથવા જેઓ પોતાનું દરેક કાર્ય પરમેશ્વરની

પ્રીતિને ઓટેજ કરે છે. તેઓ એમ નથી કહેતા કે અમુક અમોએ કર્યું; અમુક કામમાં અમે સફળતા મેળવી; તેઓ તો સર્વ કાંઇ પરમેશ્વરને લીધેજ છે અને બને છે એમજ કહે છે. શાહ મહમુદ ગઝનવીને અયાઝ નામે એક સાચો મિત્ર હતો. અયાઝ અસલમાં એક ઘાસવાળો હતો, પણ બાદશાહની મહેરબાનીને લીધે તે એટલો ઉંચે ચઢ્યો કે આખરે વઝીરના હોદ્દા ઉપર તેની નીમણુક થઈ. તેની આવી ઉન્નતિ જોઇ કેટલાક ઈર્ષ્યાખોરોને અદેખાઇ આવી. તેઓ અયાઝને નીચો પાડવાની યુક્તિઓ કરવા લાગ્યા. તેથી તેમણે મહમુદ આગળ ફરિયાદ કરી કે અયાઝ દરરોજ ખજાનામાંથી રત્ન લઈ જાય છે. મહમુદે નજરે જોઈ તપાસ કરવાની ઇચ્છા કરી. તેથી એક દિવસ જ્યારે અયાઝ પોતાના નિયમિત સમયે ખજાનામાં દાખલ થયો એટલે લોકોએ બાદશાહને ખબર આપી. મહમુદ તે લોકોની સાથે ત્યાં ગયો અને બારીઓમાથી જોવા લાગ્યો, તો અંદર જુવે છે કે અયાઝે પોતાના મંત્રીવેષનાં સઘળા વસ્ત્રો ઉતારીને એક બાજુએ મૂક્યાં છે તથા પોતાના દાતરડાને પોતાની સામે રાખીને અને પોતાની જૂની કામળી બિછાવીને તેની ઉપર નમાઝ પઢે છે, અને આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરે છે કે "હે ભગવન્ ! આ મંત્રિત્વ મારૂ નથી, એ તારૂ છે, આ મંત્રીગીરિનાં વસ્ત્રાદિ મારા નથી, તારા છે, આ શરીરમા શક્તિ તારી છે; આ આંખમાં જ્યોતિ તારી છે, આ બાહુઓમા બળ તમારૂજ છે—અર્થાત્ તે પોતાના સઘળા રંગોને જ્યાંથી આવ્યા હતા ત્યાંજ પાછા ફેરવી રહ્યો હતો, અને કૃતજ્ઞતાના આવેશમા પ્રેમાશ્રુ વહાવી મુક્તે મોઢે રુદન કરતો હતો. અયાઝ આ કામથી નિવૃત્ત થઇ બહાર જવા લાગ્યો કે તરતજ મહમુદ તેની પાસે જઇ પહોંચ્યો અને કહેવા લાગ્યા કે "તમે મારા ગુરુ છો. તમે મને ઉગારી લીધો, નહિતર હું તો સંસારના પ્રલોભનોમાં ડૂબીજ ગયો હતો.' સારાંશ કે સફળતાની પહેલી શરત એ છે કે હૃદયમાં મોટામાં મોટો પ્રભુપ્રેમ પ્રભુ પ્રત્યેની કૃતજ્ઞતા ઉભરાઇ જાય અહીં ભાવનાનો સર્વથા ત્યાગ કરી પરમાત્માનેજ સઘળું અર્પણ કરવાથી હૃદયમાં પ્રકાશ થાય છે. કર્મ કરવાનો તમોને અધિકાર છે, પરંતુ જે સ્વાર્થીપણું વળગેલું છે તેના ત્યાગપૂર્વકજ કર્મ કરો. જે જે લોકો અને જે જે જાતિઓને સફળતા મળી છે તેમને આજ પ્રમાણે વર્તન કરવાથી મળી છે. કોઈ પણ ઇતિહાસ અથવા કોઇ પણ જીવનચરિત્ર આની વિરુદ્ધ એમ

લખ્યું હોય કે કોઈ વ્યક્તિ અથવા કોઇપણ જાતિ સ્વાર્થીપણાથી કાર્ય કરીને સફળ થઇ છે, તો તે વિષે રામ ભાર દઈને-છાતી ઠોકીને કહે છે કે એ વાત છેકજ ખોટી છે આર્થર હેલ્પ્સે આવાજ પ્રસગોમાટે કહ્યું છે કે **મને ઈતિહાસ ન દેખાડો, એ તો અવશ્ય ખોટોજ હશે.** * તમે જેટલા સસારની પાછળ પડશો. તેટલોજ તે તમારાથી દૂર નાસશે

" ભાગતી ફિરતીથી દુનિયા, જબ તલબ કરતે થે હમ,
અબ કે જબ નિફરત હુઈ વો બે કરારઆને કો હય "

સારાશ -જ્યાસુધી તમો પોતાના મનને હાય હાય-અને વોય વોય માજ ગોંધી રાખો છો, ત્યાસુધી તમારો અર્થ સિદ્ધ થવાનો નથી પર મેશ્વર આનદસ્વરૂપ છે, અને જે મનુષ્ય આનદમા રહે છે તે પરમેશ્વર માજ રહે છે, અને પ મેશ્વર તનામા રહે છે પરમેશ્વરનુ ધ્યાન ધરવાની વિધિ આ પ્રમાણે છે વતમાનમા જે વસ્તુસ્થિતિ તમને પ્રાપ્ત હોય તેમાજ નતોપ માના તનો લાભ લ્યો સદુપયોગ કરો. વર્તમાનમા તમારી પાસે જેટલો ઈશ્વરના પ્રકાશ-જ્ઞાન અને શક્તિ હાજર હોય તેટલાને ઉપયોગમા અમલમા આ ણો એટલે પછી આગળ તમોને માગ જડી જશે આ પ્રમાણે વતવાથી ધાર્મિક લડાઈ-ઝગડા આપાઆપજ [illegible] તમો પૂછશો અ મ બને ? ઉત્તર ચોકખોજ છે તમો તમ [illegible] ધાર્મિક નિ યમાન [illegible] મા મૂ [illegible] અને પછી જુઓ કે ધાર્મિ [illegible] બધ થા [illegible] નહિ ? [illegible] તો એ માર્ગને ત્યજવાથી ઉ[illegible] થાય છે [illegible] જે તમારા માર્ગમા બસા [illegible] જો તમો એ ફાનસની મદદથી [illegible] બીજા બસા [illegible]સુધી તેનુ [illegible] એ પ્રમ [illegible] બસ [illegible]સુધીજ પ્રકાશ આપનાની [illegible] તમ [illegible] છેઉસુધી પહોચી શકો છો એમ [illegible] જો મે અતિમ સ્થાનની ચર્ચા [illegible] કાંઇ ઝગડા ઉત્પન્ન થાત. તમા[illegible] ધાર્મિ[illegible] શો છે એમ પણ જો તમે તમારો મા [illegible] ઝગડા [illegible] નાનો વારો નહિ આવે

* [illegible] પુસ્તકોમા અવળી લખેલી છે

પણ એ ઇશ્વરના પ્રકાશને અલગ રાખી પહેલાથીજ, તર્ક-વિતર્ક કરવા ... તો એવા થવા સંભવિત છે ધાર્મિક ઝગડા ફક્ત તે લોકોજ કરે છે કે જેઓ પોતાનો આંતરિક પ્રકાશને વ્યવહારમાં નથી મૂકતા- ... 'દ્દિલઓ આ કે ઝબાનો દિલશ યદીસ્ત.

અર્થ:-જેમનાં મન અને વાણી એક છે તેમની ઉપર સો જાનો કુરબાન છે કદાપિ આમાં એ દુઃખ હોય કે અમો તો આ લોકમાં રહીએ છીએ, અમારી સાથે તો આ લોકની વાતો કરવી જોઈએ, આ અલૌકિક વાતો અમારે શા ખપની? વહાલાઓ! તેનો ઉત્તર એજ છે કે આ લોકમા રહી એવુંજ આચરણ રાખવુ જોઈએ કે હાથ રહે કામમા અને મન રહે ... કોયલ આંબાની ડાળે બેસે છે એટલે તેના કંઠમાંથી આપોઆપજ મીઠા રાગો નીકળવા માંડે છે તેવીજ રીતે જ્યારે તમારૂ મન તે ઇશ્વરીય પ્રકાશથી ભરાઈ જાય છે, ત્યારે તમારા મનમાંથી પણ એ મધુર મધુર નાદ સ્વતઃ નીકળવા માંડે છે આ લેમ્પ જે અહીં આ રાખેલો છે તેમાંથી પ્રકાશ કેમ નીકળે છે? એનું ચિમનીરૂપી શરીર સ્વચ્છ અને નિર્મળ છે તેથીજ તેની અંદરનો પ્રકાશ કંઈ પણ અડચણ વગર બહાર નીકળી આવે છે. એજ પ્રમાણે જો તમે પણ તમારા મનની કાળાશ અને અહંકારને કાઢી મૂકો તો તમારી અંદરનો પ્રકાશ પણ આપોઆપજ બહાર નીકળી આવશે. જેમકે-

> કબ છિપાસે દુન્યવીમે છિપતે હય રોશન ઝમીર,
>
> જામએ ફાનુસ મયભી શો'લા ઉઠ્યા હી રહા
>
> અને-કબ સુબુક દોશ રહે કૈદીયે ઝિન્દાને વતન,
>
> બૂયે ગુલ ફાંદની હય બાગ કી દીવારો કો.

અર્થ,-શુદ્ધિ ચિત્તવાળા પુરુષો સાંસારિક વેષમાં પણ ક્યારે છુપા રહે છે? ફાનસનું આવરણ છતા પણ દીપક તો નજર રહે છે અને ઘર અને ગામરૂપ કેદખાનામાં પૂરાયલા કેદીઓ પણ છુપા ક્યા રહે છે? પુષ્પની સુગંધ તો બગીચાની દીવાલોને પણ કૂદી જાય છે

કદાચ એમ કહેવામા આવે કે અમે તો અમારા ધાર્મિક સિદ્ધાંતોને અનુસરીએ છીએ, અને ધાર્મિક સિદ્ધાંત કહે છે કે ઝગડો કરવો જોઈએ, તો તેનો ઉત્તર એ છે કે લડાઈ ઝગડા કરવા એ કદાપિ ધાર્મિક સિદ્ધા

તોનો ઉદ્દેશ નથી થઇ શકતો. પ્રત્યેક ધર્મનો પહેલો સિદ્ધાંત એ છે કે ઈશ્વરને માનો અને ઓળખો. શું તમે તે પ્રમાણે વર્તો છો ?—કદિ નહિ. જો તમે તે પ્રમાણે ચાલતા હોત તો શું પરમેશ્વરની એટલીએ પરવા અને ઈજ્જત ન કરત કે જેટલી તમારા જિલ્લાના કલેકટરની કરો છો ? જો કદિ હમણાં આ સભામાં કલેકટર સાહેબ આવી જાય તો સઘળા સ્તબ્ધ થઇ જશો. દર પળે એજ ચિંતા રહેશે કે કોઇ અયોગ્ય શબ્દ મોમાંથી ન નીકળી પડે, કે કોઇ નિર્લજ ચેષ્ટા ન થઇ જાય. કલેકટર સાહેબની હજુરમા તમે કદિ ચોરી નહિ કરો, તેમના દેખતા તમો કોઇ સ્ત્રી તરફ કુદૃષ્ટિ નહિ કરો, તેમજ તેમની આગળ કોઇ બીભત્સ વાત નહિ કરો.

તમારો ધર્મ શીખવે છે કે પરમેશ્વર સર્વત્ર વિરાજમાન્ છે, પરંતુ શોકની વાત છે કે તમે આ વાતને જાણો છો છતા એક ક્ષણભર પણ તમારા મનમા ઈશ્વરનો ડર નથી આવતો જો આપણે પરમેશ્વરના અસ્તિત્વને માનતા અને પિછાણતા હોત, તો તેની હાજરીમા સ્ત્રીઓની સામે તાકતી વખતે આખો ફૂટી ન જાત ! જૂઠ બોલતી વખતે જીભ ન કપાઇ જાત ! બ્રહ્મશ્રોત્રિયે બ્રહ્મનિષ્ઠ બનવુ જોઇએ જો આચરણ ન હોય તો વિદ્યા વ્યર્થ છે, બલ્કે હાનિકારક છે મસ્તિષ્કમાના જે તતુઓ જ્ઞાનને ગ્રહણ કરે છે તેમને જ્ઞાનેન્દ્રિય કહે છે, અને જે તતુઓ અદરના જ્ઞાનને બહાર વ્યવહારમા લાવે છે, તેમને કર્મેન્દ્રિય કહે છે આરોગ્યને જાળવી રાખવા માટે આ બન્ને પ્રકારની ઇન્દ્રિયાને ઉપયોગમા લેતા રહેવુ જોઇએ, નહિ તો પરિણામ સારૂ નહિ આવે. જે બ્રહ્મશ્રોત્રિય બ્રહ્મનિષ્ઠ નથી હોતા, તેમની સ્થિતિ એવી છે કે તેઓ વિદ્યાને પાતાની અદર ઠાંસી ઠાંસીને ભર્યે જાય છે, પરતુ તેને બહાર-આચરણમા કાઢતા નથી, અર્થાત્ તેઓ એકજ પ્રકારની ઇન્દ્રિયોનો ઉપયોગ કરે છે અને બીજા પ્રકારની ઇન્દ્રિયોને નકામી કરી મૂકે છે એવા લોકાને આધ્યાત્મિક કબજીયાત અને બુદ્ધિનુ અજીર્ણ થઇ જાય છે અને તેજ કારણસર તેઓ લડાઇ ઝગડામા પડયા રહે છે સાગસ્ટ? કે સફળતા મેળવવા કામ કરવામાટેની એ શરત છે કે આપણામાં જેટલી બુદ્ધિ છે તેને કેવળ તાર્કિક જ નહિ રાખતા વ્યવહારમા પણ મૂકવી જોઇએ.

સફળતામાટે બીજી શરત એ છે કે બ્રહ્મચર્ય પાળવું જોઇએ અમે

[illegible] સુધારાવાળા હો કે જૂના વિચારના, તમારાં પુસ્તકોએ [illegible] જાણવાની મળી હોય કે ન મળી હોય; પરંતુ [illegible] તમોને કહું છું કે સફળતામાટે પવિત્રતા અને બ્રહ્મચર્યની અત્યન્ત [illegible] છે. (ભારતવાસીઓ અથવા રહેવા માગતા હોય તો [illegible] બ્રહ્મચર્યની રક્ષા કરવી જોઇએ. અન્યથા તેઓ પૂરેપૂરા ચગ- [illegible] તમારી સામે આ દીપક બળે છે; તે કેમ બળે છે ?– તેની [illegible] તેલ ભરેલું છે. તે તેલ વાટદ્વારા ઉપર ચઢે છે, અને ઉપર આવી [illegible] ફેરવાઇ જાય છે. પણ જો તેલવાળા વાસણની નીચે એકાદ છિદ્ર [illegible] કરવામાં આવે તો તેમાંનું તેલ ધીમે ધીમે નીચે વહી જશે, અને પછી તેમાંથી પ્રકાશ નહિ નીકળી શકે. તમારી પણ એવીજ સ્થિતિ છે. જો તમારી અંદરનું વીર્ય નીચે ઉપસ્થદ્વારા બહાર નહિ પડે તો તે ઉપર ચઢી બુદ્ધિના રૂપમાં ફેરવાઇ જશે—અર્થાત્ મસ્તિષ્કમાં જઇ આત્મિક જ્યોતિ બની જશે; પરંતુ જો તમે પોતાના વીર્યનું સ્ખલન થવા દેશો, તો તમારી પણ તે દીપક જેવીજ દશા થશે. આ સ્થિતિને ઇંગ્લેન્ડના એક પ્રસિદ્ધ કવિએ આ પ્રમાણે વર્ણવી છે કે –

"દશ માણસોના જેટલું મારામાં બળ છે, કારણ કે મારૂં હૃદય પવિત્ર છે."

હનુમાન સૌથી મહાન્ વીર કેમ બન્યા ?–તેઓ યતિ હતા. કહે છે કે મેઘનાદ એક મહાન્ યોદ્ધો હતો. તેને એજ પુરૂષ મારી શકે એમ હતું કે જેના હૃદયમા બાર વર્ષસુધી કોઇ પણ અપવિત્ર વિચાર ન આવ્યો હોય. એવો પુરુષ કોણ હતો ?–શ્રી લક્ષ્મણજી ભીષ્મનું નામ ભીષ્મ એટલાજ કારણથી પડયુ હતું કે તેઓ જિતેન્દ્રિય હતા. સર આઇઝેક ન્યૂટન જેવો પ્રખ્યાત તત્ત્વશોધક કે જેને માટે ઇંગ્લેન્ડ ઘણુંજ મગરૂર છે, તે સત્યાસી વરસસુધી જીવતો રહ્યો. અંતની ઘડીસુધી તેની અક્કલ હોશિયારી સચવાઇ રહી હતી, કારણ કે તે જિતેંદ્રિય અને અત્યંત પવિત્ર હતો. જે તત્ત્વવેત્તાએ યૂરોપના તત્ત્વજ્ઞાનને ફેરવી નાખ્યું તે કોણ ? તે જર્મનનો મહાન્ વિચારક કેન્ટ પણ એક મહાન્ યતિ હતો. અમેરિકાના હેનરી ડેવિડ થૉરો અને ઇંગ્લેન્ડના પ્રસિદ્ધ તત્ત્વવેત્તા હર-

બર્ટ સ્પેન્સરે બન્ને ભારે જિતેંદ્રિય હતા. આ વખતે અમેરિકા, ઈંગ્લેન્ડ, જાપાન વગેરે દેશો ઉન્નતિ કરે છે તેનું શું કારણ ? કારણ કે ત્યાંના ગૃહસ્થાશ્રમી લોકો પણ એ બાબતમાં તમારે ત્યાંના જિતેંદ્રિયો કરતાં શ્રેષ્ઠ છે. પહેલી વાત તો એ છે કે વીસ પછીજ તેમનાં લગ્ન થાય છે. બીજું એ કે તેમની સ્ત્રીઓ એવી સુ.... હોય છે કે જ્યારે પુરુષ અને સ્ત્રી મળે છે ત્યારે ઉત્તમોત્તમ વિષયો.... રજ વાર્તાલાપ કરે છે, એક બીજાના સત્સંગથી લાભ મેળવે છે, અને તેથી વિષયવિકારના વિચારોને અવકાશજ ભાગ્યે મળે છે. ઉલટું તમારે ત્યાંની સ્ત્રીઓ શિક્ષિત નથી હોતી. તમારે ત્યાં તો પુરુષ અને સ્ત્રી વચ્ચેની મુલાકાત એટલેજ પવિત્ર વિચાર અને તે છે પણ બરાબર, કેમકે જ્યારે તેઓ બિચારી કઇ જાણતીજ નથી ત્યારે તમે તેમની સાથે અપવિત્ર વાતો સિવાય બીજું શું બોલી શકો ? તમારા હમેશનાં જીવનમા જુઓ કે તમારા કાર્યો અને સકલ્પો ઉપર પવિત્રતાનો કેવો પ્રભાવ પડે છે જો તમે તમારા વીર્યને સુરક્ષિત રાખ્યું હશે, તો બહુજ જલ્દી સફળ થશો. રામ જ્યારે પ્રોફેસર હતો ત્યારે તેનો શુ અનુભવ હતો ? રામ પરીક્ષામા સફળ અને અસફળ વિદ્યાર્થી એક નોધ બનાવતો હતો, અને તેમને પૂછતો હતો કે પરીક્ષાના થોડાક દિવસ પહેલા તેમની સ્થિતિ કેવી હતી. તેમાથી રામને એ પરિણામ જણાયુ કે જે વિદ્યાર્થીઓ પરીક્ષા પહેલા ઉત્તમ અને પવિત્ર વિચારો રાખતા હતા તેઓ સફળ થતા હતા, અને જેઓ અપવિત્ર વિચાર રાખતા અને સદા ભયભીત રહેતા કે પરીક્ષામા કઇ નપાસ ન થઈ જઈએ, તેઓ નપાસજ થતા હતા. સારાશ કે એ તો સિદ્ધ છે કે હૃદયની અંદર જેને જેવા વિચાર હોય છે તેવુજ પરિણામ તેને મળે છે. આ વાતનું પ્રમાણ ઇતિહાસમાથી પણ સારી પેઠે મળી આવે છે પૃથ્વીરાજ જેવો પ્રસિદ્ધ યોદ્ધા જેણે કેટલીયેવાર મુસલમાનોને પરાજિત કર્યા હતા તે, ભોગવિલાસમા ડૂબ્યો, અને તે એટલે સુધી કે છેલ્લી વખતે જ્યારે તે રણે ચડયો ત્યારે તેની કમર તેની રાણીએ બાધી હતી. પરિણામ પ્રસિદ્ધ છે કે તેનો પરાજય થયો નેપોલિયન, કે જેની વીરતાની ધાક આખા જગતમા બેસી ગઈ હતી, તે જ્યારે વૉટરલુના સમરાંગણમાં જવા

તૈયાર થયો, ત્યારે આગલી સાંજરે તે પોતાની જાતને વિષયભોગમાં નાખી ચૂક્યો હતો. પરિણામ તો જગજાહેર છે કે તેને અતિ સખત હાર ખમવી પડી. કુરુક્ષેત્રના યુદ્ધનો પ્રસિદ્ધ યોદ્ધો અભિમન્યુ જે દિવસે મર્યો ગયો, તેની આગલી સાંજે તે વીર્યસ્ખલન કરીને આવ્યો હતો. ગુલાબના ફૂલમાં સુગંધ હોય છે પણ તેની અંદર મધમાખી પણ સંતાઈ રહે છે. એટલે જ્યાં તમે ફૂલને નાકે અડકાડ્યું કે તેણે ચટ લઈને ડંખ માર્યો. તેજ પ્રમાણે સાંસારિક કાંતિ અને કટાક્ષ અતિ સુંદર અને ચિત્તાકર્ષક હોય છે. તે તમામ મનને લોભાવે છે, પરંતુ તેમને ચાખીને જુઓ એટલે તેમની અંદર એક જાતનું આધ્યાત્મિક વિષ ભરેલું જમાઈ રહેશે; અને તે વિષ તમોને ઉન્નતિથી વંચિત કરી દેશે. આ વિષયાનુરાગ, આ અનુચિત કામપ્રિયતા, એ ઉપર કહ્યું તેવા ગુલાબના ફૂલ જેવા છે. જો એનાથી બચશો તો જરૂર તમો સંસારને હલાવી શકશો.

સફળતામાટેની ત્રીજી શરત એક આધ્યાત્મિક શરત છે એક બાદશાહવિષે એવી કથા છે કે તેણે એક ઓરડીમા એક શીશડું ટાંગી મૂક્યું હતુ, અને તેમા પાણી ભરેલુ હતું. બાદશાહે એવો ઢંઢેરો પીટાવ્યો હતો કે જે કોઈ આ શીશડામાનું બધુ પાણી પી જઈ તેને ખાલી કરી નાખશે, તેને હુ મારૂં સમસ્ત રાજ્ય સોંપી દઈશ. ઘણાયે લોકો આવ્યા અને તેમણે પાણી પીધું, પણ શીશડાને કોઇ ખાલી કરી શક્યુ નહિ. ને શીશડું જોવામા તો બહુ નાનું દેખાતુ હતુ પરંતુ તેનો સબંધ પતાળ સાથે હતો અને તેથીજ તે ખાલી થતુ નહોતું તેવીજ રીતે જો કે તમારાં તનમન નાનકડાં છે, પરંતુ તેમનો સબંધ તે સમુદ્રોના પણ સમુદ્ર ઈશ્વર સાથે છે. જે માણસ આ સબંધને ટકાવી રાખે છે, તેની શક્તિ અનંત છે. એ તને પરમેશ્વરથી ભિન્ન નથી. અને પરમેશ્વર સત્યકામ અને સત્યસંકલ્પ છે, તો પછી

દોલત ગુલામે મન શુદો ઇકબાલ ચાકરમ.

અર્થઃ—સંપત્તિ મારી દાસને પ્રારબ્ધ થયુ ચાકર

હવે રામ કેટલાક ઐતિહાસિક ઉદાહરણો આપશે જેથી સિદ્ધ થશે કે જે કંઇ કહેવામાં આવ્યું છે તે તદ્દન સત્ય છે મરાઠી મહારાજ

રણજીતસિંહ પોતાની સેનાને લઈ અટક નદીને કિનારે પડેલો હતો. પેલે કિનારે શત્રુની સેના હતી. રાતનો સમય હતો. અંધકાર છવાએલો હતો. ત્યાં ન તો કોઈ નૌકા હાજર હતી કે જેને આધારે પેલે પાર જઈ શકાય, બીજું પણ કોઇ સાધન નજરે પડતું નહતું. શું કરવું એ વાતની મહા મુશ્કેલી હતી. સિપાહીઓએ જઈ રણજીતસિંહ આગળ પોતાની મુશ્કેલીઓ જણાવી. તે તો જેમ શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું છે—

सुखदुःखे समे कृत्वा लाभालाभौ जयाजयौ ।
ततो युद्धाय युज्यस्व नैवं पापमवाप्स्यसि ॥

અર્થ—"હે અર્જુન! તું સુખ અને દુઃખ તથા લાભ અને હાનિને સમ કરીને, અર્થાત્ હારજીતનો વિચાર કર્યા વગર, યુદ્ધમાટે ઉભો થઇજા જો તું યુદ્ધ નહિ કરે તો મહા પાપનો ભાગીદાર થશે." તેજ વિચારમાં મગ્ન હતો તેને ન તો વિજયની પ્રસન્નતા હતી, ન પરાજયનો શોક તે તો આજ વિચારમા મસ્ત બની પોતાના ધર્મનું પાલન કરતો હતો. તેણે પોતાના સૈનિકોને કહ્યું—

જાકે મન મે અટક હય, સોઇ અટક રહા,
જો કે મન મે અટક ના, વાકો અટક કહા.

આ સાંભળતાજ તેનું સૈન્ય નદીમા કુદી પડયુ અને પેલી પાર પહોંચી ગયું તેને જોતાજ શત્રુઓના હાજા ગગડી ગયા, કે જ્યારે આવી વિશાળ અને અગમ નદીને તેઓ કોઇ પણ નૌકા વગર પલકવારમા તરી આવ્યા છે, તો તેમની સામે થવામા લાભ નથી એમ વિચારી તેઓ નાસી ગયા અને વિજય રણજીતસિંહને મળ્યો.

તેજ પ્રમાણે એક વખત હજરત મહમ્મદ સાહેબ એક યુદ્ધમા જવા માટે ભારે તૈયારી કરતા હતા કોઇએ કહ્યુ કે આપ આટઆટલી તૈયારી તો કરો છો, પણ જો આપની હાર થશે તો કેવુ શરમાવુ પડશે ? એટલુજ નહિ પણ તેનાથી આપની હિમ્મત પણ તૂટી જશે તે સાભળી તેઓ ખડખડ હસી પડયા અને કહેવા લાગ્યા કે "મારૂ કાર્ય પરિશ્રમ કરવાનું છે, નહિ કે સફળતા ઇચ્છવાનું હુ તો અલ્લાહના ફરમાનથી કાર્ય કરૂં છું. ફક્ત મારી ફર્જ-મારો ધર્મ બજાવી રહ્યો છુ વધુ મારે કઈ લેવા

[illegible] અને જર્મની વચ્ચેની લડાઈમાં મહારાજા ફ્રેડરિકની [illegible] હતી. શત્રુઓના સિપાહીઓ તેના કિલ્લામાં ઘુસી ગયા હતા અને બુરજો ઉડાવતા હતા. પરંતુ ફ્રેડરિકને પૂર્ણ વિશ્વાસ હતો કે પરમેશ્વર મારા પક્ષમાં છે. તેથી તેણે હિમ્મત ન છોડી. તેણે પોતાના માણસોને એકઠા કર્યા, અને તેમાંથી કેટલાકને એક બાજુ મોકલી, કહ્યું કે તમો પેલા ટેકરા ઉપર જઈ ઉભા રહો. બીજાઓને બીજી બાજુ મોકલ્યા. તેજ પ્રમાણે ચારે બાજુ માણસોને મોકલ્યા. પછી પોતે હિમ્મત કરીને કિલ્લાની અંદર ઘુસ્યો અને સિપાહીઓને આજ્ઞા કરી કે હથિયાર છોડી દો. તેમણે પ્રશ્ન કર્યો "કેમ"? તેણે જવાબ આપ્યો "શું નથી જોતા કે મારી સેના સઘળી દિશાઓમાંથી આવે છે, અને તમો ઘેરાઈ ગયા છો?" આ જોઈને તેઓ ભયભીત થઈ ગયા, અને બધાં હથિયાર તેની આગળ મૂકી દીધાં જો તમારૂં હૃદય ઇમાન-શ્રદ્ધાથી ભરેલું હશે તો એક શત્રુ તો શું પણ આખો સંસાર તમારી આગળ હથિયાર હેઠાં મૂકી દેશે. હૃદયના આ ઉત્સાહેજ તેની નિકટ હારને પૂર્ણ વિજયમાં ફેરવી નાખી.

સારી ખુદાઇ એક તરફ—ફ્જલે ઇલાહી એક તરફ

* * * * * *

ન મેહુગે પર ન સસ્તે પર, નહીં મૌકૂફ ગલ્લેપર,
ફતેહ તો બસ ઉસીકી હય, ખુદા હય જિસકે પલ્લેપર

હાથી અને સિંહના શરીરમાં કેટલો તફાવત છે? પણ જુઓ કે સિંહના ઉત્સાહ અને હિમ્મતની આગળ એટલું પ્રચંડ શરીર હોવા છતાં હાથીને સુકાબલો કરવો ભારે થઇ પડે છે હાથીને પોતાની શક્તિ ઉપર જરાએ ભરોસો નથી હોતો તે હમેશા ટોળાબંધ રહે છે, કેમકે એને સંદેહ રહે છે કે એકલો પડીશ તો મને કોઈ ખાઇ જશે. સિંહ ભલે શરીરે તેનાથી નાનો છે તોપણ તેના હૃદયમાં હિમ્મત ભરેલી છે હાથી તેનો સુકાબલો નથી કરી શકતો તેનું આજ કારણ છે સિંહ પોતાની અંદરના ઈશ્વર અર્થાત્ આત્માને મારી નથી નાખતો, પરંતુ તેને વ્યાવહારિક સ્વરૂપમાં પ્રકટ કરે છે

ચીનમાં એક છોકરો હતો. તેના માબાપ બહુજ ગરીબ હતા તે એટલો ગરીબ હતો કે વાંચવામાટે તેને તેલ પણ મળતું નહિ, પરંતુ

તેને વાંચવાનો શોખ હતો. તે ઘણા આગીયાઓને એકઠા કરી એક કપડામાં બાંધતો, અને તેમના પ્રકાશમાં વાંચતો. લોકોએ તેને કહ્યું કે "આવી મૂર્ખાઇ કેમ કરે છે ? શું બાદશાહનો પ્રધાન (વઝીર) તુંજ બનવાનો છે ?" અહા હા ! તેણે એવો ઉત્તર આપ્યો કે જે સાંભળીને સઘળાનાં મન પ્રસન્ન થઇ ગયાં. તેણે કહ્યું. "મારા હૃદયમાં એવી ઉમંગો ઉઠે છે કે જેનાથી મને આશા છે કે હું વઝીર બનીશ." છેવટે તે છોકરો ચીનનો પ્રધાન બન્યોજ.

લોકો કહે છે કે અમો અમુક કામ કેવી રીતે કરીએ ? અરે ભાઇ! આત્મહત્યા અથવા ઇશ્વરહત્યા શામાટે કરે છે ? તું શરીર નથી. તું તો સ્વયં અનંત છે. પછી કેમ પૂછે છે કે કેવી રીતે કરૂં ? શું તમે નથી જાણતા કે જલસ્થિતિ વિદ્યાનો એક નિયમ છે કે જે અનુસાર સમસ્ત સાગરના પાણીને એક જરા જેટલું પાણી રોકી શકે છે. એજ પ્રમાણે એક માણસ જો પોતાની અંદરના ઇશ્વરનો આધાર લે તો સમસ્ત સંસારને રોકી શકે છે. કારણોનું કારણ તુંજ છે, પછી સાધન અને ઉપાય શામાટે ખોળતો ફરે છે ?

સ્કૉટલૅન્ડનો એક બાળક ત્યાના અનાથાલયમાંથી નાસી લંડન આવ્યો. લંડનમા સયોગવશાત્ તે લૉર્ડમેયરના બાગમા જઇ પહોચ્યો; અને ત્યાં રમવા લાગ્યો. બન્યું એવું કે ત્યાથી એક બિલાડી નીકળી. બાળકે તેની પૂછડી ઝાલી અને તેની સાથે વાતો કરવા માંડી. એવામા નજીકમાંથીજ ઘટનો અવાજ સભળાવા લાગ્યો ઘટનો અવાજ સતત ચાલુ હતો. એટલે તે બાળકે બિલાડીથી વાતો કરવા માડી કે "આ ગાડી ઘંટડી શું કહે છે ? ટન, ટન, વ્હિટ્ટિંગ્ટન, લૉર્ડ મેયર ઑફ લડન !"

તે આ પ્રમાણે વાતો કરતો હતો એવામા લૉર્ડમેયર ત્યાંથી નીકળ્યો. તેણે કોઇને વાતો કરતો સાભળ્યો એટલે જઇને જોવા લાગ્યો. તેણે છોકરાને પૂછયુ કે "શુ કહે છે ?" તેણે ઉત્તર આપ્યો "લૉર્ડમેયર ઑફ લડન" લૉર્ડમેયર એનાથી બહુ પ્રસન્ન થયો એ તેને પોતાને ત્યાં લઇ ગયો, અને સ્કૂલમા ભણવા મોકલ્યો. ત્યા તે બહુજ મહેનત કરી અભ્યાસ કરતો હતો. તેણે સારી વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી અને ધીમે ધીમે એક દિવસ તે લંડનનો લૉર્ડમેયર બની ગયો.

એક કવિ હતો જે પોતાની વિદ્યામાં બહુ પ્રવીણ હતો. તેણે ઘણીયે કવિતાઓ બનાવી અને બાદશાહ આગળ લઇ ગયો. બાદશાહ તે કવિતાઓ સાંભળીને અત્યંત પ્રસન્ન થયો અને તેને બહુ ઇનામ આપ્યું. બેગમોએ પણ તેની વાણીને પસંદ કરી અને જ્યારે બાદશાહ મહેલમાં આવ્યો ત્યારે તેમણે બાદશાહને અરજ કરી, કે કવિને મહેલની નજીકમાંજ કોઇ ઠેકાણે રાખવામા આવે તો સારૂં. બીજે દિવસે બાદશાહે કવિને પૂછ્યું કે ક્યાં રહો છો? તે આ સવાલની મતલબ સમજી ગયો અને જવાબ આપ્યો કે "હું તો આંધળો છું" તે સાંભળી બાદશાહે કહ્યું "જ્યારે તે આંધળો છે ત્યારે તો કાંઇ ફિકર નથી. એને મહેલની નજીકજ એક કોટડીમાં રાખો." પછી તેમજ કરવામાં આવ્યું. હવે તે ત્યાં રહેવા લાગ્યો અને નોકર ચાકરોને સતાવવા લાગ્યો. એક દિવસ એક દાસીને આજ્ઞા કરી કે લોટો ઉંચકી લાવ. તેણે જવાબ આપ્યો "અહીં લોટો ક્યાં છે?" એણે ફરી આજ્ઞા કરી "ઉંચકી લેને?" દાસી તરફથી ફરી એજ ઉત્તર મળ્યો. પછી કેટલીક તકરાર બાદ બોલી ઉઠ્યો "પેલું શું પડ્યુ છે, કેમ નથી ઉંચકતી?" એટલે દાસી એકદમ દોડીને મહેલમા ગઇ અને બેગમોને કહ્યું કે "આ મૂઓ તો દેખતો છે, આંધળો નથી એ મૂઓ તો આપણી બધાની તરફ તાકી તાકીને જુએ છે." તત્કાળ બાદશાહને ખબર આપવામા આવી. પરિણામ એ આવ્યું કે તેને મહેલમાથી કાઢી મૂકવામા આવ્યો, અને આંધળો પણ બનાવવામા આવ્યો

તમે કહો છો કે પૂરતી સામગ્રી નથી એટલે કેવી રીતે કાર્ય કરીએ? આ સમગ્ર સંસાર સંકલ્પનોજ ખેલ હોવાથી જ્યારે તમારી અંદર નિશ્ચય શક્તિ આવશે ત્યારે તમારે માટે પણ બધી આવશ્યક સામગ્રી આપોઆપ ખેંચાઇ આવશે, અને દેવતાઓ (પ્રકૃતિની શક્તિઓ) પણ તમારે માટે પોતાનો સ્વભાવ નિયમ બદલી નાખશે. ઉપર જે ઉદાહરણો આપવામા આવ્યા છે તેથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે સારા વિચાર રાખવાવાળા માણસો સારા થશે, અને નઠારા મનોરથો રાખવાવાળા નઠારા નીવડશે જેવા વિચાર કરશો તેવાજ બની જશો.

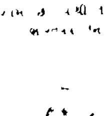
જર દર દિલે તુ ગુલ ગુઝરદ ગુલ બાશી,
વર બુલબુલે બે કરાર, બુલબુલ બાશી;

એ તો એક યુગનો પણ પૂર્ણ ઇતિહાસ નથી. પ્રાકૃતિક વિકાસને ઇતિહાસ જોવાથી જણાય છે કે કોઇ વસ્તુ નાશ નથી પામતી. કોઇને, કોઇ સ્વરૂપે તે હયાતી ધરાવે છેજ કહે છે કેઃ—

"હર શાખ રગ આમેઝી હર ફસ્લે-ખિઝાં અંદાખ્ત."

અર્થ –દર ડાળ મેળવે છે રગ પાનખર ઋતુમા

વળી જુઓ કે પ્રકૃતિ તમોને બતાવે છે કે તારાઓ પૂર્વથી પશ્ચિમ બાજુ જાય છે અને ત્યાથી ફરી પૂર્વ તરફ પાછા ફરે છે એને કાળનું ચક્ર કહે છે તેજ પ્રમાણે સાૈભાગ્યનો તારો પણ પૂર્વથી પશ્ચિમમા ગયો, અને હવે ત્યાથી પાછો ફરે છે ઇતિહાસ આ વાતની શાખ પૂરે છે જુઓ, એક સમય એવા [illegible] હતા જ્યારે ભારતવર્ષનો તારો અભ્યુદય પામેલો હતો ત્યાથી તે પશ્ચિમ [illegible] માં આવ્યો તે પછી ઑસ્ટ્રિયા જર્મની [illegible] રોમ ઇટાલી-ગયો ઇટાલી પછી સ્પેન [illegible] ૩૫ [illegible] થઇ ત્યાથી તે [illegible] પશ્ચિમ ભાગ ક્ષિતિજે નીચા [illegible] ઉન્નતિને [illegible] ત્યારે [illegible]



अद्वैत

પો ! દૂર દુઈ જબ હોવે, હમરી કોન કોઇ પત ખોવે ?
સિંધ વિચે ગંચક સમ દેખે, આજ નહીં પરબત સમ પેખે ?
એસા કોન નિશા તુમ પીયા, અબ લૌ આપ સહી નાહીં કીયા !
ચમકે નૂર તેજ સબ તેરા, તેરે નૈનન કાહે અંધેરા ?
તુ તાં આપ ભૂપપતિ રાજા, તુહી તીન લોક કા સાજા.

ઓ અદ્વૈત સાગરના તરંગ ! વહાલા નરરૂપ નારાયણ ! આનંદી પુરુષોના અટ્ટહાસમા, બુલબુલના સુમધુર ગાનમા, રુસ્તમના રણક્ષેત્રમાના પડકારમા, દુ:ખીની હૃદયદ્રાવક ફરિયાદમા, કળીઓના ખીલવામાં અને ઓષ્ઠના હાલવામા તારીજ શક્તિ કામ કરી રહી છે બજાર હો કે બાગ, ભિક્ષુનુ ભિક્ષાપાત્ર હો કે સમ્રાટનું તાજ, બધા તારી હજૂરમા દાખલ થવા આતુર છે ગુલબદનોના મધુર વચન અને બુલબુલોના ગાન તારા સ્વીકારના ભૂખ્યા અને તરસ્યા છે કસ્તૂરીને સુગંધ અને ડુંગળીને દુર્ગંધનું પ્રમાણપત્ર તેજ આપેલ છે એક પાષાણ (હીરા)ને ચુસવાથી તે હળાહળ વિષનું કામ કરે છે તે પદ તેને તેજ અર્પણ કરેલ છે પ્રિયતમાના અધરોને મધુરતા તેજ આપી છે.

બાદા અઝ મા મસ્ત શુદ નય મા-ઝ-મય;
હમ ઝ મા દા બૂયે-ગુલ, આવાઝે-નય.

અર્થાત્-શરાબમા મસ્તી (કૈફ) મારાથી આવી છે, નહિ કે શરાબથી હુ મસ્ત થયો છુ એવીજ રીતે વાસળીનો સૂર અને પુષ્પની સુવાસ પણ

૧ દેહ.

મારે લીધેજ છે એમ જાણ.

"હે સમૃદ્ધિ અને વિપુલતામંડિત સુશોભિત નગરો ! અને ઓ ખેતરો ! કે જેમાં વસંતઋતુ સર્વત્ર પ્રખરતાથી ફેલાઈ રહી છે; મારાજ માટે તમારી આ સહાયક સામગ્રી એકત્ર થાય છે; કેમકે સમસ્ત સૃષ્ટિનું વારસ આ જગત્ છે અને જગત્ મારૂં છે."

(૧) વિશ્વના જે ભાગનો શ્રવણેન્દ્રિયથી બોધ થાય છે તે આકાશ, (૨) જે સ્પર્શેન્દ્રિયથી જ્ઞાત થાય છે તે વાયુ, (૩) જે દૃગેન્દ્રિયવડે દૃશ્યમાન થાય છે તે પ્રકાશ, (૪) જે સ્વાદેન્દ્રિયવડે પરિચિત થાય છે તે જળ, અને (૫) જે ઘ્રાણેન્દ્રિયવડે પ્રતીત થાય છે તે પૃથ્વી. અર્થાત્ આ સમસ્ત પંચભૌતિક જગત્ પોતાના અસ્તિત્વમાટે ઓ વહાલા સાક્ષી ! તારેંજ આશ્રિત છે.

નીસ્ત ગયર અઝ હસ્તીયે તૂ દર જહાં મૌજૂદ હીચ;
ખાહ દર ઇન્કાર કોશો ખાહ દર ઇકરાર બાશ.

અર્થાત્ ચાહે તુ માને કે ન માને, પણ વિશ્વમા તારા અસ્તિત્વ સિવાય બીજું કંઇજ વિદ્યમાન નથી.

તારાં જ્ઞાનરૂપી કિરણો ચક્ષુદ્વારમાથી નીકળી ચિત્ર વિચિત્ર રંગોને અસ્તિત્વમા આણે છે. તારી વિવેકરૂપી રશ્મિઓ કાનદ્વારા નીકળી મધુર અને કર્કશ સ્વરો બનાવે છે. હે લઘુ અને મહાનના આધાર ! તારાજ આશ્રયવડે બહાદુર બની પ્રાત:સમીર નવનવી ચેષ્ટાઓ કરે છે.

भीषाऽस्माद्वातः पवते । भीषोदेति सूर्यः ।
भीषाऽस्मादग्निश्चेन्द्रश्च । मृत्युर्धावति पंचमः ॥
(યજુ૦તૈ૦બ્રા૦અ૦૮. મંત્ર ૧.)

અર્થ:-"જેના ભયથી વાયુ વાય છે, જેના ભયથી સૂર્ય ઉદય થાય છે, જેના ભયથી અગ્નિ અને ઇંદ્ર નાસભાગમા પડી જાય છે, અને જેના ભયથી યમદેવ માર્યો માર્યો ફરે છે, તેજ બ્રહ્મ તારૂં નિજસ્વરૂપ છે."

જલ્વગાહે રૂખે તુ દીદએ મન તન્હા નીસ્ત;
માહો ખુરશીદ હમી આઇના મી ગરદાનન્દ.

અર્થાત્ તારા સુખમંડળની દિવ્ય કાંતિને દેખાડનાર એકલાં મારાં ચક્ષુજ છે એમ નથી, ચંદ્ર અને સૂર્ય પણ તેજ અરિસો ફેરવી રહ્યા છે.

तस्मै सर्वं ततः सर्वं स सर्वं सर्वतश्च सः । (વાસિષ્ઠ)

અર્થાત્ તે (પરબ્રહ્મ)ને માટેજ આ સર્વ (નામરૂપ) પ્રપંચ છે; તેના જ આ બધા છે, તે પોતેજ આ સઘળું છે, અને સર્વ સ્થાને તે પોતેજ છે. આશ્ચર્ય છે કે:-

જબ વો જમાલે દિલફરોઝ, સૂરતે મેહ્‌રે નીમરોઝ,
આપહી હો નઝારા સોઝ, પરદે મેં મુંહ છુપાયે ક્યું?

અર્થાત્ જ્યારે તે હૃદયને પ્રકાશ આપનારૂં સૌંદર્ય, મધ્યાહ્નના સૂર્યની , પોતેજ દૃષ્ટિને અંધ બનાવી દેતુ હોય, તો પછી તેને પડદામાં મો ઢાંકવાની શી અગત્ય?

અગ્નિના પ્રભાવથી લાકડા પાષાણ વગેરે બળી જશે ખરા, પણ અગ્નિને તાને તો તેથી કંઇ પણ હાનિ થવાની નથી. સુલ્તાનના દબદબાથી વઝીરો -ને અમીરો ભલે દબાઇ જાય, પરંતુ સુલ્તાન પોતે કદિ દબાતો નથી. સિંહની ગર્જના અને સિંહસમા વીર પુરુષનો પડકાર, તલવારનું પાણી અને નાગનો ફુફાડો, સાધુનો ઠપકો અને ન્યાયાધીશનો ફિટકાર, એ બધા તારાજ પ્રભાવને લીધે છે તુ તેનાથી ભયભીત કેમ બને છે? વિમા સણમાં કેમ પડી જાય છે? તારી ઘરનીજ બિલ્લીને તારી સામે "મ્યાઉ" શામાટે કરવા દે છે?

દસ્તએ-ગમઝએ-જા સિતા, નાવિક નાઝે બે પનાહ
તેરાહી અકસે રુખ સહી, સામને તેરે આયે ક્યું?

અર્થાત્ નેત્રકટાક્ષનુ જીવલેણ મંજર, અને નિરંકુશ નખરા તથા નયન બાણ એ સર્વ તારાજ ચહેરાના પ્રતિબિંબ છે એ ખરૂ, પણ તેઓ તારી સન્મુખ આવવાની ધૃષ્ટતા કમ કરે?

વહાલા! જરા નિજસ્વરૂપમાં પ્રવિષ્ટ થઇને તો જુઓ ભય ક્યો? આપ ત્તિનું શુ કામ? અને સંકટનુ પણ નામ શામાટ? શોક અને ક્રોધ, દુખ અને ઉદાસિનતાનું પ્રયોજન શુ?

મસ્તો ખરાબ મી રવમ, બે નરાપા હની રવમ,
બીમ ન દારમ અઝ બલા, તન તલમલા તલાતલા
શાહે બકા હમી રવમ, સુ શાહે ચર્ખે મુકર્રદમ,
ગમ ન ખુરમ ઝમાને રા, તન તલમલા તલાતલા

ભાવાર્થ -મસ્ત બેભાન હુ ફરૂ, મૂર્ખ સમાન હુ ફરૂ,

ભય નથી, આવે ભલે બલા, તન તલમલા[1] તલાતલા.
જીવન માર્ગ કાપું છું, નભ-પતિ[2] સમ એકલો હું,
કાળતણો શોક નહિ જરા, તન તલમલા તલાતલા.
आनंदं ब्रह्मणो विद्वान् न बिभेति कदाचन ॥

(યજુ૦ તૈત્તિ૦ ઉપ૦ બ્રૂ૦ અ૦ ૪. મ૦૧)

" આત્માનન્દવાળાને ભય અને બીક કેવી ? "

રૂપિયા પૈસાના હિસાબ કિતાબમાં ન્યાયશાસ્ત્ર અને તત્ત્વજ્ઞાનના ગોરખ ધંધામાં, અને વિજ્ઞાન તથા ગણિતશાસ્ત્રની ઇંદ્રજાળમાં રહેલી ઝીણવટો બીનતઓની દૂરબીનોમાંથી તમે પણ શોધી કાઢો છો અને વાળની ખાલ ઉતારી નાખો છો, પણ પર્વત જેવું મોતી (તમારું ખરું નિજસ્વરૂપ) ગુમાવી બેઠા છો એ નથી જોઈ શકતા એ નવું આશ્ચર્ય છે।

નિહાં ચુ માનદ બા રાની ... મુદા રાગ્એ મેહફિલહા ?

ભાવાર્થ ... નભા વચ્ચેના દીપક સમાન આત્મવસ્તુ છુપી કેમ રહી શકે"

મારા વહાલાઓ ! 'બગલમ છોરા ને શહેરમ ઢંઢેરા' જેવું કરવાનું જવા દઈ અત્યંત નિકટ અહીં આ આત્મવસ્તુને એક વાર શોધી કાઢો, એટલે પછી સમગ્ર જગત ... બજ ... નામી છે.

સુલેમાના ... સ ... ગુન્તરી રા
મુતીના બહા કુન ન્વા પરી રા
ઝ ચા ... મા મ ચ ... જૂન માનીમ
રસા ... ન ચશ્મ ... મેરી રા
... સૂન્ત ... થે ... પ ... સરદાર
મન ... કુન સરા ... રાગ ... રી રા

અર્થાત્ આ ... સુલેમાન ! (બાદશાહ) તું તારી (ચિંતામણી જડેલી) અંગુઠી લાવીને પરી ને ... દૈત્યોઓ ... આ ... સરાઓને તારા દાસ બનાવ. અમે આ ... અને ... માર દુ:ખી બની ગયા છીએ. તું પોતાના સ્વર્ગી ... ના ... ન ... કર તારા છુપા પણ મહાપ્રકાશિત ચહેરા (સ્વરૂપ) ઉપરના પરદા દૂર કર ને આ છ દ્વારવાળા મકાન (શરીર)ને પ્રકાશિત તેજસ્વી બનાવી દે

---

૧ ... મા સાગરી મા ... ૨ સૂન્તા ... ૨ સૂર્ય

ઓ મૂર્ખ કર્મકાંડી! ઓ નૈતિક કેળવણીની હિમાયત કરનાર! ક્યાંલગી પહેરો ભરતા રહેશો? ક્યાંલગી દંડ અને કારાગૃહની ધમકી આપશો? ક્યાંલગી વિવિધ પ્રકારના દમ ભરાવતા રહેશો? જ્યાંલગી નિશા (અવિદ્યા) નષ્ટ નહિ થાય ત્યાંલગી ચોરી, વ્યભિચાર, દ્યૂત, સુરાપાન ઇત્યાદિ કદાપિ અટકવાના નથી–તમે લાખો પ્રયત્નો ભલે કર્યા કરો. "અંધકારના કાર્યો અંધકારમાં થયા વગર રહેવાનાં જ નથી" સાચી વિદ્યા (પ્રકાશ, સત્ય)રૂપી સૂર્ય ઊગવા દ્યો એટલે પાપો અને દુષ્કર્મો અંધકારની સાથેજ નષ્ટ થઇ જશે. પ્લેટોએ કેવું સાચું કહ્યું છે કે "જ્ઞાન એજ શુદ્ધિ રૂપ છે" સૂર્યના પ્રકાશની સામે દીપકની જ્યોતિ પ્રકાશ નથી આપી શકતી. જ્ઞાનીના આનંદરૂપી સૂર્યની સન્મુખ વિષયાનંદરૂપી દીપ [illegible] પ્રકટી શકે? તે ઉત્સાદના દિવ્ય [illegible] બિચારી [illegible] સારંગી શું કરી શકે એમ છ?

"એવી દાટ આ [illegible] [illegible]

અને પ્રસિદ્ધ હોવ છ [illegible]

સના સમયે પૂર્ણ [illegible]

ત્યાંસુધી [illegible]

શિખરે બેઠેલ [illegible]

કરે [illegible]

સુવન [illegible]

દેહે [illegible]

ત્માની રૂપ [illegible]

[illegible]

પણ મને દીપક [illegible]

જે મહાત્મા આ સૌંદર્ય અને શોભાના તત્વને જાણનારો છે, તથા પોતાના સત્યસ્વરૂપને ઓળખનારો છે, તે પ્રકાશોના પણ પ્રકાશ સમક્ષ વિષયવાસનાઓરૂપી આગીઆ ભલા કેવી રીતે ચમકારા મારી શકે ?

ઓ વહાલા ! સૂર્ય તારૂંજ નિજસ્વરૂપ છે. તારી આંખ ખુલતાંજ પ્રકાશમાન દિવસ પ્રકટ થાય છે. તો પછી આંખો બંધ કરીને અવિદ્યાની કાળી રાત્રિ કેમ બનાવી રાખી છે ?

> मातः किम् यदुनाथ ! देहि चषकं, किं तेन पातुं पयः ।
> तन्नास्त्य यक्दास्ति वा निशि, निशा का ? यांधकारोदये।
> आमील्याक्षि युगं निशाप्युपगता देहीति मातुर्मुहुः।
> वक्षोजांशुककर्षणोद्यतकरः कृष्णस्स पुष्णातु नः ॥ (લીલાશુક)

ભાવાર્થ:—

કૃષ્ણ:— મા ! મા !

યશોદા:— કેમ બેટા કેમ, શુ છે ?

કૃષ્ણ:— મને એક કટોરો આપો જલ્દી.

યશોદા:— તેને શું કરશો ? કટોરાથી તે વળી કોઈ રમતું હશે ? પેલાં રમકડા પડયા છે, તેવડે રમો.

કૃષ્ણ.-(નખરાથી ડોક ધૂણાવી) હુ રમવા માટે થોડોજ માગું છું ? હુ તો દૂધ પીશ.

યશોદા.- બેટા, હમણાથી દૂધ કેવું ? આ કંઈ દૂધ પીવાનો વખત છે ? દૂધ તો નથી, કટોરો લઈ શુ કરશો ?

કૃષ્ણ - (રીસભરેલો નખરો કરી) ઉ ઉં ઉં, દૂધ ક્યારે મળશે ?

યશોદા.—હમણા તમે માખણ ખાઓ સાંજ પડવા દો. પછી પેટ ભરીને તાજુ દૂધ પીજો

કૃષ્ણ - (રોવા જેવુ મો કરી) હાય, રાત ક્યારે પડશે ?

યશોદા - અંધારૂ થશે ત્યારે

એ સાભળી બાળક કૃષ્ણે તરત આંખો મીંચી લીધી અને તેજ ક્ષણે હાથ લાંબો કરી મોટેથી કહેવા લાગ્યા " લાવ, દૂધ આપ; અંધારૂં થઈ ગયું છે, લાવ, દૂધ આપ, રાત પડી ગઈ છે." એમ વારંવાર કહેતાં માતાના છાતીપરના વસ્ત્રને ખેંચવામાટે ઉંચા કરેલ હાથવાળા તે શ્રીકૃષ્ણ અમારૂં રક્ષણ કરો

માતા આ ચતુરાઈ જોઈ આનંદાશ્ચર્યમા ગરકાવ થઈ ગઈ. તે ખડ

એક હસી પડી, અને પ્રેમાવેશથી પ્રેરાઇ, બાળકને છાતી સરસો ચાંપી, એમ કહેવા લાગી.

આંખ મીંચી દિવસને રાત્રિમાં ફેરવી નાખનાર, ક્ષીરસાગરનો સ્વામી કોઈ એક કઠોરાભર દૂધને માટે રડનાર તેજ, કૃષ્ણ પરમાત્મા તમારાં શિર ઉપર, આંખો ઉપર, હૃદય ઉપર બેસી લીલા કરી રહ્યો છે. તેજ ચોરોનો સરદાર (तस्कराणां पतिः) તમારા અંતઃકરણ અને બુદ્ધિની ગુફામા સંતાઈ પંચેન્દ્રિયરૂપી પૂતળીઓ નચાવી રહ્યો છે. તેજ કૃષ્ણ તમારો આત્મદેવ છે, તમે પોતેજ છો. આંખો મીંચી રાત્રિ બનાવવાની મશ્કરી છોડો.

ઓ હસતા પુષ્પ! અમારી સાથે આવી ઠઠ્ઠા મશ્કરી ઠીક નથી. હસવાનું ખસવું કરી રહ્યા છો. હે શંકર શિવ! તારી બેપરવાઇજ કામક્રોધાદિનું રૂપ ધારણ કરીને તારી ઉપર તીર અને ગોળીઓ વરસાવી રહી છે. ઉઘાડ તારૂં ત્રીજું નેત્ર (જ્ઞાન ચક્ષુ) અને આ "કામ" ને એક નિમિષમાત્રમા કરી દે ભસ્મ

ન મારા આપ કો જો ખાક હો અકસીર બન જાતા,
અગર પારે કો અય અકમીર ગર મારા તો ક્યા મારા ?

અર્થાત્ તારા અહંકારને તે મારાને ભસ્મ ન બનાવ્યો, નહિ તો આ માટીનો કિમિયો થઇ જાત, ઓ કિમિયાગર, તે પારાને મારી ભસ્મ બનાવી એમાં શું મોટું કામ કર્યું ?

ઓ સૂર્ય સમાન મનુષ્ય ! તું પોતેજ અવિદ્યાના વાદળા ઉત્પન્ન કરી પોતાના પ્રકાશને ઝાંખો પાડી ન દે, તારે હાથેજ તારો પ્રકાશ ઢાંકી ન દે. તારામાંથી પ્રકાશનો પ્રવાહ સતત કેમ નથી વહેતો ? હે કસ્તુરીમાટે દોડી રહેલા કસ્તુરી મૃગ ! તારી સુવાસવડે આ સંસારવન મહેકી ઉઠવુ જોઇએ. તારા શુદ્ધ જીવનના પ્રભાવથી—તારી શાંતિ અને આનંદવડે સંસાર સમીર સુવાસિત બની જવો જોઇએ. જેમ દીપકમાંથી પ્રકાશ પડે છે તેમ તારામાંથી આનંદ ચારે બાજુ વરસતો રહેવો જોઇએ પુરુષો અને સ્ત્રીઓના હૈયામા ઉઠતા વિષયવાસનાઓના તોફાનો અને રાગદ્વેષના વટોળીયા તારૂં અમૃતદાયક દર્શન થતાંજ શમી જવા જોઇએ. જેવી રીતે ભગવાન દત્તાત્રેયના દૂરથીજ એક બે વાર દર્શન કરવાથી એક પ્રથમ પંક્તિની વેશ્યાનું જીવન બદલાઇ ગયું હતું ચિત્તને શાન્તિ અને ચક્ષુઓને આનંદ આપનારા તેમના દર્શનવડે તે બિચારીના હૃદયની સઘળી ગડમથલ અને

વ્યાકુળતા ક્ષણમાત્રમા સાફ થઇ ગયા

તોટક

હર જ્ઞાન પ્રદીપ સદા લસકે, મન મંદિર યોગિનકે બસકે,
બહુ મોહ ઉદે જો હૃદય તિનકે, તમપુંજ વોહી તમકો હનિકે
અતિ લોલ અનંગ પતંગમહા, છન માહી સ્વભાવિક તાહી દહા.
નિષ્કામ સમૃહ ગુણાઢ્ય દિપે, સો સનેહ સનેહ વોહી અર્પે.
જિનકે અતિ ભાલ ભાગ ભવે, ઉસ દીપક તા મન ધામ જલે

અર્થાત્ હરિજ્ઞાનનો દીપક યોગિયોના મનમંદિરમા સદા પ્રકાશતો રહે છે જો તેમના હૃદયમા મોહ ઉદય પામે તો તેના અંધકારને પણ તેજ દીપક હણે છે કામરૂપી મહા ચંચળ પતંગીયું સ્વાભાવિકરીતેજ તેમા પડી ક્ષણમાત્રમ બળી ભસ્મ થઈ જાય [illegible] એ દીપકમા પ્રથમ નિષ્કામ કર્મની દીવેટ મૂકી પછી સ્નેહ[illegible] પૂરવામા આવે છે જેના ભાગ્ય અતિ ઉચ્ચ હોય તેમના મન મંદિરમાં આ દીપક પ્રકાશે છે

અલા [illegible] લહરે [illegible] મનરકા

[illegible]

અથાત સાવધાન એ [illegible] સમુદ્રન મોતી [illegible] દષ્ટિદીપમા બીડાઇને રહ્યુ [illegible] તાપણુ કિમતી [illegible] અન [illegible] રમા મઢાન રહ્યુ હોય તાપ[illegible] તુ [illegible] કમતી [illegible]

[illegible] પુષ્પ [illegible] હશે [illegible] પુષ્પ મંજુષ મૂકયુ હોય [illegible] આશે, પરંતુ [illegible] વામા નાખ [illegible] ચતુષ્કાકાર [illegible] તપાવવામ આવે, બની [illegible] ભઠ્ઠીમા તપા [illegible] વાસ્ત [illegible] નવ લોકો [illegible] છે કે મહેલો [illegible] છાને વાસ્ત

વમા તે પ્રકાશનેજ તમે જુઓ છે, પ્રકાશના ફ્રિઝ્મોવટેજ સર્વ છરિ
વમા તે પ્રકાશનેજ તમે જુઓ છો, પ્રકાશના " લાલ, પીળો ને વાદળી " રૂપે પ્રતીત
દરિ ગિર થાય છે આ પ્રકાશ " લાલ, પીળો ને વાદળી " રૂપે પ્રતીત થાય છે, પણ પ્રકાશ પોતે તો રંગહીન છે હવે જેવી રીતે સ્ફટિક, પ્રવાહી, અગ્નિ અને પ્રકાશ પોતાની સ્વચ્છતા અને સૂક્ષ્મતાને લીધે વિવિધ રંગ રૂપ ધારણ કરે છે, તેવીજ રીતે પ્રકાશોના પણ પ્રકાશ-તમારૂં મૂળ નિજ સ્વરૂપ (આત્મદેવ) પોતાની સ્વચ્છતા અને સૂક્ષ્મતાને લીધે અની એક રૂપે તો બીજે બીજાજ રૂપ પ્રતીત થાય છે

अग्निर्यथैको भुवनं प्रविष्टो रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव ।
एकस्तथा सर्वभूतान्तरात्मा रूपं रूपं प्रतिरूपो बहिश्च ॥

કઠ ઉ. ૨ વલી ૫ મ૦

અર્થાત જેમ એકજ અગ્નિ સમગ્ર બ્રહ્માંડમા પ્રવેશીને જુદા જુદા રૂપે બની રહેલો છે તેજ પ્રમાણે એ ... મા સર્વ મૂર્તિમા હો ને પ્રત્યે રૂપે અભિન્ન છે ...

કે હુ બ્રહ્મ છુ બતાવો તો ખરા કે આપની સમક્ષ મે ક્યારે ઐશ્વર્યનો દાવો કર્યો હતો, અને કયા શબ્દોમા કર્યો હતો ?

જ્ઞાની –સ સારના કુરુક્ષેત્રમા તમે અને બીજા બધા લોકો શિવોઽહ શિવોઽહ નુ ગીત કર્મોની ભાષામા ગાઇ રહ્યા છો તમે ચર્મની જિહ્વાદ્વારા તેનો ઇનકાર કરો છો, પર તુ જીહવાના શબ્દાડ બર કરતા કર્મોનો ઢેઢરો વધારે ભરોસાપાત્ર હોય છે "શબ્દો કરતા કર્મો વધારે બળવાન્ સ્વરે બોલે છે" એક યુવક મદિરા પીને મસ્ત પડેલો હતો તેના બાપે આવી તેની ઉપર ધિક્કાર અને ફિટકારનો વરસાદ વરસાવવા માડયો તે યુવાન ચોકખો ઇનકાર કરી બેઠો અને સોગન ખાઇ ખાઇને કહેવા લાગ્યો કે હુ મદિરાને અડકયો સુદ્ધા નથી, પર તુ નશો કઇ છુપો રહી શકે છે ? આખો માથી ઘેન બોલતું હતું દુર્ગ ધ આપોઆપ મદિરાના સમાચાર આપતી હતી વળી એવામા ઊલટી પણ થઇ ! હવો, હવે શુ છુપાવવાના હતા ?

નહી છુપતા મિસાલે બૂ છુપાયે લાખ પરદૃ કે,
મઝા પડતા હય જિસ ગુલ પયરહનકા બેહિજાબી કા

અર્થ –જે પુષ્પવસ્રધારીને આવરણરહિત રહેવાની ટેવ પડેલી છે તેને લાખો પડદામા સતાડો તોપણ સુગ ધની પેઠે તે કદિ સતાવાનો નથી.

જીભવડે ગમે તેટલુ છુપાવવા ઇચ્છયુ પર તુ કર્મોએ તો તે પ્રકટ કરીજ દીધુ. ઓ વહાલા ! સચ્ચિદાન દઘન એજ તારૂ મૂળ (આત્મા) છે તુ એ કસ્તૂરીને ગમે તેટલી સતાડીશ તોપણ છુપી રહેવાની નથી

(૧) યુધિષ્ઠિરને પૂછવામા આવ્યું કે આશ્ચર્ય શુ છે ? તેમણે ઉત્તર આપ્યો

अहन्यहनि गच्छन्ति भूतानि यममन्दिरम् ।
शेषा स्थिरत्वमिच्छन्ति किमाश्चर्यमतः परम् ॥ (મહાભારત)

અર્થ –પ્રતિદિન સહસ્રો પ્રાણી યમમ દિરે સિધાવે છે, પર તુ બાકીના અહીં જ રહેવાની ઇચ્છા કરતા હોય છે તેનાથી મોટુ આશ્ચર્ય બીજુ શુ હોઇ શકે ? દરરોજ જોઇએ છીએ અને સાભળીએ છીએ કે ફલાણો મરી ગયો, અમુક સ્વર્ગે સિધાવ્યો અને એ પણ જાણીએ છીએ કે જે જન્મ્યો છે તે જવાનોજ છે—

ઝિ દગી મૌત થી, એક ઉમ્રમે સાબિત યે હુવા,
મેરા હોના થા ફકત મેરે ન હોનેકે લિયે.

અર્થઃ—આખા આયુષ્યને અંતે એટલુંજ સિદ્ધ થયું કે જીવન એજ મૃત્યુ હતું; મારૂં હોવું (અસ્તિત્વ) તે માત્ર મારા ન હોવા માટેજ હતું.

આવું છતાં પણ કોઈને પોતાના મૃત્યુની પ્રતીતિ નથી થતી. મુખવતી પ્રતિક્ષણે ભલે મૃત્યુના રાગડા તાણ્યા કરે કે "દુનિયા તો ચાર દિવસની ભાઈ, રહેવું નહિ આંહીં છે," પરંતુ વ્યવહારમાં તો તેથી અવળા ચાલવામાં જરાએ બાકી રાખતા નથી. કારભારની સાંકળ સતત લંબાવતાજ જાય છે, અને વૃદ્ધાવસ્થા કિંવા એકાંતવાસના વિચારને વીસરી જઈ નાશવન્ત સમુદ્રમાં એવી બેપરવાઈથી લોભનું લંગર નાખી બેસે છે, કે જાણે મૃત્યુનું તોફાન તો કદાપિ આવવાનુંજ નથી. આના કરતા વધુ આશ્ચર્યજનક બીજું શું હોઈ શકે? અંતે એક દિવસ શરીર નષ્ટ થઈ જશે એમાં જરાએ સંશય નથી. ત્યારે પછી મૃત્યુ ઉપર વિશ્વાસ કેમ નથી બેસતો? તેનો સ્પષ્ટ એજ અર્થ થાય છે કે તમારા મૂળસ્વરૂપમા "મૃત્યુ" નુ નામ સરખુંએ નથી તમારો આત્મા અમર છે, તમારૂં મૂળસ્વરૂપ ત્રિકાલાબાધ્ય છે.

जीर्यन्ति जीर्यतः केशा दन्ता जीर्यन्ति जीर्यत ।
जीवनाशा धनाशा च जीर्यतोऽपि न जीर्यति ॥

અર્થઃ—પુરુષના કેશ અને દાંત જીર્ણ થઇ જાય છે, તોપણ જીવન અને ધનનો લોભ છૂટતો નથી

ન હિકે નીસ્તી હરગિઝ નમી ઉફતદ બમર્ગ,
અગર ચ મૂર્દન મિકરાઝ લા દારદ ગિરેબાહા.

અર્થ.—અહંકારી લોકો મૃત્યુની ચિંતામા કદિ નથી પડતા, જોકે કાતરનીપેઠે મૃત્યુ તમની ડોક પર ઉભી રહેલુ હોય છે, પરંતુ—

न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥ (ગીતા)

અર્થાત્ શરીરને હણવાથી તે હણાતો નથી

"મૃત્યુએ તન સ્પર્શ સુદ્ધા કર્યા નથી, માત્ર તેનુ શરીરરૂપી વસ્ત્ર શબવત્ દેખાય છે

બ પોશદએ જામા જાનરા નામ,
ખિયાલે ફના ગશ્તનશ હસ્ત ખામ

અર્થાત્ શરીરરૂપી વસ્ત્રને ધારણ કરનારનું નામ જીવાત્મા છે, તેના વિનાશનો વિચારજ વૃથા છે.

किं गंगांबुनि बिंबितेऽम्बरमणौ चांडालवाटी पयः ।
पूरे वांतरमस्ति कांचनघटि मृत्कुंभयोर्वांबरे ॥
प्रत्यग्वस्तुनि निस्तरंगसहजानंदावबोधांबुधौ ।
विप्रोऽयं श्वपचोऽयमित्यपि महान् कोऽयं विभेदभ्रमः ॥
(શંકરાચાર્ય મનીષાપંચકસ્તોત્ર)

અર્થ:—સૂર્ય પોતાનું પ્રતિબિંબ ગંગાજળમાં કે ચંડાલની ગલીના કુંડમાં પાડે, સુવર્ણપાત્રમાં કે માટીના ઘડામાં પાડે, તોપણ તેથી બિંબરૂપ સૂર્યમાં જરાપણ ભેદ કે ફેરફાર થતો નથી. તોપછી તે સહજાનંદ અને જ્ઞાનસમુદ્રરૂપ પ્રત્યગાત્મામાં તને એવી ભ્રાંતિ કેમ થાય છે કે આ બ્રાહ્મણ છે અને આ ચાંડાળ છે?

સૂર્ય ગંગાજળમાં પ્રતિબિંબિત થવાથી પવિત્ર નથી બની જતો તેમ મદિરામાં પ્રકાશીને મલિન નથી થઈ જતો, તેવીજ રીતે આત્મા (અર્થાત્ તમારૂં નિજસ્વરૂપ) શરીર કે બુદ્ધિની [illegible] ને લીધે દૂષિત [illegible] અપૂર્ણ નથી થઈ જતો તેમ [illegible] ઉન્નતતાને લીધે [illegible] બની જતો. મૂળથીજ તે તો શુદ્ધાત્મસ્વરૂપ છે [illegible] અને જેનું એ જ્ઞાન [illegible] તેમ વિચારવાનું છે

[illegible]

અર્થ—[illegible]

તમારા [illegible]

આત્માનો [illegible]

અદ્દશ્ય [illegible]

તે પણ [illegible]

આપી રહ્યો છે [illegible]

કોણ નથી [illegible]

કોણી પાડવ [illegible]

[illegible]

સાહેબ વિરાજતા [illegible]

જ્યાં બંને એક [illegible]

[illegible]

અપરાધી કહેશે કે "ના, સાહેબ, જરાએ નહિ, કદાપિ નહિ." જો અપરાધી
વિરુદ્ધ પૂરતા સાક્ષી અને પૂરાવા મળી આવે, અને તેની સામે અપરા
હોવાનો ચુકાદો આપવામાં આવે, તોપણ અપરાધી તો એમજ કહેશે કે
સાચોજ છું. ન્યાયાધીશ સાહેબની બુદ્ધિ સત્યાસત્ય પારખી નથી શ
અપીલ કરવામાં આવે, અને અપીલવાળો પણ તેને અપરાધીજ ગણે
કહેશે કે "મહેરબાની બતાવવામાં આવી છે. લાંચ અને વગવસીલો ફા
ગયાં છે." કારાગૃહમાં મોકલી દેવામાં આવ્યો હોય તો તેનું કારણ
એવું બતાવશે કે "સરકારને ત્યાં ન્યાયજ નથી." જો જગત્ ભૂંડું બોલ
હશે તો કહેશે કે આખું જગત્ પાગલ છે.

કયા હૅસી આતી હય મુઝકો હઝરતે ઈન્સાન પર,
ફેઅલે બદતો ખુદ કરે, લા'નત કરે શયતાન પર.

અર્થ:-મનુષ્ય મહાશય ઉપર મને અત્યંત હસવું આવે છે, કેમકે કુ
તો પોતે કરે છે, અને શાપ આપે છે બિચારા શયતાનને.

હા, હા, ઓ બદનામ થયેલા મનુષ્ય! વાસ્તવિક સ્વરૂપે તું નિષ્કલં
છે, તદ્દન નિર્દોષ છે. સૂર્યની સામે ઘૂવડ તો કદાચ આંખ મેળવી શકે, પ
તારા પવિત્ર સ્વરૂપની સામે પાપ કે દોષ ઉભા પણ રહી શકે એમ ન
હા, જો તારી કંઇ ભૂલ થાય છે તો તે એટલીજ કે તુ અજ્ઞાન બની
તારા શુદ્ધ અને અનંતસ્વરૂપને ભૂલી જઈને-પોતાને અપવિત્ર શરીર
બુદ્ધિ વગેરે માની બેઠો છે, અથવા પોતાના માંદા મિત્રને મળવા આ
એક બહેરા* માણસે કર્યું હતુ, તેમ તારા અંતરની શુદ્ધ વાણીને
તને કહે છે કે તુ અમર અને શુદ્ધ છે) બગાડી તેના અર્થનો અ
કરી રહ્યો છે.

---

* એક બહેરા માણસને સમાચાર મળ્યા કે તેનો મિત્ર સખ્ત માંદગીથી પ
રહ્યો છે. બહેરાએ તેની પ્રકૃતિ જોવા જવનો નિશ્ચય કર્યો, પણ તેને વિચાર આ
રોગી બિચારો ધીમા સ્વરે વાત કરશે, અને મને તો જરા ઘાંટો પાડીને બોલે
સંભળાય છે, એટલે તેના ધીમા શબ્દો સમજતા ભારે અગવડ પડશે. વળી વા
" હે, હે, શુ, શુ " કરવાથી તો ખોટુ દેખાશે અને બધા કહેશે કે આ ક
માથુ ફોડવા આવ્યો છે ' તેથી સૌથી ઉત્તમ રીત તો એજ છે કે થોડીક વાત
કરી રોગીને ખુશ કરી ઝટ પાછા આવતા રહેવુ.

તમે અપવિત્ર છો. એ વિચાર તમારા વાસ્તવિક સ્વરૂપથી સહન થઇ શકતો નથી, પ્રત્યેક વ્યક્તિને સ્વાભાવિકરીતે નાના બનવા તરફ તિરસ્કાર હોય છે. આ વ્યવહારરૂપી જિહ્વાનો ઉપદેશ એ છે કે " તમે પાપ અને દોષથી પર અને અલિપ્ત છો. (શુદ્ધમપાપવિદ્ધમ્) તમે શરીર કે શરીર

મનમાં આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે ઉભો થયો, અને રસ્તામાં ચાલતાં ચાલતાં વાતચીતનો ક્રમ નીચે પ્રમાણે ગોઠવ્યો.

પહેલી વાત તો હું એ પૂછીશ કે હવે પ્રકૃતિ કેમ છે ? જેનો જવાબ રિવાજ મુજબ એવો મળશે કે " હવે ઠીક છે, આપની અત્યંત કૃપા થઇ. " બીજો સવાલ એ પૂછીશ કે " શું દવા કરો છો ? " જેના ઉત્તરમાં તે કોઇ ઔષધીનું નામ આપશે અને પછી ત્રીજો પ્રશ્ન એ કરીશ કે " કયા વૈદનો ઉપચાર ચાલે છે ? " જેના જવાબમાં તે કોઇ વૈદ્યનું નામ અવશ્ય લેશે. હું રોગીને ખુશ કરવા ખાતર તેની દરેક વાત ઉપર " વાહવા, બહુ સારૂં, ઘણું સારૂં." કરીને ચાલ્યો આવીશ. ટુંકમાં એવી સાદી સીધી વાતચીત ગોઠીક કરી રાખું કે જેથી તે ખુશ થાય અને કોઇ જાણી પણ ન શકે કે હું બહેરો છું.

ઉપર પ્રમાણે મનમાં ક્રમ ગોઠવાયો એટલામાં રોગીનું ઘર પણ આવી પહોંચ્યું. રોગીની સ્થિતિ બહુજ ખરાબ હતી.

બહેરો.—જય જય ! શરીરે કેમ છે ? હવે તો કંઇ ઠીક છે ને ? જ્યારથી મેં સાંભળ્યું કે આપની પ્રકૃતિ બગડી છે ત્યારથી ચિંતા થતી હતી. પરમેશ્વર તમને જલદી સારા કરે

રોગી.—હાય ! હાય ! મરૂં છું. જીવ નીકળી જાય છે, હાય ! હાય !!

બહેરો.—(રોગીના હોઠ હાલતા જોઇ) બહુ સારૂં, ધન્ય પ્રભુ ! આપની વાત સાંભળી મારા હૃદયમાં જીવ આવ્યો. આપ શું લ્યો છો ?

રોગી.—(ખિન્ન વદને) ઝેર ખાઉં છું ઝેર.

બહેરો.—વાહ એ ઔષધ તો રામબાણ છે, એ તો બહુજ સરસ છે. આપનો ઉપચાર કયા વૈદ્યરાજ કરે છે ?

રોગી.—(અત્યંત ખિન્ન થઇ) યમદેવ.

બહેરો.— એ વૈદરાજ તો બહુજ હુશિયાર છે એમને હાથે જશ છે. ઇલાજ કરે છે.

એક બાજુ રોગી બહેરાના જવાબો સાંભળી બળીને ખાખ થઇ જતો હતો. બીજી બાજુ બહેરા મહારાજ પોતાની ચતુરાઇ માટે ફુલ્યા સમાતા નહોતા; ! કેવી મઝા

માંથી ઉપજેલા કદાપિ નથીજ. શરીર તો કોઇનું પણ કદિ પવિત્ર નથ
હોઇ શકતું. તેને હજારો વરસોસુધી ગંગાજળમાં ધુવો તોયે શું ?
કુલીન હોવે શુદ્ધ બુદ્ધ યે જલમેં પોયે, પ્યાઝ ન કેશર હોય જાય કશ્મીર બોયે

તમારા અંતરમાંથી આવેશભરી આ દૈવીવાણી સંભળાય છે
"જે પવિત્ર સત્ય છે તેજ તમે છો. તમે શરીર નથી. અપવિત્ર અને પરિમિ
એવા શરીર તેમજ બુદ્ધિના વિચારોને ત્યાગો, અને તમારા પવિત્ર સત
સ્વરૂપમાં જાગો." પરંતુ આશ્ચર્ય છે, ઓ અવળી બુદ્ધિવાળા બહેરાઓ
પણ બહેરા તમારી ઉપર આ આંતરિક સ્ફુરણાની એવી અસર થ
છે કે તમે તમારા સાડાત્રણ હાથના કાળા ટાપુ (અંડામાન
ને પવિત્ર અને દોષ રહિત જણાવવા ઇચ્છો છો; શરીર અ
બુદ્ધિને નિર્દોષ સિદ્ધ કરવાના પ્રયત્ન કરો છો; દેહાભિમા
રહીને આરોપમાંથી બચી જવાના યત્ન કરો છો. બીજી તરફ તમારા સ
સ્વરૂપમાંથી સતત એજ વ્યાખ્યાન વહી રહ્યું છે કે મન્સૂરનીપેઠે ત્રિલો
સ્વામી બની જાઓ, તમારી વાસ્તવ અહંતાને સંભાળી લ્યો; પરંતુ
એવા બહેરા છો કે ફિરઔન[1] અને અને નિમરૂદની[2] પેઠે ધન અને રાજ્
પરિમિત થઇ મહાન્ થવા ઇચ્છો છો, અને અભિમાનમાં ફસી પડો

નિમરૂદ શુદ મરદૂદ ચું ? બૂદશ નિગાહ મેહદૂદ ચૂં,
મારા તકબ્બુર કે સઝદ ? ચુ કિબ્રિયા હરજાસ્તમ.

અર્થ.–નિમરૂદ ક્ષુદ્ર ફિટકારને લાયક કેમ થઇ ગયો ? કારણ કે
દૃષ્ટિ મર્યાદિત હતી મને અહંકાર કેમ શોભે ? હું તો અહંસ
ડહાની પેઠે સર્વવ્યાપી છુ તમારી વર્તણુકમાટે સત્યના પ્રકાશ તર
એવી આજ્ઞા થાય છે કે " ચામડાના[3] પગરખા (શરીરનો વિચા

---

૧ ફિરઔન (ફેરાઓ) મિસરનો બાદશાહ હતો અને તેણે ઇશ્વર હોવાનો
કર્યો હતો તથા મૂસા પયગબરને બહુ સતાવ્યા હતા

૨ નિમરૂદે પણ સત્તાના મદથી છકી જઇ ઇશ્વર હોવાનો દાવો કર્યો હતો
પયગમ્બર ઇબ્રાહીમ (અબ્રાહમ) અલયહિસ્સલામને ભડભડતી આગમાં નં
હતા, જેમાંથી તેઓ સહીસલામત બહાર નીકળી આવ્યા હતા.

૩ પરદેશમાંથી મિસરમાં પાછા ફરતા વાટમાં મૂસાની સ્ત્રીને પ્રસુતિની વેદન
લાગી. તેઓ સહાય કિંવા ઉપચારમાટે આમ તેમ જોવા લાગ્યા. એવામાં દૂર

તારી નાણ, કેમકે તું ઊભો છે તે પવિત્રભૂમિ છે" પરંતુ ધિક્કાર છે, ઓ ધિરમૂસા! કે તું એ પગરખા (શરીર)ને પવિત્રાત્મા ઉપર રાખવા માગે છે

(૩) ખુશામદ કીડીથી માંડી ફરિશ્તાસુધી બધાને ગમે છે "ખુશામદ હર કેરા કરતી ખુશ આમદ ખુશામદ જેની કના તેને આવકાર લાયક થઇ પડે છે એમ કેમ છ ? તેનું માનાવ્યુ શુ ? માત્ર એટલુંજ ખુશામદ એ પણ માનસિ પુ ની કુ મ છ ત આપણા નિજ ધામમાંથી ... મ મ મહા આપણને ...

" [illegible] "

આ [illegible] સ્વરૂપ [illegible] કહે તો સારૂં. અથવા તેની [illegible] સુંદર [illegible] પરમીકિયા [illegible] બાજુથી [illegible] છો, અને પછી [illegible] તેને [illegible] નાખી દો છો. ([illegible] છો)

જો આ [illegible] સહેલા [illegible] મુનિઓમેં [illegible] નીચે પર [illegible] [illegible] પડશે [illegible] પોતાની [illegible] આનંદ પ્રેમ અને [illegible] વ્યાપી રહે છે

મનુષ્યની કામના દેશ અને કાળના જે અનંત પડદાને ચીરીને તેની આગળ કદી પણ ઉઠી શકી ન હતી તે કામનાં એ અવાજ સાંભળતાંજ તેટલે ઉંચે ઉડ્ડયન કરે છે." (આંગ્લકવિ શેલી)

સ્વતંત્રતા તમારી મૂળ–સ્વાભાવિક સ્થિતિ છે. તમો મૂળથીજ નિત્યમુક્ત છો. છુટી, તહેવાર, ઉત્સવ, મેળો ઇત્યાદિ તમને આનંદદાયક કેમ ન લાગે ? તે ખોવાઇ ગયેલા યુસુફનું[1] ખમીસ સુંઘાડે છે, કારાગૃહની વેદનાથી પીડાતાં અને અજ્ઞાનરૂપી પથારીમાં આળોટતાં મનુષ્યોને તે જરા મધુરી નિદ્રાનો સ્વાદ ચખાડે છે, અને ગુલામીના દુઃખમાંથી થોડા સમય માટે આરામ અપાવે છે, પરંતુ અજ્ઞાનરૂપી પથારી કે જે કાંટાઓવડે બિછાવેલી છે તેમાં ત્યાંસુધી પડયા રહેશો ત્યાંસુધી તો કાંટાજ ભોંકાયા કરશે, અને સ્વતંત્રતાનું સુખ નહિ અનુભવો. મોજશોખ અને મોજઉત્સવરૂપી નિદ્રા લાવનાર અફીણ ખાઇને થોડા સમય માટે શૂળોની અણીઓને ભૂલી જવાની પદ્ધતિ ઉચિત ન કહેવાય.

મલકી બૂદમો ફિરદોસે બરીં જાયમ બૂદ,
આદમ આવુર્દ દરી દયૂરે ખરાબ આબાદમ.

અર્થ.–હું એક ફિરસ્તો (દેવદૂત) હતો અને સ્વર્ગ મારૂં નિવાસસ્થાન હતું, પરંતુ આદમ (મનુષ્ય) મને આ ઉજ્જડ સંસારમાં લઇ આવ્યો છે.

1 પયગમ્બર યુસુફ (અલૈ૦) યાકુબ (અલૈ૦) પયગમ્બરના પુત્ર થતા. નાનપણમાં તેમના ભાઇઓએ ઇર્ષ્યાને લીધે તેમને કુવામાં નાખી દીધા હતા. કોઈ વણજારો તેમને કુવામાંથી કાઢી મિસર લઇ ગયો. ત્યાં કાળાંતરે તેઓ મિસરના મુખ્ય પ્રધાન થઇ ગયા. યુસુફ (અલૈ૦)ના પિતા યાકુબ (અલૈ૦) તેમના વિયોગના શોકે આંધળા થઇ ગયા. એક સમયે યુસુફ (અલૈ૦)ના મૂળ વતનમાં મહા કાળ પડવાથી અન્ન ખરીદવા માટે યુસુફના ભાઇઓને મિસરમાં આવવાજવાનું થયું તેમની આગળ યુસુફે (અલૈ૦) પોતાની ઓળખાણ આપી તેમનો અપરાધ માફ કર્યો, અને પોતાના માતપિતાને બોલાવી લાવવા માટે પોતાનું ખમીસ આપી કહ્યું, " આ મારૂં ખમીસ લ્યો તે પિતાજીના મુખ ઉપર નાખજો, એટલે તેઓ દેખતા થશે. પછી આખા કુટુંબને સાથે લઇ મારી પાસે આવજો." (કુરાન શરીફ સુરા ૧૨. આયા ૯૩)

"ચળકતી મદિરાની પ્યાલીને ભરી દો; ઉજાણીનું આનંદદાયક ભોજન પીરસો; આનંદથી ઉભરાતા સજ્જનો અને સુંદરીઓને બોલાવો; આનંદપૂર્ણ એકતામાં વહેતા અને આખા દિવાનખાનાને ગુંજાવી મૂકતા વિનોદ અને સંગીતના અવાજોપાસે ચિંતાના રાજીયા ગવડાવો; પણ એટલું ન પૂછતા કે ખરૂં સુખ ત્યાં વિદ્યમાન છે કે નહિ,—એ ન પૂછતા કે આ ખડખડાટ કરતું અટ્ટહાસ પોતાની નીચે અસહ્ય વેદના સંતાડી રહ્યું છે, અથવા આ લલાટ હૃદયનો સાચો સેવક બની તેની ખરી સ્થિતિ સૂચવી રહ્યું છે કે નહિ? આ આનંદોત્સવનો પડદો ઉંચકતા નહિ,—એટલું જાણીનેજ સંતોષ માનજો કે આ ક્ષણભંગુર જીવનનું એવું એકે દૃશ્ય નથી કે જે જીવલેણ દુઃખથી ઉભરાતું ન હોય."

શૂળો અને કંટકોમાંથી મુક્ત થવા માગતા હો તો આ અજ્ઞાનરૂપી પથારીનો ત્યાગ કરો, એટલે સ્વતંત્રતા અને આનંદને તમારૂંજ સ્વરૂપ અનુભવશો, અને આનંદસુધી પહોંચવા માટે નિદ્રા લાવનાર ઔષધિઓ (ધન, સ્ત્રી ઈત્યાદિ) ના આધારની ગરજ નહિ રહે.

પંજા દર પજએ ખુદા દારમ,
મન ચે પરવાયે મુસ્તફા દારમ?

અર્થ:-મારો હાથ મેં પરમેશ્વરના હાથમાં આપેલો છે, મને બીજાના વસીલાની શી પરવા છે?

નિત ફર્હત હય, નિત શાદી હય, ખુશ સાકી હય, આઝાદી હય;
ખુશ ખંદા હય રંગીં ગુલ કા, ખુશ શાદી શાદ મુરાદી હય,
જબ ઉભડા દરિયા ઉલ્ફતકા, હર ચાર તરફ આબાદી હય;
હર રાત નઈ એક શાદી હય, હર રોઝ મુબારક બાદી હય.

ભાવાર્થ:-" હમેશા આનંદ અને મોજમઝા છે, સદાય સ્વતંત્રતા છે; પુષ્પ સુરંગી હાસ્ય કરે છે, મનના મનોરથ આજે ફળે છે; પ્રેમનો સાગર ઉછળ્યો એટલે દશે દિશામાં આબાદી આબાદી છે. હરેક રાત્રે નવી નવી મોજમસ્ત છે; પ્રત્યેક દિવસે મુબારકબાદી છે.

મારા પ્રાણ! "જાળની નીચે તડફડવાનો તમાશો" બહુ જોયો, હવે સ્વતંત્રતા (જીવન્મુક્તિ) ના અનંત સ્વાદ ચાખો, અને તમારી વ્યવહારરૂપી જીહ્વાથી આવું ગાયન ગાવુ છોડો કે:-

ચુ તો, અય સૈયાદ ! આઝાદી મે હુય લાખો મઝે,
દામ કે નીચે તડપને કા તમાશા ઓર હય.

અર્થ –"ઓ પારધી ! એમ તો સ્વતન્ત્રતામા લક્ષાવધિ સ્વાદ રહેલા છે, પરન્તુ જાળની નીચે તરફડવાનો તમાશો કઇ જુદોજ છે "

બહુ ઘવાયા, હવે આ રમતને છોડો છોડો, રેશમના કીડાની પેઠે પોતાને હાથેજ કેદખાનુ બનાવી તેમા ન પૂરાઓ અવિદ્યાને ધાત્રી બનાવી તેના ખોળામા ન બેસો તે તો માગી પૂતના જેવી રાક્ષસી છે તેના વિષભરેલા દૂધ માટે શામાટે તલસો છો ? તમારી સુખશય્યા તો ક્ષીરસમુદ્ર છે કે જ્યા વિર અને ટફવાળો શેષનાગ પણ નરમ નરમ બિછાનાની ગરજ સારે છે અને ચમ્મર ઢાળે છે ત્યા સમસ્ત સસારને મુગ્ધ કરનાર લક્ષ્મી તમારા ચરણ ચાપે છે

(૫) વ્યાખ્યાન [illegible] ઉપદેશ [illegible] બોધ અને શિખામણથી ઉભરાતા વ્યાખ્યાનો તથા [illegible] નિરર્થક [illegible] મનુષ્ય [illegible] પોતાના પ્રતિસ્પર્ધી અથવા સમોવડીઆના નામ સુદ્ધા [illegible] [illegible] અને [illegible] તેના મનમા એમજ [illegible] તો સારૂ, [illegible] પણ [illegible] પ્રતિસ્પર્ધી [illegible] મનુષ્યથી [illegible] સહન નથી [illegible]

[illegible]

અથાત [illegible] નીચે પરમેશ્વરના [illegible]

[illegible]

અર્થ – [illegible] હોઉ, સનમ [illegible]

[illegible]

અર્થ –ઈર્ષ્યાએ તારા ઘરનું નામ પણ લેવા દીધું નહિ, તેથી જણને એટલુંજ પૂછુ છુ કે "હું કયા જાઉં ?"

ઓ મૂસા (મનુષ્ય)! તારા દિવ્ય સ્વરૂપમાથી ઉચ્ચ અવાજ સભળાય છે કે હા! હાથ લાબો કર, અને શિવોઽહં[2] (મારે અનલહક-एकमेवाद्वितीयम्) ને પકડી લે ડર નહિ![1] હામણો સર્પ વિષધારી નથી, તે તો અમૃતધારી છે તારો થતાંજ તે કરડવાને બદલે સીધી (સત્યની) જ્યેષ્ટિકા બની જશે. જ્યેષ્ટિકા એવી છે કે શુષ્ક પાષાણ ઉપર તેને મારશે તો તેમાથી તા ખાતર સ્વચ્છ નીર વહી નીકળશે,[2] આકાશભણી ઉગામશે તો "મન્ના –દૈવી ભોજન–નો વરસાદ વરસશે, રાતા સમુદ્રને (સસાર સાગરને) અ કરશે, તો પાર ઉતરવા માટે સમુદ્ર ફાટી જશે[3] (માર્ગ આપશે.)

આવ, તારા મૂળ ભણી આવ. તારૂ અજ્ઞાનજ શતાન છે અ અજ્ઞાનને લીધે તુ શરીરને તારો મહિમા આરોપવા ઈચ્છે છે તવ પાસેથી સૂર્યનુ કામ લેવા જેવુ કરે છે (અર્થાત્ શરીરને અનન્ય અ અદ્વિતીય બનાવવા મથી રહ્યો છે

" તું[4] ક્યાસુધી પાછળ હઠતો રહેશે ? આગળ વધ; અધર્મ ન પડતા ધર્મ ભણી આવ, માખીના ડખમા તું મધ જો અને આગળ વધ; સારાશ કે, તારા મૂળ–સત્ય નિજસ્વરૂપ ભણી તુ પાછો ફર (અ

---

૧ અલ્લાહએ કહ્યુ ઓ મૂસા તેને (તારી લાકડીને) નીચે ફેકી દે તેથી તેણે લાકડી નીચે ફેકી દીધી અને તે એક દોડતો સર્પ બની ગઈ અલ્લાહએ કહ્યુ તેને પકડી લે અને બ્હી નહિ. અમો તેને પૂર્વની, અવ સ્થામા પાછી લાવીશુ ' (કુરાન શરીફ ૨૦ ૧૯–૨૧)

૨ અને જ્યારે મૂસાએ પોતાના મનુસાને પાણી આપવા પ્રાર્થના કરી ત્યા અમે (અલ્લાહએ) કહ્યુ હારી લાકડી પત્થર ઉપર માર. પછી તેમાથી બા ઝરા વહી નીકળ્યા ઈત્યાદિ (કુરાન શરીફ ૨– ૬૦)

૩ પછી અમે મૂસાને પ્રેરણા કરી ત્હારી લાકડી સમુદ્ર ઉપર માર." જેથી સમુદ્રમાં ફાટ પડી અને બન્ને બાજુ પાણી બે ટેકરા સમાન થઈ રહ્યું (કુરાન. ૨૬ ૬૩)

૪ એક ફારસી કાવ્યનો અનુવાદ

ધર્મનું જ્ઞાનબિન્દુ નિકટ પડે પણ તારા માર્ગમાં તને ગમે તેટલાં મહાન દુઃખ
કે કષ્ટો આવે તો પણ તેને તું સુખરૂપ ગણ, કેમકે એ માર્ગમાં
પડતાં આ દુઃખો અને કષ્ટો પણ નિત્ય સુખ અપાવનારાં છે, તથા આ
વિઘ્નોનો નાશ કરીને થોડી ક્ષણમાત્ર પણ વિરામ ન લેતાં આગળને
આગળ વધ્યે જા, અને જ્યાંસુધી તું તારા નિજસ્વરૂપના મૂળ સત્યને
સર્વાંશે ન જાણી લે ત્યાંસુધી તે સ્વરૂપ જાણી લાવવાનું ચાલુ રાખ."

"વર્ષો થયાં તું પરદેશમાં પરાધીન પડ્યો છે, કષ્ટ અને દુઃખવડે
તારા પગ બંધાયેલા છે; પણ તું તો ખાણમાંના કોહિનૂર (રત્ન) સમાન
છે, તેથી હવે તારા મૂળ-સત્ય નિજસ્વરૂપ ભણી તું પાછો ફર."

"ચાલ, આ શરીરરૂપી બંધનને તોડી નાખ અને પોતાને કાળના
બંધનમાંથી મુક્ત કર. આ ભાતભાતનાં બંધનોને ત્યાગી આવ, અને પછી
તારા મૂળ-સત્ય નિજસ્વરૂપ ભણી તું પાછો ફર."

"જો કે તેમ, તોપણ તું આ જગતનું આશ્ચર્ય છે, તારા અંતરમાં
તું એક ખાણ છે; તારાં બન્ને શુભ નયનો ઉઘાડ, અને તારા મૂળ-
સત્ય નિજસ્વરૂપ ભણી તું પાછો ફર."

"તું કઠિન પાષાણ વચ્ચેનું માણેક-રત્ન છે; તું મને ક્યાંસુધી
ખોટું સમજાવતો રહીશ? તારા નયનોમાં એ તો સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે;
માટે તારા મૂળ-સત્ય નિજસ્વરૂપ ભણી તું પાછો ફર."

"ખરેખર તું સત્સ્વરૂપ (પરબ્રહ્મ) નું એક પ્રતિબિંબ છે, અને
સંપૂર્ણતા તારો આત્મા છે નિત્યાનંદરૂપી ઉત્તમોત્તમ મદિરાનું તું એક
પીપું છે; તેથી તારા મૂળ સત્ય નિજસ્વરૂપ ભણી તું પાછો ફર."

"જગત એક સરિતા સમાન છે, ત્વરાથી તેને પેલે કાંઠે પહોંચી જા;
અને ત્યાંથી એક નવીન જગતને જો દેખ, ચેત અને તારી પુરાતન પ્રતિ-
માનું સ્મરણ કર, તથા તારા મૂળ-સત્ય નિજસ્વરૂપ ભણી પાછો ફર."

"તું બાહ્ય દૃષ્ટિએ માટીનો બનેલો જણાય છે, પરંતુ વાસ્તવમાં તું
શ્રદ્ધા-રત્નમાંથી પ્રકટેલો છે અને સત્ય પ્રકાશના ભંડારનો રક્ષણકર્તા છે;
તેથી હવે તું તારા મૂળ સત્ય નિજસ્વરૂપ ભણી પાછો ફર."

"જ્યારે તું દિવ્ય પ્રકાશનો છાયાપુત્ર છે અને સુખી ભાગ્યના મંગળ
શુકનવાળો છે, ત્યારે આ વિનાશી વસ્તુઓમાટે ક્યાંસુધી રડીશ?
હવે તારા મૂળ-સત્ય નિજસ્વરૂપ ભણી પાછો ફર."

" તું તને પોતાને નિરભિમાન સાથે જોડી દઇશ કે તરતજ અહં મમતાથી મુક્ત બનીને તેની સાથે જોડાયલા બીજા હજારો બ માંથી છૂટો થઈશ, માટે તારા મૂળ–સત્ય નિજસ્વરૂપ લણી તું

(૬) એક ભોળા વિદ્યાર્થીને નિશાળે જવું નહોતું ગમતું. એક તેણે નિશ્ચય કર્યો કે ગમે તેમ થાય તોપણ આજે નિશાળે નથી તેણે પોતાના ગુંઠણ ઉપર પાટો બાંધી એવું બ્હાનું કાઢ્યું કે છે, ચલાતું નથી હેડમાસ્તરને અરજી લખી કે "મહેરબાન માસ્તર આ સેવકને આજે નિશાળની હાજરીમાંથી મુક્ત કરશો મારાથી નથી, એટલે નિશાળે કેવી રીતે આવું ?" વારુ અરજી તો લખાઇને તૈયા થઇ પરંતુ તેને હવે માસ્તર સાહેબ પાસે મોકલવી કોની સાથે ? વિદ્યા ર્થીએ પોતેજ નિશાળમાં જઇ અરજી માસ્તરના હાથમાં મૂકી, અને કહ્યું "આજે મારાથી નિશાળસુધી ચાલી શકાશે નહિ " એ સાંભળી બધા વિદ્યા ર્થીઓ અને શિક્ષકો ખડખડાટ હસી પડયા, અને કહ્યું " ઓ ભોળિયા આ અરજી તું અહીં સુધી લઇ આવ્યો એજ તારી વાતને ખોટી પાડે છે તું નિશાળ સુધી તો પ્રથમથીજ ચાલ્યો આવ્યો છે, એટલે હવે "ચાલી શકાશે નહિ નો શો અર્થ રહ્યો ?

વહાલા ! ચૈતન્યઘન તારૂં સ્વરૂપ છે તું પોતાને અજ્ઞાની સ્વીકારી લે તોયે તું જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, અને તું પોતાને જ્ઞાની ન માને તો એ ન માન તુંજ " તું જ્ઞાનસ્વરૂપ છે ' એવું સિદ્ધ કરે છે તને એમ લાગે કે 'રામે જે કંઇ લખ્યું છે તે ખોટું છે, અને મારૂજ માનવું સાચું છે' (હર કસી રા અકલે ખુદ બ કમાલ નુમાયદ-પ્રત્યેક જણને પોતાની બુદ્ધિ સંપૂર્ણ જણાય છે) તો તે પણ સ્પષ્ટરીતે એજ વાત બતાવી આપે છે કે તારા સ્વરૂપમાં જ્ઞાનની ન્યૂનતાનો વિચાર નથી ટકી શકતો. તું જ્ઞાનસ્વરૂપ છે

બ હર રંગે કે ખાહી જામા મી પોશ,
કે મન આ કદરે મોઝુ મીશિના સમ.

અર્થાત્ ગમે તે પ્રકારના વસ્ત્ર તું પહેરીશ તોપણ હું જરૂર તને ઓળખી લઇશ, કેમકે હું તો તારા તે સ્વરૂપને ઓળખું છું

વ્યવહારરૂપી જિહ્વાથી તો પ્રતિપળે એજ પોકારી રહ્યા છો કે " હું અમર છું શુદ્ધ છું નિત્યમુક્ત છું," અને વચનવડે પોતાને સેવક અને

સ કહેવડાવો છો, શરીરરૂપી કૂપમા પાડા છો "નીમ તન દર ગોર રમ, નીમ તન દર ઝિંદગી," અર્થાત્ "અડધુ શરીર છે ઘોરમા ને અર્ધુ જીવનમા" એવો વલુકરનો ધ ધો છોડો પરમેશ્વરના સમ ! તમે પરમેશ્વર છો

વિશ્વ આખાના વિજ્ઞાન, તત્ત્વજ્ઞાન, કવિતા, અને ગણિતશાસ્ત્ર તમારા પોતાનાજ સ્વરૂપમાથી નીકળ્યા છે અને નીકળતા રહેશે

"બ્રૂમડ઼ળ, સપ્ત નક્ષત્ર, સોર વર્ષ, સીઝરના બાહુ, પ્લેટોની પ્રતિભા, ભગવાન્ ખ્રિસ્તનુ હૃદય અને શેકસપીઅરની કવિત્વશક્તિનો હુ સ્વામી છુ" (એમર્સન)

જગતની રૂઢિ છે કે જ્યારે કોઇ ગણિતશાસ્ત્રી ગણિતનો કોઈ ગહન પ્રશ્ન ઉકેલે છે અથવા કવિ કોઇ ઉત્તમ કવિતા લખે છે, ત્યારે તેઓ ગર્વથી કહે છે કે આ પ્રશ્ન મે(નામે ફલાણો, રહેવાની અમુક ઠેકાણાનાએ) સિદ્ધ કર્યો, આ પંક્તિઓ મે (નામ અમુક, શિષ્ય અમુકનાએ) લખી છે પણ કોઈ પણ ગણિતશાસ્ત્રી કે કવિ એમ કહેવાને શક્તિમાન નથી [illegible] એ પ્રશ્ન ઉક[illegible] લાની વેળા અથવા તેના નીવડેલ લાગતી વખત તનુ [illegible] ચિત્ત એકાગ્ર થયેલ નહોતુ તથા તેના [illegible] મનમાથી હુ [illegible] ગયેલુ [illegible] રોગથી આવી ભૂલી [illegible] ચિન્તાઆથી [illegible] જવુ [illegible] નામથી [illegible] પ્રસાર [illegible] પણ [illegible] નીકળ્યા હોય તેથી અજ્ઞાન હોવુ [illegible] ઉભા હોય તેને નહિ જોન [illegible] અર્થ [illegible] વિન [illegible] છે કે [illegible] થી જણાશે કે [illegible] પ્રકટ થાય છે [illegible]

માણસ [illegible] મે આ સિદ્ધાન્ત સિદ્ધ કર્યો છે [illegible] [illegible] નહિ, ત્યારે [illegible] લ [illegible] કરી [illegible] [illegible] અને નામનુ ભાન [illegible] માન દશામાજ [illegible] (અર્થાત્ હુ ફલાણો, પુત્ર ફલાણાના ઇત્યાદિ [illegible] સિદ્ધ [illegible]

કે કવિતાને તખ્તમાટે ગર્વ શાનો ધરે છે? "કિસ બિરતે પર તત્તા પાની?" ગોટપ એટલી શાની કરે છે? સિદ્ધાંત કે વિષય તો જ્ઞાનસ્વરૂપ અદ્વૈત આત્મામાથી નીકળે છે આ જે અદ્વૈત આત્મામાથી સમસ્ત સૃષ્ટિ જ્ઞાન સૂર્યના કિરણોની પેઠે વહે છે, તે આત્મા તમારૂંજ સ્વરૂપ છે એજ તમે છો, તમે પરિમિત બુદ્ધિ કે શરીરાદિ નથી ન્યૂટનના મસ્તિષ્કમાં તમારોજ પ્રકાશ હતો ભગવદ્ગીતા તમારીજ એક કિરણાવલી છે કુરઆન મજીદ અને પવિત્ર ગીતા તથા સાર્ઈમત સર્વ તમારાજ સ્વરૂપ સમુદ્રના તરંગો છે

> अणोरणीयानहमेव तद्वत् महानहं विश्वमहं विचित्रम् ।
> पुरातनोऽहं पुरुषोऽहमीशो हिरण्मयोऽहं शिवरूपमस्मि ॥
> अपाणिपादोऽहमचिन्त्यशक्तिः पश्याम्यचक्षुः स शृणोम्यकर्णः ।
> अहं विजानामि विविक्तरूपो न चास्ति वेत्ता मम चित्सदाऽहम् ॥
> वेदैरनेकैरहमेव वेद्यो वेदान्तकृद्वेदविदेव चाहम् ॥
> न पुण्यपापे मम नास्ति नाशो न जन्म देहेन्द्रियबुद्धिरस्ति च ।
> न भूमिरापो न च वह्निरस्ति न चानिलो मेऽस्ति न चाम्बरं ॥
> ([illegible] २५ २१)

અર્થ હું સૂક્ષ્મ [illegible] મહાનથી પણ મહાન છું. આ સર્વ [illegible] હું [illegible] પુરાતન પુરુષ છું, [illegible] સ્વરૂપ ઈશ્વર છું [illegible] હું આંખ વગર જો[illegible] પોતાથી ભિન્ન પોતાના [illegible] અન્ય કોઈ નથી [illegible] જાણવા યોગ્ય છું, તથા [illegible] મને ન પુ[illegible] ન નાશ ન જન્મ [illegible] કે બુદ્ધિ છે, ન [illegible] ભૂમિ [illegible] (કૈવલ્યોપનિષદ્)

> मयाध्यक्षेण प्रकृतिः सूयते सचराचरम् ।
> हेतुनानेन कौन्तेय जगद्विपरिवर्तते ॥ गीता [illegible]

અર્થ મારો અધ્યક્ષ [illegible] પ્રકૃતિ અથવા માયા સ્થાવરજંગમને પેદા કરે [illegible] અને એજ કારણથી, હે અર્જુન! જગત ફરતુ ને ફરતુ રહે છે (શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા)

જિજ્ઞાસુ—જો એમ, બધું એકજ હોય તો લોકોમાં બુદ્ધિ અને શરીરનો તફાવત કેમ હોય છે ? કોઈ મહાપંડિત હોય છે તો કોઈ તદ્દન જડ મૂર્ખ. કોઈ તો મખમલના ગાદલા ઉપર પણ બહુજ ચેનથી રહ્યા પછીજ પગ મૂકે છે, ત્યારે કોઈને શહેરના લોકો પોતાની દુકાન સામે રસ્તા ઉપર પણ બેસવા દેતા નથી, કેટલા ? કોઈ ભીમસેનના ભાઈ જેવો હોય છે, તો બીજાને માટે બિછાનેથી ઉઠવું પણ અશક્ય હોય છે. કેવો અનર્થ પ્રવર્તી રહ્યો છે ? કેવું અંધેર મચ્યું છે ? ત્રાહિ ત્રાહિ, ઘોર અન્યાય થઈ રહ્યો છે.

જ્ઞાની:—વહાલા ! અંધેર કહો છો તમે કે આવો તફાવત જુઓ છો. આવી ભયંકર તુચ્છતા અને મહાનતા જો કદાપિ સત્સ્વરૂપ પરમેશ્વરમાંથી પેદા થઈ હોત તો જરૂર તે અનર્થ, ઉપદ્રવ અને ત્રાસરૂપ કહેવાત; પરંતુ સત્ય તો એ છે કે તુચ્છતા કે મહાનતા જેવા ભિન્ન પદાર્થજ નથી. જે (આત્મા) અહીં ભિક્ષુરૂપે જણાય છે તેજ અન્યત્ર રાજાધિરાજરૂપે છે. જેને અહીં રોગીરૂપે જુઓ છો, તેજ અન્યત્ર મલ્લરૂપે છે જે અહિં મૂર્ખ દેખાય છે, તેજ બીજે સ્થાને વેદવ્યાસરૂપ મનાઈ રહ્યો છે જ્યારે આ પ્રમાણે મૂળમાં સર્વ એકજ છે તોપછી ત્રાસ કે ઉપદ્રવ કેવો ?

હસ્તિ,[1] મુંગી,[2] તૃણ કે આદિક, એક અખંડિત બસે અનાદિક.

હું જે અહીંયા ભૂખ્યો છું તેજ ત્યાં હાશિમરના રૂપે આરોગી રહ્યો છું. અહીં અજ્ઞાન છું, તેજ ત્યાં મહાત્માની યાજ્ઞવલ્ક્ય છું

इति तत्त्वमसि प्रभृति श्रुतिभिः प्रतिपादितमात्मनि तत्त्वमसि ।
त्वमुपाधिविवर्जित सर्वसमं किमु रोदिषि मानसि सर्वसमं ॥
नहि बन्धविबन्धसमागमनं नहि योगवियोगसमागमनम् ।
नहि तर्कवितर्कसमागमनं किमु रोदिषि मानसि सर्वसमं ॥
सुख-दुःख विवर्जित सर्वसमं इह शोकविशोकविहीन परम् ।
गुरुशिष्यविवर्जित तत्त्व परं किमु रोदिषि मानसि सर्वसमं ॥
नहि मोक्षपदं नहि बन्धपदं नहि पुण्यपदं नहि पापपदं ।
नहि पूर्णपदं नहि रिक्तपदं किमु रोदिषि मानसि सर्वसमं ॥
बहुधा श्रुतयः प्रवदन्ति यतो वियदादिरिदं मृगतोयसमम् ।
यदि चैक निरन्तर सर्वसमं किमु रोदिषि मानसि सर्वसमं ॥

(અવધૂત ગીતા અધ્યાય ૫)

૧ હાથી, ૨, કીડી.

અર્થ-"તત્ત્વમસિ" ઇત્યાદિ શ્રુતિવાક્યોવડે જે આત્માનું કરવામા આવ્યું છે, તે આત્મા તુજ છે. નામરૂપાત્મક કરતા તુ સર્વત્ર સમાન છે, અને જ્યારે તું સર્વત્ર સમાન છે, વહાલા! તુ શા માટે રડે છે?" (૧)

"તારામાં બંધ કિંવા મોક્ષનો પ્રવેશ નથી; યોગ કે વિયોગનો નથી, તેમજ તર્કવિતર્કનો પણ પ્રવેશ નથી, ત્યારે, ઓ વહાલા તુ માટે રડે છે?" (૨)

"આ તત્ત્વ સર્વત્ર સમ છે, સુખ-દુખ રહિત છે, શોક અશોકથી છે, અને ગુરૂશિષ્યના વિચારથી પણ તે પરમતત્ત્વ દૂર છે, ત્યારે, વહાલા! તું શામાટે રડે છે?"(૩)

"તે સત્યસ્વરૂપમા ન બંધનું પદ છે ન મોક્ષનું, ન પુણ્યનું છે ન પાપનું, ન પૂર્ણ પદ છે ન રિક્ત (ખાલી), આવું જાણવા ઓ વહાલા! તું કેમ રડે છે?" (૪)

"અનેક શ્રુતિયોએ આ વાત કહી છે કે આકાશ આદિ આ બધા નામરૂપ મૃગજળ સમાન છે, આમ જ્યારે તે તત્ત્વ સર્વ સ્થાને એક અને સમાન છે, ત્યારે, ઓ વહાલા, તું શા માટે રૂદન કરે છે?"(૫)

> આદમ ન બૂદો મન બુદમ, હવ્વા ન બૂદો મન બુદમ,
> આલમ ન બૂદો મન બુદમ, મન આશિકે દેરીના અમ. ૧
> બા નૂહ દર કિસ્તી બુદમ, બા યૂસફ અંદર ચાહ,
> અંદર દમે ઇસા બુદમ, મન આશિકે દેરીના અમ ૨
> આ દમ કે ફિરઓને લઇ દર આબે દર્યા ગર્ક શુદ,
> દર હર્બે મૂસા મન બુદમ, મન આશિકે દેરીના અમ. ૩
> આ જાકે એહમદ બરગુઝસ્ત અઝ ચારો પંજે હફતો હસ્ત,
> બર હસ્તમીનશ મન બુદમ, મન આશિકે દેરીના અમ. ૪
> અય આફતાબ, અન આફતાબ ગરમી મકુન ! ગરમી મકુન,
> ખુદ યક ઝુબા બામાશકુન મન આશિક દેરીના અમ. ૫
> શાહે હકીકત બૂદા અમ, દયાએ હિકમત બુદા અમ,
> મોલા કે બાશદપીરોમન ? મન આશિકે દેરીના અમ. ૬
>
> (અમ્મતએઝ)

...આદમ ન હતો ત્યારે હું હતો, અને આદમની સ્ત્રી હવ્વા ...ને આ તે પહેલાં હું હતો; આ સૃષ્ટિ સર્જાઈ તેની પણ પૂર્વે હું ...; કેમકે હું તો અતિ પુરાતન પ્રેમી છું. "(૧)

"...નૂહ પયગંબર સાથે જળપ્રલય સમયે હું તેની નૌકામાં હતો ... યુસુફ પયગંબરને તેમના ભાઈઓએ કૂવામાં નાખી દીધા ત્યારે કૂવાને ...યે પણ તેમની સાથે હું જ હતો; ઇસુખ્રિસ્ત કે જે મારી મરેલાંને જીવતા ...ા ત્યારે તેમની ફુંકમા પણ હું જ હતો; કેમકે હું એક અતિ પુરાતન પ્રેમી છું." (૨)

"મૂસા પયગંબર સાથેની લડાઈમાં જ્યારે નાપાક ફિરઔન બાદશાહ ...દના જળમાં ડુબી ગયો ત્યારે પણ હું હતો; કેમકે હું તો એક અતિ પુરાતન પ્રેમી છું." (૩)

"જ્યારે એહમદ (પયગંબર મુહમ્મદ સલ૦) ઉન્નયાન કરતા કરતા ...ણ, પાંચ, સાત અને આઠ આકાશ વટાવી ગયા, ત્યારે તે આઠમા આકાશ ઉપર પણ હું જ બેઠેલો હતો. હું તો એક અતિ પુરાતન પ્રેમી ..." (૪)

"ઓ સૂર્ય, ઓ સૂર્ય, તપી ન જા તપી ન જા, જરા હઠીને બંધ કર. ...તો એક અતિ પુરાતન પ્રેમી છુ "(૫)

"હું સત્યનો શહેનશાહ અને બુદ્ધિચાતુર્યની સરિતા છું. મારી સમક્ષ ...લા[1] (મૌલના રૂમી) શુ વિસાતમા છે? હું તો એક અતિ પુરાતન પ્રેમી છું." (૬) (શમ્સતબ્રેઝ.)

જિજ્ઞાસુ.—હું તો પરિમિત શક્તિવાળો છુ, અને પરમેશ્વર સર્વ શક્તિમાન છે, પૃથ્વીના નાના સરખા કકડામા મારી શક્તિઓનો અવધિ ...વી જાય છે, જ્યારે પરમેશ્વર સર્વવ્યાપક છે, એટલે મારા જેવા દાસાદાસને તે સર્વના સ્વામી સાથે શો સબધ? "ચે નિસ્બત ખા કરા બા ...લમે પાક?" આ મૃત્તિકાને તે પવિત્ર દિવ્યલોક સાથે શો સબંધ?

જ્ઞાની.—તું પરિમિત શક્તિવાળો કેમ છે? વારૂ, તું જે કંઈ કરે છે ...ટલુંજ બતાવ, એટલે તે ઉપરથી અમે અનુમાન તારવી કાઢીશુ કે તારી શક્તિ પરિમિત છે કે અપરિમિત.

---

[1] સ્વામી. ઈશ્વર.

જિજ્ઞાસુ:—હું સવારમાં પરોઢિયે ઉઠું છું. આવશ્યક ક્રિયાઓથી પરવારી વ્યાયામ કરૂં છું. તે પછી કંઇક લખું છું, થોડુંક વાંચુ છું. બે જમ જમીને ઑફિસમાં જાઉં છું. ત્યાંથી આવી દૂધ પીને ફરવા જાઉં છું, મિત્રોને મળું છું. કોઈ વર્તમાનપત્ર આવ્યું હોય તો તેને વાંચું છું. આ પ્રમાણે દિવસ વ્યતીત થાય છે. રાત્રે સૂઈ રહું છું.

જ્ઞાની:—તે ઉપરાંત પણ કંઇક અવશ્ય કરતા હશો.

જિજ્ઞાસુ:— આવાં સાધારણ કામો કરવા ઉપરાન્ત કોઇ પ્રાસંગિક કામ આવી પડે છે તો તે પણ કરી લઉં છું. થોડા દિવસથી* "અલિફ" માસિકની રાહ જોતો હતો. તે ઉપરાંત મારા ધારવા પ્રમાણે તો હું કંઈ બીજું કામ નથી કરતો.

જ્ઞાની:—છુપાવો છો શા માટે ? તેની ઉપરાત નિત્ય બીજાં પણ તમે જે અગણિત કાર્યો કર્યા કરો છો તેનું તો નામ સરખુંએ નથી ઉચ્ચારતા ! એવા ભોળા કયારના બની બેઠા છો ? મિત્રો સાથે આવી છેતરપિંડિ યોગ્ય નથી.

જિજ્ઞાસુ:—અગણિત કાર્યો ! કદિ નહિ. આપ મહાત્મા થઇને આવુ શું કહો છો ?

જ્ઞાની:– સાભળો આ શરીર તો આપનુંજ છે ને ?

જિજ્ઞાસુ– હાજ તો, વળી બીજા કોનું હોય ?

જ્ઞાની —સવારમા આ શરીરવડે ભોજન આપેજ લીધું હતું ને ! તથા શ્વાસ પણ આપજ લ્યો છો, જુઓ છો પણ આપજ, સાંજરે જંગલમા જઈ કાલનુ ખાધેલુ ત્યાગશો તે પણ આપ, અને રાત્રે સૂઈ રહેશો તે પણ આપજ કેમ સત્ય છે ને ?

જિજ્ઞાસુ – યોગ્ય છે, તદ્દન સાચુ છે

જ્ઞાની – જઠરદ્વારા ભોજન કોણ પચાવે છે ?

જિજ્ઞાસુ – હું

જ્ઞાની —અને વિસરી ન જતા કે તમારા શરીરની નાડિયોમાં રક્ત પણ તમેજ વહેવડાવો છો, મૈ.મા શુક્ર પણ તમોજ બનાવો છો, શુક્રમાં

*સ્વા.મી રામતીર્થ પૂર્વાશ્રમમાં જ્યારે લાહોરમાં ગણિતના આચાર્ય હતા, ત્યારે તેમના હાથથી અલિફ નામનુ ઉર્દુ માસિક પત્ર નીકળતું હતું.

ઉત્પન્ન કરનાર પણ તમેજ છો; વાણીને વધારનાર પણ તમે છો; સાંમાં શ્વાસ તમારો ચાલે છે; તમારા પિત્તાશય (કલેજા)માં પિત્ત કારથી કોઈ ભૂલે આવીને નથી નાખી જતું. જ્યારે તમે આંખવડે ઓ છો ત્યારે અનેક જ્ઞાનતંતુઓને હાલવું પડે છે, તેમને હલાવો છો તમેજ; મગજને ગતિ પણ તમેજ આપો છો. તે ઉપરાંત અગણિત આવિધ કાર્યોના કર્તા તમે છો. થોડાંક કામોનાં નામ ગણાવી તમે કેમ ઈ બેઠા હતા કે " આ ઉપરાંત મારાથી બીજું કંઈજ કામ નથી તું ? " બેભાન નિદ્રાવસ્થામાં જ્યારે મન અને બુદ્ધિ (તમારા વિચાર) ઉપયોગમાં નથી હોતાં, ત્યારે પણ તમારું કામ અટકી નથી તું. તે સમયે પણ તમે અન્નને પચાવ્યા કરો છો, કેશ અને નખોને ધાર્યે જાઓ છો. તમને નિદ્રા છેજ ક્યાં ? તમે તો સદા જાગ્રત છો. કહાં ખાબે ગફલત, સદા જાગતા હું. "

જ્યારે તમારૂં આ શરીર નાનકડું હતું ત્યારે જો કે તમે બુદ્ધિ અને વિવેકનો ઉપયોગ નહોતા કરતા, તોપણ તમે તો તેજ હતા કે જે અત્યારે છો. નિદ્રામાં પણ તમે તેજ છો કે જે જાગ્રતમાં છો. જેવી રીતે તમે આ એક શરીરમાં બુદ્ધિના કારસ્તાન, રક્તનું વહેવું, તથા ઉછેર અને આવિર્ભાવનું કામ કરાવો છો, તેવીજ રીતે અન્ય શરીરોમાં પણ તમેજ સઘળું કામ કરી રહ્યા છો. પ્રત્યેક પાદડામા તમારો પ્રકાશ છે. તમે કેવી રીતે કહેતા હતા કે તમારી શક્તિ પરિમિત છે ?

विज्ञानात्मा सहदेवैश्च सर्वैः प्राणा भूतानि संप्रतिष्ठंतियत्र ।
तदक्षरं वेदयते यस्तु सोम्य स सर्वज्ञः सर्वमेवाविवेशेति ।।
(પ્રશ્નોપનિષદ્ પ્રશ્ન ૪ મંત્ર ૧૧.)

તાત્પર્ય:-" ઓ વહાલા ! જેણે આ જ્ઞાનસ્વરૂપ. અવિનાશી તત્ત્વને ઓળખ્યું, કે જે સર્વ ઇંદ્રિયો, જીવન અને પંચભૂતોનું શિખર છે, તે સર્વ કંઈ જાણી ચૂક્યો; તે સર્વમા વ્યાપી ગયો. " આવશ્યક માત્ર વસ્તુ એક આટલીજ છે. " ઇક્કો અલિફ તેરે દરકાર " એકલો " અલિફ " (અદ્વૈત) અક્ષરજ તારામાટે પૂરતો છે

ઇક્કો અલિફ તેરે દરકાર.

બહુતા ઇલ્મ અઝા ઝિલ પઢિયા, ઝુગ્ગા ઝાઝા ઉસદા સડિયા;

ઉમ્મી જા અન્શાં તે ચઢિયા; પૂરા હૈ પૂર લઘાય મો પાર,
ઈગો બસ કરીં ઓ યાર, ઇક્કો અલિફ તેરે દરકાર.

હવે તમારૂં પોતાને જીવ (પરિમિત) કહેવડાવવાનું કારણ સાભળો -

એક રાજા સાહેબના બાળકની (સાધારણ બાળકોની પેઠે) એક ચીતરેલી થાળી સાથે પ્રીતિ બંધાઇ ગઇ. જ્યારે પણ તેને બીજી થાળીમાં ખાવાનું અપાતું ત્યારે તે કહેતો કે "મારી થાળીમા પીરસો, ત્યારેજ ખાઈશ." જો કોઈ મોટા થાળમા ભોજન પીરસીને લાવતા તો પગવડે તેને ઠેલી મૂકતો, અડીયલ બની જતો, અને રડીરડીને ખીજવાવતો જો કોઇ પૂછે કે "ભાઇ, સોના ચાદીના થાળ, રકાબીઓ વગેરે ઘણીએ સુદર વસ્તુઓ અહી છે, તેનો વારસ શું કોઇ બીજો છે ? " પરંતુ બાળક કોઇનું ન સાભળતા પોતાનીજ હઠ લઇ બેસતો એવીજ રીતે ઓ સાચા રાજકુમાર ! તમે અખૂટ સપત્તિના સ્વામી છતા તમારી આ "નાની કડી ચીતરેલી થાળી" રૂપી બુદ્ધિમા પીરસાઇને સામે આવે તેનેજ સ્વીકારો છો, તેનેજ તમારૂ પોતાનુ ગણો છો, અને બાકીના બધા વારસાને તુચ્છકારી કાઢો છો, લાત મારો છો જો તમને કહેવામા આવે કે આ અગણિત અને અખૂટ સપત્તિ તમારીજ છે, તમે તમારી જાતને પરિમિત ન ગણો, ત્યારે ઉલટુ તમે ખોટુ લગાડો છો

જે કઇ* બુદ્ધિ, અને ઇંદ્રિયદ્વારા તમારાથી થાય છે તેનો તો સ્વીકાર કરવો અને અન્ય સઘળા કાર્યોનો ઇન્કાર કરવો, (અથાત્ માત્ર બુદ્ધિ-ઇંદ્રિયની સાથે પોતાનો અભેદ માનવો) એજ તમોને જીવ (પરિમિત) મનાવે છે જરા વિચારો તો ખરા, કે તમોને આમ આત્મઘાત કરવાનો શો હક્ક છે ? એક સાકડા મોની ગાગરમા શેકેલા ચણા ભરેલા હતા અને ગાગર જમીનમા

* સૂચના—ક્રિયાઓ બે પ્રકારની છે એક સ્વાભાવિક અને બીજી ઐચ્છિક. સ્વાભાવિક(અવિજ્ઞાત) ક્રિયાઓનું બુદ્ધિને ભાન નથી હોતુ જેમકે રક્તાભિસરણ શ્વાસોચ્છ્વાસ, શરીરાદિની વધઘટ ઇત્યાદિ ઐચ્છિક [illegible] ક્રિયાઓ થવા માટે બુદ્ધિના આશ્રયની આવશ્યકતા [illegible] છે જેવા કે ખવુ ચાલવુ [illegible] લખવુ વિચારવુ ઇત્યાદિ જ્યારે કોઇને પૂછવામા આવે કે તમે આજે શુ કામ કર્યુ તો જે જે ઐચ્છિક કાર્યો અને ક્રિયાઓ તેનાથી થઇ હોય તેનેજ નામ તે ગણાવે છે પરતુ પોતાનાથી થતી અગણિત સ્વાભાવિક ક્રિયાઓને નથી ગણાવતો જાણે તે કાર્ય તેણે કર્યાજ નથી.

સાંકડી હતી. વાંદરાએ આવી ચણા માટે ગાગરમાં હાથ નાખ્યો, અને મૂઠી ભરી લીધી. ચણાથી ભરેલી મૂઠી મોટી અને ભારે હતી અને ગાગરનું મોં અત્યંત સાંકડું, તેથી હાથ બહાર ન કાઢી શક્યો. ઘણાએ પ્રયત્ન કર્યા, પરંતુ કંઈ ન વળ્યું ત્યાજ કેદી બની ગયો. બહુ ચીસો પાડતો, ચોરજોર કરતો હતો, પરંતુ મૂઠીમાંના ચણા નહોતો મૂકતો કે જેથી એ છૂટો થઈ શકે. હવે કહો કે આવી સ્થિતિનો શો ઉપાય? મારા બાપુ! તમોને કોઈ કેદ કરનાર નથી. તમારે માટે બંધન છે ક્યાં? તમે તે હનુમાનના વંશજની પેઠે બુદ્ધિ અને ઇંદ્રિયને એટલા બળપૂર્વક (અહંકારરૂપી) મૂઠીમાં પકડ્યાં છે કે એથી તમે કેદી થઈ પડ્યા છો, પરિમિત થઈ ગયા છો, જીવ કહેવાઓ છો. એમર્સને કેવું સત્ય કહ્યું છે કે "પ્રત્યેક મનુષ્ય ઈશ્વર છે પરંતુ મૂર્ખનો સ્વાંગ ભજવી રહ્યો છે."

> મરજી ચેતન કી જસી ઝક મારત હી હોય,
> મૃગતૃષ્ણા કે નીરમે બેહ ચલ્યો બિન તોય.[1]

ઇશારો મૂઠી. છોટા મન અને ઇંદ્રિયોના કુસંગને માત્ર એકજ શરીરમાં, એક મસ્તિષ્કમાં કે એકજ બુદ્ધિમાં પોતાને પૂરાયેલા કેમ માનો છો? જરા અજ્ઞાનની બેડી તો ઉઘાડો, એટલે તમે સર્વના પાકા મિત્ર છો છરી કે તલવાર મારતા પણ સમસ્ત સૃષ્ટિ સાથેની તમારી મિત્રતા નથી છૂટવાની. મૂઠી ઉઘાડો ગ્રન્થિ દૂર કરો સમસ્ત પ્રકૃતિને તમારી પત્ની બનાવો.

> દિયા અપની ખુદીકો જો હમને મિટા,
> વો જો પરદાસા બીચમે થા, ન રહા,
> રહી પર્દે મે અબ ન વો પર્દાનશીં,
> કોઈ દૂસરા ઉસકે સિવા ન રહા.

અર્થ—જ્યારે અમારા અહંભાવને અમે ગાળી દીધો એટલે અમારી વચમાં જે પડદા જેવું વિઘ્ન હતું તે હટી ગયું હવે તે પડદામાં રહેનારને પડદો રાખવાની આવશ્યકતા ન રહી, કેમકે તેના સિવાય અન્ય કોઈ રહ્યું જ નહિ.

> બ્યાકસ કે ખાક મારા ગિલ કર્દી ખાના સાખ્ત,
> ખુદ દરમિયા દર આમદો મારા બહાના સાખ્ત

અર્થ—જેણે મારી માટીનો ગારો કરી ઘર બનાવ્યું, તેજ વચમાં તો

---

[1] પાણી.

તને જણાવી કે અજ્ઞાન કીર્તિવંત મંદિર તુંજ છે.

જિજ્ઞાસુ—અહો, ભગવન્! અરે, હવે સંભળાવો છો કોને? સાંભળવાની શક્તિ તો તમે રાખી નથી.

દિલ ગુફ્ત મરા ઇલ્મે લદુન્ની હવસ અસ્ત,
તા'લીમી કુન અગર તુરા દસ્ત રસસ્ત.
ગુફ્તમ કે "અલિફ" ગુફ્ત, "દિગર"? ગુફ્તમ હીચ.
દર ખાના અગર કસ અસ્ત, યક હર્ફ બસ અસ્ત."

અર્થ:—હૃદયે કહ્યું કે મારી ઇચ્છા દેવી જ્ઞાન શીખવાની છે, જો તને તે પ્રાપ્ત થયું હોય તો મને શીખવ. મે કહ્યું "અલિફ" તેણે કહ્યું "બીજું?" મે જવાબ આપ્યો "કંઇ નહિ" જો તારા હૃદયરૂપી ગૃહમાં કોઇને રાખવા ઇચ્છતો હોય તો આ એક અક્ષર પૂરતો છે.

પ્રજાપતિના ઉપદેશને ઇંદ્ર બત્રીશ બત્રીશ વર્ષપર્યંત વિચારતો રહ્યો. આપના આ "અલિફ" રૂપી ઉપદેશને હું પણ બત્રીશ દિવસસુધી એકાંતમાં રહીને વિચારીશ, અને તે પછીજ વધુ સાંભળવા હાજર થઇશ.

(જિજ્ઞાસુ પ્રેમપૂર્વક ચરણસ્પર્શ કરે છે)

જ્ઞાની – નારાયણ! આ શું? આ શું? હમણાંથીજ એ બધા ઉપદેશને ભૂલી ગયા? પરમેશ્વરની ખાતર અમને શરીરરૂપ ન ગણો, તેમજ તમારી જાતને પણ આ શરીરમાં પરિમિત ન માનો તમે ખરા જિજ્ઞાસુ કે આવતાં વારજ અમને પરિમિત બનાવવા લાગ્યા વહાલા! અમે તો સદાય તમારામાં વિદ્યમાન છીએ તમારા હૃદયમાંજ બેઠેલા છીએ, તમારા ઘરમાંજ મહેમાન છીએ ત્યાંજ અમારી સાથે પ્રેમાગ્નિથી ભેટો એટલુંજ નહિ, પરંતુ એક થઇ જાઓ મારા પ્રાણ! ઘરમાં અતિથિને ગમેતેમ પડયો મૂકી બહાર ભટકતા ફરવું એ તો અતિથિનું અપમાન કરવા બરાબર છે

તાલિબ! મકુન નૌહીને મન, દર ખાના જાત રામ અસ્તબી,
રૂ તાફ્તી અઝમન ચરા? દર કે ન તૂ પયદાસ્તમ

અર્થ—ઓ જિજ્ઞાસુ! મારૂં અપમાન ન કર, તારા ઘરમાં દૃષ્ટિ નાખ, ત્યાં રામ સદાય વિરાજમાન છે મારાથી મો કેમ ફેરવી લે છે? હું તો તારા હૃદયમાં વસનારો છું

તમારૂં નામરૂપ શરીર, અને બુદ્ધિરૂપી પડદાઓને ઉડાવી જુઓ એટલે તેજ પળે રામ સાથે મેળાપ થશે ૐ, ૐ, ૐ,

લાગ્યો, ત્યારે રામને એમજ ગમ્યું કે ચાલો, વનમાં સિધાવીયે. "નારાયણ" "ૐ"ના સુસ્વર ધ્વનિનો ઉચ્ચાર કરતા, "અલિફ"ની ધ્વજા હાથમાં ધરીને સાથે આવ્યા. જગતના રાસમંડળમાં કૃષ્ણની પેઠે જ્યારે રામ પણ લોકોની દૃષ્ટિમાંથી એકાએક અદૃશ્ય થયા ત્યારે સ્વર સંભળાયો કે પ્રત્યેકના હૃદયમાં, પ્રત્યેકના મસ્તિષ્કમાં, પ્રત્યેકની આંખોમાં મારૂં સ્થાન છે. શું અમીર કે શું ફકીર, પ્રત્યેકના નામરૂપ અને નાડી નાડીનું અસ્તિત્વ રામનેજ આધારે છે. શરીરરૂપી કોટડીઓમાં સારા નરસા વિચારો રજકણોની પેઠે તે કોટડીઓમા પ્રવેશ પામેલી મારાજ પ્રકાશ સ્વરૂપની રશ્મિઓમાં વાસ કરી રહે છે. "નાહનો અકરબો ઇલયહે મિન હબલિલ વરીદ." અર્થાત્ તમારા ગળાની ધોરી નસ કરતા પણ અમો વધારે નિકટ છીએ.

तदेजति तन्नैजति तद्दूरे तद्वन्तिके तदन्तरस्य सर्वस्य ।
तदु सर्वस्यास्य बाह्यत. ॥ (યજુર્વેદ઼ા૦ મં૦ ૫)

ભાવાર્થ:–હમ ચલ હૈ, હમ ચલ હૈં નાહીં, હમ નેરે, હમ દૂર;
હમ હી સબકે અંદર ચાનન, હમહી બાહર નૂર.

અય તાલિબા, અય તાલિબા, મન બા શુમા હર જાસ્તમ,
હમ જદવાગર દરદીદહા, હમ સુઝમિરે દિલ હાસ્તમ. ૧
ઇદ્દરીયો મેહજૂરીયમ બઝ વેહમે પિન્દારે શુમાસ્ત,
દર નિસ્બતે ખુદ બા શુમા દર્યા ઓ મોજ આસાસ્તમ ૨
બા હુસ્ને ખુદ દર બાખ્તમ, મન નર્દે ઇશ્કો આશકી,
હમ લયલીયો મજનુ મનમ, હમ વામિકો અઝરાસ્તમ. ૩
જાહે નિયાઝ ઇમાને મન, ગેહ બે નિયાઝી શાને મન,
ઇ હર દૂ ની ઝેબદ બમન, હમ બદા ઓ મોલાસ્તમ. ૪
હમ સૂરતે નાસૂતીયમ, હમ માનીયે લાહુતીયમ,
પિન્હા તર અઝ પિન્હા નો હમ પયદા તર અઝ પયદાસ્તમ. ૫
બર અક્સે રસ્મે ઇ જહા દર પર્દામી બાશમ અયા,
ચદા કે બે પર્દા શવમ, દર પર્દએ અખફાસ્તમ. ૬

અર્થ –ઓ જિજ્ઞાસુઓ ! ઓ મારા યાચકો ! હું તો સર્વત્ર તમારી સાથેજ છુ, તમારા નયનોમા પ્રકાશી રહ્યો છુ, તેમજ તમારા હૃદયોમા છુપાઇ રહ્યો છુ (૧)

આ અંતરાય અને આ વિયોગ તમારા ભ્રમનાજ પરિણામ છે, મારા અને તમારા વચ્ચેનો સંબંધ તો સાગર અને તેના તરંગો વચ્ચેના સંબંધ જેવો છે (૨)

મારા સૌંદર્યની સંગે હું પ્રેમ અને પ્રેમળતાની બાજી હારી બેઠો, હવે લયલા પણ હુંજ છુ અને મજનું પણ હુંજ, અઝેરા[1] પણ હું અને વામિક પણ હુંજ છુ (૩)

કોઇ સમયે પ્રાર્થના એજ મારો ધર્મ છે, તો કોઇ વખત ઉદારતા મારી શોભા પ્રકટ કરે છે, આ બન્ને અવસ્થાઓ મને શોભાસ્પદ છે, કેમકે સેવક અને સ્વામી હુંજ છુ (૪)

સ્થૂળ-વ્યક્તનું મૂળ પણ હું છુ તેમ સૂક્ષ્મ-અવ્યક્તનું રહસ્ય પણ હું છુ, કારણ હું શુભ [illegible] શુભ અને [illegible] પણ વધારે [illegible] છુ (૫)

આ જગતના નિયમની વિરુદ્ધ [illegible] થાઉ છુ, પરંતુ [illegible] વિનાને થા[illegible] આવરણમાં હું સતાયેલોજ રહું છુ

આ [illegible] સમક્ષ [illegible] સુરીલા અને મસ્ત ગીતા [illegible] ચારેબાજુ [illegible] નથી [illegible] [illegible] જયકાર [illegible] [illegible] આપ્યા કરે છે [illegible] આવે છે

[illegible]

[illegible] રહ્યુ છે [illegible] જાણે તારા [illegible] પ્રકૃતિ [illegible] લખ્યાં છે

વાયુને એકાએક રામના હૃદયની આ વાત કયાંથી સૂઝી આવી! પાસેજ આ ઝ[illegible] વહે છે, તે પોતાની પીઠ ઉપર છાટા વહેતી વહેતી ઉલ્લાસ પૂર્વક રામને સ્પર્શ કરે છે અહા! એનો કેવો શીતલ સુવાસ છે મેવાના આનંદથી ઉછળતો ઉછળતો વાયુ ઉંચે વાદળામાં ઉડી ગયો; પણ વળી ત્યાં એ અવનવી ક્રીડા કરી રહ્યા છે મેઘરૂપી વસ્ત્રાને એ ઉઘાડ કરે છે જૂઓ એવું આ આકાશપટન ઉઘાડ કરી નાખ્યો સમસ્ત વ્યોમમંડળ કેવું દીપી રહ્યું છ [illegible] દિશાઓ [illegible] આનંદ વર્ષ રહી છ ચાંદનીમાં ગંગા [illegible] શોભા [illegible] આનંદ [illegible] આપ[illegible] [illegible] હીરાના રંગથી દૂધને પીધું હોય નહિ! ખરેખર [illegible] રહ્યું છ ચાલો બેસી શું રહ્યા છ[illegible]

આવા વહાલ [illegible] કર્મ [illegible] [illegible] [illegible] મહાન (હિમાલયનું) પાણી જૂદુ [illegible] અને સ્થાન પણ જૂદાજ પ્રમાણ છે

પત્ર ત્રીજો

[illegible]

સુગન્ધિ-ખુશ્બના તુર્મ્કે ઝાકેઝી બાર હય !
આઓ બજાઓ, શાળ કા બિના દિલમેં બાર હય.—આ દેખ૦
સાકી તો પ્રેમ પિલાતા હય, તુરીઝા બાર હય,
દૂર ગર્ક અપના મારથી આપને કિનાર હય;
વાહ ! ક્યા મઝેકા આનંદા ગમકા શિકાર હય,
દર્શન શરાબ-નાબ, સુખન દિલકે પાર હય.—આ દેખ૦ ૫
મસ્તી સુરાપ કા, ચેઢી ખુમાર હય,
ગુલકી નિગાહ પડતે હી ફિર કિસકા ખ્યાર હય?
ક્યોં ગમસે તૂ નઝાર હય, ક્યો દિલ ફિગાર હય?
જબ "રામ" કલમમેં તેરે ખુદ વારે-આર હય.—આ દેખ૦ ૬

અર્થ.—આવ, અને આનંદની કેવી બહાર છે તે જોઇ લે (ટેક)

(૧) ગંગાનો તટ છે, અલૌકિક હરિયાળી બિછાવેલી છે, વાદળાંનું મનોહર દૃશ્ય છે, વાયુ સુખકર છે, અને સુંદર પર્વતો ઉપરથી પાણીના ધોધ પડી રહ્યા છે અહા ! ગંગાનું ગાન કેવું સૂરીલુ, કેવું મનોરંજક છે ! આવ, અને જોઇ લે કે આનંદની કેવી બહાર છે !

(૨) બહાર દૃષ્ટિ નાખીએ તો ઉદ્યાન ખીલેલુ જણાય છે, અંતરમાં દૃષ્ટિ નાખીએ તો આનંદનો અવધિજ ઉભરાય છે આ પુરાતન પાઠશાળામાં એક વાળ જેટલો પણ ફરક પડયો નથી કે જેમાં મારો પ્રિય તમ બ્રહ્મજ્ઞાનના પાઠ શીખવી રહ્યા છે આવ, અને જોઇ લે બહાર કે કેવો આનંદ પ્રસરી રહ્યા છે !

(૩) સવારના સમયે ઇંદનો તમાશો જોવામાટે તૈયાર છે, ફૂલ જેવા કોમળ ગાલવાળો ગાલે ગુલાબી રંગ લગાવી ઉભેલો છે, અથવા એમ હશે કે આકાશના રાજા (સૂર્ય) સાથે દૃષ્ટિ મેળવતા લજ્જાને લીધે તેનું મોં રાતા અગ્નિ જેવું થઈ ગયુ છે આવ, અને જોઇ લે બહાર કે કેવો આનંદ પ્રસરી રહ્યો છે !

(૪) આ તે ઝાકળના હીરા છે કે મોતીઓનો હાર ! નાજુકાઈની તો એટલી અવધિ કે સૂર્યના કિરણોના તો તેમાં તાર પરોવેલા છે ઓ મધુર ગાન કરનારા પક્ષી ! તમે શા માટે શરમાઓ છો ? ખુબ ગાઓ, નાચો, કેમકે હૃદય ઉપરથી રાત્રિનો ભાર ઓછો થયો છે આવ, અને મઝા તો જો કે કેવો આનંદ પ્રસરી રહ્યો છે !

(૫) એક તરફથી સાકી એવી મદિરા પાય છે કે બસ નિશો ઉતરેજ નહિ; બીજી તરફ સદ્‌ભાગ્યે પ્રિયતમ પણ હર વખત મારી બગલમાંજ છે. ખાવા માટે જોઇએ તો ગમ (શોક)નો સ્વાદિષ્ટ શિકાર પડેલો છે, પીવા માટે પ્રિયનાં દર્શનરૂપી સ્વચ્છ મદિરા છે. પ્રિયના મધુર મુખથી સરેલા શબ્દો સોંસરા હૃદયમાં ઉતરી જાય છે. આવ, આવ, આનંદ માણ, જો તો ખરો કે કેવો આનંદ પ્રસરી રહ્યો છે!

(૬) સદા મસ્ત રહેવું એજ અમારૂં કામ, એજ અમારી કમાણી. પુષ્પ જોનારાને કંટકની પરવા ક્યાં હોય છે? (અથવા પુષ્પસમ સુંદર પ્રેય ઉપર દૃષ્ટિ પડ્યા પછી દ્વેષ ક્યાં રહી શકે?) તું શોકથી લેવાઇ કેમ ગયો છે? તારૂં હૃદય ચીરાઇ કેમ ગયું છે? જ્યારે રામ પોતેજ તારા હૃદયમાં તારો સહચર બનીને બેઠો છે, ત્યારે પછી આમ શોકાતુર અને ભગ્નહૃદય કેમ છે? આવ, આનંદ માણ, જો તો ખરો કે કેવો આનંદ પ્રસરી રહ્યો છે!

પત્ર ત્રીજો

કુંડળિયા.

દસવા ગૃહ અધ્યાસ હય, નવ ગૃહકા જો મૂલ,
જબ લગ દેહ–અભિમાન હય, તબ લગ મિટે ન શૂલ,
તબ લગ મિટે ન શૂલ, કરે કેતી ચતુરાઇ,
દેવ જજૈ,[1] જપ જપૈ, ન સુર કો હોત સહાઇ
કહે ગિરધર કવિરાય જ્ઞાન દઢ દેવે ચશ્મા,
મૂલ અવિદ્યા નાશ હોય ગૃહ રહે ન દશવા
કૈની દમડી એક નહિ, લેન કો ન છ દામ,
ગાઠ બાધ નહિ ચાલતે કુના એક બદામ,
ફુટા એક બદામ, ન રાખે દુસરે દિનકો,
બિના અપને આપ, ભરોસા ઔર ન જિનકો
કહે ગિરધર કવિરાય, રહી ન બાકી કેની,
કીનો જમાં હિસાબ, ન નિકલી કોડી દેની

'રામના હૃદયમાં ઉભરાઇ જતો આનંદ કોઇ પણ પ્રકારે વર્ણવી શકાય

૧ ભજ.

એમ નથી. અહીં શાંતિ સર્વોપરિ સામ્રાજ્ય ચલાવી રહી છે. અંતઃકરણ આનંદથી છલાછલ થઈ રહ્યું છે. સ્વર્ગીય પ્રફુલ્લતા તેનો દૈવી પ્રકાશ સતત વરસાવી રહી છે. પ્રતિદિન હૃદયાકાશ વધુ અને વધુ સ્વચ્છ બનતું જાય છે આ સઘળું ભારતવર્ષને માટે, બલ્કે જગત આખાને માટે કોઈ કલ્યાણ મય અને ભવ્ય ભાવિ સૂચવી રહ્યું છે

રંગભૂમિ ઉપર ભજવાતું નાટક જોઇને ઘણીવાર લોકો ભૂલાવામાં પડી જવાનો સંભવ રહે છે, અને જો પ્રતિપળે તેમને પોતાના નામ, જાતિ વગેરેના સ્મરણનો આધાર જ્યારે નથી રહેતો, ત્યારે ખેલ જોતા જોતા જોનારાઓ પણ નટોની સાથે રડવા કે હસવા મંડી જાય છે એજ પ્રમાણે આ સંસારનું કરૂણ નાટક ભજવાતું જુઓ ત્યારે પણ તમને સદા આધાર આપી રહેલ ઉચ્ચતમ સત્યને તમારા ઉચ્ચ સ્વરૂપનું ભાન કરાવવા દો, અને ભૂલાવામાં પડો નહિ !

> જામી ઝ મયે બાકી, અઝ દસ્તે ખુશે સાકી,
> બા કસન્તે મુશ્તાકી, મી જૂઓમો મી ર[illegible]મમ

અર્થ—સાકીના સુંદર [illegible]સ્તકમળમાંથી અમૃતરૂપી સુરાની પ્યાલી લેવાની અત્યંત ઉત્કંઠાથી [illegible] અને [illegible] ઉત્કંડા પ્રેમ મસ્તીમાં નાચી રહ્યો છું

> ફારા મા [illegible] અઝ શુરૂ[illegible] ખુ[illegible] [illegible],
> ના[illegible]મે [illegible] મા અઝ [illegible] અઝ [illegible]

અર્થ હું [illegible] [illegible] કહું છું તેનાથી મારું દિલ ખુશ [illegible] હું પ્રેમના નાવિક પ્રેમી માણસ છું, અને આ લોક તેમ[illegible] [illegible] મુક્ત છું

> મસ્તો [illegible]રાબ મીરવમ ફિક્ર [illegible]હા [illegible] ખુરમ
> બીમ ન દારમ અઝ બના તન તનમના તલાતના,

અર્થઃ—ઉન્મત્ત અને અવ્યવસ્થિત અવસ્થામાં ફરતા ફરૂ છું, જગતની મને જરાએ ચિંતા નથી, વિપત્તિનો મને લેશ પણ ભય નથી, મારા હૃદયની સારંગીમાંથી તો સદાય તન તલમલા તનાતલાનું ઉન્મત્ત ગાનજ વહ્યા કરવાનું

પત્ર ચોથો

મુર્દો[૧] રક્સો[૨] શાદી[૩] દમ બદમ[૪] હય,
તફક્કુર[૫] દૂર હય, ઔર ગમ કો રમ[૬] હય. ૧.
અજબ-ખૂબી[૭] હય બીરૂં-અઝ-રકમ[૮] હય,
યકીનન[૯] જાન[૧૦] ! તેરી હી કસમ હય. ૨.
મુબારક હો તબીઅત કા યે ખિલના,
યે રસ બીની અવસ્થા જામે-જમ[૧૧] હય. ૩.
મુબારક દે રહા હય ચાંદ ઝુક કર,
સલામું સે કમર મેં ઉસકી ખમ[૧૨] હય. ૪.
પીયે જાઓ દમા[૧૩] દમ જામ ભર કર,
તુમ્હારા આજ શાખું પર કલમ[૧૪] હય. ૫.
ગુલું[૧૫] સે પુર[૧૬] હુવા હય દામને-શૌક[૧૭],
ફલક[૧૮] ખયમા[૧૯] હય કૈવાં[૨૦] પર અલમ[૨૧] હય. ૬
તેરે દીદું[૨૨] પે ભૂલે સે હો શબનમ[૨૩],
કભી દેખા સુના "સૂરજ પે નમ[૨૪] હય ?" ૭
કભી આગે હો કયા કયા હમ ન ઉમ્મીદ ?
કે મારા ગુર્ગે-ગમ,[૨૫] પહેલા કદમ હય. ૮
દિખાયા પ્રકૃતિને નાચ પૂરા,
સિલે[૨૬] મેં ઉડ ગઇ, હય હય સિતમ હય. ૯
ગલત-ગુફ્તમ[૨૭] શિકાયત[૨૮] કી નહીં જા,[૨૯]
મિલી આ પુરૂપ મે, અદલો[૩૦] કરમ[૩૧] હય. ૧૦
ન કહેતા થા તુમ્હે કયા રામ પહેલે ?
સબાહે[૩૨]-ઇદ આઇ, રાત કમ હય ? ૧૧.

---

૧ ગાન ૨ નૃત્ય. ૩ આનંદ ૪ પ્રતિપળે. ૫ ચિંતા. ૬ નાસી જવું. ૭ સૌંદર્યની અવધિ. ૮ અવર્ણનીય ૯ સાચેજ. ૧૦ વહાલા ! ૧૧ જમશેદ બાદશાહનું ત્રિલોકદર્શી પ્યાલું ૧૨ વાંક ૧૩ દર પળે. ૧૪ અધિકાર સત્તા. ૧૫ પુષ્પો. ૧૬ પૂર્ણ ૧૭ ઉત્કંઠાનો પાલવ. ૧૮ આકાશ ૧૯ તંબુ ૨૦ શનિ. ૨૧ ધ્વજ. ૨૨. ચક્ષુ. ૨૩ તુષાર, ઓસ. ૨૪ ભીનાશ પાણીનાં ટીપાં ૨૫ શોકરૂપી વરૂ. ૨૬ પરિણામે. ૨૭ મેં ખોટું કહ્યું. ૨૮ ફરિયાદ ૨૯ સ્થાન, જગ્યા. ૩૦ ન્યાય. ૩૧ કૃપા. ૩૨ ઇદ-ઉત્સવની સવાર.

અર્થ -પ્રતિપળે ગાન, નૃત્ય અને આનદ ચાલી રહ્યા છે, ચિંતા દૂર થઈ ગઈ છે, અને શોક પલાયન કરી ગયો છે (૧)

સાચેજ, ઓ મારા વહાલા ! તારા સમ ખાઇને કહું છુ કે આજનું સૌદર્ય એટલુ અલૌકિક છે કે તેનુ વર્ણન શક્ય નથી (૨)

હૃદયને આ પ્રમાણેની પ્રફુલ્લતા પ્રાપ્ત થવામાટે અભિનંદન હો આ રસભીની અવસ્થા જમશેદ બાદશાહની ત્રિકાળદર્શી પ્યાલીનુ કામ કરે છે (૩)

ચદ્રમા નમી નમીને અભિનદન આપી રહ્યો છે, અને એગલી બધી સલામો કરે છે કે તેથી કરીને તેની પીઠ પણ વાંકી વળી ગઇ છે (૪)

પળેપળે પ્યાલીઓ ભરી ભરીને ગટગટાવ્યા કરો, આજે આપનુ સામ્રાજ્ય લાખો ઉપર સ્થપાઈ ચૂકયુ છે (૫)

આજે ઉત્સાહનો પાલવ આનદના પુષ્પોથી ભરાઈ ગયો છે, આકાશ મારો તબુ બન્યુ છે અને શનિગ્રહ ઉપર મારી પતાકા ફરકે છે (૬)

ભૂલે ચૂકે પણ તારા ચક્ષુઓ ઉપર અશ્રુરૂપી તુષારબિંદુ હોય એ અસભવિત છે, કેમકે તારૂ મુખ સૂર્ય સમાન છે, અને સૂર્ય ઉપર પાણીનુ બિંદુ હોય એવુ કોણે સાભળ્યું છે ? (૭)

ભવિષ્યને માટે અમો શુ શુ આશાઓ ન રાખીએ ? કેમકે આ તો માત્ર પહેલેજ પગલે શોકરૂપી વરૂને સર કરવા શક્તિવાન થયા છીએ. (૮)

પ્રકૃતિ પોતાનુ પૂરેપૂરૂ નૃત્ય દેખાડી પરિણામે ઉડી ગઇ-અદૃશ્ય થઇ ગઈ, આ તે તેની કેવી વિચિત્રતા ! (૯)

ના,ના, હુ ભૂ યો કુરિયાદ જેવુ કઇ છેજ નહિ એ તો પુરુષમા આવી મળી છે કેવો ન્યાય, કેટલી કૃપા ! (૧૦)

શુ રામ તમને પ્રથમથીજ નહોતો કહેતો કે ઇદ-ઉત્સવનુ વહાણુ વાયું છે, અને રાત્રી થોડીકજ રહી ગઇ છે ? (૧૧)

લોગ કહતે હય કે મૈદાનુ મે રેહના ખૂબ[૧] હય,
કૌન જાયે, " રામ ' અબ ગગાકી લહરે છોડ કર

હર યે દર દુનિયાસ્ત બર આઝાદ ગા આમદ હરામ,
ખાતિરે જમ અસ્ત દર ઝેરે ફલક સામાને મા

૧ સારૂ, સુદર

[illegible] છે. [illegible]
[illegible] છે.

[illegible]

[illegible]

(૨) [illegible]

જમીનથી અદ્ધર ચાલતી હોય એમ લાગે છે. જાણે તેણેજ તે પદવી ન પ્રાપ્ત કરી હોય ! એમ કેમ થાય છે ? પ્રેમને લીધે. જો કે માતાનો પ્રેમ પણ પ્રથમ પંક્તિનો નથી હોતા. હવે જ્ઞાન કે જે પ્રથમ પંક્તિનો પ્રેમ છે-પ્રેમનું સર્વોત્તમ સ્વરૂપ છે-તે મનુષ્યને એવો બનાવી દે છે કે તેને સમસ્ત સંસારનાં કાર્યો પોતાનાંજ કાર્યો પ્રતીત થાય છે.

બે પ્રકારના અધ્યાસ-અતદ્‌માં તદ્‌ બુદ્ધિઓ--વિપરીત માન્યતાઓએ મનુષ્યને ઘેરેલો છે. પહેલો સંસર્ગ અધ્યાસ બીજો સ્વરૂપાધ્યાસ. પ્રથમ અધ્યાસને દૂર કરવામાટે આ પ્રમાણે "અહંગ્રહ" ઉપાસના કરવાની આવશ્યકતા છે કે "નામરૂપથી હું ભિન્ન છું. હું અસંગ છું. હું અકર્તા છું. શરીરરૂપી ગંગાની ગતિમાન લહરીઓ ઉપર પ્રતિબિંબિત થવાને લીધેજ હું ગતિમાન જણાઉં છું; પરંતુ વાસ્તવમાં હું સૂર્ય પોતેજ હોઈને જરા પણ ડામાડોળ થતો નથી."

આ સમયે વાતચીતમાં "આ શરીરે અમુક કામ કર્યું. તે શરીરવડે આ કામ થયું" એવા પ્રકારનાં વાકચો વાપરવામાં આવશે. આશય એટલોજ છે કે શરીર હું નથી, તેમ હું કાર્યોનો કર્તા પણ નથી.* તે પછી સ્વરૂપાધ્યાસને દૂર કરતી વખતે અહંગ્રહ ઉપાસના આ પ્રમાણે કરવામાં આવે છે, કે ન તો કોઇ શરીર છે ન કોઈ કામકાજ ઇત્યાદિ છે. ન તો આ છે ન તે. ન તો કર્તા છે ન કર્મ. મારા શુદ્ધ સ્વરૂપની અંદર જગત્ અને ધર્મ-આ લોક અને પરલોક-ની પ્રણાલિકા બધીજ દોરડામાં દેખાતા સર્પની પેઠે ભ્રમ કિંવા કલ્પનામાત્રજ છે. અથવા એમ કહો કે એકલો હુંજ હું છું, પછી સત્ અને અસતનું ઠેકાણુંજ કયાં રહે છે? ઇત્યાદિ.

સદલી રંગો સે માના દિલ લગા,
દર્દે સર દી કિસકે માથે જાયગી ?

અર્થાત્:-ચંદનવર્ણી પ્રિયતમાઓમાં દિલ ચોટયું છે, હવે આ માથાકૂટ દર્દ કોને માથે પડશે ?

* "આ શરીરે કર્યું" એમ કહેવું એ માત્ર સ્થૂળશરીરમાટેજ નથી હોતું. સ્થૂળશરીર તો માત્ર હથિયારરૂપ છે, માટે અંદરનું સૂક્ષ્મશરીરજ કર્તા ગણાય, અને જે અનાત્મબુદ્ધિરૂપ કારણશરીર કર્તવ્ય મનાવી કર્મમાં સૂક્ષ્મશરીરને પ્રેરે છે, તેને પણ એક રીતે કર્તા કહી શકાય, માટે જ્ઞાનીઓના ઉપલા પ્રકારના કથનમાં ત્રણે શરીર-હથિયાર, કર્તા અને પ્રેરક-ને ગણવાં ઉચિત છે. સંપાદક

ચંદન તો માથાના દુઃખાવાને દૂર કરે, તેને બદલે ચંદનવર્ણીઓના પ્રેમમાં ઉલટું આ તો માથું દુઃખવા આવ્યું! હવે આ કોયડો કેવી રીતે ઉકલશે? શરીર તો પ્રથમથીજ જડ, અને હું રહ્યો શુદ્ધ ચૈતન્ય અને અસંગ. આથી હું તો સર્વ કાર્યોનો ઇન્કાર કરું છું; પાંખને પાણીજ અડકવા નથી દેતો. કર્તાપણું કે કર્તવ્ય મારી અંદર પેસી શકે એમજ નથી. વળી ગરીબ બિચારા સ્થૂળશરીરની ઉપર કાર્યોનો આરોપ નાખવો એ પણ અન્યાયજ છે. ત્યારે આ માથાનું દર્દ—અર્થાત્ આ સઘળો કારોબાર કોને માથે નાખવો?

સવાલ.–ફલાણી વસ્તુ કોણ લઈ ગયું?

જવાબ:–હાઉ લઇ ગયું.

સવાલ:–ફલાણું કામ કોણે કર્યું?

જવાબ:–ફિરસ્તાઓએ.

સવાલ–ફલાણો માણસ ક્યાં છે?

જવાબ:–ઉંડા કુવામાં.

સવાલ:–આખરી કયા ખાધી?

જવાબ:–કયુક હંકેને ત્યાં

સવાલ:–ફલાણી વસ્તુ કયા ગઈ?

જવાબ:–અલોપ થઇ ગઇ ઈત્યાદિ.

જવાબ:–બિજાનો સાક્ષી દેડકું!

ઉંટવાળાઓમા એવો રિવાજ છે કે તેઓ લાકડાના નાના કકડાને ઉંટના ગળામાં લટકતો બાંધે છે એક ઉટના ગળામા આવો કકરો લટકતો જોઇ ગામડાની એક નાની છોકરીએ પોતાની માને પૂછયું કે " મા, મા, એના ગળામાં શું છે?"

બિચારી માએ લાકડાનો કકરો તો એક બાજુએ રહ્યા, પણ ઉંટ પણ કદી જોયેલો ન હતો તેથી આશ્ચર્ય અને પ્રેમપૂર્વક જવાબ આપ્યો, "દીકરી! એવાંના ગળામા એવાજ હોય છે"

શરીર અને બુદ્ધિ જડ, તથા આત્મા અસગ પતિ (પુરુષ કિંવા બ્રહ્મ) નપુંસક અને પત્ની (માયા) વંધ્યા!

પ્રિય! જ્યારે વસ્તુસ્થિતિ આ પ્રમાણે છે ત્યારે અધેરજ મચાવી

જમીનથી અદ્ધર ચાલતી હોય એમ લાગે છે જાણે તેણેજ તે પદવી ન પ્રાપ્ત કરી હોય ! એમ કેમ થાય છે ? પ્રેમને લીધે જો કે માતાનો પ્રેમ પણ પ્રથમ પંક્તિનો નથી હોતો હવે જ્ઞાન કે જે પ્રથમ પંક્તિનો પ્રેમ છે-પ્રેમનું સર્વોત્તમ સ્વરૂપ છે-તે મનુષ્યને એવો બનાવી દે છે કે તેને સમસ્ત સંસારના કાર્યો પોતાનાજ કાર્યો પ્રતીત થાય છે

બે પ્રકારના અધ્યાસ-અતદ્દમાં તદ્ બુદ્ધિઓ વિપરીત માન્યતાઓ એ મનુષ્યને ઘેરેલો છ પહેલો સંસર્ગ અધ્યાસ બીજો સ્વરૂપાધ્યાસ. પ્રથમ અધ્યાસને દૂર કરવામાટે આ પ્રમાણે ' અહંગ્રહ ' ઉપાસના કરવાની આવશ્યકતા છ કે ' નામરૂપથી હું ભિન્ન છું હું અસંગ છું હું અકર્તા છું શરીરરૂપી ગ [illegible] ાની ગતિમાન લહરીઓ ઉપર પ્રતિબિંબિત થવાને લીધે [illegible] હું [illegible] ાતિમાન જણાઉ છું પરંતુ વાસ્તવમાં હું સૂર્ય પોતેજ હોઈને [illegible] રા પણ [illegible] ડામાં [illegible] થતા નથી

આ સમયે વાતચીતમ [illegible] આ શરીર અમુક [illegible] મ કયું તે શરીર વડે આ કામ થયું એના [illegible] વાક્ય [illegible] આવશે આશય એટલોજ છે [illegible] નથી [illegible] પણ નથી* તે પછી સ્વરૂપાધ્ય [illegible] ની [illegible] આ પ્રમાણે કર વામાં આવે છ [illegible] મકાજ ઇત્યાદિ છે ન તો આ [illegible] શુ [illegible] પની અદ્દર જાત અને [illegible] ીજ દોરડામાં દેખાતા સપ [illegible] એમ કહો કે એકલો હું [illegible] છે ? ઇત્યાદિ

[illegible]

અથાત ચ [illegible] અમ [illegible] આ માયાનું દદ કાને [illegible]

* [illegible] મ [illegible] નથી હોતું સ્પૂણા [illegible] કર્તા ગણાય, [illegible] સમશરીરને પ્રરે [illegible] ઉપર પ્રમરના કથનમાં [illegible]

સંપાદક

ચંદન તો માથાના દુઃખાવાને દૂર કરે, તેને બદલે ચંદનવર્ણીઓના પ્રેમમાં ઉલટું આ તો માથું દુઃખવા આવ્યું ! હવે આ કોયડો કેવી રીતે ઉકલશે ? શરીર તો પ્રથમથીજ જડ, અને હું રહ્યો શુદ્ધ ચૈતન્ય અને અસંગ. આથી હું તો સર્વ કાર્યનો ઇન્કાર કરૂં છું, પાંખને પાણીજ અડકવા નથી દેતો. કર્તાપણું કે કર્તવ્ય મારી અંદર પેસી શકે એમજ નથી. વળી ગરીબ બિચારા સ્થૂળશરીરની ઉપર કાર્યોનો આરોપ નાખવો એ પણ અન્યાયજ છે. ત્યારે આ માથાનું દર્દ–અર્થાત્ આ સઘળો કારોબાર કોને માથે નાખવો ?

સવાલ:–ફલાણી વસ્તુ કોણ લઈ ગયું ?
જવાબ:–હાઉ લઈ ગયું.
સવાલ:–ફલાણું કામ કોણે કર્યું ?
જવાબ:–ફિરસ્તાઓએ.
સવાલ:–ફલાણો માણસ ક્યાં છે ?
જવાબ:–ઊંડા કુવામાં.
સવાલ:–ભાખરી ક્યાં ખાધી ?
જવાબ:–ડચુક ડમેને ત્યાં
સવાલ:–ફલાણી વસ્તુ ક્યાં ગઈ ?
જવાબ:–અલોપ થઈ ગઈ. ઈત્યાદિ.
જવાબ:–ખિજનો સાક્ષી દેડકુ !

ઉંટવાળાઓમા એવો રિવાજ છે કે તેઓ લાકડાના નાના કકડાને ઉંટના ગળામાં લટકતા બાંધે છે એક ઉંટના ગળામા આવો કકડો લટકતો જોઈ શહેરની એક નાની છોકરીએ પોતાની માને પૂછયુ કે " મા, મા, એના ગળામાં શુ છે ? "

બિચારી માએ લાકડાંના કટકા તો એક બાજુએ રહ્યા, પણ ઉંટ પણ કદી જોયેલો ન હતો તેથી આશ્ચર્ય અને પ્રેમપૂર્વક જવાબ આપ્યો, "દીકરી ! એવાના ગળામા એવાજ હોય છે"

શરીર અને બુદ્ધિ જડ, તથા આત્મા અસંગ પતિ (પુરુષ કિંવા બ્રહ્મ) નપુંસક અને પત્ની (માયા) વંધ્યા !

પ્રિય ! જ્યારે વસ્તુસ્થિતિ આ પ્રમાણે છે ત્યારે અધેરજ મચાવી

રહ્યો છે તે પુરુષ કે જે કારભાર કે જગત્‌ને સત્ય માને છે જે દૃષ્ટિએ આત્મા અસંગ છે અને શરીર જડ છે, (આ બન્નેમાંથી એકે કામ કરવા યોગ્ય નથી) તે દૃષ્ટિએ કયું કાર્ય (કર્તવ્ય) પણ છેજ નહિ, તેમાં સંસારને સ્થાનજ ક્યાં છે ? " આ શરીરે આ કામ કર્યું છે " એ વાક્યનો અર્થ એ છે જે વ્યાવહારિક સત્તામાં કિંવા વર્ગમાં શરીરનો સમાવેશ થાય છે તેજ સત્તા કિંવા વર્ગમાં કામકાજ વગેરે પણ સમાઇ જાય છે અર્થાત્ ન તો શરીર સત્ય ... ન કામકાજ સત્ય છે " છાણના દેવને કપાશીયાની આં... ન... રૂ...ે ન તો ક... ધારાને જોયું છે, અને ન તો ... યું ... નિશાચરો ક... ન જોઇ શકવાના છે!

... ક્રિ... ની વ્યાખ્યા અને વર્ણ... ચશ્માનો નાની વસ્તુ ... હે ... ત્યં સુધી કાપડના ... અંકડા મર્તીનેજ ... ના ઝાડો ઉપરથી ... ઉપર ચઢીને ફુલ ... ની પી૦ ઉપર લ... ... અને પ્રકૃતિ ... સૂર્ય ... ના મેઘ ... પડી મગ ... પાય ... વગરને

સર્વ[illegible] હો, સબ કહાં ? કૈસી ?
હૈ શબ્દ મુહીત[10] હય આકાશ,
[illegible] ઔર સબ પરકાશ.[11]
હય હમ એક હી હી મૂરત હય,
[illegible] તરફ ઔર[1] ઉસકી સૂરત હય.
[illegible] ખુરશેદો, અખ્તર, અંજુમો — નાર,[2]
[illegible] કરતે હય "રામ" પરહી નિસાર.[3]
[illegible] હય યેહ ? કિસ તરેહ હુવે મૌજૂદ ?[4]
[illegible] નિગેહ[5] પર હય સબકી હસ્તીઓ[6]—બૂદ.
[illegible][7] મેરા ખ્યાલ[8] મેરા હય,
[illegible] ઝમીનો[9]— ઝમાંને ઘેરા હય.
[illegible] હય ખ્યાલ કી દો શાન.[10]
જુઝવી,[11] કુલ્લી,[12] "યેહ એક મેં," "યેહ જહાં"[13]
"મંય હું એક મર્દ," શાને જુઝવી હય,
"જુમ્લા[14]—આલમ" યે શાને કુલ્લી હય.
મંય હી શાહિદ[15] બના હું, મંય મશ્હૂદ,[16]
શાન મેરી હય આસમાને[17] — કબૂદ.
જલ્વા[18] મેરા યે ઈન્બિસાતી[19] હય,
બીચ માયા હી ફૈલ જાતી હય.
લેક[20] માયા યે આ ગઇ ક્યોં કર ?
રૂયે – આલમ[21] સજા[22] ગઇ ક્યોં કર ?
જ્યૂં[23] રસનમેં[24] પિદીદ—સૂરતે— માર,[25]

---

૧૦ સર્વવ્યાપક. ૧૧ પ્રકાશ. ૧ જોઇએ. ડોકીયું કરીએ. ૨ ચંદ્ર, સૂર્ય, [illegible], તારા અને અગ્નિ. ૩ કુરબાન. ૪ ઉપસ્થિત, અસ્તિત્વમાં આવ્યા. ૫ દૃષ્ટિ. ૬ [illegible]સ્તિત્વ અને નિવાસ. ૭ સ્વમ. ૮ કલ્પના. ૯ પૃથ્વી અને સમય. કાળ અને વસ્તુ. ૧૦ [illegible]સ્વરૂપ ૧૧ વ્યષ્ટિ સ્વરૂપ. ૧૨ સમષ્ટિ સ્વરૂપ. ૧૩ જગત. ૧૪ સમસ્ત વિશ્વ. ૧૫ દ્રષ્ટા. ૧૬ [illegible]શ્ય. ૧૭ નીલું આકાશ. ૧૮ પ્રકટવું તે. પ્રકાશ. ૧૯ આનંદજન્ય. ૨૦ પરંતુ ૨૧ [illegible]વિશ્વ. ૨૨ બનાવી. ૨૩ જેમ. ૨૪ રસી. દોરડું. ૨૫ સર્પના આકારનું દેખાવું. અર્થાત [illegible]જેમ દોરડામાં સર્પનો આકાર દેખાય છે.

મુઝમેં માયા નમૂદ[૨૬] હય તુમાર.[૨૭]
યેહ સ્વરૂપાધ્યાસ હય ઈઝહાર,[૨૮]
જાન[૨૯] મુઝકો, રહે ન માયા, યાર.
ફિતનાગર[૧] આઇને[૨] મે ચશ્મે[૩]- નિગાર,
ઝુઠ હય, ગો[૪] હય યાર સે દોચાર.[૫]
યેહ જો સસર્ગ સે હુવા અધ્યાસ,
સાની[૬] યકતા[૭] કો લા બિઠાયા પાસ
માયા આઈના કૈસી ખુરસદ[૮] હય ?
મઝહરે-[૯] રામ સચ્ચિદાનદ હય
મેહર[૧૦] શાહિદ[૧૧] કભી ન દિવના[૧૨] હય,
શીશે[૧૩] દિવતે [illegible] યો વો ફિરતા હય
કુછ નહિ કામ [illegible] નામ,[૧૪]
કામ [illegible]

[illegible]

ઉસકી તાકત[૨૭] ભી આઝમાતે[૨૮] હૈં.
યેહ ભી ખશ ખશ હી કા દાના હય,
યેહ ભી તાકત મેં કયા યગાના[૧] હય.
હૂ બ[૨] હૂ હય વોહી[૩] તો ઇસમેં ભી,
શક્તિ આદમ કે બીજ મેં જોથી.
સચ બતાયે, હય યેહ વોહી દાના,
ન યેહ હેલા, હુવા ન દોગાના[૪]
ગૌર[૫] સે દેખિયે હકીકત[૬] કો,
નઝર આતા હય બીજ કયા તુમકો !
મેરે પ્યારે ! તૂ જાને[૭]–વાહિદ હય,
તેરી કુદરત અઝરયે[૮] બેઅદ[૯] હય.
જાન[૧૦] નન્હીકો[૧૧] જબકે[૧૨] સાયન્સ દા,[૧૩]
તજરૂબે[૧૪] કો હય કાટતા યકસાં,[૧૫]
જિસ્મ[૧૬] ગો[૧૭] હો ગયા હો દો ટુકડે,
લેક[૧૮] મરતે નહી વો યે કીટ
કયા દિખાતી હય ખોલકર[૧૯] યે બાત,
કાટને[૨૦] મેં નહી હય આતી ઝાત.[૨૧]
એક શીશેમે[૨૨] એક હી રૂ[૨૩] થા,
શીશા ટૂટા,[૨૪] અદદ[૨૫] બઢા[૨૬] રૂ કા
બેહ[૨૭] હો, બક[૨૭] હો, ઉમર[૨૭] હી હો,
મઝહરે[૨૮] –" આદમી " હય કોઇ ભી હો
ગો હય ઝુહૂરે[૨૯] દા મા'ને[૩૦] કોને ઝુદા.[૩૧]

---

૨૭ બળ. ૨૮ આજમાઇશમાં ઊંચે ૧ એકો ૨ અહિતીય ૩ બરાબર સર્વોપરિ ૩ એજ ૪ બમણો જાતા. ૫ ધ્યાનપૂર્વક ૬ સત્ય તત્ત્વ ૭ એક સ્વરૂપ. જો ૮ અખંડિત ૧૦ જીવ. ૧૧ ન્હાનકડાને ૧૨ જ્યારે ૧૩ વિજ્ઞાનદૃષ્ટિના ૧૦ અમલ કાજે ૧૫ એક બેકે. ૧૬ શરીર. ૧૭ જો ૧૮ પણ ૧૯ સ્પષ્ટ કરીને ૨૦ કાપવામાં ૨૧ સ્વરૂપ ૨૨ દર્પણમાં ૨૩ ચહેરો ૨૪ ફૂટતાં ૨૫ સંખ્યા ૨૬ વધી ૨૭ [illegible] ૨૮ મનુષ્યપણે. અભિવ્યક્તિ ૨૯ [illegible] ૩૦ [illegible] ૩૧ અભિવ્યક્તિ જો કે [illegible] આકૃતિઓમાં અભિવ્યક્તિ પામે છે

નામ રૂપોમેં હય યેહી ભરપૂર,
પર યેહ ટુકરા બઝાતે[1]– ખુદ કયા હય ?
ઇસમે હિસ્સોં[2] કા દખ્લ[3] બેજા[4] હય.
ઇસ્મ[5] ફર્ઝી[6] શકલ[7] બદલતી હય,
પર[8] જો તૂ હય સો એક રસ હી હય
તૂ હી આદમ બના થા તૂ હવ્વા,
ઝાત તેરી હી એકથી ઉસ[9] જા.
તૂ હી થા "રામ" તૂ હી થા "રાવન,"
તૂ હી થા વોહ ગડરિયા[10] વૃંદાવન
ઝૂઠ[11] તુમકો સનમ[12] ન ઝેબા[13] હય,
તૂ હી મૌલા[14] હય, છોડ દે "હય હય[15] !"
સીમબર[16] કા વો ચાદસા[17] મુખડા,
તેરા મઝહર[18] હય, નૂર[19] કા ટુકડા.
દિલ[20] જિગર[21] સબકા હાથમે હય તેરે,
નૂરે–[22]મૌફૂર સાયમે હય તેરે

પત્ર છઠ્ઠો—મારૂ નિજસ્વરૂપ

કેવુ યોગ્ય લખ્યુ છે કે "જરા પોતાના અંતઃકરણના અરિસામા તો ડોકિયુ કરવુ હતુ ?"

વાસ્તવમા એજ સાચુ છે સાચુ કહુ તો બાહ્ય પત્રવ્યવહાર એક વ્યર્થ લીલા છે હજારો ગાઉ દૂર બેઠા બેઠા પણ મિત્રોના હૃદયની હકીકત હથેળીપર મૂકલા આમળાની પેઠે સ્પષ્ટ પ્રત્યક્ષ થાય છે

બ ખાબે ખુદ દર આ તા કિબલએ રૂહાનીયા બીની.

અર્થાત્–તુ પોતે નિદ્રામા પડ (અંતર્મુખ થા) એટલે દેવો પણ જેને વંદન કરે છે તે સ્થાનના દર્શન થશે

દિલકે આઇનેમે હય તસ્વીરે યાર, જબ ઝરા ગર્દન ઝુકાઇ દેખ લી.

---

૧ પોતે તેના શુદ્ધ સ્વરૂપમ ૨ વિભાગો ૩ દાખલ કરવા તે ૪ અયથ્યો, અયોગ્ય ૫ નામ. ૬ ધારેલુ કલ્પ ૭ ૫ ૮ પરતુ ૯ ત્યા ૧૦ ગોવાળ. ૧૧ જૂઠ. ૧૨ પ્રિય ૧૩ યોગ્ય નથી ન શોભ ૧૪ સ્વામી ૧૫ હાય હાય ! ૧૬ રજત સમાન છાતીવાળા ૧૭ ચદ્ર સમુ ૧૮ આવિર્ભાવ ૧૯ પ્રકાશ ૨૦ હૃદય ૨૧ કલેજુ ૨૨ વિપુલ પ્રકાશ

અર્થ:—અંતઃકરણના અરિસામાંજ પ્રિયની છબી પડેલી છે, જરાક અંદર જોયું કે દર્શન થયાંજ સમજવાં.

પીતમ પતિયાં તબ લિખું, જબ તુમ બસો બિદેશ,
મનમેં, તનમેં, જાનમેં, વાકો કયા સંદેશ !

હવા ખાહે તુ અમ જાનાં વ મીદાનમ કે મી દાની,
કે હમ ના દીદા મી દાની, વ હમ ન નવિશ્તા મી ખાની.

અર્થ:—ઓ વહાલા, હું તારો શુભચિંતક (આશિક) છું, અને હું જાણું છું કે તું એ વાતને જાણે છે; કેમકે તું ન જોયલું-સાંભળેલું જાણી શકે છે, અને ન લખેલું વાચી શકે છે.

ગરચે દુરીમ બ યાદે તુ કદહ મી નો શીમ,
બો'દે મંઝિલ ન બુવદ દર સફરે રૂહાની.

અર્થ:—જોકે તારાથી દૂર પડેલા છીએ, તોપણ તારીજ યાદમાં પ્યાલી ગટગટાવીએ છીએ; આત્મિક મુસાફરીમા વિશ્રામસ્થાનો વચ્ચેનું અંતર હોતું નથી.

પત્ર સાતમો—અભ્યાસવિષે

તદ્દન એકાંતમા બેસીને ૐ ગાના જાઓ, અને હૃદયદર્પણમા એક પછી એક એ બધા મહાશયોને પ્રતિબિંબિત કરો કે જેઓ તમારી સાથે કોઈ પણ પ્રકારની શત્રુવટ રાખતા હોય, અથવા થોડા ઘણા નાખુશ રહેતા હોય. તેમને તમારા હૃદયની છેક ઉંડાણમાથી આશિષો આપો; તેમનું ભલું ઈચ્છો, અને અત્યંત પ્રેમપૂર્વક તમારી વહાલામા વહાલી વસ્તુઓ તેમના ચરણોમાં ધરવા તૈયાર થઇ જાઓ તેમની સાથે " મન તૂ શુદમ, તૂ મન શુદી "—"હું તુ થયો, તું હું થઈ- વાણ પ્રકરણ અનુભવો ક્રોધ, ફરિયાદ બધુ ભૂલી જાઓ રીસાઈ ગયેલા મનાઇ ગયા

ગર ઝ દસ્તે ઝુલ્ફે મુશ્કીનત ખતાઈ રફ્ત રફ્ત,
વર ઝ હિંદુએ શુમા બર મા જફાઈ રફ્ત રફ્ત. ૧
ગર દિલી અઝ ગમ ઝદએ દિલદાર બારી બુર્દ બુર્દ,
દરમિયાને જાનો જાન માજરાએ રફ્ત ૨

અર્થ:—જો તારી કાળી કસ્તૂરી જેવી કલ્લલતાન હાથે કઈ અપરાધ થયો હોય તો ભલે થયો. (તેની કઇ ચિંતા નહિ—જે માફ છે) અને જો તારા ગાલ ઉપરના તલવડે અમારી ઉપર કઈ જુલમ થયો હોય

તો પણ કંઇ નહિ. ૧

જો પ્રિયતમના નેત્રકટાક્ષથી કોઇ હૃદયમાં વેદના-પીડા થઇ હોય તો ભલે થઇ, અને જો પ્રિય અને પ્રિયતમની વચ્ચે કંઇ ગોલમાલથી ચપ થઇ હોય તો તેનીએ ચિંતા નહિ ૨.

નખોથી માંસ જુદું પાડી શકાતું નથી. જો કે ઉપર ઉપરથી તેઓ તમને પીડતા હશે, તોપણ તેઓ છે તો તમારા પોતાનાજ નિજસ્વરૂપ. તેઓ આ વાતથી અજાણ્યા હોય તો એમાં શું? તમે તો એથી અજ્ઞાત નથી ને! જેમ લોકો પોતાના બાળકોને કોઇ પણ જાતના બદલાની આશા વગર ચાહે છે, તેવીજરીતે તમારાથી ભારતવર્ષની માટી સુદ્ધાંને પ્રેમ કર્યા વગર નજ રહી શકાય પ્રત્યેકની ખોડખાંપણોને એજ દૃષ્ટિથી જુઓ કે જે દૃષ્ટિથી તમે તમારાં બાળકોની રમતોને નિહાળો છો. વાંદરાઓના જેટલું ઉપદ્રવી અને મૂર્ખ બીજું કોઇ હશે? પરંતુ પ્રેમબળથી રામે તેમને પણ પોતાના સૈનિકો બનાવ્યા હતા. પુરાણોમાં લખ્યું છે કે જે લોકોએ ભગવાન સાથે શત્રુતા આદરી અને અદાવત કરી, તે લોકોનું બીજાઓ કરતા વધુ જલ્દી કલ્યાણ થયું અને તેઓ શીઘ્ર મુક્ત થયા. વહાલા! નિ:સંદેહ તે પુરુષ અવતારજ છે કે જે શત્રુઓને પણ સૌથી પહેલા પોતાનું ધામ (ઘરબાર ઇત્યાદિ) આપી દેવા તૈયાર હોય છે વહાલા! સાચો પ્રેમ કે જવડે સર્વત્ર પોતાનું નિજ સ્વરૂપજ દૃષ્ટિ ગોચર થાય છે તે જ્યારે આવે છે ત્યારે આંધળાને આંખો પ્રાપ્ત થવા સમાન થઇ પડે છે બધું જગત અવનવું જણાય છે સર્વત્ર ઉદ્યાન અને વાટિકાઓ ખીલી નીકળે છે જ્યાં જુઓ ત્યાં સ્વર્ગજ સ્વર્ગ દેખાય છે

નેકી સદા કિયા કર ઉસકી બદી કે બદલે,
કત્લે-અદુ[1] કે કાબિલ શમ્શીર હય તો યે હય.

મુબારક બાદત અય દિલ ગસ્ત બીના દીદએ કૂરત,
નુમાયા શુદ બ હર સૂ સૂરતે યારે નિકૂ સીરત

અર્થ.—ઓ હૃદય, તને અભિનંદન છે કે તારા અંધ ચક્ષુ ફરી દેખતા થયા છે, અને તને સર્વત્ર તે પરમ મિત્રનો ચહેરો દેખાઇ રહ્યો છે

જે પુરુષ તન, મન અને ધન, સાથેનો હૃદયનો સંબંધ તોડી નાખે

[1] કત્લે-અદુ = રિપુ સંહાર.

છે, અને પહેલાં એક અમુક શરીરનેજ પોતાનું ગણતો તેને બદલે હવે પ્રત્યેક શરીરને પોતાનું અનુભવે છે, તે ક્રમે ક્રમે સર્વના અંતરની વાતો જાણવાની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરશે. આત્મપ્રકાશ કિંવા દિવ્ય દષ્ટિને માટે આ એક આવશ્યક અંશ છે. પ્રેમ અને આનંદમાં રહેનારનાં હૃદય અને પ્રાણમાંથી નીચે પ્રમાણેનાં ગીતો વહ્યા કરે છે—કચેરીમાં હોય કે બજારમાં, ઘરમાં હોય કે બગીચામાં, જાદુભરેલી પ્રેમદષ્ટિવાળો તો પોતાનાં આત્મસ્વરૂપી જિહ્વાવડે એમજ ગાતો ફરે છે કેઃ—

ગીત

ન દુશ્મન હય કોઇ અપના ન સાજન હી હમારે હંય,
હમારી જાતે-મુતલક[1] સે હુવે સબ યે પસારે[2] હંય. ૧
ન હમ હંય દેહ, મન બુદ્ધિ, નહીં હમ જીવ, ને ઈશ્વર,
વહી એક "કુન"[3] હમારી સે બને યે રૂપ સારે હંય. ૨
હમારી જાતે—નૂરાની[4] રહે એક હાલ[5] પર કાયમ,[6]
કે જિસકી ચમક સે ચમકે યે મેહરો[7] મેહ[8] સિતારે[9] હય. ૩
દર એક હસ્તી[10] કી હય હસ્તી હમારી જાતપર કાયમ,[11]
હમારી નઝર[12] પડને સે હી નજર આતે નઝારે[13] હય. ૪
ખરગે-મુખતલિફ[14] નામો-શિકલ[15] જો દમક[16] મારે હય,
હમારે તૂર[17] કે યો, લે[18] સે ઉડતે યે શરારે[19] હંય. ૫

માશૂક કદ દરખ્તો પે બેલો કા હાર હય,
ને, ને, ગલત હય, ઝુલ્ફ કા પેચા યે માર હય;
વાહવા સજે સજાયે હંય, કૈસા શ્રૃંગાર હય;
અશજાર મેં ચમકતા હય ખુશ આ બશાર હય;
આ, દેખલે બહાર, કે કૈસી બહાર હય. ૧
અશજાર સર હિલાતે હય, કયા મસ્તવાર હંય;
હર રંગ કે ગુલો સે ચમન લાલા ઝાર હય;

---

1 શુદ્ધ સંપૂર્ણ સ્વરૂપ 2 વિસ્તાર પામ્યા છે. 3 "થા" આજ્ઞાર્થ શબ્દ. 4 પ્રકાશિત સ્વરૂપ. 5 સ્થિતિ. 6 ચિરકાળ. સદા. 7, 8, 9. સૂર્ય, ચંદ્ર, તારા. 10 અસ્તિત્વ. 11 સ્થિર. 12 દષ્ટિ. 13 દશ્યો. 14 ભિન્ન ભિન્ન. 15 નામરૂપ. 16 ચળકે છે. 17 સાઇનાઇ પર્વત. 18 જ્વાળા. 19 ચિણગારીઓ અંગારા.

શોરે જો ગૂંજતે હુંય પડે અરનિગાર હુંય;
આનંદસે ભરી યે સદા ઙ્કાર હય;
આ દેખલે બહાર, કિ કૈસી બહાર હય. ૨
ગંગા કે રૂ સફાસે ફિસલતી ન ગર ન ઝર,
લેહરોં પે અકસ મેહર કા ક્યું બે કરાર હય?
વિષ્ણુ કે શિવકે ઘરકા અસાસા યે ગંગ હય;
યાં મૌસમે-ખિઝાં મેં ભી ફસલે-બહાર હય;
આ, દેખલે બહાર, કિ કૈસી બહાર હય. ૩

અર્થઃ-(૧) કદાવર પ્રિયતમાના જેવાં વૃક્ષો ઉપર વેલારૂપી હાર પડેલા છે; ના, ના, હું ભૂલ્યો, આ તો (ઝુલ્ફ) કેશલતારૂપી સર્પ ગુંચળાં વળી રહ્યો છે. અહા! આ ઝાડો કેવાં સુંદર આભૂષણ પહેરીને સુશોભિત બની રહ્યાં છે! શું અલૌકિક શૃંગાર છે! અને આવાં શૃંગારમંડિત વૃક્ષો વચ્ચે ચમકારા મારતું ઝરણ તો અવધિજ કરી રહ્યું છે. આવ, આવ, આનંદ માણ. જોતો ખરો કે કેવો આનંદ પ્રસરી રહ્યો છે.

(૨) વૃક્ષો, જાણે પ્રેમમદિરાથી મસ્ત બનેલાં હોય તેમ મસ્તક ધુણાવી રહ્યાં છે. વિવિધ રંગના પુષ્પોને લીધે પુષ્પોદ્યાન અગ્નિ સમાન ઝળકી રહ્યું છે સુવર્ણસમ દીપતા ભ્રમર ગુંજારવ કરી રહ્યા છે. તેમાં આ ૐકારનો ધ્વનિ કેવો આનંદથી ભરેલો જણાય છે! માટે આવ, આવ, આનંદ માણ. જો તો ખરો કે કેવો આનંદ પ્રસરી રહ્યો છે.

(૩) અહા! આ ગંગાનું મુખ કેવું સ્વચ્છ અને લીસું છે કે તેની ઉપરથી દૃષ્ટિ પણ લપસી જાય છે! જો એમ ન હોત તો ગંગાલહરી ઉપર પડતું આ સૂર્યનું પ્રતિબિંબ અસ્થિર શા માટે દેખાત? આ ગંગાજી તો વિષ્ણુ અને શિવજીના ઘરનો પાયો છે. અહિં તો પાનખર ઋતુમાં પણ વસંતનોજ ભાસ થાય છે. માટે આવ, આવ, મઝાતો જો કે કેવો આનંદ પ્રસરી રહ્યો છે!

"મારા તરફથી સર્વને શાંતિનો સંદેશ આપો. કોઈ પણ જીવિત પ્રાણીને મારો કિંચિતમાત્ર ભય ન હોજો. જે ઉચ્ચ લોકમા વસે છે અને જે પૃથ્વી ઉપર પેટે ચાલે છે તે બધાનો નિજાત્મા હુંજ છું. હું આ લોક અને પરલોક બન્ને સ્થળોની જીવનેચ્છાનો ત્યાગ કરું છું. બધાંજ સ્વર્ગો, બધીજ

પૃથ્વીઓ, સમસ્ત નરકો અને તમામ આશાઓ તથા કાર્યોનો આજે હુ સર્વથી ત્યા ! કરૂ છુ આવી ભાવનાને દૃઢ કરીને ઓ બહાદુર સન્યાસી ! તારા બધન તોડી નાખ, અને એવી ધૂનમા મસ્ત બની જા કે ૐ તત્ સત્ ૐ તત્ સત્ ”

(સ્વામી વિવેકાનંદ)

જે બાબતની ઇચ્છાથી મનમા જાતએ ખેદ કે અશાંતિ ઉત્પન્ન થાય, તે બાબતની ઇચ્છાનેજ સમૂળગી નષ્ટ કરી નાખવી એ આનંદ પ્રાપ્ત કરવાનુ એક સાધન છે

> શ્યામ તન, શ્યામ મન, શ્યામ હી હમારો ધન,
> શ્યામ બિન કામ કોઉ કૈસે બનિ આવે હૈ ?
> હરિ સગ બ્યાહ રચો રગ રગના (ટેક)
> આવો રે બમના,[1] બૈઠો મોર અગના,[2]
> ખોલો રે પોથી,[3] દેખો મોરે લગના[4]
> હરિ સગ બ્યાહ, હરિ સગ સગ[5] ના,
> હરિ સગ મગની,[6] હરિ સગ રમના

પત્ર આઠમો

આજ સવારે આશરે બેએક વાગ્યાને શુમાર અસપ્રજ્ઞાત સમાધિરૂપ કૈલાસ ઉપરથી વાસતી વાયુની એક લહેર આવી હતી તે આનંદદાયક શુભ સમાચાર પત્રિકારૂપે શ્રીકૃષ્ણના સિક્કાસાથ ગગાજળથી લખાઇ આવી હતી આજ સધ્યા સમયે રિમઝિમ વર્ષા વર્ષતી હતી રામના સત્ત્વગુણી મદિરની પરસાળમા અગ્નિકુડની આસપાસ નારાયણ* મદન મોહન+ અને તુલારામ બેસીને નિત્યનિયમાનુસાર ઋગ્વેદના ઉદાહરણમાંથી અગ્ર વહેવડાવના ઉચ્ચ સ્વરે આ વેદ મત્ર વારવાર ગાઇ રહ્યા હતા –

> त त्वा मन प्रावशानि स्वाहा स मा भग प्रविश स्वाहा ।
> तस्मिन् सहस्र शाखे निमगाहं त्वयि मृज स्वाहा ॥

---

1 બ્રાહ્મણ ગ્રર ૨ હન્ન ઉપનિષ ૪ મુહૂર્ત ૫ લા ૬ વિવાહ

* હાલના સ્વામી આર એસ નારાયણતીર્થ + સ્વામી રામતીર્થના ગૃહસ્થાશ્રમના પુત્ર શ્રીયુત મદનમોહન ગોસ્વામી હાલમાં પન્નાગા રાજ્યમાં ઇન્જીનિયર છે – ઉત્તરાશ્રમમાં સ્વામી રામાનંદતીર્થ

ભૌંરે જો ગૂંજતે હૈં યહ ઝરનિગાર હય;
આનંદસે ભરી યે સદા ૐકાર હય;
આ દેખલે બહાર, કિ કૈસી બહાર હય. ૨

ગંગા કે રૂ સફાસે ફિસલતી ન ગર નઝર,
લેહરોં પે અકસ મેહર કા ક્યું બે કરાર હય?
વિષ્ણુ કે શિવકે ઘરકા અસાસા યે ગંગ હય;
યાં મૌસમે-ખિઝાંમેં ભી ફસલે-બહાર હય,
આ, દેખલે બહાર, કિ કૈસી બહાર હય. ૩

અર્થઃ-(૧) કદાવર પ્રિયતમાના જેવાં વૃક્ષો ઉપર વેલારૂપી હાર પડેલા છે; ના, ના, હું ભૂલ્યો, આ તો (જુલ્ફ) કેશલતારૂપી સર્પ ગુંચળાં વળી રહ્યો છે. અહા! આ ઝાડો કેવાં સુંદર આભૂષણ પહેરીને સુશોભિત બની રહ્યાં છે! શું અલૌકિક શૃંગાર છે! અને આવા શૃંગારમંડિત વૃક્ષો વચ્ચે ચમકારા મારતુ ઝરણુ તો અવધિજ કરી રહ્યું છે. આવ, આવ, આનંદ માણ. જોતો ખરો કે કેવો આનંદ પ્રસરી રહ્યો છે.

(૨) વૃક્ષો, જાણે પ્રેમમદિરાથી મસ્ત બનેલા હોય તેમ મસ્તક ધુણાવી રહ્યા છે વિવિધ રંગના પુષ્પોને લીધે પુષ્પોદ્યાન અગ્નિ સમાન ઝગઝગી રહ્યું છે સુવર્ણસમ દીપતા ભ્રમર ગુંજારવ કરી રહ્યા છે. તેમા આ ૐકારનો ધ્વનિ કેવો આનંદથી ભરેલો જણાય છે! માટે આવ, આવ, આનંદ માણ જો તો ખરો કે કેવો આનંદ પ્રસરી રહ્યો છે.

(૩) અહા! આ ગંગાનુ મુખ એવુ સ્વચ્છ અને લીસુ છે કે તેની ઉપરથી દૃષ્ટિ પણ લપસી જાય છે! જો એમ ન હોત તો ગંગાલહરી ઉપર પડતુ આ સૂર્યનુ પ્રતિબિંબ અસ્થિર શા માટે દેખાત? આ ગંગાજી તો વિષ્ણુ અને શિવજીના ઘરનો પાયો, અહિ તો પાનખર ઋતુમાં પણ વસંતનોજ ભાસ થાય છે માટે આવ, આવ, મઝાતો જો કે કેવો આનંદ પ્રસરી રહ્યો છે!

“ મારા તરફથી સર્વને શાંતિનો સંદેશ આપો કોઈ પણ જીવિત પ્રાણીને મારો [ચિત્]માત્ર ભય ન હોજો જે ઉચ્ચ લોકમા વસે છે અને જે પૃથ્વી ઉપર પેટે ચાલે છે તે બધાનો નિજાત્મા હુંજ છું હું આ લોક અને પર લોક બન્ને સ્થળોની જીવનેચ્છાનો ત્યાગ કરૂં છું બધાજ સ્વર્ગો, બધીજ

પૃથ્વીઓ, સમસ્ત નરકો અને તમામ આશાઓ તથા ભયોનો આજે હું સર્વાંશે ત્યાગ કરું છું. આવી ભાવનાને દૃઢ કરીને ઓ બહાદુર સંન્યાસી ! તારાં બંધન તોડી નાખ, અને એવી ધૂનમાં મસ્ત બની જા કે ૐ તત્ સત્ ૐ તત્ સત્ "

(સ્વામી વિવેકાનંદ)

જે બાબતની ઇચ્છાથી મનમાં જરાએ ખેદ કે અશાંતિ ઉત્પન્ન થાય, તે બાબતની ઇચ્છાનેજ સમૂળગી નષ્ટ કરી નાખવી એ આનંદ પ્રાપ્ત કરવાનું એક સાધન છે.

> શ્યામ તન, શ્યામ મન, શ્યામ હી હમારો ધન,
> શ્યામ બિન કામ કોઉ કૈસે બનિ આવે હૈ ?
> હરિ સંગ બ્યાહ રચો રંગ રંગના. (ટેક)
> આવો રે બમના,[1] બૈઠો મોરે અંગના,[2]
> ખોલો રે પોથી,[3] દેખો મોરે લગના.[4]
> હરિ સંગ બ્યાહ, હરિ સંગ સગ[5] ના,
> હરિ સંગ મંગની,[6] હરિ સંગ ગમના.

પત્ર આઠમો

આજ સવારે આશરે બેએક વાગ્યાને શુમારે અસંપ્રજ્ઞાત સમાધિરૂપ કૈલાસ ઉપરથી વાસતી વાયુની એક લહેર આવી હતી. તે આનંદદાયક શુભ સમાચાર પત્રિકારૂપે શ્રીકૃષ્ણના સિક્કાસાથે ગંગાજળથી લખાઇ આવી હતી. આજ સંધ્યા સમયે રિમઝિમ વર્ષા વર્ષતી હતી. રામના સત્ત્વગુણી મંદિરની પરસાળમાં અગ્નિકુંડની આસપાસ નારાયણ* મદન મોહન+ અને તુલારામ÷ એમીને નિત્યનિયમાનુસાર હૃદયના ઉંડાણમાંથી અશ્રુ વહેવડાવતા ઉચ્ચ સ્વરે આ વેદ મંત્ર વારવાર ગાઇ રહ્યા હતા:-

> तं त्वा भग प्रविशानि स्वाहा स मा भग प्रविश स्वाहा ।
> तस्मिन् सहस्र शाखे निभगाहं त्वयि मृजे स्वाहा ॥

---

૧ બ્રાહ્મણ ગુરુ. ૨ આંગણ ઉપનિષદ ૪ મુહૂર્ત ૫ સગાઈ ૬ વિવાહ.

* હાલના સ્વામી આર. એસ. નારાયણતીર્થ. + સ્વામી રામતીર્થના ગૃહસ્થાશ્રમના પુત્ર શ્રીયુત મદનમોહન ગોસ્વામી, હાલમાં પતીઆળા રાજ્યમાં ઇન્જીનિયર છે ÷ ઉત્તરાશ્રમમાં સ્વામી રામાનંદતીર્થ

તાત્પર્ય:- ૐ, હે પરમાત્મા ! અમોને તારા સ્વરૂપમાં પ્રવિષ્ટ થઈ જવા દે. સ્વાહા ! તું અમારા રોમેરોમમાં પ્રવિષ્ટ થઈ જા, સ્વાહા! દુઃખ દેનાર દ્વૈતભાવ હજારો સંકટમાં નાખે છે હું તારા સ્વરૂપમાં આનંદપૂર્વક સ્નાન કરૂં છું, અને આ મેલ ધોઇ ધોઇને સાફ કરૂં છું, સ્વાહા!

પછી ૐ ૐ ની ધ્વનિ પરમ આનંદથી ઉભરાતા સ્વરે કેટલાક સમય સુધી ચાલુ રહી. તત્પશ્ચાત્ આપોઆપ આંખો મીંચાઇ ગઇ, અને બધા પ્રણવમાં લીન થઇ ગયા. દીર્ઘકાળપર્યંત આ શાંતિની અવસ્થા સ્થિર રહી. તે પછી ગીતાનો પાઠ કરાવવામાં આવ્યો. (" ક્ષર અને અક્ષર, બન્નેથી હું પર છું. " અધ્યાય પંદરમો. સમાપ્ત.)

અત્યારે બધા પોતપોતાની કુટિરમાં છે. રામ એકાંતમાં બેઠેલો છે. પૂર્ણિમાની ચાંદની ખીલેલી છે. અહીંથી નાના નાના વાદળોના ટુકડા, મંદિરનું ઉદ્યાન અને સામેના ગિરિરાજો એ સર્વ જાણે જ્યોત્સ્નામાં સ્નાન ન કરી રહ્યા હોય તેમ દેખાય છે. ગંગારાણીનું મધુર ગાયન કર્ણમાં પવિત્રતા ભરી રહ્યું છે. એ કેવુ સરસ ગાય છે ?

જાગ મોહન, જાગરે બલ ગઈ.
ઉઠો જાગો, ખાઓ માખન, ફેર ડારેં રઇ.
રાત ભારી ગઇ સારી, ભોર અબતો ભઇ,
ચિડી પછી હૈ બુલાવત, ખેલ ઉનસે સહી.

તાત્પર્ય.- ઓ પ્રિય મોહન, (ભારતવર્ષ)હવે જાગૃત થાઓ. અવિદ્યાની નિદ્રા બહુ લીધી બલિહાર થાઉં વારી જાઉં ! હવે બેઠા થઇ જાઓ. હોશિયાર થાઓ. સંસારરૂપી ગાયનુ માખણ ખાઓ. તેને તમારી અંદર પ્રવિષ્ટ થવા દો. અથવા એમ કહો કે શ્રુતિ (વેદ)રૂપી કામધેનુનું માખણ અર્થાત્ મહાવાક્ય મોમા નાખી દયો. આ શક્તિ (સત્ય) થી ભરેલું પોળું (જ્ઞાન) પોળું (ચિત્-ચૈતન્ય) મીઠું મીઠુ (આનંદરૂપ) માખણ (તત્ત્વ) ચાખો, એટલે અપૂર્વ બળ પ્રાપ્ત થશે, અને શક્તિથી પૂર્ણ બની રહેશો.

ગોવર્ધન (સંસારનુ યોગક્ષેમ) ચલાવવું એ તો તમારે માટે ડાબા હાથની રમત જેવુ તો શું પણ ટચલી આગળીના ખેલ જેવું જ બની રહેશે. હે દામોદર ! આ કમર ઉપર વીંટાળેલા દોરડા અને રસીઓ (દેશ, કાળ વસ્તુરૂપી બંધનો) ને તોડી નાખવા એ તમારેમાટે કંઈ વિસાતમાંજ

નથી. આકર્ષણની સર્વ રૂપો (મનની સઘળી વૃત્તિઓ) ને કચરી નાખવી એ તમારે માટે અત્યંત સહેલું છે આ માખણ (વેદાંત) બધાં અવયવોને બળવાન, બધાં હાડકાંને વજ્ર સમાન કઠિન, તથા મુખમુદ્રાને કાંતિમાન બનાવી દેનાર છે. એ તમારાં હૃદયમાં એવું બળ ભરશે કે પછી જાદુ ભરેલી વાંસળી વગાડતાં તમે કદિ પણ થાકવાના નથી.

હાં, એ જુઓ, નાનો કૃષ્ણ (હિંદ) જાગ્યો. ઉં-ઉં-ઉં. ના, ના, ઢ ! ઢ !! ઢ !!! માતા (સત્ત્વગુણનો પ્રવાહ- ગંગા) એ રડવા ઇચ્છતા હોઠો ઉપર થોડુંક માખણ મૂક્યું (સોઽહં) મુખમાં આહુતિ પડી ગઈ (શિવોઽહં) બચ બચ કરતા માખણ ખાવા લાગ્યા (પ્રજ્ઞાસ્મિ) માતા આ પ્રમાણે કેટલીએકવાર સુધી પોતાને હાથે માખણ ખવડાવી પોતાને કામે વળગે છે પહેલાની પેઠેજ વલોવવાનું કાર્ય આરંભે છે વલોણું માટલામા મૂકે છે, અર્થાત્ નવીન શતાબ્દીનો આરંભ થાય છે સંકલ્પનું વલોણું છે અને કાળનું નેતરૂં ઘડીમા આ બાજુ ખેચાય છે (દિવસ) અને ઘડીમા પેલી બાજુ ખેચાઇ જાય છે (રાત્રિ) વલોણું ચાલુ થયું અને બીજી તરફ રડવાનો અવાજ શરૂ થઈ ગયો હે માતા ! હવે આ કૃષ્ણને માખણની ચાટ લાગી ગઇ છે !

છુટ્તી નહી યે ઝાલિમ મુંહસે લગી હુઇ

એક વખત મોંએ લાગી કે પછી તે (મદિરા) એવી ઝાલિમ થઇ જાય છે કે કદાપિ છુટતી નથી

"માખણ ભૂખ (અહંબ્રહ્મ ઉપાસના) ઘણેરી મૈયા ! માખણ ભૂખ ઘણેરી"

ઓ પ્રકૃતિ (જગત્) ! આ માખણચાર તને શાંતિથી ક્યા વલોવવા દેવાનો છે ? વલોણું તોડી નાખશે અને નામરૂપની માટલીને ફોડીને ફેંકી દેશે રજની વીતી, પ્હો ફાટ્યું પ્રભાતનો પ્રકાશ પ્રસરી રહ્યો છે ચકલી, કબૂતર, મોર ઇત્યાદિ જાગી ઉઠ્યા છે પરંતુ કૃષ્ણ હજુ સૂતો પડેલો છે કંઈ ચિંતા નહિ ચકલી, કબૂતર, ઇત્યાદિ હમેશા પહેલા ઉઠે છે ! હે મોહન (ભારત) ! આ પંખીઓ ગાઈ ગાઇને તને જગાડવા માગે છે કાલની પેઠે આજે પણ તાર હાથે દાણા, ચાખા, તલ ઇત્યાદિ ખાશે ઓ પ્રેમથી ભરેલા બાલ ગોપાલ ! તારી સાથે રમવામાટે આ બધા પ્રાણીઓ એકઠા થઇ રહ્યા છે તારી મોજમજાના સઘળા સાધન

તૈયાર છે. ઉઠ, ઉઠો યા. ચકલીઓ ચું ચું કરે છે, કાગડાઓ રાગડા તાણે છે મયૂર પિયુ પિયુ પોકારી રહ્યા છે (કોઈ અમુક બાળા પાછળ મંડયો છે, કોઈ અમુક શારીરિક સુખમાં મચ્યો છે. કોઈ વિજ્ઞાનમાં ફસાયો છે. ઇત્યાદિ આ બધી માત્ર ઇદ્રિયોનેજ સ્પર્શ કરનારી ચી...ીઓ ચાલુ છે.)

હે ભગવન્ "ભારત" ! આ બધાં માત્ર તને જાગૃત કરવાનાં સાધન છે. નિદ્રામાં પણ વિચિત્ર આનંદ હતો; પરંતુ હવે તો બહુ સૂતા. આળસ કરી તાજા બન્યા છો રડો છો કેમ ? તમે પણ ગાઓ.

આ જુઓ ! તમારી વાસળી કોણ ચોરી ગયું ?

ના, ના, તે તો તમારી પાસેજ છે

અહાહાહા ! ઓ ઉઘાડયાં ભારતે સૂર્યસમાન નયનો. આચ્છાદિત ઓઠ તળે બસી ધરી, અને અંતઃકરણના ઉંડાણમાં પ્રવેશી જનારૂં આત્મગાન વાયુની પીઠપર સવાર થઇ ચોતરફ ગુંજવા લાગ્યું—સમસ્ત ગોકુળ (અખિલ સંસાર)માં પ્રસરવા માંડયું, અને દૈવી સમાચાર સંભળાવવા લાગ્યું જય, જય, જય !

હવે પ્રભાતના પક્ષીઓના ચુ ચુ, પિયુ પિયુ, અને કાઉં, કાઉં અવાજ કોને નમશે ? કોઈને નહિ !

પત્ર નવમો

વિચાર તો એવા હતા, કે

> નગે ઉમર બિતાએંગે, જાનકી અલક દિખાએંગે;
> રૂખી રોટી ખાએંગે, મસ્ત પડે રેહ જાએંગે,
> સૂખે ટુકડે ખાઅંગે, લાહૂ હમ સો ગાએંગે.

પરંતુ મવા અને પત્ર રોજ નથી મૂકતા, પ્રતિપળે સેવામાં હાજર રહે છે આ ત્રણ પંક્તિઓનો પાછલો અરધો અરધો ભાગ ભાંગી સવા નીકળ્યો પરંતુ પ્રથમનો અરધો અરધો ભાગ બરાબર બેઠો. પછી જ નવીનો પણ અનું અંગ લેવું

> અગ્નન જમાવે બઠ હમ, દર' સ ન જાએંગે,
> મજનું બન ને હમ, તુમ્હે લયલા બનાએંગે.

१ મ.

કફન બાંધે હુવે સરપર, તેરે કૂચેમેં આ બેઠે,
ન ઉઠેંગે સિવા તેરે, ઉઠાલે જિસકા જી ચાહે.
મુબારક હય યે રૂસ્વાઈ, અગ્રે હટ ! દૂર હો શોહરત,
હઝારોં તાને અબ હમપર, લગાલે જિસકા જી ચાહે.

બેઠે હુંય તેરે દરપે તો કુચ્છ કર કે ઉઠેંગે,
યા વસ્લ હી હો જાયગા યા મર કે ઉઠેંગે.

ગર હમને દિલ સનમકો દિયા ફિર કિસીકો કયા ?
ઇસ્લામ છોડ કુફ્ર લિયા, ફિર કિસીકો કયા ?
હમને તો અપના આપ ગિરેબા[1] કિયા હય ચાક[2],
આપ હી સિયા, સિયા ન સિયા, ફિર કિસીકો કયા ?

બ નાગાહ આં શકર લબરા લબે બોહદશ બબુગઝીદમ,
કે તા રૂઝે અબદ નરવદ હિલાવાતશ ઝ દંદાનમ.

અર્થ:—એકાએક મેં તે મધુર ઓષ્ઠવાળીના મધ જેવા મીઠા અધરો ઉપર એવું તો ચુંબન કર્યું, કે જેથી ચિરકાળપર્યંત મારા દાતોમાંથી તેની મિઠાશ જાય નહિ

ગર તબીબીગ રસદ ઝીસાં જુનું,
દફતરે તિબરા ફરો શોયદ બ ખુ.

અર્થ:—જો કોઈ વૈદ (ધર્મોપદેશક–શાસ્ત્રપંડિત) અમારા આ ગાંડપણુને સમજી શકે, તો તે સર્વ ગ્રંથોને પોતાના લોહીવડે ધોઇ નાખે

મન બે ખુદો શયદાઇયમ, કલ્લાશમો રૂસ્વાઇયમ,
હરજાઇયો બેજાઇયમ, હાઝા જુનૂનુલ આશકી

અર્થ:—હું મસ્ત (અહભાનશૂન્ય) અને પ્રેમથી દિવાનો છું, ક્ષુદ્ર છું અને બધે વગોવાઇ રહ્યો છુ, હું સર્વત્ર છુ છતા મારૂં કંઇએ ઠેકાણું નથી. આ છે પ્રેમીઓનું પાગલપણું !

તાત્પર્ય —પ્રિયા, લયલા તે બ્રહ્મવિદ્યા કિંવા અહ અહ ઉપાસના છે સાધકોને માટે આવા પદ બહુ ઉપયોગી થાય છે

પત્ર દશમો

જીજ્ઞાસુ —આની પૂર્વે આવેલા "રામ" એ મથાળાવાળા લેખમાં (પૃષ્ઠ ૧૧૩ માં) બુદ્ધિને નીચે પ્રમાણે સંબોધવામાં આવી છે.—

1 પહેરણનું ગળુ 2 ફાડીનાખ્યું છે

ખિરદરા રોશ મી ગુફતમ કે અય 'અકસીરે દાનાઈ,
હમત બે મગ્ઝ હુશિયારી, હમત બે દીદા બીનાઈ;
ચે ગોઈ ? દર વુજૂદ આં કીસ્ત ? કીં શાયસ્તગી દારદ,
કે તૂ બા આબરૂયે ખેશ ખાકે પાયે ઉ સાઇ. ૨

અર્થ:-કાલે મેં બુદ્ધિને પૂછયું કે " હે ડહાપણના અચુક રસાયણ ! મસ્તિષ્ક ન હોવા છતાં તારામાં બધું ચાતુર્ય ભરેલું છે, અને આંખો ન હોવા છતાં તું સર્વ કાંઈ જોઇ શકે છે; તો જરા આ વાતનો પણ ઉત્તર આપ કે તારી આટલી મોટાઇ છતાં, તારે જેના ચરણની રજ સાફ કર્યા કરવી પડે છે તે વળી કોણ છે ?

પરંતુ બુદ્ધિએ તેનો કાઇ જવાબ નથી આપ્યો.

રામઃ-બુદ્ધિનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે:-

બ ગુફતા, " નૂરેમન, કઝ બેહરે ઊ પૈવસ્તા મીસો ઝમ;
ચું રૂખ બિનમૂદ, જા દરબાખ્તમ, અકનુ ચે ફરમાઈ ? "

અર્થ:-તેણે જવાબ આપ્યો કે -મારામા રહેલો પ્રકાશ, કે જેનાવડે હું પ્રકાશિત-તેજસ્વી રહું છુ, તે જ્યારે તેના મૂળ-નગ્ન-સ્વરૂપે પ્રકટ થયો કે તરતજ મે મારા-અસ્તિત્વને તેની ઉપર વારી નાખ્યુ, બોલ હવે તું શું પૂછે છે ?

ભાવાર્થ:-(૧) આખી રાત બત્તી બળે છે. કોના પ્રકાશવડે ? સૂર્યના. (કેમકે તેલ, કાષ્ઠ ઈત્યાદિમા પણ સૂર્ય પાસેથી ઉધાર લીધેલાજ ઉષ્ણતા અને પ્રકાશ હોય છે) (૨) જ્યાસુધી બત્તી સૂર્યના દર્શન નથી પામતી ત્યાસુધી જાણે કે તેના વિરહમાંજ તેનું બળવું જારી રહે છે, અને દેદીપ્યમાન સૂર્યના પ્રેમમા બળવું તેજ તેનું પ્રકાશવું છે, પરંતુ જેના પ્રેમમાં તે બળતી હતી, તેના જ્યારે તેને દર્શન થાય છે ત્યારે પછી તે પોતે રહેતી નથી. સૂર્ય નીકળ્યા પછી દીવો કોઇ બાળે છે ? હવે બુદ્ધિરૂપી બત્તી એમ કહે છે કે જેનેવિષે તમે પ્રશ્ન કરો છો તેને જોવાનું તો મારા ભાગ્યમા લખાયેલુ નથી; ત્યારે હું ઉત્તર શો આપુ ? અને તમે પ્રશ્ન પણ શામાટે તથા કોને પૂછો છો ?

મન શમ્અ જાં ગુદાઝમ, તૂ સુબ્હે દિલકુશાઇ,
સોઝમ ગરત ન બીનમ, મી
નઝદીકત ઇ ચુનીનમ, દૂર
ને તાબે વસ્લ દારમ, ૨

અર્થઃ—હું આપને પીંજરાની નાખનાર દીપક છું, અને તું હૃદયને પ્રફુલ્લ બનાવનાર પ્રભાત છે; તને નથી જોતો તો હું બળું છું, અને તું મોં દેખાડે છે એટલે મારો અંત આવી જાય છે. (૧).

હું તારાથી એટલો બધો નિકટ છું, અને ઉપર કહ્યું તેમ તારાથી દૂર પણ એટલો બધો છું કે ન તો મારામાં તારો મેળાપ કરવાની શક્તિ છે અને ન તો મારામાં તારો વિયોગ સહન કરવાનું બળ છે. (૨)

અલીપૂર ચેપડાં, જિલ્લે સિયાલકોટ, સાંઈ રીન—મહમ્મદજીને આટલી વાતો લખી મોકલજો—

(૧) સંસર્ગાધ્યાસ તથા સ્વરૂપાધ્યાસ વિષે "ગંગા તરંગ" * અને કૈલાશ કૂક" મા પૂરતું વિવરણ લખાઈ ચુક્યું છે.

(૨) "જ્યારે ભૂખ લાગવી, સૂઈ જવું ઇત્યાદિ કર્મો સ્પષ્ટ રીતે જણાઇ આવે છે, ત્યારે તે બધા અસત્ છે એમ કેવી રીતે પ્રતીત થઈ શકે ?

એનો ઉત્તર એ છે કે આ કાર્યો કોને સત્ય પ્રતીત થાય છે? બુદ્ધને. તમે કોણ છો ? શું તમે બુદ્ધ છો ? કદાપિ નહિ.

જ્યાંસુધી બુદ્ધિ સાથે એટલી એકતા રહે કે જાણે બુદ્ધિજ હું છું, ત્યાંસુધીજ તું સર્વ કાર્યો અને કર્મોને સત્ય માને છે, જેમકે સ્વપ્નાવસ્થામાં જ્યાંસુધી તું તારા સ્વપ્નમાના સૂક્ષ્મશરીરને તારૂં નિજસ્વરૂપ માને છે ત્યાંસુધીજ સ્વપ્નની બધી બાબતો સત્ય પ્રતીત થાય છે, પરંતુ જ્યાં સ્વપ્નમાના તારા કલ્પિત શરીર સાથેનો સંબંધ તુટી જઈ જાગૃત અવસ્થા આવી અને તારા સાચા શરીરને જોયું એટલે પછી સ્વપ્નની બધી હીલચાલ, કાર્ય તથા કારણો પણ તને અસત્યજ પ્રતીત થાય છે. 'અન્વય અને વ્યતિરેક+ ની રીતે પોતાના મૂળ સ્વરૂપમાં જાગૃત થનારો અને બુદ્ધિ તથા શરીર સાથેનો સંબંધ તોડી નાખનારો પુરુષ સર્વ કર્મોને સ્પષ્ટરીતે અસત જુવે છે તેમને પણ અઠવાડિયાના અઠવાડિયાં એવા આવવા લાગ્યા છે કે શરીરવડે કેટલાએ કાર્યો થઈ જાય છે, પરંતુ બેભાન અવસ્થામાં જગતનું સ્વપ્નવત હોવું પ્રત્યક્ષ પ્રતીત થાય છે.

* આ વિષય આ પુસ્તકમાં આની પછી આપવા જણાવ.

+ અન્વય અને વ્યતિરેક અર્થાત્ નિષેધ અને સ્થાપન અથવા 'નફી વ અસબાત" મા પ્રથમ વ્યષ્ટિસ્વરૂપનો નિષેધ કરી સમષ્ટિ સ્વરૂપમાં આરૂઢ થવાનું હોય છે, જેમકે ઇસ્લામી કલમા 'લાઇલાહા ઇલલ્લાહ' માં, તેનો પૂર્વાર્ધ 'લાઇલાહા = નથી કોઇ અસ્તિત્વ" એ નિષેધાત્મક છે, અને ઉત્તરાર્ધ " ઇલલ્લાહ— અલ્લાહના સિવાય, " એ સ્થાપનાત્મક છે.

सुलेह के जंग ? गंगा–तरंग

હવે અમે અમારા વહાલાના ત્રીજા આક્ષેપ (જુઓ " લોકોને વેદાંત કેમ નથી ગમતું ? " તુ પૃ. ૧૧૮) તરફ વળીએ છીએ.

આક્ષેપ:–ડાર્વિનના વિકાસવાદના સિદ્ધાંત પ્રમાણે તો શાંતિ અને સપ અનુચિત છે, અને ઉન્નતિને ખાતર "જેના હાથમાં લાઠી તેની ભેંસ" એ નિયમાનુસાર વર્તવું આવશ્યક છે. બધાં પ્રાણીઓ અને સઘળી વનસ્પતિઓમા પણ આજ નિયમ પ્રચલિત છે. જે નિયમ પ્રકૃતિ (કુદરત) ના બીજા વિભાગોમાં પ્રચલિત હોય તેમાથી મનુષ્યે બચી જવું એ અયોગ્યજ કહેવાય.

રામ:–વિકાસમાટેના જે સાધનો ડાર્વિન અને તેના અનુયાથી વિજ્ઞાનવેત્તાઓએ જણાવ્યા છે તે પશુ વગેરેને માટે કદાચ ઠીક હોય, તોપણ ઓ સૃષ્ટિના સાૈથી શ્રેષ્ઠ પ્રાણી ! તને એ કદિ પણ છાજતું નથી કે તું જંગલી પશુઓની પાસે શિક્ષા પ્રાપ્ત કરવા બેસે, અને તેમની પાસેથી એવું શીખે કે સ્વાર્થપરાયણતાથી પ્રેરાઇને દુર્બળોનું લોહી ચસવું એજ કુદરતના નિયમનુ પાલન છે, તીસમારખા બનીને સાંસારિક મનોરથરૂપી મુડદાલ જનાવરને ઓહિયા કરી જવુ એજ નેકી વા ભલાઈ છે, અને એમ અભક્ષ્ય મુડદાને ખાતા ખાતા મરી જવું એજ ભગવદ્ભક્તિ છે

પ્રિય ! તમો આગળ વધી ચુક્યા છો તમારામાટે વાનર અને ચિત્તાનો યુગ પસાર થઇ ચુક્યો છે, ક્રૂર નખ, દાત અને શીંગડાંનો સમય વીતી ગયો છે, ફાડી ખાવા કે પૂંછડુ હલાવવાનો વખત નથી રહ્યો. તમે હવે અવુસમજુઓની પેઠે સૂર્ય, ચદ્ર અને બધાં નક્ષત્રોને

આ નાની મરણી સૃષ્ટિની આસપાસ ન ફેરવો, પોતાને પૃથ્વી (શરીર) બનાવવાથી (માનવાથી) દૂર રહો, અને આ શરીરરૂપી પૃથ્વીને સત્યના સૂર્ય ઉપર કુરબાન કરી નાખો વારીને ફેંકી દો

જે હિંસવૃત્તિ અને ઘાતકીપણા ઉપર ઉન્નતિ અવલંબી રહેલી હોય તો મનુષ્યજાતને એવી ઉન્નતિ નથી જોઇતી. હર્બર્ટ સ્પેન્સર જેવા વિગ્રહવાદના જગવિખ્યાત હિમાયતીએ પણ પોતાના ' નીતિશાસ્ત્રના મૂળતત્ત્વો " (ડેટા ઑફ એથિક્સ) નામના ગ્રંથમાં કબૂલ કર્યું છે કે ' બુદ્ધિવિહીન સૃષ્ટિને માટે વિગ્રહ અને કલહ ઉન્નતિના સોપાન ઉપર ચઢવાના સાધન હશે, તોપણ મનુષ્યને તો સહાનુભૂતિ, ક્ષમા અને સ્વાર્પણજ ઉચ્ચ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરાવનાર છે પ્રોફેસર હક્સલીએ પોતાના " વિકાસવાદ અને નીતિશાસ્ત્ર " (ઇવો લ્યુશન એન્ડ એથિક્સ) નામના પુસ્તકમાં ઘણી સુંદર રીતે જણાવ્યું છે કે જે સિદ્ધાન્તો જગતના " જીવનકલહ ' માં સફળતા મેળવવાના સાધનરૂપ છે, તે સિદ્ધાન્તોથી નૈતિક આદર્શો વિરુદ્ધ જાય છે નિર્દય સ્વાર્થપરાયણતા અને વૃથાભિમાનને બદલે નીતિશાસ્ત્ર સ્વાર્થત્યાગનો ઉપદેશ કરે છે બધા પ્રતિપક્ષીઓ અને સહચારીઓને બાજુએ ધકેલી નાખવા કે પગ તળે છુંદી નાખવાને બદલે નીતિશાસ્ત્ર સર્વની સેવા કરવાની આજ્ઞા કરે છે નીતિ એમ નથી માગતી કે જે યોગ્ય હોય તેજ માત્ર જીવે ... તેની માગણી તો યોગ્ય વ્યક્તિઓની સંખ્યા વધારવાના પ્રયત્ન કરવાની છે કાયદો અને નૈતિક શિક્ષા એવા હેતુ ઉપર રચાયા છે વિગ્રહ અને કલહ માર્ગની સામાજિક વ્યક્તિ ... મિટાવી ઇત્યાદિ '

તાત્પર્ય -કાયદો અને નીતિશાસ્ત્ર આ ... ને અટકાવવા માટે છે, ત્યારે વેદાન્ત તો એ વૃક્ષના મૂળ કાપી નાખે છે નીતિશાસ્ત્ર તો એટલીજ આજ્ઞા કરે છે ... પાડોશીને ... ચાહજે ' પણ વેદાન્ત તો એવા હુકમ પોકારે છે ... તારો આત્મા છે "

મન તુમ શુદ્ધમ, મન તુમ શુદ્ધમ મન ...,
હર કુલ ચશ્મ હિન્દ જુદા મન મંદ
તેજ છું હું, તેજ છું હું, તેજ હું,
જે જુએ તે, જાણ ના તુજ વિણ બીજું

ભગવાન્ બુદ્ધે એક રાજાને હરણ પકડી ઉભેલો જોયો એક બાજુ નિર્દોષ મૃગનો ભયભીત દેખાવ, અને બીજી બાજુ મ્યાનમાંથી બહાર કાઢેલી તલવાર જોતા વેંત જ ભગવાન્ બુદ્ધ સાચી લાગણીથી ઉભરાઈ રાજાના ચરણોમાં ઢળી પડયા અને દ્રવીભૂત અંતઃકરણથી રાજાને અસરકારક પ્રાર્થના કરી કે "તમો કંઈ પણ ચિંતા વગર મારા શરીરને ખડ્ગને સ્વાધીન કરો પરંતુ આ મનોહર આંખોવાળા મૃગને મારવામાંથી હાથ ઉઠાવી [illegible] મને મારા શરીર ઉપર પ્રેમ નથી, પરંતુ આ બિચારા હરણના [illegible] બચાવ [illegible]

વાચ[illegible]! તમો [illegible] ના [illegible] રી શકશો [illegible] આવા પ્રસંગ રાજા સાહેબનું પાષાણ હૃદય પણ [illegible] કરવ [illegible] યું હશે! આ આંતરિક અગ્નિવાળા [illegible] ના ભ[illegible] ઉપર [illegible] વો પ્રત્યયકારક [illegible] આત્માપણું [illegible] રાજાના [illegible] રી દિલનો પણ [illegible] ચિંતા [illegible] પરંતુ હરણની [illegible] વર્ણ[illegible] ના મુખ[illegible] અ[illegible] પર્યંત કરેલ મનુ[illegible] [illegible] અનુ [illegible] એક [illegible] તા બી [illegible] ની સામે ધરો"

[illegible]

શું [illegible] કસની કબૂલ [illegible] ત્યે તેનાથી સુખે [illegible]

શ્રી [illegible] વાતને સિદ્ધ કર્યો [illegible] ચ[illegible] છે

[illegible] ક્ષાત્રકવત્ ।

[illegible] માન છે એક [illegible] પ્રત્યક્ષ થાય છે [illegible] પોતાના [illegible] પછી [illegible] આવશે" [illegible] વિકાસનું કારણ

આનન્દમાં આવી છે ડિદ્દવાળી વિકાસવાદને ભારી પેઠે અનુસર્યા છે, તેમણે વિગ્રહ અને કલહને વિકાસનાં કારણ કોઈ પણ સ્થળે નથી માન્યાં.

શ્રીરામાનુજાચાર્યના મતમાં કનિષ્ઠ પંક્તિઓમાં આત્માને એક અત્યંત સંકોચાવસ્થી કમાન જેવો માન્યો છે કે જે ખુલવાને-વિકસિત થવાને ઇચ્છે છે જે વસ્તુઓ તેના સંકોચનાં કારણ છે તે પાપ છે, અને જે તેના વિકાસમાં સહાયતા કરે છે તે પુણ્ય છે. હવે આ આંતરિક વિકાસ શક્તિ ઉન્નતિનું કારણ છે જેમ ઝંઝાના વેગવાન પ્રવાહમાં ખડક અથવા પત્થર અડચણ કરે છે કે તરતજ પેપાટ થવા લાગે છે, તોફાન શરૂ થાય છે તેમ અવિદ્યા (અજ્ઞાન)ને લીધે જ્યાં આ શક્તિનો વિરોધ કરવામાં આવે છે ત્યા કલહ અને દુઃખ પ્રકટ થાય છે.

જડ જગત્ વનસ્પતિ અને પશુઓમાં મનુષ્યની અપેક્ષાએ અજ્ઞાન સ્વાભાવિક છે, એટલા માટે જડ જગત, વનસ્પતિ અને પશુઓની આંતરિક વિકાસશક્તિને અડચણ પડનીજ જોઇએ, તેથી એમા વિગ્રહ અને કલહ અથવા યત્ન અને પ્રયત્ન પણ આવશ્યક છે, પરંતુ આ વિગ્રહ અને કલહ તેમની ઉન્નતિના મૂળ કારણ નથી, ઉલટુ એક પ્રકારે એમા એ અવરોધક છે દાખલાતરીક ગાડી ચાલવા માટેજ એટલે પર્યંજની ક્રિયા પણ થવા માટેજ, પરતુ એ પર્યંજ ગાડીની ગતિને સહાયકારક હોતુ નથી.

આર્ય લોકોની માન્યતા અનુસાર સૃષ્ટિના અન્ય વર્ગોની અપેક્ષાએ મનુષ્ય સ્વાભાવિકરીતેજ અજ્ઞાનથી ઘણે અશે મુક્ત છે, અને તેથીજ પોતાના કાર્ય અને કર્મોમાટે તે જવાબદાર ગણાય છે એટલે અશે તેની અદર પાશવી અજ્ઞાન રહેલું હોય છે તેટલેજ અશે તેના આતરિક વિકાસમા વિરાધ થાય છે આમ હોવાથી વિગ્રહ અને કલહનું કારણ તો અવિદ્યાજ સાબીત થાય છે અને ઉન્નતિ અને વૃદ્ધિનુ કારણ આતરિક શક્તિજ હોય છ માટે "ઉન્નતિ અને વૃદ્ધિનું કારણ સ્પર્ધા અને વિગ્રહ છ" એવા નિર્ણય ઉપર આવવુ તે તો ભૂલજ છે

ઇતિહાસ આ વાતની સાક્ષી પૂરે છ કે સૈકાઓસુધી જનો અત નથી આવતો એવા મેઢા અને વરૂ વચ્ચેના યુદ્ધમા છેવટે વિજય થશે તો શાંતિપ્રિય અને પ્રાણની આહુતિ આપનાર મેઢાઓનોજ થશે વિચાર કરતા જણાય છે કે વરૂઓની જાતિ લોપ થતી જાય છ, ત્યારે મેઢાની

કેટલી વિપુલતા છે ! એક દિવસ એવો હતો કે ગ્રીકોનાં સૈન્યોની દોડાદોડીથી પૃથ્વી ધ્રુજી જતી, પણ આજે ફિલિપ્સ અને સિકંદરના દેશની માત્ર વાતોજ રહી ગઈ છે. એક એવો દિવસ હતો કે જ્યારે રોમન સામ્રાજ્યનો ગરુડધ્વજ પૃથ્વી તટપર લગભગ દરેક જગ્યાએ ફરકતો હતો ત્યારે આજે સીઝરોના સિંહાસનો ઉપર કરોળિયા જાળ ગુંથી રહ્યા છે ! એક એવો દિવસ હતો કે જ્યારે અફ્રાસિયાબ, ફરીદુન, અને કેકાઉસ (પારસી સમ્રાટો)ના અગણિત સૈન્યો અને અશ્વોની દોડધામને લીધે વિસ્તૃત અરણ્યો પણ ધ્રુજી જતાં. આજે તેજ દેશના થોડાક રૂસ્તમજી સોરાબજી ઈત્યાદિ ફારસ દેશથી વિખુટા પડી હિંદુસ્તાનમાં જીવન વ્યતીત કરી રહ્યા છે ! મુગલોનો પ્રકાશિત ચંદ્ર પણ ચાર દિવસનુ ચાં[illegible] બતાવી નિસ્તેજ બની ગયો ! અને તે ઉપરાંત કેટલાયે શકિતશાળી [illegible] સામ્રાજ્યો સાગરના તરંગોની પેઠે ઉદ્‌ભવ્યા અને અસ્ત થઈ ગયાં.

પરંતુ જે જાતિ [illegible] પ્રકાશનું મૂળ હતી, જે જાતિ એ સમયે પણ અસ્તિત્વ ધરાવતી હતી [illegible] જ્યારે રોમન સામ્રાજ્યનો પાયો પણ નખાયો ન હતો અને જ્યારે [illegible] સમયની યુરોપી સત્તાઓના પિતા અને પિતામહો [illegible] જંગલોમાં ભટકતા હતા, જે જાતિનું મૂળ [illegible] શોધતાં [illegible] ઇતિહાસની પણ આંખો ફાટી જાય છે તે હિન્દુજાતિ આ[illegible] પોતાના દેશમાં [illegible] કરોડની સંખ્યામાં અસ્તિત્વ ધરાવે [illegible] કેમ [illegible] છે કારણ ? કારણ એટલુંજ [illegible] તેમનું [illegible] 'આનંદ'થી શરૂ થાય છે, અને '[illegible], શાંતિ, શાંતિ'થી પૂર્ણ [illegible]. એટલુંજ કે વિગ્રહ અને કલહને સ્થાને [illegible] તેમના શાસ્ત્ર[illegible] એટલુંજ કે અન્ય દેશો [illegible] પોતાના પડ ઉપર વિજય મેળવવો [illegible] એ જાતિને શિરે છે અને [illegible] જાતિ[illegible] ઈસ્લામના અનુયાયીઓને મસ્જિદો બનાવવાને [illegible] ભરી આપ[illegible] ને [illegible]સ્તીઓને દેવળો બનાવવામાં સહાયતા કર[illegible].

જગતના પ્રત્યેક દેશને [illegible] અમુક કર્તવ્ય મળેલું છે. હિંદને પ્રા-

પણુંની ... અદા કરવાનું પ્રાપ્ત થયું છે. કોઇને સાંસારિક ... બનાવેલો છે, ત્યારે કોઇને વિષય લાલસા સતાવી રહી ... તો આત્મતેજ છે જેણે ગામ ઉપર પ્રાણ લૂંટાવી દીધા છે. ... છે કે જે પોતાના સમસ્તજીવન રૂપી જિહ્વાથી ગાય છે કેઃ—

... નંગે ઉમર બિતાયેંગે, ભારત પર વારી જાયેંગે;
... ચને ચબાયેંગે, ભાઇયોં કો પાર લગાયેંગે;
... રૂખી રોટી ખાયેંગે, મસ્ત પડે રેહ જાયેંગે;
...ગાહી તાના ખાયેંગે, આનંદકી ઝલક દિખાયેંગે,
... પગ નંગે જાયેંગે, પર એકો બ્રહ્મ લિખાયેંગે,

લત ખુર્દન અઝ તમન્નાએ દૌલત ચરાએ ચેહ ?
ખ્વારી કશીદન અઝ પયે ઇઝ્ઝત ચરાયે ચેહ ? ૧
ગર્ચે બદસ્ત બુખ્લ ઝ મર્દા, વલે બખીલ
ગર માલે ખુદ ન દાદ, અદાવત ચરાયે ચેહ ? ૨
નાલી ઝ બેમુરવ્વતીયે-એહલે-રૂઝગાર,
અમ્મા બુગો, ઉમીદે મુરવ્વત ચરાયે ચેહ ? ૩
મતલબ અગર ગુઝશ્તને ઉમ્રસ્ત દરખુશી,
બુગઝર ઝ મતલબ, ઈ હમે ઝેહમત ચરાયે ચેહ ? ૪
બુગઝર અઝા દુકા કે ખરીદાર નીસ્તી,
બેહૂદા જમ બરસરે કીમત ચરાયે ચેહ ? ૫

અર્થઃ—ધન મેળવવાનો લોભ કરી લાતો શામાટે ખાવી ? અને માનની પાછળ દોડી અપમાન શા સારૂ સહન કરવું ? ૧

જો વીરપુરુષોમાટે કૃપણતા અનિષ્ટ છે, તોપણ જો કોઇ કૃપણ પોતાનો માલ ન આપે તો તેની સાથે શત્રુતા શામાટે બાંધવી ? ૨

જગતના લોકોની બેપરવાહીમાટે તું ફરિયાદ કરે છે, પણ એ તો કહે કે તું શામાટે લોક તારી પરવાહ કરે એવી આશા રાખે છે ? ૩

જો આ જીવન સુખમાં વ્યતીત થાય એવી તારી ઇચ્છા હોય તો તે ઇચ્છાનો ત્યાગ કર. એ કષ્ટ ઉઠાવવું જ શામાટે ? ૪

જેનો તું ખરીદનાર નથી તે દુકાન છોડી ચાલ્યો જા ત્યાં આગળ "ભાવતાલ" પૂછવાની આ નકામી માથાફોડ શામાટે ? ૫

સુરોપવાળાઓને પર્વતની શ્રેણિયો અને પત્થરોની બનાવટો પારખવા દો, હિંદવાસીઓ તો શિવશંકર અને શકિતજ જોશે. કોઇ નદીઓની લંબાઇ પહોળાઈ અને મુખ ભલે શોધતો ફરે, હિંદવાસીઓ તો નદીઓના આત્મા સાથેજ વાતો કરશે. કોઇને મન વાયુ અને અગ્નિ ભલે તત્ત્વ હોય અને કોઇને મન મિશ્ર, પણ હિંદુઓ તો તેમાં પરમાત્માનેજ જુએ છે. જેની ઈચ્છા હોય તે ફુલોને કાપી કાપી પાંખડિયો ગણતો ફરે, અને જેના મનમાં આવે તે એનાથી પ્રિયતમાની સેજ સજાવે, પણ હિંદુઓ તો તેમને પૂજાને ખાતરજ પ્રિય ગણે છે. તેમને તો તુલસી, પીપળો, ગાય અને સાપમાં પણ દેવતાજ દર્શન દે છે; માછલી અને કાચબો પણ તેમના અવતાર (પરમેશ્વર) છે. કુશ અને ભોજપત્ર પણ તેમને મન પવિત્ર છે. એવી કઇ વસ્તુ છે કે જે તેમને મન ભગવાન્ આનંદકંદનું લીલાસ્થાન નથી? સાચો હિંદુ તો નારાયણમાજ રહે સહે છે—નિવાસ પ્રતિવાસ કરે છે. સુરોપના ખગોળવેત્તાઓ! તમોને ગ્રહોનું પૃથ્વીતરીકે દેખાવું મુબારક થાઓ! હિંદપુત્રો તો ત્યાં પ્રકાશના પણ પ્રકાશને જુએ છે.

તમે સૃષ્ટિ (નેચર—માયા) રૂપી ઓઢણી ઉપર વારી વારી જાઓ છો, પણ એટલેથીજ ન અટકો. આ માયાની ઓઢણી ઉચકી લઇ ગુલાબી ગાલવાળા પ્રિયતમ ઉપર મન અને આંખોને ભ્રમર બનાવી દો.

> મરા દર દિલ બગૈર અઝ દોસ્ત ચીઝી દર નમી ગુંજદ,
> બ ખિલ્વતખાનએ-સુલ્તા કસી દીગર નમી ગુંજદ. ૧
> દરૂને કલ્સ દિલ દારમ યકી શાહી કે ગર ખાહી,
> ઝ દિલ બીરું ઝનદ ખયમા, મગોહો બર નમી ગુંજદ. ૨

અર્થ—મારા હૃદયમાં પ્રિયતમ સિવાય અન્ય કઇ પણ વસ્તુ સમાઇ શકતી નથી, કેમકે સુલ્તાનના એકાન્તસ્થાનમાં બીજો કોઇ માણસ રહી શકેજ નહિ. ૧

હૃદયમંદિરમાં એક એવો બાદશાહ રાખું છું કે જો તે કોઇ વખત હૃદયની બહાર તંબૂ નાખે તો પૃથ્વી અને સમુદ્ર કોઇ ઠેકાણે સમાઇ ન શકે. ૨

પાશ્ચાત્ય પ્રજાઓ! માનવી શરીરના સૌંદર્ય માટેથી તમે હાથે વલુરો ભરડ્યા, હવે આવો, અને પોતામાંજ સૌંદર્ય અને જ્યોતિસ્વરૂપનું દર્શન કરતાં શીખો!

हंसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत् ।
नृषद्वरसदृतसद्व्योमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहत् ॥

તાત્પર્ય:-આકાશ ઉપર દૃષ્ટિ કરો; પ્રિયતમ હંસ (સૂર્ય) બની પ્રકાશી રહ્યો છે. આકાશ અને પૃથ્વીની વચ્ચે નજર કરો; પ્રિય વસુ (વાયુ) બનીને મસ્ત ગતિથી ગમન કરી રહ્યો છે. પૃથ્વી ઉપર હોત્ર (અગ્નિ) ના વેશમાં ઓલાવે છે, પોતેજ અતિથિ બનીને ઘરમાં પધારે છે; મનુષ્યના રૂપમાં સ્વરૂપ કાંતિ દર્શાવે છે; પ્રકાશમાં તેજ પ્રકાશમાન છે, આકાશમા પોતે જ છે; પાણીમાં તેજ (જલચર રૂપે) ઉત્પન્ન થાય છે, પૃથ્વી ઉપર તેજ (વનસ્પતિરૂપે) ઉગે છે; યજ્ઞમાં તેજ પ્રકટે છે, પર્વતો ઉપર એજ (નદી અને ઝરણાના સ્વરૂપે) પ્રકટી નીકળે છે; તે સત્ય છે, તે મહાન છે.

ચંપેમેં ચતુર્ભુજ, મોતિમે મોહનલાલ,
કેશવામેં કેશવ, અર ગુટે ગિરધારી હય;
ગુલાબમેં ગોપાલલાલ, સોસની મે શ્યામ બાલ,
સેવતીમેં સીતાપતિ, મરવે મોરારી હય,
નરગિસમેં નારાયણ, દામોદર, દાઉદીમેં,
કેવડેમે કૃષ્ણ રૂપ, શ્યામ તન ધારી હય;
અનંત ફૂલ ફૂલનમે, ફૂલ્યો અનત રામ,
ફૂલ ફૂલ પાત પાત, બાસના તુમહારી હય

ઇંદ્રિયો પર, વિચિત્ર શક્તિયોથી ભરેલો, સાચા આનદ અને પવિત્ર જીવનના શિખર (કૈલાસ) ઉપર વિચરનાર હિંદુ શબ્દશાસ્ત્ર (વ્યાકરણ)-ને કેમ હાથમા લે છે? એટલા માટે કે "પાણિનિ' એવો દાવો કરે છે કે તેનો વિષય (શબ્દ) મુક્તિનુ સાધન થઇ શકે છે મહાત્મા પડિત જ્યોતિષ-શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કેમ કરે છે? એટલા માટે કે તે વેદ (આધ્યાત્મિક વિદ્યા) નુ એક અગ-અંગ છે ધર્માત્મા બ્રાહ્મણને જડી બૂટી રસ ઈત્યાદિ બનાવવામા કમ પ્રીતિ થાય છે? કારણ કે તેણે સાભળ્યું છે કે કેટલીક ઔષધીઓ સત્વગુણને વધારે છે, અને તેથી પરમેશ્વર સાથે એકતા કરવામા સાધન બની શકે છે નૈયાયિકોએ જો પોતાના જ્ઞાનને સંસારમાથી મુક્તિ અપાવનાર તરીકે જાહેર ન કર્યું હોત તો હિંદુ લોકો

ન્યાયશાસ્ત્ર ભણી પણ કદાપિ પોતાનું વલણ થવા દેત નહિ આહિ યમા ... લેવાનું કારણ પણ એજ હતું કે હિંદુએ સાહિત્યને માત્ર ધર્મ, ... અને કામનું જ સાધન નથી માન્યું, પરંતુ તેને મોક્ષદાયક પણ માન્યું છે

હિંદુઓની લગભગ બધી કવિતા સંસારી બખેડા અને લૈકિક પ્રેમ તો નામ પણ નથી જાણતી જો કે લૈકિક પ્રેમને કોઈ સ્થાને પ્રવેશ દીધો છે, તોપણ પરમેશ્વરની ભક્તિ અને જ્ઞાન પોતાની કાંતિ બતાવ્યા વગર નથી રહ્યાં હિંદી ભાષાના એક કવિ પોતાની પ્રિયાની આંખે પ્રશંસા કરે છે પરંતુ તેમાં પણ ભગવાનના ... અવતારોના નામ ગણાવી દીધે છે

> મચ્છી સમ ... ઉન્નત ... કચ્છી ભાત,
> બાનન[3] ... કાં ... રે હય,
> સાન ... રાડે ... સમ,
> ... પગ્નુનમ ... રે ...
> તો ... નરસિંહ ... માધ ...
> ... રાઘન ... મરે હ...
> ... માલન ... ન ... કલક
> ... તેર હય

હિંદુઓનું સાહિત્ય ... સમર્પણ થઈ ચૂક્યું છે ... પોતાના

[illegible]

[illegible] સાક્ષાત્ કર્યા ... સામવેદના ... મનન વડે ... આ નિર ... આ નામની ધૂ...

[illegible]

શરીરને મરોડવું તોડવું, હાડકાંને નરમ બનાવી દેવાં, કાયાને સાવવી, માંસને સૂકવી નાખવું (અર્થાત્ હઠયોગનાં આસન, મુદ્રાઓ ઇત્યાદિ) પણ કબૂલ છે, કેમકે એવું સાંભળવામાં આવ્યું છે કે સત્ય-ધામસુધી પહોંચાડનાર નીસરણીનું હઠયોગ પણ એક પગથીઉં છે; પરંતુ હાય! ચાંદી, સોનું, જેનાં નામ સાંભળીને સાદા લોકોની આંખો ચમકી ઉઠે છે, જેને માટે ઘરોમાં ખટપટ અને રાજ્યોમાં કોલાહલ થાય છે, તે ચાંદી અને સોનું, હિંદુઓને ત્યાં, સાચો આનંદ આપનાર સિદ્ધ નથી થયું. વિદ્વાન બ્રાહ્મણોએ સિદ્ધ કર્યું છે કે ત્યાગ, ત્યાગ, નિઃસંદેહ ત્યાગજ આનંદ અને મુક્તિનું સાધન છે. ભૂલાવામાં પડેલા મૂર્ખાઓને મન સોળ આનાનો રૂપિયો સોળ કળાયુક્ત ભગવાન્ કરતાંયે વધુ માનને પાત્ર હશે, પરંતુ જગત્નો પૈસોટકો સત્યના સામ્રાજ્યમાં નિરર્થક છે, ટકો એ અપ્રચલિત અને ખોટા સિક્કા જેવો છે. નિમ્નલિખિત શબ્દો એક સાચા હિંદુના હૃદયની સ્થિતિ પ્રકટ કરે છે

> જૈસે ભૂખે પ્રીતિ અનાજ, તૃષાવંત જલ સેતી કાજ,
> જૈસે મૂઢ કુટુંબ પરાયણ, તૈસે નામે પ્રીતિ નારાયણ
> નામે પ્રીતિ નારાયણ લાગી, સહજ સ્વભાવ ભયો વેરાગી.
> જૈસે કામી કામની પ્યારી, વૈસે નામે નામ મોરારી

ભૂખ્યાને રોટલી, તરસ્યાને પાણી, માને બાળક, કામીપુરુષને કામિની એટલાં વહાલાં નથી હોતાં કે જેટલો સાચા હિંદુને સત્યાત્મા પ્રિય હોય છે.

> થાગ દે બા સાનૅ સત્દર ચ નેગ બા વૅર્ણદીયા રા નહન,
> મૂત્ર મુરાદી ખજન પ્યાલા વિનગ કુનાલા દે નહના

અર્થાત્ સ્મશાનભૂમિમાં અને શોકભવનના ખુણામાં નાચો પ્રીતમ નદી ભૂલી જવાતો નથી તે સ્થળો કબૂલ છે, પરંતુ રમ્ય દર વહાલાના સ્મરણને વિસરાવી દેનુ હોવાથી તે જોઈતુ નથી ... વહેવડાવનાર અલૌકિક કટોરો અમને અમૃતની સુરાહી (લાંબી ગરદનું જળપાત્ર) સમાન પ્રિય છે અને ખંજર અમૃતના પ્યાલા બરાબરજ વહાલું છે, કસાઈઓના કુહાડા શિર ઉપર પડે તે અમારે કબૂલ છે, પણ શરત માત્ર એટલીજ કે આપણા પ્રેમપાત્રનો વિયોગ ન થવા પામે.

હોતી ઉમ્ર રહિયાત હિંદવાસીઓની આગળ સોના ચાંદીની શી

વિદ્વાન ? ગીતા ગાઈને લોકો લુચ્ચા ન થશે તો શું કરે ? ગીતાને પણ ગુરુ પત્નિનો ગજુબામાં આવ્યો છે ઓરડીઓમાં નમારારૂપમાં રહીને કૂવ-કૂપ માપ આધ્યાત્મિક વિદ્યાઓમાં જીવન વ્યતીત કરનાર બાળકોને કાપડ, લગુ, લોટું, લાકડું, ઘાસ, માટી ઇત્યાદિ કામકાજ તરફ વ્યર્થ, નિરુપયોગી અને બાળકોની રમત જેવું કેમ ન લાગે ?

चित्रं वटतरोर्मूले वृद्धाः शिष्या गुरुर्युवा ।
गुरोस्तु मौनं व्याख्यानं शिष्यास्तु छिन्नसंशयाः॥

અર્થાત્ [illegible] મોટી મોટી ઉંમરના શિષ્યો અને નાની વયના ગુરુ [illegible] ગુરુએ શિક્ષણ [illegible] [illegible] નહિ નિરૂપ [illegible]

[illegible] સમસ્તાનરી,
[illegible] ખાનરા

[illegible] ની નિશાળ [illegible] સમજનારૂ માગક [illegible] ના અભિલાષ [illegible] મનીજ [illegible] નાની ચુકાર [illegible] કેનામાં આવ્યા [illegible] નામકાજ તે [illegible] કુશળના [illegible] છ પણ [illegible] નહિ હવાને [illegible]

[illegible] અમો અત્યારે [illegible] પુત્રો ઈંટ, ચુના તથા [illegible] ઉચ્ચ સિદ્ધાંત ઉપર [illegible] પ્રાચીન કાળમાં બ્રહ્મવિદ્યા સુશોભિત કરતી હતી [illegible] તેની જગ્યાએ તેઓ

ઘસો મટી રહ્યા છે! અરે! તમો તમારા મસ્તકને દર્પણમાં તો જુઓ. કેમ પૂરાણી વિદ્યાઓ અને કળાઓની ગંધથી ભાન ભૂલી જનારા મારા પ્રિય બંધુઓ! તમને રામ ક્યાંસુધી શીખવે? તમે પોતેજ જરા ધ્યાનમાં આણીને વિચાર કરશો તો તમને માલુમ પડશે કે આ બધી રેલગાડીઓ, તારો, તોપો, બંદુકો વરાળયંત્રો, કારખાનાંઓ વગેરે કે જેની પ્રશંસાનાં ગાન ગાતાં ગાતાં તમારી જીભ સુકાઈ જાય છે, તે બધાં તમને પહેલાંના લોકો કરતાં રતિભર પણ અધિક આનંદ નથી આપતા. બધી બહાનીજ કો હા છે.

રામ એમ નથી કહેતો કે પ્રાચીન સમયનાં ગાડાં અને એકાઓનો પુનઃ પ્રચાર કરો, અને વરાળ તથા વિદ્યુતયંત્રોને હિંદુસ્તાનમાં પગ પણ મુકવા ન દો. તેનો કહેવાનો ભાવાર્થ એટલોજ છે કે આ નવા અતિથિઓને તેમને યોગ્ય માન અને મૂલ્ય ભલે આપો, પરંતુ એવું ન બને કે "લેને ગઈ પૂત ઓર ખોઇ આઈ ખસમ" એવું ન બને કે બેસવા માટે, ખરીદેલો ઘોડો ઉલટો આપણનેજ પાડી નાખી આપણા બેહાલ કરવા માંડે. બિલાડીના મૂલ્યમા પવિત્ર માતા (બ્રહ્મવિદ્યા) ને ન વેચી નાખો. ઘડીભર મન રંજન કરવા માટે માટેલી કીમતમા પોતાના આત્મા અને પ્રાણને હારી ન જશો. સુખને શોધવા જતા સુખનેજ વિનાશ ન કરો. વર્ષાઋતુમા પૃથ્વી પુષ્કળ જળાશયોથી ભરપૂર હોવા છતા પપૈયો પાણી પીવા માટે વ્યાકુળ બનીને ઉંચે ઉડે છે, અને વરસતા વરસાદમાં પણ તરસ્યોજ રહે છે—તેની પાણીની શોધજ તેને પાણીથી વંચિત રાખે છે. તમે આ વર્ષાઋતુના પક્ષી જેવી તમારી સ્થિતિ ન થવા દેશો. સીંદરી પેઠે મિત્રના મો ઉપરથી માખી ઉરાડવા માટે મિત્રનેજ પણે મારી મારી ન નાખશો.

ગણિતના નિયમ પ્રમાણે અપૂર્ણાંકના ઉપલી બાજુના અંકને વધારવાથી તે રકમની કિંમતમા વધારો થાય છે, પરંતુ તેની સાથે તેનીચલી બાજુના અંકને-છેદને પણ તેટલોજ વધારવામા આવે તો તેની કિંમત તેવીને તેવીજ રહે છે ઉદાહરણતરીકે ૩/૪, ૧૨/૧૬, ૧૫/૨૦, ૭૫/૧૦૦, ૩૭૫/૫૦૦ પાશ્ચાત્ય કળાઓ અને નવીન શોધોનું પણ એવુંજ પરિણામ છે. તેઓ અંશને (વિષય-ભોગની સામગ્રીને) વધારવાને મથી રહ્યા છે અને તેના દ્વારાજ "સુખ" ના પ્રમાણમા તેઓ વધારો કરવા ઇચ્છે છે—

ઉપલા અંકુરૂપ જે વિષયભોગની સામગ્રી, તે વધાર્યે જવાની સાથે નીચલા અંકુરૂપ વિષય તૃષ્ણાને પણ વધાર્યા જવાથી સુખરૂપી મૂલ્યમા પરિણામમા-પણ વૃદ્ધિ થવાની ખોટી આશામા તેઓ ગોથા ખાઈ રહ્યા છે

હિંદવાસીઓ! તમે તેમનુ અનુકરણ તો કરવા મડયા છો, પણ જોજો! અંશને વધારતી વખતે છેદ (તૃષ્ણાનો સમુદાય) પણ તેટલોજ કદાચ તેના કરતાયે વધારે વધી જાય નહિ જેમકે આનંદની ખાતર નશો કરનાર એક તરફ અફીણ કે દારૂના સેવનને વધારતો જાય છે તો બીજી બાજુ કેફની તૃષ્ણા પણ તેટલીજ વધતી જાય છે પરિણામ એજ આવે છે કે જે આનદ પહેલા [illegible] અફીણ લેવાથી પ્રાપ્ત થતો હતો તે હવે ઘણુ વધારે પીવા છતા પણ મળતો નથી અને આયુષ્ય બરબાદ જાય છે [illegible] આ બધાને પગલે પણ અફીણ કે શરાબને અધીન થ[illegible] વળી એમ પણ જોતા રહેજો કે અંશને ક્યાસુધી વધાર[illegible] વિષયોની સામગ્રી ક્યાલગી એકઠી કરશો? બાહ્ય સામગ્રીઓ અખંડ તો કદિ પણ નથીજ હોઈ શકતી. અપૂર્ણ [illegible] અપૂર્ણ રહેશે [illegible] આનંદના રાશિને વધારવા [illegible] રહેનારી તૃષ્ણાને [illegible] જેમ [illegible] જશે તેમ તેમ [illegible] ત્યારે અંશ અમે [illegible] પણ આ તૃષ્ણા [illegible] કોઈ પણ ઉપ[illegible] વધા[illegible] [illegible] તેના નજનુ થવાની [illegible] વાળાની એક છબી [illegible] આ પ્રમાણે [illegible] છતા પણ પોતાને [illegible] થવાથી પ્રથમ જે [illegible] એવા મજનુ ઉપર [illegible] આજકાલના હિંદવાસીઓ! જો તમને અંગ્રેજોનુ અનુકરણજ કરવાની ઇચ્છા છે તો માગ વહાલાઓ!

તેમનો ધરક (સાહસ, એકનિષ્ઠા, એક્ય, દૃઢતા, ભલેથી લઇ લ્યો, તેમનું દિવાનાપણું ભલે સ્વીકારો; પરંતુ તેમની માંશુક-ફોની લયલા (ક્ષણભંગુર જગત્-ક્ષુદ્ર વિષયવાસનાઓ)ને સ્વીકારો નહિ. જો તમારે મજનૂં (દિવાના) બનવું હોય તો તમારા ઘરનીજ અતિ સૌંદર્ય પ્રકાશથી ભરપૂર બ્રહ્મવિદ્યા પાછળ બનો. પાસેની પ્રેમાળ અને ચંદ્રવદનીને કાઢી મૂકી ટોકરી (ઘરડી) દુનિયાની છબી ઉપર દિવાના થવાથી તો તમોને સુખને બદલે દુઃખ અને કલંક મળશે, હા, આ ટોકરી દુનિયાને પોતાની ચંદ્રવદની (બ્રહ્મવિદ્યા)ની ક્ષુદ્ર દાસી બનાવી લેવાને હરકત નથી.

> દીન ગઁવાયા દુનીસે, દુની ન ચલ્લી સાથ,
> પેર કુહાડા માર્યા, મૂરખ અપને હાથ.

"स्वगृहे पायसं त्यक्त्वा भिक्षामटति दुर्मतिः ।"

અર્થ:-પોતાના ઘરની ખીર છોડીને ભિક્ષા માગવા મૂર્ખ સિવાય અન્ય કોઈ નથી જતો.

ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે કે શક્તિના સાગરરૂપ બ્રહ્મવિદ્યાનો જ્યારે જ્યારે હિંદુઓએ તિરસ્કાર કર્યો છે, ત્યારે ત્યારે તેમને નીચુંજ જોવુ પડ્યું છે. પોતાના સ્વરૂપના મહત્ત્વને ભૂલીને જ્યારે જ્યારે હિંદુઓ સ્વાર્થપરતા અને ક્ષુદ્રતાને વશ થયા છે ત્યારે ત્યારે તેઓ આફતમાંજ આવ્યા છે

હજુ પણ સમય છે, સભાળો શરીરના કીચડમાથી બહાર નીકળો. પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમા આસન જમાવો શિવોऽहम્ ની ગર્જના કરો અને આનંદના કૈલાસ ઉપર પવિત્ર ॐકારનો ધ્વજ ઉડવા દો.

> હરિ સગ બ્યાહ[1] રચ્યો ૨। રગના
> આઓ રે બમના,[2] બૈઠો મોર અગના[3]
> ખોલોરે પોથી,[4] બિચારો મોરે લગના,[5]
> ગાઓ રે સોહલે,[6] દેખો શુભ શગુના[7]
> હરિસગ ગમન, હરિસ સગના

ભગવાન્ શંકરાચાર્યના અદ્વૈત સિદ્ધાંત અનુસાર આત્મામા ઉન્નતિ ક

૧ લગ્ન ૨ બ્રાહ્મણ. ૩ આંગણે. ૪ પંચાંગ ૫ મુહૂર્ત ૬ લગ્નના ગીત. ૭ શુકન

અધિગતિ (ઈવોલ્યુશન કે ઇન્વોલ્યુશન) થઈ શકતાંજ નથી. તે તો ફક્ત માયામાંજ થાય છે.

જેવી રીતે ઘરની ભીંતોને લીધે ઉત્પન્ન થયેલું અંધારું ઘરને ઢાંકી દે છે, જેવી રીતે સૂર્યનો ઉગ્ર પ્રકાશ સૂર્યનેજ જોવા નથી દેતો, જેવી રીતે નદીમાં ઉત્પન્ન થયેલાં ફીણ નદીનેજ ઢાંકી દે છે, જેવી રીતે દોરડામાં કલ્પેલો સર્પ દોરડાનેજ છુપાવી દે છે, તેવી રીતે બ્રહ્મમાં સ્વરૂપના અંધારારૂપી કલ્પેલી માયા, બ્રહ્મનેજ આવરી દે છે

> હજુમે જલ્વા હુમ બકસર હિજાબે જલ્વા હસ્ત ઇ જાં,
> નિકાબે નીસ્ત દર્યારા મગર તુફાને ઉર્યાની.

અર્થ—અહીં પ્રકાશનો વિપુલતાજ પ્રકાશ ઉપરનો પડદો છે; સરિતા ઉપર કોઈ આચ્છાદન નથી સિવાય કે પોતાની નગ્નાવસ્થાનું તોફાન.

જેમ નદીનું પાણી ફીણના પડદામાંથી ઉચ્ચ સ્વરે ગાય છે, જેવી રીતે સૂર્ય મેઘના આવરણને પ્રકાશમાન બનાવી તેના વચમાંથી પોતાના સૌંદર્યનો પ્રકાશ પાડે છે જેવી રીતે ચંદ્ર પોતાના મલમલરૂપી પુષ્પદમાંથી જ્યોતિ [illegible] [illegible]

[illegible]

માયા

[illegible]

આપણે કરવામાં લીન છે! જુઓ લડાઈઘંટાનો આરંભ થઇ ચુક્યો! અરે છાની રહે કુમારત્ન! તારો પતિ અત્યારે પરીક્ષાના પ્રશ્નપત્ર લખે છે તેને હરકત ન કર, અને તારો ઘોંઘાટ બંધ કર. પણ જુઓ જુઓ! તે તો ચમકી ઉઠયો, ઉંઘ ઉડી ગઇ. પરીક્ષા કેવી ને ટાઉનહૉલ કેવો? અહીં તો સુંદરી છે અને પોતે. ઓરડીની બહાર આવી જોયું તો ધુમસના ગોટેગોટા ચડેલા છે. માણસ માણસને નથી દેખાતો. પ્રભાતનો ચોબદાર હજુ નથી જણાતો. એ શુક! તારાં ગાન અને નૃત્ય ક્યાં ગયાં? તારા મિત્ર અને સહચર (તારકો) આનંદને વીસરી ગયા છે!

યુવક સાહેબે નોકરને હાક મારી. જવાબ ન મળ્યો. પાસે જઈને જોયું તો તે કુંભકર્ણની નિદ્રામાં પડેલો ઘોરતો હતો. આપણા નવયુવકની નાની સરખી છાતીમાં એકાએક તોફાન ચઢી આવ્યું. મસ્તિષ્કમાં આવેશ આવી ગયો. ચઢેલો ઓહુામણી નાત્રિ કરનાયે વધારે ભયંકર બની ગયો. નોકરને અત્યંત નિર્દયતાથી ઉઠાડયો અને કાન પકડીને તાકીદ કરી કે "હવે આંખ ન મીંચાવા પામે. હોશિયાર [illegible] હજ, રાત્રિ અત્યંત મિદ્ધા [illegible] અને ભયાનક છે [illegible] ઇત્યાદિ [illegible]. નોકર જાગ્યો [illegible] હુકાવ્યો, અને ત્યાં શેઠ સાહેબ અધ્યાનગૃહમ પઠા [illegible] ત્તા [illegible] ની [illegible] એન [illegible] નીતિ શાસ્ત્ર "([illegible]) [illegible] મડધુ એક પાનુ વાંચ્યુ હશે એવામાં [illegible] ઉપર અને માથુ ટેબલ ઉપરના [illegible] છે તેમને નિદ્રાના [illegible] લઇએ. તે બિચારો [illegible] નાકના મચવો છે. કોની નાથ [illegible] છે? [illegible] ના અને નિદ્રાની સામે [illegible] છે [illegible] વાળ છે. બગાસા [illegible] ? ક્યારે તાડકો થશે? ક્યાર [illegible] ના બતાર [illegible] નામશ તરફ જુએ છે [illegible] તા પાછો ટાઢને [illegible] ઠીક સૂઝયુ ગાવા માડુ એટલે વાત નહિ જણાય [illegible] મિશ્રિત સ્વરથી તેણે ગાવાનો આરંભ કર્યો

નીંદ તોહે બેચુગી આલી, જો કોઈ ગાહક હોયે,
આયેથે મોહના, ફિર ગયે અગના, મય બેરન રહી સોયે,
નીંદ તોહે બેચુગી આલી.
સૂરદાસ પ્રભુ અબકો મિલેગે, શણુગી નૈન સમોયે,
નીંદ તોહે બેચુગી આલી

ગાવાનો અવાજ સાભળી ઓરડીમા બાબુજી પણ જાગી ઉઠ્યા વાચવા માડ્યા નોકર તાલ દઈને ગાય છે, પોતાની ધૂનમા મસ્ત જાય છે પ્રભાત અને રાત્રિને તદ્દન વિસારી બેઠો છે

વારૂ ! એને વિસરવા દો, પરતુ, વહાલા પાઠકો ! અમે સૂર્ય ભગવાનનુ શુભાગમન વિસરવાના નથી પ્રફુલ્લતાપ્રેરક પ્રકાશ માનો એવી મૃદુતાથી સૂર્યમાથી પૃથ્વી ઉપર પડે છે કે જાણે ઉંચે ઉડનારા હસનુ ખરી પડેલુ પીછુ ધીમે ધીમે ભૂમિ ઉપર આવી પડતુ ન હોય ! અમેરિકન કવિ લૉંગફેલોએ નિમ્નલિખિત પક્તિઓમા વર્ણવેલા ચિત્રથી ઉલટુ જ

" દિવસ વીતી ગયો છ, અને અધકાર રાત્રિની પાખોમાથી નીચે સરી પડે ૦, જાણે ઉચ ઉડતા કોઈ ગરુડ પક્ષીનુ ખરી પડેલુ પીછુ નીચ ન પ તુ હો !

ર્શ ૮ ા પ ન ૂ ડા મે એ પ તાના હૃદય અને ચક્ષુની જ્યોતિના મનના સમાચાર સભળી આનદની અવધિને લીધે પૃથ્વીના અમુ (ન ા પ છ અથવા એમ કહો કે 'હસ' (સૂર્ય) ન નાજન તિરૂપી નવવધ મુકતાફળના થાળ ભરી અર્પણ કરી દી ૦ ુમન અને ળની વરાળ છે, કે દર્શનની પ્રતીક્ષામા વસુધા પ ન ૂ ર્ન વરાળ (ઉભરા) કાઢે છે ? પરતુ આ ફરિયાદો અન રિકા તેન ઠાન પ્રીતમનુ પ્રકાશિત મો જોવાની પૂર્વે જ નષ્ટ થ જાય છ

િન ઠર બુ ા રા ક લગાતા હય કફ઼ે મે,
ડ જ્યત હય ખુરશીદસા જબ રૂ નઝરઆયા

અર્થાત્ હૃદય પોતાની પીઠ ઉપર ઉભરારૂપી વરાળનો છાલો બાધી રાખે છ પણ જ્યા સૂર્યના જેવુ પ્રકાશિત મો દષ્ટિએ પડે છે કે એ

ઉઠી જાય છે, બધા ઉજાગ મનમાને મનમાજ શાંત થઈ જાય છે.

ગુફ્તા બુદમ કે ચુ આઈ ગમે દિલ બાતુ બગોયમ,
ચે કુનમ કે ગમ અઝદિલ બેરવદ ચુ તુ આઈ.

અર્થાત્ મેં કહ્યુ હતું કે જ્યારે તું આવશે ત્યારે મારા હૃદયની બધી ચિન્તા તારી આગળ વર્ણન કરીશ; પણ શું કરૂં? કે જ્યારે તું આવે ત્યારે હૃદયમાંથી બધી ચિન્તા ઉઠી જાય છે.

ઉમ્રે શુદા રોઝે બારૂપત સેર ન દીદમ,
ચીનકે તુ મીઆઈ ઓ મન ગી રવમ અઝ હોશ.

અર્થાત્ આખું આયુષ્ય નીકળી ગયું તોપણ એક દિવસ પણ મેં ધરાઈ એવી રીતે તારૂં મોં નથી જોયુ, કેમકે જ્યારે તું આવે છે ત્યારે ભાન ભૂલી જવાય છે.

કેહને દેતી નહીં કુચ્છ મુહબ્બત તેરી,
લબ પે રેહ જાતી હય આ આકે શિકાયત તેરી,
યાદ સબ કુચ્છ યે હમે હિજ્રકે સદમે ઝાલિમ!
ભૂલ જાતા હુ મગર દેખ કે સુરત તેરી.

અર્થાત્ તારો પ્રેમ મને મોંએથી કંઈ કહેવા દેતો નથી, તારી ફરીયાદો હોઠ ઉપર આવી આવીને અટકી જાય છે ઓ ઝાલિમ! તારા વિરહના સઘળા દુઃખો મને સમજાય છે, પરંતુ તારૂં મુખચંદ્ર જોઈને સઘળા ભૂલાઈ જવાય છે

ગગનમંડળનો મહારાણી (સૂર્ય) કિરણોના બાલા હાથમાં લઈ પોતાના સોનેરી અશ્વને દોડાવતો ચાલ્યો આવે છે, અને એ સમાચાર સાંભળ[illegible] જ અંધકારની સેનાના શૂરવીરોએ એકત્રિત થઈ [illegible] યુદ્ધ કરવા માટે કમર કસી શરદી આખી રાત કરવા પણ અધિકાર પડવા ન દીધો નિદ્રાને આગળ જો કે આખી રાત પોતાનું જોર વાપરવામાં બાકી રાખ્યું નહતું, તોપણ પ્રભાત થતાં તો પોતાના હાથ [illegible] ચલાવવા લાગ્યા કે જગતમાં કોઈ અમીરજ ન રહી [illegible] મોસમના [illegible] અધિકારની સહાયતાને માટે મહા અભિમાન [illegible] અકડા થવા લાગ્યા, વાદળો પણ ભવા ચડાવી કપાળ ઉપર કરચલીઓ પાડી આવી પહોંચ્યા, તેઓ આંખો કાઢવા માંડ્યા, અને ગર્જી ગર્જીને બીવડાવવા

...रूपं ... प्राजापत्य व्यूह रश्मीन् समूह । तेजो यत्ते रूपं
...पश्यामि योऽसावसौ पुरुषः सोऽहमस्मि ॥
(ઈશોપનિષદ્‌, મંત્ર ૧૬)

...પાલનપોષણ કરનાર, અદ્વિતીય, પંથી, ન્યાયી, અને
... મહાન્ એવા સૂર્ય ! દૂર કર તારાં કિરણોને, સમાવ તારા
... કે જેથી હું તારા કલ્યાણકારક સ્વરૂપને જોઉં તો ખરો ! અહા !
... છે તેજ હું છું.
જે તું છે તે હું છું, જે હું છું તે તું છે, અરે હું જ છું, તુંજ છે ...

ખુદે ... દામન તેરા હમારે નહીં,
યે ... અબ ... આજમ ! નહીં
ઔર તૂ અપની ... મહરમ નહીં,
... નહીં

અર્થાત્ અમારી નીચલી દુનિયાની ... પાલવ મિલતા
... (દૂરથી ...) તો આ મહાન્ સૂર્ય ! તે કંઈ
... પોતાના પ્રકાશના ... નથી,
... પણ નથી

વિકાસવાદના ... વચ્ચે
... અને ભૂકેન્દ્રની
... ભગવાન શંકરા
... પરંતુ શંકરા
... રીતે બતાવી
... પોતાના પ્રકાશ
... મધ્યાહ્નસુધી
... વિક રીતે
... પ્રકાશમાં જ મરત
... પણ નથી
...
... પોતાના મહિ

આભાસ માત્ર રહે છે જો કે તે અંધકારની પંક્તિઓને તેડી નાંખી અજ્ઞાનના કેદીને હણી પ્રભાતિન વિકસને ચારે દિશામાં પ્રસારતો પ્રકાશ કરે છે, પરન્તુ આ પ્રીત ગુણન (વિકાસ) માત્ર આભાસ છે, કેમ કે તો પૃથ્વી પરન્તુ ફરે છે સૂર્યની ગતિ, ઉપડે છે તો નિશાના મેઘ [illegible] પુષ્પ પરન્તુ જ્ઞાન ભૂલી આશક એમ માને છે કે મારી પ્રિયા [illegible] અને નિરાશ પામે છે, હોડે છે તો વારંવારનું આચરણ [illegible] એમ માની હવાઓમાંથી તેની સામે [illegible] અને [illegible] કેવો ઉપાય ન લે છે! [illegible] [illegible] ના, પો! એ [illegible] !!

[illegible] વિચાર નઝરેને મૂકે નેહ મજનું જનાં [illegible],
[illegible]

[illegible]

દેહ રહિત મન, પ્રાણ આદિક, ઓર દેખને હાર અટોલ હયઉ.
અઇસે સંભાલ સુખદાત હું જે, જૈન અલિપ્ત ઓસે ભેદ હયઉ.
ધીંગામસ્તી દેવાનું સાંખ્યશાસ્ત્રે પણ અત્યંત આશ્ચર્યક સ્વીકાર્યું છે.
પ્રસંગોમેં પુરુષ હમિ । (અધ્યાય ન. ૧-૧૫)
:—આ પુરુષ (આત્મા) નિઃસંગ—શુદ્ધ વિકાર ઈત્યાદિના સંસર્ગરહિત છે.
ન સુણ્યા નાહીં અન્ય ઓર દરસે, સદા અપના આપ સરૂપ હયઉ.
અૈસે અજ્ઞાન કી દેહ ઓઢી, કહા સરસે છાંડિ ઓર ધૂપ હયઉ ?
ન ભેદ ઔર હમ બડી મોલ, દૂર સ્વભાવ ઓર રૂપ હયઉ.
કહા સંભાલ જટ મોલ દેખ્યા, ઠોર ઠોર મેં ચોટી અનૂપ હયઉ
સાદાદ્ર નું રૂપ અચાલ જૈસા, તેરે આગે પ્રકૃતિકા નાચ હયઉ.
આત્મા અસંગ છે અને માત્ર પ્રકૃતિની ઉત્પત્તિ અને ઉત્ક્રાંતિ થાય છે એ વાતને પંડિત ઈશ્વરકૃષ્ણે પોતાના ગ્રંથ "સાંખ્ય તત્ત્વકારિકા" આશ્ચર્યજનક કવિત્વપૂર્ણ ઉપમા દ્વારા દર્શાવી છે

> रंगस्य दर्शयित्वा निवर्तते नर्तकी यथा नृत्यात् ।
> पुरुषस्य तथात्मानं प्रकाश्य विनिवर्तते प्रकृतिः ॥ (કારિકા ૫૯)

તાત્પર્ય.—અદ્રૂપી (નટ) લોકોનો રિવાજ છે કે ધણા અહીંનેક ઓમ ને ભોળવે છે, પરંતુ અહીંથી પણ ઓમ ઊંચે તેમના હૃદયમાં એવી શંકા તો અત્યંત દૃઢ રીતે જામેલી હોય છે તમાશો પુરો થતા તે પોતાનું મૂળ સ્વરૂપ પણ પ્રકટ કરી દેતું નથી ત્યારે તેઓ એમ કહે છે કે આપણી બુદ્ધિ ... છે ... જીવન્યા છે, ત્યારે તેઓ તરતજ સલામ કરે છે અને ... 'મહા રાજ ! અટળ પ્રતાપ ! રાજપાટ કાયમ રહો ... જોડાની ... ! ભગવાન્ દયા કરો' ઈત્યાદિ પ્રકૃતિના પણ ... છે ... પુર ને ઢીલે તો છે પણ તેના મનમાં તો ... માત્ર સ્વરૂપને ... છુપાવ્યું તો ખરું, પણ હવ તેને નગ્ન ... નરમ લાગીજ નાખું

હા, સાચુંજ છે કે ઢીંગી મર્કટ ઇત્યાદિ શરીરમાં તે પુરુષને નાચવાનો વખત આવ્યો અને દુઃખ ખમવું પડ્યું તો તે પણ પ્રકૃતિનાજ કારણે માનવી વેશ ધારણ કર્યો તો તે પણ પ્રકૃતિનેજ નાચ જાણી કહેવાયો

તો તે પણ પ્રકૃતિને લીધેજ; અને જ્યારે પોતે બાધિત અને ક્ષુદ્ર હોવાની ભ્રમણા ભાગી અને એમ સમજાયું કે હું પર છું, પવિત્ર છું, અસંગ છું, સ્વતંત્ર છું, તો તે પણ પ્રકૃતિને લીધેજ

असंगोऽहमसंगोऽहमसंगोऽहं पुनः पुनः ।

આ પ્રમાણે સત્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાંજ પ્રકૃતિ પુરુષને મૂકી પોતાનો રસ્તો લે છે, અને પુરુષ પોતાના આનંદઘન સ્વરૂપમાં ઠરી જાય છે. આજ મુક્તિ છે. સારાંશ એજ કે પ્રકૃતિ પોતાના બધા કૌતુક બતાવી દૂર ખસી જાય છે. ઈશ્વર કરે ને આ પ્રકૃતિપુરુષના વિયોગની પળ સત્વર પ્રાપ્ત થાઓ ! યોગશાસ્ત્રનો આજ ઉદ્દેશ છે.

ઉપર્યુક્ત કારિકાનું અક્ષરશઃ ભાષાંતર આ પ્રમાણે છે "જેવી રીતે સભામંડપમાં [illegible] નર્તકી [illegible] એટલે આપોઆપ ખસી જાય છે, તેવીજ રીતે [illegible] પોતાના સ્વરૂપને પુરુષ આગળ પ્રકટ કરી [illegible] આપોઆપજ [illegible]

[illegible] જતી હોય છે ત્યારે કપટભરી [illegible] પ્રયત્નો કરે છે, પણ જો તેને [illegible] એવી તેમને ખબર પડી ગઈ [illegible] ઉડી જાય છે બરાબર આ પ્રમાણે [illegible] મુક્તિ મળી જાય છે.

[illegible] ઈશ્વરકૃષ્ણજી [illegible] લઈને તેના [illegible]

नानाविधैरुपायैरुपकारिण्यनुपकारिणः पुंसः ।
गुणवत्यगुणस्य सतस्तस्यार्थमपार्थकं चरति ॥

અર્થઃ- [illegible], પરંતુ તેના [illegible] છે, પુરુષ નિર્ગુણ [illegible] ગુણવાન [illegible] ઓ કે કૃતઘ્ન (પુરુષ [illegible]) છે.

આ વિષયને [illegible] અદ્ભુત રીતે હિંદી પદ્યમાં [illegible] માનનીય પંડિતો

[illegible] સામાન્ય [illegible]
[illegible]
ને "પ્રધાન" બનાવી દે છે

[illegible]
[illegible] વિચિત્ર [illegible] નહીં [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

હાય તારી દૃષ્ટિરૂપી મદ ! ઓ તારાં તોફાની નયન ! તેં તો ગજબ કર્યો ! મસ્તીને લીધે પ્રકૃતિને માત્ર ભાતભાતના નાચ નચાવ્યા એટલુંજ નહિ; પરંતુ તારે લીધે કોમળતાની મૂર્તિ અને બિંદુ સમાન સુખવાળા પુરુષને પ્રકૃતિનાં દિલ, જિગર, અને પ્રત્યેક રોમરોમ ઉપર પદારોપણ કરવું પડયું.

> કોઠે સે નઝાકત તો ઉતરને નહીં દેતી;
> તુમ આંખું સે દિલમેં મેરે ક્યુંકર ઉતર આયે?

અર્થાત્ તમારી નાજુકાઇ કોમળતા–તમોને મેડી ઉપરથી તો નીચે ઉતરવા નથી દેતી, ત્યારે આંખો વાટે તમો મારા હૃદયમાં કેવી રીતે ઉતરી આવ્યા ?

> કોઠે તો ચઢ પાઈયા ઝાતી, દો નૈનાં દીરમ્ઝ પિછાતી,
> ધાય ગયાની ! જાની લૂં લૂં દે વિચ,
> હાય ધાય ગયાની! સોહના લૂં લૂં દે વિચ.

આ દૃષ્ટિપાતમાં એવું તે શું જાદુ હતું કે અહીં પ્રકૃતિમાં તનમનાટ ઉપજ્યો, અને ત્યા પુરુષ પોતે પણ બિચારો દૃષ્ટિબાણની સાથેજ પ્રકૃતિની નસેનસમાં જઇ પડયો ! અહીં કામણગારા નયનોની કટારી બિચારી પ્રકૃતિના જિગરમાં ભોકાઇ, અને ત્યા પુરુષ બિચારો તેના હૃદયમાં ચતુર્ભુજ થઇ ગયો.

> અબ્રૂયે કહકશાંભી અનોખી કમન્દ હય,
> બે કૈદ હો અસીર જો દેખુ ઉધરકો મંય.

અર્થાત્ આકાશરૂપી તારી ભ્રમર પણ એક એવી અનોખી જાળ છે, કે જો તેની તરફ દૃષ્ટિપાત કરૂ તો તેમા સપડાયલો બંદિવાન છૂટી જાય.

> હાય એકાંત બંદિવાસ !
> અપના યેહ દા'વા નહિ દિલમેં કોઈ તેરે સિવા.
> ઉનકા યેહ ઈલ્ઝામ ! અચ્છી કૈદે તન્હાઇ હુઇ.

અર્થ:– અમે દાવો કર્યો કે અમારા દિલમા તારા સિવાય અન્ય કોઇ નથી; તો તેમણે આરોપ કર્યો, વાહ, ઠીક એટલા માટેજ અમને એકાંત કેદખાનાની સજા કરી છે. "

જો ભોળોભટાક પુરુષ આચાર વિરુદ્ધ વર્ત્યો હશે તોયે તેના પાલવ ઉપર આરોપનો ડાઘ નથી લાગી શકતો, કેમકે તેણે પોતેજ પોતાને થતી

એકદી મઝા પ્રકૃતિને બનાવી દીધી. જિંદા મેં જો જિંદા ભેજના હો, અપને દિલ જંગમેં જગહ દો

અર્થાત્ જો મને જીવનાંઓની વચમાં જીવનોજ મોકલવો હોય, તો તમારાજ કોમળ હૃદયની અંદર મને જગ્યા આપો.

એ મુગ્ધ (મુસુદ્ર), આ તે કેવું કેદખાનું ! કે જુલેખાનું હૃદયદર્પણજ કેદખાનું બન્યું છે !

> ન યાયદ બજુઝ ખિયાલત દર દિલે મન,
> બ બજુઝ મુસુદ્ર સરે જિંદાં કે દારદ ?

અર્થઃ-તારા વિચાર સિવાય મારા હૃદયમાં બીજું કંઈજ નથી આવતું, મુસુદ્ર સિવાય કેદખાનાનો વિચાર કોણ કરે ?

> મુસુફે ગુમ ગરતે રા બીરૂ મજોય;
> દર દરુને ચાહે દિલ યાબી સુરાગ.

અર્થઃ-ગુમ થયલા મુસુફને બહાર ન ઢુંઢો, તેનો પત્તો તો તને તારા દિલના કુવામાંથીજ તે મળી જશે.

આ તે પ્રિયનું પ્રતિબિંબજ જુલેખારૂપી પ્રકૃતિમા પ્રવેશ કરી સંસાર રૂપી તોફાન મચાવે છે આજ પ્રતિબિંબ વીર્યબિંદુની પેઠે પ્રકૃતિના ગર્ભમાં સદાઈ સૃષ્ટિરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે

જ્ઞાન થયા પછી પ્રકૃતિના કલ્લોલ બંધ થઈ જાય છે એ વાતને નિમ્ન લિખિત શ્લોકમાં નવીન રીતે વર્ણવી છે

> प्रकृते· सुकुमारतरं न किंचिदस्तीति मे मतिर्भवति ।
> यादृष्टास्मीति पुनर्न दर्शनमुपैति पुरुषस्य ॥ (सां० का० ६१)

અર્થઃ-મારા મત પ્રમાણે પ્રકૃતિ અત્યંતજ લજ્જાવતી અને શરમાળ છે; જ્યારે તેને યત્કિંચિત પણ સંશય પડે છે કે હું દેખાઈ ગઈ છું, એટલે પછી ભૂલથી પણ તે ફરી પુરુષની સન્મુખ આવતી નથી

વિવેચનઃ-જેવીરીતે કોઈ રાજ્યકુમારી રાજમહેલના ઝરૂખામાં બેસી શૃંગાર સજતી હોય, ત્યારે જ્યાંસુધી તેને એવો વિચાર હોય છે કે મને કોઈ પુરુષ નથી જોતો ત્યાંસુધી તો તે શણગારની સજાવટમાં લાગેલી રહે છે, પણ જ્યાં તેને એમ જણાયું કે મને કોઈ પુરુષ જુએ છે, એટલે તો તે તરતજ બારી બંધ કરી દઈ એવી નાશી જશે કે ફરી

માં નહિ દેખાડે. પ્રકૃતિની પણ આવીજ દશા છે. જ્યારે તેને એમ જણાય છે કે પુરુષને મારૂં જ્ઞાન થયું છે, ત્યારે પછી તે રહેતી નથી. જ્ઞાનીએ તેને આ પ્રમાણે સંબોધી કે-

આલે જહાં શનવ સખુન, ઇશ્વઓ ના ઝુકી મકુન,
દિલ બતુ નીસ્ત મુબતિલા, તન તલમતા તલાતલા.

ભાવાર્થ:-

ડોકરી દુનિયા સાંભળ તૂં, ન કર લટકા મટકાં બહુ,
ન ગમે મુજને તારી કળા, તનના તલમલા તલાતલા.

[illegible] પૂરા સ્વરૂપથી આમ કહેતી કહેતી,
[illegible] મન ની[illegible]મ [illegible] હસ્તી [illegible], [illegible] મન નીસ્તમ હસ્વે હસ્તી તુઈ.
અર્થાત્ [illegible] વસ્તુ છે તે વસ્તુ [illegible] નથી, [illegible] નથી.
[illegible] મુ[illegible]મા, [illegible] શું [illegible] મુ [illegible]
[illegible] ધરન[illegible] [illegible] છે એ [illegible]
[illegible]
[illegible] પુ[illegible] જાય છે
[illegible]

વિવેચનઃ—જેવી રીતે વાસ્તવમા તો સૈનિકો હારે છે, જીતે છે, કે લડે પરંતુ કહેવાય છે એમ કે રાજા હાર્યો, જીત્યો કે લડ્યો; તેવીજ રીતે ાય છે એમ કે પુરુષ (આત્મા) જીવનરૂપી કેદખાનામા ફસ્યો, તેમાથી ત થયો, કે આવાગમનમ પડ્યો હતો પરતુ વાસ્તવિક રીતે તો પ્રકૃતિજ નમ પડે છે, મુક્ત થાય છે દુ ખ સહે છે આત્મા કદાપિ લેપાય નથી થતો જેવી રીતે નાળિયેરની જ ા રી (માબામાથી પાણી તુ ચાલી જ્યાર ત ર્ત બહા ર રે અક ઘ ી થઈ એમ દર્શાવનારી શી) તો ાાળીમજ ર ઽ ત રે છ અન ર પણ ન ત બૂડે છ રે ઘડી જટ મનય ર ા ય ર અમ ર નવામ ર મા પડવાનો તુના ઘનાર પ અવય ન પન ત ર રીત પ્ર તિ ર શરીર ચાદિજ ર તિ ર લન ન ન ન ન ર થાય છ પ ત નમ રય ઽ ર નુ ન ર ા પ ન ત મ ી ર છ

રામઃ—ભગવન્! એક વાતમાં તો હિંદુશાસ્ત્રો તમારા વિજ્ઞાન સાથે પૂરેપૂરાં સમ્મત છે. હિંદુશાસ્ત્ર પણ એવી આજ્ઞા તો કરે છેજ કે પોતાના અધિકારોને ભોગવવા અને મહિમાને ટકાવી રાખવો એ મનુષ્યનો સૌથી ઉત્તમ અને સૌથી પ્રથમ ધર્મ છે. દુઃખોને દૂર કરી પરમાનંદ પ્રાપ્ત કરવો એ તો બ્રહ્મવિદ્યાનો હેતુજ છે. સાંખ્યદર્શનના પહેલાજ સૂત્રે ત્રણે પ્રકારનાં કષ્ટો (આધ્યાત્મિક, આધિભૌતિક અને આધિદૈવિક) ને જડમૂળથી ઉખેડી નાખવાં એનેજ મનુષ્યનું અંતિમ ધ્યેય માન્યું છે.

હિંદુશાસ્ત્ર પણ માનવજીવનને મહત્ત્વનું અને સુખના સાધનરૂપ માને છે. વળી વેદાંત તો મરણ પછીની મુક્તિ કે મોક્ષ ઉપર આધારજ નથી રાખતું એ તો પરમેશ્વર સાથે પણ ઉધારો નથી રાખતું. નગદ મુક્તિ અને આનંદ હાથોહાથ લીધા વગર પરમેશ્વરનો પણ કેડો નથી મૂકતું. ઉપનિષદો દર્શની હુંડી કરતા પણ અધિક છે. ત્યારે પાશ્ચાત્ય વિજ્ઞાન અને બ્રહ્મવિદ્યા એકજ ધ્યેયને પ્રાપ્ત કરવાના માર્ગમા ક્યાં વિરોધ કરી બેસે છે?

પંજાબના ગામડામા એવો રિવાજ છે કે હજામ ઘરનું સામાન્ય નોકર ચાકરનુ પણ કામ કરે છે કેટલાક સમય ઉપરની વાત છે કે એક ગામના પટવારીએ પોતાના હજામને બોલાવીને બહુ તાકીદ કરીને કહ્યું કે "જલદી જમી લે અહીથી સાત ગાઉ ઉપર આવેલા મારા સસરાના ગામમા જવુ છે અત્યત અગત્યનો સદેશો મોકલવો છે."

હજામ બિચારો ઉતાવળને લીધે હાફળો ફાફળો બની ગયો. ઉતાવળો તે પોતાને ઘેર પહોચ્યો રસ્તામા ખાઇ લઇશ એમ માનીને એક વાસી રોટલો તેણે પોતાની સ્ત્રી પાસેથી માગી લઇ ધોતિયામા બાધી લીધો, અને ઝટપટ રવાના થયો તે ઉતાવળે ઉતાવળે પગલા ઉપાડે છે. પોતાના શેઠની આજ્ઞા કેવા સરળ હૃદય સાથે બજાવે છે! પરતુ ઓ ભોળા મૂર્ખ! તેં નીકળતી વખતે પટવારીને સદેશો તો પૂછયો નહિ. સસરાને જઇને તું કહીશ શું?

હજામને તો એ વાતનો ખ્યાલજ આવ્યો નહિ તે તો પોતાની ઉતાવળનીજ ધનમા મગ્ન બની ચાલ્યો જાય છે જયા જવું હતું ત્યાં પહોંચી પટવારીના સસરાને મળ્યો સસરાને સદેશો ન મળવાથી ચિંતા થઈ. તે હજામને ધમકાવવા જતો હતો એવામા તેને એક યુક્તિ સૂઝી આવી.

કે સાર સાંભળીને તે બોલ્યો: "વારુ, તમો પટવારીજીનો સંદેશો લઈ આવ્યા, બહુ સારૂં કર્યું ! હવે, અમારો ઉત્તર પણ લઈ જાઓ. તું ભલે, જેટલા ઉતાવળે અહીં આવ્યા છો તેટલાજ ઉતાવળે ત્યા પહોંચજે-શાબાશ !"

હજામ (મનમાં રાજી થઈ) હું આજ્ઞાને અધીન છું, યજમાન ! પટવારીના સસરાએ એક ભારે બોજ, કે જે ઉંચકવો વસમો પડે એમ હતું, તે બતાવીને કહ્યું "આ નાની સરખી વસ્તુ પટવારીજી પાસે લઈ જાઓ. તેમને કહેજો કે આપના સંદેશાનો આ જવાબ લાવ્યો છું."

બિચારા હજામે બધું કામ પરિશ્રમ અને પ્રમાણિકપણે કર્યું, પરંતુ પરિશ્રમાજ ભૂલ કરવાની સજા એ મળી કે બોજ માથે ઉપાડી પરસેવો પરસેવો થઈ, ડગલે ને પગલે શ્વાસ ખાતા, હાંફતા હાંફતા પાછા ફરવું પડ્યું.

વિજ્ઞાન અતિ શીઘ્ર ગતિથી ઉન્નતિની સીડી ઉપર ગો ઑન, ગો ઑન, ઑન, ઑન (ચાલો, ચાલો, આગળ વધો, આગળ વધો) કરતું ચાલ્યું જાય છે. કેવા ઉત્સાહથી પગલા ભરી રહ્યું છે ! ભલે વિજ્ઞાનજી ! વધો વધો ! ચાલ બાપુ ચાલ; દોડ્યું જા ! ચાલ, ચાલ, ચાલ, ચાલ ! શાબાશ !

પરંતુ હાય ! તે જેના કામમાટે જાય છે તેને તેણે મળી તો આવવું હતું ! રેલગાડીઓ, તારો તોપો, બલુનો (વિમાનો) ને (જેમા વિષયોનો આનંદ જણાય છે) આનંદઘન આત્માના સાસરીયા જાણી તેમની ભણી તું દોડ્યું તો જાય છે, પણ કાન ઉઘાડી સાભળી લે કે "આ બાહ્ય વ્યવસાયો, આઘાતો અને પ્રત્યાઘાતોમાં શાંતિ અને આનંદ નથી મળવાના અને વહેલા મોડા પણ કહેવાતા સુધારાનો બોજ માથે ઉપાડી સંપૂર્ણ પરિશ્રમની સાથે ભારથી પીડાતા નિજ સ્વરૂપ આત્મા ભણી પાછા ફરવું પડશે.

ઓ ભૂતલના નવયુવકો ! ખબરદાર ! તમારૂં પહેલું કર્તવ્ય નિજ સ્વરૂપને ઓળખવાનું છે નામરૂપની સાંકળને ગળામાંથી કાઢી નાખો અને વિશ્વવાટિકામાં વિષયોના દાસ બની ભાર ઉંચકવા માટે વેઠમાં માર્યા માર્યા ન ફરો. પોતાના નિજ સ્વરૂપને ઓળખી સાચા સામ્રાજ્યાધિકારને હાથમાં લઈ પાદડે પાદડે અને રજ રજમાં પુષ્પોદ્યાનનું દૃશ્ય જોતા આત્મિક સ્વતંત્રતામાં મસ્ત બની લહેર કરતા ફરો. વધારે તમારા કાર્યભારમાં ગડબડ કરવા નથી ઈચ્છતું, માત્ર તમારી દૃષ્ટિમાં ફેરફાર

કરવા માગે છે. વિશ્વરૂપી પુસ્તક તમારી આગળ ઉઘાડું પડ્યું છે તેમાંથી વાંચો કે.–

" જિધર દેખતાહું ઉધર તુહી તુંહય, "

નમી ગોયમ કે અઝ આલમ જુદા બાશ,
બ હર કારે કે બાશી બા ખુદા બાશ

અર્થાત્–નથી કહેતો કે તું જગથી જુદો રહે
ગમે તે કાર્ય કર, ઈશમાં મચ્યો રહે.

વેદાંતનો હેતુ તમારી ચોટલી મુંડવાનો નથી, તમારૂં અંતર રંગી નાખવું એજ તેનું કાર્ય છે હા, જો તમારા અંતરમાં એટલો ગાઢો રંગ ચઢી જાય કે અંદરથી ફૂટી બહાર નીકળી આવે, અર્થાત્ વૈરાગ્યથી વસ્ત્રો પણ લાલ ભગવા બનાવી દે તો તો ધન્ય ભાગ્ય છે તમારાં!

ઓ અર્થશાસ્ત્ર ' ત્યાગીઓને જોઈને તારા હોશકોશ શામાટે ઉડી જાય છે? ગભરા નહિ વેદાંતનિષ્ઠ સાધુ ઓનું અસ્તિત્વ એ મૂડીનો વ્યર્થ વ્યય નથી ઉલટો અવિનાશી આધ્યાત્મિક મૂડીનો અથાગ ભંડાર આ સાધુઓ [illegible] તમના [illegible] અસ્તિત્વને લીધે ભૂમિ [illegible] બને છે તેમનાં અમૃત ભરેલા નયનોને ખાતર સૂર્ય અને તારા ચળકાટ કરે છે તમના ચરણ [illegible] ઉપર [illegible] તડકી [illegible] સાંસારિક મૂડીના [illegible] અસ્તિત્વ ભારે પડે છે? [illegible] પરમેશ્વર પાનથી પણ કાંઈ [illegible] નહિ [illegible] જાય તોએ તેનો [illegible] ચાલતું એ [illegible] પર [illegible]

[illegible] જાણવાવાળા [illegible] તમના [illegible] પર પુષ્પોને બદલે [illegible] પર ધારણ કરી પ્રેમ [illegible] અર્થશાસ્ત્રના અભ્યા [illegible] નો મનહર ધ્વનિ ગુંજાવતો મસ્તાન [illegible] પસાર થઈ ગયો? [illegible] તેની [illegible] રીત [illegible] કે સમસ્ત સૃષ્ટિનો સમ્રાટ્ વેશ બદલી ભિક્ષાપાત્ર હાથમાં લઈ સેર કરવા નીકળ્યો છે.

મગ તગ કે ટુકડે ખાદે, ચવતે ચાવ અમીરા દી
વા, વારે મોજ ફકીરા દી

પ્રિય હિંદવાસીઓ! તમારા બાળકોની કેળવણી ડી + ઓ + જી = ડૉગ
કે કૂતરાથી શરૂ કરવાને બદલે જી + ઓ + ડી = ગૉડ એટલે પરમેશ્વરના
સ્વરૂપ થી આરંભો.

અજ રાન્નીસ્ત જાયે અલિફ દર મિયાને [illegible] જા,"
વાવ અજ કજી હમેશા બુવદ દરમિયાને [illegible] ખ"

અર્થાત્ 'સીધા-સચ્ચા-નત્યત ન લીધે અલિફ અક્ષરે જાન પ્રાણની
વચમાં સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે, જ્યારે વાવ પોતાની વક્રતાને લીધે
ખૂન"—ખૂનની વચમાં [illegible] એમ ન થઈ કે તો નમાન
લોકોને તેઓ મહાવિદ્યાલયમાં [illegible] એ [illegible]
હીનામાટે [illegible]
ઓ વિદ્યાર્થી ની [illegible]
ભ્યાસ [illegible]
હ્મવિદ્યા [illegible]
માત્ર [illegible]
ધાન ધરાવત [illegible]
પ કે ય [illegible]
તસ્દૂપ
શૃણ્વન્તુ વિશ્વે [illegible]
વેદાહમેતં પુરુષં મહાન્તમ્ [illegible]
તમેવ વિદિત્વાતિમૃત્યુમેતિ [illegible]
[illegible]
ડીઓ! [illegible]
તે [illegible]
આદિત્ય [illegible]
યુક્તિ [illegible]
શું [illegible] પ્રદર્શન [illegible]
નૈઓને [illegible]

જિન્દગીનો રંગ ફેંકનારા પરમહંસના સંગથી તમો આગ્રસ્થાન સુવર્ણનું દાન ન બની રહો; પરંતુ "હૈરાન શુગાબ મન શુદો ઈકબાલ ચાકરમ." "શમુદ્રિ મારી દાસી ને પ્રારબ્ધ થયું ચાકર" વાળી ઘટના અનુભવશો. જીવનની બજારમાં જે તરફ જશો તે તરફ આનંદનું ગાન તમારું સ્વાગત કરવા આવશે, જ્યાં દ્રષ્ટિ ફેરવશો ત્યાં સફળતા હસ્તમેળાપ કરવા હાજર થશે. તમારી નવી ઉગેલી હાસ્યમુખી સાથે તમારા હોઠ ઉપર સુમધુર સ્મિત ખીલી સદૈવ લાવણ્ય પ્રસરાવતું રહેશે; અને ભાલ ઉપર જ્ઞાનનો પ્રકાશ ઉદય પામી સદાને માટે પોતાની જ્યોતિ પ્રસારતો રહેશે.

प्रज्ञविद इव सोम्य ते मुखं भाति (છાંદો.)

અર્થ:–હે સૌમ્ય! તારૂં મુખ બ્રહ્મ જ્ઞાનીના જેવું શોભી રહ્યું છે.

હાય! મારા પ્રાણ કરતા પણ અધિક વહાલાઓ! તમે ક્યારે જાણશો કે

હર કમાલી કે મા સિવાયે હક અસ્ત;
દર હકીકત નવાલ મીદાનમ.

અર્થાત સત્ સિવાયની સઘળી ઉન્નતિને, વાસ્તવમાં હું અવનતિ જાણું;

અગર તનના ન બાશદ દિલ મુનવ્વર ઝેરે ખાકરા કુન્દ
ન બાયદ દર શબિસ્તા ઈજ્જતી ફાનુસે ખાલી રા.

અર્થાત્ જો તારા શરીરમાં હૃદય પ્રકાશમાન ન હોય તો તે શરીરને સોડમાં દાટી દે કેમકે શયનગૃહમાં દીવા વગરના ફાનસનું જરા પણ માન હોતું નથી

આધુનિક કેળવણીએ ભલે કંઈક ફાયદો પણ કર્યો હોય; પરંતુ તેમાં ફેરફાર અને સુધારણાની અત્યંત આવશ્યકતા છે સઘળા ધર્મોના પ્રાણ, તત્ત્વજ્ઞાનના મુકુટ, વિજ્ઞાનોનું પણ વિજ્ઞાન એવું વેદાંતજ એક એવી વિદ્યા છે જે અજ્ઞાન અને સંકટમાં ડૂબનારાઓનો હાથ પકડી શકે છે. જીવનના આરંભમાં જ્યારે હૃદય પાટી ઉપર સંસ્કારોની છાપ અત્યંત સરળતાથી બેસી શકે છે, તે સમયમાં જે કેટલીક ભૂલો વિદ્યાર્થીઓને શક્તિદાયક ઔષધિઓ ગણીને પાઈ દેવામાં આવે છે, તે તેમના રક્તમાં દોષ ઉત્પન્ન કરી દે છે, અને તેમના સમગ્ર જીવનને કટુ બનાવી મૂકે છે. ઉદાહરણાર્થ પાઠ્ય પુસ્તકોમાંની નિમ્નલિખિત પંક્તિઓ કે "નીરાતા સ્વભાવની વર્ષો લગી પરણાય ના "

સખીરી હુકમંઇ હરગિઝ ફરામોશ, ન ગર્દદ ગરઝની સો નોબંતશ સંગ,
બ્યરે ઉમે નવાઝી સિફલઇ રા, બાકેમતર ચીઝો ઓયદ બા તૂ હર જંગ.
અર્થાત્ શ્વાનને કદી કોળીઓ, ખાવા આપ્યું હોય,
હજાર પત્થર મારશો, નહિ ભૂલે તે તોય,
પણ જો કોઈ નીચને પાળો જીવન ભાર,
એક નજીવી વાત પર લડતાં કરે ન વાર.

બર તવાઝો હાયે દુશ્મન તકિયા કર્દન અબલહીસ્ત,
પાય બોસે સેલ અઝ પા અફ ગનદ દીવાર રા.
ભાવાર્થ:—નમ્રતા શત્રુતણી તે પર ભરોસો રાખવો,
એ મૂર્ખતાની મૂર્ખતા, સાચુ કહું, જાણો તમો,
જુઓ, સરિતા નમ્રતાથી ભીતના ચરણો ચૂમે,
પણ એમ ચરણો ચૂમતા નકીજ ભીતને પાડશે

ન દાનિસ્ત આંકે રેહમત કર્દ બર માર,
કે આ ઝુલ્મસ્ત બર ફરઝન્દે આદમ
અર્થાત્ દયા કરતા ન જાણ્યુ સર્પ પરત્વે, કે માનવ પુત્ર ઉપર જુલ્મ છે એ

સગી દિલસ્ત આ કે બઝાહિર મુલાયમસ્ત,
પિન્હા દગને પબા નિ ાર પબા ને રા
અર્થાત્ દેખાવે જ નરમ છ ગે વજ્ર સમાન
કેના અતરમા પડતા કપાસિયો પરમાણુ

આવા ઉપદેશોથી મનુષ્યનુ હૃ ય સદેહ અને ખોટા નશયોન ઘર બની જાય છે, અને તેની આખામ એવા વ્યાધિ બ અદ ક જ્યા જુએ છે ત્યા મૂર્તિમત શ તાન દષ્ટિગોચર થવ છ તે વાસ્તવમા તો તેના પોતાનાજ ખોટા સશયો અને ન દ ા મ ન ાઓ ન દિલ કાળા થઇ જવાના કારણરૂપ હોય છ વેદ તની ત ા ા છે કે 'નીચ, શત્રુ, પાપાણહૃદય પિશાચ કે ઇ જ નથી ર પવિત્ર સ્વરૂપજ એ સર્વ વેષોમા સદેવ પ્રકટ થાય છ કોઈ પણ પ ોતાનુ બૂરુ નથી કરતું, ત્યારે મારૂ ભૂડુ કરનાર કોણ છે ? અન્ય તા ર ાિ વિચાર માત્રમા પણ ઉપસ્થિત નથી થતુ ખોટા સદેહ ત્યાગો, દ્વૈતદૃષ્ટિના અધર્મને તોડી પાડો, અસત્યથી દૂર નાસો

જો બાહ્યદૃષ્ટિએ હલાહલ જેવો કોઇ માણસ મારી પાસે આવ્યો છે, તો તે અવશ્ય કોઇ કોઢને દૂર કરશે. આવા વિષની આવશ્યકતાજ હતી. જો તે નસ્તરરૂપ બનીને આવ્યો છે તો શ્રમ સ્નાયુની નસ ખોલીને અવશ્ય મારી આરોગ્યતાનું સાધન બનશે, ભલે આવ્યો અસ્તરો બનીને આવ્યો છે તો જરૂર મારી હજામત કરશે, સારૂં થયું બધા શરીરો મારા છે મારા પોતાના સ્વરૂપથી મને નુકશાન પહોંચવાનો ભય નથી બહારથી દેખાતી ભિન્નતાઓ સત્ય નથી, માત્ર દેખાવજ છે જેવી રીતે દરેક જણ જાણે છે કે કોઇ કાળે હું બાલ્યાવસ્થામાં હતો, પછી યુવાવસ્થામાંથી પસાર થયો, ભવિષ્યમાં વૃદ્ધાવસ્થા પણ વીતી જશે, પરંતુ આ ફેરફારોને જોનાર મારા સ્વરૂપમાં કંઇ ફેરફાર નથી થયો આ બધા સામયિક પરિવર્તનો દેખાવમાંજ હતા, તે સાચા નહોતા તે પ્રમાણેજ પ્રાણીઓના પરિવર્તન (વ્યક્તિ વ્યક્તિ વચ્ચેની પરસ્પરની ભિન્નતા) પણ માત્ર દેખાવમાંજ હોય છે, વાસ્તવમાં નથી.

વિજ્ઞાન જણાવે છે કે શરદી અને ગરમી એ બન્ને ઉષ્ણતાનાં જ નામ છે, માત્ર પરિમાણનોજ એમાં તફાવત છે ગરમીને ઠંડી કહે છે પરંતુ બરફની ઠંડી પણ ઉષ્ણતાનું એક પરિમાણ છે આપણે ગરમ કહે છે, તે પણ ઉષ્ણતાનોજ આવિર્ભાવ છે બરફની [illegible] જો ઉષ્ણતાને જ એક પ્રકાર ન હોત તે [illegible] બરફને [illegible] શૂન્ય [illegible] અતિ નીચે ઉતારી શકાત [illegible]

[illegible] જુદાં જુદાં પરિમાણો [illegible] અંધકારરૂપ છે, પરંતુ [illegible]

[illegible] પરિમાણો [illegible] નથી [illegible] પ્રતીતિ કરે [illegible] અનુભવીની [illegible] રીતે વેદ [illegible] કે આ [illegible] ત્યારે તને કોઈ બૂઢો માણસ દેખાય ત્યારે [illegible] જાણજે કે તે તારૂંજ આત્મસ્વરૂપનું [illegible] અને [illegible] સ્વરૂપ છે ઘૃણા કેમ કરે છે ? દશ વર્ષ પછી

ાહી દશા હેઠળી (ફઇ થઇ જશે. ત્યારે તે સમયે શુ તું આ
બેતનો તારા સ્વરૂપને " અજ્ઞાનનો પિતા " કહેવાનુ માંખી
કેશો ? નહિ. માટે વિકાસરૂપી સીડીનાં ભિન્ન ભિન્ન પગથીઆં
ાડી રહેલા માણસો ભુંડા હોવાનો ચુકાદો ન આપી દે. તેમની
તરફ પોતાને હાર્દિક દ્રષ્ટિથી જોઇ પ્રેમનો પ્યાલો ગટગટાવ.

કેટલાકો એમ ધારે છે કે હરીફોને હેઠે પાડવા એજ પોતાની આબરૂ—
આત્મસંન્માનને જાળવી રાખવુ છે એવા માણસોને વેદાંત એવી શીખા
મણ આપે છે કે " આ પ્રકારના વિચારોનો ત્યાગ કરો, નહિતર અપ-
માન સહન કરવું પડશે " વેર વાળવુ, શિક્ષા કરવી, દ્વેષ રાખવો, એ
વિચાર એવો ગીધ જેવો છે કે જે સ્પષ્ટરીતે દેખાડી આપે છે કે તમારા
અંતરમાં અજ્ઞાનનું મડદુ સડી રહ્યું છે આ મડદા વિના ક્રોધરૂપી ગીધ
કદાપિ આવતુંજ નથી. આળ દેનારને પોતાથી ભિન્ન ગણી વેર વાળવા
તત્પર થવુ એ સ્પષ્ટરીતે બતાવી આપે છે કે તમો પોતેજ અજ્ઞાનરૂપી
નિદ્રામા સૂતા પડેલા છો

કેટલાક લોકો પોતાની ચતુરાઇ અને છેતરવાની કુશળતા માટે મગ
રૂર હોય છે ચાલી ચુકી ચાલબાજીથી પોતાની મતલબ કાઢી લેવાની કળાને
તેઓ મોટી વાત માને છે તેવાઓની દયામણી સ્થિતિ ઉપર દયા ખાઇ
વેદાંત એવો અટલ સિદ્ધાંત સમજાવે છે કે તેમને પ્રકૃતિમાતા વહેલી
કે મોડી કડવા અનુભવરૂપી લપડાકો લાવી ગાલ લાલ કરીને એવો
પાઠ અવશ્ય ભણાવશે કે " ધૂર્ત માત્ર પોતાનેજ ધૂની શકે છે "
અગ્નિ કદાચિત ઉષ્ણતાનો ત્યાગ કરે પરંતુ જનામા ધૃષ્ટતા હશે
તે તેને પોતાનેજ સાઠી પેઠે શેકયા વિના નથી છોડવાની.

દૈતાચરણી (અર્થાત ધૂતારો કિંવા બીજા ખરાબ કામ કરનારો)
મનુષ્ય પોતાના કુકર્મથી અદ્વૈતના નિયમનો ભંગ કરે છે તે સત્યના સૂર્ય
ની આંખોમા ધૂળ નાખવા ઇચ્છે છે એવાઓને માટે કાંઇ પણ ઠેકાણે
આશરો નથી. અદ્વૈતના નિયમનો ભંગ કરવો એ પાપ છે, અને અનેકમા
એક જોવું, પછી ક્રમે ક્રમે અનેકના વિચારને તદ્દન નષ્ટ કરી દેવો તે મનુષ્ય
જીવનની ઉચ્ચતમ પંક્તિ છે જેવી રીતે અન્ય મનુષ્યોને પત્થર, ગાય,
ભેંસ, વગેરે વસ્તુઓ દેખાય છે, તેટલીજ પ્રતીતિપૂર્વક એક આનંદ
ઘનનો સર્વમા અનુભવ કરવો તેજ અમર થવુ છે

સાયંકાળને સમયે ઉદ્યાનના ખુણા તરફથી પૂર્ણ પ્રેમભરેલા સ્વરમા આ ભજન ગવાતું હોય એવો ધ્વનિ સંભળાયો.

મૈં અપને રામ કો રિઝાઉં.

જંગલ જાઉં, વૃક્ષ ન છેડુ, ન કોઇ ડાર સતાઉં;
પાત પાત મેં હૈ અવિનાશી, વાહી મેં દર્શ કરાઉં. મૈં૦
ઔષધ ખાઉં, ન બૂટી લાઉં, ન કોઇ વૈદ બુલાઉં,
પૂર્ણ વૈદ મિલે અવિનાશી, તાહી કો નબ્જ દિખાઉં. મૈં૦

મૈં અપને રામ કો રિઝાઉં—ઇત્યાદિ. એનો ગાનાર કોણ છે? ભક્ત શિરોમણી કબીર!

એક સમયે એક નવ યુવક (રામદાસ)ને હૃદયમાં ઉતરી જાય એવું ગાયન સાભળી વૈરાગ્ય ચડી આવ્યો. તેણે સજળ નેત્રે કબીરજીના ચરણો ઉપર માથું મૂકી દીધું, અને બેઉ કર જોડી પ્રાર્થના કરી કે. "આપ સર્વ શકિત ધરાવો છો, મને પણ ભગવાનના દર્શન કરાવો." કબીરજી રામદાસના સાચા ભકિતભાવને જોઇ ના ન પાડી શકયા. થોડીક વાર વિચાર કરીને પછી પરમ દિવસે દર્શન કરાવીશ એવું વચન આપ્યું, અને તે માટેની સામગ્રી તૈયાર કરવા માટે રામદાસને સમજણ પાડી.

બીજે દિવસે રામદાસે આનદમાને આનદમા પોતાની માલ મિલ્કત વેચી તેના ચોખા, ખાંડ, ઘી, લોટ દૂધ ઇત્યાદિ ખરીદ કર્યા. નિર્મિત દિવસે અત્યત ઉત્તમ ભોજન તૈયાર કરવામા આવ્યા, અને સાધુલોકોને નોતરવામા આવ્યા એક બાજુ ભાત ભાતના સ્વાદિષ્ટ ભોજન તૈયાર પડેલા છે, બીજી તરફ મહાત્મા પુરુષો આવીને પોતપોતાના ભજન-પાઠમા લાગેલા છે રામદાસ અત્યત પ્રેમ અને ભકિતની સાથે એકાંતમાં પૂજા કરે છે તેને એવી આશા છે કે હમણા ભગવાનના દર્શન થશે, હમણા દર્શન થશે ... ...

રામદાસને દર્શન થશે તે પછી સર્વ મહાત્મા પગતમા જમવા બેસશે સર્વ લોકો આખો ફાડીને તે શુભ ઘડીની રાહ જોઇ રહ્યા છે.

યો, બપોર ઢળી ગયા, પરતુ રામદાસને હજુ દર્શન નથી થયાં. સાયંકાળ થવા આવ્યો પણ હજુ દર્શનનો લાભ નથી મળતો.

કેટલાક નવજવાન સાધુના હૃદય પરમેશ્વરને કઇનું કંઇ કહેવા લાગ્યા

"હાય ! અમારા દૈવ અને મિષ્ટાન્નાદિ ભોજનની વચ્ચે શું અંતરાયરૂપ મ દઈ પડ્યાં છો ? " કેટલાક તો નિરાશ થઈ ગયા કેટલાક ફકીરને ગાળો ભાંડવા લાગ્યા; કેટલાક રામદાસને મૂર્ખો ગાનવા લાગ્યા. કેટલાક પ્રેમીઓ એવા આનંદિત વિચારથી નૃત્ય કરી રહ્યા હતા કે કદાચ રામદાસની કૃપાથી અમને પણ દર્શનનો લાભ મળશે. ' ક્ષમા આશા અને પ્રતીક્ષાને લીધે દરમ્યાનની દશા " શું જોઈએ રાજાદાર બર અલ્લાહો અકબર નસ્ત " (મુગ્ધા સમયની અજ્ઞાનતા " અલ્લાહો અકબર શબ્દ સાંભળવા જેમ રોજા રાખનારના કર્ણ ચાતુર હોય છે) તેવી થઈ રહી હતી

આ લોકોને તો પોતપોતાના વિચારમાં લીનજ રહેતા હો પેઠી તરફ ભોજન ખાણું ઇત્યાદિની ખબર પે પવિત્ર રાઈ (ચાલ) મા આ શું ધમસાણ મચ્યું છે ? અદીય ા બેસ કયથી આવી ગઈ ? બીજા વાસણ ફિ પ ચ ૮ ચીની ૧ાા આમ લેસ ના મારણુ છે, મ વપુના ન્ન ર મ ન ન દ વ ર ન ન ધ નાળ્યા છે બેન થી ા નિ ા ભાગી ન ર્ય નને ઠક કે હ્યું ખાં ા ર રહ્યું ૮
રહે ા

જ્યાં કબીર બેઠેલા હતા ત્યાં જઈ ચડી. પાછળ પાછળ રામદાસ અને સાધુલોકો પણ એ તરફજ આવતા હતા. આવીને જુએ છે તો ભક્ત કબીર દયાના માર્યા ભેંસને ગળે વળગી ચોધાર આંસુ વર્ષાવી રહ્યા છે અને કહે છે "ઓ ભગવાન્ ! હાય ! આપને આજે એવા પ્રહાર પડયા છે કે જેવા રાવણ સાથે લડતી વખતે પણ ન હોતા પડયા. હાય ! આજે આપને એટલું બધું ખમવું પડયું કે જેવું કંસની સાથે લડતાં પણ નહોતું સહન કરવું પડયું. હાય ! આપને આજે ....

કબીર ભકતના રુદન આક્રંદે બધા શ્રોતા જનોની દશા એકદમ ફેરવી નાખી. જેવી રીતે કોઇ વસ્તુ આગને અડકતાંજ આગ બની જાય છે, તેવીજ રીતે તે પ્રસંગે કબીરની અસરથી રામદાસ વગેરેનાં હૃદયો એવાં નિર્મળ બની ગયાં કે સાચા પ્રભુપ્રેમ–અદ્વૈત આનંદ સિવાય શેષ કંઇજ ન રહ્યું. તેમનો ભિન્નભાવ એકાએક લુપ્ત થઇ ગયો. દ્વૈતનો પડદો ફાટી ગયો. દરેક જગ્યાએ, પ્રત્યેક વસ્તુમા એકજ આત્મા જણાવા લાગ્યો.

મન ઐસો નિર્મળ ભયો, જૈસો ગંગાનીર;
પીછે પીછે હર ફિરે કહત "કબીર, કબીર."

દુ:ખ અને દર્દ, વિષયવાસનાઓ, શારીરિક આશાઓ નષ્ટ થઇ ગઇ. એકજ શરીર પોતાનુ હોવાને બદલે સર્વ શરીરો પોતેજ છે એમ લાગવા માડયુ; અને એ પોતે-પોતાનું સાચુ સ્વરૂપ, સૃષ્ટિને વિશ્રાંતિ દેનાર રામ પોતેજ હતો. પરમાત્મદર્શન એ એક એવું વિચિત્ર દર્શન છે કે તે સમયે દર્શન આપનાર અને દર્શન કરનાર બે નથી રહેતા. પોતેજ લીલા અને પોતેજ લીલા કરનાર, કેવુ આશ્ચર્ય ! હર (પરમેશ્વર) નું બાહ્યદર્શન એનુંજ નામ છે કે હર (પશુ, પક્ષી, મનુષ્ય, સૃષ્ટિ, ઇ૦ બધી વસ્તુઓ) હુંજ છુ

ઓ સસારીવિદ્યાઓના વિદ્વાન્ ! શુ તુ સસારવાટિકાની દ્રાક્ષની વેલોના પાદડા ગણવામા, રસ તોળવામા, અને ચાકૂવડે તેના અવયવો કાપવામાજ વનસ્પતિ શાસ્ત્રજ્ઞાની પેઠે આયુષ્ય ગુમાવશે ? એ કડાકૂટ થોડો વખત બાજુ મૂકી એકવાર આ ભાત ભાતની દ્રાક્ષોમા તારે માટે ભરવામાં આવેલો દ્રાક્ષરસનો સ્વાદ તો ચાખી જો એટલે તને સ્વાદ લાગી જશે.

નિગાહે યાર જિસ દિનસે, નિગાહુ મે સમાઇ હય,
મેરી આખુ મે કાટાસા, ખટકતા કુલ ઝમાના હય.

આ તેજસ્વી દ્રાક્ષ-પુત્રી (પ્રેમમદિરા) એકવાર મોંએ લાગી, એટલે નારી નખરાંબાજ પ્રિયતમાના ઘુંઘટને હટાવી દેવા જેટલી હિમ્મત તારામાં જરૂર આવશે. આજ પવિત્ર શરાબે પરમહંસ રામકૃષ્ણને ભંગીઓની ઝુંપડીમાં જગદંબા કાળીનાં દર્શન કરાવ્યાં હતાં, અને પોતાના શિરના લાંબા વાળવડે ઝુંપડીનું સંડાસ તેઓ સાફ કરવા લાગ્યા હતા. આજ અદ્વૈત મદિરાની લહેરમાં મહા પ્રભુ ચૈતન્ય ગૌરાંગે પોતાના શરીરને જગદંબારૂપે જોયું, અને હેતને લીધે જે કોઇ સામે આવ્યું તેને તેમણે ઝટ ખોળામાં બેસાડયું. અહો માતૃપ્રેમ! ગાયની પેઠે તેઓ પોતાના બાળકોને ચાટવા લાગ્યા.

ઓ હાડ ચામમાંજ રહી ગએલા વિજ્ઞાન! દૂર થઇ જા, મારી આંખો આગળથી! ઓ દર્શનશાસ્ત્રોના પડદા! નષ્ટ થઈ જા મારી સામેથી! જોઉં તો ખરો કે આ ન્યાય અને વ્યાકરણનો આચાર્ય (ભગવાન ગૌરાંગ) ક્યાં દોડતો જાય છે! જુઓ જુઓ, એ તો કૃષ્ણને ગળે બાઝી પડ્યો અને પ્રેમને લીધે ચોધાર રુદન કરી રહ્યો છે.

કૃષ્ણને! આ કૃષ્ણ ક્યા છે? આ તો એક નામચીન બદમાશ પીઠા-માંથી દારૂ પીને જઈ રહ્યો છે!

ઓ પોતાની અંદર બદમાશને રાખનારી પૃથક્ જોનારી દ્વૈતદૃષ્ટિ! તારા અંધાપાને દૂર કર ઉપનિષદ્‌ની ઇસ્પિતાલમાં આંખો સુધરાવ. એ પછીજ તું આ વિષયમાં મત આપવાની અધિકારી થઈશ. અત્યારે તારા બદમાશની સ્થિતિ જો! તે પોતાની પ્રત્યેક હીલચાલથી, દરેક શબ્દ અને કાર્યથી, કહે છે કે 'હું કૃષ્ણ છું' તેનું બદમાશપણું ત્યાંસુધીજ હતું કે જ્યાંસુધી ભગવાન ચૈતન્યની તત્ત્વદર્શી દૃષ્ટિ તેની ઉપર નહોતી પડી. આ સાચા મસીહે એક દૃષ્ટિપાતથી તેના પાપરૂપી રક્તપિત્તને ચિરકાળને માટે દૂર કરી દીધું તેને અનાથ પાપાત્માથી ત્રિલોકીનાથ કૃષ્ણ બનાવી દીધો.

કુબ્જાને નિવાજે તૂ શ્યામ બાજ નિવાજી,
કુબ્જાને નિવાજે તૂ શ્યામ બાજ નિવાજી

અર્થાત્ વારી જાઉં દૃષ્ટિ પરે નયન ખોલ તુ
વારી જાઉં દૃષ્ટિ પરે નયન ખોલ તુ

प्रवाहैरश्रूणां नवजलदकोटी इव दृशौ ।
दधानं प्रेमर्द्धा परमपदकोटी प्रहसनम् ॥
वमन् माधुर्यैरमृतनिधिकोटीरिव तनु ।
च्छटाभिस्तं वन्दे हरिमहह सन्न्यासकपटम् ॥

તાત્પર્ય —જેની આંખો નવીન મેઘસમ મુસળધાર વૃષ્ટિ વરસાવી રહી છે, જેના પ્રેમનો પ્રકાશ મનુષ્યોના હૃદયમાં સ્વર્ગ અને દેવલોકમાટે પણ ઘૃણા ઉત્પન્ન કરે છે, સૌન્દર્ય અને મધુર હાવભાવને લીધે જેના શરીરમાંથી અમૃતનો સમુદ્ર નીકળી રહ્યા છે ત કાંઈ અન્ય નથી અહાહા ! ! ભગવાન ગૌરાંગ સન્યાસના વેશમાં પરમેશ્વર પોતેજ છે જય ! જય ! ! જય ! ! !

જુઓ આ અર ચમા આવી ભ ગેની તૂટેલી ઝ૫ડી કોની બનાવી છે ? આવો ✓ જોઈએ તો મ ।

અર ૮વા ૧ આ તો) અતિ નીચ જાતિની ૬ અદર જોઈ તો નહાતુ ૫ડર નમ ૫ ેી ની ૭ ૫ડ ૧ ઠ વારૂ રામન કહેવાથી મન મન મ

વચનાર ! લીલડીની આ ટકીપૂરી ઝુપડી જોઇ મન કદાચિત ખિન્ન થયું હશે. આવો હવે દિલ્હીની સેર કરાવીએ પાલાવો અને રાજા મહારાજા એને બાપદો બતાવીએ યજ્ઞની ધામધૂમમા કઈ સાધ ન છોડી દેતા અહા ! આશુ ! દેની કેમક અશુલિએ એ આ આપણા પગ પકડી લીધા છે? આ ચરણ ધોવે પીવા માડ્યું ?

વાચન નાઓ ! કઈ સમજ્યા ? એક બાજુ પૃથ્વીતલ ઉપરના વજ્રબાહુ ચક્રરાટો જેની ચરણ-જ પ્રાપ્ત કરવામાટે અતિ આતુર હતા; બીજી બાજુ કપેરી દેહધારી ચન્દ્રવદનીઓ જેના મધુર ઓષ્ઠના ચુબનમાટે તલસી રહી હતી, જેની બસરીનુ બાલસગીત એક તરફ પ્રેમી સ્વભાવવાળા ઓના હૃદયમા એટલેજ તનમનાટ ઉત્પન્ન કરે છે, અને જેની ગીતા બીજી તરફ જ્ઞાનીઓને રિઝાવે છે, તેજ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રે હૃદયના ઉમગ થી દરેક નાન મોટાના પગ ધોવાનું કર્તવ્ય સ્વીકાર્યું છે તેણેજ પગ પકડયા હતા. કૃષ્ણના પ્રેમની જ્યારે આવી દશા છે તો ઓ હિન્દવાસીઓ ! તમારૂ કર્તવ્ય શુ છે એ તમે પોતેજ કહો

પિદરમ રોઝએ-રિઝવા બદૂ ગદુમ બફરોખ્ત,
નાખલફ બાશમ અગર મન બ જવી ન ફરોશમ

અર્થાત્ મારા પિતાએ સ્વર્ગવાટિકાને ઘઉના દાણામાટે વેચી નાખી, હવે હું જો તેને જવના એક દાણામાટે ન વેચુ તો પછી તેવા બાપનો દીકરો કેમ કહેવાઉ ?

પ્રશ્ન –કેમ મહારાજ ! જ્યાલગી વદાતનો રગ નહોતો ચડ્યો ત્યા સુધી તો સાદા વસ્ત્ર પરિધાન કરતા હતા, હવે ત્યાગ વૈરાગ્યની વિદ્યા શીખ્યા એટલે નખથી શિખાસુધી રેશમી વસ્ત્રોથી શરીરને શોભાયમાન કરવા લાગ્યા ! વળી જુઓ તો ખરા ! દરજી કવી ચળકતી ઝળકતી બે રજાઈઓ લાવ્યો છે ! એક ચમકદાર લીલા રેશમની છ, અને બીજી અત્યત સુદર લાલ રેશમની !

ઉત્તર –સ્ત્રી સતી થાય છ ત્યારે સપૂર્ણ શૃગાર સજે છે આખોમા સુરમો, અધર ઉપર પાનની લાલી, ગળામા હાર, ટુકામા દરેક પ્રકારના શૃગારથી સજાયેલી અને શોભાયમાન થયેલી હોય છે; પણ આ તૈયારીનો શો અર્થ છે ? એટલુજ કે જોત જોતામા એ હવે આગમા કૂદી પડશે

મહાશય ! આ મહારાજની સજાવટ અને બનાવટ તો સતીનો શૃંગાર છે. જોત જોતામાં..................એક જણ સિદ્ધ કરી આપે છે કે "રજાઈઓની કીંમત જે સાઠ રૂપીઆ આપવામાં આવ્યા તે તો ગજબજ કર્યો કહેવાય. મૂળ કીંમત ભાગ્યેજ ત્રીશ જેટલી હશે. કાપડીયો અને દરજી છેતરી ગયા."

મહારાજ:—(સજળ નેત્રે) "હાય ! માત્ર ક્ષુદ્ર રૂપિયાની ખાતર, ત્રીશ સાઠ કે સો રૂપિયા માટે, હું તત્ત્વદર્શી નયનોને જાણી જોઇને ફોડી નાખું ? પ્રેમના નિયમને તોડી નાખું ? કેવો રૂપિયો અને કયાંનો દરજી ? ૐ ૐ ૐ ...."

કેવા લાગણીથી ભરેલા અને હૃદયને પીગળાવી નાખે એવા શબ્દો હતા ! ઉપદેશક થરથરી ગયો, પાણી પાણી થઇ ગયો. આ પ્રકાશોના પણ પ્રકાશ જેવા આત્મભાવે-પ્રેમભાવ દરજી અને કાપડીઆના હૃદયમાં પ્રવેશ કરી તેમને આપો આપ જાગૃત કર્યા. બન્નેએ આવી પોતાની મેળેજ અપરાધોનો સ્વીકાર કર્યો, અને પશ્ચાત્તાપ કર્યો.

શું જે વસ્તુ સિદ્ધાતમા સારી પૂરવાર થાય તે વ્યવહારમા કદાપિ નુકશાન કરી શકે છે ? કદાપિ નહિ, સિદ્ધાન્તમા સરસ અને વ્યવહારમા અયોગ્ય-ચાવવાના જૂદા અને દેખાડવ ના જૂદા, ન્યાયશાસ્ત્ર આ વાતનુ ખ ડન કરે છે

જે વિજ્ઞાન એકજ લપડાકવતી દ્વૈતવાદનુ મો ફેરવી નાખે છે, દાંત પાડી નાખે છે, ભય કર પવ તની પેઠે દ્વૈતના સિદ્ધાત ઉપર તૂટી પડીને તેના ચીનીના વાસણોની પડે ચરે ચરા કરી નાખ છે, તેજ વિજ્ઞાન, અદ્વૈત સિદ્ધાતના દ્વાર આગળ ઝાડુ વાળવાનુ કામ કરે છે વળી વેદોનુ પ્રત્યેક પૃષ્ઠ આ અદ્વૈતની વિભૂતિનુ પ્રકટ સ્થાન છે આ અદ્વૈત સિદ્ધાત પરમાર્થના ઉચ્ચ શિખરઉપર તદ્દન સત્ય છે, ના, ના એ તો સત્ય પોતેજ છે. એજ અદ્વૈત સિદ્ધાત વ્યવહ ર શામા પ્રેમને રૂપ બનીને પ્રતિબિંબિત થાય છે વ્યાવહારિક જીવનમા એ સત્ય પ્રેમને નામે પ્રકટ થાય છે, દારો-બારના બજારમા તે સમાન પ્રેમનો નપ લઇને આવે છે માટે આ અદ્વૈત સિદ્ધાત જે પરમાર્થમા પ્રકાશસ્વરૂપ છે, તે વ્યવહારમા પ્રેમસ્વરૂપ બનીને આપણને કેવી રીતે નુકશાન કરી શકે ?

વરૂ, સર્પ, વીછી, વગેરે જમને ઉપદ્રવકારક પ્રાણીઓ ગણવામાં

[illegible]વે છે, તેઓ પણ જો આપણા હૃદયમાં અત્યંત પ્રેમ હશે તો આપણને [illegible]હિ કરે?—હા, નહિ કરે.

अहिंसाप्रतिष्ठायां तत्सन्निधौ वैरत्यागः । (યોગદર્શન)

અર્થાત્ અહિંસા દૃઢરીતે જામી જાય—સ્થાપિત થઇ જાય—તો તેની સમક્ષમાં વેર કરડી પણ નહિ શકે.

પરોપકાર મૂર્તિ દુર્ગા માતા નરસિંહની પીઠ ઉપર કેમ કાઠોટા નહિ કસે? સત્ત્વગુણની મૂર્તિ વિષ્ણુને માટે મહા વિષધર શેષનાગ નરમ શય્યાનું કામ કરે છે, અને પોતાની ઝેરી ફેણોને તે પ્રસન્નાત્માની છત્રી-રૂપ બનાવે છે. તિખ્ખા અને ઉન્મત્ત સર્પો વગદાતા શિવજીનાં આભૂષણ બનેલાં છે, અને પ્રેમપૂર્વક વ્યાલભૂષણની ચોતરફ વીંટળાઇને શાંતિના પ્રભાવને સિદ્ધ કરે છે.

અંગ્રેજી જાણનાર, જેને ગંગાની શિલા ઉપર બેસાડ્યો હતો—(પરી-આળ જોઇને) થેંક્યુ ! થેંક્યુ ! ! (આપનો ઉપકાર થયો ! ઉપકાર થયો !) આપે અત્યંત કૃપા કરી ! કેવા કેવા લીલા વન દેખાડ્યા, પરંતુ મને તો આ ઠંડી હવામાં બેઠા બેઠા સળેખમ થઇ આવ્યું છે. ક્ષમા કરજો. રજા લઇશ

રામ:—ભલે, પધારો

અંગ્રેજી જાણનાર ઉઠી ઉ[illegible] થાય છે

રામ ગંગામાં તેના પડછાયા સામે આંગળી બતાવીને કહે છે—જ[illegible] ઉભા ઉભા આ ગંગાને તો જુઓ આ આપનો નજીકનો સગો, રૂપ અને આકૃતિમાં તે [illegible] આપના જેવો છે, પરંતુ તે છે કોણ? તેનું [illegible] મેં તો તમારી ઘડિયાળ કોટની જમણી [illegible] એ કે [illegible] પેઠે તે ડાબી બાજુએ [illegible] અને [illegible] ! તમારા અને તેના પગ તો જોડાએલા છે, પ[illegible] તમારૂં કદ ઉપર વધે છે, અને તેનું કદ નીચે લબાય છે [illegible] પડછાયો [illegible] નિકટ કેવી રીતે આવી ગયો?

આમ કહી રામ ઉભા થયા અને વાતો કરતા કરતા બન્ને ગંગાને કિનારે ફરવા માંડ્યા

રામ—તમે સ્વાધીન છો, આ પડછાયો અસ્વાધીન. તમે બુદ્ધિમાન છો અને તે બુદ્ધિહીન છે

અકસે ગુલમેં રંગ હય ગુલકા વલેકિન બૂ નહિ.

અર્થાત્ પુષ્પના ચિત્તમાં પુષ્પનો રંગ માત્રજ છે. સુગંધી નહિ

ગંગામાં જે મહાશયને (પડછાયાને) જોયો, તે પણ મૂળ પુરુષ જેવોજ દેખાવા છતાં દરેક વાતમાં ઉલટોજ છે. તેનો જમણો હાથ ડાબો છે અને ડાબો હાથ જમણો છે, તેના પગ ઉપર છે અને શિર નીચે છે. તેમજ જળતરંગોને લીધે તેનું શરીર પણ અસ્થિર અને કંપિત છે. પણ જ્યારે તેના એ છાયાશરીરના પગોથી ઉપર નજર ચઢાવીને જોયું તો તો મૂળ બાબુ સાહેબના પગ જેવા હતા તેવાજ જણાયા. પછી તો જમણો હાથ જમણોજ હતો અને ડાબો તે ડાબોજ. શિર પણ ઉપરજ હતું અને શરીર પણ અસ્થિર કે કંપિત નહોતું. બસ સાજો તાજો અને સાચો મનુષ્યજ સામે દેખાઇ રહ્યો.

હવે જુઓ, જડ જગત્, વનસ્પતિ જગત્ અને પ્રાણી જગત, એ ત્રણે પ્રકૃતિ (પ્રકૃતિ) રૂપી નદીના દરજ્જા અને મંજલો છે. સૃષ્ટિનિયમને અનુસરી તેમાં પુરુષચૈતનનું પ્રતિબિંબ ઉંધુ-શિર નીચે અને પગ ઉપર-એવી રીતે પડવું જોઇએ. ઉપર ચઢવાને માટે તેણે શિરને નીચે અને પગ ઉપર રાખવાજ પડશે. એ ક્ષુબ્ધ અને ચચળ છાયા, એ સંકલ્પવિકલ્પ સ્મકરૂપ અને એ વિષમતાયુક્ત શૈલી સાથે લડી ઝગડીનેજ તે ઉચ્ચતા પ્રાપ્ત કરી શકે છે નામ હોવાથીજ પ્રેમયુક્ત આચાર, વિચાર, અને વાર્તા કે જે ચેતનની મૂળ દશા પ્રાપ્ત કરવા માટે જરૂરના છે, તેનાથી ઉલ રીતિનો-લડાઈ ઝગડાનો વિકાસ, વનસ્પતિવર્ગ અને પશુવર્ગને મા ઉન્નતિના દ્વારરૂપે સિદ્ધ થાય છે

અજ્ઞાની જીવના શરીરમા મૂળ પુરુષ (ચૈતન્ય) ના પગ અને ઉલટા છાયાના પગ, બંને આવી મળેલા હોય છે હવે એને એના મૂળ સ્વરૂપની પુન પ્રાપ્તિ કરવાનું અથાત્ પોતાની ઉન્નતિ અને વિકાસ સાધવાનું સાધન પશુશરીરમા તથા વનસ્પતિશરીરમા જેવા પ્રકારનુ જરૂરી હતું તેવા પ્રકારનું કામ નહિ લાગે હવે મનુષ્ય બન્યા પછી લડાઇ ઝગડા તેને ઉંચે નહિ ચડાવે હવે વૈર, વાદ વગેરેના જેવા વર્તનને માટે શોભાભર્યું અને ઉન્નતિદાયક નહિ બને, હવે મનુષ્યદેહમા આવ્યા પછી તો આ પુરુષને શાન્તિ, પ્રેમ અને સુલેહવાળા વર્તનથીજ તેણે પોતાનું મૂળ સ્વરૂપ

પ્રાપ્ત કરી લેવું એ છે હવે તે પોતાના સાચા સ્વરૂપને મેળવી લેવું એજ એનો ધર્મ છે ચઢતા પ્રતિબિંબથી જૂદા થઈ જવાનીજ હવે તેને જરૂર છે હવે તો તેને માયાની લહરે થી ... મુક્ત થવાની આવશ્યકતા છે ... સુખ થવું એ હવે તેના અનિવાર્ય ધર્મ છે અજ્ઞાનની ગુફામાંથી ... એજ હવે તેને ...

વળી જુઓ ... ... અવિદ્યા
(પ્રકૃતિ)મ ... ... અવિદ્યા
વિક્ષેપશક્તિ ... ...
ધીજ્ઞ પો ... ... ને

સ્વપ્ન-પશુવર્ગના વેશમાં પ્રકૃતિ ઉપર સ્વપ્નાવસ્થા છવાયેલી હોય છે બધો કારભાર સ્વપ્ન જેવોજ હરેક વસ્તુ અસ્થિર અને ઝાખી ઝાંખી, આખી સંકલ્પના અસ્ત વ્યસ્ત, સમસ્ત વસ્તુઓનો પરસ્પર સંબંધ ઢીલો ઢાલો, સંયોગ બધા પોચા આ સ્થિતિની સર્વ વસ્તુઓ સવગીજ અસ્થિર અદ્દ, અને અવ્યવસ્થિત હોય છે દેશ, કાળ, વસ્તુ અવ્યક્તના પડદામાંથી બહાર નીકળ્યા છે ખરા પરંતુ હજુ નાના બાળક જેવા, કુમળા છોડ જેવા છે, હરેક બાજુએ નમી શકે છે મા [illegible] તાડને આધીન છે વિચિત્ર પ્રકારના પરિવર્તનશીલ [illegible]

અનારકલીના રસ્તામાં ઘોડા ઉપર સ્વાર થઇ ચાલ્યા જાય છે આ જમ્મુ [illegible] પ [illegible] ઉતરી મુલાકાતના ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો ઘોડી પણ સાથે [illegible] અરે [illegible] મનમાં [illegible] મગુસ બની ગઇ!

[illegible]

[illegible] જાગીને જોયું તો બહુજ [illegible] સારી રીતે ઉડ્યા છીએ [illegible] અપગ્રામ આવી ગઇ હોય [illegible]

[illegible] નરેનો ભાય છે બુદ્ધિ [illegible] પ્રશ્ન પણ ઘણી [illegible] એ તો રીતમાં [illegible] થઇ જાય [illegible] છે વિચારો શું [illegible] સ્વપ્ન અજબ જેવા [illegible]

[illegible] અવસ્થાનો સ્વપ્નાવસ્થા [illegible] દોરીથી બાંધેલું [illegible] છવટે પોતાના બેસવા [illegible] જાગૃત અવસ્થામાં [illegible] ફરવા હરવાની મજા માણે છે, પરંતુ [illegible] સ્વપ્નમાં એવી આરામ લે છે

यदा वै पुरुषः स्वपिति प्राणं तर्हि वागप्येति प्राणं चक्षुः प्राणं मनः प्राणं श्रोत्रं । स यदा प्रबुध्यते प्राणादेवाधि पुनर्जायन्ते ॥ (શતપથ બ્રાહ્મણ)

અર્થ:-જ્યારે મનુષ્ય સૂએ છે ત્યારે વાણી પ્રાણમાં લુપ્ત થઇ જાય છે, દૃષ્ટિ પ્રાણમાં, મન પ્રાણમાં, શ્રોત્ર પ્રાણમાં; અને જ્યારે તે જાગે છે ત્યારે પ્રાણમાંથીજ બધું ઉત્પન્ન થઇ આવે છે.

નિગાહ હરજા રવદ આખિર બ ખિઝ્માં બાઝ મી ગર્દદ,
કે આઝાદી ગિરિફ્તારીસ્ત મુર્ગે રિશ્તા બર પારા.

અર્થાત્ દૃષ્ટિ ગમે ત્યાં ભટકે, પરંતુ અંતે તો પલકો ભણીજ પાછી ફરશે; કેમકે પગ ઉપર દોરી બાંધેલા પક્ષીને માટે સ્વતંત્રતા એજ કેદખાનું છે.

જેવી રીતે સવારમાંથી બપોર પ્રકટ થાય છે, અને જેમ નાના છોડવામાંથી એક વિશાળ વૃક્ષ ઉત્પન્ન થાય છે; તેજ પ્રમાણે સ્વપ્નમાંથી જાગ્રત અવસ્થા પ્રકટ થાય છે. બાલ્યાવસ્થા પણ એક જાતની સ્વપ્નાવસ્થાજ છે. એમાંથી યુવાવસ્થારૂપી જાગ્રત અવસ્થા ક્રમે ક્રમે પ્રકટ થાય છે જાગ્રત અવસ્થાના પાયારૂપ જે ત્રણ સ્થંભ દેશ, કાળ અને વસ્તુ તેને સ્વપ્નાવસ્થાના દેશ, કાળ અને વસ્તુ સાથે સરખાવી જોવાથી સમજાશે કે જાગૃતનાં બળવાન અને કઠણ હાડકા (દેશ કાળ વસ્તુ) સ્વપ્નાવસ્થાના નરમ નરમ ઢીલાં પોચા હાડકા (દેશ કાળ વસ્તુ) સાથે એવોજ સંબંધ ધરાવે છે કે જેવો સંબંધ યુવાવસ્થાને બાલ્યાવસ્થા સાથે હોય છે!

હવે આ બાબતને લંબાવવી ઉચિત નથી માત્ર એટલુંજ કહેવું પૂરતું છે કે આ જાગ્રત જગતના મહાન્ નામો, મનહર મૂર્તિઓ, અને આકુળ-વ્યાકુળ કરી દેનારી ચિત્રવિચિત્ર વસ્તુઓ એ સર્વ એક ઘનસુષુપ્તિનોજ વિસ્તાર છે, અજ્ઞાનના અંધકારનોજ અંકુર છે, અવિદ્યારૂપી ઘનઘોર અંધકારમય રાત્રિનાજ કલ્પિત ભૂતપ્રેત સમાન છે આ સર્વ ભ્રમ અને ભ્રાન્તિનોજ વિસ્તાર છે ભયાનક દ્વૈત કેવળ સ્વપ્નમાત્ર છે ઇચ્છાઓ અને ઈચ્છિત વસ્તુઓ સર્વ કેવળ ભ્રમમાત્ર છે, દીર્ઘકાળપર્યંત લંબાયલું સ્વપ્નમાત્ર છે. ઓ મનુષ્ય! તારૂં સ્વરૂપ આ અવિદ્યા (અજ્ઞાન) અને તેના ઈવોલ્યુશન (વિકાસ) થી પર છે જ્યારે આ અવિદ્યા ઘનસુષુપ્તિના પર્વત (કારણશરીર) ઉપરના તળાવના રૂપમાં શેવાળ (આવરણ) થી આચ્છાદિત હોય છે, ત્યારે પણ તારો પ્રકાશ એટલોજ પ્રકાશમાન

[illegible] અને [illegible] પહાડો [illegible] ભગવાન [illegible] કરવી નદીના [illegible] આનંદી [illegible] જ્યારે [illegible] હોય છે

[illegible] ! હું પોતાની આત્માને [illegible] અનિત્ય [illegible] ન માન. [illegible] કરીએ [illegible] ઉપર [illegible] છાયા પડે છે, પરન્તુ [illegible] હીરે [illegible] આત્માને [illegible] હોય નહિ ? હાય [illegible] !

[illegible] ગયો,
[illegible] ગયે

અર્થાત્ " [illegible] ગયા, [illegible] થઈ ગયા " [illegible] તો [illegible] કે [illegible] નથી ? હાય ! હું [illegible] નથી [illegible] ઉપર [illegible] અવશ્ય [illegible] અવિદ્યાના [illegible] તમારા [illegible] નથી [illegible] ' હું સૂતો છું ' [illegible] વિચારીને [illegible] હું નથી [illegible] કરનારૂં [illegible] નિજસ્વરૂપ [illegible] મારૂં નિજસ્વરૂપ " [illegible] નથી [illegible] નથી [illegible] કરી [illegible] તો [illegible] અવશ્ય સદા [illegible] છો, [illegible] નથી થઈ શકતા [illegible] છે.

[illegible] ન તું [illegible] ન તું [illegible]

[illegible] પોત [illegible] નથી ? તું [illegible] પણ છે [illegible] પણ [illegible] પોતાના એક [illegible] મારા અંતરમાં અનુભવ કર્યો છે કે [illegible] પ્રસન્ન [illegible] પોતાના સ્વામીને (પરમેશ્વરને) પોતાનાં [illegible] અર્પણ કરે છે. તે

બહારનાં છોડીયાં (નામરૂપ) અને અંદરના તત્ત્વ (આત્મા) વચ્ચે ભેદ નથી રાખતી; પરંતુ ઓ મનુષ્ય ! તું પોતાના શરીરરૂપ ચોળામાં દષ્ટિ નાખીને જો, કે તું પોતે અંદરનું બીજ (આત્મા) છે કે બહારનું છોતરું છે ?"

એક મહાન સમ્રાટ્‌ને ગાળ દેવી કે લાંછન લગાડવું એને મહાન અપરાધ ગણવામાં આવે છે, ત્યારે શું સમ્રાટોના સમ્રાટ્, સુલ્તાનોના સુલ્તાન જેવા પોતાના પવિત્ર સ્વરૂપ ઈશ્વરને કલંક લગાડવું તે પાપ નહિ કહેવાય !

હક દાનમો હક ગોયમો દર રાહે અનલહક,
મન્સૂર સિફ્ત સર બ સરે દાર ફેરોશમ.

અર્થઃ—સત્યને સમજ્યા પછી હું સત્યજ બોલું છું અને અનલહક (અહં બ્રહ્માસ્મિ) ના માર્ગમાં મનસૂર (આત્મજ્ઞાની) ની પેઠે ફાંસીના ઉપર મારૂં માથું અર્પણ કરૂં છું.

ઓ મનુષ્યો ! પશ્ચાત્તાપ કરો, બો ફેરવો ગુલામ બનવાથી ! ન તો પોતાની જાતને નશ્વર અને પરિમિત જાણો, ન શરીરના કારાગૃહમાં શિક્ષા ભોગવો

સૃષ્ટિની સીમામાં જડ અને વનસ્પતિનો વર્ગ વટાવી પ્રકૃતિ પ્રાણીવર્ગનો વેષ ધારણ કરે છે તે જાણે સ્વભાવસ્થામ ઉતરી આવવા જેવું છે. યૂરોપવાસીઓ ભલે તેને વિકાસનું નામ આપે, તેઓ તેમ કરવામાટે સ્વતન્ત્ર છે. એ સ્થિતિમાં મસ્તિષ્કમાં દશ, કાળ, અને વસ્તુની જાળ ગુંથાવી શરૂ થાય છે. પ્રકૃતિના તત્ત્વમાં સ્વચ્છતા આવતા આવતા તે એટલી તો સ્વચ્છ થાય છે કે જાણે લૅમ્પ ઉપરના ચીનીના ગ્લોબના જેવી અર્ધ પારદર્શકતા જણાઈ આવે છે અને પુષ્પનો પ્રકાશ ધીમે ધીમે કાંઈક પ્રકટ થવા માંડે છે, તથા કેટલીક અંદરનો અંદર અટકી પડે છે

મખ્ફી નહીં રહ ચેહરએ જાનાં નિકાબ મેં
મેહતાબ આ ગયા હય કિસ્સે સહાબ મેં

અર્થાત્ ઘુંઘટ તળે પ્રિયાનું વદન કેમ કરી છુપાય ?
આવી ગયો છે સૂર્ય એ તો વાદળની માંહ્ય

હય ચશ્મ નીમ બાઝ, અજબ ખાબે નાઝ હય,
ફિત્ના તો સો રહા હય, દરે ફિત્ના બાઝ હય.

અર્થાત્ નયનને અધ ઉઘાડા રાખી કેવા નખરાવી સૂઈ રહ્યો છે ! આફત—પ્રલોભન—તો નિદ્રામાં છે, પરંતુ આફતના દ્વાર ઉઘાડા છે.

શ્યામળી સખી (કૃષ્ણ) ઝીણી સાડી પહેરી આવે છે અને ઘુંઘટના આવરણમાંથી નયનબાણ ફેંકી ફેંકી બુદ્ધિ અને ચિંતાને ઉડાવી લઇ જવા પ્રયત્ન કરે છે, આ તે કંઇ વાત છે, ભલા?

બહર રંગે કે ખાહી જામા મી પોશ,
કે મન આં કદ્દે રૉજ્નૂં મી શિનાસમ.

અર્થાત્ ભલે તું ગમે તેવાં-ગમે તે રંગનાં વસ્ત્રો પરિધાન કર, હું તો તારા ઘાટીલા સ્વરૂપનેજ ઓળખું છું.

કયું ઓહલે બહ બહ ઝાકિદા, એહ પરદા કિસ તો રાખીદા.

અર્થાત્-શુ ઓથે રહીને ઝાખે છે, એ પરદો કોનાથી તું રાખે છે?

જાગૃત, ચાલો, સ્વાગતની તૈયારી કરો ! પેલા મનુષ્ય મહાશય પધારે છે. વેલકમ ! વેલકમ " (ભલે પધાર્યા ' ભલે પધાર્યા ') પ્રકૃતિ હવે સારી પેઠે જાગૃત થયેલી છે. દેશ, કાળ અને વસ્તુસ ભાવનાના ઈંડાને ફોડી હવે જ્યાં જુઓ ત્યા પાખ ફેલાવી ઉડી રહ્યા છે પ્રકૃતિના તત્ત્વમાં સ્વચ્છતા એટલી બધી છે કે હવે તેને ચીનીના ગ્લોબની નહિ પણ તદ્દન સ્વચ્છ કાચની ચિમની ની ઉપમા આપી શકીએ છીએ પુરુષનો પ્રકાશ સ્પષ્ટપણે પ્રકાશી રહ્યો છે શું પડદો તદ્દન ફાટી ગયો ' પુરુષ નગ્ન છે? લાગે છે તો એમજ. આવો જરા જેઇએ તો ખરા ઓ જુઓ ! પ્રેમના પતગિયાએ પુરુષરૂપી દીપક ભણી પ્રયાણ કર્યું. તે એમ સમજે છે કે વચમા કઈ અડચણ નથી પ્રાણ અર્પણ કરનાર કેવી ઝડપથી આગળ ધસે છે! પણ હતભાગ્ય ચિમની સાથે ટકરાઇ ટકરાઈને રહી ગયો

ખાક બર જાને હવાદારીયે ફાનૂસ ફિતાદ,
કે અઝ્ શમ્મ જુદા સોઝદો પરવાના જુદા.

અર્થ -ધળ પડો એ ફાનસની પારદર્શક ચિમનીની ખેરખાહીપ કે જેને લીધે પતંગીઆને બત્તીથી અલગ રહેવુ પડે છે.

પુરુષ હજુ પ્રકૃતિની ચાર દિવાલોમા ઘેરાયલો છે, સ્વતંત્ર નથી થયો સ્વતત્ર તો ત્યારે થશે કે જ્યારે અ તનું પતંગિયુ તેની સાથે એક જીવ થા શકે હજુ તો "હું અને મારૂ" ની દિવાલ તેના અનન્ય પ્રેમને અટકાવી રહી છે

ઘનસુષુપ્તિ (જડ અને વનસ્પતિ), સુષુપ્તિ (પ્રાણી) અને જાગૃત (મનુષ્ય ઓને પ્રકૃતિની સ્થૂલતાના ભેદ પ્રમાણે અનુક્રમે તમોગુણ, રજ

ગુણ અને સત્વગુણ થી ઢંકાયેલા માની છે. અને જીવ, શિવની વગેરે જુદા પદાર્થો તત્વથી રૂપમાં માનવામાં આવી છે, પરંતુ એમ ન સમજવું કે એ સ્વભાવસ્થા (પ્રાણી) અને અવસ્થા (મનુષ્ય)માં પુરુષથી દીપકને માટે પ્રકૃતિ પણ જીવ, શિવની વગેરેના જેવું રૂપ ધારણ કરે છે. અને એમ પણ ન સમજી લેવા કે સ્વભાવસ્થા (પ્રાણી) અને અમુક અવસ્થા (મનુષ્ય)માં પ્રકૃતિ નવો રજોગુણ કે નવો સત્વગુણવાળી હોય છે. તે તો દરેક અવસ્થામાં તેજ અવસ્થાનો આવિર્ભાવ કરે છે. જ્યાં વાણી અને શબ્દની હદ નથી ત્યાંથી ત્યાં અલંકારમાં થોડું થોડું કામ થઈ શકે છે. અલંકારી ભાષામાં પ્રકૃતિનું તત્વરૂપ જો તો સ્થૂલ (રજ—તમવાળું) હોય કે વિશ્વનીના જેવું સૂક્ષ્મ (સત્વગુણવાળું) હોય, પરંતુ પ્રકૃતિનો આકાર અને રચના સદૈવ બિલ્લોરના એક ત્રિકોણાકાર કાચ (ત્રિપાર્શ્વ) જેવાં રહે છે, જેની ત્રણ બાજુઓ તો સત્વ, રજસ્, અને તમસ્ છે, અને બન્ને છેડા નામ તથા રૂપ છે જેવી રીતે સૂર્યનો પ્રકાશ ત્રિપાર્શ્વ કાચમાંથી નીકળી ભાતભાતના વર્ણ પ્રકટ કરે છે, તેવીજ રીતે સત્ ચિત્ આનંદરૂપ પુરુષનો પ્રકાશ અવિદ્યાના ત્રિપાર્શ્વમાંથી પસાર થઈને ચિત્રવિચિત્ર અને નવનવા બની જાય છે, અનેકત્વને અસ્તિત્વમાં લાવે છે, અને જગત્ બનીને દષ્ટિએ પડે છે

મગરબી આયે આલમય ખાનદ,
અક્સે રૂખસારે તુસ્ત દર મિરઆત.

અર્થાત્ ઓ કવિ! જેને જગત કહે છે, તે કેવળ તારા મુખનુંજ અરિસામાનું પ્રતિબિંબ છે

તેરે રૂપ અનુપકે પ્યારે હુય સબ મેં ચમકારે.
અય પ્યારે! કહીં ગુલબન કે હો ખડા, કહીં હો બુલબુલે નાલા,
ઝલકતા હુય પદા સબ મેં તેરા રંગે તરેહદારી.
તેરી સૂરત કા જબ દેખા હુઆ હૈરાન આઇના,
ગરજ, દી ગુલશને હસ્તીને તુને ખુબ ગુલકારી.
અર્થાત્—કહીં તો પુષ્પ થઈ હસતો, કહીં બુલબુલ બની રડતો,
પ્રકટ થાયે અહીં સઘળે બધી નવરંગ લીલાઓ.
જ્યાં નિજ મુખ ચંદ્રને જોયું થયું આશ્ચર્ય દર્પણપણું,
અરે સંસાર વાડીમાં, ભલાં તે પુષ્પ તો વાવ્યાં.

જાગ્રત અવસ્થામા આ ત્રિપાર્શ્વ અત્યંત નિર્મળ અને સ્વચ્છ હોય છે, તેથી સાદા રંગો (દેશ, કાળ, વસ્તુ ઇત્યાદિ) અત્યંત ઘાડા અને ચળકતા દેખાય છે સ્વપ્નમાં આ ત્રિપાર્શ્વ ઝાખુ ઝાખુ હોય છે, પહેલાના કરતા સ્થૂળ હોય છે, તેથી પ્રકાશ બહાર તે નીકળે છે પરંતુ રંગો (દેશ, કાળ વસ્તુ) ઝાંખા અને પાતળા પાતળા હોય છે ઘનસુષુપ્તિમા ત્રિપાર્શ્વ તદ્દન કાળુ અને સ્થૂળ હોય છે તેથી કોઇ પણ રંગ બહાર પ્રકટ થઇ શકતો નથી—જગત્ નથી સ્ફુરતું

પ્રકાશ સ્વચ્છ અને નિર્મળ વસ્તુઓ ઉપર પડી માત્ર (૧) આરપાર નીકળી જાય છે જેવા કે લૅમ્પની ચિમની અથવા ત્રિપાર્શ્વમા (આનુ નામ પ્રકાશનુ વક્રીભવન છે), એટલુંજ નહિ પરંતુ (૨) ઘણીવાર કાચની આરપાર નથી જતો, પણ પાછો વાળી નિર્મળ વસ્તુના પહેલાજ પાસામા ભરાઈ રહે છે, જેવો અરિસામા પાલીમના જન્ટલમેન (સદ્ગૃહસ્થ) ના પ્રતિબિંબની પેઠે (આનુ નામ પ્રતિબિંબ છે) પ્રતિબિંબિત મુખ દેખાય છે તો પાણી કે અરિસાની મધ્યમા પરંતુ તે પ્રકાશ વાસ્તવમા પાણી અને અરિસાની બહારજ રહે છે આનુ કારણ દરેક ગણિત જાણનાર બતાવી શકે છે જે પ્રતિબિંબ પાણી કે અરિસાની અંદર દેખાય છે તે ખરૂં પ્રતિબિંબ નથી હોતુ માટે ગણિતશાસ્ત્રીઓની પરિભાષામા તેને અવાસ્તવિક પ્રતિબિંબ કિવા વર્ચ્યુઅલ ઇમેજ કહેવામા આવે છે (૩) વળી પ્રકાશ વસ્તુઓમા શોષાઇ પણ જાય છે જેને લીધે અરિસો પોતે પાણી વગેરેના રૂપે દબાય છે ઘણી વખત આ ત્રણે ક્રિયાઓ એક સાથેજ પ્રકટ થતી જોવામા આવે છે

(અવિદ્યા) નામરૂપ કાચ પોતે જણાય છે—અર્થાત્ તો પુરુષ (પુરુષોત્તમ) નો પ્રકાશ માયામય દેખાય છે

સ્વપ્નમ વસ્તુઓનુ દેખાવુ અને જાગ્રતમા જગતનુ ભાન થવુ એ પુરુષનો પ્રકાશ માયાના ત્રિપાર્શ્વમાંથી પસાર થાય છે તેને લીધે છે શબ્દ સ્પર્શ રૂપ રસ ગંધ ચિત્રવિચિત્ર વર્ણો એ બધુ શુ છે ? માત્ર પુરુષોત્તમના પ્રકાશના કિરણો માયાના લેન્સ કિવા ત્રિપાર્શ્વ કાચમાથી આરપાર નીકળેલ છે આ ત્રિપાર્શ્વો અગણિત છે અર્થાત્ શરીરો અનેક છે, પરંતુ પુરુષોત્તમ (સૂર્ય) એકજ છે દરેક મનુષ્યના અંતઃકરણમાથી તે એકજ પુરુષોત્તમનો પ્રકાશ નીકળીને ભાતભાતની શોભા ઉપજાવે છે

હવે આપણે આગળ પ્રકાશના પ્રતિબિંબિત થવાની (અર્થાત્ આ ઉપર જવાને બદલે પાછા ફરી જવાની) ક્રિયાના ઉદાહરણથી આ પ્રશ્નના પ્રાણ મનુષ્ય કાર્યક્ષેત્રે ફેલાઈ જવાથી ... લેવું, બોલવું, સૂંઘવું, સ્પર્શ કરવો, ખાવું, પીવું, જાગવું, ઊંઘવું, રોવું, હસવું, ઇત્યાદિ ક્રિયાઓ થતી વખતે (જેમને આપણે જાણીએ છીએ) એ પ્રશ્નના જવાબમાં એક "હું" નો વિચાર શરીર અને ઇંદ્રિયોમાં દૃઢ રીતે જડી આપેલો હોય છે. "હું શરીરનો માલિક ઇંદ્રિયોનો પતિ," આ કરું છું, આ બોલું છું, ખાઉં છું, ... ઇત્યાદિ. તે કામ અમુક માણસે કર્યું. તે કાર્ય બીજા કોઈએ કર્યું. આ કામ વળી કોઈ બીજાજ પુરુષને હાથે થયું. "હું" જુદો છું, તેઓ ભિન્ન છે, હું ભિન્ન છું. ઇત્યાદિ આવા પ્રકારનો શરીર અને આત્મા ... જે "હું" (નો વિચાર) છે તે અહંકારરૂપ 'હું' વેદાંતની ભાષામાં "ચિદાભાસ" કહેવાય છે; અર્થાત્ ચૈતન્યનું ... પ્રતિબિંબ ... "જીવ" નામથી ઓળખવામાં આવે છે.

હવે જુઓ કે ભિન્ન ભિન્ન કર્મ અને ચેષ્ટાઓ તો, સુષુપ્તિમાં, સ્વપ્નમાં અથવા જાગૃતમાં ... પુરુષોત્તમ ... ગુણોવાળી પ્રકૃતિ (અવિદ્યા) ના ફેરફાર, પરિવર્તન અને ... પ્રકટ થાય છે, પરંતુ "મેં કર્યું, મેં જોયું, મે, મેં, મે—" આ પ્રકારના "મેં" ને ગણી ગણી કહેવું—આ "મેં—હું" નો વિચાર ... થાય છે. આ "હું" (અહંકાર) ની ... મહાશય! જો તમે (ચિદાભાસ) જ સર્વ કર્મ કરનારા છો તો સુષુપ્તિને તમારી ઉપર કેમ વિજય મેળવવા દો છો? આ સ્થિતિ તો તમારા "હું-પણું" ને એક પ્રકારે ઢાંકી દે છે તે સમયે તો ... 'હું' નો પત્તો નથી લાગતો.

ઓ પરિમિત "હું"! જ્યારે તો જાગો, ન તો નિદ્રા તારા વશમાં છે ન જાગૃતિ છે. લોહીનું વહેવું, વધવું, મળ, સ્નાયુ, હાડકાં ઇત્યાદિનું પ્રતિપાદન પણ આ પરિમિત અહંમમત્વના વિચારના હાથમાં ક્યાં છે? શરીરમાં ... ચાલી રહ્યાં છે તેનું, ઓ અહંતા મમતા! તને કંઈ ભાન પણ છે? ઓ ચિદાભાસ! જો શરીર તારું છે તો તેને મરવા કેમ દે છે, અને રોગગ્રસ્ત થતાં કેમ ગભરાઈ જાય છે?

જાણ્યું કે બિલ્લોર ભગવો નથી ? બિલ્લોરને ભગવી કફનીથી તરત દૂર કરવામાં આવ્યો એટલે તેનો ભગવો રંગ જતો રહ્યો, અને તેથી ઝટ જણાઈ આવ્યું કે બિલ્લોરનો રંગ માત્ર ઉપાધિને લીધેજ ભગવો દેખાતો હતો

(૨) ત્યારે શું આ કફની ભગવી છે? કહેશો કે હા, તે તો ભગવી છે, પરંતુ ઓ મારા પ્રાણ પ્રિય ભાઈ! કફની પણ ભગવી નથી કફનીના મૂળ પરમાણુઓની પાસે ભગવા રંગના પરમાણુ પણ એજ પ્રમાણે જૂદા પડેલા છે કે જે પ્રમાણે બિલ્લોરની પાસે કફની જૂદી પડેલી હતી, કેમકે ધોવાથી રંગ ઉતરી જાય છે અર્થાત્ થોડો શ્રમ લઈ ભગવા રંગના પરમાણુઓને મૂળ કપડાના પરમાણુઓથી એવી રીતે જૂદા કરી શકાય છે જેવી રીતે કફનીને બિલ્લોરથી જૂદી કરી બતાવી હતી

વળી જરા વધારે વિચાર કરી જોશો તો [illegible] સઘળા સૂરજ ની [illegible] જણાશે [illegible] [illegible] [illegible] ભગવી

બન્ય બગીચા ફરવામાટે અને સુદર મહેલો રહેવામાટે મળશે, એવા શ્રદ્ધાવાન (મોમિન)ના સૂક્ષ્મશરીરને નિ સદેહ મૃત્યુની રાત્રિ પડતાજ આ નવરી વસ્તુઓ મળે છેજ

જે માણસ આખા જીવનમા જાગ્રત અવસ્થામા મદિરોમા હાથ જોડી અને નમસ્કાર કરી કરીને એવો નિશ્ચય દૃઢ કરતો રહે છે, કે આ લીલા અને આ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માના દર્શન કદાપિ નાગવી વિકૃટા ન પડે, એવા વૈશ્નવ ભક્તને દીર્ઘ સ્વપ્નમા (મૃત્યુ પછી) અવશ્ય ગોલોક પ્રાપ્ત થશે

જે શ્રદ્ધાવાન ખ્રિસ્તી મનુષ્ય પ્રત્યેક રવિવારે અને બુધવારે દેવળમા [illegible] દિલથી પ્રાર્થના કરતો રહે છે, અને રોજ સવારે અને સાજે ઘુટણીએ [illegible] ઉભા થઈને, માથુ નીચુ નમાવી, હાથ ઉચા કરી, પ્રાર્થના કરતો રહે છે, અને મરણ સમયે પોતાના ઉદ્ધારકના ધ્યાનમા સ્થૂળ દેહનો ત્યાગ કરે છે, તે અહીથી પ્રયાણ કરતી વખતે પરમેશ્વરના જમણા હાથ પર [illegible] ઈસા મસીહ હિન્સવામની છાયા તળે કેમ નહિ જઈ પહોંચે ?

જે વ્યક્તિ (જૈન) સમસ્ત આયુષ્ય ભર મુક્ત શિલાના ધ્યાનમાજ તલ્લીન રહેશે, તે મૃત્યુરૂપી સ્વપ્નાવસ્થામા મુક્તશિલા અવશ્ય ધરી લેશે અને તેને પોતાનુ સિહાસન બનાવશે

જે અજ્ઞાની મનુષ્યના હૃદયમા સારી પેઠે એમ ઠસી ગયુ છે કે હુ તો ગુનેહગાર નીચ, પાપી છુ અને દોઝખ (નર્ક)ને યોગ્ય છુ, તે અમસ્થોજ નરકના સ્વપ્નનો અધિકારી બને છે

પ્રશ્ન —[illegible] ધર્માના ઉદ્દેશ [illegible] સ્વપ્ન અને ભ્રમ બનાવી દીધ [illegible] આ બધાનો ઉપહાસ કરો છો ?

રામ —નહિ [illegible] પોતાનાજ સ્વરૂપ છે તે કોઈની સાથે ખુશ [illegible] કઈ પણ કર કે લખથી [illegible] સાચવતુ સ્વર્ગ [illegible] સત્ય અને વાસ્તવિ [illegible] સ્વપ્ન છે [illegible]

અમ [illegible] સ્વપ્નુ [illegible]

ધર્મોને પરસ્પર લડાઈ ટંટા કરવાની કંઈજ આવશ્યક્તા નથી. જે રીતે એકજ કોટડીમા સૂતેલા દશ માણસો માટે જૂદી જૂદી દશ સૃષ્ટિ હોય છે, અને જે એક બીજાની સૃષ્ટિ સાથે કદી મેળ નથી ખાતી, અ[illegible] જેમ પરસ્પર બાધક પણ નથી હોતી, તેવીજ રીતે ખ્રિસ્તીઓને મ[illegible] તેમને કૅાલ આપેલી જન્નત, મુસલમાનો માટે તેમની અભિલાષા પ્રમાણેની બહિશ્ત અને રિઝવાન, સાચા પ્રેમી અને વિશ્વાસુ ભક્તોને [illegible] લોક અને વૈકુંઠનો આનંદ, અને "હું પાપી, ગુનેહગાર, અપરાધી" [illegible] વિચારમા તલ્લીન મહાશયોમાટે દોઝખ વા નરક જગ પણ સંકોચ [illegible] રોકાણ વગર પ્રાપ્ત થશે જ્યારે તેઓ પોતપોતાના સ્વર્ગ કે નરકને લોગ[illegible] રહેશે ત્યારે પાછું તેમનુ પુનરુત્થાન થશે—પુનઃ જાગવુ પડશે પોતપોતાના કર્માનુસાર તેમના સ્થૂળ જગતમા પાછો નવો જન્મ થશે, [illegible] જો સાચુ પૂછો તો નરક અને સ્વર્ગ [illegible] છે અને [illegible] સ્થૂળ જગત પણ [illegible] છે અદ્વૈતના પ્યાલો પીના[illegible] મસ્ત શરાબીઓ [illegible] ધરતીનો [illegible] જાય છે

[illegible]

અર્થાત [illegible] માણુને માટે છે અમ[illegible] માટે તો [illegible] માટે છીએ

[illegible] ૧

[illegible] ૨

[illegible] ૩

[illegible] ૪

[illegible] ૫

[illegible] નુમ [illegible] નુમ [illegible]

તુ અસરારે ખુમ અઝ મન પુર્સ અફ્લાતુ ચે મીદાનદ ? ૬

ભાવાર્થ:–“ ફરિયાદનો ન તો એક શબ્દ ઉચ્ચારૂં છું, ન સંયોગ ને વિયોગ વચ્ચેના ભેદને જાણું છું; અભિલાષા વિનાનું હૃદય ચાપલુસી અને ખુશામદ શું જાણે ? ”

“ જે લોકો બુલબુલોની બોલી જાણે છે તેઓજ તે સમજી શકે છે; અભાગીઓ કાગડો તેના સુમધુર સંગીતને શું સમજે ? ”

“ કર્મકાડી સાધુડાનું સૂકાઈ ગુઝાઇ ગયેલું હૃદય તડપવાનો આનંદ શું જાણે ? રક્ત વિનાની સ્નાયુ નશ્તરના કાપની મઝા શું જાણે ? ” ૩

“ મજનૂંની વિહ્વળતાનું કારણ અફલાતૂન (પ્લેટો) શું જાણે ? એની ચિકિત્સા તો લયલાને પૂછવી જોઇએ, અફલાતૂન બિચારો શું જાણે ? ”

“ ઝુલેખાની સાથેની યુસુફની બેપરવાહીઓ જોઇ મેં કહ્યું, કે લાડમાં ઉછરેલું બાળક રાત્રિમાં છાપા મારવાની મઝા શું જાણે ? ” ૫

“ ઓ વેચનાર ! શરાબના મટકા પાસે બેસવું જૂદી વાત છે અને સુરાપાન કરવું એ જૂદી વાત છે. (અર્થાત્ પુસ્તકો ભણીને ઉપદેશ કરવો એ જૂદી વાત છે અને તે ઉપદેશને પી જવો–પોતાના આચરણમાં ઉતરવો એ જૂદી વાત છે) તું *મટકાના ભેદો મને પૂછ, અફલાતૂન શું જાણે ? ” ૬

આવાગમન:—લાહોરનો એક માણસ સ્વપ્ન જુએ છે કે “ હું ગંગા કિનારે ઉદ્યાનમા સૂતેલો છુ સુગધિત વાયુની લહરોથી મસ્તિષ્ક આમોદિત થઇ રહ્યું છે વસતના સમીરના મદ મદ સ્પર્શથી હૃદયકલિકા ખીલી રહી છે. સિતાર અને તમ્બુરા સાથે ગાનારાઓ જ્ઞાન અને ભક્તિના ભજન લલકારે છે ગગાધ્વનિ સાથે એક સૂર થયેલા તેમના શબ્દો અત્યત આલ્હાદજનક અસર કરી રહ્યા છે કોઈ અવર્ણનીય આનદ અનુભવાય છે આ આનદમા તેની આખ મળવા–મીચાવા લાગી ગુલાબી નિદ્રામાં અર્ધ ઉઘાડી આખે તેને રામના દર્શન થઈ રહ્યા છે હવે, હવે મીઠી નિદ્રા આવી ગઇ– તદ્દન ઉંઘી ગયો. આ સ્વપ્નમા સ્વપ્ન છે. વળી જાગી ઉઠ્યો. સામે તેજ રામ છે, તેજ ઉદ્યાન, તેજ ગગા અને તેજ રાગરગ. એટલામા કોઇએ આવી ખભો હલાવ્યો જાગીને જુએ છે તો લાહોરમા

*પ્રિયા અથવા પ્રિયતમરૂપ પ્રભુના નેત્રનું મટકું (નેત્રબાણ) એનાથી ઘાયલ થયેલા ભક્ત કિંવા ઇશ્કમિજાજ એ બાણની પીડા સમજી શકે છે પંડિતો નહિ.

રૂપ, બાદલ ! [illegible] હો, પર કિસ ચીઝ સે આપ છુપાયે હો ?
[illegible] તુમ, [illegible] હમ, તુમ્હીં સે [illegible] હો,
[illegible] કિયે મેં [illegible] હો
હમ કિસ ચીઝ સે આપ છુપાયે હો ? [illegible] રંગ [illegible] હો ?
[illegible] હમ [illegible] હો, હર સૂરત [illegible] હો,
ફિર આતે હો, ફિર જાતે હો, હમ [illegible] ન [illegible] હો,
હમ કિસ સે આપ છુપાયે હો ?

જગતને [illegible] દેખનારા [illegible] ! જે [illegible] (બુદ્ધિ અને ઇંદ્રિયો વડે તમે જગતની વસ્તુઓને તોળો છો, તે કાંટાથી પરમાત્મા નથી તોળવાના, એ ભારે વજનું [illegible] તો એ કાંટો તૂટી જાય ! [illegible] મનના [illegible] વિશ્વાસ રાખો, સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા [illegible] [illegible] જ્યારે એમ કહ્યું કે પૃથ્વી ફરે છે, ત્યારે [illegible], તેમને પૃથ્વી ફરતી નથી [illegible], એ પ્રમાણેજ [illegible], તેમને [illegible] કે " પૃથ્વી ફરે છે." જ્યારે તેઓ વધુ [illegible] ત્યારે [illegible] સંપૂર્ણ પુરાવા [illegible] નથી.

[illegible] પ્રત્યક્ષ દેખાય [illegible] [illegible] રામ રામ સ છે, [illegible] જગત નથી તો આ [illegible] કેમ ?

ઉત્તર [illegible] આ પાણી નથી દેખાય છે જ કેમ ? એક [illegible] પડેલું હતું એક [illegible] અંધારા તે સર્પ હોય એમ જણાય [illegible] જો સાપ નથી તો સામે દેખાય છેજ કેમ ? [illegible] આપે છે કે [illegible] તને સર્પ એટલા માટે દેખાય છે કે તું દોરડાને નથી જોઈ શકતો તેજ પ્રમાણે "જગત ન હોય તો સામે દેખાય છેજ કેમ ? ઉત્તર એ છે કે " આ બધાનું કારણ પરમાત્મા છે પરંતુ તમને તે દેખાતા નથી " જ્યારે પરમાત્મા દેખાય ત્યારે જગત્ પોતેજ નાશ રહે. જો કે ભ્રમમાં પડેલાને તો સર્પજ દેખ

અને દોરડું જણાયું જ નહિ; તોપણુ વાસ્તવમાં તો ત્યાં આગળ સર્પ કદાપિ હતોજ નહિ. તેજ પ્રમાણે, વહાલા ! જો કે આ વખતે તને જગત્ જણાય છે, તોપણુ વાસ્તવમાં તો માત્ર એક બ્રહ્મજ બ્રહ્મ, જેમનું તેમ છે, પોતાના સ્વરૂપમાં જરાએ ફેરફાર કર્યા વગરનું નિજ પ્રકાશમાં પ્રકાશી રહ્યું છે.

હિંદુઓના જેટલા સંપ્રદાય જગત્‌ને સત્ય માને છે તેમને પ્રથમ તો એ પ્રશ્ન પૂછું છું કે "કહો, કોઈ પણુ કામમાં આંધળાની સાક્ષી વધારે ભરોંસાપાત્ર હોય છે કે દેખતાની ?"

બીજો પ્રશ્ન એ કે "આનંદ સ્વરૂપ મુક્ત પુરુષ આંધળા જેવો હોય છે કે વાસ્તવમાં નેત્રવાળો હોય છે ? પછી એ પૂછવાનું છે કે "જો મુક્ત પુરુષ વાસ્તવમા નેત્રવાળો હોય છે તો તેની સાક્ષી નિ ઃશંક ભરોંસાપાત્ર મનાશે કે નહિ ?"

હવે જુઓ, સાંખ્યશાસ્ત્રાનુસાર મુક્ત પુરુષને કૈવલ્ય અવસ્થામા જગત્ ક્યાં હોય છે ?

યોગશાસ્ત્ર અનુસાર મુક્ત પુરુષને માટે અસંપ્રજ્ઞાત સમાધિમા જગત્ ક્યા હોય છે ?

ન્યાયશાસ્ત્રાનુસાર મુક્ત પુરુષ માટે અપવર્ગમા જગત્ ક્યા હોય છે ?

વૈશેષિકશાસ્ત્રાનુસાર મુક્ત પુરુષને માટે નિઃશ્રેયસમા જગત્ ક્યા હોય છે ?

તેથી જ્યારે ચક્ષુઓ પ્રાપ્ત થતા અર્થાત્ મુક્ત અવસ્થામા જગત્ નથી રહેતું તો તે મિથ્યા માત્ર છે

એક બાળકને કોઈએ અરિસો દેખાડી કહ્યું કે અંદર કીકા રહે છે જ્યારે બાળક અરિસામા જોયુ તો તરત બીજો બાળક નજરે પડયો જ્યા અરિસો હાથમાંથી મૂકી દીધો તો કીકા બીકા કઈ ન જણાયું મનમા સંદેહ ઉત્પન્ન થયો કે આ નાનકડા અરિસામા બાળક કેવી રીતે આવે છે ? કદાચ ભ્રમ થયો હશે ફરી જોયું તો અરિસામા ન દેખાયું એટલે તો સંપૂર્ણ ખાત્રી થઈ ગઈ કે એમા બાળક અંદર રહે છેજ !!

કોઈ ભણેલા ગણેલા સગાવહાલાએ આવી સમજાવ્યુ કે અરિસામા વાસ્તવિક રીતે તો કાંઈ બાળક નથી રહેતું એ તો માત્ર તમારો ભ્રમ છે ત્યારે તો તે બાળક અત્યંત ગર્વ અને અભિમાનથી (અરિસામા ડોકિયુ કરીને) કહેવા લાગ્યો "આ જુઓ સામેજ દેખાય છે છે કે

નહિ !–પ્રત્યક્ષ ! તમે કેવી રીતે કહો છો કે નથી !" "હાથમાંના કંકણ જોવામાં આરસીની શી જરૂર ?" બહોલા સગાએ બાળકને નીચે પ્રમાણે સમજાવ્યો:—

વહાલા ! જ્યારે તમે જુઓ છો ત્યારેજ અરિસામાં બાળક જણાય છે. જ્યાં તમે કહો છો કે "આ જુઓ, અરિસામાં રહેલો બાળક" કે તરતજ ત્યાં બાળક દેખાવા લાગે છે. અરિસામાં બાળક દેખાડવો તે તેમાં બાળક બેસાડવું છે. તમે અરિસામા જોયા વગર બાળક દેખાડે ત્યારે ખરા

તેજ પ્રમાણે જે લોકો, સદૈવ મન અને વાણીવડે બોલ્યા કરે કે "જગત્, જગત્, જગત્, તદ્દન સત્ય છે પ્રત્યક્ષ !" તેમને રામ અતિ પ્રેમપૂર્વક પૂછે છે કે "વહાલાઓ ! તમે તમારા વિચારને તે તરફ વાળ્યા વગર જગતનો એક કણ પણ કોઈ જગ્યાએ દેખાડો તો ખરા."

તમે આજે આગળીવડે બતાવીને ગર્વથી કહો છો કે "આ જુઓ સામેજ દેખાય છે" તે (કાર્ય) જ જગતને પ્રત્યક્ષ બનાવે છે. તમા જોવું અને બતાવવુ એજ જગતને ઉત્પન્ન કરવુ છે તમારા "અસ્તુ" (ઉત્પાદક શબ્દ) થીજ સર્વ કઇ પ્રકટ થાય છે

જ્યારે તમે કાંઇ ગહન વિષયની સમાલોચનામા તલ્લીન થઈ રહે છો, ત્યાર આંખો ઉઘાડી [illegible] છતાયે આગગાડી ગમે તે પસાર થા જાય તોયે તમને કઇ દેખાતુ નથી [illegible] નથી હોતા તોપણ ઘોંઘા અને ગરબડ નથી [illegible] અટલુજ કે તમે તે તરફ લક્ષ નથ આપ્યુ, તમે "અસ્તુ" નથી [illegible] અને સ્વરૂપ કોઇ પર પ્રકારનુ [illegible] ભિન્ન અસ્તિત્વ ધરાવતા હોય તો આંખો અને કા ઉઘાડા [illegible] કેમ [illegible] સંભળાયા નહિ ?

કેટલાક [illegible] મહાશયો જ્યારે સૂએ છે ત્યારે તેમની આંખે ઉઘાડી [illegible] ન તો મધાનાજ [illegible] પરંતુ સામેની ભીંત છત, વૃક્ષ ઇત્યાદિ ઉઘાડી આંખે નથી દેખાતા સાથે સર્પ સૂઈ જા તોયે ખબર નથી પડતી નગારા વાગતા હોય તોયે સભળાતાં નથ કારણ એટલુજ કે ઓ આક્ષેપક ! સર્વનુ અસ્તિત્વ તારા અસ્તિત્વ ઉપ અવલબી રહેલુ છે, સર્વ તારા "અસ્તુ" ના યાચક છે

બાલ્યાવસ્થામાં આંખો, કાન, અને સઘળી ઇંદ્રિયો ઉઘાડી હોય છે પરંતુ છત, ભીંત, ઘર, ઉદ્યાન, પુરુષ, સ્ત્રી, પશુ, પક્ષી ઇત્યાદિ નામરૂપ કંઇજ નથી હોતા. સુગંધ કે દુર્ગંધ કંઇજ નહિ. જો આ વસ્તુઓ સાક્ષીથી જાુદું અસ્તિત્વ ધરાવતી હોય, તો બાળકને પણ પોતાનું અસ્તિત્વ બતાવી શકત. પણ ના આપણું સાક્ષી બનવું અને તેમનું અસ્તિત્વમાં આવવું બન્ને સાપેક્ષક છે. તમારૂં જોવુંજ દેખાવું છે, દૃષ્ટિમાંજ સૃષ્ટિ છે. જ્ઞાતા અને જ્ઞેય કદાપિ ભિન્ન નથી.

આક્ષેપકઃ-(શિલાને અંગુઠાવતી દબાવી) આ જુઓ, શિલા કેવી કઠણ છે. શું મેં એને કઠણ બનાવી છે ?

ઉત્તરઃ-હા ! તમે પોતેજ એને અંગુઠાવતી જોરથી દાબવામાં તમારા ધ્યાનનું બળ અજમાવો છો અને કહો છો કે "કઠિનતા મારી બહાર છે, મારાથી ભિન્ન છે."

પ્રશ્નઃ-અમે વૈદક શાસ્ત્રમાં શારીરિક શાસ્ત્ર ભણીએ છીએ, ત્યાં શું મનુષ્યના શરીરમાં હાડકા, માંસ ઇત્યાદિની રચના અમે રચીએ છીએ ? તે તો પહેલાથીજ મોજૂદ હોય છે

ઉત્તર-(૧) માનવ શરીર તમારૂં છે, કોઈ બીજાનું તો નથી આ શરીરમાં હાડકાં માંસ, [illegible], [illegible], અને મસ્તિષ્કની રચના તમારે હાથેજ બનેલી છે અન્ય [illegible] દાખલ [illegible] હતો ? પ્રત્યેક શરીરમાં તેનાં હાડકાં, માંસના [illegible], રગો, નસો, અને મસ્તિષ્કની રચના અનુસાર તમે પોતેજ વિરાજમાન છો જ્યારે [illegible] શાસ્ત્ર જુઓ અને અનુભવ [illegible] છો [illegible] તમે પોતે [illegible] ભગવાન તમે પોતેજ જુઓ છો, [illegible] તમે [illegible] પરીક્ષા કરો છો

(૨) [illegible] વાતને [illegible] વિચાર કરીને કહો કે લોહીનું એકે એક ટીપું [illegible] શરીરના માંસને પ્રત્યે [illegible] હાડકાંના એક એક ટુકડો ચામડાંનો [illegible] મન [illegible] વિચાર [illegible] નીકળે છે કે મરેલા શબમાંથી ?

એક માણસના [illegible] તે [illegible] બધું પ્રકાશ પ્રકાશ થઈ જતાં એક [illegible] ને આવીને કહેવા લાગ્યો કે [illegible] ઉપર તો ચિત્રવિચિત્ર શોભા [illegible] રહી છે તેજ પ્રમાણે વહાલા !

જ્યારે તમે વનસ્પતિશાસ્ત્ર શીખો છો ત્યારે બધા છોડવા અને પુષ્પોમાં શોભા તમારા જ્ઞાનસમાથીજ આવી જાય છે તમારોજ પ્રકાશ રંગ, રૂપ ચતુષ્કોણ, વર્તુળ વગેરે બનીને દેખા દે છે. પુષ્પકોષ જણાયું ! તે તમારીજ કલ્પના હતી ફુલમણિ દેખાઈ તો તમારાજ જ્ઞાનસત્વડે. પુંકેસર નજરે પડયું તો તે તમારોજ પ્રકાશ હતો આકેસર અને પરાગને જોતી વખત તમે તમારીજ જ્યોતિને જરા આગળ ધપાવી આખું પુષ્પ તમારીજ [illegible] તમેજ હતા અને પૂર્ણ પણ તમેજ છો

[illegible] હતે [illegible] તુમ્હારે સાયસે કદ કો,

[illegible] ૩ે જાના [illegible]

[illegible] ક્રીડે છે, સદો [illegible] મુમન ' આમ સત્ય [illegible] બીનાર [illegible] બાહ્ય વસ્તુ

રમા છે પૂનેરી દક્ષિણમ છે જગન્નાથ પુવમા છે, દ્વારકા પશ્ચિમમા ગંગા અગાગાના અખાતમા વહે છે, સિંધુ અરબી સમુદ્રમા, ઇત્યાદિ. વહાલા વિદ્યાર્થીઓ! કઈ પરીક્ષક સાહેબના ભયથી ડરી જઇ આ વાતને ન ભૂલી જતા [illegible] કાશી હરદ્વાર, રામેશ્વર ઇત્યાદિ માત્ર તમારા મસ્તિષ્કમ. [illegible] આ જગ્યાએ કાગળની સપાટી ઉપર [illegible] ઉત્તર, દક્ષિણ, પુર્વ, પશ્ચિમ [illegible] ઇત્યાદિ [illegible] પ્રમાણે [illegible] ભાત ભાતની [illegible] પ્રથમ [illegible]

અને શું મહારાજ, શું નૌકા અને શું સરિતા, સૌનો પિતા (ઉત્પાદક) તો ચિત્રકારનું મસ્તિષ્કજ છે ને ! એવીજ રીતે જગત્‌ના બાવા તો ભલે આદિ મનુ કે આદમજ હોય; પરંતુ વહાલા ! સૃષ્ટિ અને તેના બાવા આદમના આ આખા ચિત્રનો પિતા તો તુંજ છે. જગત્‌રૂપી નૌકા તારા મસ્તિષ્કમાંજ છે; અને એ નૌકાનો ટંડેલ અર્થાત્ ઈશ્વર તારા " થા " કહેવાથીજ પ્રકટ થાય છે.

> મયને માના દેહ્ કો હકને કિયા પયદા વલે,
> મંય વો ખાલિક હું મેરે "કુન" સે ખુદા પયદા હુવા.

અર્થાત્ સ્વીકાર્યું કે જગત્‌ને ઈશ્વરે પેદા કર્યું, છતા હું તેજ સ્રષ્ટા છું કે જેના " થા " થી ઈશ પેદા થયો.

> पिताहमस्य जगतो माता धाता पितामहः ।
> वेद्यं पवित्रमोंकार ऋक् साम यजुरेव च ॥ ગીતા. ૯-૧૭

આ જગત્‌નો હું પિતા છું માતા, ધાતા (આધાર) પિતામહ (દાદો) છું. વળી પવિત્ર અને જાણવાલાયક ૐકાર ઋક્ સામ અને યજુર્વેદ તે પણ હું છું

> मनोदृश्यमिदं द्वैतं यत्किंचित् सचराचरम् ।
> मनसो ह्यमनीभावे द्वैतं नेवोपलभ्यते ॥

અર્થ –આ સર્વ સ્થિર અને ગતિમાન દ્વૈત ત્યા સુધીજ છે જ્યાં સુધી મન દૃષ્ટા બનેલું છે. મન શાંત થતા દ્વૈત ગંધનો–અવશેષ પણ નથી રહેતો

> अनेन जीवेनात्मनाऽनुप्रविश्य नामरूपे व्याकरवाणीति ।
> (સામવેદ છાંદિગ્ય ઉપનિષદ્)

અર્થ–આ શરીરોમા પ્રવિષ્ટ થઈને જીવાત્મારૂપે ભિન્ન ભિન્ન નામ રૂપોને પ્રકટ કરૂ

બહુ ભારે આક્ષેપ —(આંગ્લ કવિ) ટેનિસને એક ઠેકાણે લખ્યું છે કે " જે કાંઇ મેં જોયુ કે સાંભળ્યુ તેનો હું પોતે એક ઉત્તમાંગ હતો." નિઃસદેહ આ કથન તો સ્વીકારવા યોગ્ય છે, કેમકે જ્યાંસુધી એક વસ્તુના અસ્તિત્વના આપણે બહત્-અંશ (અર્થાત્ જ્ઞાતા) ન બનીએ ત્યાંસુધી કોઈ પણ વસ્તુનો આપણને અનુભવ થઇ શકતો નથી, પરંતુ

તમે એમ કહો કે "જે કંઇ દેખાય છે તે સર્વ હુંજ હું છું" એ વાતની ખાત્રી થવી નથી. જુઓ, વસ્તુઓની પ્રતીતિ થવામાં તમારૂં જોવું આવશ્યક છે એટલુંજ નહિ પરંતુ તમારા શરીર બહારની કોઇ અન્ય વસ્તુનું અસ્તિત્વ પણ અત્યંત આવશ્યક છે. જો સામે કંઇજ નહિ હોય તો તમને પત્થર, નદી, ઘર, ઇત્યાદિ વસ્તુઓ કદાપિ નહિ દેખાય. જો તમારી શ્રવણશક્તિ ઉપર બહારથી અસર કરનાર કોઇ શક્તિ અસ્તિત્વ નહિ ધરાવતી હોય, તો તો કાન ગમે તેટલા ખુલ્લા રાખો અને મનને તે તરફ ગમે તેટલું જોડી રાખો, પણ કશુંજ નહિ સંભળાય જો સર્વ કાંઇ તમારીજ કલ્પનામાત્ર હોય તો પછી પાણીનું ધ્યાન ધરીને તરસ કેમ છીપાવી નથી લેતા?

પ્રકૃતિનો નિયમ છે કે જ્યારે કોઇ ઠેકાણે ક્રિયા થાય છે ત્યારે તેની સાથે પ્રતિક્રિયા પણ અવશ્ય હોય છેજ. જ્યારે તમે પત્થરને દબાવો છો ત્યારે બીજી બાજુ તમારી આંગળી પણ એટલીજ દબાય છે. ઘોડો ગાડીને ચલાવે છે, અને ગાડી ઘોડાના અવયવોને ગતિમાં મૂકી થકવી દે છે. ઘર્ષણથી જ્યારે અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે દીવાસળી ડબી ઉપરની રેતી ઉપર કાર્ય કરે છે અને ડબી ઉપરની રેતી દીવાસળી ઉપર તેવુંજ પ્રતિકાર્ય કરે છે. એક હાથે તાળી પણ નથી પાડી શકાતી. ખુરશી તમારા શરીર ઉપર કાર્ય કરે છે-તમને પડી જતા અટકાવે છે; અને તેની ઉપરના દબાણદ્વારા તમે ખુરશી ઉપર પ્રતિક્રિયા કરી રહ્યા છો-તેને નબળી અને ઢીલી બનાવો છો.

ગર હુસ્ન નહિ ઇશ્કભી પેદા નહિ હોતા,
બુલબુલ ગુલે તસ્વીર પે શૈદા નહિ હોતા

અર્થાત:-સૌંદર્ય વિના પ્રેમ ઉત્પન્ન નથી થતો. ફૂલના ચિત્ર ઉપર બુલબુલ આશીક નથી થતુ

ભાત ભાતના રંગો દેખાવામા પણ ક્રિયા અને પ્રતિક્રિયા બન્નેનું હોવું આવશ્યક છે જો કાન, આખ, નાક વગેરે ઉપર બહારથી કંઇ અસર ન પડે તો કંઇ પણ અનુભવ થાય નહિ, અને જો અંદરની શક્તિ કાર્ય ન કરે તોયે સર્વ ચિત્રવિચિત્ર વસ્તુઓ શૂન્યના અંધકાર-માંજ રહે. જેવી રીતે એક બાજુ ડબી ઉપરની રેતી અને બીજી બાજુ દીવા-

સગીના ઘર્ષણુથી અ ગ ઉત્પન્ન થઇ, તેજ પ્રમાણે આ સરોવર અને કૂપ, વૃક્ષ તરીકે બાહ્ય અને આતરિક કાર્ય અને પ્રતિકાર્ય હાલજ અસ્તિત્વમા આવ છે

ઉત્તર —આપના મોમ ગુલાબ આપી રામ આપની વાત કાપે છે-ના, ના આપના કથનને પૂર્ણ કરે છ સાભળો શક્તિની ખાણ કિંવા એનરજી (ગતિ) ના અ તનજ ન્ય નામ આપન મા આવ્યુ છે

બીજનો ચ દ્ર ચ દ્રરૂપ ત્યારે પ્રતીત થાય છ ક જ્યારે મ ધ્ય ન તેના ... દેવ ચ દ્ર તો અવશ્ય ... જો ... કિવા અસર કરી

... ના કદાપિ નહિ ... ચ તે ... પડેન તેના અસ્તિત્વ વિષ ... સ સ્કારનું મૂળ ... તો ચૈતન્યજ છે ... ચ છે જ્યારે ... સ્તનમા પ્રથમ ... ધ્યાનરૂપી ... કરનાર ... જ્યારે ... સંકરજન ... ન રૂ હમ ... તમારા ... પ્રથમ ... ક જ્યારે

અંદરથી ચૈતન્યની ક્રિયાનો ચમત્કારમાંથી (ધ્યાન અને વૃત્તિરૂપે) પ્રત્યુત્તર મળે છે, જેમકે અરિસામાં પ્રતિબિંબ સ્પષ્ટ જણાય છે કે જ્યારે તેમાં જોવામાં આવે છે અરિસામાં મોં જોતા પહેલા તમને કોઇ પણ જાતનો ખ્યાલ નથી કે તેમાં તમારા મુખચંદ્રને વિદ્યમાન માની લ્યો.

પ્રસ્તાવના એક આપની અહાર રાત્રિને સમયે ગામડાના છોકરાઓએ રમતા રમતા શરત મારી કે જે છોકરો અત્યારે કબ્રસ્તાનમાં જઈ એક ખૂંટી મારી આવે તેને બહાદુર ગણવો એક વાણીઆનો છોકરો બડાઇ મારવા તૈયાર થયો, અને કબ્રસ્તાન ભણી ચાલ્યો ચાલ્યો તો ખરો, પરંતુ બીકને લીધે જીવ ઉંચો નીચો થઈ રહ્યો હતો, [illegible] હૃદય ધડકતું હતું પ્રથમ તો તે કબ્રસ્તાનના કુતરાઓને અંધારામાં જોઈને ડર્યો. અરણ્યની સુસવાટીથી પણ તે ભયભીત થયો. પછી જ્યારે તે ખુંટીને પત્થરથી ઠોકવા મંડ્યો ત્યારે તો ભય અને ગભરાટને લીધે ભાનજ ભૂલી ગયો. તેના ધોતિયાનો એક છેડો ખુંટીની અણીમાં ફસાઇ ગયો ખુંટીને ઠોકવામાં ધોતિયું પણ જમીનમાં ઠોકાવા માંડ્યું ઠોકી રહ્યા પછી જ્યારે તે ઝડપથી પાછો જવા લાગ્યો ત્યારે ધોતિયું બહુ જોરથી ખેંચાયું આમને લીધે ભયાનક આકારો તો પ્રથમથીજ તેની નજર આગળ ફરી રહ્યા હતા તેમાં આમ પકડાયેલું જોયું, એટલે તો તે બેબાકળો થઈ બૂમો પાડવા લાગ્યો, અને છેવટે બેભાન થઈ પડી ગયો હવે આ ભૂત બહારથી આવ્યું કે અંદરથી ?

અરે ભાઇ ભૂતના માલિક (શિવશંકર) તો તુંજ છે ભૂત તો તારી આંખમાંથી ઉત્પન્ન થયું છે તારા સંકલ્પથી ઉપસ્થિત થયું છે વસ કોઇ બીજાએ નથી ખૂંટું પણ તે પોતેજ જમીનમાં દાટ્યું છે પોતેજ કરેલા કામ ઉપર રેઢું રહેલ અંકુશ ! જ્યાં અજ્ઞાનની અંધારી નિશામાં વિષયો રૂપી ધાર ઉપર બેઠાઈને લીધે ખુણે મારવા ઈચ્છે છે તેમની આવીજ દશા છે તેમનું ચિત્ત અંદરથી વિભ્રમિત થઈ રહ્યું છે, ઇંદ્રિયો શિથિલ થતી જાય છે હાથ પગ વ્યાકુળ થઈ રહ્યા છે, પરંતુ બહારથી ઘા ઉપર ઘા મારે જાય છે આમ અને કામની ખુંટી લગાવ્યે જાય છે એમ પણ જોતા નથી કે આમ કરતા પોતાની સાચી પ્રતિષ્ઠાને માટીમાં મેળવીને પોતાની જાતને પોતેજ બંધનમાં નાખી રહ્યા છે પાંદડાના ખડખડાટથી, પવનના સુસવાટથી જીવમાં જીવન નથી રહેતું ઘડીએ ઘડીએ ચમકી ઉઠે છે "એ

માન્યો છે કે જેની ઉપર આપણું મસ્તિષ્ક કલ્પનાનાં ચિત્રો આલેખી શકે છે.

તેજ પ્રમાણે "જે આજે મહાવિદ્યાલય છે તે કાલે ગંગા કેમ નથી બની જતું?" એ પ્રશ્ન ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આપે કાળને આપણા અધિકારની બહારનો ગણ્યો છે, અને માત્ર કાલ્પનિક આકારોજ આપણી કલ્પનામાં હોય છે એમ માનો છો

તેથી આપ મહાશયનો આ પ્રશ્ન સ્પષ્ટરીતે બતાવી આપે છે કે આપ વેદાન્તના આ સિદ્ધાન્તને સમજ્યાજ નથી વેદાંત તો એમ કહે છે માત્ર ચંદ્ર, સૂર્ય, મહાવિદ્યાલય અને ગંગાજ મારા મસ્તિષ્કમાંથી નીકળે છે એમ નહિ પરંતુ દેશ અને કાળ પણ મારીજ દૃષ્ટિની સૃષ્ટિ છે.

આપે તો વેદાંતનો સિદ્ધાંત અત્યંત અસંબદ્ધ છે એમ જાણી પ્રશ્ન કર્યો હતો; પરંતુ એથી તો આપનીજ ભૂલ જણાઇ આવે છે. આપની ભૂલ એટલીજ છે કે આપની અટકળ મૂળ સિદ્ધાંતથી અત્યંત ઓછી પડે છે, અને આજ ભૂલ ઉપર આપનો પ્રશ્ન રચાયલો છે. જો વેદાંતનો સિદ્ધાંત વાસ્તવમાં એવોજ પરિમિત (દેશ કાળના કારાગૃહમાં પરાધીન) હોય, જેવો કે આપ તેને સમજો છો, ત્યારે આપનો પ્રશ્ન ઉચિત ગણાય, પરંતુ સત્યના આ સામ્રાજ્યમાં "કેમ" અને "શામાટે" નથી પેસી શકતા

વેદાંત એવા ઉપદ્રવ (અનર્થ)માં નથી પડતું કે તે સર્વ શક્તિમાનનો અર્થ, દેશ અને કાળથી પરિમિત એવા જીવ કે જે તેના અન્ય સજાતીય પ્રાણીઓ (દિશાકાળના દાસો) સાથે સહચારી હોવાનેજ અધિકાર ધરાવે છે, તે કરી શકે, હું તો તે સર્વ શક્તિમાન અપરિમિત, પવિત્ર પરમેશ્વર છું કે જે માત્ર ચંદ્ર, સૂર્ય, ગંગા અને મહાવિદ્યાલયને નિમિષ માત્રમાં ઉત્પન્ન કરૂં છું એટલુંજ નહિ, પરંતુ તેનાં આદિ, અંત, અન્ય શરીરો, તેમનો પરસ્પર સંબંધ, વગેરે આ પ્રપંચ અને વળી, સર્વ દેશ અને કાળ, કેમ અને કેવી રીતે, એ સમસ્ત પણ હું જ છું વિસ્મય અને આશ્ચર્યરૂપ આ સર્વ સામાન મારાજ ચમત્કાર છે

આ રહસ્યને ન સમજવાનું કારણ સાધારણ રીતે એવું હોય છે કે "હું" શબ્દનો મૂળ ભાવાર્થ સાધારણ લોકોની સમજમાં એકદમ નથી આવી શકતો વારંવાર આ "હું" જ શબ્દના અર્થમાં ગોટાળો કરી

પસાર કરે કરે છે. અરધી પૃથ્વી ઉપર હમેશાં રાત્રિ રહે છે અને અરધી ઉપર દિવસ. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો અરધી દુનિયા હરવખત સ્વપ્નમાં હોય છે, અને સ્વપ્ન તથા સુષુપ્તિનું સામ્રાજ્ય દિગ્વિજયી છે એ વાત નિઃસંદેહ છે. મહા આશ્ચર્યની વાત છે કે યૂરોપવાળાઓએ આત્માના તત્ત્વનું વર્ણન કરતી વખતે સુષુપ્તિને કંઇ ગણનામાંજ નથી લીધાં અને અપૂર્ણ અનુમાનો ઉપરજ તેઓ પોતાના તત્ત્વજ્ઞાનનું ગાડું હાંકે જાય છે–પ્રશ્નની શરતોને અધુરી રાખીને તત્ત્વની ગાંઠિને તેઓ ઉકેલવા મથે છે. જાગ્રતના સ્થૂલ શરીર અને પ્રત્યક્ષ સંસારની બાબતમાં યૂરોપવાસીઓનો દોડધામ નિઃસંદેહ એક પ્રકારે પ્રશંસનીય છે; પરંતુ આધ્યાત્મિક અનુભવ અને સાક્ષાત્કારનો તેમના શાસ્ત્રમાં પત્તો નથી મળતો. ધર્મ સંસ્થાપક (પેગંબર) યૂરોપમા હજીસુધી એકે ઉત્પન્ન નથી થયો. જગતના બધા ધર્મ સંસ્થાપકો એશિયામાંથીજ નીકળ્યા છે. એટલું છતાં પણ અમુક પ્રસંગે સત્ય તો તેમની જીભવાથી સહસા નીકળી જાય છેજ દાખલાતરીકે શેક્સપીયર કહે છે કે "જેના સ્વપ્ન બને છે તેજ પદાર્થ આપણે છીએ

ટેનિસન લખે છે કે—

"સ્વપ્ન જ્યારે જાગૃતી ખરા હોય છે, અને શું આપણે સ્વપ્નમાંજ નથી રહેતા?

પ્રશ્ન—દેશ, કાળ વસ્તુ તો નિત્ય સ્થિર અને અચળ છે અન્ય વસ્તુઓમાં પરિવર્તન થયા કરે છે, પણ એમાં નથી થતું. અન્ય સર્વ વસ્તુઓ દેશ કાળ વસ્તુમાંના બદલવાના ભાવ છે બધા વ્યવહારનો આધાર એમના ઉપરજ છે તમે દેશ કાળ અને વસ્તુને અન્ય વસ્તુઓના સમૂહન કેમ ગણો છો?

ઉત્તર— મે એટલો વિચાર કર્યો કે તમારા દેશ, કાળ, વસ્તુના નિત્યતા, સ્થિરતા અને અચળપણું સ્વપ્ન અને સુષુપ્તિમાં ક્યાં જતાં રહે છે? જાગ્રતના અનુભવને તો સત્ય માનો છો, પરંતુ શું સુષુપ્તિ પણ તમારી એવીજ, અરે તેથી પણ અધિક બળવાન અવસ્થા નથી? સુષુપ્તિનો શું તમારી ઉપર જરાયે હકજ નથી? જેટલો સમય જાગૃતિ રહે છે તેટલોજ સમય લગભગ સુષુપ્તિનું રાજ્ય પણ રહે છે. વળી આત્મા-

સર્પિંથ, આ સઘળાં અક્ષો (મુવો) ને પોતાની સાથેજ લઇને અલોપ થયાં. નૌકા ડુબી એટલે હંકારવાનાં ઓજાર, હલેસાં, વાંસ આદિપણ સાથેજ જળસમાધિસ્થ થયાં.

મારા પ્રાણપ્રિય ! તારા શ્યામસુંદર સ્વરૂપના પાટિયા ઉપર અવિદ્યાના ચાકવડે અનેક પ્રકારની આકૃતિઓ, અને નામો દોરાયેલાં છે. કેટલાએ પ્રશ્નો ઉકેલાઈ રહ્યા છે. કેટલાંયે અજ્ઞાત રૂપ क्ष, ज्ञ, त्र, એકડાં થયેલાં છે, અસંખ્ય જ્ઞાતરૂપો આવી પડેલાં છે. અંતે ઉકેલતાં ઉકેલતાં ગણિતશાસ્ત્રીના આત્માએ સિદ્ધ કરી બતાવ્યું છે કેઃ—

क्ष (દેશ)= ૧
त्र (કાળ)= ૧
ज्ञ (વસ્તુ)= ૧

હા, ઠીક છે, તદ્દન સાચું છે. દેશ, કાળ, વસ્તુનો ભેદ મારા જેવા દેશકાલાનવચ્છિન્ન અને સર્વક્રિયારહિત માં ક્યાથી હોય ?

सत्यमित्येतावदिदं सर्वमिदं सत्वमसि।

ઋગ્વેદની શ્રુતિ ઉપદેશ કરે છે કે " આ વાક્યથી સાચું કહેવામાં આવે છે કે જે કંઇ આ બધું છે તે બધુ તું છે." હવે ખુશીથી નાચો કૂદો, આનંદ કરો. પાટિયાને ભૂસીને સાફ કરો, અને અક્ષોનો પણ તે સાથેજ નાશ કરો. ચાલો પાસ થઇ ગયા, અભિનંદન, મુબારકબાદી. જો કે ઉત્તીર્ણ તો પ્રથમથીજ હતા, અંતરનું તો નામ કે નિશાન પણ નહોતું.

અય કે ઉમ્રી દર પયે ઉ મીદવીદમ સૂ બસૂ, \
નાગહાનશ યાફ્તમ બા દિલ નિશસ્તા રૂબરૂ. ૧ \
આખેરૂલ અમ્ર બદીદમ મોઅતકિફ દર કૂયે દિલ, \
ગરચે જિસ્તારી દવીદમ દર પયે ઉ કૂ બ કૂ ૨ \
દિલ ગિરિફ્ત આરામ ચું, આરામે દિલ દર બર ગિરિફ્ત, \
જાન શુ જાનાન બદીદ, આસૂદ ગશ્ત અઝ જુસ્તજૂ. ૩ \
અય કે ઉમ્રી આરઝુયે વસ્લે ઉ બૂદત ચેરા, \
અઝ પયે આ આરઝુ બુગઝશ્તી અઝ હર આરઝુ ૪ \
તાબ કય નર ચશ્મએ ખુદરા બ ગિલ અંબાશ્તન ?

બુલબુલે ખુદરા ચાક [illegible] આવદ આમે આ [illegible] ૫
આને [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible],
રીખ્તા [illegible] પીરી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ૬
ગુલરેજે આં [illegible], [illegible] મનેક [illegible] [illegible],
[illegible] આ [illegible], [illegible] સુરાહીએ [illegible]. ૭
નાઝિરે આં મંઝરી, [illegible] અઝ [illegible] નઝર,
[illegible] આ [illegible], [illegible] [illegible] અઝ [illegible] ૬. ૮
[illegible] [illegible] ૬ [illegible] [illegible], રૂપ અઝ [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આમી, [illegible] [illegible] [illegible]. ૯

અર્થ.-" અરે ! આ [illegible] આવુંમખમર [illegible] પાગલ થઈ દરેક દિશામાં દોડતો ફરતો હતો, તેને [illegible] એકાએક હૃદયની ગમરૂ બેઠેલો જોયો." ૧

"છેવટે મેં તેને હૃદયના એક ખુણામાં વિરાજમાન થયેલો જોયો, જો કે તેની [illegible] [illegible] [illegible] ચોરીઓ પહોંચે દોડી ચક્યો હતો." ૨

"હૃદયમાં [illegible] [illegible] થયું કે હૃદયના [illegible] પણ તેં પ્રાપ્ત કરી લીધો, [illegible] [illegible] [illegible] કે [illegible] [illegible] મુક્ત બની ગયો." ૩

"અગ્યા ! [illegible] [illegible] તેની પ્રાપ્તિની આકાંક્ષા હતી તો તે આટ[illegible] પછી બીજી બધી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ન કરી ?" ૪

"ક્યાંસુધી તારા (હૃદય) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કર્યા કરીશ ?

"તારા [illegible] (અ[illegible]) [illegible] મનાવ, તેમાં સત્યરૂપી સરિતાનું પાણી [illegible] ।

"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ખાતર હું દરેક બુદ્ધિમાન કે મૂર્ખની [illegible] [illegible] પ્રતિજ્ઞા [illegible] રહ્યો છે ' ૬

"તું તો [illegible] સાચી [illegible] [illegible] હોય [illegible] તારૂં [illegible] ત્યાં ત્યાં ચીરવી ન મૂકી દે, તું તે સાચી મદિરાનો [illegible] હોય તો આ સાંસારિક મદિરાની સુરાહી અને કોડીને (દુનીયાઈ [illegible] અને તેના પ્રત્યેની આસક્તિને) ફાડી નાખ ' ૭

"જો તું તે દેખવા યોગ્ય સત્ય દૃશ્યનેજ જોવાવાળો હોય તો આ અસત્ય દૃશ્ય (જગત્) તરફથી તારી દૃષ્ટિ ફેરવી લે, તું તો તે પ્રેમમૂર્તિ (ભગવાન)-નો આશિક છે, માટે તેના સિવાય બીજી બધી વસ્તુઓ તરફથી આંખ

રિચી છે.

"તેના સિવાય કોઇપણ પ્રકારનો પ્રકાશ અશક્ય છે," તેનાથી મેં હેરવી લે, તેનાં વગરનું કોઇ પામ્યો નથી એટલા માટે તેનાથી હાથ ધોઇ નાખ. (અર્થાત્ દૂર ન રહે અથવા નિરાશ ન થા.)"

> ઠોકર ખા ખા ઠાકુર હિઆ ઠાકુર ઠોકર માંહિ
> ઠોકર બજદા ટુટદા સદદા ઠાકુર! ઇકસે થાહિ,
> ઠોર ઠોર વિચ ઠહરયા ઠાકુર ઠાકુર બાહર નાંહિ,
> ઠગ ઠીક ઠાકુર દી ઠાકુર ઠાકુર દી જહાં તાંહિ.
> ઠાકુર રામ નચાવે નાચે, બહ જાંદા જા બાહિ.

માને માને માન કહા માન લે મેરા, જાન જાન જાન રૂપ જાન લે તેરા;
જાને બિના સ્વરૂપ ન રામ આવેગા કભી, કેહતે હય બારબાર વેદ બાત
વેદ સભી.

> નૈનન કે નૈન જો હૈ સો બૈનન કે બૈન હૈ,
> જિસ કે બિના શરીર મે ન પલક ચૈન હૈ
> એ પ્યારી જાન! જાન તુ ભૂપો કા ભૂપ હૈ,
> નાચે હૈ પ્રકૃતિ હી સદા મુજરા અનુપ હૈ

આક્ષેપક —હમણાજ આપે સ્વીકાર્યું હતુ કે ક્રિયા અને પ્રતિક્રિયા બન્નેવડે જગત્ પ્રકટ થાય છે આથી તો સ્પષ્ટ રીતે અદ્વૈતવાદ સિદ્ધ થાય છે હવે તમે આવશ્યક પરિણામથી નાસવા ઇચ્છો છો, અદ્વૈતનીજ વાત ઉપર ભાર મૂક્યા કરો છો.

રામ —હા, હા! એ વાત પૂરી નહોતી થઇ એવામા તમે બીજા પ્રશ્ને પૂછી નાખ્યા વગી—

> તુમ તો કેહતે હો રહે પાસ અદબ લેકિન યહા,
> હર્ફ મતલબ કા જબા પર બાર બાર આને કો હય

અર્થાત્ તમે મર્યાદા જાળવજો એમ કહો છો, પરંતુ અહિં તો હૃદયની ઇચ્છા વારવાર હોઠ ઉપર આવ્યા કરે છે

વારુ, ક્રિયા અને પ્રતિક્રિયાની હકીકત સાભળો —

ક્રિયા અને પ્રતિક્રિયા હમેશા સમાન અને પ્રતિરોધી હોય છે, બલ્કે એકજ હોય છે યત્રવિદ્યાના ઘણાખરા પ્રશ્નામા એક બાજુથી જેને ક્રિયા

નિપુણતા એવી છે કે ન તો તેને બુદ્ધિ જાણી શકે છે ન કલ્પના, ન કદાપણ ઓળખી શકે છે ન વાણી" ૩

"બુદ્ધિ તેનો પાર કેમ પામી શકે? તે તો સંપૂર્ણ રીતે નિરાશ થઇ ગઇ છે કે તે ન તો અંદર છે ન બહાર, ન પ્રત્યક્ષ છે ન પરોક્ષ." ૪

આક્ષેપક—વારુ, એટલું તો માની લીધું કે અંદર પણ ચૈતન્ય છે અને બહાર પણ ચૈતન્ય છે, પરંતુ એથી પણ અદ્વૈત તો સિદ્ધ નથી થતું જો કે વાસ્તવમાં તો ચૈતન્યજ ક્રિયાનું કારણ છે, અને ચૈતન્યજ પ્રતિક્રિયાનું પણ કારણ છે, અને આ પરસ્પરના સંઘર્ષણથીજ જગત્ પ્રકટ થાય છે, પરંતુ તોપણ ચેતન તો બેજ રહે છે, એક અંદરનો અને બીજો બહારનો!

રામ—ચૈતન્ય બે નથી

જ્યારે બાળકને ધ્રુવનો તારો બતાવવાનો હોય છે ત્યારે ઉત્તર બાજુ તેનું મો ફેરવી કહીએ છીએ કે "જો પેલા સપ્તઋષિ." આ સપ્તઋષિ પ્રથમ દેખાડવાથી ધ્રુવને શોધી કાઢવો સહેલો થઇ પડે છે તેજ પ્રમાણે આન્તર ચૈતન્ય અને બાહ્ય ચૈતન્ય એ બાહ્યદ્વૈત માત્ર એટલા માટેજ દેખાડવામાં આવ્યું છે કે અદ્વૈત(સત્ય)નો ઠીક ઠીક પત્તો સહેલાઇથી મળી આવે

(૧) "અંદર" અને 'બહાર" શબ્દો અન્તઃકરણ (મન, બુદ્ધિ) ના ભેદભાવને લીધેજ બોલવામાં આવ્યા હતા. અનુભવના પ્રમાણવડે મન (અન્તઃકરણ)ની વાસ્તવિકતા જોવામાં આવે તો આ ભેદભાવ (પડદો) એવો નષ્ટ થઇ જાય છે કે જેમ દીવો લઇ ને જોવાથી અંધારું લોપ થઇ જાય છે વસ્તુરૂપે જોતાં કોઇ ભેદ છેજ નહિ તો પછી બહાર અને 'અંદર" ક્યાંથી હોય? 'બહારનું ચૈતન્ય' અને "અંદરનું ચૈતન્ય' એ જૂદાં કેવી રીતે હોઇ શકે?

આ વાતને પુરાણની એક કથા સુંદર રીતે સ્પષ્ટ કરે છે—

ભસ્માસુર દૈત્યને શિવજીએ (કારણ શરીરના પ્રકાશક) એવું વરદાન આપ્યું કે "જેની ઉપર તું હાથ મૂકશે તે નષ્ટ થઇ જશે" એ શક્તિ મળતાંજ ભસ્માસુરે પોતાના ઉપર ઉપકાર કરનાર ઉપરજ પોતાની શક્તિ અજમાવવાની ઇચ્છા કરી. અર્થાત્ એને શિવજીનુંજ મસ્તક કાઢવાનું સૂઝયું

કસે ન રસા મોજ્દ હકે તીર અઝ મન,
કે મરા આ કે બત નિશાના ન કર્દ

અર્થાત્ "એવા કોઈ પણ માણસે મારી પાસેથી ધનુર્વિદ્યા નથી શીખી કે જેણે અંતમાં મારી ઉપરજ નિશાન ન તાકયું હોય!"

શિવજી આગળ આગળ નાસવા લાગ્યા, અને ભસ્માસુરે હાથ લાંબો કરી પાછળ પાછળ દોડવા માંડયું. શિવશંકર ભગવાન્ એ પકડાયા, એ આવી પહોંચ્યા, એ બાળી નાખ્યા. ના ના બચી ગયા. ભસ્માસુર કેવી અપવિત્ર દૃષ્ટિથી શંકરની માયાની લાલચ કરે છે. શું ખરેખર તે શિવજીનો સંહાર કરશે?

અહા! કયો આ માનેનિર્મિત કરનારો સ્વર શ્રવણે પડયો! એ પ્રાણહારી ગાન નથી સંભળાતું? જુઓ પવિત્રતાની મૂર્તિ, પ્રકાશ સ્વરૂપ, ... ચંદ્રવદની સુંદરી 'મનમોહિની' કેવી ... છે (આ મોહિની અવતાર" ભગવાન વિષ્ણુએ ... ના પ્રાણ બચાવવા ખાતર ધારણ કર્યો ... મનમોહિનીની ચિત્ત ચોરનારી પવિત્રતા ... મોહિનીએ તે દૈત્યના અપવિત્ર ... તેના રોમે રોમમ ... કાંટો ચિત્રજ ... હાથ પગ હલા ... મોહિનીએ અર્ધ ... ભસ્માસુરે પણ ... એટલે ભસ્મ ... માથા ઉપર મૂકે ... ઉપરજ હાથ ... કારણ શરીર ... જેવી રીત ... (આત્મા) ... શરીર) રૂપી ભસ્મ ... આ માજ ... સત્તા પ્રાપ્ત ... તમારી આંખની

આગળ શું છે? આત્મા (શિવ) મનરૂપી ભસ્માસુરે ત્યાં પકડાયો ન હતો એટલે વૃક્ષ જણાવા લાગ્યું. શું આત્મા (શિવ) ભસ્મ થઈ ગયો? ના, નાસી ગયો. જમણી બાજુ શું છે? આત્મા (શિવ) મને (ભસ્માસુરે) કાયા ન ખળ જ ભીંત જણાવા લાગી. આત્મા (શિવ) અલોપ થઈ ગયો પરંતુ આત્મા (શિવ) કોઈ પણ પ્રકારે મરી તો નથીજ ગયો; કેમકે વૃક્ષ અને ભીંતના નામરૂપમાં પણ તેજ સત્-ચિત્-આનંદરૂપે પ્રસરી રહેલો છે ભસ્માસુરના માથા ઉપર શું છે? આત્મા—શિવ. મને (ભસ્માસુરે) ત્યાં પ્રતિબિંબ પાડ્યું, એટલે ચંદ્ર દેખાવા લાગ્યો, અને આત્મા લુપ્ત થઈ ગયો. અંતરમાં ડૂબવા નીકળો ત્યારે બાજુએ શું છે? આત્માજ આત્મા. પરંતુ મન (ભસ્માસુર) હાથ ફેરવતો જાય છે, એટલે નિર્જીવ દૃશ્યજ દ્રવ્યરૂપે (પદાર્થરૂપે) દેખાય છે આત્મા લુપ્ત છે

બાલ્યાવસ્થાથી માંડી વૃદ્ધાવસ્થા સુધીમાં સ્વપ્નાવસ્થામાં કે જાગ્રદવસ્થામાં જે કંઈ જોયું, સાંભળ્યું, સૂંઘ્યું કે ચાખ્યું તે સઘળું માત્ર આત્માજ આત્મા છે અને હતું, પરન્તુ મને (ભસ્માસુરે) આત્મા ન જોયો

સંસ્કૃત જ્યોતિષશાસ્ત્રીઓની પરિભાષામાં એકજ સૂર્ય ભિન્ન ભિન્ન રાશિઓમાં ભિન્ન ભિન્ન નામોથી સંબોધાય છે તેવીજ રીતે એકજ આત્મા જે (અજ્ઞાન સુષુપ્તિ) કારણશરીર ઉપર પ્રકાશમાન થતાં શિવ કહેવાય છે તેજ જાગ્રત્ અવસ્થા ઉપર પ્રકાશે છે ત્યારે વિષ્ણુ નામથી સંબોધાય છે. મન-ભસ્માસુરનો વિનાશ કરવા માટે જાગ્રત અવસ્થામાં સત્ત્વગુણની વિપુલતાને સમયે આજ આત્મા (વિષ્ણુ) મોહિની અવતાર લઈ ઈશ્વરી જ્ઞાન સંભળાવવાનો આરંભ કરે છે અર્થાત્ શ્રુતિ (ઉપનિષદ) રૂપી મોહિની અવતાર મન-ભસ્માસુરને બેભાન બનાવે પોતાની સાથે સાથ નૃત્ય કરાવે છે, [illegible] અને તે માથા ઉપર હાથ મૂકે છે અર્થાત् तत्त्वमसि। अहं ब्रह्मास्मि। "તે તું છું," "હું બ્રહ્મ છું" '[illegible]' (પરમેશ્વરના સમ તમે પરમેશ્વર છો, પરમેશ્વરના સમ તમે પરમેશ્વર છો) આ પ્રસંગે ભસ્માસુર પણ પોતાના માથા ઉપર હાથ મૂકે છે अहं ब्रह्मास्मि। "હું ખુદા છું, હું ખુદા છું, હું ખુદા" આ કહેવાની વૃત્તિ મન-ભસ્માસુરનો નાશ કરે છે, અને શિવજ શિવ, એકલા શિવ માત્રજ અવશેષ રહી જાય છે

ટુટી ગ્રથી અવિદ્યા નાશી, ઠાકુર સત્ય રામ અવિનાશી,
લય મુઝમેં સબ ગ્યો રહે બાકી, વાસુદેવ સોઽહં કર ઝાકી.
"ત્યારેજ હું મુક્ત થઇશ, જ્યારે હું નહિ રહું." ઇત્યાદિ.

(૨) અંદર અને બહાર એકજ ચૈતન્ય હોવાનું સર્વથી સમજાય તેવું પ્રમાણ:—અમુક વ્યક્તિ (अ) ની ડોક ઉપર ખણુજ આવી. હવે તેજ વ્યક્તિનો હાથ તો તદ્દન યોગ્ય સ્થાન ઉપર અને જરૂર પૂરતુંજ ખંજવાળશે, બીજા માણસ (ब) નો હાથ તેઇએ તેવુ અને તેજ સ્થાન ઉપર કદાપિ ખજવાળી નથી શકવાનો હા, પહેલી વ્યક્તિ (अ) ના કહેવા અને સમજાવવાથી બીજે માણસ (ब) [illegible] ઉપયોગી થઇ શકે ખરો, પરન્તુ આપોઆપ [illegible] નથી [illegible] આ પ્રમાણે પ્રથમ [illegible] ना [illegible] તેના અર્થ એજ છે કે (अ)એ પોતેજ પોતાની [illegible] બીજે [illegible] એક પ્રકારે તે [illegible]

અઝ હલકા દોશ બર દરે દિલ યારે માનવી,
ગુફતમ કે કીસ્ત ? ગુફત કે દર બાઝકુન તુઈ. ૩
નક્કાશ ગશ્તા નક્શો નિગારસ્ત બે ગુમાં,
માની નિહાં શુદાસ્ત દરીં નકશે માનવી. ૪

અર્થ:-"તે ચંદ્ર (પ્યારો) ખરીદદાર બની બજારમાં આવ્યો છે; અને પોતાને હાથે પોતાનીજ ખરીદ કરી રહ્યો છે." ૧

"પોતે પોતાનાજ સૌંદર્યનો પ્રેમી બન્યો છે; અને પોતેજ ઇચ્છિત વસ્તુ હોવા છતાં ઇચ્છા કરનાર બન્યો છે." ૨

"કાલે મારા તાત્વિક મિત્રે હૃદયનાં દ્વાર ખટખટાવ્યાં. મેં પૂછ્યું "કોણ છે ?" તેણે જવાબ આપ્યો "બારણું ઉઘાડ, તુંજ છે." ૩

"નિઃસંદેહ ચિત્રકાર (ઇશ્વર) પોતેજ આ આકૃતિઓ અને ચિત્રો રૂપે બની ગયો છે; આ તાત્વિક ચિત્રોમાં પ્રખ્યાત ચિત્રકાર પોતેજ છુપાઈ રહ્યો છે." ૪

દોશ આં સનમ બે ગાના વશ બુગઝસ્ત અઝમન શુંપરી,
કર્દમ સલામશ લેકિન ઊ દાદા જવાબે સરસરી. ૧
ગુફતમ ચેરા બે ગાના ઈ ? ગુફતા કે તૂ દીવાના ઇ,
મન કીસ્તમ તૂ કીસ્તી ? દર ખુદ ચેરા મી નનગરી ? ૨
તૂ અવ્વલી યો આખરી, તૂ બાતની યો ઝાહિરી,
તૂ કાસદી યો મકસદી, તૂ નાઝેરીયો મંઝરી. ૩

અર્થ:-"કાલે તે પ્રિયતમ અજનના રૂપમાં અજાણ્યાની પેઠે મારી પાસે થઈને પસાર થઈ ગયો. મેં તેને સલામ કરી પરંતુ તેણે તેનો જવાબ સાધારણજ આપ્યો." ૧

"મેં પૂછ્યું આમ અજાણ્યો કેમ બને છે ? તેણે જવાબ આપ્યો કે તું મૂર્ખ છે. હું કોણ છુ અને તું કોણ છે (તે જાણવામાટે) તારા અંતરમાં કેમ દષ્ટિ નથી કરતો ?" ૨

"તું આદિ છે અને તું અંત છે; તુ અંદર છે અને તું બહાર છે. તું સંદેશો લઇ જનાર છે અને તુંજ સંદેશો (હેતુ, ધ્યેય) છે; તુંજ દષ્ટા છે અને અને તુંજ દશ્ય છે." ૩

કાગડાની બન્ને આંખોમાં એકજ કીકી હોય છે. ડાબી આંખથી જુએ

છે ત્યારે આખની કીકી એ તરફ ફેરવી લે છે. જમણી આંખથી કોની વખતે જમણી આખમા ફેરવી લે છે. તમેજ સૂર્યરૂપી જમણી આંખમા જોઈને નાખનારા છો; અને તમેજ મનુષ્યરૂપી ડાબી આખમાં આશ્ચર્યનો ખેલ છો. ડાયનેમો (વિજળી ઉત્પન્ન કરવાનું યંત્ર) માથી જે શક્તિ નીકળે છે તેજ વર્તુળ પૂરૂં કરીને તેમા પાછી ફરે છે એક બાજુ પુત્ર જન્મે છે, તો બીજી બાજુ પુત્રી પેદા થાય છે સ્ત્રી પુરુષોની સખ્યા એકંદરે સમાનજ રહે છે. જે દેશોમા અત્યત શરદી પડે છે તે દેશોના જનાવરોનાં શરીર ગરમ રૂવાટી-ઉનવાળા હોય છે જાણે કે તેઓ ઓઢવાની રજાઈ (કામળી) સાથેજ લઈને જન્મે છે

સસારનું દરેક બનાવનું પોતાને યોગ્ય વાતાવરણમાજ ઉપસ્થિત થવું (જેને ચાહો આવી રીતે કે ખરી રીતે ડિઝાઈન-યોજના કહેવામા આવે છે) એ સ્પષ્ટ રીતે સિદ્ધ કરે છે, ખરૂજ અને નક્કી ચેતન્ય સમસ્ત સૃષ્ટિમા અંતર્ છે નૈસર્ગિક બનાવોમા તેજ ચૈતન્ય વિરાજમાન હોય છે કે જે તેની આસપાસના વાતાવરણમા હોય છે [illegible] એકતા [illegible] [illegible] સૃષ્ટિ [illegible] દેખાય છે, [illegible] વિશ્વવ્યાપી [illegible] એક!!

[illegible]

તે તમારૂંજ છે. તમેજ સૃષ્ટિના સરજનાર છો તેમાં કંઇજ શક નથી.

નીસ્ત ગૈર અઝ હસ્તીયે તૂ દર જહાં મૌજૂદ હીચ;
ખાહ દર ઇન્કાર કોશો ખાહ દર ઇકરાર બાશ

અર્થઃ—તારા અસ્તિત્વ સિવાય જગત્માં કંઇજ વિદ્યમાન નથી પછી ગમે તો તું એ વાતને ન સ્વીકારવાની કોશિશ કર, અને ગમે તો તેનો અંગીકાર કરી લે

જો તમને તમારૂં દીવ્યમન મુખ નથી જણાતું તોયે તે તમારૂં છે, અને તમે તેને દર્પણમાં જોતા [illegible] તે પણ તમારૂંજ છે [illegible] જો મનપસંદ ખાને [illegible] આ અપ્રી થઇ હોય તોયે તે તમારીજ કલ્પના છે, અને [illegible] મિહામણી [illegible] ઉપસ્થિત થઇ હોય તો તે પણ [illegible] તે [illegible] મનપસંદ [illegible] પણ [illegible] સારી પેઠે [illegible] તમા [illegible] છે

[illegible] મારી [illegible] અનુસાર [illegible] [illegible]

શુફ્ત "ઝાહિર શુદ બ નકશે ખીશ્તન નક્શ આફ્રરી." ૩
શુફ્તમશ "ગોઈ કે આદમ જુમ્એ કુદ્રતે આલમસ્ત ?"
શુફ્ત "જુમ્એ આલમસ્તો જુમ્એ રમ્જુલ આદમી." ૪
શુફ્તમશ "હમ મન તુ અમ, હમજુમ્લા તુ," ખંદીદો શુફ્ત
"બરતુ ઓ બર દીદનત બાદા હઝારા આફ્રરી." ૫

અથાત્ ' મે તેને કહ્યું -ઓ સુન્દરી, હુ તને જોવા [illegible] જવાબ આપ્યો કે મને જોવા પ્રયત્નો હોય તો જા, તારી [illegible] જ જો ' ૧

મે [illegible] સાથે બેસવાની મને બ[illegible] આકાક્ષા છે, તેણે [illegible] તારી જાત સાથેજ બેસ " ૨

મે [illegible] બીજુ [illegible] ચત્ર ક્યા છે ? તેણે [illegible] પ્રકટ થયો છે " ૩

[illegible] નો સમાસ છે ? તેણે [illegible] નારનો પણ " ૪

[illegible] તુ છે, તેણે [illegible] ઉપર હજારો

[illegible]

કાલી કોકિલ કૂકે કૂકે જિસેકા શબ્દ તનમન હરે,
કાલા તેરે નેનકા સુરમાં તૂ કાલેકા નામ ધરે ?
કાલા તેરે નૈનમેં તારા તૂ કાલેકા નામ ધરે ?
કાલે તેરે બાલ સાંપ સે તૂ કલેકા નામ ધરે ?
ગોરી રી તુમ ગોરમગોરી, બાત કરે શુરુ જ્ઞાન કી ચેરી.
દાંત દામિની ચમક દમક મેં, નયન બને જાનો આમકી કેરી.
ઈતના ગુમાન કહા કરે રાધા, ખોલ ઘુંઘટ મુખ દેખન દે રી.
હો લિબાસે બશરી મેં બ ખુદા નૂરે ખુદા,
સુનતે ભી હો કુચ્છ ? આરિફ તુમ્હે ક્યા કેહતે હૈંય ?

અર્થાત્ મનુષ્યવેશમા, પરમેશ્વરના રામ, તમે સાક્ષાત પરમેશ્વરજી છો, કંઈ સાંભળો છો કે જ્ઞાનીઓ તમને શું કહે છે ?

હમસે મિલ જાઓ બ વક્તે ભજન ભક્તિ એક દિન,
વર્ના હમ છેડેંગે રખકર ઉઝરે મસ્તી એક દિન.

અર્થાત્ એક દિવસ ભજન ભક્તિને સમયે અમારી સાથે રજુ પ્રસન્ન થઈ વાત કરો, નહિ તો અમે મસ્તીના બહાનાથી તમને છેડીશું મધુર મુખ ઉપરથી ઘુંઘટ ઉઠાવો હવે હઠ છોડો એ/લો બધો ઇનકાર સારો ન કહેવાય. માની જાઓ સમસ્ત સૃષ્ટિનો આત્મા તમેજ છો તમેજ.

કહી દેવા સિતારા[1] હોકે અપના નૂર[2] ચમકાયા,
ઝોહલ[3] મે જા કહી ચમકા, કહી મિરીખ[4] મે આયા;
કહી સૂરજ હો ક્યા ક્યા તેજ[5] જલ્વા આપ દિખલાયા,
કહી હો ચાંદ ચમકા ઔર કહી ખુદ બન ગયા સાયા,[7]
તુહી બાતિનમે પિન્હા[8] હય, તુ ઝાહિર[10] હરમકા[11] પર હય
તુ મુનિયો કે મનો મે હય, તુ રિંદો[12] કી ઝમા[13] પર હય—૧
તેગ હી હુકમ હય ઇન્દ્ર[14] જો બરસાતા હય યે પાની,
હવા અઠખેલિયા[15] કરતી હય તેરે ઝેરે[16] નિગરાની,[17]
તજલ્લી[18] આતિશે-સોઝા[19] મે તેરી હી હય નૂરાની;[20]

૧ શનિ ૨ મહ પ્રકાશ ૪ શનિ ૫ મગળ ૫ પ્રકાશિત ૬ ભભકો ૭ છાયા ૮ અતર, ભીતર ૯ છુપો ૧૦ પ્રકટ ૧૧ સ્થાન ૧૨ મદિરાભક્ત ૧૩ જીભ ૧૪ ઈંદ્ર ૧૫ રમત નખરાં ૧૬ નીચે ૧૭ નિરખ ૧૮ જ્યોતિ ૧૯ બળતી આગ ૨૦ પ્રકાશિત

પડા ફિરસ્તા હય મારા મારા ડરસે મર્ગે-હયવાની;[૨૧]
તુહી બાતિન મેં પિન્હાં હય, તુ ઝાહિર હર મકાં પર હય;
તુ મુનિયોં કે મનોં મેં હય, તુરિંદો કી ઝબાં પર હય ૨
તુહી આંખોં મેં નૂરે મરદુમક[૨૨] હો આપ ચમકા હય;
તુહી હો અકલ કા જોહર[૨૩] સરોં મેં સબ કે દમકા[૨૪] હય,
તેરે હી નૂરકા જલ્વા હય કતરે[૨૫] મેં જો નમ[૨૬] કા હય;
તુ રોનક[૨૭] હર ચમન[૨૮] કી હય, તુ દિલબર[૨૯] બઝમે[૩૦] જમકા હય.
તુ હી બાતિન મેં પિન્હાં હય, તુ ઝાહિર હરમ કાં પર હય;
તુ મુનિયા કે મનો મે હય, તુ રિંદાં કી ઝબાં પર હય. ૩
કહીં તાઉસે-ઝરીં-બાલ[૩૧] બનકર રકસ[૩૨] કરતા હય,
દિખાકર નાચ અપના મોરની પર આપ મરતા હય;
કહીં હો ફાખ્તા[૩૩] કૂ કૂ કી-સી[૩૪] આવાઝ કરતા હય;
કહીં બુલબુલ હય, ખુદ હય, બાગબાં,[૩૫] ફિરકતસે ડરતા હય.
તુ હી બાતિન મે પિન્હા હય, તુ ઝાહિર હરમકા પર હય;
તુ મુનિયો કે મનો મે હય, તુ રિંદા કી ઝબા પર હય. ૪
કહીં શાહ્[૩૬] બના ચેહ્[૩૭] પર, કહીં શિકરા હય મસ્તાના;
શિકારી આપ બનતા હય, કહીં હય આબ[૩૮] ઔર દાના,[૩૯]
લટકસે ચાલ ચલતા હય, કહીં મ શૂકે-જાનાના,[૪૦]
સનમ તૂ બર્હમન [illegible] તૂ, ખુદ [illegible] હય બુતખાના,[૪૨]
તુ હી બાતિન મે પિન્હા હય, તુ ઝાહિર હરમકા પર હય;
તુ મુનિયો કે મનો મે હય, તુ રિં[illegible] ઝબા પર હય. ૫
તુહી ચાકૂ[૪૩] મે રોશન[૪૪], તુહી ગુલરાજ ઔર ફૂલ[૪૫] મેં;
તુહી વાકે-અદમ[illegible] મેં, તુહી હય ગુલ સમદર[૪૭] મેં;
તુહી કોહસાર[૪૮] દરિયા[૪૯] મેં, તુ હી [illegible] મેં દર[૫૦] મેં;

[illegible]

તુહી સેહરા[51] મેં આબાદી[52] મેં, તેરા નૂર નૈયર[53] મેં;
તુહી બાતિન મેં પિન્હાં હય, તુ ઝાહિર હમકાં પર હય;
તુ રૂનિયોં કે મનોં મેં હય, તુ દિદોં કી ઝબાં પર હય. ૬
(મગનલાલ વિષ્ણુ)

વહાલા! તમને શો અધિકાર છે કે શરીરની અહંતા (મમતા) માં પડયા રહીને પોતાની જાતને પીગળાવી નાખો છો—નષ્ટ કરી દો છો? તમને આત્મઘાત કરવો ક્યાં યોગ્ય છે? સમસ્ત સૃષ્ટિ તમારૂંજ શરીર છે, તમેજ છો. જ્યાં જ્યાં દૃષ્ટિ નાખો ત્યાં સઘળે તમારૂંજ સ્વરૂપ વિદ્યમાન છે. જો સૃષ્ટિ ભુંડી છે તોપણ તે તમેજ છો, અને જો તે ભલી છે તોપણ તે તમેજ છો. સર્વ તમારોજ પ્રકાશ છે. કોઇ તારાઓ ગણી નાખે એવો હોય અને કોઇ માથાના વાળ પણ ન ગણી શકતો હોય, તોપણ બન્ને રૂપે છો તો તમેના તમેજ. આ પણ તમે છો અને તે પણ તમે છો. જો એવું યંત્ર બનાવવામાં આવે કે જેનાથી સૂર્યસુધી પહોંચી શકાય, અથવા જો આપની દીકીને પણ જોવાનું ભાગ્યમાં ન હોય, તોપણ છો તો સર્વત્ર તમેજ તમે. આ પણ તમે અને તે પણ તમે. ગમે તો તમે પ્રત્યેક પુષ્પ અને પત્રની બનાવટથી પુરેપુરા માહિતગાર થઇ જાઓ, અથવા ગમે તો તમને પુષ્પ જેવા કોમળ શરીરવાળા મનુષ્યની પણ ખબર ન હોય, પરંતુ છો તો સર્વ તમેજ તમે.

કેટલાક મનને ઇન્દ્રિયોના રાજા કહે છે ને કેટલાક મસ્તિષ્કને રાજરાજેશ્વરની ઉપાધિ આપે છે વળી કેટલાક આકાશને સ્થિર માનતા હતા, અને કેટલાક પૃથ્વીને સ્થિર સિદ્ધ કરી છે, પરંતુ ગમે તો એમ હોય કે તેમ હોય, બુદ્ધિ આપણી ગમ ચક્કર ખાધા કરે કે પેલી જમ અજ્ઞાનઈને નાસે, બાલ્યાવસ્થા અને યુવાવસ્થા કદી વિવેક કે વિચાર ન રાખતા હો, અથવા વૃદ્ધાવસ્થામાં પૃથ્વી અને આકાશના છેડા મેળવી દેવામાં આવે, તોપણ તમારૂં પવિત્ર સ્વરૂપ તો સદૈવ એકજ, "શું થા" થી પર, અવિનાશી, નિર્વિકાર, ત્રિગુણાતીત, સર્વાત્મા, અનાદિ, અનંત, અવિચળ અસ્તિત્વવાળું, બુદ્ધિસ્વરૂપ, શક્તિસ્વરૂપ, પવિત્રતા સ્વરૂપ, સત્ય સ્વરૂપ, દયાળુસ્વરૂપ અને સત્યસ્વરૂપ છે.

---

૫૧ આરસી ૫૨ વસ્તી ૫૩ [illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

ગંગાની એક લહરી આ બાજુથી આવી અને બીજી સામેની બાજુથી આવી. બન્નેના અડકવાથી ફીણ ઉત્પન્ન થયાં; પરંતુ બન્ને લહેરો એકજ ગંગાની છે. તેવીજ રીતે જગતરૂપી ફીણ-બુદબુદ નજરે પડે છે તેમાં ક્રિયા અને પ્રતિક્રિયારૂપી લહેરીઓનું મૂળ એકજ ચૈતન્ય છે.

સંધ્યા

ગંગા કી ઠંડી છાતી સે આતી હય ખુશ હવા;
　હય ભીને ભીને બાગ કા *સાસ ઇસમેં મિલ રહા.
ગંગા કે રોમ રોમ મેં રમને લગાવો બહર,[1]
　આયા જુવાર[2] ઝોરકા લહેરોં પે લે કે લહર.
દેખો તો કૈસે ઝોકને આતે જહાઝ હંય;
　મારે ખુશી કે સીટી બજાતે જહાઝ હંય.
શાદી[3] ઝમી[4] કી, એવો! ફલક[5] સે હુઇ હુઇ;
　વો સાએબા-કનાત[6] હય જબ હી તની હુઇ.
દુલ્હા[7] કે સરપે તારૂં કા સેહરા ખુલા ખુલા
　દુલ્હન[8] કે બર્કે-દિલ[9] ને ચિરાગાં[10] ખિલા દિયા.

ઇડન ગાર્ડન કલકત્તા

હય ક્યા સુહાના[1] બાગ મે મૈદાને દિલકુશા,[2]
　ઓર હાશિયા[3] હય બેન્ચો કા સબઝે[4] પે, વાહ વાહ!
મજમા[5] હુજૂમ[6] લોગોકા ભર કર લગા હય ચેહ,
　મૈદાન આદમી સે લમાલબ[7] ભરા હય ચેહ.
બેન્ચો પે બાઝ[8] બૈઠે હય, અકસર[9] હય ખુશ ખડે,
　બાકે[10] જવાન બાગમે હય ટહેલતે પડે.
મૈદા કે પાર સડક પે હય બગ્ગીયા કી ભીડ,
　ઘોડા કી સરકશી[11] હય લગામો કી દે ન પીડ[12]
શૌકીન કલકત્તે કે હય મોજુદ સબ યહાં,

૧ સમુદ્ર ૨ ભરતી ૩ લગ્ન. ૪ પૃથ્વી ૫ આકાશ. ૬ તંબુ ૭ વરરાજા. ૮ નવવધૂ ૯ હૃદય-વીજળી. ૧૦ રોશની.

૧ સુંદર. ૨ હૃદય ખીલવનાર. ૩ કોર-કિનારી. ૪ લીલોતરી. ૫ મંડળી. ૬ સમૂહ. ૭ ઠાંસોઠાંસ. ૮ કેટલાક ૯ ઘણાક ૧૦ ઉલ્લંઠ/છેલછબીલા. ૧૧ મસ્તી ઉદ્ધતાઇ. ૧૨ અંકુશ.

હર એક હી નિગાહ મેં નકશા બના દિયા.
પરીસે સાંગ કે હય, યે પર્દા અજબ પડા,
ગંધર્વ કે શહેરકા હય કે મે અરાજ[20] કા, મઝાક
જાદુ હય, હિપ્નોટિઝમ હય, પર્દા સુરાબ[21] હય,
કયા સચ હય! રંગ ઢંગ યેહ સબ નકશે-આબ[22] હય.
રમીયે તો યાર પર્દે મેં દેખે તો કેફિયત,
આંખે સિલી[23] હય પર્દે સે કર્યું? કયા હય માહિયત?[24]
દીદાર[25] મેં ઔર રંગોં મેં કયા હય મુનાસેબત[26]?

લાહી હય હવાયે દેહ, પાની બન જાઓ,
મૌજો કી તરેહ લહેરા મગર એક રહો.

સાથ સૂરત કે હય સૂરત આફરી, નકશ પર નક્કાશ શયદા હો ગયા.
અર્થાત્ રૂપની સાથેજ છે રૂપ આપનાર, ચિત્રપર મોહિત થયોછે ચિત્રકાર.

આકૃતિક પ્રમાણઃ—"હું સાક્ષી, ચૈતન્ય (અને વિશ્વ સૃષ્ટારૂપ) છું," આ એવો સિદ્ધાંત છે કે જેનું ખંડન અશક્ય છે; પરંતુ પોતાની જાતને કેવળ સાક્ષીમાત્ર, નિઃસંગ અને નપુંસક ઠરાવવાથી મનને સંતોષ નહિ વળતાં એકાંત અરણ્યની પેઠે અપ્રિય લાગે છે એ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે આપણો સ્વભાવ આપણને કેવળ ક્રિયા કે પ્રતિક્રિયાનું મૂળ ગણીનેજ બેસી રહેવાનું માન્ય નથી રાખતો. જ્યાસુધી અનુભવથી સ્વરૂપ સાથે એકતા નહિ થાય ત્યાંસુધી હૃદયને ચેનજ પડવાનું નથી હવે થોડોક વધુ વિચાર કરીએ.

ગુલાબનું પુષ્પ સામે મૂકેલું છે,
તેનો રંગ એ તેનો એક ગુણ છે.

આ ગુણ જોનારની પ્રતિક્રિયાનું પરિણામ છે જેમ અરિસામાં પાન ખાધેલા ઓષ્ઠ, પ્રિયાએ અરિસામાં જોયું તેનુંજ પરિણામ છે તેમ.

પુષ્પની ગંધ તેનો એક ગુણ છે. આ પણ દૃષ્ટાની પ્રતિક્રિયાનું પરિણામ છે.

પુષ્પની કોમળતા પણ તેનો એક ગુણ છે, જે જોનારની પ્રતિ ક્રિયાનું

૨૦ આકાશ. ગમન ૨૧ મૃગજળ ૨૨ પાણીમાં પડેલા પગલાં ૨૩ સીવાઈ ગઈ છે. ૨૪ જ્ઞાન. ૨૫ આંખોમાં ૨૬ સબંધ.

પરિણામ છે, પુષ્પનો આકાર પણ એક ગુણ છે જે જોનારની પ્રતિક્રિયા
એક પરિણામ છે. ટુંકમાં પુષ્પના બધા ગુણો દ્રષ્ટા તરફની ક્રિયા
પછીજ અનુભવાય છે. હવે સારી પેઠે વિચાર કરીને કહો કે "
માત્ર આ ગુણોના સમૂહનેજ પુષ્પ કહે છે કે પુષ્પમાં કંઇ બીજું
પણ છે ?"

ઉપર ઉપરથી જોતાં તો એમજ જણાય છે કે જો ફૂલનાં રંગ, ગંધ, આક
કોમળતા, સ્વાદ, ભાર આદિ ગુણોને મસ્તિષ્કમાંથી કાઢી નાખવામાં આ
તો અવશેષ કંઈજ નહિ રહે-શૂન્યજ પ્રાપ્ત થશે. આરંભમાં તો આ
ભ્રમ થાય છે કે પુષ્પમાત્ર ગુણોના સમૂહનુંજ નામ છે; પરંતુ વેદાંત
છે કે વહાલા! પુષ્પના બધા ગુણો તો એક રીતે નિઃસંદેહ તમે તમાર
માથીજ બહાર કાઢ્યા છે, અને પુષ્પ પુષ્પરૂપે તમારી પ્રતિક્રિયાએ અર્પે
ગુણોનુજ ઋણી છે જેને તમે પુષ્પ ગણો છો તેણે પુષ્પરૂપે અનુભવાય
પહેલાં તમારા નાક ઉપર અસર કરી, આંખ ઉપર ક્રિયા કરી, સ્પર્શ
શક્તિ ઉપર કાર્ય કર્યું, અને સ્વાદેંદ્રિય ઉપર અસર કરવાની યોગ્યતા
તેમાજ હતી. તે તો ચૈતન્ય છે, શૂન્ય નથી. માટે પુષ્પના નામરૂપ ગુણ
પેલીપાર શૂન્ય (न) નથી પરતુ ચૈતન્ય (अ) છે. અને પુષ્પ માત્ર ગુણોન
સમૂહનુજ નામ નથી, પરતુ પુષ્પનુ વાસ્તવિક અસ્તિત્વ તો "ચૈતન્ય"

"એકજ વિશાળ પૂર્ણતા

....

સૂર્યમા ઉષ્ણતા અપે છે, વાયુ લહરીમા પ્રફુલ્લતા ભરે છે, તારલામાં ચમ
કારા મારે છે, ફૂલામા માર ખીલાવે છે, સમસ્ત જીવનમાં જીવે છે; સર્વ
વિસ્તારમા રહ્યો છ, અનિર્બાધ ઝતા તે ફેલાઇ રહી છે અને અથાગ
કાર્ય કર્યે જાય છે, આપણા અવિનાશી આત્મામા તે શ્વાસ લે છે અને
આપણા વિનાશી શરીરમા પ્રાણ ફુંકે છે, તેજ આપણા ક્ષણભંગુર અંશને
રૂપ આપે છે, જેટલી તે હૃદયમા પરિપૂર્ણ છે, તેટલીજ એક વાળમાં
પણ છે રોદણા રડતા દુષ્ટ મનુષ્યમા પણ તે એટલીજ ભરપૂર અને પરિ
પૂર્ણ છે કે જેટલી પ્રભુપ્રેમમા નિમગ્ન આનંદિત દેવદૂતમાં છે. તેની આ
ગળ કોઇ ઉચ્ચ પણ નથી ને નીચ પણ નથી. કોઇ મહાન પણ નથી અને
ક્ષુદ્ર પણ નથી. તે સર્વની અંદર પણ વ્યાપી રહી છે અને બહાર પણ

આપી રહી છે. તે શર્વને ભોટી-રહી છે, અને શમાન બનાવી રહી છે."

(એલેકઝાન્ડર પોપ)

ઉપરોક્ત વાતનું અમે નિમ્નલિખિત રીતિએ નિરૂપણ કરીશું:—

પુષ્પ = ગુણ + अ

(રહસ્ય:—ગુણ શબ્દથી તે ગુણ સમજવાનો છે કે જેને લીધે "પુષ્પ" નામ આપવામાં આવે છે. અને अ નો અર્થ ચૈતન્ય લેવાનો છે કે જે ગુણોથી પર છે.)

પ્રશ્ન:—પીળી કેરી દેખાય છે. તે ગુલાબના ફૂલથી ભિન્ન કેમ છે?

ઉત્તર:—તેના ગુણોને લીધે. ફળના ગુણ જુદા છે અને ફૂલના જુદા છે. ફૂલ સુંઘવાની વસ્તુ છે અને ફળ ખાવા (કિંવા ચૂસવા) ની વસ્તુ છે. રંગમાં, રૂપમાં, નામમાં, કોમળતા વા કઠોરતામાં, અસરોમાં અને ઉપયોગમાં ભેદ છે. તેથી ફળ અને ફૂલ બન્ને એક નથી કહી શકાતા એકંદરે ભિન્નતાનું કારણ ગુણો (નામરૂપો) છે કે જે અનુભવ કરનારા (ભોક્તા) ની પ્રતિક્રિયાનું પરિણામ છે

શું ફૂલની વાસ્તવિક ચૈતન્ય સત્તા (જે ફૂલના ગુણોથી પર છે) તે ફળની વાસ્તવિક ચૈતન્ય સત્તા (જે ફળના ગુણોથી પર છે) તેનાથી ભિન્ન નથી?

વેદાંતનો એવો જવાબ છે કે ફૂલના મૂળ સ્વરૂપમાં અને ફળના મૂળ સ્વરૂપમાં કંઈ તફાવત નથી જેવી રીતે અંગુઠી અને કંકણ વચ્ચેનો ભેદ માત્ર ગુણોને લીધે છે, મૂળ સ્વરૂપ (સુવર્ણ) માં કંઈજ ભેદ નથી અંગુઠી આંગળીમાં પહેરવામાં આવશે અને કંકણ કાંડામાં, બન્નેના આકાર અને રૂપ જૂદા જૂદા છે, પરંતુ બન્ને છે તો એક સુવર્ણજ તેવીજ રીતે એકજ મૂળ સ્વરૂપ ચૈતન્ય (अ) ગુલાબનું વાસ્તવિક અસ્તિત્વ છે તેમજ કેરીનું પણ વાસ્તવિક અસ્તિત્વ છે તથી વેદાન્તમતાનુસાર ઉપરોક્ત નિરૂપણ પ્રમાણે કેરીનું સમીકરણ નીચે મુજબ થશે

કેરી = ગુણ + अ

કેરી અથવા ગુણનો અર્થ તેનું કદ, તેની મીઠાશ, પીળાશ, વગેરે સમજવા કે જે કેરીને જગતની બીજી બધી વસ્તુઓથી જૂદી દર્શાવી આપે છે. એની સાથે એ પણ યાદ રાખવું જોઇએ કે એ ગુણો પણ તેનો

ન્નય. કાનોની બનાવટ પણ થોડીક ફેરવવામાં આવે તો શ્રવણનું રૂપજ પલટી નાખે. એક સૂક્ષ્મ જંતુમાંથી વધતાં વધતાં મનુષ્ય સુધી વિકાસ થયો છે, તો કોણ જાણે ભવિષ્યમાં એવો પણ વિકાસ થાય કે માણસોની ઈંદ્રિયો અને મસ્તિષ્ક અવળાં સવળાં થઇ કંઇ જૂદાજ રંગ ઢંગ અનુભવવા માંડે. આ ઉદાહરણોથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે કે વસ્તુઓના ગુણ વાસ્તવિક નથી, પરંતુ અનુભવ કરનાર ઉપર અવલંબી રહેલા છે, અને તેની પ્રતીતિ થવી એ કેવળ અનુભવ કરનારનેજ આભારી છે.

ભિન્ન ભિન્ન દૃશ્યોનાં વાસ્તવિક સ્વરૂપને ભિન્ન ભિન્ન માનવાથી પ્રત્યેક પદાર્થને માટે એક નવું સમીકરણ બનશે:—

ભ્રમર=ગુણ અ^{3}

સિંહ=ગુણ અ^{4}

ગંગા=ગુણ અ^{5}

હિમાલય=ગુણ અ^{6}

હેખિની=ગુણ અ^{7}

....

આ પ્રમાણે ગણતાં अ, अ,^{1} अ,^{2} अ^{3} ઇત્યાદિથી સૂચવવામાં આવતાં ચૈતન્ય (મૂળ સ્વરૂપ) અસંખ્ય ઠરશે, અને તેમને ભિન્ન ભિન્ન માનવું પડશે.

પરંતુ ચૈતન્ય (મૂળ સ્વરૂપ) ને તો ગુણોથી પર સ્વીકારી ચૂક્યા છો !

વળી આ વાત પણ સિદ્ધ થઇ ચૂકી છે કે ભિન્નતાનું કારણ માત્ર ગુણોજ હોય છે. ગુણોનેજ સરખાવવાથી ભેદ જણાય છે; કેમકે તુલના કરવી અને વસ્તુઓની ભિન્નતાને નિશ્ચિત કરવી વા સ્વીકારવી એ બુદ્ધિનું કે વિવેકશક્તિનું કામ છે, અને બુદ્ધિ કિંવા વિવેકશક્તિ ગુણોથી પર નથી જઇ શકતી.

માટે ગુણોથી પર એવું જે ચૈતન્ય તે ભિન્નતા કે ભેદની હદમાં નથી આવતું. તેથી ચૈતન્ય ભિન્ન ભિન્ન નથી હોઇ શકતાં; અને જ્યારે ચૈતન્યમાં ભિન્નતા નથી હોઇ શકતી તો તે અસંખ્ય છે એમ કહેવાનો અર્થજ શો ?

પરંતુ ઉપરોક્ત કલ્પના (अ, अ,^{1} अ,^{2} अ,^{3} अ,^{4} વગેરે) ઉપરથી

રહ્યો હોય છે, તેજ ચૈતન્ય (બ્રહ્મ) અદ્વૈત સ્વરૂપમાં સંસારી મનુષ્ય નાનાવિધ રૂપો લેઇ રહ્યો હોય છે, અને તેજ ચૈતન્ય (બ્રહ્મ) અદ્વૈત સ્વરૂપમાં નરકવાસી પોતાના નરકની ભડકતી આગ જોઇ રહ્યો હોય છે.

જૂદા જૂદા ધર્મોમાં કેટલીયે એવી દંતકથાઓ ચાલી આવે છે કે જે માણુસો અત્યંત સજ્જન થઇ ગયા, અત્યંત પવિત્ર બની ગયા, સાંસારિક ઇચ્છાઓ અને બંધનોથી તદ્દન મુક્ત થઇ ગયા, આશ્ચર્ય પમાડે તેવા સુધરી ગયા, તેમને એકાએક સ્વર્ગમા ઉંચકી લેવામા આવ્યા. સામાન્ય રીતે આવી દંતકથાઓ ભલે જૂઠી હોય; પરંતુ વેદાંતના મતાનુસાર તો તે અસંભવિત નથી. સ્વર્ગમા ઉચકી લેવામા આવવાનો અર્થ એ છે કે તેમના અંતઃકરણમાં એટલું બધું પરિવર્તન થઇ ગયું કે સદૈવ કાગળરૂપી ચૈતન્યમાં ચિત્રિતની આકૃતિઓ (આ જગત્) જોવાને બદલે મનોહર ચિત્રો (વૈકુંઠ, સ્વર્ગ) તેઓ જોવા લાગ્યા, અને વળી પોતાના શરીરને દાસ જોવાને સ્થળે દેવતાનું શરીર જોયું.

આ પ્રમાણે અધિકારી ચૈતન્ય સત્તામા આ જગત્ જોયું તોપણ શું, અને નરક તથા સ્વર્ગ જોયા તોપણ શું. મૂળ તત્ત્વ તો ન જગત્ છે કે ન તો સ્વર્ગ કે નરક છે જેટલી દ્વૈત અને ભેદદષ્ટિ છે તેટલી વાસ્તવમાં માયા વર્ગની છે

" મિથ્યા " કોને કહે છે ? જે વસ્તુ દેખાય તો ખરી, પરંતુ જ્યારે તેના અધિષ્ઠાનને જોવામા આવે ત્યારે તે ન રહે, જેમકે છીપમા દેખાતી ચાંદી. જ્યારે છીપ (અધિષ્ઠાન) ને જોવામા આવે છે ત્યારે ચાંદી નથી રહેતી અથવા દોરડામા દેખાતો સર્પ, જ્યારે દોરડુ દેખાય છે ત્યારે સર્પ નથી રહેતો માટે વેદાંતશાસ્ત્રના વચનોમા " મિથ્યા " વસ્તુ એને કહે છે કે જે પોતાના અધિષ્ઠાનમા અત્યતાભાવનુ પ્રતિયોગી હોય

> सर्वेषामपि भावानामाश्रयत्वेन सम्मते ।
> प्रतियोगित्वमत्यन्ताभावं प्रतिमृषात्मता ॥ ११ ॥
> अंशिन स्वांशगात्यन्ताभावस्य प्रतियोगिन ।
> अंशित्वादितराशीव दिगेपव गुणादिषु ॥ १२ ॥ (ચિત્સુખી)

શ્લોક ૧૧ મા નો અર્થ –' જગતની સર્વ વસ્તુઓમાટે આશ્રય-અધિષ્ઠાનનું અસ્તિત્વ આવશ્યક છે, પરંતુ પ્રત્યેક વસ્તુના અધિષ્ઠાનમા

તે વસ્તુનો અત્યંત અભાવ જણાય છે. માટે સાંસારિક વસ્તુઓનું અસ્તિત્વ મૂળ આશ્રયમાં તેમના અત્યંત અભાવનું પ્રતિયોગી છે, અને આજ વસ્તુઓનું મિથ્યાપણું કિંવા દેખાવા છતાં નહિ હોવું છે."

વિવેચનઃ-સામાન્ય દૃષ્ટિએ કંકણનું આશ્રય સુવર્ણ છે, વસ્ત્રનું આશ્રય સૂતર છે. ઈત્યાદિ. આમા વસ્ત્ર મિથ્યા છે, તેનો અર્થ એ કે જે આશ્રય (અર્થાત્ સૂતર) માં અસ્તિત્વ ભોગવવાનો વસ્ત્રનો દાવો છે તે આશ્રય અર્થાત્ સૂતરનો તારે તાર પોકારીને કહે છે કે મારામાં વસ્ત્ર નથી. સોનીની દૃષ્ટિએ કંકણના અસ્તિત્વનો આશ્રય સુવર્ણ છે, પરંતુ સરાફની દૃષ્ટિ કહે છે કે સુવર્ણદૃષ્ટિથી જોતા કંકણ કદાપિ છેજ નહિ.

હવે વસ્ત્ર આદિનું અસ્તિત્વ તેના આશ્રય (સૂતર) સિવાય અન્ય કોઈ પણ સ્થળે હોવું કલ્પી શકાતું નથી (આ વાતની ના પાડવી એ ખડીઆનો હાથી બની જાય એવું સ્વીકારી લેવા બરાબર છે.)

વળી વસ્ત્ર આદિના અધિષ્ઠાન (જેવા કે સૂતરના તાર, સુવર્ણ)નું અસ્તિત્વ તે વસ્તુઓને પોતાનામા કદાપિ આશ્રય નથી આપતું. માટે તમામ વસ્તુઓનો દેખાવ પાયા વગરનો (મિથ્યા) છે, એજ પરિણામ પ્રાપ્ત થાય છે. અને આ પરિણામથી કોઇ પણ રીતે બચી નથી શકાતું. જો રોટલી ખવાય નહિ તો પેટ ઉપર બાધવી પડશે

આગળ ઉપર દેખાડી આવ્યા છીએ કે સસારની તમામ વસ્તુઓનો વાસ્તવિક આશ્રય એક બ્રહ્મ માત્રજ છે, જેને अ ની સંજ્ઞા આપવામાં આવી હતી આ બ્રહ્મને સમસ્ત ગુણોનો આશ્રય અને સર્વ વસ્તુઓનું અધિષ્ઠાન શામાટે કહેવામા આવ્યુ હતુ ? સાસારિક વસ્તુઓની આવશ્યકતાને લઇનેજ તેમ કહેવાયું હતુ, અન્યથા અદ્વૈત સ્વરૂપ (બ્રહ્મ) ની દૃષ્ટિએ આશ્રય હોવા ન હોવાનો અર્થ જ શુ છે ? (अ) બ્રહ્મને નિર્ગુણ-ગુણોથી પર સ્વીકારવામા આવ્યુ હતુ જ્યારે બ્રહ્મમા ગુણ પ્રવેશીજ નથી શકતા તો આશ્રય થવાનો ગુણ પણ તેમા કેમ હોવો જોઈએ ? બ્રહ્મને રૂપ, રેખ લેખ નથી તેને આકાર નથી અને તેમા કોઇ રસ્તો નથી કોઇ છિદ્ર નથી તો જગત તેમા ક્યાથી પેસી શકવાનુ હતું. જગતનો તેમા સમાસજ ક્યા છે ?

સમસ્ત નામરૂપ (સાંસારિક વસ્તુઓ-ગુણોના સમૂહ) એક બાજુ

આશ્રય સિવાય રહી નથી શકતા, અને બીજી બાજુ આશ્રય (બ્રહ્મ) અન્યને કદાપિ આશ્રય નથી આપતો. એક બાજુ તો તીક્ષ્ણ તડકો અને તલવાર ગણુ ઝીલાવવાને આતુર ઉભા છે, અને બીજી બાજુ ઉદરડા પખાલને કોતરી ગયા છે અને નામરૂપ સસા ને "હાય તરસ ! હાય તરસ !" કહેતા કહેતા મિથ્યાપણાના મેદાનમા હાર થવુ જ પડે છે

લોભી મનુષ્ય છીપમા ચાદી ભલે જોયા કરે બીકણ પુરુષ દોરડીમા સર્પ ભલે જોયા કરે પરતુ છીપ ચદીને અને દોરડુ સર્પને પોતાની અદર ક્યાર પેસવા દે છે ? નામ (૫ મ વ) મ આ લોક અને પરલોક હોવા ન હોવાનો કશો અથ જ નથી

શ્લોક ૧૮ માનો અથ —જ વસ્તુઓ ૫ માણુઓની બનેલી છે (અને જ તમા કઈ વસ્તુ પરમાણુઓની બનલી નથી ?) તે તમના આશ્રય (પ મ ણુએ મ ૯ અત્યન અભ ન્ની નતિયાગી છ જ જ વિભક્ત વસ્તુઓની પરીક્ષ ક ધા તમર્ન અ ૮ ૬ દખશ માટે સઘળી વ તુઓ ને નિ ચ ૧ ૧૫ ૮ છ

વિવચન પૃ ‌ન ન ન ન ૫ મ અની બનવ છ પાણી

નરમ કે જરા પણ અડતા હાથ પાડી દે છે, સર્વત્ર વિપુલતામાં અસ્તિ-
ત્વ ધરાવે છે અને કોકટમાં મળી આવે છે.

સાયન્સ સિદ્ધ કરે છે કે મૂળમાં જુઓ તો આ વિરુદ્ધ ગુણધર્મ
વાળી વસ્તુઓ તદ્દન એકજ છે, એકજ કારબન છે. જો એકજ છે તો
તેમાં આશ્ચર્ય પમાડે તેવા ભેદો ક્યાંથી આવ્યા ? માત્ર પરમાણુઓના
સંબંધથીજ, બનાવટ, રૂપ આકાર (માયા) ના પ્રભાવથી. રૂપ (માયા) અજબ
વસ્તુ છે, જે એકજ કારબનને અહીં હીરો અને ત્યાં કોલસો બનાવી દે છે.

(૩) ડૉક્ટર "પાલફેયર્સ" નું એક ઉદાહરણ આ માયાની રચ-
માયા ઉઘાડી પાડે છે.

ધારો કે આપણી પાસે કાગળ કે લાકડાનું બનેલું એક લંબચો-
(૫×૩) છે, અને બે એક જેવા સમદ્વિબાજુ ત્રિકોણ છે જેમની આધ
રેખાઓ ૫ અને સમાન બાજુઓ ૩ છે.

લંબચોરસની બન્ને બાજુએ ત્રિકોણો એવી રીતે ગોઠવો કે લં-
ચોરસની મોટી બાજુઓ ઉપર ત્રિકોણની આધાર રેખાઓ બરાબર આ-
રહે. એમ કરવાથી એક ષટ્કોણ બનશે અને તેની પ્રત્યેક બાજુ ૩ હો-
હવે લંબચોરસ લંબચોરસરૂપે નષ્ટ પામ્યો છે અને ત્રિકોણો ત્રિકોણ-
નથી રહ્યા. એક નવીજ આકૃતિ બની ગઈ. હવે એક એવું ષટ્કોણ બ-
ગયું કે જે પોતાના અંગો (લંબચોરસ અને ત્રિકોણ) ના ગુણોને ગુમા-
બેઠું છે, અને હવે તે એવા ગુણો ધરાવે છે કે જે તેનાં અંગો (લં-
ચોરસ અને ત્રિકોણ) મા એ ગુણો વિદ્યમાન ન હતા.

ત્રિકોણ અને લંબચોરસની લાંબી રેખાઓ પ પ્રસ્તુત ષટ્કોણમાં લુપ્ત છે. ષટ્કોણમાં છ પરોણા ખૂણા છે, જ્યારે ત્રિકોણોમાં બંને ખૂણા સાંકડા હતા, અને લંબચોરસમાં ચાર કાટખૂણા ન તો ત્રિકોણ સમાણુ હતા ન લંબચોરસ; પરંતુ ષટ્કોણ સમબાજુ છે.

(૪) હાઇડ્રોજન વાયુના ગુણ જૂદા છે અને ઑક્સિજન વાયુના જૂદા; પરંતુ તે બંને તત્ત્વોથી બનેલું પાણી તદ્દન નિરાળુંજ છે, તદ્દન પૃથક્ વસ્તુ છે. આ નિરાળાપણું, આ અનોખાપણું (વિચિત્રતા) ક્યાંથી આવ્યું ? માત્ર રૂપ (માયા) માંથી. કેટલાએકની એવી માન્યતા છે કે મિશ્રણના ગુણો પ્રથમ કોઇના કોઇ ગુપ્ત રીતે આશ્રયમાં અવશ્ય વિદ્યમાન હોય છે; પરંતુ ઉપરોક્ત ગણિતશાસ્ત્રનું ઉદાહરણ એ માન્યતાને તોડી પાડે છે. ષટ્કોણ એક તદ્દનજ નવું રૂપ છે, જે ન તો પોતાના આ અંગમાં છુપાયલું હતું ન તે અંગમાં સંતાઇ બેઠું હતું.

માટે સમસ્ત સંસાર માત્ર નામરૂપની (માયાની) જ લીલા છે. અને જ્યારે સર્વના આશ્રય (બ્રહ્મ) માં નિષ્ઠા થાય છે ત્યારે જગત્ જગત્ ન તો કોઈ કાળે હતું, ન તો અત્યારે છે અને ન તો કોઇ કાળે થવાનું છે.

આપકી આપહુ યાં ગૈર કા કુચ્છ કામ નહીં;
જાતે મુત્લક મેં મેરી શિકલ નહિ નામ નહીં.
અર્થાત્ હુંજ છું હુંજ અહીં, અન્યનું કંઇ કામ નથી;
શુદ્ધ સ્વરૂપમા મમ, રૂપ નથી નામ નથી.

भेदोऽयं भिन्नधर्मि प्रतिभटविषयज्ञानजन्मानवेद्यो।
धर्म्याद्यैर्भेदसिद्धिः पुनरपि च तथेत्यापतेच्चानवस्था॥

("સ્વાગત્યસિદ્ધિ" વાર્તિકકાર સુરેશ્વરાચાર્ય (મંડનમિશ્ર) કૃત.)

અર્થ:-વસ્તુઓનો પારસ્પરિક ભેદ તો ત્યારેજ ઉત્પન્ન થાય છે જ્યારે તેમની પરસ્પર તુલના કરવામા આવે છે, પણ પરસ્પર તુલના ત્યારેજ થઇ શકે છે કે જ્યારે પ્રથમ તે વસ્તુઓમા ભેદ અને ભિન્નતા હોય. તેવીજ રીતે આ ભેદ અને ભિન્નતા તુલનાનું પરિણામ છે અને તુલના પાછી ભેદ અને ભિન્નતા પછીજ થાય છે. આ અનવસ્થા દોષ દ્વૈતને ઘેરી રહેલો છે.

શ્રીગોવિંદપાદાચાર્યજી કહે છે કેઃ—

उत्तमादीनि पुष्पानि वर्तन्ते सूत्रके यथा।
उत्तमाद्यास्तथा देहा वर्तन्ते मयि सर्वगे॥

અર્થ:-જેવી રીતે એકસૂત્રમાં ઉત્તમ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ પંક્તિ પુષ્પો પરોવેલાં હોય છે, તેવીજ રીતે સર્વમાં સમાઈ રહેલા મુજ (આત્મા) મા ઉત્તમ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ શરીરો ગુંથાએલા છે.

यथा न संस्पृशेत् सूत्रं पुष्पानामुत्तमादिता।
तथा नैकं सर्वगं मा देहानामुत्तमादिता॥

અર્થ. જેવી રીતે પુષ્પોની ઉત્તમતા, મધ્યમતા, કનિષ્ઠતા સૂત્ર ઉ કંઇજ અસર નથી કરતી, તેવીજ રીતે શરીરોની ઉત્તમતા, મધ્યમતા અ કનિષ્ઠતા મને એક સર્વવ્યાપી આત્માને કંઇજ હાનિ નથી કરી શકતી

पुष्पेषु तेषु नष्टेषु यद्वत् सूत्रं न नश्यति।
तथा देहेषु नष्टेषु नैव नश्यति सर्वगः॥

અર્થ:—જેવી રીતે તે તમામ પુષ્પો નષ્ટ થઈ જાય તોયે સૂત્રને ક હાનિ નથી પહોંચતી, તેવીજ રીતે શરીરો નાશ પામે તેથી મને સર્વગ આત્માને કિંચિત્ માત્ર પણ નુકસાન નથી પહોંચતું.

કી કરદાની? કી કરદા, તુસી પુછાખા દિલબર કી કરદા. (ટેક)
ઇકસે ઘર બિચ બસદયા રસદયા, નહી હુદા બિચ પરદા. કી કરદા૦
બિચ મસીત નમાઝ ગુઝારે, બુતખાને જા બડદા. કી કરદા૦
આપ ઈકો કઇ લાખ ઘર અ દર, માલિક હર ઘર ઘર દા. કી કરદા૦
મે જિત બલ દેખા ઉત બલ ઓ હી, હર ઇકઝી સ ગત કરદા. કી કરદા૦
મૂસા તે ફરઔન બના કે, દો હો કે કયુ લડદા? કી કરદા૦

અર્થાત્

શુ કરતો એ શું કરતો? કોઈ પૂછો તો, દિલબર શું કરતો? (ટેક)
એકજ ઘરમા રહેવુ સહેવુ, ત્યા તો ન હોય કશો પડદો. એ દિલબર૦
મસીદમા જઇ નમાઝ પઢેને, મ દિરે પૂજા કરતો એ દિલબર૦
આપે એકલો લાખ ઘરોમા, માલિક છે એ ઘરઘરનો. એ દિલબર૦
જ્યા જ્યા જોઉં ત્યા ત્યા તે છે, સૌ કોઇ સ ગે ફરતો એ દિલબર૦
રામ અને રાવણ બનાવી, બે થઇને તુ કયમ લડતો? એ દિલબર૦

દષ્ટિ કરી આકાશમાં સર્વત્ર ભાળ્યો એકને,
દષ્ટિ કરી સિંધુ ઉપર મોજાંમા જોયો એકને,
ઝાખી જોયું દિલ મહીં, દરિયો દીઠો જગનો તહીં,
સ્વપ્નો ઘડી ભરપૂર સ્થગ, સૌ સ્વપ્ને દીઠો એકને.
પૃથ્વી, વાયુ, અગ્નિ, વારિ, ઢળી જતા તુજ ભયથકી,
તુજ લગી ચઢવા પૂર્વે કંપી ભગી જાતાં એકમા.
સ્વર્ગ મળશે માટીમાં ને માટી સ્વર્ગ થશે ફરી,
પણ સ્થાયી રહેશે એક તે મમ તુજ જીવનની એકતા.

એક સાધુની ગોદડી (કન્થા) ચોરાઇ ગઇ. કોણે ચોરી ? એક પોલીસ કોન્સ્ટેબલે. (કદાચ પરીક્ષા કરવા ખાતર ચોરી હશે) ચોકીદારજ ચોર બની ગયો (કોણ જાણે આ હેતુથી) પોતાની સમીપજ પોલીસ થાણું હતું ત્યાં સાધુ સહેરમા આવી રિપોર્ટ લખાવવા ગયો. ત્યાં નીચે પ્રમાણે ચોરાયલા માલ વિષે પ્રશ્નોત્તર થયા

થાણુદાર —તમારૂ શુ ચોરાયું છે ?
સાધુ —બધુએ એક તો રજાઇ ગઇ.
થાણુદાર — બીજુ શુ ? સાધુ —પથારી
„ બીજુ શુ ? „ પછેડી
„ બીજુ શુ ? „ ડગલો અને અંગરખુ
„ બીજુ શુ ? „ ઓશીકુ
„ બીજુ શુ ? „ આસન
„ બીજુ કઇ ? „ હા, છત્રી પણ ગઇ.
થાણુદાર —બસ એટલુંજ કે કઇ વધુ છે ?
સાધુ —પોતિયું પણ ગયું
થાણુદાર —(જરા ગુસ્સે થઇને) બીજુ કઇ ?
સાધુ.—બીજુ . બીજુ ..

જે કોન્સ્ટેબલે ચોરી કરી હતી તે પાસેજ ઉભો હતો ચોરાઇ ગયેલા માલની આટલી લાંબી યાદી સાભળી તેનાથી અનાયાસે હસી પડાયું, અને એક ગાળ ભાંડી કહેવા લાગ્યો કે —

"બીજુ, બીજુ, બસ ગણાવ્યેજ જાય છે ! માલની યાદીનો અંત

જ્યુ જાણતો કે નહિ. તારી તે જરૂર છે કે વેપારીની વખાર? કેટલે [illegible] કેમ કરી લાવ્યો?"

[illegible] પોલીસવાળો સાધુની પોટલી ઉપાડી લાવ્યો અને સાધુ [illegible] બોલ્યો, "સાહેબ, તેનો ગુનો [illegible] [illegible] અને હવે તો [illegible] મહાલી દીધી!"

[illegible] (સાધુને) શું આ પોટલી તારી છે?

[illegible] હા, સાહેબ છે બીજા કોની આવી પોટલી હોય?

[illegible] ખોલી જોવા માંડ્યું.

[illegible] તેને જોઈ શકીને પાવલીને કહ્યું: "તને કેમ [illegible] [illegible] અમને [illegible] શું કાગળ માટે [illegible]?"

[illegible] અને અચંબામાં [illegible]

મંય બિચમેં ન રેહ ગઇ રાઇ, જબ પ્યારે સેં પ્રીત લગાઇ;
ટહે જા આસમાને ઓહન્દે હો, કદે ઇસ જગ દે દુઃખ સહન્દે હો;
ટદે પીરે-મુગાં હો એ હુન્દે હો, મંય તાં ઇકસે નાચ નચાઇ;
મંય વિચ ન રહે ગઇ રાઇ, જબ પિયા સંગ પ્રીત લગાઇ.'

આવો બેપરવા સાધુ, આ શહેનશાહ ભિક્ષુ, પોતાના અનુભવથી સાક્ષી પૂરે છે કે સતસ્વરૂપ પ્રત્યેક ઘટનામાં પ્રકટ થાય છે. તેજ 'સૂર્ય બનીને પ્રકાશે છે. તેજ મહાન્ સમુદ્રમાં ઉછાળા મારી રહ્યો છે. પુષ્પમાં, કંટકમાં, મેના અને બુલબુલની ચાંચમાં, પાણીમાં, પત્થરમાં, શહેરમાં, રણમાં, દરેક સ્થળે, દરેક સમયે એકજ સતસ્વરૂપ અવિચ્છિન્ન અને અવિભક્તરૂપે વિરાજમાન છે. તે એકજ ઇંદ્રજાળની પેટીમાંથી પ્રત્યેક વસ્તુ નીકળે છે.

सत्यब्रह्मावकीर्णा च न वाचमनृतां वदेत् । (મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ૬.)

તાત્પર્ય:—" આવો જ્ઞાની પાંચે ઇંદ્રિયો તથા મન અને બુદ્ધિ (એ સાત દ્વારોવડે સત્ બ્રહ્મ) સિવાય અન્ય કંઇ વ્યાપાર નથી કરતો. અર્થાત્ જુએ તોયે બ્રહ્મનેજ. સાંભળે તોયે બ્રહ્મનેજ. સૂંઘે તોયે બ્રહ્મનેજ. જેને તે સ્પર્શ કરે છે તેને પણ બ્રહ્મજ જાણે છે. જે કંઇ ચાખે છે તેને પણ બ્રહ્મ તરીકેજ ઓળખે છે, વિચાર કરે છે તો પણ બ્રહ્મનોજ. અને સમજે છે તો તે પણ બ્રહ્મનેજ."

ખાંડ કા કુત્તા ગધા, ચૂહા, બિલ્લા, મુંહ મે ડાલો મઝા હય ખાંડકા.

જ્ઞાનવાન ખાંડથીજ વ્યવહાર રાખે છે. શ્વાન, ગર્દભ, મૂષ, માર્જાર આદિ નામરૂપોથી લડતો ઝગડતો નથી

દૃષ્ટિને અત્યંત ભૂલાવામા નાખે તેવા અદ્ભુત અને વિચિત્ર ચિત્રો આ જગત્મા જોવા સાભળવામા આવ્યા છે જેમકે.—

(૧) જમણી બાજુથી જુઓ તો રાજાસાહેબ હાથી ઉપર સવારી કરી જતા જણાય છે, ડાબી બાજુથી જુઓ તો સાઇસ હાથમા ઘોડાની લગામ ઝાલીને ઉભેલો છે; અને આશ્ચર્યની વાત એ કે ચિત્ર એકજ છે!

(૨) ચિત્ર કોટડીમા ટાંગેલું છે, પરન્તુ તેમા વિચિત્રતા એટલી છે કે કોઇ માણસ કોટડીમા ગમે તે ઠેકાણે ઉભો હોય પણ તેને એમજ જણાય છે કે ચિત્રવાળી મારી તરફજ જોઇ રહી છે, મારી સાથેજ આંખો

ભિખારી રહી છે, તો એક સો માણસ ત્યાં હાજર હોય તો તેઓના મ[illegible]
એકને અપૂર્ણ ખાતરી થઈ જશે કે ભિખારણની આંખો માત્ર મ[illegible]
ગરજ નાંખીને જોઈ રહી છે.

(૩) વળી, કેટલાક સમય ઉપર એક અંગ્રેજી વર્તમાનપત્રમાં એ[illegible]
ચિત્રમાં ચિત્રની બાહેર ખબર જોઈ, જેની નીચે લખેલું હતું કે "[illegible]
[illegible] ગ્લૅડસ્ટન અને તેનો કુટુંબપરિવાર; પણ ભિખારી ક્યાં ?"

આ ચિત્રમાં [illegible] માલુમ તેને હાથમાં લઈ ધ્યાનથી જોતે[illegible]
[illegible] [illegible] અને બાળકોની સાથે [illegible]
[illegible] અને છાપા[illegible]
[illegible] નજર આગળ તરી આવ્[illegible]
[illegible] વસ્તુઓ [illegible]

છે. સાધુપણાની યથાર્થતા દેખાડી છે.

મંત્રનું રહસ્ય:—(મંત્રનો બીજો ભાગ) જો તને આનંદ મેળવવાની ઈચ્છા હોય તો સાંસારિક વસ્તુઓમાં તેને ન શોધ; ધનમાં તે નહિ મળે, કીર્તિમાં પણ નહિ મળે, વિષયોપભોગ તો તને ઉલટો અસહ્ય વેદનામાં સપડાવશે. વિષયવાસનાઓ પાછળ પડીને તારે પસ્તાવું પડશે. અજ્ઞાનના મિથ્યા પાશમાં ફસાઈને તને પશ્ચાત્તાપ સિવાય બીજું કંઈ પ્રાપ્ત નહિ થાય. જગતની મીઠી મીઠી વાતોથી ફોસલાઇ હાથ મસળતા રહી જશો. જગતરૂપી બોહિમીયનના ચિત્રમાં સાચા આનંદરૂપ બિલાડીનો પત્તો જ નથી લાગવાનો. આનંદ પ્રાપ્ત કરવાનો જો કોઇ રાજમાર્ગ હોય તો તે ત્યાગ છે. ત્યાગ વિના આનંદ કદાપિ નથી મળી શકતો.

न कर्मणा न प्रजया न धनेन त्यागेनैकेन अमृतत्वमानशुः ॥ (श्रुति)

અર્થ:—કર્મથી નહિ, સંતાનથી નહિ, ધનથી નહિ; પરંતુ કેવળ એક ત્યાગથીજ મનુષ્ય અમૃતત્વ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

(શ્રુતિનો પ્રથમ ભાગ) આ ત્યાગનો અર્થ મંત્રના પહેલા ભાગમાં દેખાડવામાં આવ્યો છે. અર્થાત્ જેનાથી બધા દુઃખ દર્દ દૂર થાય છે તે ત્યાગ અંતઃકરણની એવી નિર્મળતાનું નામ છે, કે જેનાવડે આંતરિક દૃષ્ટિ આ નામરૂપાત્મક સંસારને બોહિમીયાવાળી અને તેના કુટુંબ પરિવારના ચિત્રની પેઠે એક સામટા સ્વરૂપે દે છે દૃષ્ટિને ભ્રમમાં નાખનાર નામરૂપનો ત્યાગ કરે છે અને એક આનંદજ આનંદ (આત્માજ આત્મા) શોભી રહે છે. આ સઘળું ઈશ્વર (આત્મા) માં ઢંકાઇ સંતાઇ જાય છે જગતનું જગત્‌પણું અંધકારની પેઠે પ્રકાશ (આત્મા) માં અલોપ થઇ જાય છે. સઘળા સંબંધો લુપ્ત થઇ જાય છે સર્વ બંધનો છુટી જાય છે, અને દ્વૈતનું ચિન્હ સરખું બાકી નથી રહેતું

દીદએ દિલ હુવા જો વા, ખુબ ગયા હુસ્ને દિલરૂબા,
યાર ખડા હો સામને, આંખ ન ફિર લડાયે કયું ?

અર્થાત્ જ્યાં હૃદયચક્ષુ ઉઘડયા કે તેનું મનોહર સૌંદર્ય તેમાં સમાઇ ગયું પ્રિયતમ સામેજ ઉભો હોય ત્યારે નયનકટાક્ષ માર્યા વગર કેમ ચાલે ?

બર આમે હયા તે તૂ જહાં હમસુ હુબાબ અસ્ત,

ઉનેજ સૂં બરબાદ શવદ, બર સરશ આબ અસ્ત.

અર્થાત્ તારા અમૃતસિંધુ ઉપર આ જગત્ એક પુરપુરું સમાન છે; જગત્ પણ જ્યારે નષ્ટ થાય છે ત્યારે તેની ઉપર પાણી ફરી વળે છે

शिवं सर्वगतं शांतं बोधात्मकमजं शुभम्।
तदेकभावनं राम' कर्मत्याग इति स्मृतः॥

(યોગવાસિષ્ઠ નિર્વાણ પ્રકરણ)

અર્થાત્ હે રામચંદ્ર! એક સર્વગત, શાંત, અજ, આનંદ અને કલ્યાણ સ્વરૂપ શિવને ઓળખ. બધી બાજુએથી આંખને ફેરવી લઈ તેજ એક તત્ત્વ સ્વરૂપમાં ભાવિત થવું તેનું જ નામ કર્મત્યાગ કિંવા સંન્યાસ છે

વેદાંતસિદ્ધાંતમુક્તાવલી

योऽहमद्वयवस्त्वेव सद्द्वये दृढनिश्चयः।
प्राप्य चानन्दमात्मानं सोऽहमद्वयविग्रहः॥

તાત્પર્ય —"તે એક "હું" જ, જો કે વાસ્તવમાં 'एकमेवाद्वितीयम्' છું એકવાર દ્વૈતભાવને દૃઢ રીતે માનતો હતો, પણ હવે આનંદનો અનુભવ કરી ફરી અદ્વૈત સ્વરૂપ થયો છું"

नास्ति ब्रह्म सदानन्दमिति मे दुर्मतिः स्थिता।
क्व गता सा न जानामि यदाहं तद्वपुः स्थितः॥

તાત્પર્ય —"બ્રહ્મ સદાનંદ સ્વરૂપ નથી' એવી મારી મતિ હતી તે દુર્મતિ જ હતી, પરંતુ હવે જ્યારે હું તેજ બ્રહ્મ બની ગયો છું, ત્યારે કોણ જાણે મારી એ દુર્મતિ ક્યાં ગઈ છે?"

[illegible] दुःखराशिशिलोच्चयः।
आत्मबोध[illegible] स्थितः॥

અર્થ "સંસારરૂપ (નામરૂપ) ના સંપર્કમાં હું અન્ય બની ગયો હતો—દુઃખના રાશિ અને [illegible] પર્વત બની ગયો હતો, પરંતુ હવે આ [illegible] થઈ રહ્યો છું"

[illegible]
[illegible]

અર્થ —"તે સમયે નાશવંત તુચ્છ વસ્તુઓ મારા હૃદયને [illegible]

કરી મુકતી હતી, પરંતુ હવે તે કૃપણી નિર્બળતા ટળી, ગઈ છે, કેમકે હું પોતેજ આનંદસ્વરૂપ છું.

શ્લોક—સુખ દુઃખ દૂર હુંએ, દેખ સુખ મૈત્રૂમ રે ચંદનું છે
દૈન્ય માંહેની દેખો દુઃખ જોડી, પાયાખિલ ઘોર આનંદનું છે
નિત્ય કન્ત પટારથી પૂર હૈતી, આમે જીર રીસા એક ચંદનું છે.
સુખ મંગલાચાર વ્યવહાર એવો, સદા અંદરો આત્મપુન્યનું છે.

यो वा एतदक्षरं गार्ग्यविदित्वास्माल्लोकात्प्रैति स कृपणः ॥ (श्रुति)

અર્થાત્ શ્રુતિ કહે છે કે "જે મનુષ્ય આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત નથી કરતો અને આત્મદ્રષ્ટિથી સુખ નથી મેળવી લેતો તે કૃપણ અને સમ છે" જેવી રીતે કંજૂસ ધન હોવા છતા ભિખારી બન્યો રહે છે અને દુઃખ સહન કરતો રહે છે, તેવીજ રીતે આત્માનંદ હોવા છતાં પણ હું દુઃખ અને શોકના કૃપમાં પડેલો હતો ધન્ય છે કે હવે મુક્તિ મળી, કૃપણતા અને નીચતામાંથી છૂટયો.

ગુલ્હાયાદ મુબારક લિખ દેવા, હું શત અનિ ગમ લાએ કે છે,
એપીઠતાસ બ ગોઇદ સુમ રક બાદમ
કઝ સનમખાનએ-તન દર હરમે જા રફતમ

અર્થ—હે લોકો, મન અભિનંદન આપો! કે પ્યારાના શરીરરૂપી મંદિરમાંથી હવે હું તેના હૃદયસ્થાનમાં પ્રવેશ્યો છું

અર્થાત્ શારીરિક દ્રષ્ટિમાંથી નીકળી હવે આત્મિક દ્રષ્ટિમાં સ્થિત થયો છું

विशुद्धा स्मि विमुक्ता स्मि पूर्णात्पूर्णतमास्मि ।
असंस्पृश्य सदा मानमतमपद्मात्स्व ।

અર્થ—હું વિશુદ્ધ છું વિમુક્ત છું, પૂર્ણ (આકાશ)થી પણ અધિક પૂર્ણતમ (સર્વવ્યાપક) છું અને પ્રદેશ માત્રમાં સમાયેલો છું હું અસંસ્પર્શ છું મારું સ્વરૂપ નિર્લિપ્ત છે

પરિણામ

ક્યાં?—ત્યાં કે જ્યાં ક્યાં? સત્તાવનું છે

ક્યારે?—ત્યારે કે જ્યારે, ' ક્યારે ' એ કલ્પના અને ભ્રમમાત્ર છે હતો, છે અને થશે

શુ ? કોણુ ?
જેમા "શુ ?" અને "કોણુ ?" લુપ્ત છે તે.
અ લાહ અલ્લાહ, ખૈર સલ્લા ! રામ રામ, ચાલો છૂટયા !

અદ્વૈત પાઠ

ફકીરા ! આપે અલ્લાહ હો ટેક

આપે લાડા, આપે લાડી, આપે માયે હો. ફકીરા૦ ૧
આપ વધાઈયા, આપ સ્યાપે, આપ અનાપે હો ફકીરા૦ ૨
ગંઝા તુદી, તુદી રાઝા ભુલ્લ દીગન બેલે શ ફકીરા૦ ૩
તેરે જિહા માનૂ એથે ઓથે, કોઈ ન જાપે ઓ ફકીરા૦ ૪
ઘુક કઢ કે પ્યો ચન મ્હો ઉસે, ઓહદે રહ્યો પક્ષો ફકીરા૦ ૫
તુ હી સજની જાન પ્યારી, તેનૂ તાના લગે ન કો. ફકીરા૦ ૬
બેકી તાના, ગારી સવા જો દેખે તૂ સો ફકીરા૦ ૭
સૂફી, સદ્ગો [illegible] મુ [illegible] ન મુકહા જો ફકીરા૦ ૮
મુ [illegible] વિચ [illegible] જો ગુન, ઓથ તેરી લો ફકીરા૦ ૯
તૂહી મન્ની વિચ શરાબા [illegible] ગુદ્ગી ખુરઓ. ફકીરા૦ ૧૦
[illegible] મિઠા મુખ તુ [illegible] ફકીરા૦ ૧૧
લાહ લી [illegible] ફકીરા૦ ૧૨
[illegible] ફકીરા૦ ૧૩
[illegible] દુનિયા [illegible] ફકીરા૦ ૧૪
[illegible] ફકીરા૦ ૧૫
[illegible] ફકીરા૦ ૧૬
[illegible] ફકીરા૦ ૧૭
[illegible] ફકીરા૦ ૧૮
[illegible] ફકીરા૦ ૧૯
[illegible] ફકીરા૦ ૨૦
[illegible] ફકીરા૦ ૨૧
[illegible] ફકીરા૦ ૨૨
[illegible] ફકીરા૦ ૨૩
[illegible] ફકીરા૦ ૨૪

વેહદવ નૂં કર કસરત દેખેં, ગયેં ભૈગા કિધરેં હો; ફકીરા૦ ૨૫
તાજ તખત ચઢ કહી મસ્તી, એસ ગલ્ડેં તું રો; ફકીરા૦ ૨૬
છડ કે ઘર દિયાં ખપ્પરાં ખીરાં, કી લોડ ચખાવેં તો; ફકીરા૦ ૨૭
તેરે ઘટ વિચ રામ વસેંદા, હાય! કુટ કુટ ભર નાંખો; ફકીરા૦ ૨૮
રામ રહીમ સબ બન્દે તેરે, તેથું બડા ન કો; ફકીરા૦ ૨૯
આપ ભગીરથ, આપ હી તીરથ, બન ગંગા મલ ધો; ફકીરા૦ ૩૦
પર્દે ફાશ હોવેં રજ કરકે, નંગા સૂરજ હો; ફકીરા૦ ૩૧
છડ મોહરા સુન રામદુહાઇ, અપના આપન ટો; ફકીરા૦ ૩૨

અર્થઃ—પડે પ્રભુજી છો, મારા સાધો પડે પ્રભુજી છો. (ટેક)
આપજ વરને આપજ કન્યા, આપે માતપિતા છો; સાધો૦ ૧
વધાઈ પોતે, ગીતડાં પોતે, પોતે ગાઓ છો; સાધો૦ ૨
કસ્તૂરી તું, મૃગ પણ તું છે, ભૂલી ભમે શીદ વનમા; સાધો૦ ૩
ત્હારા જેવો અહિં તહિં ક્યાંઇ, કોઇ ન લાગે હો; સાધો૦ ૪
ચંદ્રવદન પર ઘુઘટ કાઢી, કયમ છે બાજુ ઉભો; સાધો૦ ૫
તુંજ છે સાચું જીવન વ્હાલું, તને મ્હોણુ ન લાગે કો, સાધો૦ ૬
મ્હેણા ટોણા, યારી સેવા, જે જુઓ તમે છો, સાધો૦ ૭
સૂલી, ફાંસ ને વિષના અંતે, તું ન કદી મરતો, સાધો૦ ૮
પ્રીતમ પ્રિયના પાશમા જૂના, તારીજ જ્યોતિ ત્યા, સાધો૦ ૯
મદિરા મધ્યે તુ છે મસ્તી, ફુલમા તુજ ખુશબો, સાધો૦ ૧૦
ગાન તાનનો મધુરો સ્વર છો, ચિત્તને ચોરી લ્યો, સાધો૦ ૧૧
ઘુંઘટ છોડી ભેટો પ્રીતમને, પડદો ફેંકી દો, સાધો૦ ૧૨
આકાશે તમ જ્યોતિ પ્રકાશે, તેથીએ ઉચા છો, સાધો૦ ૧૩
સસાર સઘળો લીલા તારી, મો ઢકી નવ રો, સાધો૦ ૧૪
જો તું ઇશને બહાર શોધીશ, નથી તે મળવાનો, સાધો૦ ૧૫
તુ છે માલિક, દાસ ન સેવક, જૂઠને છોડી જો, સાધો૦ ૧૬
વાયુ ઇંદ્ર તો ભાર વહે તુજ, સેવક તારા જો, સાધો૦ ૧૭
પ્રિયની શોધમા શીદ ભમો છો, નિશ્ચિંત બેઠા રહો, સાધો૦ ૧૮
સૂર્ય અને યમ વર્તે સ્વકર્મે, તારા ભયથી તો, સાધો૦ ૧૯
અનંત સુખ શીદને નથી પચતુ, આફરો દૂર કરો, સાધો૦ ૨૦

દુઃખહારક સુખદાતા તું સૌનો, ત્રિવિધ તાપ છે કયાં ? સાધો૦ ૨૧
ચોર ન ચોરે, તને ભૂત ન વળગે, ડરી ગયો કયમ છો ? સાધો૦ ૨૨
તું છો સાક્ષી, પરિશ્રમ શાનો? થાકી સૂતો કયમ છો ? સાધો૦ ૨૩
છુટા રહેથી હાઉ ન ખાયે, પીંજરામા શીદ રહો ? સાધો૦ ૨૪
એક છતે કેમ અનેક ભાળો, ગાંડા શીદને બનો ? સાધો૦ ૨૫
તાજ ત ગત છોડી કીચ પડયો કા, એ મૂર્ખાઇ પર રો, સાધો૦ ૨૬
ખીર ખાંડ છોડીને ઘરના કુશકા કેમ ખાઓ છો ? સાધો૦ ૨૭
જેહ હૃદયમા રામ રહ્યા હોય, તેમા ન ત્રાસ ભૂસો, સાધો૦ ૨૮
રામ રહીમ ના નેનકે તારા, તુજથી ન મોટો કો, સાધો૦ ૨૯
સ્વય ભગીરથ, સ્વય તીર્થ ગંગા થઈ મળ ના સાધો૦ ૩૦
મળ વિક્ષેપને આવરણ ત્યાગી સૂર્ય સમ નગ્ન બનો, સાધો૦ ૩૧
રમત છોડી ગુરુ રામદુહાઈ નિજ સ્વરૂપ ન ખો સાધો૦ ૩૨

ૐ ૐ ૐ

સુધારણા

(બ્રહ્મધર્મ મહામંડળ મથુરામાં સ્વામી રામે આપેલું વ્યાખ્યાન)

આજ કાલ સંસારમાં બધે પરોપકારની ખૂબ ધામધૂમ મચી રહેલી સંભળાય છે. પરોપકારનો શબ્દ કર્ણગોચર થતાંજ હૃદયમાં સહાનુભૂતિનો આવેશ ઉત્પન્ન કરે છે, અને સાંભળનારાઓના ચિત્તમાં સુધારાના વિચાર ઉત્પન્ન કરે છે, પરંતુ આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે લોકો પરોપકારનું યથાર્થ જ્ઞાન ન મેળવતાં કેવળ બહારનીજ હો હા અને લેક્ચર બાજીમાં ઉતરી પડે છે. પરોપકારનો વાસ્તવિક અર્થ ન સમજવાથી અને તે પ્રમાણે આચરણ ન કરવાથી આવા સુધારક મહાશય નથી સંસારનો કોઈ જીવ જેવો ઉદ્ધાર કરી શકતા, કે નથી તેમના પોતાનામાં પણ કાંઈ સુધારો થતો. એટલા માટે બીજાઓને સુધારવા નીકળવા પહેલાં સુધારાની ઇચ્છાવાળાએ પહેલાં સુધારાનો અર્થ અને સુધારાના સાધનોનું જ્ઞાન મેળવવું જોઈએ. અંગ્રેજીમાં "પહેલાં યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરો અને પછી ઈચ્છા કરો" એ કહેવતનો આજકાલ બહુજ પ્રચાર જોવામાં આવે છે, પરંતુ વેદાંતનો એ વાક્ય સાથે જરાયે સંબંધ નથી. વેદાંતનો તો અનાદિ કાળથી એવો સિદ્ધાંત છે કે "અધિકાર પ્રાપ્ત કરો પણ ઇચ્છા ન કરો." વેદાંત તો તમને બુલંદ અવાજે એમ કહે છે કે જે વસ્તુઓને માટે તમે પોતાને લાયક બનાવ્યા હશે, તે વસ્તુઓ ઇચ્છા કર્યા વિના પણ હરકોઈ પ્રકારે તમારી પાસે અવશ્ય ચાલી આવશે. જેવી રીતે કોઈ મનુષ્ય નાની પદવીમાંથી આગળ વધતો વધતો જ્યારે રાજાની પદવી પ્રાપ્ત કરે છે, ત્યારે તે પદવીની સાથે રાજ્યની સમસ્ત સંપત્તિ, મહેલ, ધન, જમીન વગેરેનો પણ અધિકારી બને છેજ. એ બધો રાજ્યવૈભવ પ્રાપ્ત કરવાની તે ઇચ્છા કરે કે ન કરે, પરંતુ સિંહાસન ઉપર આરૂઢ થતાંજ એ

બધા પદાર્થો એની આગળ સહજે આવી પડે છે. ઉલટું એ સમયે એ પદાર્થો મેળવવાની ઈચ્છા કરવી એ તો પોતાના ઉચ્ચ સ્થાનમાંથી ભ્રષ્ટ થવા જેવું, પોતાને હલકો પાડવા જેવું છે.

એક દૃષ્ટાંત છે કે એક મહાત્માએ એવો અધિકાર પ્રાપ્ત કર્યો હતો કે સમસ્ત સાંસારિક પદાર્થ નિત્ય એમની પાસે આવીને એમની સેવા કર્યાં કરે. એક દિવસ એવું બન્યું કે એક માણસ એમની પાસે પતાસાંનો એક થાળ લઇને આવ્યો. મહાત્માજીએ લાલચને વશ થઇ તેમાંથી બે પતાસાં માગ્યાં. પેલા માણસે બે પતાસાં તો આપ્યાં પરંતુ મહાત્માજીને લાલચુ માનીને એ થાળ એમની આગળ ન મૂકી દેતાં થાળ લઇને ચાલતો થયો. ઈચ્છા કરવાથી આ પ્રમાણે થાળ લાવનાર એક સાધારણ મનુષ્યની દૃષ્ટિમા પણ તેમની મહત્તા ન રહી. એ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે અધિકારી થયા પછી પણ અધિકારને યોગ્ય વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા પ્રકટ કરવી, એ પોતાના બધા અધિકારને ખોઇ દેવાની અને પોતાને લાંછન લગાડવાની વાત છે.

ભગવન્! તમે જો સમસ્ત પદાર્થોના માલિક અને અધિકારી થવા ઇચ્છતા હો તો ચાલો તૈયાર થઇ જાઓ, સ્વરૂપમા સ્થિતિ કરો, **તમારા વાસ્તવિક સ્વરૂપમાં લીન થઇ જાઓ અને સ્વરૂપમસ્ત થઇને સમસ્ત સંસારના ઈશ્વર-માલિક બનો.** વાસ્તવિક સ્વરૂપમા લીન થવું એનું નામજ સમસ્ત સંસારના સમ્રાટ-રાજાધિરાજ બનવું છે. વળી એ સમ્રાટ્‌પદ માત્ર સંસારનુંજ નહિ, પણ લોક, પરલોક, અને સમસ્ત બ્રહ્માંડના સર્વેશ્વર તરીકેનું છે એ વાસ્તવિક સ્વરૂપ-સામ્રાજ્યના સિંહાસનની ઉપર આરૂઢ થવાથી તમે સમસ્ત ધરતી અને આકાશ-અર્થાત્ લોક-પરલોકની વસ્તુઓના સ્વામી અને અધિકારી થઇ જશો માત્ર એ મૂળ સ્વરૂપ-આત્મસ્વરૂપનું સામ્રાજ્ય પ્રાપ્ત કરવાનીજ આવશ્યકતા છે એ સામ્રાજ્ય પ્રાપ્ત કર્યું એટલે સંસારના સમસ્ત પદાર્થો પોતાની મેળેજ તમારી સેવા કરવા આવીને હાજર થઈ જશે, અને એ પદાર્થની ઇચ્છા કરવાની પણ આવશ્યકતા નહિ રહે, માટે ઉઠો તૈયાર થઇ જાઓ, અને તમારા સ્વરૂપમાં આરૂઢ થાઓ **એકવાર આત્મસ્વરૂપના સિંહાસન ઉપર આરૂઢ થઈ જાઓ અને પછી જોઈ લ્યો કે તમારા સંકેત માત્રથીજ સંસા-**

રનાં બધાં કામ સિદ્ધ થવા માંડશે. પરોપકાર કરવાનો અર્થ દોડધામ કરવી કે દાહાન્‌ાદીદી નથી, પણ સર્વોત્તમ પરોપકાર તો આત્મામાં લીન થવામાં છે. વિજ્ઞાનશાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે હવા જ્યારે પાતળી થઇને ઉપર ચઢે છે ત્યારે આસપાસની ભારે અને ઠંડી હવા આપોઆપજ હલકી હવાની જગ્યામાં આવી જાય છે. એજ પ્રમાણે એક મહાત્મા બ્રહ્મનિષ્ઠ થાય છે એટલે અન્ય સર્વ વર્ણ અને આશ્રમના લોકો કોઈ પણ જાતની ઈચ્છા કે પ્રયત્ન વિના પણ મહાત્માની ખાલી પડેલી જગ્યા પૂરવા માટે સ્વાભાવિક રીતેજ દાઇને કાંઇ ઉન્નતિ કરે છે આ સિદ્ધાંત પ્રમાણે પોતાના **આત્મસ્વરૂપમાં લીન થવું એજ સ્વાભાવિક અને સર્વોત્તમ પરોપકાર છે.** તાત્પર્ય કે તમ ગ મનમ જાની જયલો અહંકારરૂપી મેલ, આત્મારૂપી સૂર્યના કિરણદ્વારા ઓગળી જઇને તેના ભારે વજનથી તમારૂ મન હલકુ થાય અને પાતાના સ્વરૂપન લ ન બની જાય, એનાજ ન સાન્ન અન્ય નમન્ત બનપ્યાની નાન સુધારણા ન્હેલી છ સુધારકો- એટલે કે અન્યની નધન્ન કરવાની ન ન ર બનાના પુરુષ જગલા પોતાના વાસ્તવિક સ્વરૂપથી નીચ રહ્યે તેન । નમપ્રમ અન્ય પુન ા પણ સ્વસ્ય નીચ ર નર્ સાન્ન જાને તેથી ન પર પર ના વ્યવહારને પરિશ્રમ [illegible] વાથી [illegible]

જ્યાને છોડી દઈને પ્યાલાના બધાજ પાણીમાં ફેલાઈ જાય છે અને બધાજ પાણીને પોતાની ખારાશનો અને જંતુનાશકપણાનો ગુણ અને સ્વાદ પહોંચાડે છે. અન્ય પ્રકારે વર્ણન કરીએ તો જેમ જેમ મીઠાનો કકડો પોતાનાં નામરૂપને અને પરિચ્છિન્ન સ્થાનને છોડીને, પાણીમાં ગળતો જાય છે, તેમ તેમ પાણીને ખારૂં બનાવવાની તેની શક્તિ વધતી જાય છે. તેવીજ રીતે જો તમે મનને બળનો પરિચ્છિન્ન વિભાગ સમજતા હો, તો જેમ જેમ એ પોતાનું નામરૂપ અને પરિચ્છિન્ન સ્થાન છોડીને પોતાના સ્વરૂપના અનંતસાગરની સાથે અભેદ પ્રાપ્ત કરતું જાય છે, તેમ તેમ તેની અનંત અપરિચ્છિન્ન શક્તિ ફેલાતી જાય છે અને અપરિમિત શક્તિ વધતી જાય છે. માટે હે માનવ ભગવન્ ! **આપ જો આપની અપરિચ્છિન્ન, અપરિમિત શક્તિને પ્રકટ કરવાની અને સમસ્ત સંસારનો ઉદ્ધાર કરવાની ઈચ્છા રાખતા હો તો તમારા મનને કૈવલ્ય સ્વરૂપમાં એવું લીન કરી દો જેવી રીતે મજનુએ લેલીમાં પોતાના મનને લીન કર્યું હતું.** એ વિષે એક કવિએ વર્ણન કર્યું છે કે:—

ખૂં રગે-મજનૂ સે નિકલા ફસદ લેલીકી જો લી;
ઇશ્કમેં તાસીર હૈ પર જજ્બે-કામિલ ચાહિએ.

અર્થાત્ મજનૂનો લેલી સાથે એવો તો અભેદ થઇ ગયો હતો કે લેલીની નસ કાપવાથી મજનૂની નસમાંથી લોહી નીકળ્યું હતું મીઠાના કકડાની પેઠે તમે પોતાને જેટલા પરિચ્છિન્ન અને પરિમિત માનતા રહેશો અને પરિમિત શરીરમાંજ મનને ક્યામ કરી રાખશો તેટલા પ્રમાણમાં તમે પોતાને અસમર્થ અને શક્તિહીન પામર બનાવતા જશો માટે શરીર સંબંધી વિચારોથી દૂર કરીને મનને આનંદઘન આત્મસમુદ્રમાંજ લીન કરવા પાછળ મંડી પડો. જ્યારે મનુષ્ય પોતાના વાસ્તવિક સ્વરૂપમાં તન્મય થઇ જાય છે અને વેદાન્તની મૂર્તિ બની જાય છે, ત્યારે મીઠાના કકડાની પેઠે તે પોતાની પરિમિત અવસ્થાને છોડી દઇને અનંત આત્મસ્વરૂપમાં મળી જાય છે અને બધાની સાથે અભેદ અને પ્રેમમય ઐક્ય પ્રાપ્ત કરવાથી તેની સમસ્ત મનઃકામનાઓ અને ઇચ્છાઓ સ્વાભાવિક રીતેજ પૂરી થવા માંડે છે.

પરંતુ એ અનંત આત્મામાં લીન થવા માટે સુધારક મહાશયને પહેલી આવશ્યકતા તો પોતાના અંતઃકરણરૂપી પડદાને જ્ઞાનરૂપી તેલથી પલાળવાની

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

પ્રકાશ બહુ આછો પડે છે. જ્ઞાનીનું અંતઃકરણ એમાંની અત્યંત પાતળી, નિર્મળ અને સ્વચ્છ ચિમનીના જેવું હોવાને લીધે આત્મદેવની જ્યોતિ તેનાદ્વારા એટલા વેગથી બહાર આવી શકે છે, કે જેથી વચમાંનો અંતઃકરણરૂપી પડદો ન દેખાતાં મૂળ જ્યોતિજ નજરે પડે છે. અજ્ઞાનીનું અંતઃકરણ પેલા સફેદ પણ અપારદર્શક ગ્લોબ જેવું હોય છે; અને તેથી તેનાદ્વારા બહાર પડતો પ્રકાશ પણ મંદ અને આછો હોય છે. માટે હે માનવ ભગવન્ ! તે સૂર્યોના પણ સૂર્યના તેજને બહાર પ્રકટ કરવામાટે તમારે તમારા અંતઃકરણને શુદ્ધ કરવા સિવાય બીજો કોઈજ ઉપાય કે સાધન નથી. અંતઃકરણ શુદ્ધ થયા પછી આત્મજ્યોતિને બહાર પ્રકટાવવાની ઈચ્છા કરો વા ન કરો તોપણ તે આપોઆપજ બહાર ઝળકી ઉઠશે, અને તે સ્વચ્છ અંતઃકરણમાથી નીકળતો પ્રકાશ ચિમની ઉપર ગ્લોબની પેઠે રહેલા અન્ય અજ્ઞાની મનુષ્યોના અંતઃકરણોને પણ પ્રકાશમાન બનાવી દેશે માટે **ખરા અને શ્રેષ્ઠ પરોપકારી બનવા માટે તમારૂં મુખ્ય કામ એજ છે કે પોતાના અંતઃકરણને અત્યંત પાતળી અને પારદર્શક ચિમની જેવું નિર્મળ અને સ્વચ્છ બનાવો.** આ પ્રમાણે આપણા પોતના હૃદયને શુદ્ધ બનાવવું એનુંજ નામ બીજાઓનું કલ્યાણ કરવું છે જ્યારે અંતઃકરણ બિલ્લોરની પેઠે સ્વચ્છ થઈ જશે, ત્યારે તમારા પ્રયત્ન વગર પણ જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશ અંદરથી પ્રજ્વલિત થઈ બીજાઓના હૃદયોને પ્રકાશિત બનાવશે, અને એ પ્રમાણે વિકાસવાદના નિયમ અનુસાર પણ તમારો દરજ્જો અન્ય સમસ્ત જાતિઓ કરતા ઉત્તમ થશે મકે જ્યારે તે જ્યોતિ મનુષ્યના અંતઃકરણમાથી નીકળી પોતાનો પરિપૂર્ણ પ્રભાવ પ્રકટ કરે છે, ત્યારે વિકાસવાદના તત્ત્વવેત્તાઓ પણ તે મનુષ્યને બીજા સઘળા મનુષ્યો કરતા અધિક કહે છે તેના દરજ્જો આખા સંસારની દૃષ્ટિએ ઘણો ચઢિયાતો લેખીને હિન્દુઓ તો વળી તેને એક ઈશ્વરી અવતાર પણ સમજે છે તેથી જો મનમાં સંસારનો ઉદ્ધાર કરવાનો આવેશ જાગતો હોય તો હે સહાનુભૂતિ દર્શાવનારાઓ ! પ્રથમ પોતાની જાતને સુધારો પોતાના અંતઃકરણને શુદ્ધ કરો અને પોતાના આત્મામા નિષ્ઠા રાખો પોતાની જાતને સુધારવી તે પણ એનુંજ નામ છે જ્યારે આ પ્રમાણે આપણો પોતાનો સુધારો થશે,

જ્યારે એક પણ અવસ્થા કારણરૂપ હોય કે જીવાત્માઓ પણ આધ્યાત્મિક સુધારો કરી, આનંદથી અનુભવે કે આ નિયમથી નિર્મળ થવાથી કંઈ કામ કોઈ પણ સુધારો કરી શકવાનો નથી ત્યારે પોતાનો અનુભવ પણ એ જ તેની સાક્ષી પૂરશે.

અંતઃકરણને શુદ્ધ કરવાનું સાધન

પ્રત્યેક મનુષ્યો આત્મ ઉન્નતિ કે સુધારાની ઇચ્છા રાખનાર અથવા સુધારક મહાત્મા અને પોતાનું અંતઃકરણ શુદ્ધ રાખવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે, તોપણ અંતઃકરણ સ્વચ્છ રાખવાનો ઉપાય પણ શાસ્ત્ર અને તત્ત્વજ્ઞાન અનુસાર અત્યંત આવશ્યક છે. હવે તે સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે. હવે અંતઃકરણ સ્વચ્છ બનાવવાની રીત બતાવવામાં આવે તે પહેલાં મનોહર ધ્યાન એ બાબત તરફ ખેંચવામાં આવે છે, કે પ્રકૃતિએ વસ્તુને નિર્મળ અથવા મલિન બનાવવામાટે કઈ રીત અથવા નિયમ અંગીકાર કરેલો છે. એ નિયમ રીતિ મનુષ્યો પણ સ્વીકારે તો પ્રત્યક્ષ મલિન એવા અંતઃકરણને સહેલાઈથી શુદ્ધ બનાવી શકાય. વિજ્ઞાન મત પ્રમાણે સૂર્યનો પ્રકાશ સમ રંગોનો સમુદાય છે અને જગતમાં જેટલા રંગો છે તે બધા સૂર્યનાજ છે.

આ સાંભળીને વિજ્ઞાનથી અજ્ઞાન એવી દરેક વ્યક્તિને આશ્ચર્ય થશે, અને તે કહેશે કે લાલ રંગ પણ લાલ કમળનું નામ લઈએ છીએ ત્યારે સ્પષ્ટ થાય છે કે તે કમળનો રંગ લાલ છે. ત્યારે એમ કેવી રીતે કહી શકાય કે તે રંગ કેવળ સૂર્યનોજ છે? લાલ રંગ કમળનો નથી તેના સમર્થનમાં વિજ્ઞાન એમ પ્રમાણ રજુ કરે છે કે રાત્રે અંધારામાં આપણે કમળની પાંખડીઓ, આકાશ, ઘાસ, વસ્ત્ર ઇત્યાદિ અનેક પદાર્થો જોઈએ છીએ જ્યારે કે દિવસના અજવાળામાં પણ સવારના પ્રકાશમાં કમળની સાથે જ લીલો રંગ જણાતો હતો ને હવે અંધારામાં તેના રંગો બિલકુલ દેખાતા નથી જો કમળની પાંખડીએ, આકાશ, ઘાસ વગેરે જમાનું લીલો રંગ પણ કમળનો પોતાનોજ હોત તો કમળના બીજા અંગોની પેઠે તે પણ અંધકારમાં કમળની સાથેજ રહ્યા કરત.

પરંતુ જ્યારે અંધારામાં તેના બીજા અંગો તો કમળની સાથેજ રહે છે અને દેખાય છે, ત્યારે કેવળ રંગ દેખાતો નથી તેથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે તે રંગ કમળનો ન હોતાં તે પ્રકાશનો હોવો જોઈએ

કે જેને લીધે તે નીલો રંગ દેખાતો હતો. આમાં વળી એવો પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થાય છે કે કોઇ વસ્તુનો રંગ પ્રકાશમાં જણાય તેથી તે પ્રકાશનોજ છે એમ શાથી મનાય ? આ સવાલનો સવિસ્તર ખુલાસો તો પ્રત્યેક મહાશયને નેબ્યુલર થીયરી (નિહારિકા સિદ્ધાંત)ના અધ્યયનથીજ મળી શકે તેમ છે, પરંતુ અહીંયાં તેનું અતિ સંક્ષેપમાં વર્ણન કરવામાં આવે છે. આ વિષયમાં વિજ્ઞાન એમ કહે છે કે વસ્તુઓમાં નીલા, પીળા ઈત્યાદિ રંગો દેખાવાનું કારણ એ છે કે વિજ્ઞાને સૂર્યના પ્રકાશના જે સાત રંગો (જાંબુડો, નીલો, આસમાની, લીલો, પીળો, નારંગી, રાતો) વર્ણવ્યા છે, તેમાંના છ રંગને તો વસ્તુઓ પોતાની અંદર શોષી લે છે અને બાકીના એક રંગને સૂર્ય તરફ પાછા ફેરવી દે છે અને આ પ્રમાણે જે રંગ વસ્તુઓ શોષ્યા [illegible] સૂર્યની તરફ પાછ[illegible] એકલો આપ[illegible] તે વસ્તુમાં દેખાય [illegible] એમજ કે તે રંગ તે વસ્તુનો છે, [illegible]

[illegible]

સાતે રંગોને કાં તો પોતાની અંદર શોષી લે છે અથવા તેમને ગ્રહણ નહિ કરતાં સૂર્ય તરફ પાછા ફેરવી દે છે. એટલે આ બન્ને રંગો પ્રકટ થવાનું કારણ પણ સૂર્યનો પ્રકાશજ ઠર્યો. પણ અહીંયાં કર્મ અને કર્તા અર્થાત સૂર્ય અને પ્રકાશમાં કંઇ તફાવત નથી, કેમકે અપરિમિત પ્રકાશના મૂળને વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ સૂર્ય કહે છે. તેથી આ બન્ને રંગોનો કર્તા એટલે આ બન્ને રંગોને ઉત્પન્ન કરનારો સૂર્યજ છે અને આ બન્ને રંગો પણ સૂર્ય-નાજ છે એમ નક્કી થયું. અસ્તુ. આટલા લાંબા વિવેચનનું તાત્પર્ય એટ-લુંજ છે કે જગતમાં શ્યામ અને શ્વેત વસ્તુઓ કેમ બને છે તેનું કારણ સમજાય, અને આ સિદ્ધાંત તમારા મનમા ઠસી જાયકે સંસારની સઘળી વસ્તુઓ ફક્ત ત્યાગથી—એટલે કે સૂર્યના પ્રકાશના રંગોને પોતાનામાં -પ્રવિષ્ટ નહિ કરવાથી- તેમનો ત્યાગ કરવાથીજ-શ્વેત બને છે. તેથી જેવી રીતે ત્યાગથી એટલે પ્રકાશના રંગોને પોતાના સ્વામી તરફ પાછા મોક-લવાથી સમસ્ત વસ્તુઓ શ્વેતવર્ણી બની જાય છે, તેવીજ રીતે જો પ્રાણી-ઓનાં અંતઃકરણ પણ એજ રીત ગ્રહણ કરે અર્થાત્ જાત જાતની સાંસા-રિક વસ્તુઓને પોતાની અંદર ન શોષી લેતા તેમના—પરમાત્માની તરફ પાછી મોકલી આપે તો તેઓ પણ શ્વેત વસ્તુઓની પેઠેજ શ્વેત, સ્વચ્છ અને શુદ્ધ બની શકે છે, અને જ્યારે મન ઉપર ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલી પાતળી અને સ્વચ્છ ચિમનીના જેવું થઇ જશે, ત્યારે તેની અંદરથી આ-ત્માનો પ્રકાશ આપોઆપજ ઝળકીને બહાર નીકળશે, અને એ આત્મ-જ્યોતિ આંખો આજી નાખની જણાશે તેનાથી વિરુદ્ધ જ્યારે સમસ્ત સાંસારિક પદાર્થો અંતઃકરણમા પ્રવેશ કરી બેસશે, અર્થાત્ જ્યારે મન સમસ્ત ભાત ભાતના પદાર્થોની કામના કરી તેમને પોતાની અંદર શોષી લેશે ત્યારે તે મન કાળી વસ્તુઓની પેઠે મલિન અને કાળું બની જશે. તેટ-લામાટે જો તમે સ્વચ્છ હૃદયના થવા ઇચ્છતા હો તો વહાલાઓ ! સ્વચ્છ વસ્તુઓની પેઠે તમો પણ સઘળી વસ્તુઓનો ત્યાગ કરવાનુ સ્વીકારો. જગ તમાં સઘળી કાળી વસ્તુઓ તમોને એજ ઉપદેશ આપે છે કે જો આ તુચ્છ અહંકારને વશ થઈ તમો સાસારિક વસ્તુઓને તમારા અંતઃકરણમા શોષતા જશો તો તેમની પેઠે તમારૂં અંતઃકરણ અથવા તમો પોતે—કાળા મલિન બની જશો. અને આ તુચ્છ સ્વાર્થપરાયણતામા ફસાવું એ તો આત્માને

હણી નાખવા સમાનજ છે. માટે હે માનવ ભગવન્! સ્વચ્છ અથવા શુદ્ધ અંતઃકરણવાળા બનવામાટે એટલું આવશ્યક છે કે શ્વેત વસ્તુઓની પેઠે તમો પણ મનને સાંસારિક પદાર્થોની પાછળ દોડતું અટકાવો, તેમજ મનમાં તે પદાર્થોને લેશમાત્ર પણ પ્રવિષ્ટ ન થવા દો. જ્યારે તમે આ પ્રમાણે આચરણ કરશો ત્યારે તમારા રોમે રોમમાંથી પ્રત્યેકને આ અવાજ સંભળાશે કે અંતઃકરણની શુદ્ધિને માટે માત્ર ત્યાગજ એકલો ઉપાય છે.

પણ એટલું યાદ રહે કે ઉક્ત અમૃત તમોને ત્યારેજ પ્રાપ્ત થશે કે જ્યારે તમો મનને સર્વ પદાર્થોથી વિરક્ત બનાવશો—એટલે કે મનને ત્યાગનો પાઠ શીખવશો. આ અમૃત મેળવવા માટે શ્રુતિભગવતી પણ એમજ શીખવે છે કેઃ—

ધીરાः प्रेत्यास्माल्लोकादमृता भवन्ति । (સામવેદ કેનોપનિષદ)

અર્થાત ધૈર્યવાન પુરુષ આ સંસારથી વિરક્ત થઈ અમૃતને પ્રાપ્ત થાય છે. તેમજ ભગવન્! જો તમે પણ તે અમૃતની ઈચ્છા રાખતા હો તો ફેરવી લો મુખ જગતના પદાર્થો તરફથી, અને નિહાળો પ્રત્યેક પદાર્થમાં પોતાના સૂર્યરૂપી આત્મદેવનેજ; કે જેથી મનની અંદરથી સસલાના શીંગડાની પેરે પદાર્થભાવ ઉડી જાય—નામદેવજીના મનમાંથી ઉડી ગયો હતો તેમ કૂતરો તેમની રોટલી લઈ નાસી જતાં તેઓ હાથમા શાક લઈ તેની પાછળ એમ કહેતા કહેતા દોડ્યા હતા કે "લુખી ન ખાતા, મારા સ્વામીજી, આ આપના ભાગનુ શાક પણ લેતા જાઓ!" અર્થાત્ લોકોની દૃષ્ટિથી તો કૂતરો રોટલી લઈ નાસી જતો હતો પણ નામદેવજીની નજરમા તો તેમના સ્વામી પરમાત્માજ તે તેમના હાથમાંથી પડાવી લઈ જતા હતા

તેજ પ્રમાણે વહાલાઓ! જો મનને પદાર્થોથી વિમુખ બનાવી પોતાના સૂર્યરૂપી આત્મદેવ તરફ વાળશો તો પદાર્થોને સ્થાને તમોને પણ તમારો આત્મદેવજ દેખાશે અને પદાર્થભાવનો સદંતર નાશ થશે. જગતના ચિત્ર વિચિત્ર પદાર્થોને મનમા શોષિત નહિ કરવાનુ તાત્પર્ય એટલુંજ છે કે તેમનાથી મનને એટલું વિમુખ બનાવવુ કે પદાર્થભાવનું નિશાન સુદ્ધાં ન રહે. અને તેની દ્વૈત દૃષ્ટિનો પણ નાશ થઈ ફકત પરમાત્માજ પરમાત્મા જણાવા લાગે. પણ હે સુધારો કરવા ઈચ્છનારા! હે સંસાર સાથે સહાનુભૂતિ દર્શા-

વનારા ! એટલું યાદ રાખજો કે જ્યાંસુધી મનને આત્મામાં લીન નહિ કરો ત્યાંસુધી મનમાંથી પદાર્થભાવ કદિ નહિ ખસે. કેમકે ફક્ત મનને પદાર્થો તરફ જતું અટકાવવું એટલુંજ પદાર્થભાવને દૂર કરવા માટે પૂરતું નથી. પરંતુ મન પદાર્થોથી વિમુખ થઇ પોતાના આત્મામાં નિષ્ઠા કરશે એટલે પદાર્થભાવ તરતજ દૂર થઇ જશે. તેવીજરીતે ભગવન્ ! જો તમો પદાર્થોના વિચારને અંતઃકરણમાંથી નષ્ટ કરવા ઇચ્છતા હો તો ઉઠો ! ઉઠો ! મનને આત્મામાં સ્થિત કરો. કેમકે તમારા મનનું આત્મામાં સ્થિત થવું એજ હલકા બની ઉપર ઉઠી જવું છે. બ્રહ્મનિષ્ઠ થયા પછી તમોને સુધારો કરવાની ચિંતા પણ કરવી નહિ પડે. વગર પ્રયત્ને સ્વભાવિકરીતેજ સંસારનું કલ્યાણ થતું જશે. તે વખતે પછી ચાહે તમો નિર્જન અરણ્યમાં બેસો કે જગતમાં પ્રકટપણે ઉપદેશ આપો. ગમે તેમ હો, પણ સ્વાભાવિકરીતેજ જગતનું ભલું થતું રહેશે. માટે વહાલાઓ ! સુધારાનું કોઈ બીજું સાધન ગ્રહણ કરો તે પહેલાં તમોને પોતાને સુધારવાની જે આ રીતિ પુનઃ પુનઃ પોકારી પોકારીને દેખાડવામાં આવી છે, અને જેનાથી જગતનું ઉત્તમોત્તમ કલ્યાણ થઈ શકે છે તેને પોતાના હૃદયમાં ઉતારો

ૐ ! ૐ !! ૐ !!!

विदेशना अनुभव

'सत्यमेव जयते नानृतम्'

સત્યનોજ સદા જય થાય છે, અસત્યનો નહિ પુરાણોમાં લખ્યુ છે કે લક્ષ્મી વિષ્ણુની ચરણસેવા કરે છે, અર્થાત્ લક્ષ્મી વિષ્ણુની સ્ત્રી છે, વિષ્ણુની તે છાયાવત્ સાથી છે વિષ્ણુ છે, તો લક્ષ્મી છે; વિષ્ણુ નથી, તો લક્ષ્મી પણ નથી આ વાત તદ્દન સત્ય છે વિષ્ણુ એટલે સત્ય કિંવા ધર્મ અને લક્ષ્મી એટલે સંપત્તિ અથવા જય તેથી જ્યાં સત્ય અને ધર્મ છે ત્યાંજ સંપત્તિ અને જય પણ છે, અને જ્યાં સત્ય અને ધર્મ નથી ત્યાં ધન અને જય પણ નથી. શાસ્ત્રમાં લખ્યુ છે કે "યતો ધર્મસ્તતો જય" જ્યાં ધર્મ છે ત્યાં જય છે માટે જો વિષ્ણુરૂપી ધર્મ બળી [illegible] વધશે તો લક્ષ્મીરૂપી સંપત્તિ (ધન, [illegible]) અને જય તમારી [illegible] પડે તમારી [illegible] પાછળ [illegible] પણ તું વિષ્ણુરૂપી ધર્મથી વિમુખ થઈને જો તમે સંપત્તિ અને જય પ્રાપ્ત કરવા [illegible] તો તેમ બનવાનું નથી [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] સર્વદા સત્ય અને ધર્મ [illegible] મનુષ્યોને [illegible] સુધી [illegible] છે, [illegible]

શીતળા વગેરે સેંકડો વ્યાધિ કરોડો માણસોના પ્રાણ લઈ રહ્યા છે. ક્યાં સુધી ગણાવીએ? હિંદુસ્તાન હરેક પ્રકારે દુઃખી છે. હિંદુસ્તાનની આવી શોકમય સ્થિતિ કેમ છે? તેના જવાબમાં " રામ " એજ કહેશે કે સત્ય અને ધર્મનો હ્રાસ થયો છે. હિંદુસ્તાનીઓને સત્ય અને ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા નથી રહી. હિંદુસ્તાનમાં ધર્મ કેવળ તડાકા મારવા માટે છે, આચરણમાં મૂકવા માટે નહિ.

હવે 'રામ' હિંદુસ્તાન અને અમેરિકાને સરખાવે છે. અમેરિકા હિંદુસ્તાનના પગ તળે છે. હિંદુસ્તાનમાં જમણી બાજુએ ચાલવું યોગ્ય ગણાય છે, અમેરિકામાં લોકો ડાબી બાજુએ ચાલે છે. હિંદુસ્તાનમાં મંદિર કે મકાનમાં જવા પહેલાં જોડા ઉતારે છે, અમેરિકામાં ટોપી ઉતારે છે. હિંદુસ્તાનમાં પુરુષ ઘરનો માલિક હોય છે અને તે સ્ત્રી ઉપર હકુમત ચલાવે છે, અમેરિકામાં સ્ત્રી ઘરની માલિક હોય છે અને તે પુરુષ ઉપર સત્તા ભોગવે છે. હિંદુસ્તાનમાં શ્વાન સૌથી અપવિત્ર અને ગર્ધવ સૌથી મૂર્ખ પ્રાણી ગણાય છે, અમેરિકામાં કૂતરાને સૌથી પવિત્ર અને ગધેડાને સૌથી બુદ્ધિમાન પ્રાણી માનવામાં આવે છે. તેઓ ગધેડા પાસેથી ઘણું જ્ઞાન મેળવે છે. હિંદુસ્તાનમાં તે પુસ્તકની જરાએ કદર કરવામાં નથી આવતી જેમાં અન્ય પુસ્તકોનાં પ્રમાણ ન આપવામાં આવ્યાં હોય, અમેરિકામાં નવાં પુસ્તક પંકાય છે. હિંદુસ્તાનમા કોઇ પણ માણસ એવું કામ નહિ કરે, અથવા કરવા નહિ ઇચ્છે જેનું પરિણામ તે પોતાની આંખોની સામે ન જોઈ શકે, અને તે પણ એટલે સુધી કે વૃદ્ધ પુરુષો બગીચો બનાવતાયે અચકાય છે, પરતુ અમેરિકામા એમ નથી. ત્યા પ્રત્યેક પુરુષ કામ કરે છે અને ફળની ઇચ્છા રાખતો નથી તેઓ પોતાનો અગત લાભ નથી જોતા; પરંતુ દેશના લાભ ઉપર દૃષ્ટિ નાખે છે જાપાનમા એક અમેરિકન પ્રોફેસર હતા, તે અત્યંત વૃદ્ધ હતો તે બાર ભાષાઓ જાણતો હતો. તોપણ આટલી વૃદ્ધાવસ્થા છતા તે રૂશીયન ભાષા શીખતો હતો. " રામે " તેને પૂછ્યુ કે " આપ હવે રૂશીયન ભાષા શીખીને શુ કરશો ?" તેણે ઉત્તર આપ્યો કે " મે સાભળ્યું છે કે રૂશીયન ભાષામા ભૂગોળનાં પુસ્તકો સર્વથી ઉત્તમ રીતે લખાયલા છે. તેથી હું રૂશીયન ભાષા એટલા ઉદ્દેશથી શીખી રહ્યો છું કે હું તે પુસ્તકો વાચુ અને તેનો

મારી માતૃભાષામાં અનુવાદ કરૂ, કે જેથી અમારી ભાષામાં પણ ભૂગો
ળના ઉત્તમ પુસ્તકો પ્રાપ્ત થઇ શકે અને મારા દેશને લાભ પહોંચે
તે ફળની ઇચ્છા નહોતો રાખતો, પરંતુ એટલી વૃદ્ધાવસ્થામાં પણ
અન્ય ભાષા શીખવામાટે તે જે કઠિન પરિશ્રમ કરી રહ્યો હતો તે કેવ
પોતાના દેશને લાભ પહોંચાડવા ખાતરજ કરતો હતો શુ કોઈ હિંદુસ્તાની
કયારેય પણ પોતાના દેશના લાભને માટે કદી આવો પરિશ્રમ કરે છે
અને તેય વળી એવી વૃદ્ધાવસ્થામાં ? અહીં તો લોકોને બહુધા એમ
કહેતા સાંભળીએ છીએ કે મરણ માથા પર ભમે છે તો કોને મા
કામ કરવું ! હવે ભલા હિંદુસ્તાનની શી રીતે ઉન્નતિ થઇ શકે?

હિંદુસ્તાનમાં [illegible] પુ[illegible] [illegible] આગળ વધતા નથી
[illegible] પ્રતિષ્ઠા નથી જાતી
જ પોતાના [illegible] હોય ત્યાં
[illegible] ની ભાવ છે
[illegible] સાધક કરવું
[illegible] ત્યાં
[illegible]

છે, ત્યારે બીજી બાજુ અમેરિકાના લેકો કદિ ઘરમાં નથી બેસી રહેતા. અમેરિકામાં તે માણસને જન્મ નિષ્ફળ ગણવામાં આવે છે કે જેણે કદિ બીજો દેશ ન જોયો હોય. યુરોપના દેશોની પણ આવીજ સ્થિતિ છે. જર્મન લેકો દશ હજાર મિલ દરમ, બિસ્તાલીશ હજાર પારિસમાં, અને રેકરે આઠ દશ [illegible] નિયમિત રીતે આવજા કરતા રહે છે કેટલું બધું [illegible]

એક વખત [illegible]

[illegible]

શોચનીય દશા છે ? તમારી આંખ ક્યારે ઉઘડશે ? શું કોઇ દિવસે પણ તમારા હૃદયમાં આ દેવતુલ્ય મનુષ્યોની પેઠે તમારા સ્વદેશનાં હિત ઉન્નતિ અને ઉપકારની ઇચ્છા ઉભરાશે ? શું કદિ તમે પણ આ જર્મનોની પેઠે પોતાના દેશમા વિદ્યાઓનો મહાપ્રકાશ કરવાની ઇચ્છાથી પ્રેરાઇ આ પ્રમાણે ભિન્ન ભિન્ન દેશોમા જઇ ત્યાંથી વિદ્યાનો પ્રકાશ લઇ આવશો ?

પૂર્વે જ્યારે હિંદુસ્તાનીઓને અન્ય દેશોમા જવાનો બાધ ન હતો અને અહીં પ્રકાશ હતો, ત્યારે હિંદીઓ પોતાના દેશના પ્રકાશવડે અન્ય દેશોને પ્રકાશિત કરતા [illegible] પરન્તુ જ્યારથી બહાર આવવા જવાનો માર્ગ બંધ કરી [illegible] બંધ થયો અને સર્વત્ર [illegible] ન્હોતા ? ન્હાલા ! એક [illegible] ફેલાઇ રહ્યા હોય, તે [illegible] એટલા માટે [illegible] પરિણામ [illegible] રીઆરણ્ય

શું અન્ય દેશનિવાસીઓ પરમેશ્વરે બનાવેલા મનુષ્ય નથી ? પરમેશ્વરે સાચા જ્ઞાનનો ભંડાર (વેદો) તમને સોંપ્યો, કે જેથી મનુષ્યોને એનું યથાર્થ જ્ઞાન થાય, પણ તમે તો તમારૂં કર્તવ્ય ભૂલીને તેમને તમારીજ સંપત્તિ માનવા લાગ્યા, ત્યારે કહો કે તમારી ઉપર ઈશ્વરનો કોપ ન થાય તો બીજું શું થાય ? જુઓ, ખ્રિસ્તી લોકો બાઈબલને ઈશ્વરી જ્ઞાન ગણેછે અને તેથી તેઓ તેના પ્રચાર માટે કેટલા કષ્ટો સહન કરે છે ? કેટલા પ્રાણની આહુતિ આપે છે ? કેટલું બધું દ્રવ્ય ખર્ચે છે ? ×× ... તેમની ઉપર પ્રસન્ન ન થાય તો બીજા ... ? ... ઈશ્વરે તમને જેવું અને જેટલું જ્ઞાન ... તમે બીજાઓને આપવામાં ... નથી ... અસ્પૃશ્ય ... ને સ્પૃશ્ય ... તમે ... આપે છે પરંતુ ... આપવામાં ... શું તમે પણ ... નથી

સાથે પ્રેમ કરો, પ્રાણીમાત્ર સાથે પ્રીતિ રાખો, જગતમાત્ર પર સમ દૃષ્ટિ રાખો, સઘળાને સમાન અને આત્મવત્ માનો, અર્થાત્ એટલું ધ્યાનમાં રાખો કે જે કંઈ હું છું તે તેઓ છે, અને જે કંઈ તેઓ છે તે હું છું એટલે કે હું અને તેઓ કંઈ પૃથક્ નથી પણ એકજ છીએ કોઈ મનુષ્ય ગમે તે દેશનો હોય, ગમે તે જાતિનો હોય, ગમે તે વર્ણનો હોય, તેની પરવા ન કરો તમારે તો ઈશ્વરની પ્રસન્નતા મેળવવા સાથે કામ છે, તમારે તો પોતાના કર્તવ્યનું પાલન કરવું છે હાથ શરીરના સર્વ અંગ પ્રત્યંગને સહાયતા પહોંચાડે છે પગને અથવા કોઈ બીજા અંગને જરા દુઃખ થાય છે [illegible] હાથ [illegible] તેમના સહાય કરવા દોડી જાય છે હાથ કદિ એવા વિચાર મનમાં નથી લાવતો કે પગ મારાથી નીચે છે, ગુદા આદિ ઇંદ્રિયો [illegible] મનમાં [illegible] છે, કે કાનમાં [illegible] અને સર્વના દુઃખ [illegible] મનમાં [illegible] આણવો જો [illegible] નાખો [illegible] ધર્મ

અમેરિકા [illegible] ને મુલાકાત [illegible] પથને [illegible] પોતાની [illegible] નેવા તેને [illegible] પૂછવું, [illegible] રીતે [illegible] ઈશ્વર સાથે [illegible] છે [illegible] ઉત્તર [illegible] હાથ, [illegible]

તમે હજી (હિંદીઓ) અન્ય દેશવાસીઓને નીચ, મ્લેચ્છ આદિ નામોથી સંબોધો છો, અને તેમની સૂગ રાખો છો, પરંતુ રામ કહે છે કે જેને તમે નીચ સમજો છો તેઓ ઉત્તમ છે, જેને તમે મ્લેચ્છ કહો છો તેમનું હૃદય પવિત્ર છે અને તેઓ તમારી સાથે પ્રેમ રાખે છે વિશેષમાં વળી તે લોકોમાં દેશ... છે કે પોતાના દેશ માટે પોતાનું લોહી વહેવડાવવા પણ તેઓ ... તૈયાર હોય છે એક બાપની ... તેઓ ... યોગ્ય ... એ કામ ... બાપની ... ના બિચારા હિંદીઓ ...

રહેવાસી હતો. અને એ સંબંધને લીધેજ તે તે સ્ટીમરની બદનામીને પોતાની અને પોતાના દેશની બદનામી ગણતો હતો. આજ સાચું વેદાંત છે; એનેજ સાચી "બ્રહ્મવિદ્યા" કહેવામાં આવે છે. શું અત્યારના હિંદી યુવકો એવું દેશાભિમાન ધરાવે છે ? હિંદીઓ શું આવું વેદાંત શીખ્યા છે ? શું તમારામાંથી કોઇને આવી અસલી બ્રહ્મવિદ્યા પ્રાપ્ત થઇ છે ? હાય ! અહીંનું વેદાંત, અહીંની બ્રહ્મવિદ્યા તો માત્ર વાદવિવાદ કરવા માટેજ છે, આચરણમાં મૂકવા માટે નથી. પરંતુ યાદ રાખજો કે એવી બ્રહ્મવિદ્યા જ્યાંસુધી વર્તનમાં નહિ આણો ત્યાંસુધી તમારા દેશની ઉન્નતિ થવાની નથી, અફસોસ ! વેદાંત અને બ્રહ્મવિદ્યા ભણવામાં આવે છે હિંદમાં, અને તેનો અમલ થાય છે જાપાન અને અમેરિકામાં ! હમણાંજ રૂશીયા અને જાપાન વચ્ચેના યુદ્ધમાં જાપાનીઓને પોતાના એક લડાયક વહાણને ડુબાડવાની આવશ્યકતા જણાઇ. એ તો નક્કી હતું કે જે લોકો એ વહાણને ડુબાડવા જશે તેઓ પણ ડુબવાના, કેમકે તેમને ઉગારવાનો કોઇ ઉપાય ન હતો. છતાં વહાણના કપ્તાને એક જાહેરનામું પોતાની પલટણમાં ફેરવ્યું કે "અમે એક વહાણને ડુબાવવા ઇચ્છીએ છીએ, પરંતુ જે તેને ડુબાવવા જશે તેને બચવાનો કોઇ ઉપાય નથી. આટલું જોખમ વેઠી જ તેને ડુબાવવા જવા ઇચ્છતા હોય તેમણે અરજી કરવી." કેપ્ટનની કચેરી અરજીઓથી ભરાઇ ગઇ. કેટલાક જાપાનીઓએ તો પોતાની આંગળી કાપી તેના રક્તવડે અરજી લખી હતી કેટલાકોએ અરજીમાં એવી ધમકી આપી હતી કે "જો અમને નહિ મોકલવામાં આવે તો અમે અમે [illegible] આપઘાત કરી મરી જઇશું." અહા ! મરવા માટે આટલી બધી ઉત્કંઠા શામાટે ? વહાલાઓ ! તે વહાણને ડુબાવવાથી જાપાનને લાભ થતો હતો દેશના લાભની સામે તેઓ પોતાના પ્રાણને કંઇ હિસાબમાં [illegible] [illegible] જ્યારે અહીં હિંદુસ્તાનમાં "આપ મુવા તો જગ મુવા" એવી કહેતીઓ સંભળાય છે ! જો કોઇ હિંદીને એમ કહેવામાં આવે કે તમારા મરવાથી હિંદીઓને રાજ્ય પ્રાપ્ત થશે, તો તેને મરવાનું સ્વીકારશો ? એ સવાલનો શો જવાબ મળશે ? એજ કે મરી ગયા પછી રાજ્ય મળે તેમાં અમને શો લાભ ? હાય ! દેશનાશક સ્વાર્થ ભરેલો છે [illegible] ને [illegible] મહિને લાખની મિલ્કત મળ્યે [illegible]

મે છે. કોગળિયું વગેરે અન્ય વ્યાધિઓના ભોગ થાય છે તે તો જૂદા.
તુ હિંદમાં કોઈ એવો માઇનો પૂત નથી કે જે પોતાના આ ક્ષણ-
ગુર દેહને પોતાના દેશોપકારરૂપી યજ્ઞમાં હોમી દે; અર્થાત્ દેશના
લામાટે પોતાના પ્રાણ નિછાવર કરી દે, અથવા શ્રમ વેઠી પરસેવો
હેવડાવે, અથવા થોડુંક કષ્ટ સહન કરી લે. આપણા દેશને માટે પ્રાણ
રબાન કરવા તો એક બાજુ રહ્યા, પરસેવો વહેવડાવવો તો એક બાજુ રહ્યો,
ષ્ટ સહેવું તો એક બાજુ રહ્યું, પણ આપણે હાથે દેશનું ભૂંડું ન થવા
ામે તોયે ધન્યભાગ્ય ! હમણાંજ એક હિંદી વિદ્યાર્થી જાપાનમાં અભ્યાસ
રતો હતો. એક દિવસ તે નિશાળના પુસ્તકાલયમાંથી એક પુસ્તક પોતાને
ર્યાં વાંચવામાટે લઇ આવ્યો, તે પુસ્તકમાં એક નકશો હતો, તેની તેને
ીજા કાગળ ઉપર રૂપરેખા દોરવી હતી. પરંતુ તે વિદ્યાર્થીએ નકશો
દોરવા જેટલી મહેનત કરવાનું પસંદ ન કર્યું, અને તે પુસ્તકમાંથી જે
ાના ઉપર નકશો દોરેલો હતો તે પાનું ફાડી પોતાની પાસે રાખી લીધુ.
કેટલાક દિવસો પછી એક જાપાની વિદ્યાર્થીએ તે ફાટેલું પાનું જોયું.
તેણે પ્રિન્સીપાલ (અધ્યક્ષ) ને તેની ખબર આપી, અને એવો કાયદો
પસાર કરવામાં કરવામા આવ્યો કે ભવિષ્યમા કોઇ પણ હિંદી વિદ્યાર્થીને
પુસ્તકાલયમાંથી કોઇ પણ પુસ્તક ઘેર વાચવા માટે ન આપવુ ! અફસોસ !
પોતાના એક જરા જેટલા સ્વાર્થને લીધે, એક જરા જેટલી મહેનત બચા-
વવા ખાતર તે હિંદી વિદ્યાર્થીએ પોતાના દેશને કેટલું બધું નુકશાન
કર્યું ! તમારાથી પણ આવીજ ભૂલ થવી સંભવિત હતી. હાય ! કેટલા
શોકની વાત છે કે આપણે આપણા પોતાના નજીવા સ્વાર્થને ખાતર
અથવા આપણી પોતાની નાની સરખી અગવડથી બચવામાટે પણ એવા
કામ કરી બેસીએ છીએ કે તેથી આપણા સમગ્ર દેશને હાનિ થાય છે,
અને પરિણામે આપણે પણ કષ્ટ અને હાનિ ભોગવીએ છીએ.

જુઓ, હાંગકાંગમા અંગ્રેજોની એક મુલકમાની પલટણ હતી.
તે પલટણના સિપાઇઓનો પગાર મહીને ૪૫) રૂપીઆ હતો.
એ સિખ સિપાઇઓ જેમને અહીં ૯ કે ૧૦ રૂપીઆ મળતા હતા, તેમણે
અરજી કરી કે જો અમને મહિને ૧૫ રૂપીઆનો પગાર આપવામાં આવે
તો અમે ખુશીથી હાંગકાંગ જવા તૈયાર છીએ. સરકારને તો એમાં લાભજ

હતો. એટલે સરકારે તેમની અરજી સ્વીકારી, અને મુસલમાની પલટણને નોટિસ આપી કે જેને મહિને રૂા. ૧૫) ના પગારમા રહેવું હોય તે રહે, બીજા રાજીનામું આપી ચાલ્યા જાય. તે મુસલમાની પલટણના એકે સિપાઈએ મહિને રૂા. ૧૫)ના પગારમાં રહેવાનું કબૂલ ન કર્યું અને રાજીનામાં આપી દીધા. ત્યાર પછી તેમણે વિલાયત સુધી એને માટે અરજીઓ કરી પરંતુ કંઈ વળ્યું નહિ. જ્યારે થોડા ખર્ચમા સરકારનું કામ ચાલી શકતું હોય તો પછી તેને મોટો ખર્ચ કરવાની શી જરૂર. બળવાન સિપાઈઓ થોડા ખર્ચમા મળતા હોય તો પછી સરકાર એવી બેવકૂફ ક્યા હતી કે તે મુસલમાન સિપાઇઓનું સાભળે ? સારાશ કે સિખ સિપાઈઓને ભરતી કરવામા આવ્યા, અને મુસલમાનોને રજા આપવામા આવી. નિરાશ થઈને મુસલમાન સિપાઈઓ આફ્રિકામા " મુલ્લા " ના દેશમા ચાલ્યા ગયા, અને તેના સૈન્યમા ભરતી થઈને તેને અંગ્રેજો વિરુદ્ધ ઉશ્કેરવા લાગ્યા મુલ્લા તેમના દાવમા આવી ગયો અને તેણે અંગ્રેજો વિરુદ્ધ લડાઈ શરૂ કરી અંગ્રેજોએ હાગકાગથી સિખોની એજ પલટણને તેની સામે લડવા માટે મોકલી તે મુસલમાન સિપાઇઓને ખબર પડી કે તેમની સામે તેજ સિખ પલટણ આવેલી છે, તેથી જૂનું વેર વાળવાના જોશમા તેઓ અત્યત બહાદુરીથી લડયા પરિણામે તે સિખ પલટણના કેટલાએ સિપાઈઓ માર્યા ગયા અને ઘણા ઘાયલ થયા, ઘણા જણ તે રેતાળ રણની ગરમી સહન ન કરી શકવાને લીધે મરણ શરણ થયા અને કેટલાયે સિપાઈઓ તેને લીધે મદા પડયા સારાશ એટલોજ કે અતે બધાનો વિનાશ થયો વહાલા ! જુઓ જે જેવુ કરે છે, તે તેવું ફળ પામે છે આ સિખ સિપાઈઓએ પોતાના પાચ રૂપિયાના સ્વાર્થને ખાતર તે મુસલમાન સિપાઈઓને પિસ્તાળીશ રૂપીઆનુ નુકશાન કર્યું હતુ તેનું તેમને એ ફળ મળ્યું કે માર્યા ગયા, મરી ગયા, માંદા પડ્યા અને વિનાશ પામ્યા હાય ! સ્વાર્થ કેવી ભુડી બલા છે ! તે પ્રથમ તો બીજાઓને હાનિ કરે છે, અને પછી, જે તેનો ઉપયોગ કરે છે તેનો પણ તે નાશ કરે છે વહાલા! જેવી રીતે આ શરીરના જીવનને માટે હાથ પગ, નાક, આખ, કાન, દાત, જીભ, ઈત્યાદિ બધી ઇંદ્રિયોની આવશ્યકતા છે, તેવીજ રીતે આ સસારના જીવનમાટે ભિન્ન ભિન્ન જાતિન

ધા મનુષ્યોની પણ આવશ્યકતા છે, પછી ભલે તેઓ હિંદુ હોય, મુસલમાન હોય, ખ્રિસ્તી હોય કે પારસી હોય. આપણે દુઃખ દઇએ તો કોને દઇએ ? જો બાળીએ તો કોને બાળીએ ? સ્વાર્થ સાધીએ તો કોની સામે ? જુઓ, જો આંખ એમ કહે કે "જોઉં છું તો હું અને લાભ થાય છે હાથ વગેરેને, માટે હું જોવું છોડી દઇશ;" હાથ કહે કે "કામ તો હું કરું છું અને સ્વાદ લે છે મોઢું, માટે હું કામ કરવું છોડી દઇશ," પગ એમ કહે કે "આખા શરીરનો ભાર ઉપાડીને હું ફરું છું, અને આ બીજા ભાગો તો આરામ કરે છે, માટે હું ફરવું છોડી દઇશ" એજ પ્રમાણે અન્ય બધી ઇંદ્રિયો પણ કહે અને પોતપોતાનું કાર્ય કરવું છોડી દે, તો કહો વહાલા ! કેટલો અન્યાય થઇ પડે ! શું એવી સ્થિતિમાં આ શરીર એક મિનિટ પણ ટકી શકે ? કદાપિ નહિ. જુઓ, જો આંખ એમ કહે કે જે વસ્તુને હું સુંદર જોઉં તેને હું મારીજ પાસે રાખીશ, અને તે પોતાનીજ પાસે રાખવા પ્રયત્ન કરે તો પરિણામ શું આવશે ? પ્રથમ તો આંખમાં તે વસ્તુ સમાશેજ નહિ; પણ જો તે વસ્તુ નાની હશે તો તેનાથી આંખ ફૂટી જશે જો હાથ એમ કહે કે જે વસ્તુ હું કમાઉં છું તેને હું મારીજ પાસે રાખીશ, અને પોતાને ચીરી તેમાં તેને ભરે તો શું થશે ? તે પાકી જશે, સડી જશે, અને તેમાં કીડા પડી જશે તેજ પ્રમાણે અન્ય ઇંદ્રિયો પણ દુઃખ પામશે. આ પ્રમાણે જ્યારે આ વાત સિદ્ધ છે કે સ્વાર્થ સ્વાર્થીનેજ કાળાંતરે અધિક હાનિ કરે છે, તો પછી તેને આપણા મનમાં અને વહેવારમાં શા માટે જોઇએ ? હિંદી વિદ્યાર્થીના સ્વાર્થને લીધે પુસ્તકનું પાનું ફાડયું હતું તેણે પોતે પણ નુકશાન ભોગવ્યું અને પોતાના દેશને પણ હાનિ પહોંચાડી. સિખ પલટણે પોતાના સ્વાર્થને ખાતર મુસલમાન સિપાઈનું નુકસાન કર્યું હતું, તેથી તેઓ પોતેજ નાશ પામ્યા ટુંકમાં આવી રીતે સ્વાર્થીઓએ પોતાના સ્વાર્થને લીધે પોતે નુકશાન ખમ્યાના અને દેશને પુષ્કળ હાનિ કર્યાના સેંકડો ઉદાહરણ હિંદના ઇતિહાસમાં મળી આવે છે. કૌરવપાંડવો વચ્ચે સત્યાનાશી યુદ્ધ થવું, હિંદમાં મુસલમાની અમલની સ્થાપના, શાહજહાંના પુત્રોનું માંહોમાંહે લડવું, મુસલમાની બાદશાહતનો વિનાશ, અંગ્રેજોની હિંદુસ્તાનમાં રાજ્યની જડ જમાવવી, મરાઠા

ઓના ક્ષય, સિખોનો વિનાશ, અંગ્રેજોનું સમસ્ત હિંદુસ્થાનના રાજ્યકર્તા બનવું, ઇત્યાદિ બધી વાતો ઉપર જો દૃષ્ટિ નાખશો તો જણાશે કે આપણુ હિંદુસ્થાનીઓના સ્વાર્થીપણાને લીધેજ આ સઘળું થવા પામ્યું છે. જો આપણામાં સ્વાર્થ ભરેલો ન હોત તો ભારતવર્ષ આજે વિદેશીઓના ચરણમાં ન લોટતું હોત. હાય! સ્વાર્થે તમને કઇ દશામાંથી કેવી અવદશામાં પહોંચાડ્યા છે! સ્વર્ગમાંથી તમને રસાતળમાં ફેંકી દીધા છે, મનુષ્યમાંથી પશુ બનાવી દીધા છે, અને સિંહ હતા તેના શૃગાલ કરી દીધા છે. ત્યારે શું વહાલા! હજુએ તમે તેને નહિ છોડો?

હિંદુસ્તાનમા સ્વાર્થપરાયણતા પ્રથમથી ન હતી જો તમે તમારા પૂર્વ પુરુષોનાં જીવનચરિત્ર ઉપર એક વાર દૃષ્ટિ નાખશો તો જણાશે કે જે ઋષિઓના તમે સંતાન છો, તે કેવા નિઃસ્વાર્થી હતા; બીજાના ભલાને માટે તે મહાત્માઓ તન, મન, ધનને કેવા કુરબાન કરતા હતા. તેઓ પોતાના પ્રાણની પણ પરવા નહોતા કરતા તેઓ શરીરનું માંસ અને હાડકાં સુદ્ધા બીજાઓના ભલાની ખાતર આપી દેતા હતા. જ્યાંસુધી હિંદમા આવા પુરુષો થયા હતા ત્યાંસુધી હિંદીઓએ ચક્રવર્તી રાજ્ય ભોગવ્યુ, ત્યાંસુધી હિંદ સંસારમા શિરોમણિ ગણાતું, પરંતુ જ્યારથી આ સ્વાર્થરૂપી બલાએ હિંદુસ્તાનને ઘેરી લીધો છે, ત્યારથી હિંદુસ્તાનની દશા પલટાઇ ગઇ છે તેથી જો તમે ફરી ઉન્નતિ કરવા ચાહતા હો તો એકદમ આ સ્વાર્થને હિંદુસ્તાનમાંથી હાંકી કાઢી મરવાનું તો બધાને હોય છે, પરંતુ આપણું મરણ ગાયભેંસની માફક મરીએ છીએ, અન્ય પ્રકારે આપણને મરતા નથી આવડતું મરતાં આવડે છે જાપાનવાળાઓને, અમેરિકાવાળાઓને, અને યૂરોપવાળાઓને માટે આપણે પણ તેમની પાસેથી મરતા શીખવું જોઇએ. અમેરિકામાં એક સમયે સાયન્સ વિજ્ઞાનની ઉન્નતિને માટે એક મનુષ્યને જીવતો ચીરવાની આવશ્યકતા જણાઇ કે જેથી રક્તનો પ્રવાહ અમુક સમયે અમુક નાડીમા કેવી રીતે થાય છે એની શોધ થાય. મડદાને ચીરવાથી આ વાત જણાઇ શકતી નહોતી. કેમકે મડદામા રક્તનું વહન નથી થતું એક માણસ આ કામમાટે પણ તૈયાર થઇ ગયો અને તેને ચીરવામા આવ્યો! એકવાર આરબના પક્ષ વિષે જાણવાની જરૂર પડી એવી જાહેર માગણી કરવામાં આવી કે કોઇ એક પુરુષ પત્નીની આંખ ચીરાવનારી! ત્યારે વહાલા! શું

લોકોએ શું પોતાના લાભમાટે પોતાના શરીર અને આંખને જીવતાં ચીરાવરાવ્યાં હશે ? ના–ના; માત્ર દેશના લાભમાટે. તેમને તો માત્ર એટલોજ ઉચ્ચ વિચાર હતો કે અમારૂં આ નાશવંત શરીર દેશને ઉપયોગી થાય, તો તેથી ઉત્તમ સદ્‌ગતિ બીજી શું હોઈ શકે ? જો અમારૂં શરીર અને આંખ ચીરવામાં આવશે તો ડૉક્ટરોનું જ્ઞાન વધશે અને તેઓ બીજાઓનાં શરીર અને આંખને પૂરેપૂરો ફાયદો પહોંચાડી શકશે; અને તેથી અમારૂં શરીર અને આંખ, જેનાથી હમણાંસુધી માત્ર અમનેજ લાભ પહોંચ્યો છે, તે હવે પછી પ્રત્યેક મનુષ્યના લાભને માટે ઉપયોગી થશે, અર્થાત્ અમારૂં શરીર અને આંખ પ્રત્યેકના શરીર અને આંખની સાથે મળી જશે. અહા ! કેવું ઉત્તમ જ્ઞાન ! વહાલા ! તમારે પણ આ જ્ઞાન શીખવું જોઇએ. જ્યાંસુધી તમને આવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત નથી થયું ત્યાંસુધી કદાપિ ઉન્નતિ થવાની નથી

એટલુંજ નથી કે તે લોકો મનુષ્યો ઉપરજ પ્રેમ રાખે છે, પરંતુ માંસાહારી હોવા છતાં તેઓ પ્રાણીમાત્ર ઉપર પણ પ્રેમ રાખે છે. અમેરિકાનો પ્રેસીડેન્ટ (રાષ્ટ્રપતિ) એકવાર દરબારમાં જતો હતો. રસ્તામાં તેણે જોયું કે એક સુવ્વર કીચડમાં ફસાઇ પડયું છે સુવ્વર બહાર નીકળવા જેટલો વધારે પ્રયત્ન કરતું હતું તેટલુંજ તે વધારેને વધારે કીચડમાં ફસાતું હતું. તે જોઇ પ્રેસીડેન્ટથી ન રહેવાયું તે પોતે પહેરેલા દરબારી વસ્ત્રો સાથે કીચડમાં ઉતરી પડયા અને સુવ્વરને બહાર કાઢયું પછી ટાઇમ થઇ જતો હતો તેથી તે કીચડથી ખરડાયલા વસ્ત્રો પહેરીનેજ દરબારમાં ગયો. પ્રેસીડેન્ટ સાહેબની આવી સ્થિતિ જોઇ અન્ય દરબારીઓને અત્યંત આશ્ચર્ય થયું તેઓ રાષ્ટ્રપતિને નમ્રતાપૂર્વક એ વિષે પૂછવા લાગ્યા પ્રેસીડેન્ટે સઘળી વાત કહી સંભળાવી દરબારી લોકો બહુ ખુશ થયા અને સહસ્ર મુખે પ્રેસીડેન્ટની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા કેટલાક કહેવા લાગ્યા કે આપણા પ્રેસીડેન્ટ સાહેબ એટલા દયાળુ છે કે સુવ્વર ઉપર પણ દયા દેખાડે છે કોઇ કંઇ કહેવા લાગ્યો અને કોઇ કંઇ પ્રેસીડેન્ટે કહ્યું કે મારી આવી જૂઠી જૂઠી પ્રશંસા શામાટે કરો છો ? મે સુવ્વર ઉપર દયા નથી કરી કિંતુ તેને કીચડમાં નિરાધાર અવસ્થામાં ફસાયલું જોઇ મારા હૃદયમાં દુઃખ થયું. મે તે દુઃખને દૂર કર્યું છે, મે સુવ્વર સાથે ભલાઇ નથી કરી

પરંતુ મારી પોતાની સાથે ભલાઈ કરી છે, કેમકે તેના કીચડમાં સપડાવાથી જે દુઃખ મને થયું હતું તે તેને બહાર કાઢવાથી મટી ગયું અહા! સાચા વેદાંતનું આ કેવું જીવન્ત ઉદાહરણ છે, કે અન્ય પ્રાણીનાં દુઃખને પોતાનું દુઃખ ગણવું, અને પ્રાણીમાત્રનું દુઃખ દૂર કરવાથી પોતાનુંજ દુઃખ દૂર થયું છે એમ માનવું જો તેને સ્થાને કોઇ હિંદી રાજા કે અમીર હોત તો તે સુવ્વરને બહાર કાઢત ખરો કે? કદાપિ નહિ ત્યારે વિચાર કરો કે "પ્રાણીમાત્ર ઉપર દયા કરવી" એ જે તમારો મુખ્ય ધર્મ છે તે ઉદાર ધર્મથી તમે કેટલા ભ્રષ્ટ થયા છો? ધર્મભ્રષ્ટ તો થયા, પરંતુ ધર્મ ભ્રષ્ટ થવાથી જ સજા ભોગવવી પડે છે તે પણ આજ તમે ભોગવી રહ્યા છો અને ત્યાંસુધી તમે આ સજામાંથી મુક્ત નથી થવાના [illegible] ધર્મ અનુસાર તમારૂં જીવન નહિ સુધારો

મુસલમાન [illegible] હિંદુસ્તાનમાં કેવળ [illegible] અનેક [illegible] એક [illegible] થઇ ગયો બાદ [illegible] પોશાક તથા [illegible] પનાહ! [illegible] અગ્રેજ [illegible] તરતજ [illegible] ડાક્ટરે [illegible] ઉપર દૃષ્ટિ [illegible] હોત [illegible] પોતાના [illegible] આહ! [illegible] ઉન્નતિ ન [illegible]?

હિંદુસ્થ [illegible] છે એક સાધુએ [illegible] વસ્તુમ જેવા શુ હતો

તે વસ્તુ પાસેથી જે કંઇ માગવામાં આવે તે માગનારને તરતજ મળે; પરંતુ તેના પાડોશીને માગનાર કરતાં બમણું મળે. તે માણસે ધન માગ્યું, હાથી ઘોડા માગ્યા, ગાય ભેંસ માગી, અને બીજું જે કંઇ માગ્યું તે બધું તેને મળ્યું; પરંતુ તેના પાડોશીને તેનાથી બમણું મળ્યું. પાડોશીને આ પ્રમાણે બમણું મળવાને લીધે તે અત્યંત ઈર્ષ્યા કરવા લાગ્યો. એક દિવસ તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે આ વસ્તુ પાસેથી હવે એવું શું માગવું કે જેથી પાડોશીને બમણું મળતાં તેને બમણું નુકશાન થાય? વિચાર કરતાં કરતાં તેના મનમાં આવ્યું કે મારી એક આંખ ફૂટી જાય એમ માગું એટલે મારી એક આંખ ફૂટશે તો તેની બન્ને આંખો ફૂટી જશે. તેણે એમજ કર્યું. અને તેની એક આંખ તથા પાડોશીની બન્ને આંખો ફૂટી ગઇ. પછી તેણે પોતાનો એક હાથ અને એક પગ તૂટી જવામાટે તે વસ્તુ આગળ પ્રાર્થના કરી. તેનો એક હાથ અને એક પગ તૂટી ગયા, અને તેના પાડોશીના બન્ને પગ તૂટી ગયા. ભાગ્યવશાત્ તેને લકવો થયો અને તેથી તેના બાકી રહેલા હાથ પગ પણ તૂટી ગયા અને આંખ પણ ફૂટી ગઇ એટલે તેણે તે વસ્તુ પાસે બન્ને હાથ પગ અને આંખો માગી પણ તેનો અસ્વીકાર થયો, કેમકે પાડોશીને તેનાથી બમણું મળવું જોઇતું હતું, પરંતુ તેને ચાર હાથ, ચાર પગ ને ચાર આંખો ન હતી. તેથી તેણે લાચાર થઇ પોતના એક પગ હાથ અને આંખ સારી થઈ જાય એવી પ્રાર્થના કરી. તે સ્વીકારાઈ તેનો એક હાથ, એક પગ અને એક આંખ સારી થઇ, અને પાડોશીના બન્ને હાથ, પગ, આંખ સારા થઈ ગયા. પાડોશી તો જેવો હતો તેવો થઇ ગયો, પરંતુ તે દુર્ભાગીની એક આંખ ફુટેલીજ રહી, અને એક હાથ અને પગ રહેલાજ નહી માટે વહાલાઓ! વિચાર કરો, કે જે પોતાના પાડોશીનું ભુડું ઇચ્છે છે તેનું પોતાનુંજ ભુડું થાય છે પાડોશી એટલે આપણા દેશભાઇઓ, માટે દેશ બાંધવોનું ભુડું નહિ ઇચ્છવું જોઇએ. બાઇબલમાં લખ્યું છે કે તમારા પાડોશીને તમારા જેટલોજ ચાહો પરંતુ તમારા શાસ્ત્રોમાં તેથી પણ વધુ ઉદારતા મળી આવે છે, કેમકે તેના માત્ર પાડોશી કે દેશજનો ઉપરજ નહિ પરંતુ સમસ્ત જગત પર તમારા પંડ જેટલોજ પ્રેમ કરવાનું કહ્યું છે, પરંતુ તમે તમારા શાસ્ત્રોમાં કહેલી આખા જગતને ચાહવાની વાતને જરા જેટલીએ માનતા નથી! આ કેટલું હલકું સ્પષ્ટ કહેવાય? વહાલા! જો જગત તરફ તમારી વાત એટલો પ્રેમ ન

બતાવી શકતા હો તો તમારા દેશને તો તમારા પંડ જેટલો ચાહો ! જો દેશને પણ ન ચાહી શકતા હો તો તમારા કુટુંબ ઉપર તો તેટલો પ્રેમ રાખો ! કેવી શોકજનક વાત છે કે તમે તમારા કુટુંબમાં પણ ભેદ પાડી રાખ્યા છે ! જો તમારા કુટુંબ સાથે પણ આટલો ભેદ ન રાખ્યો હોત તો તમે એકાએક આટલા બધા અધોગત ન થયા હોત અને તમારી દશાનું ચક્ર એકાએક આટલું બધું ન પલટાઈ જાત.

ભેદભાવ (દ્વૈતભાવ) એ ઉન્નતિના માર્ગમાં એક મહાન્ અનિવાર્ય અને તીક્ષ્ણ કંટક છે, કેમકે પરમેશ્વરે આ જગતમાં ઉત્પન્ન કરેલા પદાર્થોનો તે યથાર્થ લાભ લેવા દેતો નથી. કેટલીએ ઉપયોગી ચીજોને તે અગ્રાહ્ય, અસ્પર્શ્ય, નીચ, વગેરે મનાવે છે; અને એવી માન્યતાને લીધે આપણે તે વસ્તુઓથી દૂર નાસીએ છીએ; અને તેથી આપણી ઉન્નતિને સહાયક એવો કંઈ ને કંઈ લાભ, જે તેમનાવડે થવો જોઈતો હતો, તે નથી થતો. એટલે આપણી ઉન્નતિમાં તેટલે અંશે ન્યૂનતા રહી જાય છે, કે જે ન્યૂનતા આપણને ઉન્નતિની અંતિમ સીમાસુધી પહોંચવા દેતી નથી. આ ન્યૂનતા અન્ય કોઈ પણ પ્રકારે પૂર્ણ નથી થઈ શકતી, પછી બન્ને વચ્ચે ગમે તેટલું મળતાપણું હોય તોયે શું ? ગાયના દૂધથી આપણને જે લાભ થાય છે તે ભેંસ કે બકરીના દૂધવડે નથી થતો; અને બકરીના દૂધમાં જે ગુણ રહેલા છે તે ગાયના દૂધમાંથી નથી મળતા. માટે આપણી પૂરેપૂરી ઉન્નતિ થાય તે માટે આપણને ઈશ્વર રચિત પ્રત્યેક પદાર્થની સહાયતાની અત્યંત આવશ્યકતા છે; અને તે સહાયતા આપણને ત્યારેજ મળી શકે છે કે જ્યારે ભેદભાવનો સમૂળો નાશ થાય. હિંદુસ્થાનમાં ભેદભાવ અતિ પ્રબળ રીતે દૃષ્ટિગોચર થાય છે. અમેરિકા, જાપાન આદિમાં એટલો બધો ભેદભાવ નથી જણાતો. અને હિંદુસ્તાન એટલું બધું પાછળ પડી ગયું છે, અને અમેરિકા જાપાન આદિ એટલા બધા આગળ વધી ગયા છે તેનું એજ કારણ છે હિંદુસ્થાનમાં જે વસ્તુઓને તુચ્છ ગણે છે, જે વસ્તુઓમાંથી કંઈ પણ લાભ થવાની આશા નથી રાખવામાં આવતી, અથવા જે વસ્તુઓના સ્પર્શ સુદ્ધા એટલો ત્યાજ્ય ગણાય છે કે ગંગાસ્નાનની જરૂર પડે છે, તે વસ્તુઓમાંથી અમેરિકા આદિ દેશોવાળા આશાતીત લાભ ઉઠાવે છે ગધેડું અને સુવ્વર હિંદુસ્થાનીઓની દૃષ્ટિએ અતિ નીચ અને અપવિત્ર છે, પરંતુ અમેરિકામાં તે ઘણાં ઉપયોગી ગણાય

વિષ્ટા કે જેની ઉપર દૃષ્ટિ પડતાજ ઉલટી થઇ આવે છે, તે અમેરિકામા એક સારી વ્યાપારિક વસ્તુ મનાય છે હાડકા કે જેના સ્પર્શમાત્રથી સ્નાન કરવું પડે છે તે એટલી ઉપયોગી વસ્તુ છે કે સમસ્ત જગત્ને તે ખાતરનો લાભ આપી રહી છે તેનું ખાતર જે ખેતરમા નાખવામા આવે છે તે ખેતરમા ચાર ગણો પાક ઉતરે છે તેમાથી જે ફોસ્ફરસ નીકળે છે તે જગતને ફાયદો કરે છે દિવાસળી તે ફોસ્ફરસની બને છે, અને પુષ્ટિકારક ઉત્તમ ઔષધિઓ પણ તેનીજ બને છે વાળ કે જેને તમે તુચ્છ સમજી ફેંકી દો છો તેવડે અમેરિકામા પુષ્કળ પૈસા મેળવવામા આવે છે તેવીજ રીતે અન્ય સર્વ વસ્તુઓ જે હિંદુસ્તાનમા અસ્પર્શનીય, અપવિત્ર અને અયોગ્ય ગણાય છે તેમાથી અન્ય દેશો નાણા અગણિત ધન કમાય છે તે દેશોમા [illegible] વસ્તુઓને પણ ઉપયોગમા લે છે અને લાભ ઉઠાવે [illegible] હિંદુસ્થાની લોકો સાધુઓ પાસેથી પણ કામ [illegible] ધુઓ પોતાના છે, જો તેમના [illegible] તેમને લાભ લેવાની બુદ્ધિ હિંદુસ્તાન [illegible]

એક [illegible]
જનાવરા [illegible]
વાનરાની [illegible]
[illegible]

હોય છે જેમની દષ્ટિમાં ભેદભાવ ભરેલો છે. રામચંદ્રજીને બ્રહ્મવિદ્યા પ્રાપ્ત થયેલી હતી. તેમનામાં ભેદભાવનો સર્વથા તેમની દષ્ટિએ મનુષ્ય અને વાનરમાં ભેદ ન હતો; અને એક નિયમ છે કે જેનામા ભેદભાવ (દ્વૈતભાવ)નો અભાવ થાય છે સાથે સમસ્ત પ્રકૃતિ પણ ભેદ ભાવ નથી રાખતી, અર્થાત્ પોતાનો મિત્ર સમજે છે, અને તેને હરેક પ્રકારે સહાય કરે છે. તે વાનર રામચંદ્રજીના મિત્ર બની ગયા, અને તેમની એક મહા બળવાન રામચંદ્રજીને ખાતર મરવા તથા મારવામાટે તૈયાર થઇ ગઈ તેમન પગારની આવશ્યકતા હતી, ન વસ્ત્રોની, ન તો અન્નની કે ન ધનુષ્યબાણની. એવી સેના તૈયાર કરીને ચઢાઇ કરવામા આવી, વિજય મેળવ્યો અહા! બ્રહ્મવિદ્યામા કેવુ જાદુ ભરેલું છે કે અને પાષાણો પાસેથી પણ એવુ એવુ કામ લઇ શકાય છે કે જે રણ રીતે તદ્દન અસંભવિત જણાય છે માટે તમે પણ સાચી બ્રહ્મવિદ્યા પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરો, કેમકે આપણી પૂરેપૂરી ઉન્નતિને માટે પ્રત્યેક વસ્તુની સહાયતાની આવશ્યકતા છે, અને ત્યાસુધી તમને તેમની સહાયતા નથી મળવાની જ્યાસુધી તમે તેમનાથી ભેદ રાખ્યા તેમની ઉપર પ્રેમ નહિ કરો, અર્થાત્ તેમને તમારી બરાબર નહિ ગણો અને ત્યાસુધી તમારો ભેદ દૂર નહિ થાય, કે જ્યાસુધી તમે તેમના ઉપર પ્રેમ નહિ કરી શકો, અને એ બધાને તમારી બરાબર નહિ ગણો ત્યાસુધી બ્રહ્મવિદ્યાનો પ્રકાશ તમારા હૃદયમા નહિ થાય સાચી બ્રહ્મવિદ્યાનો પ્રકાશ થતા તમે પ્રત્યેક વસ્તુને ચાહવા લાગશો, અને તેમનામા જે જે ગુણો છે, જેમના વગર તમારી ઉન્નતિનો માર્ગ અગમ્ય બની ગયો છે, તે તે ગુણોને ગ્રહણ કરવામા સંકોચ કરશો નહિ પછી તમારી ઉન્નતિ જરાપણ અટક્યા વગર બરાબર થતી જશે, તમારૂં જે કંઇ તમે ગુમાવ્યું છે તે તમને પાછુ મળશે, અને તમારી આ શોચનીય દશાનુ પલ્લુ એકદમ પલટાઈ જશે.

આપણે ગુણ નથી જોતા પરંતુ ગુણ તો સર્વ પાસેથી ગ્રહણ કરવા જોઇએ, પછી ગમે તે તે આર્ય હોય, હિંદુ હોય, મુસલમાન હોય, બ્રાહ્મ હોય, કે અન્ય કોઇ હોય, કેમકે ગુણોની ન્યૂનતા સર્વને છે શું કોઈ આર્ય, હિંદુ, મુસલમાન, અથવા અન્ય કોઇ ધર્મવાળો એમ કહી શકશે

હું સર્વ ગુણસંપન્ન છું ? મને કોઇની પાસેથી કંઇ પણ ગુણ શીખવાની આવશ્યકતા નથી ? જો કોઇ એમ કહે તો તે જૂઠું બોલે છે, કારણ કે સર્વ ગુણસંપન્ન જાતિ કદાપિ એવી અવદશામાં રહી શકેજ નહિ, અને તમારામાંથી પ્રત્યેકની જે કંઇ દુર્દશા છે તે છુપાઇ રહે તેવી નથી. પરંતુ તમારામાં એક નહિ પરંતુ અનેક એવા દુષ્ટ દોષો ભરેલા છે કે જેને લીધે તમારી ઉન્નતિ અટકી પડી છે.

વળી તદ્દન ગુણરહિત જાતિ પણ કોઇજ નહિ હોય. ઓછામાં ઓછો એકાદ ગુણ તો પ્રત્યેક જાતિમાં એવો હોય છેજ કે જે બીજી જાતિને સર્વથા અનુકરણીય હોય તેથી પરસ્પર એક બીજાના ગુણોને ગ્રહણ કરવામાં ન્યૂનતા ન નાખવી જોઇએ. ઉન્નતિનો સૌથી ઉત્તમ માર્ગ એજ છે કે ગુણ સર્વની પાસેથી ગ્રહણ કરવા. અફસોસ ! હિંદવાસીઓ આ માર્ગે નથી ચાલતા પરંતુ [illegible] વાદવિવાદ અને લડાઇ [illegible]માં પોતાનો સમય ગુમાવે છે આ [illegible] ઉપર વાદવિવાદ થયો, અને આર્યોના બહુ લોકો [illegible] આજ ધર્મ [illegible] કરવામાં આવી, આજ હિંદુધર્મ [illegible] સુમલ માનોને [illegible] ઉપર [illegible] તેની [illegible] નાખી, [illegible] ભાઇ, [illegible] આજ [illegible] ધર્મનું [illegible] થયો કે [illegible] થવાનો [illegible] લોકોના [illegible] કે તમે [illegible] ધ્યાન [illegible] હેતુ નથી [illegible] પોતાની ઉન્નતિ [illegible] કરી શકે [illegible] કરવામાં [illegible] ધાર્મિક [illegible] ઝઘડાઓને લીધે [illegible]

જન્મે છે, અને જ્યાં શત્રુતા થઇ કે પછી પ્રેમ ક્યા રહ્યો ? અને જ્યાં પ્રેમ નથી ત્યા વહાલા! એક બીજાની સહાયતા પણ નથી હોતી; અને પરસ્પરની સહાયતા વિના કોઇની ઉન્નતિ થઇ નથી તેમ થવાની પણ નથી. તેથી જો પોતાની ઉન્નતિ કરવા ઇચ્છતા હો તો તમારાં અંતઃકરણ એક બનાવો, અથવા તમારૂં હૃદય એવું બનાવો કે જેવું ઉન્નતિ કરનારાઓએ પોતાનુ બનાવ્યુ છે જો લયલાને મેળવવા ઇચ્છતા હો તો મજનૂ બનો, અર્થાત્ મજનૂ જેવુ દિલ બનાવો માત્ર જીભવડે એમ કહી દેવુ કે હુ મજનૂ છુ, મને લયલા મળવી જોઇએ, એટલુંજ બસ નથી તમારે [illegible] કરી આપવુ પડશે કે તમારામા અને મજનૂમાં [illegible] નથી [illegible] મજનૂએ [illegible] જેટલાં દુઃખો [illegible] કર્યા, તેટલા સઘળા દુઃખ તમારે પણ તેની પેઠે સહન કરવાં પડશે. લયલાના [illegible] તમારૂ શરીર [illegible] માટે માગવામા આવે તે તમારે ખુશીની [illegible], જો તમને [illegible] [illegible] પડ્યુ, જો તમને [illegible] પડશે [illegible] આવે [illegible] સંયોગ કે [illegible] કષ્ટ સહન [illegible] ઉન્નતિને [illegible] સહન કર્યું [illegible] [illegible] તમારી [illegible] પણ [illegible], અને [illegible]

...ો ખર્ચ કર્યા વગરજ વિદેશમાં જઈ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી છે, અને
...ના દેશની ઉન્નતિ કરી છે તે લોકો આવી પદ્ધતિથી કામ કરે
... જ્યારે તેઓ અન્ય દેશોમાં વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવા જાય છે ત્યારે પોતાની
...થે કંઈ પણ નથી લઈ જતા અને તે એવા હેતુથી કે આપણા દેશનું
...ન પરદેશમાં ન જવું જોઈએ. આપણું ધન તો આપણાજ દેશમાં રહેવું
...ઈએ. જ્યારે રામ જાપાનથી અમેરિકા જવામાટે વહાણ ઉપર સવાર
...યો ત્યારે રામે જોયું કે ચાળીસ જાપાની યુવકો પણ અમેરિકા જવા
...ટે તેજ વહાણમાં સવાર થયેલા છે તે યુવકોની પાસ ન તો કંઈ ખર્ચ
...તું કે ન તો વહાણનું ભાડું [illegible] તમામ ઘણા ખરા તો ધનાઢ્ય કુટુંબના
...તા, અને કેટલાક ગરીબ [illegible] ખર્ચ [illegible] ની પણ પાસ ન
...નું ધન્ય જાપાન [illegible] સ્વદેશપ્રેમ છે ! તમા...
...મ કેટલી શુભ છે ! [illegible] દેશનું ધન પરદેશમાં ન જાય તે વાતની
[illegible] સહન કરો
[illegible] નોકરી
[illegible]
[illegible] વહાણમાં
[illegible]
[illegible] ચાળીસ

શાસ્ત્રીએ શિક્ષણ લે તે બહાદૂર જાપાની યુવકો પણ તેજ
ઓમા દાખલ થયા આમ તેઓ રાત્રે ભણવા અને દિવસે
જ્યારે તેમની પાસે થોડાક રૂપીઆ એકઠા થયા, અને
સારી પેઠે લખવા બોલવા લાગ્યા ત્યારે તેઓ
જાપાની લોકો જે દેશમા જાય છે તે દેશની ભાષા તેઓ ત્યા
શીખે છે આમ તેઓ ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની વિદ્યાઓ શીખવા
પાસ થઈ તેઓ પોતાના દેશમા પાછા ફર્યા, અને વિદ્યાની સાથે સં
પણ લેતા આવ્યા જુઓ એ જાપાનીઓની બુદ્ધિ, સ્વદેશપ્રેમ,
કષ્ટસહિષ્ણુતા કેવી અનુપમ છે! સ્વદેશપ્રેમ, એ કે આપણું
આપણાજ દેશમા રહેવુ જોઇએ, તે એટલે સુધી કે
માટે જો પરદેશમા જવુ પડે તોપણ વહાણ, આગગાડી ઇત્યાદિના
પણ આપણા દેશનુ ધન બીજાના દેશમા ન જવુ જોઇએ; અને
ચોમા ભણવાનુ ખરચ તો એક બાજુ પરતુ પોતાના દેશના ધનેથી
એક ચોપડી પણ ખરીદવી નહિ ખાવાપીવામા પોતાના દેશનુ
ખરચ કરવાનુ તો એક કોરે રહ્યુ, ઉલટુ ત્યાથીજ ધન કમાઇ સંગ્રહ
પોતાના દેશમા લાવ્યા, અને પોતાના ભલાને માટે સૌથી મોટી વાત
એ કરી કે અન્ય દેશોની ઉત્તમ વિદ્યા શીખીને આવ્યા કે જેની
પોતાના દેશમા અત્યત આવશ્યકતા હતી, અને જે ઉપર પોતાના દેશની
ઉન્નતિ નિર્ભર હતી બુદ્ધિ, એ વાતથી જણાઇ આવે છે કે કઇ પદ્ધતિથી
પોતાના દેશની ઉન્નતિ થશે એ વાતને તેઓ કેટલી જલદી સમજી જાય
છે વહાણના ભાડામાથી બચવામાટેજ તેમણે કેવી અનુપમ રીતિ શોધી
કાઢી હતી કે મુસાફરી થઈ ગઈ, ભાડુ આપવુ ન પડ્યુ, અને ઉલટા
થોડાક પૈસા પાસ જમા થયા! ભલા જગત્મા એવો બીજો કયો દેશ છે
કે જેણે પચાસ વર્ષમા એવી આશાતીત ઉન્નતિ કરી હોય કે જેવી જાપાને
કરી છે? આજ તેમની વિચિત્ર બુદ્ધિનુ અનુપમ દૃષ્ટાંત છે આ તેમના
ખરા વેદાતી હોવાનુ સુખદ, સુધામય, મધુર ફળ છે કષ્ટસહિષ્ણુતા
એવી બધી કે ધનવાનોના પુત્રો પણ ઝાડુ આદિ નીચ અને ખેતી જેવું
કઠિન કામ કરતા ન તો શરમ ગણે ન તેમા કષ્ટ જુએ. ઉલટુ દિવસે ખેતી
વગેરે સખત મજુરી કરે અને રાત્રે કરે ગભીર અભ્યાસ, અર્થાત્ શાસ્ત્રી,

અને માનસિક બન્ને પ્રકારની મહેનત કરવા છતા થાકે નહિ ! વહા-
! જાપાનમાં આવો સ્વદેશપ્રેમ છે, આવી વિચિત્ર બુદ્ધિ છે, અને
ટલી દસ્સહિષ્ણુતા છે ત્યારેજ તે આટલી બધી ઉન્નતિ કરી શકયું છે.
રે જાપાનના લોકો પોતાના દેશના ઉદ્ધારમાટે એટએટલો પરિશ્રમ
રી રહ્યા છે, ત્યારે અહીં હિંદના લોકોની તો કાઇ ઓરજ સ્થિતિ છે.
મ તો અન્ય દેશોમા જવુ એજ હિંદુસ્તાનની દૃષ્ટિએ પાપ મનાય છે,
છતાં જો કોઇ હિંમત કરે અને એ વાતને પાપ ન ગણે તો તેને માટે
મ પંક્તિનાં સાધનો તૈયાર થવા જોઇએ તે જાપાનીઓ પેઠે મજુ-
રીને કદાપિ અન્ય દેશોમા જવાનુ પસંદ નહિ કરે તેને તો વહાણમા
થમ વર્ગની ઓરડી અને સામાન જોઇએ તે જાપાનીઓની પેઠે દિવસે
રી કરીને અને રાત્રે વિદ્યા ભણીને જ્ઞાન પ્રાપ્ત નહિ કરે, પરંતુ તેને
ી ફી, ખાવું પીવુ ઇત્યાદિ ખરચને માટે ઓછામા ઓછા પંદર હજાર
પીઆ દર વરસે જોઇએ તે જાપાનીઓની પેઠે તે દેશમાથી વિદ્યાની
ાથે સાથેજ ધન પણ કમાઇને નહિ લાવે, ઉલટું તે તો વિદ્યા પણ
પુરીજ લાવશે, અર્થાત તેમ તો [illegible] નહિ થાય, અને પંદર હજાર
પિત બીજાએ કટલાએ [illegible] હતા [illegible] તે જાપાનીઓની
ઠે તે દેશમાથી એવી વિદ્યા શીખીને નહિ [illegible] આપણા દેશને
ત્યંત આવશ્યકતા છે અને [illegible] ફાયદ
[illegible] શ, ઉલટું તે તો એવી વિદ્યા [illegible]
દેશને જરાએ [illegible]
અને ધનવાન [illegible]
આવશે અને [illegible]
શે ! એ ધનને જો [illegible]
ઠીક હતુ, પરંતુ [illegible]
પાછા [illegible] લાવશે [illegible]
[illegible] વિલાયતી [illegible]
સામાન, પહેરવામાં [illegible]
બોલવામાં વિલાયતી [illegible]
[illegible] વિલાયતી, ચાલચલણ વિલાયતી [illegible]

છે તે બધું પણ વિલાયતીજ બની જાય છે. આ પ્રમાણે જો કોઇ હિંદુસ્થાની વિલાયત જાય છે તો તેથી વિલાયતનેજ ફાયદો થાય છે, હિંદુસ્થાનને તો નુકસાનજ ભોગવવું પડે છે. તે ઉપરાંત તે વિલાયતથી પાછો ફરી જાપાનવાળાઓની પેઠે પોતાના દેશબાધવો સાથે કદાપિ પ્રેમથી નહિ વર્તે. તે તો દેશીઓને અસભ્ય, બેવકૂફ અને જંગલી ગણશે, અને તેમની સાથે ઉઠવા બેસવામાં અને બોલવા ચાલવામાં પણ શરમ માનશે. પછી તમેજ કહો કે હિંદુસ્તાનની ઉન્નતિ કેવી રીતે થાય?

હિંદુસ્થાનની ઉન્નતિમાટે એ વાતની આવશ્યકતા નથી કે હિંદુસ્થાનીઓ વિલાયત જઇ બૅરિસ્ટરી પાસ કરીને આવે, પરંતુ એ વાતની જરૂર છે કે તેઓ કૃષિવિદ્યા શીખીને આવે, અને બની શકે તો બીજા હુન્નરો પણ શીખીને આવે કે જેથી આપણા દેશનો પૈસો આપણાજ દેશમાં રહે. અન્ય દેશોનું ધન આપણા દેશમા ત્યારેજ અધિક આવશે જ્યારે આ દેશમાં કૃષિવિદ્યાની ઉન્નતિ થશે બીજા હુન્નરોમાં હિંદ અન્ય દેશોની બરાબરી નહિ કરી શકે, કેમકે અન્ય દેશોવાળા તે બાબતોમા ઘણાજ આગળ વધી ગયા છે પરતુ કૃષિવિદ્યાથી હિંદુસ્થાનની આવકમા વધારો થઈ શકે છે, અને તેથી હિંદુસ્થાને કૃષિવિદ્યા તરફ વધુ ધ્યાન આપવાની આવશ્યકતા છે. આ વિદ્યાની ઉન્નતિ માટે અમેરિકા જવું પડશે. ત્યા સર્વ વિદ્યાઓ શીખવવામા આવે છે. ઇંગ્લૅન્ડમા કૃષિવિદ્યા ઉપર અધિક લક્ષ્ય નથી અપાતું, કેમકે ત્યા અન્ય હુન્નરો અધિક પ્રમાણમા છે, અને ત્યાની વસ્તી વધી જવાને પરિણામે ત્યા ખેતી પણ ઓછી થાય છે હિંદમાં ખેતીવાડીની પાઠશાળા પ્રથમ તો અસ્તિત્વજ ધરાવતી નથી, અને જો કોઇ ઠેકાણે એકાદ શાળા છે તો તે સારી સ્થિતિમા નથી તેમા ભણાવવાની બહુ વિચિત્ર રૂઢિ છે પુસ્તકોમાથી જે કઇ ભણાવવામા આવે છે તેને અમલમા મૂકવામા નથી આવતુ અહી ભણાવવામા બીજુંજ આવે છે, અમલમા કઇ જૂદુંજ મૂકાય છે ત્યા જે કઇ નિશાળમા શીખવવામા આવે છે તેને સારી પેઠે અમલમા મૂકતા પણ શીખવવામા આવે છે.

અમેરિકામા બધી જાતના શિક્ષણની એક વિચિત્ર પદ્ધતિ છે કોઇ પણ હુન્નર ઉદ્યોગની પાઠશાળાને જોયો તો તેમા વ્યાવહારિક કાર્યવાહી તેનો મુખ્ય ઉદ્દેશ જણાશે, અને તેમા વીરરસનો સદા સર્વદા સમાવેશ

ગેલો હતો, તે એટલે સુધી કે ધાર્મિક પાઠશાળાઓમાં પણ [illegible] તેવું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. "રામ" ને એકવાર એક ધાર્મિક પાઠશાળા તરફથી નિમંત્રણ મળ્યું. "રામ" ત્યાં ગયો તો પ્રથમ વિદ્યાર્થીઓએ "હુર્રે હુર્રે" પોકારી આવકાર આપ્યો. પછી "રામે" વ્યાખ્યાન આપ્યું. વ્યાખ્યાનની સમાપ્તિ બાદ વિદ્યાર્થીઓએ પરેડ કરી બતાવી ને તદ્દન સૈનિક કવાયત [illegible] રામને [illegible] અને અધ્યાપકને પૂછવામાં આવ્યું કે ધાર્મિક પાઠશાળામાં સૈનિક કવાયતની શી આવશ્યકતા ? ઉત્તરમાં [illegible] કે [illegible] તો [illegible] [illegible] ઉપદેશ કરવા [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

છે, તે ધર્મને, આજે ભારતવર્ષ વિસારી બેઠું છે. એક એવો પણ સમય હતો કે જ્યારે હિંદમાં ધર્મનો એટલો બધો પ્રભાવ હતો કે ધર્મવિચાર સિવાય હિંદીઓ અન્ય કંઇ કામજ કરતા ન હતા. તેમનું ખાવું ધર્મમાટે, સૂવું ધર્મમાટે, પહેરવું ધર્મમાટે, ઉઠવું બેસવું ધર્મમાટે, અને લગ્ન-વિવાહ પણ ધર્મમાટે થતા હતા; અર્થાત ધર્મ સિવાય હિંદીઓ કંઇ કામજ નહોતા કરતા જે કાર્યને ધર્મ સાથે સંબંધ નહોતો, તે કાર્ય સાથે હિંદુસ્થાનીઓ પણ સંબંધ નહોતા રાખતા તે લોકો ધર્મને માટે રણ જંગલમાં રખડવામાં ભૂખતરસ સહન કરવામાં, પર્વતોમાં ભટકવામાં અને ટાઢ તડકો વેઠવામાં આનંદ માનતા હતા ધર્મ સિવાય તેઓ સ્વર્ગના સુખને પણ નરકની સમાન સમજતા હતા માછલીના જીવન સાથે પાણીનો જેમ સંબંધ છે તેમ હિંદુસ્તાનવાસીઓના જીવન સાથે ધર્મનો પણ તેવોજ સંબંધ હતો [illegible] ધર્મજ [illegible] જીવન [illegible] ધર્મજ તેમનો આધાર હતો [illegible] ધર્મ [illegible] ધર્મ નીરૂ હતા [illegible] જીવન પણ [illegible] કરતી

ભાન ઠસાવી રહ્યા છે, તે વિષેની જરા જેટલીએ ભીતિ તેમના હૃદયમાં
થી ઉદ્‌ભવતી. વહાલા ભારતવાસીઓ! ભારતવર્ષના સંતાનો થઈ
ને આજે તમોસ અદ્વિતીય શાસ્ત્ર ભણી જરાયે ધ્યાન નથી આપતા,
મની ઉપર વિચાર નથી કરતા, મનન નથી કરતા અહા ! તમે નથી
જાણતા કે તમારા પૂર્વજોએ તમારે માટે કેવા અક્ષય ખજાનાનો સંગ્રહ
કરી મૂકયો છે આવો ખજાનો પાસ હોવા છતાં પણ, વહાલા ! ભૂખે
શાને મરો છો, ઠોકરો શાને ખાઓ છો, આમ તેમ કેમ ભટકો છો ?
આ ખજાનાનો ઉચિત વ્યય કરો, તેને યોગ્ય રીતે વાપરો, જુઓ, અને
વિચાર કરો કે આ સંપત્તિ ઉપર સમસ્ત જગતનો હક્ક છે તમે તો માત્ર
એની વાતનાજ એજન્ટ (આડતીઆ) છો ક આ ખજાના વિષે આખા
જગતને જણાવી દો, અમારા અને તમારા બધાને માટે
અમોને ખજાનો આપવામાં આવ્યો આવો આપણે સર્વે મળીને
તેનો લાભ લઈએ તમે પણ આ સંપત્તિનો લાભ લ્યો અને જગતને
પણ તેનો લાભ લેવા દો આ ખજાનાને કોઈથી પણ ગુપ્ત ન રાખો નહિ
તો વિશ્વાસઘાતના દોષમાં [illegible] અવધી [illegible] ખજાનો
[illegible] તમારી પાસે [illegible] કેમ આ ખજાને [illegible] છે કે જે તેને
[illegible] રાખે છે તેના [illegible] ખલી પડી રહી
[illegible] છે અને [illegible] જાય છે અને
[illegible] ઉડી જાય છે [illegible] નકલ
રહી ગઈ છે [illegible]
[illegible]
[illegible] નહિ
થઈ [illegible]
કરો તેને [illegible]
તમારી પાસે [illegible]
પણ પડી [illegible]
[illegible]
આ ખજાનાને [illegible]
વેઠી ચૂકયા છો બહુએ હાનિ [illegible]

આખરૂ ગુમાવી બેઠા છો, તથા તમારી સ્વતંત્રતા તથા રાજ્યપાટ પણ ખોઈ બેઠા છો, અર્થાત્ તમારૂં સર્વસ્વ તમે ગુમાવી ચૂક્યા છો. ત્યારે વહાલા! એથી વધુ તમે શું ગુમાવવા ઇચ્છો છો કે હજું તેને સંતાડી રાખવાના પ્રયત્ન કરી રહ્યા છો? શું તમે એમ ઇચ્છો છો કે તમારૂં નામ-નિશાન સુદ્ધા આ જગતમાં ન રહેવા પામે? હજુ સુધી કેટલેક અંશે તમારૂં નામ માત્ર બાકી રહ્યુ છે, પરંતુ તેનોયે નાશ થવાની તૈયારી છે. કેમકે તમે આ ધર્મ (ખજાના)ને એટલો બધો છુપાવી રાખ્યો છે કે તમે પોતે પણ તેને જોવા ઇચ્છતા નથી, કે તેમાં કેવા કેવા રત્નો ભરેલાં છે તે જોવાથી તમને તમારી મૂળ-ખરી સ્થિતિનું ભાન થાત અને તમને ગર્વ થાત કે અમારો ખજાનો જગતના સર્વ ખજાના કરતા ઉત્તમ છે. પરંતુ તેમ ન કરતા તમે તો બીજાઓના કાચ ઉપર મોહિત થતા જાઓ છો. હજુએ જો એમજ ચાલવા દેશો તો તમે બધા કાચ-નકલી માલ ઉપર લોભાઈ મરશો અને તમારૂં નામનિશાન સુદ્ધા બાકી નહિ રહે. વળી એટલુંયે યાદ [illegible] આ [illegible] ખજાનો હવે તમારા છુપાવવાથી છુપાઈ રહે એમ નથી [illegible] તેનો [illegible] મળી ગઈ છે, અને [illegible] રત્નોને તેઓ [illegible] તમારા [illegible] અમૂલ્ય રત્નોમાંથી [illegible] ક્ષમા નામના રત્નો [illegible] નામનું મહારત્ન, જેનું બીજું [illegible] ચિન્હ સરખું [illegible] જતા રહેવાં [illegible] મુત પ્રકાશનું [illegible] છગનો પાક્ [illegible] જાપાન, તથા [illegible] તે નમયે [illegible] તે દેશોમાં [illegible] સ્થિતિ [illegible] શું છે?

[illegible] આપ્યું તે શ્રી [illegible] દેશની ઉન્નતિની ખાતર

પિસ્તાલીસ લાખ રૂપિયાનુ દાન કર્યું હતુ "ગામ" ત્યા પહોંચ્યો ત્યારે તે શ્રીમત બાઇ જોડા સાફ કરવામાટે તૈયાર ઉભી હતી. રામે આશ્ચર્યથી પૂછ્યુ કે આટલા નોકરો હાજર છે છતા આ કામ તમે સ્વહસ્તે કરવા ઇચ્છો છો? તેણે જવાબ આપ્યો કે આ કામ કરવામા લજ્જા શેની? આવું શારીરિક કામ કરવામાજ અમે અમારી આબરૂ ગણીએ છીએ. એમ કહી તેણે પોતાને હાથે તે કામ કર્યુ શુ કોઈ હિંદુસ્થાની જડસ, અથવા કોઈ સાધારણ માણસ પણ આવુ કામ કરશે ખરો કે? કદાપિ નહિ હિંદુસ્થાની તો જો બને તો એવુ કામ નજર પણ ન જુએ પરંતુ કૃષ્ણના સમયમા આવો અતિથિસત્કાર મોટા માણસો [illegible] કરતા હતા. સુદામા આદિ બ્રાહ્મણો અને અતિથિઓનો [illegible] એવીજ રીતે કૃષ્ણ અને તેની પટરાણીઓએ [illegible] કર્યા હતા યુધિષ્ઠિરના યજ્ઞમ અર્જુન અને કૃષ્ણે એઠી પતરાળીઓ [illegible] વાનુ અને પગ ધોવાનુ કામ પોતાને માથે લીધુ હતુ પરંતુ [illegible] ના અર્થ [illegible] હિંદુસ્થાનમા નથી [illegible]ની

સ્ત્રીઓની તો વાતજ જૂદી, પરંતુ ત્યાં છોકરીઓ પણ ગજબ કરે છે એક વખત અઢાર વર્ષની એક બાળાએ ત્રણ માઈલ પહોળા તળાવને તરી પાર કરવાની ઇચ્છા દર્શાવી તેને માટે દિવસ નક્કી કરવામાં આવ્યો અને જાહેર ખબરો વહેંચવામા આવી બાળાની આ કઠિન પ્રતિજ્ઞા સાંભળી લોકોને આશ્ચર્ય થતુ હતું નિયત કરેલા દિવસે ભારે ભીડ એકઠી થઈ બાળાએ તરવાનો આરંભ કર્યો બે મછવાઓ તેની સાથે રાખવામા આવ્યા, કે થાકી જાય તો ડુબવા ન પામે. બાળા તરતી હતી તેમ તેમ મછવાઓ પણ તેની સાથે સાથે ચાલતા હતા પરંતુ આશ્ચર્યની વાત છે કે થાકયા વગર તે બાળા એટલા મોટા તળાવને તરી પેલે પાર પહોંચી ગઇ! અહીં હિંદમા પુરુષો પણ આવુ કામ કરી શકે એવો સંભવ નથી. આવુ કઠિન કાર્ય બ્રહ્મચર્ય સિવાય થવુ અશકય છે કૃષ્ણના સમયમાં સ્ત્રીઓ બ્રહ્મચર્ય પાળતી હતી અને મોટા મોટા કઠિન કામો કરી શકતી હતી સત્યભામા કૃષ્ણની સાથે રથમાં યુદ્ધ કરવા ગઈ હતી તે સમયે સ્ત્રીઓને સારી પેઠે ભણાવવામા આવતી હતી રૂક્મણી, સત્યભામા આદિ સારી પેઠે ભણેલી ગણેલી હતી દ્રૌપદી એવી પંડિતા હતી કે તેણે સભામાં જે પ્રશ્ન કર્યા હતા તેના ઉત્તર આપવાનુ ભીષ્મ પિતામહ જેવાને માટે પણ અતિ કઠિન થઈ પ ‍ ‍ુ હતુ વે હિંદમા સ્ત્રીશિક્ષણ બધ કરી દેવામા આવ્યુ , ન તની સજા ‍ ‍ુ હિ ‍ ‍ી પડ ભોગવી રહ્યુ છ અમેરિ ‍ ‍ ‍ દેશ મા સ્ત્રીશિક્ષણના બહુ સારો પ્રચાર છે. એક સમયે રામ અમેરિકાના અરણ્યોમા રહેતો હતો એક અમેરિકન બાળા ‍ ‍ પોતાના પિતાની સાથે ઉપદેશ સાંભળવા આવી પંદરા ‍ ‍ થર પછી તે ‍ ‍ ‍ ‍ સ ભળ્યુ હતુ તેને તેણે કવિતામા લખી ન ખ્યં ‍ ‍ ‍ ‍ ‍ વાતો ઉપર વિચાર કરવાથી જણાય છે આ અને ‍ ‍ુ ‍ ને શિ ‍ આપવામ પૂર્વ ‍ ભેદ રાખવામા આવતો ન ‍ તો ‍ અને તથા ‍ મની માનસિક શક્તિઓમા પણ તફાવત નહોતો ‍ તો ‍ ‍ ારે આપણુ ‍ ‍ સમજાતુ નથી કે સ્ત્રીઓનુ શિક્ષણ કેમ ‍ ‍ ‍ મા આ ‍ ‍ુ ‍ ‍ ને સ્ત્રીઓ ‍ ‍ ‍ શક્તિઓને કેમ અટકાવી દેવામા આવી છે? દેશની ઉન્નતિમાટે સ્ત્રી શિક્ષણની અત્યંત આવશ્યકતા છે, અર્થાત્ સ્ત્રી શિક્ષ ‍ વિના ‍ ‍ ‍ ઉન્નતિ થવી ‍ અશક્ય છ બાળપણમા બાળકોને જે

ઉપદેશ આપવામાં આવે છે, તેની તરતજ અસર થાય છે, અને તે કદી નિષ્ફળ જતો નથી. હવે બાળકો માતા પાસેજ ઘણો વખત રહે છે. તેથી બાલ્યાવસ્થામાં બાળકોને શિક્ષિત માતાની આવશ્યકતા હોય છે. પણ જો સ્ત્રીઓને ભણાવવામાં નહિ આવે તો શિક્ષિત માતાઓ ક્યાંથી આવશે ? અને જ્યારે માતાઓજ શિક્ષિત નહિ હોય તો તે બાળકોને સદુપદેશ ક્યાંથી આપી શકવાની હતી ? અને જો બાલ્યાવસ્થામાંથીજ બાળકોને સદુપદેશદ્વારા સુયોગ્ય ન બનાવી દેવામાં આવે તો દેશની ઉન્નતિ કેવીરીતે થાય ? માટે મહાશયો ! સ્ત્રી-શિક્ષણનો પ્રચાર કરો તમારા પૂર્વજો સ્ત્રી-શિક્ષણના પક્ષપાતી હતા, તમે કેમ વિપક્ષી બનીને તમારેજ હાથે તમારા પગ ઉપર કુહાડી મારો છો ? બાળકોને માટે એટલું આવશ્યક છે કે બાલ્યાવસ્થાથીજ તેમના મનોરમમા દેશોન્નતિની ભાવના ઠસાવી દેવી જોઇએ, કે જેથી મોટા થતાં તે વિચાર દૃઢ બને અને દેશોન્નતિ કરવી એ તેમનું કર્તવ્ય થઇ પડે. પછી તમારા દેશમા કંઇ બાધ ઉપસ્થિત નહિ થાય, અને તમે બરાબર ઉન્નતિ કરતા વધતા જશો

ઉન્નતિના માર્ગમા સફળતા પ્રાપ્ત કરવામાટે સ્ત્રી-શિક્ષણની જેટલી પરમ આવશ્યકતા છે, તેટલીજ આવશ્યકતા અન્ય વ્યાપારની પણ છે વ્યાપારની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે ગમે તે ઉન્નત દેશ તરફ દૃષ્ટિ દોડાવો તો વ્યાપારજ તેની ઉન્નતિનું મૂળ કારણ જણાશે હિંદમા વ્યાપાર અતિ દુર્દશામાં આવી પડેલો છે હિંદીઓને વ્યાપાર કેમ કરવો તેજ આવડતું નથી, ઉદ્યોગ અને પુરુષાર્થના ઉપયોગ નહિ કરતા હિંદીઓ ક્ષુદ્ર વ્યાજના લોભમાજ પોતાની પૂંજી પાથરે છે અને પોતે તો આળસુ અને નિરુદ્યમી બની ખાટલા ઉપર પડ્યા પડ્યા માખો ઉરાડ્યા કરે છે અન્ય દેશો વાળા પોતાના ઉદ્યોગ પુરુષાર્થ અને સત્ય વ્યાપારવડે ગરીબમાંથી શ્રીમંત અને શ્રીમંતમાંથી કુબેર જેવા બની રહ્યા છે, ત્યારે હિંદીઓ ઉલટા નિર્ધન થતા જાય છે વિદેશીઓના વ્યાપારના વિસ્તારને જોઇને મન આશ્ચર્યમા લીન થઇ જાય છે શિકાગોમા માર્શલફીલ્ડની એક દુકાન છે આ દુકાન વીસ માળ જેટલી ઉંચી અને એક માઇલ જેટલી લાંબી પહોળી છે તેમા નિત્ય કરોડો રૂપિયાનો સોદો થાય છે પણ આવી ભારે અને પ્રથમ પંક્તિની દુકાન જોઇને જેટલું આશ્ચર્ય નથી થતું તેટલું આશ્ચર્ય તે લોકોનો

ગ્રાહકો સાથેનો સદ્વ્યવહાર જોઇને થાય છે. લાખો રૂપિયાનો માલ ખરીદનાર અને એક પૈસાની દીવાસળી ખરીદનાર બન્ને સાથે એક સરખી સભ્યતાથી વર્તવામાં આવે છે. ગમે તેવો ખરીદનાર પણ જ્યારે તે દુકાનના બારણા ઉપર પહોચે છે કે તરતજ એક દરવાન આગળ આવી તેનો સત્કાર કરેછે, અને અત્યંત નમ્રતા તથા વિનયપૂર્વક પૂછશે કે શી આજ્ઞા છે? 'મારે અમુક વસ્તુ ખરીદવી છે, અથવા મારે અમુક અમુક વસ્તુઓ જોવીજ છે, એવો જવાબ સાંભળતાંજ તે દ્વારપાળ તેને તે વિભાગોમાં લઇ જશે કે જ્યાં તેને જોઇતો માલ મળી શકે, અથવા તે જે કંઇ જોવા ઇચ્છતો હોય તે જોઈ શકે. આમ દ્વાર ઉપરથી તેને યોગ્ય દિશામાં વળાવી વિનય પૂર્વક સલામ કરી દ્વારપાળ પાછો ફરશે. આવો એક સરખો વિનય, આવી સભ્યતા અને આવો પ્રેમ હોવો એજ વ્યાપારની ઉન્નતિના મુખ્ય અંગ છે. વિદેશીઓ તેને સંપૂર્ણ રીતે વ્યવહારમાં મૂકે છે અને તેથીજ તેઓ વ્યાપારમાં એટલા આગળ વધેલા છે, કે તેમના જેવા થવાનું અતિ કઠિન જણાય છે. અહીં હિંદીઓની તો સ્થિતિજ કંઇ વિચિત્ર છે. અહીં ગ્રાહકો સાથે એક સરખું વર્તન નથી રાખવામા આવતું. મોટી દુકાનોમાથી થોડો માલ લેવાની કોઇની હિંમત નથી ચાલતી, તેનુ કારણ એટલુંજ છે કે મોટી દુકાનવાળાઓ થોડો માલ ખરીદનાર સાથે સારી રીતે નથી વર્તતા. નાની દુકાનોવાળા તો બહુધા અસત્યજ બોલે છે તેઓ તો એમજ માની બેઠા છે કે જૂઠ વિના વ્યાપારજ અશક્ય છે, અને તેથી એક પૈસાનો માલ ખરીદવો હોય તો એક કલાક સુધી તેની સાથે મગજમારી કરવી પડે છે માટે જો સત્યતાથી વ્યાપાર કરવામા આવે, તો વ્યાપારની ઉન્નતિ કેમ ન થાય?

હિંદમા વ્યાપારની ઉન્નતિ કેમ નથી થતી? તેનું એક કારણ એ પણ છે કે જે હિંદીઓ લખી વાંચી જાણે છે તેઓ બહુધા નોકરીજ કર્યા કરે છે. વ્યાપારને તેઓ હલકો ગણે છે, અને તેથી તે તરફ તેઓ લક્ષ્યજ નથી આપતા. તેઓ વ્યાપારીની નોકરી કરશે, પરંતુ જાતે વ્યાપાર કરવાનો વિચાર કદી નહિ કરે તેઓ આબરૂદાર શેઠની નોકરી કરશે, આબરૂદાર ધંધો કદી નથી કરતા! હિંદીઓએ વ્યાપાર તરફ લક્ષ્ય આપવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે કેવા પ્રકારે અને કેવો વ્યાપાર કરવાથી

ક્યા દેશમાં કેટલો લાભ થશે, તથા ગ્રાહકો સાથે આપણે કેવું વર્તન રાખવું જોઇએ, એ વ્યાપારનીતિનું રહસ્ય જાણવામાટે જીવતોડ મહેનત કરવાની તથા અનુભવ મેળવવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે. આ વાત બરાબર લક્ષમાં રાખવી જોઇએ, અને તે ઉપર દૃઢ વિશ્વાસ રાખવો જોઇએ કે સત્યતાથી વેપાર કરવાથી જે લાભ મળે છે, તે અસત્ય વ્યાપારમાંથી કદી મળવાનો નથી. અસત્ય વ્યવહારથી એક વાર મોટી રકમ મેળવી લેવી સંભવિત છે, પરંતુ તે પછી તે આગળ ચાલવાનું નથી. કાષ્ઠની હાંડીમાં કદી એક વાર રાંધવું શક્ય હશે, પરંતુ બીજી વાર તે આગ ઉપર ચઢી શકવાની નથી. વરસાદમાંજ વહેવાવાળી નદી જેમ કિનારાને તોડી ફોડી; કીચડ, પત્થર તથા કાષ્ઠને વહેવડાવતી, સુસવાટા મારતી ધૂમધામ કરતી થોડા દિવસમાટે વહે છે, અને પછી તેમાં પીવા જેટલું પણ પાણી રહેતું નથી, તેવીજ રીતે અસત્ય વ્યવહાર પણ થોડા દિવસ સુધી જગતને ઠગી લોકોને પોતાનો વૈભવ બતાવે છે, પણ તે પછી પોતે નાશ પામે છે, અને સાથે સાથે સ્વમાન અને પ્રતિષ્ઠાને પણ પોતાનામાં લય કરી દે છે; પરંતુ સત્ય વ્યાપાર કરવાથી ધનની પ્રાપ્તિ થાય છે, પ્રતિષ્ઠા વધે છે, ધર્મ થાય છે, અને મુક્તિ મળે છે. આ લોક અને પર લોક બન્ને સુધરે છે. * મહાત્મા તુલાધાર વૈશ્યના ઇતિહાસથી કોણ અજ્ઞાત છે ? સત્ય વ્યાપાર કરતાં કરતાજ તેઓ એટલા મોટા ધર્માત્મા અને જ્ઞાની થઈ ગયા હતા કે મોટા મોટા તપસ્વીઓને કેટલાયે વર્ષોના તપ પછી પણ તે જ્ઞાન નહોતું મળ્યું એક વખત એક તપસ્વી મહાત્મા તુલાધારની ધર્મ અને જ્ઞાનકીર્તિ સાંભળીને તેમના સત્સંગને માટે તેમની સેવામાં આવ્યો. તે મહાત્મા તુલાધાર પાસે પહોંચ્યા કે તરતજ તુલાધારે તેમના આવવાનું કારણ જેવુ ને તેવુ કહી સભળાવ્યુ તે તપસ્વીને આશ્ચર્ય થયું કે આટઆટલા વર્ષની તપસ્યા કરવા છતા પણ જે જ્ઞાન મને પ્રાપ્ત નથી થયું, તે આવી નીચ વૃત્તિ છતા તેને કેવી રીતે પ્રાપ્ત થયું છે. મહાત્મા તુલાધારને પૂછતા તેમણે ઉત્તર આપ્યો કે, " આપને આશ્ચર્ય થશે કે આવો ધંધો કરનારને આવું જ્ઞાન ક્યાથી પ્રાપ્ત થયું ! પરંતુ તેમા આશ્ચર્ય થવા જેવું કંઇ છેજ નહિ. હુ સદા સત્યનો વ્યવહાર કરૂં છુ.

* મહાભારતના શાન્તિ પર્વમાં આ કથા છે.

મારા ગ્રાહકોને છેતરવાની મને કદિ ઇચ્છા નથી થતી. સાધારણ નફો લઇ હું મારા ગ્રાહકોને માલ આપું છું. હું કદિ કોઇને ઓછું વધતું આપતો નથી, તેમ કોઇની પાસેથી ઓછું વધતું લેતો પણ નથી. સર્વની સાથે એક સરખો વ્યવહાર રાખું છું, અને સર્વની સાથે સત્ય વ્યવહાર ચલાવું છું. સત્યજ સર્વ ધર્મોમાં શ્રેષ્ઠ છે, અને તેનુંજ હું સેવન કરૂં છું. છળ-કપટ કદિ કરતો નથી. આજ કારણ છે કે જેવડે મને આવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે, અને જેને પ્રતાપે આપ જેવા મહાત્માઓનાં મને ઘેર બેઠે દર્શનનો લાભ મળ્યા કરે છે. " અહા ! સત્યનું શું માહાત્મ્ય છે ! જો હિંદુસ્થાનના વૈશ્ય વ્યાપારીઓ તુલાધારના આ પવિત્ર આખ્યાન ભણી દૃષ્ટિ કરે, જો તેઓ તુલાધારની પેઠે સત્ય વ્યવહાર કરે, સત્ય બોલે, સત્યત તોળે તો તેમને તપસ્યામાટે જંગલમાં જવાની શી જરૂર રહે ? સત્સંગમાટે મહાત્માઓને શોધવાની શી ગરજ રહે ? દુકાન ઉપર બેઠાં બેઠાંજ ધન, ધર્મ, કામ, મોક્ષ, સત્સંગ, વૈરાગ્ય સ્વયં ચાલ્યાં આવશે. કેમકે બહુધા એવું જોવામા આવે છે કે સત્પુરુષો લેવડ દેવડમાટે મોટે ભાગે તે દુકાન ઉપરજ જાય છે કે જ્યા સત્ય વ્યવહાર કરવામા આવે છે. સત્પુરુષોના સમાગમનેજ સત્સ ગ કહેવામા આવે છે સત્સ ગવડેજ ધર્મ, અર્થ, કામ, અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યારે વહાલા ! તમારે સત્ય વ્યવહાર-પ્રેમમય વર્તન કેમ ન રાખવા જોઇએ ? જુઓ, આજકાલ વિદેશીઓ તુલાધારની પેઠે સત્ય વ્યવહારને પ્રતાપે કેટલા સમૃદ્ધ બની રહ્યા છે. તેમનું ઐશ્વર્ય કેટલુ વધી રહ્યુ છે આ વ્યાપારનેજ પ્રતાપે આખુ જગત્ તેમને હસ્તગત થતું જાય છે તમે પણ સત્ય વ્યાપાર કરો વ્યાપારની વૃદ્ધિ, કરો. ક્ષુદ્ર વ્યાજના લોભમા પૂ જી રોકી આળસુ ન બનો વિદેશીઓ વ્યાપારમા એટલા બધા રૂપિયા રોકી રહ્યા છે કે બુદ્ધિને પણ ચક્કર આવે છે. એટલા બધા રૂપિયા તમારી પાસે તો છેજ કયા ? તાત્પર્ય એટલુંજ કે જેટલુ ધન તમારી પાસે છે તે બધુ વ્યાપારને માટે તેને વ્યાજમાં ન રોકી રાખી વ્યાપારમા (નહિ કે સટ્ટાના ધ ધામા લગાવશો) તો તમોને આશાતીત લાભ થશે, તમારા દેશને પણ ફાયદો પહોંચશે.

ઉપર કહેવામા આવ્યુ છે ક કેળવાયલા હિ દીઓ વ્યાપાર ભણી લક્ષ નથી આપતા, એ વાત અતિ શોચનીય છે. પર તુ તેથી પણ અધિક

શોચનીય એ વાત છે કે હિંદી વ્યાપારીઓ કેળવણી તરફ જરાએ લક્ષ નથી આપતા. વિદ્યાને તેઓ તુચ્છ ગણે છે. તેઓ તો એમજ માને છે કે અમારે ક્યાંઈ કોઈની નોકરી કરવાની છે કે ભણવા પાછળ એટલી મગજમારી કરીએ ? તેમની આ માન્યતા અતિ મૂર્ખતા ભરેલી છે. અભણ માણસ જેટલા રૂપિયા ખર્ચી જેટલો નફો મેળવી શકે છે, તેટલાજ રૂપિયા ખર્ચી ભણેલો માણસ તેનાથી વીસ ગણો નફો કરી શકે છે. વ્યાપાર માટે ધનની જેટલી આવશ્યકતા છે, તેટલીજ વિદ્યાની પણ આવશ્યકતા છે. આ કેવો દીન કોયડો છે કે કેળવાયલા પુરુષો-વ્યાપાર કરવા નથી ઇચ્છતા અને વ્યાપારીઓ કેળવણી લેવા નથી ચાહતા ! વ્યાપારને માટે નિત્ય નવી નવી યુક્તિઓ શોધવી પડે છે, અને યુક્તિઓ શોધવા માટે વિદ્યાની જરૂર પડે છે. પરંતુ જ્યારે વ્યાપારીઓ વિદ્યાજ નહિ ભણે તો નવી નવી યુક્તિઓ કેવી રીતે શોધી શકશે ? આને લીધેજ હિંદના વ્યાપારની વૃદ્ધિ નથી થતી. વિદેશીઓ નિત્ય નવી નવી યુક્તિઓ શોધી શોધી, નવી નવી કુશળતા બતાવી વ્યાપારમાં આશાતીત ઉન્નતિ કરે છે

જ્યારે વિદેશીઓની આ ઉન્નતિનું કારણ હિંદવાસીઓને પૂછવામાં આવે છે ત્યારે હિંદીઓ બહુધા આવી દલીલ આગળ ધરે છે કે "તેમનો દેશ ઠંડો છે અને આપણો ગરમ. ગરમ દેશ હોવાને લીધે આપણે તેમની સ્પર્ધા નથી કરી શકતા." આ વિચાર તદ્દન અસત્ય છે કઈ કે ગરમી ઉન્નતિનાં સાધક કે બાધક નથી વિલાયતવાળાઓની આ પણ એક ચાલબાજી છે કે તેમણે હિંદુસ્થાનીઓના મનમા આ વિચાર દૃઢ રીતે જમાવી દીધો છે, કે જેથી હિંદીઓ તેમની સ્પર્ધા કરવાનો પ્રયત્નજ કરે નહિ આજ કાલ હિંદીઓ એવા ભોળા બની ગયા છે કે વિલાયતવાળાઓની ચટક મટક ઉપર મોહી પડ્યા છે તેમના મનમા આ વિચાર દૃઢ-રીતે જામી ગયો છે કે વિલાયતવાળા જે કંઇ કહે અથવા કરે તેજ ખરા ખર છે. "રામ" ભાર મૂકીને જણાવે છે કે ગરમીને લીધે હિંદુસ્થાનની ઉન્નતિ નથી અટકી પડેલી. હિંદની ઉન્નતિ તો હિંદવાસીઓ પોતાના સાચા ધર્મ (વેદાંત કિંવા બ્રહ્મવિદ્યા) ને આચરણમા મૂકવાનુ વીસરી ગયા છે તેથીજ અટકેલી છે. જેમ પોપટને "રામ રામ" કે કોઇ બીજા શબ્દો શીખવીએ છીએ ત્યારે તેમને શીખીને બોલ્યા કરે છે, પરંતુ તેને

સમજી શકતો નથી કે વર્તનમાં આણતો નથી, તેમ હિંદુસ્થાનીઓ પણ બ્રહ્મવિદ્યા, વેદાંત, આદિ શબ્દોને તો જાણે છે, પરંતુ તેમને અમલ-વર્તનમાં નથી લાવી શકતા. બસ, એજ છે અવનતિના ચિન્હ, અને તેને લીધેજ અવનતિ થાય છે. અમેરિકા, જાપાન આદિ દેશોમાં જો કે “બ્રહ્મવિદ્યા” શબ્દને નથી જાણતા, પરંતુ તેમની રગેરગમાં અને તેમનાં બધાં કાર્યોમાં બ્રહ્મવિદ્યા ભરેલી છે, પ્રકૃતિનો નિયમ છે કે કોઈ વસ્તુના બધા ગુણો જાણવા છતાં જ્યાંસુધી તેનો ઉપયોગ નહિ કરવામાં આવે ત્યાંસુધી તેની અસર નહિ થાય. સાકરના ગુણ કોઈ માણસ ગમે તેટલી સારી પેઠે જાણતો હશે, પરંતુ જ્યાંસુધી તેને ખાશે નહિ ત્યાંસુધી તેની અસર થવાની નથી. અથવા કોઈ માણસ અમૃતના ગુણ સારી પેઠે જાણતો હોય કે તે ખાવાથી મનુષ્ય અમર થઈ જાય છે, પરંતુ જ્યાંસુધી તે અમૃત ખાશે નહિ ત્યાંસુધી એ અમર થવાનો નથી. અમૃતને હાથમાં પકડી રાખવાથી પણ કંઈ લાભ નથી થવાનો. તેવીજ રીતે હિંદી લોકો બ્રહ્મવિદ્યાના ગુણ જાણે છે, તેની પ્રશંસા કરે છે, પરંતુ તેને વ્યવહારમાં નથી મૂકતા, તો બ્રહ્મવિદ્યા તેમને તેનાવાળા ગુણ શી રીતે દેખાડી શકે? અમેરિકા અને જાપાનના લોકોએ બ્રહ્મવિદ્યાનું નામ નથી સાંભળ્યું, તેની પ્રશંસા નથી સમજતા, પરંતુ [illegible] ને [illegible] વર્તનમાં મૂકી

[illegible] એ મોટા [illegible] [illegible]-[illegible] [illegible] ત્યારે શું હિંદ શરમ [illegible] [illegible] [illegible]ના [illegible] [illegible] આદિ જાતજાતની [illegible] નિર્માણ [illegible] ત્યારે શું હિંદ શરમ [illegible] ત્યારે હિંદવાસીઓએ પોતાની [illegible], બુદ્ધિ, [illegible] [illegible] [illegible] લીધું [illegible] ત્યારે શું હિંદ શરમ [illegible]! એ એમ [illegible] [illegible] [illegible] પણ [illegible] ના કળિયુગ બેઠો છે, [illegible] તે તો સત્યુગની વાતો [illegible] [illegible] શું [illegible] જાપાન આદિને [illegible] કળિયુગ નથી આવ્યો ? [illegible] [illegible] તદ્દન ખોટી છે કળિ[illegible] [illegible] વસ્તુજ નથી કળિયુગ [illegible] સમયના [illegible] નામ છે [illegible] પણ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને ત્યારે [illegible] [illegible] [illegible] નથી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ભિન્ન નથી [illegible] આવા [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરો કે [illegible]

તિને ઉચ્ચ શિખરે પહોચેલા હતા, અને વિલાયતવાળા જંગલોમા હતા, તે સમયે પણ ત્યા ઠંડીજ હતી.

માટે ઠંડીની દલીલ તદ્દન અર્થહીન છે ઠંડી કોઇ દિવસ સાધક કે બાધક નથી થઇ જાપાન જે પચાસ વર્ષ પહેલા ગરમ તો તે આજે ઠંડું નથી બની ગયું. તેણે એટલી બધી કરી ! વહાલા ! ગુણોને ગ્રહણ કરવાથી, અને અવગુણોને તથા પોતાની વિદ્યા અને બુદ્ધિનો ઉચિત ઉપયોગ કરવાથીજ જાપાન એટલી ઉન્નતિ કરી છે તમે પણ તેમ કરી શકો છો જે ભણો તેને વ્યવહારમા લાવતા શીખો, આજ ઉન્નતિનો ઉપાય છે હિંદી લોકો બી એ; એમ એ. પાસ કરીને પણ જે વાત નથી શીખી શકતા તે બધી વિલાયતવાળા બાલ્યાવસ્થામાથીજ શીખે છે ત્યા બાળકો માટે કિંડરગાર્ટન નામની નિશાળો છે આ નિશાળોમા બાળકોને એટલા પ્રેમપૂર્વક ભણાવવામા આવે છે કે બાળકોને ઘરમા પણ રહેવુ ગમતું નથી પોતાને નિશાળમા જલ્દી મોકલવા માટે તેઓ ઘેર માત પિતાનો જીવ ખાઈ જાય છે તેઓ સદા એમજ ઇચ્છે છે કે અમે નિશાળે ક્યારે પહોચીએ. તેનુ કારણ એટલુજ છે કે શિક્ષકો બાળકો સાથે એટલા પ્રેમથી વર્તે છે કે માતા પિતાને પણ તેટલો પ્રેમ બતાવવાનો અવકાશ નહિ મળતો હોય શિક્ષકો બાળકો સાથે તદ્દન બાળક બની જાય છે તેઓ બાળકો સાથે રમે છે, કૂદે છે, હસે છે, અને સાથે સાથે તેમને ભણાવે પણ છે તે નિશાળમાં રેલગાડી, આગબોટ, તાર ઇત્યાદિ વિવિધ સચા બનાવવાની સામગ્રી તૈયારજ રહે છે જ્યારે રેલગાડીનો પાઠ શીખવવામા આવે છે ત્યારે શિક્ષકો બાળકોને જ્યા રેલગાડી બનાવવાની કળો, ચક્ર આદિ રાખેલાં હોય છે ત્યા લઇ જાય છે શિક્ષક એન્જીન બનાવતા તેમને શીખવે છે, અને બાળકો વાત કરતા કરતા એન્જીન બનાવતા શીખી જાય છે જેટલી ઉમરે હિંદી બાળકો આર એ. આઇ એલ રેલ, અર્થાત્ આગગાડી યાદ કરે છે, તેટલી ઉમરમા ત્યાના બાળકો આગગાડી બનાવતા પણ શીખી જાય છે અહી કેવળ નામ માત્ર જાણે છે ત્યારે ત્યા નામ સાથે આગગાડી બનાવતા પણ શીખી જાય છે હિંદીઓ શબ્દ-સમૂહને મસ્તિષ્કમાં ભરે છે, વિલાયતવાળા તેને મસ્તિષ્કમાથી બહાર કાઢે છે, અર્થાત્ તેમને

ગોખી પડે સ્મરે છે. અહીં રટણ કરે છે. ત્યાં મનન કરે છે ત્યાં બુદ્ધિ વડે વિચાર કરે છે, મનમાં હોય તેને વ્યવહારમાં મૂકવા ઇચ્છે છે, અને હાથ વડે તેને કરી બતાવે છે. અહીં તેમાંનું કંઇજ નથી. માત્ર પુસ્તકો ગોખી ગોખીને પંડિત થાય છે. અહીની વિદ્યા પુસ્તકોમાં છે, ત્યાંની વિદ્યા પ્રત્યેકને હસ્ત-ગત છે. ત્યાં કોઇ પણ વિદ્યાર્થીને, તે જે વર્ગમાં અભ્યાસ કરતો હોય તે વર્ગને યોગ્ય વિચાર તેમજ મનન કરવાની જ્યાંસુધી તેનામાં શક્તિ ન આવે, ત્યાંસુધી કદી ઉપલા વર્ગમા ચઢાવવામાં આવતો નથી. અહીં એ વાતનો વિચારજ નથી કરવામા આવતો. પુસ્તકો મુખાગ્ર કરીને અબોધ બાળક પણ ઉચ્ચ વર્ગમા ઉત્તીર્ણ થઈ શકે છે, કોઇ તેની યોગ્યતા ઉપર ધ્યાન આપતું નથી ત્યા માત્ર યોગ્યતાજ જોવામા આવે છે. એક વખત એક બાળાએ મારૂં વ્યાખ્યાન સાંભળ્યુ. તેણે તે પોતાની નોટમાં લખી નાખ્યું અને પોતાના અધ્યાપકને બતાવ્યું અધ્યાપક તે જોઇ બહુ પ્રસન્ન થયો, અને તેણે તે બાળાને છ મહીનાનું પ્રમોશન આપ્યું. તેજ પ્રમાણે જ્યાસુધી હિંદુસ્થાનમા પણ વિદ્યાર્થીઓની યોગ્યતા અને વિચારશક્તિ ઉપર ધ્યાન આપવામા નહિ આવે ત્યાસુધી તેઓનું વિદ્યાર્થીઓનું ઉચ્ચ વર્ગોમા ઉત્તીર્ણ થવુ પણ વ્યર્થજ જશે. અહીં પણ બાળકો વ્યાવહારિક જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે તેવી કિંડરગાર્ટન શાળાઓ હોવી જોઇએ, કે જેથી તેમની વિચાર શક્તિમા વૃદ્ધિ થાય, અર્થાત્ યુવાન થતા તેઓ કંઇક ઉપયોગી થઇ શકે અને પોતાના દેશને ફાયદો પહોંચાડી શકે. વખત ચાલ્યો જાય છે એક એક પળ અતિ કિંમતી પસાર થાય છે બહુ સૂતા, બહુ આરામ કર્યો, ઘણોયે સમય નષ્ટ કરી ચૂક્યા છો, ઘણોયે વખત ગુમાવી ચૂક્યા છો વહાલા! હવે તમારા કર્તવ્ય તરફ પણ ધ્યાન આપો. એવા ઉપાય કરો કે જે વડે તમારો મનુષ્યજન્મ સાર્થક થાય અસભ્યતાનો વેશ ઉતારીને ફેંકી દો થોડા સમયમાટે એ વાત ઉપર વિચાર કરો કે તમે શું હતા અને હવે શું થઈ ગયા છો? તમારા કર્તવ્ય ભણી ધ્યાન નહિ આપવાથી હવે તમે અન્નને માટે પણ રઝળવા માંડ્યા છો જો આવીજ રીતે થોડા દિવસસુધી આવીજ અજ્ઞાન નિદ્રામા સૂતા પડ્યા રહેશો, તો વહાલા! તમારી શી દશા થશે એનો તમે પોતેજ વિચાર કરી લ્યો અમને કહેતા પણ દુઃખ થાય છે સાવધાન! સાવધાન!! સત્વરજ સાવધાન થવુ જોઇએ.

—

પોતાની ઉન્નતિ કરવામાટે હિંદુસ્થાનીઓએ વિદેશીઓ પાસેથી ઘણું શીખવાનું છે. સૌથી પહેલી વાત તેમની પાસેથી એ શીખવાની છે. કે તેઓ પોતાનાં બાળકોને કેવી રીતે શિક્ષણ આપે છે, કેમકે બાળકોના શિક્ષણ ઉપરજ દેશની ઉન્નતિઅવનતિ નિર્ભર હોય છે. બાળકોને જેવું શિક્ષણ આપવામાં આવશે તેવાંજ તેમનાં આચરણ, સ્વભાવ, અને વિચાર બનશે. જાપાનમાં જ્યારે બાળક પહેલ વહેલું નિશાળમાં દાખલ થાય છે ત્યારે શિક્ષક તેને પુછે છે કે "તમારૂં શરીર શાથી જીવે છે ?" બાળક ઉત્તર આપે છે, "અન્નવડે." શિક્ષક પ્રશ્ન કરે છે, "કયાંના અન્નથી ?" બાળક ઉત્તરમાં કહે છે, "જાપાનના અન્નથી." શિક્ષક ફરી પુછે છે, "ત્યારે જો જાપાનમા અન્ન ન હોય તો તમારૂં શરીર જીવે નહિ, કેમ ખરૂં ને ?" બાળક જવાબ આપે છે "હા, સાહેબ, ન જીવી શકે." પછી શિક્ષક કહે છે, "જ્યારે તમારૂં શરીર જાપાનના અન્નનું બનેલું છે, ત્યારે જાપાનને એટલો હક્ક ખરો કે જ્યારે જરૂર જણાય ત્યારે તે તમારૂં શરીર લઈ લે ?' બાળક બહાદુરીથી જવાબ આપે છે કે "હા, જાપાનનો હક્ક છે, કે તે અમારૂં શરીર ઇચ્છામા આવે ત્યારે લઇ લે." આ પ્રમાણે પોતાના દેશને માટે પ્રાણ હોમી દેવા સદા તત્પર રહેવાનું શિક્ષણ જાપાનના બાળકોને પ્રથમથીજ આપવામા આવે છે. નાનો સરખો જાપાન રૂશીઆ જેવા પ્રબળ સામ્રાજ્યને જ ભારે હાર આપી શક્યો, તે આવા શિક્ષણનેજ પ્રતાપે હિંદુસ્થાનીઓએ પણ પોતાના બાળકોને પ્રથમથીજ એવું શિક્ષણ આપવું જોઈએ કે જેથી તેમનો સ્વદેશપ્રેમ, તેમની દેશભક્તિ એટલી બળવાન થઇ જાય કે વખત આવે ત્યારે પોતાના દેશ ખાતર પ્રાણ અર્પવા તેઓ તત્પર થઈ જાય. શિક્ષણનો આ પ્રથમ પાઠ બાળકોને પ્રથમજ જણાવવો જોઇએ. પ્રથમ દેશીઓ સાથે પ્રેમ તથા શાંતિપૂર્વક વર્તન કરવુ એ તેમનો બીજો પાઠ હોવો જોઈએ. નિશાળોમાજ આવુ શિક્ષણ આપવાની વ્યવસ્થા થવી જોઇએ. જો નિશાળોમા વિદ્યાર્થીઓ એક બીજાથી લડત, નહિ શીખે, પરંતુ અન્યોન્ય પ્રેમથી રહેશે તો યુવાન થતા તેઓ એકાએક પોતાના દેશબાંધવો સાથે પણ નહિ લડે, પરંતુ પ્રેમથી વર્તશે. અમેરિકામા આ પ્રકારની શિક્ષાનો અતિ ઉત્તમ પ્રબંધ છે. અમેરિકામા એક વેળા એક નિશાળના વિદ્યાર્થી-

[illegible] લડાઈ ખુબ થઈ. સારી પેઠે માર પીટ ચાલી. વરવજ [illegible] ખબર આપવામાં આવી. અધ્યાપક સાહેબ આવ્યા. તેમણે [illegible] વિદ્યાર્થીની જુબાની લીધી, કે ન કોઈને ધમકાવ્યો. તેમણે [illegible] વાજીંત્ર વગાડવાની આજ્ઞા આપી, અને તેમાં શાંતિનાં ગીત [illegible] તે પછી વિદ્યાર્થીઓને બોલાવવામાં આવ્યા અને લડાઈનું કારણ [illegible] વળી એ પણ પૂછયું કે કોની ભુલ્યાઈને લીધે આ બધી લડાઈ થઈ હતી. પરંતુ આશ્ચર્યની વાત એ છે કે જે વિદ્યાર્થીઓમાં થોડીવાર [illegible] લોહી ઉડી હતી, તેમાંના એકની પણ જીભ બીજાની સામે ફરિયાદ કરવા ઉપડી નહિ. તેનું કારણ શું ? વહાલા ! તેનું કારણ તે સંગીત અને શાંતિનાં ગીત હતાં. તેમને પ્રથમ જે ક્રોધ વ્યાપ્યો હતો તે સંગીત અને શાંતિનાં ગીત સાંભળી શાંત થઈ ગયો. જો અધ્યાપક સાહેબે આવતા [illegible] જુબાની લેવાનો આરંભ કર્યો હોત તો આ લડાઈનો અંત આવી [illegible] કદિ ન આવત. એક વિદ્યાર્થી બીજાનો વાક કાઢત, અને કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ અવશ્ય ગુનેહગાર જણાત. જેને પરિણામે સંભવિત છે કે કેટલાક વિદ્યાર્થીઓને નિશાળમાથી કાઢી મૂકવામા આવત અને જે વિદ્યાર્થીઓને નિશાળમાથી કાઢી મૂકવામા આવત તે બીજા વિદ્યાર્થીઓના કટ્ટા શત્રુ બની જાત, તેમની વિરુદ્ધ સાક્ષી પૂરત વિચાર કરતાં આ વાતનું પરિણામ ઘણુંજ ખરાબ જણાઇ આવે છે, તે એટલેસુધી કે દેશમા અશાંતિ ફેલાવાનો પણ સંભવ રહે છે

ત્રીજી વાત એ છે કે બાળકોને ઠગવવા કે ધમકાવવા ન જોઈએ. બાળકોને ડરાવવા કે ધમકાવવા એ બહુજ ખોટું છે તેનાથી તો બાળકો ડરપોક બીકણ અને બળહીન બની જાય છે હિંદુસ્તાનમા ડરાવવું તથા ધમકાવવું એ ખરાબ છોકરાઓને સારા બનાવવાના સાધન ગણાય છે, પરંતુ તેમ કરવું ઉચિત નથી બાળકોને સારા બનાવવાની ઉત્તમ રીતિ એ છે કે તેમની દૃષ્ટિએ કોઇ ખરાબ વાત પડવાજ ન દેવી અને વીર તથા બળવાન બનાવવા માટે તેમને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા આપવી જોઈએ. જાપાનમા બાળકોને એટલી સ્વતંત્રતા આપવામા આવે છે કે તેટલી સ્વતંત્રતા બીજે ક્યાંયે જોવામા નથી આવતી. ત્યા બાળકોને રમવામાટે ખાસ જગ્યાઓ નક્કી કરી નથી તેમની મરજીમા આવે ત્યા તેઓ રમે છે. જાહેર જગ્યા

હોય કે ખાનગી, બજાર હોય કે ગલી, ગમે ત્યાં રમતા તેમને કોઈ અટ કાવી શકતું નથી; તે એટલેસુધી કે જો તેઓ બજારમાં રમતા હોય, અને ત્યાંથી ત્યાંના બાદશાહની ગાડી નીકળવાની હોય, તોપણ કોઇની મગદૂર નથી કે તેમને એમ કહે કે "રમત બંધ કરો, રાજાજી આવે છે." જ્યાં સુધી તેઓ પોતેજ પોતાની રમત બંધ ન કરે ત્યાંસુધી રાજા મિકાડો પણ પોતાની ગાડી રોકી રાખશે. આજ કારણથી જાપાનીઓના હૃદયમાં ભયનું નામમાત્ર પણ હોતું નથી.

ચોથી વાત એ છે કે બાળકોને જે કંઈ ભણાવવામાં આવે તેને વ્યવહારમાં મૂકતાં પણ શીખવવું જોઈએ. હિંદમાં આ વાતની અત્યંત ન્યૂનતા છે હિંદની નિશાળોમાં જે કંઇ ભણાવવામાં આવે છે તેને વ્યવહારમાં મૂકવાનું શીખવામાં નથી આવતું તેથી હિંદી વિદ્યાર્થીઓ યુવાન થતાં વાતો તો મોટી મોટી કરે છે, પરંતુ સંગીન કામ કંઈજ નથી કરી શકતા.

પાંચમી વાત એ છે કે જે વિષય ભણી બાળક પ્રવૃત્ત હોય તેજ વિષય તેને વિશેષ કરીને ભણાવવો જોઇએ, એમ કરવાથીજ તે અધિક ઉન્નતિ કરી શકશે હિંદુસ્તાનમાં આ મુખ્ય, પ્રયોજનીય વાત ભણી કોઇ ધ્યાન આપતું નથી જો કોઇ બાળકને વકીલાત પ્રિય હોય તો તેના માતપિતા તેને ઈન્જીનીયરીંગ શીખવાની ફરજ પાડશે જો ગણિતશાસ્ત્રમાટે તેને રુચિ હોય તો તેને ઇતિહાસ ભણવાનું કહેશે જો તેની ચિત્તવૃત્તિ સાયન્સ (વિજ્ઞાન) ભણી હશે તો તેને સાહિત્ય ભણાવશે હવે વિચારવા જેવી વાત છે કે જે વિષય ઉપર બાળકને રુચિ નથી તે વિષયમાં કેવી રીતે ઉન્નતિ કરી શકશે ? સારાંશ બાળકોના શિક્ષણ ઉપર વિશેષ ધ્યાન આપવું જોઈએ. બાળકો ઉપર દેશની ભાવી ઉન્નતિનો આધાર છે

એક વાત જે કેવળ હિંદુસ્થાનીઓમાં અન્ય દેશો કરતાં વિશેષ મળી આવે છે તે યોગ વિદ્યા છે પરંતુ હવે અમેરિકા આદિ દેશો તેમાં પણ સારી ઉન્નતિ કરી રહ્યા છે, જ્યારે હિંદીઓ તે પણ ભૂલી રહ્યા છે. અમેરિકાના એક અમર્સન સાહેબ, કે જેઓ જંગલોમાં વસતા હતા, તેમણે યોગ વિદ્યામાં અજબ ઉન્નતિ કરી હતી તે જોઈને આશ્ચર્ય થયા વિના રહેતું નથી તે મોહનને બંસી ગોપાન કરી શકતો, જંગલને સ્વર્ગ આ સર્વ ચમત્કાર તે યોગ વિદ્યાના બળે કરતો, જાહેરમાં નહોતો કરતો.

તેથી હવે આશા છે કે તેઓ યોગ-વિદ્યામાં પણ હિંદીઓ કરતાં આગળ વધી જશે માટે વહાલા હિંદીજનો ! તમારે સાવધાન થવું જોઈએ કેમકે પ્રથમ વિદ્યારૂપી સૂર્યનો પ્રકાશ અહીંજ પડ્યા હતો અહીંથી અરબ સ્તાન, મિસર, રોમ, ગ્રીસ વગેરે સ્થળોએ થઈને ઇંગ્લેન્ડ પહોંચ્યો, અને ત્યાંથી અમેરિકા થઈ હવે જાપાન પહોંચ્યો છે હવે જાપાનથી તેના કિરણો આ બાજુ હજુના નજરે પડે છે હવે તમારે સચેત થઈ જવું જોઈએ કેવું ન થવા પામે કે આ સૂર્ય પરિભ્રમણ કરી જાય અને તમે સૂતે સૂતા પડ્યા રહો. ઉઠો [illegible] કરો તો પોતપોતાના કર્તવ્ય [illegible] તેનું કર્તવ્ય [illegible] નિશ્ચય કરી લ્યો [illegible] વિશ્રામ [illegible] પછી તમારાથી [illegible]

पहाडी दश्यो

(રાગ ભૈરવ—તાલ ધુમાર.)

અય દિલ ! ઈજા કૂયે-જાના અસ્ત, અઝ જા દમ મઝન, ૧
અઝ દિલો-જાનાં-જહા દર પીશે-જાના દમ મઝન.
જાન દારદ કીમતે બિસ્યાર અઝ જાવા મગો, ૨
ગરચે જાં દરબાખ્તી દર રાહે જાના, દમ મઝન.
ગર તુના તુરા દદો રા બઅઝ નય, ડીય અઝ દરમા મગો, ૩
દદે ઉારા એ અ દ મા દા, અ મા દમ મઝન.
ચૂ યકી અ ન હાકુન કિન્નએ રા—ગુમા, ૪
ન અા મિનમ ઝ ા, ગિ ન સુરા દમ મઝન
ઈ મે-મેદીના ગુઝારો ન તરા હિકમત મખ્વા, ૫
અઝ ખતાનાનો મૂન અ વે ચૂન મ મઝન
બા લમે- મ ગુન ૩યે બમો ન ર વિકશશ, ૬
અઝ નામો શા —શરઆ નમિન્ના મ મઝન
કુફ્રો ઇમાન બ ીરા ર રશ ન ન્ગુ, ૭
પેશે ઝુ ચે ઝ ર મા દમ મઝન
કે બા બ નારી મૂ ન ઝ વસ્તશ માગો, ૮
લમ નમી બાઝી સિ મ મઝન
મે ર નામ રત અઝ અ મ ડયશ તાલિશી, ૯
મગરબી દર પાર અઝ મેહર નામા મ મઝન

અર્થ (૧) હે હૃદય ! ા ા પ્રિયતમની ગલી છે, અહીં તારા પોતાના પ્રાણ વિશે અભિમાન ન ર (કિંવા પ્રાણની પરવા ન કર), અને તારા પ્રિયતમની નમક્ષ પણ પ્રાણ ન અને હૃદયનું અભિમાન ન રાખ (અથવા તારા પ્રિયતમ સમક્ષ એ બધની પરવા ન કર)

(૨) પ્રાણની કિંમત (તારા પ્રિયતમ કરતાં) અધિક નથી, માટે એ પ્રાણને માટે શોક ન કર, તું તારા પ્રિયતમના મેળાપમાટે પ્રાણની પરવા કર્યા વગર પ્રયાણ કરતો હોય તોપણ તું તેની વડાઇ ન કર.)

(૩) જો તને (તારા પ્રિયતમના પ્રેમમાં) કંઈ કષ્ટ થતું હોય, તો તેની ચિકિત્સા વિષે કંઈ ચર્ચા ન કર, અને એવા કષ્ટને ચિકિત્સા કરતાં પણ ઉત્તમ ગણીને ચિકિત્સા વિષે ચર્ચા ન કર (અર્થાત્ ચૂપ રહે.)

(૪) તને વિશ્વાસ બેઠો હોય તો સંશય-સંદેહની વાત છોડી દે, તે વહાલાએ પોતાનું મુખડું બતાવ્યું એટલે હવે તર્કવિતર્ક અને વાદ-વિવાદ ન કર.

(૫) જેઓનો કોઇ ધર્મજ નથી એવા માણસોનો વિચાર છોડી દે અને મૂર્ખતાને તત્ત્વજ્ઞાન ન માન, તેવીજ રીતે યૂનાનવાસીઓ (ગ્રીક લોકો)ના વિચારો અને તેમના વ્યાખ્યાનો વિશે મન ન માન

(૬) મદિરા જવા લાવ માટે સુંદર મુખડું બનાવનાર કલાકાર મદિરા, પ્રિયતમ, અને શમા (દીપ) તથા શરાબખાનાર વિષે ચર્ચા ન કર

ઝ મૌજ઼ર આઈના દર પીરી-નહુંગ દીદમ મસીહા રા. ૩
અગર દામ અઝ રૂખ઼ન ગોઈ ફ્રેર બંદીમ જ઼ં દહન-
કે ન ણુઝદ અઝ ન ગઝન નાગે મિરતન માનએ મારા. ૪
શબદ અઝ મૈદાએ-આનાકે-કુલકુલ ખઝાને-મય રોશન,
સરત ગર્દમ, મકુન ખામોશ સાકી ! શમ્એ મીનારા. ૫
ગની સાગર બ કફ જમશેદ પીશે મય-ફ્રેરોશ આમદ,
કે શાયદ દર બહાએ-બાદા ગીરદ જામે-દુનિયારા. ૬

અર્થઃ-(૧) ઓ કિસ્માત ! અમને ડુબાડવા માટે સમુદ્રમાં (હૃદયમાં) વાવાઝોડું (સાંસારિક ઈચ્છાઓ) ઉત્પન્ન ન કર અને ઓ માછલીની પાંખ ! અમારી નૌકાના સઢને ન ફેરવ.

(૨) અમારા સાસારિક સંબંધોથી મુક્ત લોકોનું વસ્ત્ર સંયોગ સહન કરવાની શક્તિ નથી ધરાવતું (અર્થાત્ સંબંધોથી ચલાયમાન નથી થઈ શકતું; અને અમારૂં પહેરણ ગુલગુલની પેઠે સીવણ વિનાનું (સંબંધ હીન) છે.

(૩) જ્યારથી તારા જીવન અર્પનાર શ્વાસે સંસારમાં આશ્ચર્યનો રંગ વિખેર્યો છે ત્યારથી મેં મસીહાને તારા પ્રેમને લીધે વિસ્મયપૂર્ણ જોયો છે. (અર્થાત્ હે સાચા પ્રિયતમ ! જીવનનું દાન દેનાર તારા શ્વાને પ્રેમના રોગીઓને સ્વાસ્થ્યદાન કર્યું છે, તેથી તારા પ્રેમને લીધે હવે મસીહ (જે મરેલાને જીવતા કરવાનો ચમત્કાર ધરાવતો હતો) પણ વિસ્મય પામે છે, કેમકે હવે તેનો ચમત્કાર વ્યર્થજ છે).

(૪) જો તું કહેતો હોય તો અમારા હોઠ બંધ કરી રાખીએ (મૌન ધારણ કરીએ) અને કંઇ ન બોલીએ, પણ શું એ ઉચિત કહેવાશે ? કારણ કે તારી સુંદરતાને લીધે અમારામાં અર્થ (રહસ્ય) છુપાવવાની શક્તિ નથી (અર્થાત્ સ્વભાવત અમારા મોમાંથી તારી પ્રશંસા નીકળી પડશેજ અને તારૂં રહસ્ય પ્રકટ કર્યા વગર અમારાથી નહિજ રહેવાય)

(૫) મદિરાની સુરાહી પોતાના કુલકુલરૂપી શબ્દવડે આંધળાને પણ પ્રકાશિત થાય છે, માટે હે સાકી (મદ્ય પાનાર) ! તારી ઉપરથી કુરબાન થઈ જાઉં ! તું મદિરાના શીશાની જ્યોતિને ઓલવી ન નાખતો. (અર્થાત્ હે પૂર્ણ ગુરુ ! ભગવત્પ્રેમની મદિરાની પ્યાલી (પ્રેમ લહરી) ફરતી રહેવા દેજે, તેને એક પળમાટે પણ અટકાવતો નહિ.)

(૬) હે ગની ! જમશેદ પોતાના સંસારદર્શક પ્યાલાને હથેળી

ઉપર મૂકીને મદિરા વેચનારા પાસે આવ્યો, એવી આશાથી કે કદાચ તે મદિરા વેચનાર તેની મદિરાની કિંમતના બદલામાં "જગતના રાજ્ય-પાટ"ને સ્વીકારી લે; અર્થાત્ ભગવત્પ્રેમની મદિરા એટલી મૂલ્યવાન છે કે જમશેદ બાદશાહ તે ખરીદવા માટે "જગતના રાજ્યપાટ" ને અથવા જેમાં સમસ્ત સંસારનું દૃશ્ય દેખાતું હતું, તેના તે પ્યાલાને, જરા પણ સંકોચ વગર આપી દેવા તૈયાર હતો.

હે ગંગા ! એ (પહાડો) શું તારાજ સ્તન છે કે જેના પયપાનવડે બ્રહ્મવિદ્યાનું પોષણ થાય છે?

રે હિમાલય ! શું એ તારીજ ખોળો છે કે જેમાં બ્રહ્મવિદ્યા (ગિરિજા) ક્રીડા કરે છે?

અમને તે દિવસ યાદ છે કે જ્યારે પહેલ વહેલો "રામ" 'પાડુવર્ણ, શીતલ શ્વાસ, અશ્રુપૂર્ણલોચન' સાથે તમારે શરણે આવ્યો હતો? એકલા આ પત્થરો ઉપર પડ્યા પડ્યા રાત્રીઓ વીતી જતી; અશ્રુઓ વડે શિલાઓ ભીંજાઇ જતી; અને અવિરામ ઠચકા સતત આવ્યાજ કરતા કે હાય! તે પરમ આનંદ ક્યાં છે કે જેની મસ્તીમાં કાલ કે આજનું ભાન રહેવા પામતું નથી? હાય! તે આનંદસાગર ક્યારે પ્રાપ્ત થશે કે જે સાંસારિક ભોગોને તૃણ અને કચરાની પેઠે વહેવડાવી તાણી જાય છે! જ્ઞાનનો તે પ્રચંડ માર્તંડ મધ્યાકાશમાં ક્યારે આવશે? ક્યારે શારીરિક પ્રયોજન (સ્વાર્થ) અને ઇંદ્રિયોના વિષય ધુમસ તેમજ અંધકારની પેઠે ઉડીને સાફ-સ્વચ્છ થઈ જશે? ગંગાજળ કોઈ પણ સ્થળે કદિ ગરમ નથી થતું. હે ભગવન ! તે સમય ક્યારે આવશે કે જ્યારે બ્રહ્મજ્ઞાનના ઉન્માદ (કૈફ)ના પ્રતાપે રાગ અને દ્વેષ રામના હૃદય ઉપર સ્વપ્નમાં પણ અધિકાર મેળવી શકશે નહિ? પાપ અને શોક ભૂતકાળની પેઠે ક્યારે ગયાં ગુજર્યાં થઇ જશે? તુર્યાવસ્થા પણ જો નથમાજ લખવા માટે ન હોય તો તે અવસ્થા કયા છે? આવી આંતરિક અવસ્થામાં રામ ઉઘાડે માથે, ઉઘાડે પગે, નગ્ન શરીરે, ઉપનિષદો હાથમાં લઈને દિવાનાની પેઠે પર્વતો-અરણ્યોમાં રખડી રહ્યો છે—

ખૂને જિગર શરાબ, તિરશ્ચોહ હય ચશ્મે તર,
સાગર મેરા ગિરિ નહી અબ્રે-બહાર કા.

અર્થ:–મારા કલેજાનું રક્ત એજ મારૂં મદ્યપાન છે, અને મારાં અશ્રુપૂર્ણ લોચન એજ વર્ષાના છાંટા છે; મારૂં પ્યાલું દુનિયાઇ મેઘનું આભારી નથી.

નાલાહાએ-કુદ્દઅ-અહઝા તસલ્લી બક્ષ નીસ્ત,
દર બિયાબા મીતવાં ફર્યાદ ખાતિર ખાહ કર્દ.

અર્થ:–ઘરમાં કરેલું રુદન સંતોષજનક નથી હોતું. જંગલમાંજ મનમાન્યો પુકાર કરી શકીએ છીએ. (અર્થાત્ વનમાજ પ્રિયતમની યાદમાં દિલ ખોલીને રુદન કરી શકાય છે.)

બર્ગે હિનાપે જા કે લિખું દર્દે દિલકી બાત,
શાયદ કે રફતા રફતા લગે દિલરૂબા કે હાત.

અર્થાત્ મારા હૃદયની વેદના હું મેંદીના પાત્ર ઉપર લખી આવું, કદાચ વખત જતાં તે મારી મનહરણીને હાથ લાગે !

પહાડની ખો તરફથી, પર્વતની કંદરા તરફથી મળેલો આ પીડાપૂર્ણ આર્તનાદનો સહાનુભૂતિપૂર્ણ ઉત્તર કદિ ભૂલી શકાય તેમ નથી.

ઇશ્ક કા મન્સબ લિખા જિસદિને મેરી તકદીર મેં,
આહ કી નકદી મિલી સેહરા મિલા જાગીર મેં.

ભાવાર્થ મારા ભાગ્યમાં ઇશ્ક (પ્રેમ) નો લેખ લખાયો તેજ દિવસથી પુંજીમાં મને " હાય " અને જાગીરમાં " જંગલ " મળ્યાં છે.

"બસ, તખ્ત કે તખ્તો (અર્થાત્ રાજસિંહાસન અથવા તો ચિતા.) માતાપિતા! તમારો પુત્ર હવે પાછો નથી આવવાનો વિદ્યાર્થીઓ! તમારો વિદ્યાગુરુ હવે પાછો નથી આવવાનો. ગૃહસ્થો! તમારો સંબંધ ક્યાં સુધી નભશે? બકરાની મા પોતાના પુત્રની સલામતી માન્યા કરશે? કાં તો (રામ) સર્વ સંબંધોથી રહિત થઇ જશે, અથવા તમારી આશાઓને શિરે એક સામટું પાણી ફરી જશે કાં તો રામના આનંદમય તરંગોમાં ઘર-બાર (દેશ, કાળ, કારણ) નિમગ્ન થશે, અથવા તો રામનું શરીર ગંગાની લહરીઓને સમર્પણ થશે અને શરીરનો અંત આવશે મૂવા પછી તો પ્રત્યેકનાં હાડકાં ગંગામાં પડે છે, પરંતુ જો અપરોક્ષ નહિ અનુભવાય, અને જો શરીર-ભાવજ સદા સ્થાયી રહેશે તો રામનાં હાડકાં અને માંસ જીવતાંજ માછલાંને ભેટ થઇ જશે

બન કે પરવાના તેરા આયા હૂં અય શમ્એ તૂર,
બાત વોહ ફિર છિડ ન જાયે યેહ તકાઝા ઔર હય.

સારાંશ:—હે શમાએ તૂર ! (એ સાઇનાઇ પર્વત ઉપરનો ઇશ્વરી પ્રકાશ) હું તારો પરવાનો બનીને આવ્યો છું, અને વધારામાં, પ્રથમની વાત ફરી ન થવા પામે, એટલી એકજ માગણી કરૂં છું [અર્થાત્ પ્રથમ જેમ તૂર (સાઇનાઇ) પર્વત ઉપર ઇશ્વરી પ્રકાશને જોઇને મૂસા પયગંબર તે તરફ દોડ્યા હતા, પરંતુ તેને બરાબર નિહાળવાને શક્તિવાન ન થતાં બેભાન થઇ નીચે પડી ગયા હતા, તેમ હું પણ, એ ઇશ્વરી પ્રકાશ ! તારા ભણી આવ્યો છું, પરંતુ એટલી માગણી કરૂં છું કે મૂસાને જેમ બેભાન કરી નાખ્યા હતા તેમ મને બેભાન ન બનાવી દેતાં તારી દિવ્ય જ્યોતિ જોવાની-અનુભવવાની શક્તિ આપજે.]

(રાગ આસાવરી. તાલ ચલ્તા.)

નૈન મેરે સુખ[1] ક્યોં નહીં સોંદે.[2]
કહ[3] પાંધા[4] પતરી[5], દેખ દિન મેરે,
કાગ[6] મેરે ઘર નિત ઉઠ બોલે,
નૈન મેરે સુખ ક્યોં નહીં સોંદે.

ભાવાર્થ:– મારાં નયન કેમ સુખથી સૂતાં નથી ? પંડિતજી ! શાસ્ત્ર કહાડો અને મારૂં જ્યોતિષ જુઓ. મારે ઘેર રોજ કાગડા બોલે છે મારાં નયન કેમ સુખથી સૂતાં નથી ?

જો રામના ચરણોમાં ગંગા નહિ વહે તો રામનું શરીર તો ગંગા ઉપર અવશ્ય વહેશેજ.

ક્વરે રથાંગં શાયને સુજંગ યાને વિહંગં ચરણેઽમ્બુગાંગમ્ ॥

નેત્રે જળ વરસાવી રહ્યા છે, જાણે મેઘનો સાથ દેતા હોય તેમ ઠંડા અને લાંબા શ્વાસ ચાલી રહ્યા છે, બહાર ધોધમાર વરસાદ પડી રહ્યો છે. અ-ધીરતા અને રૂદનસહિત રામના અંતઃકરણમાંથી આ ધ્વનિ નીકળી રહ્યો છે—

(રાગ જંગલા–તાલ તીન)

ગંગા તેરો સદ બલહારે જાઉં
હાડ ચામ સબ વાર કે દેઉં, યહી ફૂલ બતાસે લાઉં. —ગંગા૦

1 સુખે. 2 સૂતાં. 3 કાઢ. બોલ. 4 પંડિત. જોશી. 5 જન્મપત્રિકા. 6 કાગડા

મન તેરે બન્દરનકો દે દૃ, બુદ્ધિ ધારા મે બહાઉં. ગંગા૦
ચિત્ત તેરી મછલી ચબ જાવે, અહં ગિરિ ગુહામે દબાઉ. ,,
પાપપુણ્ય સભી સુલગાકર, યેહ તેરી જ્યોતિ જગાઉ. ,,
તુઝમે પડુ તો તું બન જાઉ, ઐસી ડુબકી લગાઉ. ,,
પડે જલ થલ પવન દશો દિક, અપને રૂપ બનાઉં. ,,
રમણુ કરૂ સત ધારામાહી, નહીં તો નામ ન રામ ધરાઉ ,,

ગંગાના કિનારા ઉપરના ઉંચા ઉંચા વૃક્ષ જાણે ઉભા ઉભા સંધ્યા કરી રહ્યા છે, અને મનોહર લતા-પતાઓમાં રંગરંગના પુષ્પ ખીલીને નાના બાળકોની પેઠે સ્મિત કરી રહ્યા છે હવા આવીને તેમનું પારણું ઝુલાવી રહી છે ઠંડો પવન મંદ ... વડે ... ને લોભાવે છે

અર્થાત્ ... છે, અને ઝૂમી જમીન પુષ્પ ... છવાઈ રહી ... પડી છે એકથી ... ના ચોખાના ... ઉતરી આવતું ... વડે બ્રહ્મસ્વરૂપ ... શ્રીભાગીરથીની ... સ્થાન શું ... રૂપી ... છે કોઈ ... રાત્રે ... માણેક ... કરી ટાઢક ... લીનતા ... સુગ ... ગંગા ... ગા

[illegible]રી (જગત)ને કૃતાર્થ કરવા જઈ રહી છે. ગંગાના તરંગ આ સ્થળે મગર[illegible]ની પેઠે અવાજ કરતા અને છલંગો મારતા આગળ વધી રહ્યા છે. [illegible]ચે હોય જાણે કેવા મોટા મોટા પત્થર હશે [illegible] ગંગાની લહેરો ઝાગ ઝાગ [illegible] જાય છે મોજાં કેટલા બધા કુદાળે વળે છે! અહીં જુઓ, ગંગાની [illegible] ભયાનક કરાલું બની રહી છે, [illegible] એકદમ પટ છે, અને [illegible] છળે છે. આ તે ગંગાની [illegible] કરનારા [illegible] હવામા [illegible] રહ્યા છે કે ગર્જતા સિંહની [illegible] આ [illegible]શ્વરે જાણે ગંગા એમ કરે [illegible] આવ, [illegible] શિકાર કર [illegible] ચર્મને ચવી ન [illegible] એ મે [illegible] [illegible]ને આવી છુ, [illegible]

પરંતુ [illegible]

[illegible] કે ન તા [illegible]

[illegible]

" શક્તિશાળી નદીઓની જન્મદાતી !
ઋષિ મુનિઓએ તારી આરાધના કરી છે.
" અત્યંત પ્રિય તથા અનુપમ ગંગા !
તારી કીર્તિ ચિરકાળથી વ્યાપક છે.
" તારાં મોજાં અચેતન રૂપથી વહે જાય છે,
પરંતુ તેમની પેઠે તું અચેતન નથી.
" તારા ગર્જન કરતા પ્રવાહનું આ ભયાનક રૂપ,
ચિરકાળથી ઈશ્વર તુલ્ય પૂજાતું આવ્યું છે.
" તારી પૂજા મૂર્ખ અને દાસોએ જ નહિ;
પરંતુ સર્વોચ્ચ પ્રતિષ્ઠાવાળા ઋષિ મુનિઓએ કરી છે,

(રમેશચંદ્ર દત્ત.)

વિશાળ વક્ષઃસ્થલ (પહોળા પટ) વાળી પુનીત ગંગા પોતાના નિર્મળ જળને બન્ને બાજુના ઉંચા તટો ઉપર ઉછાળતી મહત્તાના ગૌરવમાં વહી રહી છે.

સંધ્યા થવા આવી છે, એક નાની શી ટેકરી ઉપર રામ બેઠેલા છે. વિચિત્ર દશા છે, ન તો તેને ઉદાસીનતા કહી શકાય કે ન તો તે શોક કે દુઃખની અવસ્થા છે સાંસારિક મનુષ્યોનો હર્ષ પણ તે નથી જ. ન તો તે જાગ્રદવસ્થા કહેવાય કે ન તો સ્વપ્નાવસ્થા કદાચ તે ઉન્મત્તાવસ્થા હશે; પરંતુ સાંસારિક ઉન્માદ તો તે નથી જ કેવી રસભીની અવસ્થા છે! દૂરના વૃક્ષોમાંથી ઘંટાનાદ અને શંખધ્વનિ સંભળાવા લાગ્યા. કદાચિત્ ત્યાં કોઈ મંદિર હશે તેમાં આરતી થાય છે જુઓ જુઓ ! સામેનાં ઉંચા શિખર ઉપર બે ત્રણ ફૂટ ઉંચે ત્રયોદશીનો ચંદ્ર પણ પોતાનું શશિમુખ લઈને આવી રહ્યો છે શું તે આરતીમાં શામિલ થવા આવ્યો છે ? શામિલ શું થાય, તે તો પોતાના જગમગતા પ્રકાશમાન શરીરની જ્યોતિ બનાવીને પોતાની જાતને સદાશિવ ઉપર વારી રહ્યો છે. આરતી રૂપજ બની રહ્યો છે અહા ! સમસ્ત પ્રકૃતિ આરતીમાં શામિલ થઈ ગઈ! ચારે દિશામાંથી કેવો ધ્વનિ સંભળાવા માંડયો છે ! ઓ ચંદ્રમા! આગળ વધી જનાર તું કોણ છે ? વહાલા ! એકલો ન રહે પોતાના અસ્થિઓ અને શરીરને અગ્નિની પેઠે પ્રજ્વલિત કરી તારી પેઠે રામ પણ પોતાની

તને આ આરતીમા કેમ વારી-હોમી નહિ દે ?

* * * * * *

* * * * * *

તે દિવસોમા "રામ" ને શોધનો શોધનો એક પત્ર પર્વતોમા તેને [illegible]વી મળ્યો તેનો ઉત્તર—

> સર્ટ-એસર નામા રા પૈદા કુનમ,
> આશિકા રા દર જહા શૈદા કુનમ

અર્થ.—જેની ઉપર શિરનામુ નથી એવા પત્રનો ભેદ જો હુ ખોલી [illegible]ક તો સસારના લોકોને આશિક (પ્રેમ વિ[illegible]) બનાવી દઉ

એક પત્ર મળ્યો જેમા ઘર પાછા આવવા વિ[illegible] પ્રેરણા હતી આ પત્રને તત્કાળ શ્રી ગગાજીમા વહેવડાવી દીધો

> રૈ રગ નહી મેરા કતને દા [illegible] ન ઘત માએ
> પીસ પીડકે જાન નપીડ લીતી, [illegible] રત્તમાએ.
> ચરખા વેખ [illegible] [illegible] વત માએ
> મત્તી [illegible] મારી મન માએ

ભાવાર્થ — [illegible]

મને પગણે આ [illegible] ઘનમા [illegible]

[illegible]

ગર ન માનદ દર દિલમ પૈકા, ગુનાહે તીર નીસ્ત,
આતિશે-સોઝાને-મન આહન ગુદાઝ ઉફ્તાદે અસ્ત.

અર્થાત્ જો મારા હૃદયમા તીરનુ ફણુ નથી ટકી શકતું તો તેમાં તીરનો દોષ નથી, કેમકે મારા હૃદયમા જે પ્રેમરૂપી પાવકની જ્વાળા ભડકી રહી છે તે લોઢાને પણ ગાળી નાખે છે.

તા નખાહદ સોખ્ત અઝ મા બરન ખાહદ દાશ્ત દસ્ત,
ઇશ્ક બસ મારા ચુ આતિશ દર કફા ઉફ્તાદા અસ્ત.

અર્થાત્ પ્રેમની જ્વાળા બસ એવી તે મારી પાછળ પડી છે કે જ્યાસુધી તેમને બાળીને ભસ્મ નહિ કરી નાખે ત્યાસુધી મારો કેડો મૂકવાની નથી

તમારો (રામ) તો હવે પૂરો [illegible] પૂરો, ન [illegible]નો ન ઘાટનો

કોઇ ઘરના કામકાજ વિષે [illegible] તો અતિ ખેદની વાત છે કે તમને તમારા વા તનિક [illegible] હોવાનો શોક થતો નથી!

સાસારિક કામમા [illegible] નથી [illegible] સૂચનાપૂર્વક આપ સવ લોકોએ મને પાછા [illegible] બહુમતિ ઉપરજ સત્યના નિર્ણય [illegible] કોકે આદમથી લઇને [illegible] સુધી ([illegible] આધુનિક સમય સુધી) [illegible]મતિ [illegible] સત્ય કહેનારાઓની [illegible] પરમ ઉદ્ધારા [illegible] ?

अ यस्कादात [illegible] ।
अ यस्का [illegible] ।

[illegible] વ્યક્ત છે [illegible]

[illegible] આપની [illegible] દિએ [illegible] નરીએ [illegible] અરે [illegible] નો [illegible] પણ

હે રહેલા છે. આપના અંતરાત્મામાં, આપના હૃદયમાં, આપની આંખોમાં, મંદિરના શિખરમાં રામ પોતાનું ઘર કર્યા વિના ચેન પામવાનો નથી. આવો, આપ પણ પંચ નદીઓ (રક્ત, મૂત્ર, પ્રસ્વેદ, વીર્ય અને લાળ)ના ઘર અર્થાત્ શરીરમાંથી આપના નિજ ધામ (વાસ્તવિક સ્વરૂપ) તરફ પ્રસ્થાન કરો. આ પંચનદ ઉપરથી ઉડીને સાચા ધામ (સત્ય સ્વરૂપ)ના કેંદ્ર તરફ આકર્ષાઈ આવો. મળવું તો હવે કેંદ્ર ઉપરજ ઉચિત છે, જ્યાં મળ્યા પછી પુનઃ વિયોગજ થઈ શકતો નથી. વૃત્ત ઉપર આંખ મીચામણી રમવાનું તો ક્યાં લગી ચાલશે ? રામ તો જો સ્વયં ગંગાજીને પોતાના ચરણોમાંથી વહેતી નહિ જુવે, તો જનસમૂહ તેના શરીરને ગંગાજી ઉપર વહેતું અવશ્ય જોશેજ.

> મંય કુદરતગાને ઇશ્કમેં સરદાર હી રહા,
> સરભી જુદા કિયા તો સરે-દાર હી રહા.

અર્થાત્ હું પ્રેમમાં મરાયેલા—પ્રેમના શિકારીનો સરદારજ રહ્યો છું. મારા શિરને કાપીને જૂદું કરવામા આવ્યું તોપણ તે સરે-દાર અર્થાત્ શૂળી ઉપરજ રહ્યું છે.

મોતી એકવાર છીપમાંથી નીકળ્યું એટલે પાછું છીપમાં નથી જવા પામતું.

> ફિર ઝુલેખા ન નીંદ ભર સોઈ
> જબસે યુસુફ કો ખાબમેં દેખા

અર્થાત્ જ્યારથી ઝુલેખાએ યુસુફને સ્વપ્નમાં જોયા, ત્યાર પછી તે કદાપિ સારી પેઠે ઉંઘીજ નહિ.

ગંગામાં પડેલા હાડકા વારંઆને પાછા કેવી રીતે મળી શકે ? હા, મળવાની ઇચ્છા રાખનાર પોતાનાજ અસ્થિ ગંગાને સમર્પણ કરે તો તો કદાચ મેળાપ થઈ જાય. આ વાત અશક્ય પણ નથીજ. આનો નિત્ય પ્રાપ્તની પ્રાપ્તિ છે, નિત્ય તૃપ્તની તૃપ્તિ

> ઇશ્કકા મન સબ લિખા જિસદિન મેરી તકદીર મેં,
> આહ દી નકદી મીલી, સેહરા મિલા જાગીર મેં
> ભાવાર્થઃ—ભાગ્યમાં મારે લખાઇ ઇશ્કની પદવી જે દી,
> " હાય ! " ની પૂંજી મળી, જાગીર જંગલની મળી.
>
> કબ યુસુફદોસ્ત રહે કેદીએ ઝિન્દાને વતન,
> ખૂયે ગુલ ફાંદતી હય બાગકી દીવારેં કો.

અર્થાત્ વતનના કારાગૃહમાં પૂરાયલા કેદીઓ પણ ક્યારે ઉપાધિ વગરના-નિશ્ચિંત રહ્યા છે ? પુષ્પની સુગંધ બગીચાની દિવાલોને પ કૂદી જાય છે.

ખુને આશિક ચે કાર ચીઆયદ,
ન શવદ ગર હિનાએ-પાયે-દોસ્ત.

અર્થઃ-પ્રેમીનું રુધિર જો મિત્રને પગ તળિયે મેંદીને સ્થાને લા તોપછી તે શું કામમા આવવાનું હતું ?

શુદ ફિદાએ પાયે જાના જાને મન,
સુરતહિ રૂયશ બુવદ કુરઆને મન. ૧
દર સરમ હરદમ સરે આઝાદગીસ્ત,
કૈદે-તન બાશદ કનું ઝિન્દાને મન. ૨
સિજદએ મસ્તાના અમ બાશદ નમાઝ,
દર્દે-દિલ બા ઊ બુવદ ઈમાને મન. ૩

અર્થઃ-(૧) મારા પ્રાણ પ્રિયતમના ચરણકમળ ઉપર નિછાવર થઈ ગયા; પ્રિયતમના મુખમંડળનુ દર્શન એજ મારૂ કુરાન (ધર્મપુસ્તક) છે

(૨) મારા મસ્તિષ્કમા પ્રતિપળે સ્વતંત્રતાનો વિચાર રહ્યા કરે છે, હવે આ શરીર મને કારાગૃહ પ્રતીત થાય છે.

(૩) મસ્તી-ઉન્માદથી ભરેલા પ્રણામ એજ મારી નમાજ (પ્રાર્થના) છે, અને તેના માટેનુ દિલમાનુ દર્દ એજ મારૂ ઇમાન-ધર્મ કે આસ્થા છે

ઝિક્રે-ખુદા વ ફ્‌ક્રે-નાન્ મીશવદ, ઈનમી શવદ,
ઇશ્ક્રે-સનમ વ બીમે જા મીશવદ, ઇનમી શવદ.

અર્થ.-ઇશ્વરનુ ભજન અને ઉદરનું ચિંતન એ બન્ને કદિ બનવાનું નથી, તેવીજ રીતે પ્રભુની પ્રીતિ અને પ્રાણની ભીતિ એ બેનો સંયોગ પણ કદાપિ શક્ય નથી.

મી રસી દર કાબા આહિદ ઝૂદ અઝ રાહે તરી,
ઝોહદે-ખુશ્કો સવમે તૂ બે દીદએ ગિરયા અબસ.

અર્થ.-હે કર્મકાંડી (તપસ્વી)! તું જળમાર્ગે જલ્દી ઇષ્ટ સ્થાને પહોંચીશ. જ્યાંસુધી ઇષ્ટ વિરહમા તારા નેત્ર અશ્રુપૂર્ણ થતાં નથી ત્યાંસુધી તારી શુષ્ક તપસ્યા અને ઉપવાસથી કંઇજ વળવાનું નથી.

મુહબ્બત અજબ ખ્વાબ ખુદ રફતગીસ્ત,
અકીરે બિરિમલ્લાહ મા દમ કશી કુ બિસ્મિલસ્ત. ૧
મેરે નવાજને-મુહબ્બતરા પયામ અંજમા રસાં,
કે ઈ રેહ યક કદમ અઝ ખુદ ગુઝસ્તન મંઝિલસ્ત. ૨

(૧) પ્રેમની પાઠશાળાના મૂળાક્ષર (ક, ખ, ગ, ઘ) શું આપાવામાંથી નીકળી જવું અથવા આત્મ-વિસ્મૃત થઈ જવું તે; અને
(પ્રારંભિક વાક્ય જ્ઞ્થી ગણેશાય નમઃ) નો અર્થ તેજ જાણી કે જે પોતે બિસ્મિલ અર્થાત્ ઘાયલ થએલો હોય.

(૨) પ્રેમને પંથે પળનારા પ્રેમીઓને અમારા તરફથી સંદેશો કે આ માર્ગમાં અહંભાવમાંથી એક ડગલું આગળ વધવું એજ અથવા વિશ્રામસ્થાન છે.

નહીં કુછ ગર્ઝ દુનિયાકી ન મતલબ લાજ સે મેરા,
જો ચાહો સો કહો કોઇ, બસા અબ તો વોહી મનમે

એક કાળો નાગ પગ તળે આવે છે બાલભૂષણ "રામ" તેને પ્રેમ કરવા હાથ લાંબો કરે છે.

મેરે પ્યારે કા યે ભી પ્યારા હય, મેરી આંખોકા યે ભી તારા હય
સર્પ નાસી જાય છે

અપરોક્ષ (સાક્ષાત્કાર)

ગાઢ જંગલ, પાણીનો આરો, ખીલેલા વન ઉપવન, એકાંત, થોડાક ઉપનિષદ્ સમાપ્ત ...

હે વાક્શક્તિ! છે તારામાં બળ આ આનંદને વર્ણવવાનું? ધન્ય છે મને! કૃતકૃત્ય છુ હુ!!

જે, પ્રિયતમના ઘુંઘટમાંથી કદિ હાથ, કદિ પગ, કદિ આંખ, કદિ કાન મેહા મુશ્કેલીએ નજરે પડતા, તે હૃદયારામ સાથે મનમાનતું એકત્વ પ્રાપ્ત થયું. અમે નગ્ન, તે પણ નગ્ન, છાતી સાથે છાતી મળેલી છે. ઓ હાડ-ચામનાં ઝીગરફેલા! તમે વચમાંથી ખશી જાઓ ભેદભાવ! હઠી જા અંતર! નાસીજા. વિયોગ! દૂર થા હવે તો અમે તે યાર અને યાર તે અમે. આ તે હર્ષ છે કે હર્ષ-મૃત્યુ? અશ્રુ કેમ છમાછમ વરસી રહ્યા

૧ અલ્લાહના નામથી.

છે ? .... આ તે લગ્નનો આનંદ કે મનના મરી જવાનું આક્રંદ! સંસ્કારોનો અંતિમ સંસ્કાર થઇ ગયો ! ઈચ્છાઓ પણ મરી ગઈ. દુઃખ દારિદ્ર પણ અજવાળું આવતાંજ અંધકારની પેઠે ઉડી ગયાં. પાપપુણ્યનું યુગલ પણ બૂડી ગયું !

બડા શોર સુનતે થે પેહલૂ મેં દિલકા,
જો ચીરા તો એક કતરએ-ખૂં ન નિકલા.

અર્થાત્ પડખામાં હૃદયનો શોરબકોર તો બહુ સાંભળતા હતા; પરંતુ ચીરીને જોયું તો તેમાં રક્તનું એક ટીપું પણ ન જણાયું (અર્થાત્ હૃદય વિષે વાતો તો મોટી મોટી સાંભળતા હતા, પણ જ્યારે તેને પ્રત્યક્ષ જોયું ત્યારે તો તેની કંઈજ કિંમત ન ભાસી, માત્ર એક તુચ્છ વસ્તુ જણાઈ)

શુક્ર હય આઈ ખબર યાર કે આ જાને કી,
અબ કોઈ રાહ નહીં હય મેરે તરસાને કી. ૧
આપ હી યાર હૂં મૈં ખત્તો-કિતાબત કૈસી ?
મસ્તીયે સુલ હું મેં હાજત નહીં મયખાને કી. ૨

અર્થાત્ (૧) ઇશ્વરનો મહાન ઉપકાર છે કે પ્રિયતમના આવી પહોંચવાના સમાચાર આવી ગયા છે, હવે મને (દર્શન વિના) તરસાવવાનો કોઇ માર્ગ રહ્યો નથી

(૨) હું પોતેજ પ્રિયતમ છું, પછી પત્રવ્યહાર કેવો ? હુંજ મદિરાની મસ્તી (કેફ) છુ, મને સુરાપીઠની આવશ્યકતા નથી.

જે દુર્દાવસ્થા આકાશપુષ્પવત અદ્રશ્ય અત્યાર સુધી રહેતી હતી, તે તો હું પોતેજ નીકળ્યો, જેને અન્ય પુરુષ ગણીને સ્મરણ કર્યા કરતો હતો, તે ઉત્તમ પુરુષ પણ હુ જ નીકળ્યો. અન્ય પુરુષ હવે અંતર્ધાન ! ૐ તું હું ૐ ! હમ ન તુમ, દફતર ગુમ ૐ ૐ !! ૐ !!!

આ તે આંસુઓની ઝડી છે કે અભેદના આનંદની વર્ષા ? ઓ શિર ! તારૂં અસ્તિત્વ પણ આજે સફળ થયું આંખો ! તમે પણ કૃતકૃત્ય થઈ ગઈ. કાનો ! તમારો પુરુષાર્થ પણ પૂર્ણ થયો. આ લગ્ન ધન્ય થયો, ધન્ય થયો, ધન્ય થયો. ધન્ય શબ્દ પણ આજે કૃતાર્થ થઇ ગયો.

શાદ બાશ અય અશ્ક અરો-સોદાયે-મા,
અય દવાએ જુમ્લા ઇલ્લતહાયે મા.

[illegible]

[illegible] હું [illegible]

[illegible] ! [illegible] મારી [illegible]
[illegible] ! [illegible]
[illegible]) [illegible] ([illegible]).

[illegible] અને [illegible]
[illegible] !

[illegible] ! પણ
[illegible] ? [illegible] ! હું પણ [illegible] છું [illegible]
[illegible] હું [illegible] છું [illegible]
[illegible] હું [illegible] પણ [illegible]
[illegible] છું, [illegible] અને [illegible] છું,
[illegible] કોણ [illegible] ? કોણ કહે ?
[illegible] ([illegible]) [illegible] ! હું [illegible]
[illegible] છું મારી [illegible], મારી [illegible] મારી [illegible], મારી
[illegible], [illegible], [illegible] મારી [illegible] વિના [illegible]
[illegible] નથી

[illegible] હું [illegible] છું પરન્તુ હાય ! [illegible]
[illegible] નથી, [illegible] નથી [illegible]
[illegible] ?

હું [illegible] ([illegible]) [illegible] ([illegible])
[illegible] છું [illegible] હું [illegible]

[illegible] પણ [illegible] “ [illegible]
[illegible] ” [illegible] પોતાની [illegible]

૧ [illegible] નામ છે

[illegible]

नामां सर्व कंઇ ડુબાવી દે છે. ધીરે ધીરે અંગ શિથિલ (ગતિહીન) થઈ દેશકાળ ક્યાં નાસી ગયા ? અંતર-છેટું અને અંદર-બહાર કેવાં ? એ આગળ કોણ વર્ણન કરી શકે ? * * * * * * *
* * * * * * * * *

કેટલાયે દિવસો આવીજ દશામાં વીતી ગયા. પરંતુ દિન-રાત અને રાત-દિન કેવાં ?

ત્રીજા પહોરનો સમય હશે. એક લાકડાના પૂલ ઉપર બરાબર વચ્ચો વચ રામ નગ્ન બેઠેલો છે, અને મેઘસ્વરૂપે મેઘનાદની પેઠે આકાશમાં ગર્જી રહ્યો છે, વીજળી બનીને પોતાના પ્રકાશના ચમકારાવડે જળ અને પાષાણ ઉપર ચમકી રહ્યો છે; પાણી બનીને પોતાની વૃષ્ટિવડે બધાં પ્રાણીઓને પોતપોતાના નિવાસસ્થાનોમાં ઘુસેડી રહ્યો છે. આકાશ કે ભૂમિ કે પર્વત કંઇજ દષ્ટિગોચર નથી થતું. જ્યા જુઓ ત્યાં જળજ જળ. જાણે, પોતાના નિજધામ "રામ" મા વિશ્રામ કરવા ગંગા પણ પૃથ્વી ઉપરથી ઉડી આકાશસુધી ઉંચે ચઢી ગઈ છે. આ બધાંને તો પોતપોતાનાં ધામ મળી ગયા, હવે ઘર વિનાનો રામ કયા વિશ્રામ કરે ?

ન નશીમની કે કુનમ મકાં, ન પરી કે બર પરમ અઝમિયાં.

અર્થઃ—ન તો ઘર છે કે જ્યા જઇ વિશ્રામ કરૂં, અને ન પાંખ છે કે જે વડે (પોતાની અંદરથી) બહાર ઉડી જાઉં.

રામ, જળશયન નારાયણ જળમા વ્યાપી રહ્યો છે. વાદળો ઉપર ચાલી રહ્યો છે, સમુદ્રને રમ્ય બનાવી રહ્યો છે. કદિ વર્ષા આવે છે, કદિ તડકો પરંતુ રામને ત્યા ન કઇ ચઢે છે કે ન ઉતરે છે.

જદ પાયા ભેદ કલન્દર દા, રાહ ખોજિયા અપને અંદર દા.
સુખ બાસી હો ઉસ મંદિર દા, જિત્થે કદે ન ચઢદી લહેંદી હૈ;
મુંહ આઇ બાત ન રહેંદી હય ૧.

ભાવાર્થ.—જ્યારે કલન્દર (સાધુ) નો મર્મ સમજાયો, ત્યારે પોતાની અંદરનો માર્ગ શોધવા લાગ્યો, તું તે મંદિરમા સુખે નિવાસ કર કે જ્યાં કદિ સાંસારિકતા પ્રવેશ કરતી નથી. મોઢે આવેલી વાત કંઈ રોકી શકાતી નથી.

દુનિયા નથી એ તો પાર્વતી છે. ભાગબુટી હર સમય ઘુંટયા કરે છે. સમાધિમાંથી જ્યાં શિવની આંખ ઉઘડી (ઉત્થાન થયું) કે ચટ પ્યાલો

દાબર! જરાક ભાન આવ્યું ન આવ્યું (ઉત્થાન થયું ન થયું) કે તર-
ત જ પાછા નશામાં (આત્મસમાધિમા) ચકચૂર!

આ મેરે ભંગડા[1]! તુ આ ભંગ પી જા.
-આ મેરે ભંગડા! નિશંગ ભંગ પી જા. ૧
ભર ભર દુનિયાં મેં ભંગદે પ્યાલે,
નિશંગ ભંગ પી જા, નિઢંગ ભંગ પી જા. ૨

ભાંગ ઘુંટનાર પ્રકૃતિ નથી, એ તો પોતેજ ભાંગ અને મદિરા છે; ના, ના, ભાંગ અને મદિરા પણ નથી, એ તો ભાંગ અને મદિરાનો નિચો અને ખુમારી છે; ના, ના, તેમ પણ નહિ, એ તો સ્વયં હુંજ છું.

ન હય કુચ્છ તમન્ના ન કુચ્છ જુસ્તજૂ હય,
કે વેહદતમેં સાકી ન સાગર ન બૂ હય. ૧
મિલી દિલકો આંખેં જબી મા રેફતકી,
જિધર દેખતા હું, સનમ રૂબરૂ હય ૨
ગુલિસ્તાં મેં જાકર હર એક ગુલકો દેખા,
તો મેરી હી રંગત વ મેરી હી બૂ હય. ૩
મેરા તેરા ઉઠા, હુએ એક હી હમ,
રહી કુચ્છ ન હસરત ન કુચ્છ આરજૂ હય. ૪

ભાવાર્થઃ-(૧) સર્વ ઇચ્છાઓ નષ્ટ થઈ ગઇ છે, કંઈ શોધવા જેવું પણ રહ્યું નથી, કેમકે અદ્વૈતમા મદિરા પાનાર, મદિરાની પ્યાલી, કે મદિરાની પરિમલ (ભોક્તા, ભોગ્ય અને ભોગવવાનાં સાધન) એમના એકને પણ સ્થાન નથી.

(૨) જ્યારથી હૃદયને આત્મજ્ઞાનનાં ચક્ષુ પ્રાપ્ત થયાં છે ત્યારથી જ્યાં જોઉં છું ત્યાં પ્રિયતમજ પ્રત્યક્ષ થાય છે

(૩) ઉદ્યાનમાં જઈને પ્રત્યેક પુષ્પ ઉપર દ્રષ્ટિ ફેરવી, તો તેમાં પણ મારોજ રંગ અને મારીજ સુગંધ દેખાય.

(૪) મારા તારાનો ભાવ નષ્ટ થઇ ગયો છે અને અમે એકરૂપજ થઇ ગયા છીએ, એટલે હવે નથી સ્થાન કોઇ આકાંક્ષાને તેમ નથી રહી જગા કોઇ વાસનામાટે

---

૧ જ સ્વીનારો.

એક વિલક્ષણ સ્વપ્ન—ગોલ ચંદ્ર (જેને સામાન્ય જનસમૂહ કૃષ્ણ પરમાત્મા કહે છે) રામ સાથે સંતાકૂકડી રમે છે. તેને શોધતાં શોધતાં થાકી જઇ—

રામ – અરે ક્યાં સંતાઇ ગયો ? ન તો બહાર છે ન અંદર ક્યાં અંતર્ધાન થઇ ગયો ? કેવો અંધકાર ! હાય, હાય ! .. ..

હા ! હા ! હા ! ! ! હવે બરાબર પકડાયા. કમાડ પાછળ સંતાયા હતા કેમ ? નીકળ બહાર, ગોલૂ ! હવે જાય છે ક્યાં ? (કાનમરડી, લપડાક લગાવી) "મોજ કેરવી નાખીશ !

* * * * * * *

તત્કાળ આંખ [illegible] કન હું જાગતો હતો અને મારો હાથ મારાજ ગાલ ઉપર લપડ[illegible] ! આ સ્વપ્નનું રહસ્ય જ સમજાવે તે જ ખરો ગુરુ !

[illegible]

[illegible] રામ એ [illegible]

[illegible] નથી વસ્તી બહુ [illegible] ધો આ બાજુ [illegible]

[illegible] નથી, અમેજ છીએ. ખુદા નથી અમેજ છીએ. પ્રિયતમ અને [illegible] પ્યારી અને પ્રણય ક્યાનો ? અમેજ અમે. અરે એકાંતનો [illegible] પણ અમારી પાસેથી નાસી ગયો "એકલો" શબ્દ પણ અમને [illegible] મૂકી ચાલતો થયો.

તન્હાસ્તમ, તન્હાસ્તમ, ચે બુલ્અજબ તન્હાસ્તમ !
બુઝ મન ન બાશદ હીચ શય, યકતાસ્તમ, તન્હાસ્તમ.

અર્થ.–હું એકલો છું, હું એકલો છું; કેવા આશ્ચર્યની વાત છે કે હું એકલો ! મારા સિવાય કોઇ વસ્તુજ નથી, હું અદ્વિતીય છું, હું એકલો છું.

ઈનારાઓ, ઇ નારા ઝનો, નીઝ ઇ સેહરા,
અરઝારે કુહિસ્તાનો શબો રોઝ નગારા, ૧
બાદ, અન્જુમો ગંગા જલો અબ્રો મહે તાબા,
માશૂકો ખુદા ખાસ વિસાલો દમે હિજરા, ૨
કાગઝ, કલમ, ચશ્મ તો–મઝમૂનો તૂ ખુદજા,
"રામ" અસ્તું હમા, નીસ્ત દિગર, ઊસ્ત હમા આ ૩

અર્થ.–(૧) આ ગર્જના અને ગર્જનાર, વળી આ વન, વૃક્ષો, પર્વતો, ને રાત્રી દિવસના દૃશ્ય;

(૨) વાયુ, તારલા, ગંગાજળ મેઘ અને પ્રકાશિત ચંદ્રમા, પ્રિયતમ, પરમેશ્વર, સંયોગાવસ્થા, અને વિયોગની ઘડી,

(૩) કાગળ, લેખિની, લખવાનો વિષય તુજ નયન, અને એ પ્રાણેશ ! પોતે આ બધા રામ જ છે, અન્ય નથી તે બધા તેજ છે

શું રામ નિરુદ્યમી છે ?

(૨) મનરૂપી માનસરોવર અમૃતથી છલોછલ ઉભરાઇ રહ્યું છે હૃદયમાંથી આનંદસરિતા વહી રહી છે અંતઃકરણ કૃતકૃત્ય અને ગદ્ગદ્ છે વિષ્ણુમાં સત્વગુણ એટલો ભરાયો કે સમાઇ ન શક્યો એ સત્વ ગુણના સ્રોતમાંથી ચરણધારા સત્વગુણની ગંગા વહેવા લાગી. બરાબર એવીજ રીતે પરમાનંદથી ભરપૂર રામને બ્રહ્માનંદ રોક્યો રોકાય એમ નથી, પૂર્ણાનંદનો સ્રોત બનીને આનંદસરિતાને સંસાર ભણી મોકલી રહ્યો છે પ્રફુલ્લતા અને વિશ્રાંતિનો પ્રાતઃસમીર પાઠવી રહ્યો છે કોણ કહે છે કે તે નિરુદ્યમી પડ્યો છે ?

કટ શામાટે વ્યર્થ કોલાહલ કરે છે ? અહીંથી ગાસડા પોટલા બાંધીને હવે બીજે ક્યાં જઈએ ? (અર્થાત્ મને તો અહિં જ પ્રિયનો મેળાપ થઇ ગયો છે અને તેમાં હવે હું અત્યંત સુખ માણી રહ્યો છું, હવે મારે માટે નાના પ્રકારના ઉપદેશ વ્યર્થ છે, હવે હું અહીંથી ખસવાનો નથી, અથવા હવે શ્વાસોચ્છ્વાસનો કોલાહલ નકામો છે અમારે માટે હવે આગમન અવશેષ નથી)

(૫) મારાં સર્વ કર્તવ્ય સમાપ્ત થતાં, મારી સકળ કામનાઓ પૂર્ણ થઈ; હવે આ ભેદ છુપો કેવી રીતે [illegible] કેમકે તે તો સભાઓના [illegible] સમાન થઇ ગયો છે અર્થાત્ પ્રિયના સંયોગથી મારી બધી કામનાઓ પૂર્ણ થઇ ગઇ છે હવે [illegible] નથી

(૬) હે વહાલા ! તું તેની [illegible] તનાથી [illegible] પરિચિત [illegible] કદાપી દૂર નથી (કેમકે તે [illegible] તું જ સ્વામી છે તુંજ [illegible] મહાનિમ [illegible]

(૭) બસ [illegible] સાયા [illegible] "રામ" ની તને [illegible] ન બ્રહ્મયોગ પ્રાપ્ત

અર્થાત્ મે કહ્યું કે દુખ અને શોક કેવી રીતે નાશ પામતા હશે? તો તેમણે છાતી સાથે છાતી મેળવી દેખાડી આપ્યુ કે આમ.

રામ કદાપિ નવરો નથી સમસ્ત સસારના નકામા કામ રામજ કરે છે

મેહર સરગશ્તા કે આફતાબ કુજાસ્ત ?
આબ હરસૂ દવા કે આબ કુજાસ્ત ? ૧
ખાબ દોશમ ઝ દીદા મી પુરસીદ,
કે અય જહા બી બુગો કે ખાબ કુજાસ્ત? ૨
મસ્ત પુરસા કે મસ્ત રા દીદી ?
યારબ ! આ બે ખુદો ખરાબ કુજાસ્ત ? ૩
બ દા દર મયકદા હમીગર્દદ
ગિર્દે મજલિસ કે ગો શરાબ કુજાસ્ત? ૪
યાર ખુદ બેનકાબ મી ગર્દદ,
કે મર આ યાર બેનકાબ કુજાસ્ત ? ૫

અર્થ -(૧) રવિ વ્યાકુળ છે કે સૂર્ય ક્યા છે ? અને પાણી આમ તેમ શોધી રહ્યુ છે કે પાણી ક્યા છે ?

(૨) કાલે રાતે નિદ્રા મારી આખને પૂછતી હતી કે " ઓ સમસ્ત જગતને જોનારી, મને બતાવ કે નિદ્રા ક્યા છે ? "

(૩) મસ્ત લોક પૂછી રહ્યા છે કે તમે ક્યાયે મસ્તને જોયો? ઓ ઇશ્વર ! તે ભાન ભૂલેલો બદમસ્ત ક્યા છે ?

(૪) મદિરા સુરાપીઓમા સભાની આસપાસ ફરે છે અને પૂછે છે કે મદિરા ક્યા છે ?

(૫) પ્રિયતમ પોતે બેપરદા (વ્યકત) થઇ ફરે છે અને પૂછે છે કે તે પરદા વગરનો પ્રિયતમ ક્યા છે ?

ચુ કાર મરદુમ ગી કુનદ અઝ દસ્તો પા હરકત કુનદ,
બેકાર માન્દમ જાયે હરકત હમ મનમ હર જાસ્તમ ૧
અઝ ખુદ ચહાબીરૂ જેહમ ? ગોમન કુજા હરકત કુનમ?
અઝ બેહરે ચે કારે કુનમ ? મન રૂહે મતલબહાસ્તમ. ૨

અર્થાત્ (૧) લોકો હાથપગવડે જે કામ કરે છે, તેવા કામથી હુ બેકાર છુ, કેમકે હલનચલનની જગ્યા પણ હુજ છુ,અને સર્વત્ર

દેવવાળો પણ હુંજ છું.

(૨) હું મકાનથી બહાર કેવી રીતે નીકળું ? અને કહો, કે હું કોઈને પણ ક્યાં લઉં ? હું શામાટે કાર્ય કરૂં ? કેમકે સર્વ હેતુઓનો હેતુ-સર્વ આશાઓની આશા તો હુંજ છું.

શું આ અહંકાર છે ?

અભિમાની તથા અહંકારી કોણ છે ? જે અવિદ્યા (ગાઢ અંધકાર)માં કેદ થયો હોય.

આં કસ કે નદાનદ વ નદાનદ કે નદાનદ

અર્થાત્ તે પુરુષ કે જે ન જાણતો હોય, છતા એમ પણ ન જાણતો હોય કે હું નથી જાણતો.

અહંકારી તે છે કે જે પદવી, કુળ, ધન, વિદ્યા, કે ચામડીના રંગ અથવા વર્ણ પાસેથી ફાટેલી તૂટેલી જરી પુરાણી વડાઈની ઉપાધિ ઉધાર લઈને પહેરતો હોય અને તે ઉપર મુગ્ધ બનેલો હોય અર્થાત જે વાસ્તવમાં ભિખારી હોવા છતાં પોતાની તે દરિદ્રતાને સન્માનનું કારણ માની બેઠો હોય. ફિર ઉન અને નિમરૂદે પોતે ઇશ્વર હોવાનો દાવો કર્યો હતો. નાસ્તિકતા અને ભૂલથી ભરેલા હોવા છતા ધન્ય છે તેમને કે "શિવોઽહં" "અનલ હક" નું મહાવાક્ય એકવાર તો બોલી ઉઠયા. તેમની નાસ્તિકતા અને ભૂલ માત્ર એટલીજ હતી કે તેમણે પોતાને પરિચ્છિન્ન બનાવીને પોતાના પવિત્ર સ્વરૂપને લાંછન લગાડયું અને પોતાના નિજસ્વરૂપને 'વહદહૂ લા શરીક" (एकमेवाद्वितीयं) ન જાણ્યુ, પોતાની સાચી પદવીને ન ઓળખી શકયા અને પોતાનો પ્રતિસ્પર્ધી એવો એક બીજો ઇશ્વર કલ્પીને તેના જેવા થવાની અથવા તેની બરાબરી કરવાની ઇચ્છા કરી, સાચી મહત્તાને તજી બનાવટી અભિમાનનો સ્વીકાર કર્યો, શરીરત્વમાં રહેવા; પગના પગરખાને માથે ચઢાવ્યા, હાથે કરીને પગમા કુહાડો માર્યો, અને પોતાના નિજસ્વરૂપ ઇશ્વર સામે બીજાને ખડો કરનારા અને સન્માર્ગથી ફરી જનારા બન્યા પરંતુ "રામ," જે સ્વયં પુષ્પોને રૂપસ આપનાર સૂર્યમુખીઓને પ્રણ આપનાર તથા મન્સૂરને સન્દાર મને વિજયી બનાવનાર છે, તે "રામ" ને શુ પડી છે કે ખાસ પોતાની મહત્તા તથા તેજ અને પ્રતાપને તજી ભિક્ષાવૃત્તિ, અર્થાત અભિમાન અને અહંકાર, સ્વીકારે ?

નિમરૂદ શુદ મરદૂદ ચું ? બૂદશ નિગાહ મેહદૂદ ચું,
મારા તકબ્બુર કે સઝદ ? ચુ કિબરિયા મૌલાસ્તમ

અર્થાત્ નિમરૂદ પતિત કેમ બન્યો ? કારણ કે તેની દૃષ્ટિ સંકુચિત હતી, મારે માટે આવો અહંકાર ઉચિત ક્યાથી હોય ? હું તો મહત્તા સ્વરૂપ (સર્વ શિરોમણિ બ્રહ્મ)ની પેઠે સર્વનો સ્વામી છુ.

આ ગાંડપણ નથી.

હમણા હમણા બુદ્ધિમાનોદ્વારા એવી ફર્યાદ સાંભળવામા આવી છે કે ' રામ " ને સન્નિપાત લાગુ પડયો છે, ઘેલછા થઇ ગઇ છે વર્તમાન કાળના તર્કશાસ્ત્રીઓનો અગ્રગણ્ય ' જ એસ મિલ ' લખે છે કે " બે પક્ષમાથી એકની શ્રેષ્ઠતા સિદ્ધ કરવાનો અધિકાર માત્ર તેજ વ્યક્તિને છે કે જે બન્ને પક્ષથી [illegible] પરિચિત હોય [illegible] એકજ બાજુનુ જ્ઞાન ધરાવનાર બન્નેની તુલના નથી કરી શકતો [illegible] રામ [illegible] છે કે ઓ મિલ અને ડેવિડ હ્યુમના અનુ[illegible] ઓ [illegible] સંપન્ન વ્યક્તિઓ! શું તમે [illegible] છો ? [illegible] પિ નહિ (અર્થાત [illegible] કરો છો)

[illegible] ગ્રીન રીી [illegible] ક્રમ ની જેડે [illegible] તમને [illegible] તમને [illegible] કરે [illegible] તમને [illegible] નહિ થઇ [illegible] આરતી

આસવની મૂર્તિ (મદિરા) પાસેથી કૃત્રિમ ઉન્માદ ઉછીનો લ્યો છો, ક્ષણિક આનંદ (બેખુદી-ઘેલછા) માટે રક્ત અને હાડ ચર્મ ઉપર વારી વારી જાઓ છો, સ્ત્રીઓના દાસ બનો છો અને ભાતભાતના ક્રિયાઓમાં ફસાઈ પડો છો ? આવો, જગતના સમ્રાટના ભાગ્યમાં પણ જે મસ્તી-ઘેલછા નથી, તેનું રામ દાન કરી રહ્યો છે.

રામ ગાંડો છે, પરંતુ વાત કરે છે મુદ્દાસર.

મયે-શરાબ[1] વેહદત[2] વાલા, પી પી હરદમ રહો મતવાલા,
પી, મૈં વારી, લાહિ ઠીક,[3] અલ્લાહ શાહ-રગથી[4] નઝદીક.
સુન સુન સુને લે "રામ" દોહાઈ, બે અતા ! ક્યો અત હૈ પચાઈ ?
સત-પાક નૂં[1] લાન લીક,[3] અલ્લાહ શાહ રગથી નઝદીક,

ભાવાર્થ:-" અદ્વૈતામૃતરૂપી મદિરા પ્યાલીને, ઓ વહાલા ! પી અને તું પ્રતિપળ મતવાળો બન્યો રહે; વારી જાઉં, તેને તું એકદમ-એક ઘૂંટડેજ પી નાખ, અને યાદ રાખ કે ઈશ્વર ગળાની ધોરી નસ કરતા પણ અધિક નિકટ છે "

" ઓ વહાલા ! રામ ઢંઢેરાને ધ્યાનપૂર્વક સાંભળી લે, સાંભળી લે, સાંભળી લે. તું તો અનંત છે ત્યારે સાંત થવાની કેમ ઈચ્છા કરે છે ? પાક-શુદ્ધ સ્વરૂપને કલંકિત ન કર, યાદ રાખ કે અલ્લાહ ગળાની ધોરી નસ કરતાં પણ અધિક નિકટ છે "

રડી રડીને રૂપીઆ એકઠા કરવા અને તેનો વિયોગ થએથી (કે જે વિયોગ અવશ્યજ થવાનો છે) પાછા રડવુ ! રૂપીઆ પાછળ આવા ઘેલા બનવુ ઉચિત નથી. તમારા સ્વરૂપ-ધનને સંભાળો (કે જેના જેવુ સુખ અને નિત્યના બીજા કશામાંનથી) વાત,વાતમાં " લોક શુ કહેશે ? હાય ' કુટુંબીઓ શુ કહેશે ? " એજ ભયથી મૂકાઈ જવુ. અન્યની દૃષ્ટિએજ પ્રત્યેક વાતની કિંમત આંકવી, માત્ર જનતાની બુદ્ધિવડેજ વિચાર કરવો. અને તમારી પોતાની આંખ તથા સમજશક્તિને ગુમાવી ઘેલા બનવું ઉચિત નથી. ભુંસી નાખો એ દ્વૈતના નામનિશાનને અને

1 મદિરા પ્યાલી, 2 અદ્વૈત 3 [illegible] 4 ગળાની ધોરી નસ.
1 પાક, [illegible] 1 શુદ્ધ સ્વરૂપને [illegible]

સ્થાપન કરો તમારા નિજ સ્વરૂપને. ઘડિઆળના લોલ-દુઃખ અને સુખ વચ્ચે ઝોલા ખાતા અને મૂંઝાતા રહેવું હતાશ કરી દેનારી ઘેલછાજ છે. એને જવા દો અને તમારા સ્વરૂપમાં સ્થિત થાઓ.

હા, રામ દિવાનો છે, અર્થાત્ બુદ્ધિથી પર તેનો નિવાસ છે. વ્યર્થ બનાવ્યા કરવુ અને તેમાજ લુપ્ત થઇ જવું, આવા કામ ઘેલા તો બીજા કોના હોય ?

દીવાના અમ, દીવાના અમ, બા અકલો હુશ બેગાના અમ,
બેહુદા આલમ મી કુનમ, ઈ કેદ મો મન ખાસ્તમ.

અર્થાત્ હુ દિવાનો છુ, હુ ઘેલો છું, બુદ્ધિ અને ભાનથી હુ અજ્ઞાન છુ, વ્યર્થ સસાર રચુ છુ, અને તેને રચી હુ પૃથક્ થઇ જાઉં છું.

તે સૌદાઇ (ઘેલો.) નથી પરતુ સૌ દાઇ (સૌ દાવ જાણનાર) છે પાગલ નહિ પરતુ પાગલ (રહસ્યને પ્રાપ્ત કરનાર) છે

મીરા રામકી દિવાની, દુનિયા બાવરી કહે.
હોશો ખિરદ સે હમકો સરોકાર કુચ્છ નહીં,
ઇન દોનો સાહિબો કો હમારા સલામ હય

અર્થ ચેતના અને બુદ્ધિ સાથે અમોને કઈ લેવા દેવા નથી, એ બન્ મહાશયોને અમારા પ્રણામ છે

ગર ત્બીબીરા રસદ ઝીસા જુનૂ,
દફતરે તિમરા ફરોશોયદ બ ખૂ

અર્થાત્ જો વૈદ્યને (ઉપદેશકને) પણ આ પ્રકારની ઘેલછા લાગે તે વૈદ્યકશાસ્ત્રોને પોતાના રકતવડે ધોઇ નાખે

જુનુની કૂ ? કે અઝ કૈદે ખિરદ બીરૂ કશમ પારા,
કુનમ ઝન્જીરે પાયે ખીસ્તન દામાને સેહરા રા

અર્થાત્ તે ઘેલછા કયા છે ? કે જેનાવડે બુદ્ધિના બધનમાથી હુ મારા પગ બહાર ખેચી લઉં અને અરણ્યના પાલવને મારા ચરણની સાંકળ બનાવુ અર્થાત્ એવી ઘેલછા આપો કે જેથી બુદ્ધિથી પર થઇ હુ અરણ્યમા ફરતો ફરૂ)

(રાગ ભૈરવ-તાલ ત્રિતાલ.)

આ રે સુફામ ઉસ[1] આ, મેરે પ્યારિયા ! ટેક.
જાં[2] કદ[3] અસલી પાગલ હોના, ગલ્ત-અસરાર[4] સદા[5], મેરે પ્યારિયા !
ઝાહિર[6] સૂરત દાના-મોલા,[7] બાતિન[8] ખાસ ખુદા, મેરે પ્યારિયા !
સુતર પોશી સુરૂ[9] ગંગા વિચ,[10] દમ દમ અલખ જગા, મેરે પ્યારિયા !
સેલ્હી[11]-ટોપી લાહદે[12] સિર નો, રૂંડ મુંડ હો જા, મેરે પ્યારિયા !
હૈરત હોદી હૂકે[13] દુની[14] દી, અકા[15] ધતૂરા ખા, મેરે પ્યારિયા. !
સબ્રે ઝેરે ફૈસલ તેરે, લેખા પાક ચુકા, મેરે પ્યારિયા. !
પરે ફાડ, ફેંક દે સારે, ઇકકો ઇક લખા, મેરે પ્યારિયા. !
આપે ભૂલ ભુલાવે આપે, આપે બને ખુદા, મેરે પ્યારિયા. !
બુક્કલ[16] વિચ તેરા પ્યારા હૈ રે,[17] ઓલતની[18] ગ૯લ[19] લા,[20] મેરે પ્યારિયા !

દિલ બ ઇસ્તિદલાલ બસ્તમ આદમ અઝ મકસૂદ દૂર,
નર્દબા કર્દમ તસવ્વુર રાહે-નાહમવાર રા.

અર્થ: યુક્તિ અને તર્કમા મે મારા હૃદયને બાંધી લીધુ અને એમ
મારા લક્ષ્યથી દૂર જઇ પડ્યો છુ, આવા ઉંચા નીચા વિકટ માર્ગનેજ મેં
(માન હદ સુધી) પહોચવાની સીડી ધારી લીધી !

અકલ નકલ નહી ચાહિયે હમકો, પાગલ પન દરકાર,
હમે એક પાગલપન દરકાર.

છોડ પવાડે ઝગડે સારે, ગોતા[21] વેહુદત[22] અંદર માર,
હમે એક પાગલપન દરકાર.

લાખ ઉપાવ કર લે પ્યારે, કદી ન મિલસી યાર,
હમે એક પાગલપન દરકાર

બેખુદ[23] હોજા, દેખ તમાશા, આપે ખુદ દિલદાર,
હમે એક પાગલપન દરકાર

---

૧ ત્યા ૨ પ્રાપ્ત કર ૩ રહસ્ય ૪ પ્રેમ પ્રમમા મગ્ન ૫ શુદ્ધ ૬ પ્રકટ મહાગ્ની ૭ મોટો ૮ અતરમાં ૯ છાતીદ ૧૦ માં ૧૧ માનની ૧૨ ફકીરો ૧૩ બાય ૧૪ દુનિયાની ૧૫ આકડો ૧૬ બગલ ૧૭ સતો છે ૧૮ દિન ઓતાને ૧૯ ગળતાગ ૨૦ બેઠીપડ ૨૧ ડુબકી ૨૨ અદ્વૈત ૨૩ અહભાવને ભૂલી જા

રામ મેદાનોમાં

એક ઠેકાણેથી ફરિયાદથી ભરેલો પત્ર આવ્યો, જેમાં લખ્યું હતું કે રામ અમને કેમ વિસરી ગયા છે? તેનો જવાબ

* * * * * * * *

મન આં તાકત કુજા દારમ કે પૈમાં રા નિગેહ દારમ?
બિયા અય સાકીયો બિશ્કન બયક પૈમાના પૈમાનમ.

અર્થાત્ હું વચન પાળવા જેટલી શક્તિજ કયાં ધરાવું છું? ઓ સાકી! આવ ને મદિરાની એક પ્યાલીવડે મારા આ પૈમાન (વચન)ને તોડી નાખ.

કોઇ કાર્ડ કવર પાસ નહોતું, તેમ નહોતો એક પાઇ પૈસો ગજવામાં—

દિરમો–દામ[1] અપને પાસ કહાં?
ચીલ[2] કે ઘોંસલે[3] મેં માસ કહાં?

અત્યારે સંયોગવશાત્ એક પુસ્તકમાથી બે ટીકીટો સાંપડી અને સાથેજ આપનો અવશ્ય ઉત્તર માગનારૂં કાર્ડ મળ્યું. એટલે ઉત્તર લખવામાં આવે છે. આવીજ રીતે અન્ય કામધંધા પણ ચાલે છે.

આજ લેમ્પમા તેલ નથી, અને તેલ મગાવવા માટે પૈસા પણ નથી; પરંતુ એવી વાતો ઉપરથી એમ ન ધારતા કે હાય હાય! રામ બહુ ભીડમા અને દુઃખી છે.

તવંગરોકો મુબારક હો શમ્એ કાફૂરી,
કદમસે યાર કે રોશન ગરીબ ખાના હુવા.

અર્થાત્ કપૂરની બત્તીઓ અને દીપકો ધનાઢયોનેજ મુબારક રહે, અમારી ક્ષુદ્ર ઝુપડી તો પ્રિયતમના ચરણકમળવડેજ પ્રકાશિત બની ગઇ છે.

પ્રકૃતિ રામની સહસ્ર પ્રાણથી દાસી બની છે પ્રતિક્ષણ રામની સેવા કરવાનીજ ધૂન તેને લાગેલી છે. આજે લેમ્પ એટલા માટે નથી સળગાવ્યો કે રખેને રામ ફરવા જતો અટકી પડે આખો દિવસ તેણે વાંચ્યા કર્યું છે, હવે વળી જો તે વાચવા લખવામા ગુથાઇ જશે તો આરોગ્યતાને હાનિ પહોંચશે.

ઇશ્ક કે બીમાર કો અલ્લાહ શિફા કરે
"પ્રેમના રોગીને તો પરમેશ્વરજ સાજો કરી શકે છે"

---

૧ પાઇ પૈસો. ૨ સમડી. ૩ માળો

પ્રકૃતિ આજ રાત્રે નદી ઉપર ચાંદનીનો આનંદ દેખાડવા ઇચ્છે છે. રામ સર્વોચ્ચ પ્રકારની અમીરી અને બાદશાહી ભોગવે છે. જ્યાં દ્રવ્ય સામે આવી પડે છે કે તત્કાળ તેને મુક્ત કરી દે છે, અને પછી એવા આનંદ અને નચિંતાઇથી દિવસરાત્રિ નિર્ગમન કરે છે કે સમ્રાટોના પણ પ્રભાવ અને પ્રતાપને હાસ્યાસ્પદ બનાવી મૂકે છે.

' ભલા ભલા જાનિયાં ! મૌજાં લુટિયાં જ્ઞાનિયાં;

ખુશી રહના કાર હય, સોગ સોગિયાં દાર હય.

પહેલાં તો આવશ્યકતાઓને પૂર્ણ કરવામાટે બહુ ચિંતાપૂર્વક પ્રયત્ન કરવામાં આવતા હતા; હવે આવશ્યકતાઓ બિચારી પોતેજ આપોઆપ પૂર્ણ થઇને સમક્ષ આવે છે તો કદાચ તેમના ઉપર દૃષ્ટિ પડી જાય છે, અન્યથા તેમના ભાગ્યમાં " રામ ' નું લક્ષ્ય ખેંચવાનું ક્યાંથી હોય ? જે આવશ્યકતાઓ હજુ પૂર્ણ નથી થઇ (અપૂર્ણ રહી ગઇ છે) તેનું પૂર્ણ એવા રામને પ્રયોજન પણ શું હોય ?

ભેસ બદલે મજલિસે અહબાબમે બૈઠે થે હમ,

વોહ સમઝ તે થે યે કોઇ ઓપરા સા આર હય.

અર્થઃ-વેશ બદલીને અમે મિત્રોની સભામા બેઠા હતા એટલે તેમણે ધાર્યું કે આ પણ કોઇ અજાણ્યો છે

' આવું શિક્ષણ વિદ્યાર્થીઓને કેમ નથી આપવામા આવતું કે જ્યારે કોઈ પણ આવશ્યકતાઓને પૂર્ણ કરવાના સાધન પ્રાપ્ત ન હોય ત્યારે તે આવશ્યકતાઓનો અનુભવજ ન થવા પામે ? સારી પડે યાદ રાખજો કે આવશ્યકતાઓ [illegible] પ્રતીત થાય છે તે બધી સાધનોના અભાવને સમયે જ [illegible] અસત્ય હોય છે

જજ (ન્યાયાધીશ) સાહેબ જ્યારે કચરીમા [illegible] હોય ત્યારે તેમને દિવાનખાનાને વાળવા ઝાડવાની કે ખુરસી [illegible] ખડીઓ [illegible] કલમ આણવાની અને વાદી પ્રતિવાદીઓને [illegible] પણ ચિન્તા ન હોવી જોઇએ. તેમણે તો માત્ર વિવેક અને ન્યાયના [illegible] પોતાના મન અને મસ્તિષ્કને શાન્ત અને પ્રફુલ્લ રાખવાનુજ કામ કરવાનુ છે અન્ય કાર્યો તો જજ સાહેબના ધ્યાન આપ્યા વિનાજ થઇ રહેશે. વાદી પ્રતિવાદીઓ આપોઆપજ નિયત તારીખ ઉપર હાજર થઇ જશે. વકીલો

પણ આપોઆપ ચાલ્યા આવશે. ખુરસી, ટેબલ, ખડીઓ કલમ પણ પટ્ટાવાળા વખતસર તૈયાર કરી રાખશે.

હે સત્યના જિજ્ઞાસુઓ ! રામ તમને વિશ્વાસપૂર્વક કહે છે કે આત્મિક પરિશ્રમમાં અહોનિશ લાગેલા હશો, તો શારીરિક આવશ્યકતા આપોઆપ વહન થયે જશે. તમારે તમારા મૂળ આસનને મૂકીને અને નોકરોના કામને તમારો ધર્મ માની બેસવાની કંઈજ

સંસારનો નિયમ છે કે જેમ જેમ મનુષ્યની પદવી ઉચ્ચ થતી છે તેમ તેમ શારીરિક શ્રમ અને સ્થૂલ કામોથી નિવૃત્તિ મળતી જાય જેમકે જજ પોતે ઉપર લખેલા કાર્યો નથી કરતો, પરંતુ તેની માત્રથીજ બધા કામો થતા રહે છે. ન્યાયાધીશનું સાક્ષીરૂપ હોવું એજ પટ્ટાવાળાઓ, કેસ લડનારાઓ, અરજી લખનારાઓ ઇત્યાદિમાં હલચલ મચાવી દે છે તેવીજ રીતે કર્તા ભોક્તાની પદવીને ઉતારી સત્યતાના ઉન્માદમાં મસ્ત અને સાક્ષીરૂપે સ્થિત થવું એજ સર્વ યોગક્ષેમને ચલાવ્યા કરે છે જે સાક્ષીના ભયથી ચંદ્ર—સૂર્ય પ્રકાશે છે, જેના ભયથી નદીઓ વહે છે, જેની બીકથી હવા ચાલે છે, એવા સાક્ષીને કામ અને ચિંતાનું શું પ્રયોજન !

(રાગ ભૈરવી—તાલ શુલ)

યે ઇધર સે મિહર[1] આ ચમકા અહાહાહા ! અહાહાહા !!
ઉધર મેહ[2] બાદ[3] સે લપકા અહાહાહા ! અહાહાહા !!
હવા [4]અઠખેલિયાં કરતી હય મેરે એક ઇશારે મેં,
હય કોડા[5] મૌન પર મેરા, અહાહાહા ! અહાહાહા !!
દકાઈ ઝાતમેં[6] મેરી અસખાર રંગ હય પૈદા,
મઝે કરતા હું મય ક્યા ક્યા અહાહાહા ! અહાહાહા !!
કહું ક્યા હાલ ઇસ દિલકા કે શાદી[7] મોજ મારે હય,
હય એક ઉમડા[8] હુવા દરિયા[9] અહાહાહા ! અહાહાહા !!
“યે જિસ્મે-રામ,[10] અબ ઝદપા[11] તસવ્વુર[12] મહ્‌જ્હબ[13] તેરા,
હમારા હય બિગડતા ક્યા અહાહાહા ! અહાહાહા !!

૧ સૂર્ય ૨ ચંદ્ર ૩ આવ ૪ [illegible] ૫ ચાબુક ૬ સ્વરૂપ (ક્રૂકમાઓ, અત્ર) ૭ આનંદ (મોજ મારે છે [illegible]) ૮ પૂર આવેલી ૯ નદી ૧૦ રામનું શરીર ૧૧ [illegible] ૧૨ કલ્પના ૧૩ માત્ર, કેવળ

(રાગ ... —તાલ ધમાર)
... મેં,[1] ... આબ[3] ગુહર[4] ઔર ઝર[5] કો મેં,
... દેખું ઉઠાકર નઝર કો મેં.
... રોબ[6] ઔર હસીનો[7] કો હુસ્નો—નાઝ,[8]
... બહાદુરી—કુ બક્ષા[9] ચેરે—નર[10] કો મેં.
સોના ચાંદ કો ચાદી તો દે ચુકે,
... તવાફ[11] કરતે હૈં દેખું જિધરકો મેં.
... [12]—કૈકટશાં[13] ભી અનોખી[14] કમદ[15] હૈ,
... [16] હો અસીર[17] જો દેખું ઉધરકો મેં.
... ઝમક ઝમક કે બુલાતે હૈં "રામ" કો
આંખો મેં ઉનકી રેહતા હું, જાઉં કિધરકો મેં ?

(રાગ બરવા—તાલ મુગલઇ)

આપકી શાલ[1] સાયે[2] કો ઉસકો પકડને જાય કયું ?
... જો રોકતા ચલે દીછયે વાય વાય કયું ? ૧
દીદએ—દિલ[2] હુવા જો વા,[3] ખુબ[4] ગયા હુસ્ને[5] દિલરૂબા[6],
... ખડા હો સામને આંખ ન ફિર લડાય કયું ? ૨
... —નિહો[7] ફુટ્ટલ[8] પર સિર હી તો ગોહરે—શાહ[9] હૈ,
... હૈ ફુટ્ટલો—ગોહર કો કજ[10] કો ખુદ ન પાય કયું ૩
... —અયાલો માલો—ઝર[11] સબકા હય બાર[12] રામ પર,
... [13] પે સાથ બોઝ ધર, સરપે ઉસે ઉઠાય કયું ? ૪
... જબ વો જમાલે—દિલ ફરોઝ,[14] સૂરતે[15] મેહરે—નીમ—રોઝ,
આપ હી હો નઝારા[16] સોઝ[17], પરદે મે મુહ છુપાય કયું ? ૫
કરનુ[18]એ ગમઝ[19]એ—જા[20]સિતા, નાવિકે[21]—નાઝે[22]—બેપનાહ,[23]

---

૧ પુષ્પ ૨ સુગંધ ૩ પાણી ૪ મોતી ૫ સુવર્ણ ૬ રુઆબ પ્રભાવ ૭ સુંદરીઓ ૮ ... અને નખરા ૯ અત્યંત ૧૦ સિંહ ૧૧ પ્રદક્ષિણા ૧૨ ... ૧૩ આકાશ ગંગા સમાન ... ૧૪ વિચિત્ર ૧૫ જાળ ફાંસો ૧૬ સુરત ૧૭ કેદી

૧ છાંયડો ૨ હૃદયચક્ષુ ૩ ઉઘડી ગયાં ૪ ખુલ્યું ૫ સૌંદર્ય ૬ મનહરણ ૭ ગુપ્ત ... ૮ તાળું ૯ રાજાની સીલ, સિક્કો ૧૦ કે ૫ ખજાનો ૧૧ બાળ બચ્ચાં ધન દોલત ૧૨ ... , ભાર ૧૩ ઘોડા ઉપર ૧૪ હૃદય પ્રકાશિત કરે એવું સૌંદર્ય ૧૫ ની પેઠે ૧૬ મધ્યા... સૂર્ય, જોવું તે ૧૭ બાળી નાખનાર ૧૮ ખંજર ૧૯ કટાક્ષ ૨૦ પ્રાણ હરી લેનાર ... તીર ૨૨ નખરાં ૨૩ બાડવગરના, ઉઘાડા,

તેરા હી અકસે-રૂખ[૨૪] સહી, સામને તેરે આય કયું ? ૬

ભાવાર્થ:-(૧) પોતાને હાથેજ પોતાની સામે છાંયડો પાડી તેને પકડવા શામાટે જવું ? અને વહાલા ! એ તારી છાયા પકડાય નહિ અને તેના સ્વભાવ પ્રમાણે આગળ અને આગળ દોડી જાય તો તેને માટે હાયહાય કે શોક કરવાનું શું પ્રયોજન ?

(૨) જ્યાં હૃદયચક્ષુ ઉઘડયાં કે પ્રિયતમનું સૌંદર્ય તેમાં સમાઇ ગયું, જ્યારે પ્રિયતમ સામેજ ઉભો હોય તો પછી તેની સાથે આંખ કેમ ન લડાવીએ ?

(૩) ગુપ્ત ભંડારના તાળા ઉપર અહંકારનું મૂળ આ આપણું મસ્તિષ્કજ રાજાની સીલ કિંવા સિક્કાસમાન છે. ત્યારે તે સિક્કા અને તે તાળાને તોડીને અંદરનો ગુપ્ત ભંડાર પોતે કેમ ન પ્રાપ્ત કરવો ?

(૪) બાળબચ્ચા, ધનદોલત, બધાનો ભાર જ્યારે માત્ર એક રામ ભગવાન્ ઉપરજ છે, ત્યારે ઘોડા ઉપર બેસી તેને વધુ ભાર ન લાગે તે માટે સાથેનો સામાન પોતાનેજ માથે ઉપાડી લેવાની મૂર્ખતા શા માટે કરવી?*

(૫) જ્યારે તે હૃદયને પ્રકાશિત બનાવનાર સૌંદર્ય પોતેજ મધ્યાહ્નના સૂર્યની પેઠે દૃષ્ટિને બાળી નાખતું હોય (અર્થાત્ તેને જોવાની શક્તિ કોઇમાં પણ ન હોય) તો પછી તે પોતાનું મો ઘુંઘટ-પડદા હેઠળ શા માટે સંતાડે ?

---

૨૪ મુખનું પ્રતિબિંબ

*એક ભેળા માણસ વિષે એવું કહેવાય છે કે એક દિવસે તે થોડોક સામાન લઇ પોતાના ઘોડા ઉપર બેસી બહાર જતો હતો તે ઘોડા ઉપર તેનો અત્યંત પ્રીતિ હતી સમય મધ્યાહ્નનો હતો અને ઋતુ ગ્રીષ્મ હતી થોડે દૂર જતા જ્યારે ઘોડાને પરસેવાના રેલેરેલા વહેવા લાગ્યા ત્યારે તેનું હૃદય પીગળી ગયું. આવી સખત ગરમીમાં ચાલવું તો વિકટ હતું તેથી ઘોડાનો ભાર ઓછો કરવામાટે તેણે સામાન પોતાના શિર ઉપર ઉચકી લીધો, અને પોતે ઘોડા ઉપરજ બેસી રહ્યો ! ઘોડા ઉપરનો ભાર તો એટલો ને એટલોજ રહ્યો, પરંતુ મૂર્ખાએ પોતાની ડોક વ્યર્થમ દુઃખવી નાખી (તેજ પ્રમાણે આખા જગતનો ભાર ઇશ્વરરૂપી અશ્વ ઉપર છે. જે કોઇ મૂર્ખતા કરી તેને પોતાને શિરે ઉચકી લે છે તે વ્યર્થમાં પોતાની ડોક દુઃખવે છે ઇશ્વરને તેથી કંઇ આરામ મળવાનો નથી)

(૬) આ આબરૂ હરી લેનાર નયનકટારી અને રોક્યાં રોકાય નહિ તેવાં ખરેખરી રૂ જ લાજ મુખચંદ્રનાં પ્રતિબિંબ છે ખરાં, પરંતુ તેમણે તારી ... કેમ આવવું જોઇએ? (અર્થાત્ મોહિત કરી નાખનાર આ તારી ... બનીને તારા સ્વરૂપ સમક્ષ આવી તને કેમ ઢાંકી દે છે?)

(રાગ પીલુ—તાલ ઝપ)

આપ[1] મેં યાર દેખકર આઈના[2] પુર-અઝ્ઝા[3] કિયોં,
મેરે ખુશી કે કયા કહું, શશદર[4] સા રહ ગયા કિયોં. ૧
... હૈ જો ઇહિતમાસ[5] કી દિલસે ન ભૂલિયો કભી,
... હટા, દૂઇ[6] મિટા, મેહને[7] ભુલા દિયા કે યોં. ૨
... કહા કે રંજો-ગમ,[8] મિટતે હૈં કિસ તરહ કહો,
... દિખા કે આીને સે મેહને[10] બતા દિયા કે યોં. ૩
... હો ઇસ બલા[11] કી હાથ ભુન તે હોં જિસને મર્દો-ઝન,[12]
અપની હી આબો-તાબ[13] હય, ખુદ હી હું દેખતા કે યોં. ૪
દુનિયા[14] વ આકબત[15] બના વાહ વાહ જો જેહલને[16] કિયા,
... ... મેહરે[18]—"રામ"ને પલ મેં ઉડા દિયા કે યોં. ૫

ભાવાર્થ:-(૧) સ્વચ્છ અરિસો પોતાની અંદર પ્રિયતમનું આબેહુબ પ્રતિબિંબ પડેલું જોઈ એવો આનંદ મગ્ન થઈ ગયો કે તેનાથી કંઈજ બોલાયું નહિ; પરંતુ આશ્ચર્યચકિત દિગ્મૂઢ બની સ્તબ્ધજ થઈ રહ્યો. (અર્થાત્ અંતઃકરણ અરિસા સમાન સ્વચ્છ બનતા તેમાં પ્રિયતમનું પ્રતિબિંબ એવું સ્પષ્ટ પડવા માંડયું કે તેના આનંદથી મન અને વાણી ચૂપ બની જઇ હું અરિસા સમાનજ મૂક અને મુગ્ધ બની રહ્યો.)

(૨) જ્યારે મેં રડતા વદને પ્રાર્થના કરી કે મને હૃદયથી કદી વિસરતા નહિ; ત્યારે તેણે તરતજ દ્વૈતરૂપી પડદો હટાવી દીધો અને મારી સાથે અભેદ થઇ મને વિસારી મૂકી કહ્યુ "આ પ્રમાણે ને?" (અર્થાત્ એક બીજાનું સ્મરણ તો દ્વૈતમાંજ થઇ શકે છે, અદ્વૈત-અભેદતામા જુદાઈ ...)

૧ પોતામાં. ૨ અરિસો ૩ સ્વચ્છ ૪ વિસ્મિત ને વચકિત ૫ વિનંતિ. ૬ દ્વૈત ૭ મંદ. પ્રિયા ૮ શોક અને દુઃખ ૯ છાતી ૧૦ ચંદ્ર (પ્રિયા) ૧૧ એટલી બધી, ... ૧૨ સ્ત્રીપુરુષ ૧૩. તાપ, તડો, પ્રકાશ ૧૪ આ લોક. ૧૫ પરલોક ૧૬ ... ૧૭ તારા પેઠે. ૧૮ રામરૂપી સૂર્ય.

શાની ને સ્મરણ કોનું ?)

(૩) મેં પૂછ્યું કે મને કહેશો કે શોક અને દુઃખ કેવી પામતાં હશે ? તો તેણે મારી છાતી સાથે પોતાની છાતી સંપૂર્ણ રીતે અભેદ થઇ) કહ્યું કે આ પ્રમાણે.

(૪) ગરમી એટલી સખત પડતી હોય કે સ્ત્રીપુરુષ ચણાની પેઠે જતા હોય તોપણ હું તો એમજ માનું છું કે તે મારોજ પ્રકાશ મારીજ ઉષ્ણતા છે, અને હું પોતેજ તેને આવા સ્વરૂપે જોઈ રહ્યો

(૫) આ લોક અને પરલોક બનાવીને "અજ્ઞાન" તેથી તેનાર્થે થવા અને તેમાં આનંદ માણવા લાગ્યું, એટલે જેમ સૂર્ય તારાઓને દે છે તેમ રામે આવી તમને ઉડાવી દીધા.

શરીર કઠિન રોગથી પીડાતું હોય, જ્વર, ખાંસી, મરડો આદિ પોતપોતાના બળની પરીક્ષા કરતા હોય, તે અવસર ઉપરનું રામનું ગાયન:

વાહ વા, અય તપ[1] વ રેઝિશ,[2] વાહ વા !
હુબ્બઝા ![3] અય દર્દે-પેચિશ,[4] વાહ વા ! ૧
અય બલાયે—નાગહાની,[5] વાહ વા !
વેલ્કમ ![6] અય મર્ગે—જવાની,[7] વાહ વા ! ૨
યે ભવર,[8] યે કેહ રે—બરપા,[9] વાહ વા !
બહરે[10]-મેહરે[11]—રામ મે કયા, વાહ વા ! ૩
ખાક કા કુત્તા, ગધા, ચૂહા, બિલ્લા,
મુહ મે ડાલો, ઝાયકા[12] હય ખાક કા. ૪
પગડી, પાજામા, દુપટ્ટા, અંગરખા,
ગૌર[13] સે દેખા તો સબ કુચ્છ સૂત[14] થા ૫
દામની[15] તાડી વ માલા કો ઘડા,
પર નિગાહે[16]-હક મે હય વોહી તિલા.[17] ૬
મોતીયા-બિંદ[1] દિલ કી આંખો સે હટા,

---

૧ જ્વર. ૨ સળખમ. ૩ ધન્ય છે ૪ દુઃખ અને મરડો. ૫ એકાએક આવી પડ આફત. ૬ ભલે પધાર્યા ૭ યુવામૃત્યુ ૮ ભમર પાણીના ચક્કરા ખાવા ૯ ઉપસ્થિત થયેલો તુફાન ૧૦ સમુદ્ર. ૧૧ સૂર્ય (મેહરે મેહરે-રામ=રામના સૂર્યરૂપી સમુદ્ર ૧૨ સ્વાદ. ૧૩ ધ્યાનપૂર્વક ૧૪ સૂતર ૧૫ સત્ય જોનાર, દૃષ્ટિ ૧૭ સુવર્ણ ૧૮

સાદુ તેવા રામ સા.

ગોળાકાર! ઓ ઝાગ અને ઘળેખાં! અને ધન્ય છે ભિન્ન છે તને. (૨) ઓ એકાએક આવી પડનારી આપત્તિ છે તને, અને ઓ યુવાનીમાં આવતાં મોત તું ભલે (૩) રામના સૂર્યરૂપી સમુદ્રમાં આવાં વમળ અને આવાં તોફાન! વાહ! (અર્થાત્ રામના પ્રકાશ સ્વરૂપ સિંધુમાં નામરૂપ પ્રપંચરૂપી કેવાં વમળ ચાલી રહ્યાં છે અને કેવાં તુફાન મચી રહ્યાં છે! વાહવા!) (૪) ખાંડનું અનેક ફળ, ગધેડું, ઉંદર, કે બિલાડું ગમે તે હોય પણ તેને મોંમાં મૂકશો એટલે સ્વાદ તો ખાંડનોજ આવશે. (૫) પાઘડી, ફેંટો, સાડી કે અંગરખું ગમે તે હોય પરંતુ ખરું જોતાં તો બધાં કપડાંજ છે. (૬) એક આભૂષણને ભાંગી બીજું બનાવો પરંતુ તત્ત્વદર્શી દૃષ્ટિએ તો તે સુવર્ણજ હતું ને સુવર્ણજ રહેશે (૭) હૃદયચક્ષુ ઉપર ઉતરી આવેલો મોતિયો દૂર કર્યો એટલે રોગ અને આરોગ્ય બન્ને રામને માટે તો શુદ્ધ આનંદસ્વરૂપજ થઇ રહ્યા.

આભૂષણ રહો વા ન રહો તેની સુવર્ણને શી પરવા? સુવર્ણની દૃષ્ટિમાં તો ઘરેણું કદી બન્યું જ નથી સુવર્ણના ઘરેણાંની ઉપર પણ સોનું, નીચે પણ સોનું, આસપાસ પણ સોનું અને વચમાં પણ સોનું, જ્યાં જુઓ ત્યાં સોનુંજ સોનું છે આભૂષણ તો કેવળ નામમાત્ર છે સુવર્ણ સઘળી દશાઓમાં એકરસ છે મારામાં નામરૂપજ કદિ સ્થિત નથી થયાં, તો નામરૂપનાં પરિવર્તન અને રૂપાંતરરૂપ રોગ અને આરોગ્ય તેમાં ક્યાંથીજ પેસી શકે? આ મારા એક વિચિત્ર આશ્ચર્યકારક મહિમાનો ચમત્કાર છે કે હું સર્વમાં પૃથક પૃથક અહં કલ્પી લઉં છું, જેથી આ સઘળી લીલા વ્યક્તિઓમાં વહેંચાઇ જઇ અહંતામમતાનો શિકાર બની જાય છે, અને એક બીજાને ઉપરિ–તાબેદાર, ગુરુ–શિષ્ય, શાસક–શાસિત, દુખી–સુખી, આદિ સ્વીકારીને મદારીની પુતળીઓની પેઠે તમાશો કરવા લાગે છે

૧ આ મારી કાલ્પનિક બનાવટ મારા પ્રતિબિંબ કિંવા આભાસને લીધે પોતાને વાસ્તવમાં છે તેનાથી જૂદીજ માની બેઠી છે, પરંતુ તેને લીધે

ચક્ષુના પડળ ઉપર ઉતરતું મોતિયાનું બિંદુ ૧૮ રામ આરોગ્ય ૨૦ બરાબર.
રોગ આરામ, શાંત, આનંદાવસ્થા

મારામા કોઈ પણ જાતની ભિન્નતા કદાપિ નથી આવતી, કારણ કે સમસ્ત અસ્તિત્વ અને ઇંદ્રિયગોચર એવુ બધુ સઘ જગત્ મારે લીધેજ છે પાજરામા ચકલી Cછળે છે, કૂદે છે, પ્રસન્ન થાય છે અને શોક કરે છે, પરંતુ પારધી સારી પેઠે જાણે છે કે તેમા કેટલુ બળ છે તે તો શાન ઉભો તમાશોજ જોયા કરે છે આનંદ સ્વરૂપ એવો જે હુ તે તો સદા એકાકીજ છુ હુ પોતેજ મારામા નાનાત્વ (દ્વૈત) રૂપે બાધક થાઉ તેનો શો અર્થ ?

અંદર બાહર ઉપર નીચે આગે પીછે હમ ही हम,
उसमें सिरमें नरमें सुरमें पुरमें गिरमें हम ही हम.

સમુદ્રની સેલ

સમુદ્રને કિનારે રામ ઉભેલો ૭ ગુછગા વગમા તરંગો ચરણોમા લહેરાય છે વેગથી વાતો વાયુ વસ્ત્રાને ઉડાવી રહ્યો છે સમુદ્રનું ગંભીર ગર્જન જગતના વિચારને લીન કરી રહ્યું છે

શરીરમા ગતિ નથી આ વી દર ા ૭ ? રામ ક્ય છે ?

*　　　　*

જિસ ત ફ મ ા નિગ ન જાન હુન ગ ા ા અ ા નઝ આવે હન
અર્થાત્ જ્યા જ્યા દૃષ્ટિ પ ૭ ર ન જ ા ર ન દૃષ્ટિગોચર થાય છે
વિશાળ ૩ સાગર સ્ન પ િ ર પ ી આ પા ણીજ પાણી શુષ્ક ધરતીના નિચ ને ચિન પ ન ઉપર ન ન ન મ છ મોગ મોગ નગરો બજા ા ર કા અ ન ા કિના પ પ ઝગ ા કાલા હ ન અ િ અને ર નત્ નતી ૭ અ ન ની ર હુ મ સસા રની કદ વિસ ત ર ર પૂર્ણ નથી

પ ણુ જન ર િ થ ૩ મન જો અ એ તા ન ગુ સમાન ચ રે બ જુ ખ ચ ર ન ન ન ૯ મ વળી એવો વિશા અન નિ અન ડુ ન ન અ પૃથ્વી ઉપ ન મહુ અ ા પ ા ા મી ર પ ા નું ન મ અને નિર ન ા ન ઝ

પણ ન ા ન અ ના ક અ અનન્ત મ ર પ ા સ્વય આન ૦ ર ા મ ન ડુ ઉ ૭ અ દ ન વર્ષ તન છે સૂ ન ના ા ન ક ુ ન ર ૭ તવુ ર આ ન મ મહા

કાર રામના પ્રકાશમાં જણાય છે.

આફતાબમ્, આફતાબમ્, આફતાબમ્ ઝર્રા હાંઉ બઝ્મ મન રંગો તાબ.

અર્થ:–સૂર્ય છું હું, સૂર્ય છું હું, સૂર્ય છું; રજકણોને રંગ તેજ હું અર્પુ છું.

(રાગ કૌશિયા–તાલ ત્રિતાલ)

શુદ્ધ સચ્ચિદાનંદ બ્રહ્મ હું, અજર અમર અજ અવિનાશી;
બાહુ જ્ઞાન સે મોહ હો જાવે, કટ જાવે યમકી ફાંસી.
અનાદિ બ્રહ્મ, અદ્વૈત દ્વૈતકા જાનેં નામ નિશાન નહીં,
અખંડ સદા સુખ જાકા કોઈ આદિ મધ્ય અવસાન નહીં.
નિર્ગુણ નિર્વિકલ્પ નિરૂપમા, જાકી કોઈ શાન[1] નહીં,
રંચક ભાન નહીં નિર્વિકાર નિરવયવ માયાકા જામેં.
યહી બ્રહ્મ હું, મનન નિરંતર કરે મોક્ષ–હિત સંન્યાસી
શુદ્ધ સચ્ચિદાનંદ બ્રહ્મ હું, અજર, અમર, અજ, અવિનાશી. ૧

સર્વ દેશી હું, બ્રહ્મ હમારા એક જગેહ અસ્થાન નહીં,
રમા હું સબમેં મુઝસે કોઇ ભિન્ન વસ્તુ ઇન્સાન નહીં,
દેખ વિચારો સિવાય બ્રહ્મ કે દુવા કછી કુછ ભાન નહીં,
કભી ન છુટે પીડ દુઃખસે જિસે બ્રહ્મકા જ્ઞાન નહીં,
બ્રહ્મજ્ઞાન હો જિસે ઉસે નહીં પડે ભોગની ચૌરાસી,
શુદ્ધ સચ્ચિદાનંદ બ્રહ્મ હું, અજર, અમર, અજ, અવિનાશી ૨

અદૃષ્ટ અગોચર સદા દૃષ્ટિમેં જસકા કોઇ આકાર નહીં,
'નેતિ નેતિ' કહે નિગમ ઋષિવર પાતે જિસકા પાર નહીં,
અલખ બ્રહ્મ લિયો જાન જગત નહીં, કાર[2] નકા કોઇ યાર[3] નહીં,
આંખ ખોલ દિલકી દુક[4] પ્યારે, કાન તરફ ગુલઝાર[5] નહીં?
સત્યરૂપ આનંદ રાશિ હું કહે જિસે ઘટ ઘટ વાસી,
શુદ્ધ સચ્ચિદાનંદ બ્રહ્મ હું અજર, અમર, અજ અવિનાશી ૩

કાશ્મીરપર્યટન

હવાયે ખુશ, ફિઝાએ ખુશ, સદાએ આબશારે ખુશ,
બહારે ખુશ, નિગારે ખુશ, ચુનારે–સાયાદારે ખુશ.

---

1 સ્વરૂપ 2 કાર્ય 3 મિત્ર 4 જરા, થોડીક 5 ઉદ્યાન, બગીચા

અર્થ:-સુખદ વાયુ વાય છે, વિશાળ અને આનંદદાયક મેદાન વિસ્તરેલું છે; ઝરણાંનું મંજુલ મનહરણ સુસ્વર ગાન સંભળાય છે; ઉત્તમ વસંત ખીલેલી છે, ભાતભાતનાં રૂપ અને આકાર દૃષ્ટિગોચર થાય છે; શીતળ છાયા આપનાર દેવદારનાં વૃક્ષ ઉભેલાં છે.

હે રામ! આવી નિર્દયતા યોગ્ય નથી. પ્રકૃતિએ તારી ખાતર વિવિધ વર્ણનાં ઓઢણાં રંગાવ્યા છે, નવાં નવાં વસ્ત્ર પરિધાન કર્યા છે, અને તું તે ભણી અર્ધદૃષ્ટિ પણ નથી કરતો આવો! નિર્દય ન થા. ચાલ, દર્શન આપ.

હમા આહુવાને-સેહરા સરહા નિહાદા બર કફ,
બ ઉમી દે આં કે રોઝી બ શિકાર ખાહી આમદ.

અર્થાત્-જંગલના બધા હરિણો શિર હથેલીમાં ધરીને ઉભેલાં છે, એવી આશાથી કે કદાચ કોઈ દિવસ તું ત્યા મૃગયા રમવા આવી ચડે.

અઝીઝાં વક્તો-સાઅત મી શુમારંદ,
રફીકા ચશ્મો-દિલ દર ઈંતિઝારન્દ.

અર્થાત્-પ્રિયજનો ઘડી અને પળ ગણી રહ્યા છે, અને મિત્રો હૃદય અને નેત્રવડે (તેના આગમનની) પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા છે.

સરવ કદા ચમા ચમ., બર લબે-જૂરવાં રવાં;
ફરશે-રહે-તૂ કુમરિયા, તાલએ-શા બ પા કુશા.

અર્થાત્-સરિતા તટ ઉપર ઠુમક ઠુમક ચાલી રહેલા એ સરૂ વૃક્ષ સમાન કદવાળા પ્રિયતમ! કોયલો તારા માર્ગમા ગાલીચા સમાન પથરાયલી છે, તેમના ભાગ્યને તારા ચરણસ્પર્શવડે પ્રકાશિત કર.

પ્રથમ દૃશ્ય

પર્વત ઉપરના ક્ષેત્રો થીએટરની બેઠકો સમાન શોભી રહ્યા છે. એક પછી બીજુ એમ ઉપરા ઉપર એકથી એક અધિક ઉંચાઇએ પથરાએલાં છે. ઉપરથી પડતું પાણી આખા ક્ષેત્ર ઉપર ફરી વળી તેમાના લીલા પાકને સિંચન કર્યા પછી બીજી બેન્ચ ઉપર ઉતરે છે, અને તેવીજ રીતે ત્રીજી ઉપર પ્રાત સમયે લીલાછમ ખેતરોમા શ્વેત પાણીની ઝળક એવી જણાય છે કે જાણે કોઇ ગારવર્ણી પ્રિયા લીલા વસ્ત્ર પરિધાન કરી ન ઉભી હોય! પરંતુ બપોરે દૂરથી જોઇએ તો શ્વેત ઝળાઝળ જણાય છે અને પર્વત રૂપાના ઢગલા જેવા બની રહે છે

એક લીલી સપાટી ઉપરથી રામ પસાર થઇ રહ્યો છે. સ્વચ્છ, નિર્મળ, હું મેદાન છે પ્રફુલ્લિત કરનાર વાયુ અવિરામ ગતિથી હર વખત વાયા કરે છે. વિસ્તૃત મેદાન આકાશમંડળ સમાન નથી, પરંતુ એકાદ સુંદરીના મસ્તક સમાન ગોળાકાર છે કે જે સૌંદર્ય મદમાં મસ્ત બની ચંદ્રમાની સાથે આંખો લડાવતી હોય. ઘાસ શું છે, જાણે અત્યંત નરમ ચાદરો પાથરી હોય એવું જણાય છે. અપ્સરાઓ જાણે કે અહીંઆંજ નૃત્ય કરીને દેવરાજ ઈંદ્ર પાનથી "પ્રસન્નતાના પ્રમાણપત્ર" પ્રાપ્ત કરતી હશે.

(રાગ ભૈરવી—તાલ શૂલ)

ભલા હુઆ હર બીસરો, સિરસે ટાલી બલાય,
જૈસે થે વૈસે ભએ, અબ કછુ કહા ન જાય.
મુખસે જપું, ન કર જપું, ઉરસે જપું ન રામ,
રામ સદા હમકો ભજેં, હમ પાવે વિશ્રામ.
રામ મરે તો હમ મરે ? હમરી મરે બલાય,
મત પુરુષ લિયો જાન જબ, મરે ન મારા જાય.
હદ ટપ્પે સો ઔલિયા, બેહદ ટપ્પે સો પીર,
હદ બેહદ દોનો ટપ્પે, તાકા નામ ફકીર
હદ હદ કરતે સબ ગએ, બેહદ ગયા ન કોય,
હદ બેહદ મૈદાન મેં, રહ્યો કબીરા સોય.
મન ઐસો નિર્મલ ભયો, જૈસા ગંગા નીર,
પીછે પીછે હરિ ફિરે, કહત કબીર કબીર.

દ્વિતીય દૃશ્ય

મદિરાની પ્યાલીના આકારમાં ઉભેલા પર્વતો, તેમની બરાબર મધ્યમાં શુદ્ધ શીતળ જળ, પાણી અત્યંત મીઠું, અમૃતના સ્વાદ જેવું, ઘાડ છાયાવાળા ઉંચાં ઉંચા વૃક્ષો; વેલાઓ પ્રાકૃતિક હીંચકાઓ સમાન શોભી રહ્યા છે, આનંદદાયક હીંડોળા લટકે છે, રામ હીંચકા ખાય છે અને ગાય છે—

(રાગ પીલુ—તાલ ધમાર)

દરિયા[1] સે હુબાબદી[2] હય યેહ સદા,[3]
તુમ ઔર[4] નહીં, હમ ઔર નહીં,

૧ સરિતા, સમુદ્ર ૨ બુદબુદા ૩ અવાજ, અરજ, કહેવું દે. ૪ અન્ય, ભિન્ન. ૫

[illegible]

[illegible]

તુમ ચોર નહીં હમ ચોર નહીં [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

તુમ ચોર નહીં, હમ ચોર નહીં [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

તુમ ચોર નહીં હમ ચોર નહીં [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

તુમ ચોર નહીં, હમ ચોર નહીં [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

તુમ ચોર નહીં હમ ચોર નહીં [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

તુમ ચોર નહીં હમ ચોર નહીં [illegible]

[illegible]

[illegible]

ન વર્ણનું પક્ષી, પુષ્પો અને ઝાડવાઓ ઉપર કુદકા મારી પ્રસન્નતા
ગરે શી શી કરી રહ્યું છે

પીળા પોચા થીજુની વચ્ચે નીલવર્ણું પાણી એવી રીતે ચળકી રહ્યું
જાણે ગોરા ગોરા શરીર ઉપર નીલવર્ણી રગો. કોઈ કોઈ સ્થળે
ની નીચે પથરા એવા ચમકારા મારે છે કે જો "સર્વત્ર પોતાનુંજ
" ન માનનાર કોઈ મનુષ્ય અહીં હોય, તો તત્કાળ તેના મનમાં
જ થઇ આવે કે અમે તેમ કરી આ પત્થરના ટકડાને ચોરીને જરૂર
ઘેર લઈ જવા જોઇએ. પરંતુ ઘર કેવું? આ એવું સ્થાન છે કે
એકવાર જોયા પછી અહીંજ ઘર કરી બેસવાની ઇચ્છા થઇ જાય છે,
છોડવાનું મનજ નથી થતું. હાય રે સંસારની વાસના! તારા બંધનો
દૃઢ છે કે આવા આનંદના ખોળામાંથી પણ લોકોને ખેંચીને લઇ
છે, અને પછી તેમને તાપમા રડાવે છે અને માટીમાં રોળવી દે છે.

પ્રશ્ન.—અહીં લોક પરલોક ગુમ છે, આનંદજ આનંદ છે. સ્વર્ગ વા
ત કદાચ આનુજ નામ ન હોય?

રામ—હા! ઠીક સમજ્યા શુભ કર્મોવાળો ભાગ્યશાળી પુરુષ જગ-
ના જંજાળમાંથી છૂટી આ બાજુ આવી નીકળે છે, થોડો સમય અહીં
રામ લે છે, પરંતુ પછી પાછો પૂર્વના સંસ્કારોવડે ખેંચાઇ નીચે
ી જાય છે. માટે આજ સ્વર્ગ છે

અગર ફિરદૌસ બર રૂયે ઝમીનસ્ત, હમીનસ્તો હમીનસ્તો હમીનસ્ત

અર્થાત જો પૃથ્વી ઉપર સ્વર્ગ હોય તો તે આજ છે, આજ છે, આજ છે.

પરંતુ મારૂ સ્થાન (પરમ ધામ) આ નથી કારણ કે મારા આનંદનું
નું આકર્ષણ છે કે તેની ઉપર સંસારની કોઇ ચીજ અધિકાર નથી
ચાવી શકતી, અને તેને પાછળથી નથી હઠાવી શકતી ત્યાથી પાછા
વાનો શો અર્થ?

રૂખસત દે બાગબા કે ઝરા દેખલે ચમન,
જાતે હય વા જહાં સે ફિર આયા ન જાયગા

અર્થાત્ હે માળી! આ જગતરૂપી ઉદ્યાનને જોઇ લેવાની અમને રજા
આપ, કેમકે એવે સ્થાને અમે જઈએ છીએ કે જ્યાથી ફરી પાછું અવાશે નહિ

(રાગ સોરઠ—તાલ ત્રિતાલ.)

માન માન માન કહ્યા માન લે મેરા
જાન જાન જાન રૂપ જાન લે મેરા.
જાને બિના સ્વરૂપ ગમ ન જાય ગા કભી;
કેહતે હૈં વેદ બાર બાર બાત યેહ સભી.
નૈનન કે નૈન જો હૈ સો બૈનન કે બૈન હૈ,
જિસ કે બગૈર શરીર મેં ન પલક ચૈન હૈ.
એ પ્યારી જાન! જાન તૂ ભૂપોંકા ભૂપ હૈ,
નાચત હૈ પ્રકૃતિ સદા મુજરા અનુપ હૈ.

તૃતીય દશ્ય

કૂકરનાથ નજીક એક ગિરિશૃંગ ઉપર "રામ" આસન લગાવીને બેઠો છે, ચારે બાજુ પર્વતો ઉપર કયારા ઉપર કયારાની ખુરસીઓ બિછાવેલી છે તે ખુરસીઓ ઉપર વાયુ, વરુણ, આદિત્ય, કુબેર આદિ દેવતાગણ વિરાજમાન છે. શહેનશાહ રામનો દરબાર ભરાયો છે. નીચે મેદાનમાં લાલ, લીલા, પીળા રંગના ગલીચા અને શેત્રંજીઓ (ઘાસ) પાથરેલી છે. આ કૌતુકાલયમા કંચનીઓ (નદીઓ) વિચિત્ર નખરાથી નૃત્ય કરી રહી છે, અને કૃતજ્ઞતાસૂચક કલકલ નાદ કરીને મન લોભાવી રહી છે. અને બાહ્ય મનોહરતા! જેણુ નિકટ જઇ તેણી સાથે આખ મિલાવી તેને તે પ્રેમપૂર્વક કહે છે કે આવો, આવો, મારા હૃદય અને કલેજામા તમારૂ સ્થાન છે. વેલાઓના હાર ગળામા નાખી, લાલ, પીળા, આસમાની ફૂલ કાનોમા પહેરી, લળી લળીને આ ઉંચા ઉંચા વૃક્ષ શું કરી રહ્યાં છે? સરિતાઓના સોદર્યની પ્રશસા કરે છે (અથવા સરિતાઓના સૌંદર્યની શોભામા વૃદ્ધિ કરે છે)

દિલબરે દિલરૂબાયે મન મીકુનદ અઝ બરાયે મન,
નકશો–નિગારો–રગો બૂ તાઝા બતાઝા નવ બ નવ.

અર્થાત્ મનહરણી પ્રિયા મારેમાટે તાજા તાજા અને નવા નવા શૃગાર સજી રહી છે તથા સુગધ અને રગ લગાવી રહી છે.

ના, ના, કહેવામા જરા ભૂલ થઇ. જેને અમે ચતુર કંચનીઓ (સરિતાઓ) માનતા હતા, તે તો નાગ અને નાગણીઓ છે, કરડી

ા (અત્યંત શીતળ) સર્પ છે જે ઝોલા ખાતા ખાતા, આમળા
વળતા, સુસવાટ કરતા ચાલ્યા જાય છે. શંકરે (અમરનાથે) પોતાના
મોકલ્યા છે કે જાઓ શામને તમારું નૃત્ય બતાવી આવો.

સૈર કર ઔર દૂર સે ગુલ દેખ ઉસ ગુલઝાર કે,
પર બના અપને ગલે કા ઇન કો મત ઝિનહાર હાર,

અર્થ:–આ પુષ્પોદ્યાનમાંના પુષ્પોની સેલ કર અને તેમને દૂરથી જો,
તેમને તારા ગળાના હાર કદિપણ ન બનાવતો.

બાઝીચએ–અતફાલ[1] હય દુનિયા મેરે આગે,
હોતા હય શબો–રોઝ[2] તમાશા મેરે આગે. ૧
હોતા હય નિહા[3] ખાક[4] મેં સેહરા[5] મેરે હોતે,
ઘિસતા[6] હય જબીં[7] ખાક પે દરિયા મેરે આગે ૨
જુઝ[8] નામ નહીં સૂરતે–આલમ[9] મેરે નઝદીક[10]
જુઝ વેહ્‌મ[11] નહીં હસ્તીએ–અશ્યા[12] મેરે આગે ૩

ભાવાર્થ:–(૧) મારી સમક્ષ–આ સંસાર બાળકોના ખેલ કરવા અધિક
, રાત્રિ દિવસ તેનો તમાશો મારી આગળ ચાલી રહેલો છે (૨)
ઉપસ્થિત થાઉં છું કે અરણ્ય માટીમાં મળી જાય છે, અને મારી સમક્ષ
જ મહાસાગર પણ ભોંય ઉપર માથું ઘસે છે (૩) મારા મનથી
જગત્ કેવળ નામમાત્રજ છે, અને વસ્તુઓનુ અસ્તિત્વ ખાલી ભ્રમ
સાય બીજું કઇંજ નથી

ચતુર્થ દશ્ય

સડકની બન્ને બાજુએ સામસામી હારમાં શમશાદ* વૃક્ષ ગગનની
યે વાતો કરતા ઉભેલા છે, જાણે લાંબા કદવાળાં માશુકો લીલ વસ્ત્રો
હેરીને શરીરની સાથે શરીર મેળવી અમની પ્રતીક્ષા કરતી હારબંધ
ભેલી ન હોય ! વિચિત્ર દશ્ય છે કોઇ કોઇ સ્થાને તો શમશાદ
ઝાડ પાને પાસે ઉભા છે કે બિચારાના ખભા છે લાવ છે, અને દિલ જ

1 બાળકોનો ખેલ 2 રાતદિન. 3 ગુપ્ત અદશ્ય 4 માટી 5 જંગ અરણ્ય
[6] ઘસે છે 7 ભાલ, માથું. 8 સિવાય 9 સંસારનું દશ્ય જગતને 10 પાસે
[illegible] 11 કલ્પના માત્ર ભ્રમ. 12 વસ્તુઓનુ અસ્તિત્વ.

* એક જાતનાં ઉંચ વૃક્ષો.

કાયદો એટલે, જેમ કે દરેક કે જે એ જ્ઞાનના નિર્મળ હોય, અને સાફ દિલના છે, નહીં આપણા આજની દૃષ્ટિ ફરી જાય તો નવા બોલે છે પણ તેના જેવો કોઈ આશિક નથી

એક દિવસ આખા આકાશનો વાદળાં ઘેરાઈ ગયાં ઉપરથી મેઘ ઉપર ... થઈ વરસ આવ્યો હતો. આકાશ ઢંકાયેલા હતા. બાપુ દરબારમાં ... ... અને આનંદની લહેરો હતી. એકદમ ધોધ ... આકાશ ઉપર છવાઈ ગઈ

> મેહ આઈ, મેહ આઈ, મેહ આઈ સદા,
> ખુશિયાંએ આલમમેં છે છાઈ સદા
> સદા ફાગી ફાગી ધનુ આતે સાથ,
> કન્હૈયા કે અરુ પે ગોપી ગુલાલ

ફાગણ એક સુંદર મોતી તો બાપુ ઉપર સવાર થઈ સર્વત્ર પ્રસન્નતા ન લો. ... સુધી તેના ગુંજનથી તમામ જગત ભરાઈ ગયું એક ... ... હતાં. કેવો સંગીતનો વ્યાપી રહ્યો! ... હૃદયમાં આનંદ લાગી તે તુરંત ઊતરી ગયા હવે બેઠકને ... ... હતી! પરંતુ ધ્વનિના નાદ સાથેજ બેઠકો ... ... આવતા ગયા પણ ખબરે ન પડી!

ત્યારે હવે વિચારવાની વાત છે, કે વાનગીરદે ગોપીઓને સર્પની પેઠે ... ... બનાવી મૂકી તે ... (...) માટે શું કઠિન હતું!

એક દિલ થા સો વાહ ભી ના રહા, અબ પાસે ફકીર હો બેઠે. ૧
અબ ... ન ... કો ... ! અઝ મુદ્દત સે દિલ કો રો બેઠે ૨

(૧) અર્થાત્ મારું એક દિલ (હૃદય) પાસે હતું, તે પણ ગુમાવી બેઠા, અને એ રીતે ... ના ... ફકીર થઈ ગયા.

(૨) હવે તમને અમે ક્યાં બેસાડીશું એજ ચિંતા થઈ પડી છે, કેમકે તમારા બેસવાની જગા જ હૃદય તે મટે તો અમે ક્યારના રોઈ પરવાર્યા છીએ—અર્થાત્ દીર્ઘકાળથી ખોઈ ચૂક્યા છીએ.

આ ચોલા રૂ બ ... દિલબર ... કહે,

---

૧ જગતને બનાવ્યા. ૨ અમર.

મારા ચે. કઈ ? ખાન એ ખુદરા ખરામ કઈ

અર્થાત્ તે લ્વાગાવદનીએ એકજ કટાક્ષમા મારૂ હૃદય બાળી નાખ્યું, પણ એમાં મારૂ શુ બગાડ્યુ ? તેણે પોતાનુ ઘર તારાજ કર્યું

પચમ દૃશ્ય

બન્ને બાજુ લીલાછમ પર્વતો ઉભેલા છે ઘાડી છાયા છે વચમા નદીના તટ ઉપર રામ ચાલ્યો જાય છે લીલી લીલી કુપળો, પ્યારા પ્યારા ફૂલો, મનોહર વાલડ, અને નરમ નરમ ઘાસથી આંખો કૃતાર્થ થઇ રહી છે તથા ચિત્ત પ્રફુલ્લિત બની રહ્યુ છે ડગલે ડગલે ઝરણાનું વહન ને વાંકાચૂકા નૈસર્ગિક બગીચા [illegible] નાથી ભરપૂર બની રહ્યા લીલા લીલા વૃક્ષના જૂથ [illegible] અને [illegible] વનાઓના હાર દેગીને ઉગતી જવાનોના મદના [illegible] રહ્યા છે

[illegible]

[illegible]

અથાત [illegible]

રામના મહિમાના ગીત ગાઇ રહી છે

આબ અઝ બરાયે દીદનમ્ મી આયદ અઝ દૂરસ ગહા,
બેખુદ શુદા અઝ ખુર્રમી ગૈતતાં શાવરબર સંગહા.

અર્થાત્ મને જોવામાટે પાણી માઇલો છેટેથી આવે છે, અને હર્ષના આનંદથી ભાન ભૂલી જઈ પાષાણો ઉપર આળોટવા માંડે છે

આજે વ્યાયામ નથી કર્યો. ચાલો થોડીવારસુધી ધોધની નીચે રાખીએ, આપોઆપ વ્યાયામ થઇ જશે પોતાની છાતીનુ ક્ષેત્ર જળની ગતિનો વર્ગ ઇત્યાદિના આધારે ગણિતશાસ્ત્રની રીતિએ પાણીનુ દબાણુ આકીશુ, પણ આહ ! આવું સખત પાણી, આ તો ગણિત પણ વહેવડાવી લઇ જાય છે, ઈંટોથી પણ અધિક કઠણ છે. તેના આગળ છાતી ધરવા કરતા તો એજ ઉત્તમ છે કે ચાર પાચ પત્થરજ મારીને છાતી ફાડી નાખવામા આવે હે પાણી ! તારી નમ્રતા તો ઉદાહરણરૂપ થઇ પડી છે, પણ અહિ તે કયા છે? તારી શીતળતા કયા વહી ગઇ કે આવી ગરમાગરમી સાથે દોડયુ જાય છે? આવો આવેશ, આવી ઉત્કટતા અને શીઘ્રતા, એટલી બધી ગરમી શામાટે?

પાણીનો જવાબ-(જ) હુ તો સદા શીતળ છુ, સ્પર્શ કરીને જોઈ ટયો શરીર ઠરી ન જાય તો મને કહેજો. ઉષ્ણતા તો જોનારની કલ્પના માજ છે વળી હું તો પ્રતિક્ષણ નમ્રજ છુ, ઉલટી આપનીજ શિરજોરી છે કે મારામા કઠોરતા આરોપો છો.

વહાલા વાચકો ! જરા વિચાર કરજો કે સસાર સમુદ્રની તીક્ષ્ણતા અને કટુતા કયા છે? એ તો તમારાજ પ્રતાપથી છે? આ જગત્ ઝાણુ ઝાણુ અથવા અધકારપૂર્ણ દૃષ્ટિગોચર થાય છે

ખજર કી કયા [1]મજાલ કે એક ઝખ્મ[2] કર સકે?
તેરા હી હય ખેયાલ[3] કે ઘાયલ હુવા હય તૂ

બાદા અઝ મા મસ્ત શુદ ને મા ઝ મય
હુમ ઝ મા દા બૂયે-ગુલ આવાઝે નય

અર્થાત્ મદમા અમારો નિશો છે, અમે મદિરાથી મસ્ત નથી, તેવીજ રીતે પુષ્પની સુગધ અને વાસળીનો સૂર પણ અમારે લીધેજ છે એમ જાણુ

૧ શકિત. ૨ ઘા ૩ કલ્પના

તેથીજ જવાન બની રહ્યા છો.

પ્રશ્ન—જો વસ્તુસ્થિતિ એમજ છે તો સત્ય સ્પષ્ટ નથી થતું તેનું શું કારણ? હું જરાનું મૂળ અને પછી જ્યાં તેનાથી ભય પામું? કંઈ સમજ પડતી નથી. આપની આ શાંતિપૂર્ણ વાતોથી અમારા હૃદયની ઉષ્ણતા નથી ટળતી અથવા અત્યંત પ્રબળ છે, શું કરીએ?

કે દર્દ-શર્દ—ગાફિલ ગરમીયે-ઇશ્કમન ગર્દદ કમ,

નયદરદ જ રોઝી-જોશતન મેતાબ દરિયારા.

અર્થ.—ઉપદેશકોની ઠંડી વાતોથી મારા પ્રેમની ગરમી ઓછી નથી થતી, જેમ પોતાના ઝગવડે કંઈ નદીને તોડી શકતું નથી.

રામ—સત્ય છે. જ્યાંસુધી તમે પોતેજ પોતાને ઉપદેશ નહિ આપો, ત્યાંસુધી હૃદયની આગ નથી ઓલાવાની.

તૂ ખુદ હિજાબે ખુદી અય દિલ, અઝ મિયાં બરખેઝ.

અર્થાત્ હે હૃદય! તું પોતેજ તારા સ્વરૂપ વચ્ચેનો પડદો છે, વચમાંથી ખસી જા. પોતાનાજ હાથવડે પોતાનું મો ક્યાંસુધી છુપાવતા રહેશો?

અર રૂએ સૂ નિકાબ તા કય? બર ચશ્મએ ખુર સહાબ તા કય?

અર્થાત્ તારા મુખ ઉપર આવરણ ક્યાંસુધી રહેવાનું? સૂર્ય ઉપર વાદળ ક્યાંસુધી રહી શકશે?

સાહસનો ઉપયોગ કરો. આવા જેવી કંઇ વસ્તુજ નથી. નાનકડા દાણાની આડમાં મેરૂ પર્વતને સંતાડો છો! જ્યારે સાહસના સમુદ્રમાં ઉછાળ આવે છે, ત્યારે એવો કયો હિમાલય છે કે જેને તે કચરાની પેઠે વહેવરાવી નથી લઇ જઇ શકતો? એવો કયો સમુદ્ર છે કે જેને તમે નથી સૂકવી શકતા? એવો કયો સૂર્ય છે જેને તમે એક રજકણ સમાન નથી બનાવી શકતા?

ચીઝ કૌન સી ઉકદા હય જો વા હો નહીં સકતા?

હિમ્મત કરે ઇન્સાન તો કયા હો નહીં સકતા?

અર્થાત્ એવી કઇ ગ્રંથી છે જે ઉકેલાઈ ન શકે? અને જો મનુષ્ય હિમત—સાહસ કરે તો શું ન થઇ શકે?

પ્રશ્ન:—પડદો અને ઘુંઘટનું કામજ શું છે? નિરવયવ અને નિરાકારમાં હાથપગની ચર્ચાનું શું કામ? એકજ પવિત્રાત્મામાં આ ક્યાંથી

આવી ગયાં ? એવી કઈ શક્તિ હતી કે જેણે સર્વશક્તિમાન ઉપર અધિકાર પ્રાપ્ત કર્યો ? એને એવું કેમ બને કે માત્ર મુખ સ્વયં પોતાને ઢાંકી દે ?

હિજાબે-જલ્વા હમ મગર હુસ્ને-જલ્વા હરન ઈન્ત,
નિકાબી નીસ્ત દરિયા રા મગર તૂફાને ઉર્યાની.

અર્થાત્ તેનો તેજપુંજ તેના પ્રકાશને ઢાંકી દેનાર આવરણ બની રહ્યો છે, જેમકે નદી ઉપર કોઈ ઢાંકણ નથી પરંતુ તેમાં આવતું પૂર નદીને ઢાંકી દે છે.

રામઃ—ચાદર સે મૌજકી ન છિપે ચેહરા આબકા,
બુર્કા હુબાબ કા ન હો બુર્કા હુબાબ કા.

અર્થાત્ જળના તરંગરૂપી પરદાથી કાંઈ પાણીનું મોં છુપાતું નથી, તેમ પરપોટાનો ગોળ ઘુમટ કંઈ પરપોટાને ઢાંકી દેતો નથી.

જબ વોહ જમાલે-દિલફરોઝ સૂરતે-મેહરે-નીમરોઝ,
આપહી હો નઝારા સોઝ પર્દે મેં મુંહ છુપાય ક્યું ?

અર્થાત્ જ્યારે તે હૃદયને પ્રકાશિત કરનાર સૌંદર્ય પોતેજ મધ્યાહ્નના સૂર્યની પેઠે જોનારની દૃષ્ટિને બાળી મૂકી શકતું હોય તોપછી તેને પડદા પાછળ મોં સંતાડવાની શી અગત્ય ?

તમારા દિવ્ય કાન્તિમાન મુખડા ઉપરથી કાળી કેશલટરૂપી અંધકારને દૂર કરો, અને હૃદયરૂપી આંખોમાં સુરમો આંજો. અર્થાત્ સુંદર મુખ ઉપરથી અંધકારનું આવરણ ખસેડો અને હૃદયનેત્રમાં જ્ઞાનરૂપી સુરમો આંજો.

હિજાબે નવ ઉરૂસાની ઝ શોહરે ખુદ નમીમાનદ,
અગર માનદ શબી માનદ શબે દીગર નમીમાનદ.

અર્થાત નવવધની લજ્જા પોતાના પતિનાથ આગળ નથી રહેતી, અને જો રહે તોપણ માત્ર એક રાત્રી માટે, બીજી રાત્રે તો તે નથીજ રહેતી

અહા, જુઓ—મિકરાઝે-મૌજ દામને-દરિયા કતર ગઈ,
વેહદતકા બુર્કા ફટ ગયા સારી સિતર ગઈ.

અર્થાત લહરીવા તરંગરૂપી કાતરે સરિતાનો પાલવ કાતરી નાખ્યો

અદ્વૈતને ઢાંકી દેનાર બુર્કો ફાટી ગયો, સઘળાં આવરણ છેવટે દૂર થયાં, હવે અદ્વૈત વદન નગ્ન-સંપૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપે દૃષ્ટિગોચર થવા લાગ્યું. હવે ચો પાડી પાડીને જગ પોકારે છે કેઃ—

મનમ ખુદા વ બ બાંગે બલંદ મી ગોયમ,
દુર આં કે નૂર દેહદ મેહરો માહરા ઊ યમ.

અર્થાત્ હું ખુદા-ઈશ્વર છું, અને પોકારી પોકારીને જણાવું છું કે સૂર્ય અને ચંદ્રને પ્રકાશ આપનાર હુંજ છું.

પ્રશ્નઃ-તમે તમાશો જોવા આવ્યા છો કે સર્વ વસ્તુઓને ખાઇ જવા? સર્વની શોભા, સર્વની ચમક દમક શું તમેજ છો? શું તમે આ કવિ-વાક્યાનુરૂપ છો?

ચાંદની દેખે અગર વોહ મેહ જબીં તાલાબ પર,
અકસે રૂખ કી તાબ પાની ફેર દે મેહતાબ પર

અર્થાત્ તે ચંદ્રવદની જો તળાવ ઉપર જઇ ચાંદની જોવા લાગે તો તેના મુખના પ્રતિબિંબનું તેજ ચંદ્ર ઉપર પણ પાણી ફેરવી દે છે.

રામઃ-શું આજેજ હું એ કવિ-વાક્યાનુરૂપ થયો છું? મારે માટે તો વેદે પણ ગાયું છે કે —

न तत्र सूर्यो भाति न चन्द्रतारकं नेमा विद्युतो भान्ति कुतोऽयमग्निः।
तमेव भान्तमनुभाति सर्वं तस्य भासा सर्वमिदं विभाति ॥

(મુંડકોપનિષદ. ખંડ ૨. મં ૧૦)

અર્થઃ-ન તો ત્યાં સૂર્ય પ્રકાશે છે, ન ચંદ્ર, ન તારા, આ વીજળીઓ પણ ત્યાં ચમકતી નથી, તો અગ્નિ તો ક્યાંથીજ હોય? તેનાજ પ્રકાશથી આ સર્વ કંઇ પ્રકાશે છે, અને તેનાજ પ્રકાશવડે આ બધા પ્રકાશી રહ્યાં છે.

દશ્ય પહેલું

(રાગ પહાડી-તાલ ચલત)

પહાડોં કાં યે ઢલી વાને યે સોના, વો ગુંબાન દરખ્તોકા દોશાલા હોના,
વો દામન મેં સબ્જેકી મખમલ બિછોના, નદીકા બિછોનેકી ઝાલર પિરોના.
યેહ રાહત મુજસ્સમ, યે આરામ મયકદું, કહાં કોહો-દરિયા, યહાં મયકદી મયકુ-

ભાવાર્થઃ-તળેટીમાં લીલું લીલું ઘાસ મખમલની પથારી સમ પથરા-

ચલુ છે, નદી તે પથારીની કોર ઉપર ઝાલર લગાવી રહી છે; એવી ગિંક લીલી પથારી ઉપર પર્વતો લાંબી સોડ તાણીને સૂઈ રહેલા છે ઉંચાં ઉંચાં મોટાં વૃક્ષો તેના દુશાલાની ગરજ સારે છે. આ મૂર્તિ સુખ, આ આરામ અને વિશ્રામ હુંજ છું; પર્વત અને નદી ક્યાંના અહીં તો હુંજ હું છું.

તાત્પર્ય:–ઝાલરવાળા મખમલના બિછાના ઉપર દુશાલો ઓઢીને કર્ણની પેઠે લાંબી પર્વતીય શૃંખલાનું વિસ્તરિત હોવું એ મસ્તી (સુષુપ્તિ)નું બરાબર સ્વરૂપ છે. આ સુષુપ્તિમાં પ્રકાશ અથવા આનંદ હું છું. મને જાણ્યા પછી આ સુષુપ્તિરૂપ પર્વત નદી આદિ ક્યાં રહે છે સત્ય સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થતાંજ ભ્રાંતિ પલાયન થઇ જાય છે.

અય ઝ રૂયત ગુલસિતાંહા શર્મસાર,
દર ગુલો ગુલઝાર ચુનત યાફ્તમ?

અર્થાત્ જેનું મુખ જોઈને બગીચાઓ શરમાઈ જાય છે એવો તું મને પુષ્પ અને ઉદ્યાનમાં કેમ નજરે પડયો! (અર્થાત્ તું પોતે લાખો ઉદ્યાન કરતાં કોટિ દરજ્જે વધુ સૌંદર્યવાન છે, ત્યારે તું પુષ્પ અને ઉદ્યાનની સુંદરતા જોવા બગીચામાં શામાટે આવ્યો હશે!)

દૃશ્ય બીજું:–કદી ઘોડાના રૂપમાં તો કદી રેલ ગાડીના આકારમાં અને કદિ મનુષ્યની આકૃતિમાં પર્વતો ઉપર હસ્તીની મસ્ત ગતિથી ચાલી રહેલાં ધોળાં ધોળાં વાદળ સ્વભાવસ્થાની ચંચળતા દર્શાવી રહ્યાં છે. પ્રકૃતિ આ અવસ્થામાં પણ સ્ત્રીઓ જેવા હાવભાવ નથી છોડતી. પોતાના પ્રિયતમ "રામ"ની અમીદૃષ્ટિ પ્રાપ્ત કરવામાટે તે કદિ રડે છે, કદી હસે છે:—

યેહ પર્વત કી છાતી પે બાદલ કા ફિરના,
વોહ દમ ભરમે અફ્લાંસે પર્વતકા ધિરના,
ગરજના, ચમકના, કડકના, નિખરના,
છમાછમ છમાછમ યે બૂંદોં કા ગિરના;
ઉરૂસે ફલક કા વોહ હંસના, યેહ રોના,
મેરે હી લીયે હય ફકત જાન ખોના.

અર્થાત્ પર્વતની છાતી ઉપર આ વાદળોનું ફરવું, જોતજોતામાં

ઝરણાંનું ચાલવું અને પાણીથી ધીસાઈ જવું, આ મેઘનું ગર્જન, આ વીજળીના ચમકારા અને ઝબકારા, આ વરસાદનો ઘેરાયેલું છમાછમ છમાછમ વરસવું, અને પ્રકૃતિનું આઈને સ્વચ્છ બની જવું, આશારૂપી નવવધૂનું આ પ્રમાણે ઘડીકમાં રડવું અને ઘડીકમાં હસવું, એ બધું મારેજ માટે છે, મારી ઉપરજ તે પ્રાણ નિછાવર કરે છે

દશ્ય ત્રીજું —કોસો સુધી નૈસર્ગિક ઉદ્યાન વિસ્તરેલા છે, રંગ બેરંગી ફૂલ ચારે બાજુ ખીલેલા છે—

યેહ વાદી કા રંગીં ગુલો સે લહકના,
ફિઝા કા યેહ બૂસે સરાપા મહેકના,
યેહ બુલબુલ કા ખુશ હો ગુલો કા ચહેકના,
યેહ આવાઝે—નય કા બહરસૂ લહકના,
ગુલોકી યેહ કસરત, ઈરમ રૂબરૂ હય,
યેહ મેરી હી રંગત, યેહ મેરી હી બૂ હય

તાત્પર્ય—આ ખીણનું રંગબેરંગી પુષ્પોથી આમ સુશોભિત થવું, આ વિશાળ સ્થળનું આમ સુગંધથી મહેકી ઉઠવું, હાસ્ય કરતા ઓઠોનું આમ બુલબુલની પેઠે બોલવું, અને તે વાસળીના સૂરોનું સર્વત્ર પ્રસરી જવું (એ સર્વ મારા માટેજ છે) પુષ્પની આટલી બધી વિપુલતાને લીધે જાણે સ્વર્ગજ સામે આવી ઉભું હોય એમ જણાય છે આ બધા રંગ મારાજ છે, આ સઘળી સુવાસ મારીજ છે

દશ્ય ચોથું —એક મનોહર સ્થાન—

જો જૂ નાર ચશ્મા હય નગમા સરા હય,
કિસ અંદાઝ સે આબ બલ ખા રહા હય,
યેહ તકિયો પે તકિયે હય રેશમ બિછા હય,
સુહાના સમા મન લુભાના સમા હય
જિધર દેખતા હૂ, જહાં દેખતા હૂ
મય અપની હી તાબ ઔર શાં દેખતા હૂ

એટલે કે—જેટલા નદી નાળા છે તે બધા મારા માટે ગાન કરી રહ્યા છે, અહા! જુઓ તો ખરા કે પાણી કેવા નખરાથી અંગ મરડે છે? આ રેશમના ઓશિકાં ઉપર ઓશિમ ધરેલા છે, અહા! કવો સોહામણો

અને જલૌબાઅબ્લો સમય છે. જે પણ દિશા તરફ નજર કરું છું ત્
મારીજ જ્યોતિ અને મારોજ મહિમા દ્દષ્ટિગોચર થાય છે.

દૃશ્ય પાંચમું-ઝરણાંનું સૌંદર્ય.—

નહીં, આહ! નાચતે સીમતન હૈ યે,
મેહ આબાદ? પાજેબ કે યે નોરાજન હૈ યે,
પહાડોં કે તાને અમરૂદ હિમન હૈ યે,
સઝ્ઝ અહા! હુવે મૈ પુર-ચિકન હૈ યે,
સબારોં મેં ગુલ ચૂમતા ઓસા હોતા,
મૈં શમશાદ હૂ ઝૂમકર દાદ દેતા.

અર્થ:-આ પીપ નથી પડતા, એ તો રજતદેહધારી નાચી રહ
છે. અને આ નાદ શેનો થાય છે? એ તો તેમનાં ઝાંઝર ઝમકે છે. પ
તેના ખંડ જાણે લીલમના કકડા વેરી રહ્યા છે, અને તેમની સ્વચ્છત
અહા! જાણે ચંદ્રના મુખ ઉપર કરચલીઓ પડેલી છે! પ્રાતઃસમ
બની હું પુષ્પને ચુંબન કરું છું, અને શમશાદ વૃક્ષરૂપે હું ઝૂમી ઝૂમ
તેની કદર કરું છું

દૃશ્ય છઠ્ઠું:-મોટા મોટા ઉંચા પર્વતોને કાશ્મીરમાં "પીર" ક
છે (જેવા કે પીર પંચાલ, પીર જુંબલ, રતન પીર ઇત્યાદિ), તેનું કાર
એ જણાય છે કે ફારસીમા "પીર"નો અર્થ વૃદ્ધ થાય છે, અને જે
વૃદ્ધને શિરે ધોળા કેશ હોય છે, તેમ આ પર્વતોનાં શિખર પણ બર
લીધે સદા સફેદજ રહે છે.

પરંતુ આનંદની વાત એટલી છે કે, કોણ જાણે આ વૃદ્ધોએ કે
તાપમાં વાળ શ્વેત કર્યા છે (અર્થાત કેવા સારા દહાડા જોયેલા છે)
શિર તો વૃદ્ધ થઇ ગયાં છે, પરંતુ યુવાપણાના બધા ઉમંગો મન
ભરેલા છે. તેમનાં હૃદય લીલાછમ છે, અર્થાત તે પર્વતોના શિખ
બાજુપર રાખીએ તો નીચેથી અત્યંત લીલાછમ જેવા છે. બાહ્યદ્દષ્ટિ
આ કથન તેમને માટે યોગ્યજ જણાય છે કે—

પીરી મેં ન કિસ તરહ કરૂં એશે-જહાં કી,
દિન ઢલતેહી હોતા હય તમાશા ગુઝરીકા.

અર્થ:-વૃદ્ધાવસ્થામાં જગતનાં સુખો કેમ ન ભોગવું? જોતા નથી

ક્રિશ્ન નમન્ટ્ઝ શુજરી (સંજની બમાર)નો તમાશો શરૂ થાય છે.

દેવદારનાં આ ઉંચાં વૃક્ષો શુનાની સુરાહી જેવી આકૃતિ ધરાવે છે. તેમની વચ્ચે મ્હેંગે મને ફ્કલ્ડ નાદ કરતા ઝરણા વહી રહ્યાં છે, જાણે બાટલીઓમાંથી કુલકુલ અવાજ કરતી મદિરા નીકળી રહી છે. આ મૂર્તિમંત મસ્તી ગમગીન એક મોજ છે

> મેરે સામને એક મેહફિલ સજી હય,
> હૈ સબ સીમ સર પીર, પુર સબ્ઝ જી હય, .
> મગર ક્યા હૈ ? મીના પે મીના ધરી હય,
> નગમ્મેઓકા ઝરના હય, કુલકુલ લગી હય
> સુંદાયે યે શીશે કે બેહ નિકલી લેહરે,
> હય મસ્તી મુજ ઝિસમ યેહ યા અપની લેહરે ?

ભાવાર્થ:–મારી સમક્ષ એક સભા બેઠેલી છે યદ્યપિ વૃદ્ધો રૂપેરી ઝિલ્લાવાળા છે, પરન્તુ તેમનું હૃદય હજુ તાજુ અને લીલુંજ છે, અને આ શું ? જાણે બાટલી ઉપર બાટલી [illegible] હોયને ! આ તો ઝરણા નથી વહેતા, પરન્તુ ઉપર્યુક્ત બાટલીઓમાંથી મદિરા કુલકુલ અવાજ કરતી નીકળી રહી છે અટલા શીશા ઉંધા વાળવા [illegible] વહીને વહેળા બની ગયા. આ મૂર્તિમન્ત મસ્તી છે કે મારી મોજે ?

હૃદય સાતમું [illegible] બસીન [illegible]થી અનન્ત [illegible] જવું —

> જયા આજ દરિયા [illegible] હય,
> સભા ગુજરાત આ [illegible] મહદમ [illegible] ય
> ય [illegible] પ [illegible] અવ [illegible]
> બલદી પ બક [illegible]
> [illegible]
> પ [illegible] અપની [illegible] દરી કુન [illegible]

અર્થાત્ સરિતાના પાણીના સાથે [illegible] અને આ [illegible] પ્રકાશમય [illegible] જીવનને પ્રફુલ્લિત કરી રહી છે આ [illegible] ની લહરીઓ ઉપર [illegible] પ્રતિમામય દૃષ્ટિગોચર થાય છે [illegible] પવનો ઉપર [illegible] અનુપમ જ્યોતિ જગાવી રહ્યા છે [illegible] (પવન) ઉપર પણ મારોજ પ્રકાશ વ્યક્ત થઈ રહ્યા

છે, અને સમસ્ત જળ અને થળ મારીજ દષ્ટિવડે દશ્યમાન થાય છે.

દશ્ય આઠમું:-ડલ નામના સરોવરમાં આસપાસના પર્વતોનું પ્રતિ-
બિંબ પડે છે, અને મંદ વાયુ પાણીને એવી રીતે હલાવે છે કે જે
મોટા પર્વતો પણ હાલતા હોય એમ લાગે છે. કેટલો આનંદ
કેવું આશ્ચર્ય !

ડલકતા હય "ડલ" દીદએ મેહ-લકા સા,
ધડકતા હય દિલ આઇના પુર સફા કા,
હિલાતા હય કોહોં કો સદમા હવા કા,
ખિલે હંય કૅવલ ફૂલ, હય એક બલાકા;
યેહ સૂરજ કી કિરણોં કે ચપ્પે લગે હંય,
અજબ! નાવ ભી હમ હંય, ખુદ ખે રહે હંય.

તાત્પર્ય:-ચંદ્રવદની પ્રિયાના નેત્રની પેઠે "ડલ" સરોવરનું નીર હાલ
રહ્યું છે, જાણે તેમાં સ્વચ્છ અરિસા જેવું તેનું હૃદયજ ધડકી રહ્યું છે
અહા! કમળ પુષ્પો કેવા ખીલેલા છે અને સૌંદર્યની શોભા
અનુપમ છે! સરોવરમાનું સૂર્યનું પ્રતિબિંબ જાણે એક નાનકડી નૌ
છે, અને સૂર્યના રશ્મિ એ જાણે તેના હલેસા છે. કેવા આશ્ચર્યની વા
છે કે નૌકા પણ અમેજ છીએ, અને અમેજ તેને હંકારીએ પણ છીએ

સૂર્ય "ડલ" સરોવરમા નૌકા સમાન કપિત જણાય છે. અને તે
સૂર્યના કિરણ હલેસાની પેઠે નૌકા ચલાવનાર છે. હુ જ તે સૂર્ય છું કે
નૌકા બનેલો છે, અને હંકારવાના હલેસા પણ હુ જ છુ.

દશ્ય નવમું:-અમરનાથની ચઢાઈ-પૂર્ણિમાની રાત્રી:-

ચઢાઈ મુસીબત, ઉતરના યે મુશ્કિલ,
ફિસલની બરફ, તિસપે આફત યે બાદલ,
કયામત યે સર્દી, કે બચના હય બાતિલ,
યેહુ યૂ બૂટિયો કી કે ઘબરા ગયા દિલ.
યે દિલ લેના, જા લેના કિસકી અદા હય?
મેરી જા કી જા જિસપે શૌખી ફિદા હય.

(પાર્વતીજી)

અર્થાત્ ચઢવું દુર્ઘટ છે ઉતરવું તેથી પણ કઠિન છે, કેમકે બરફ

: દપસણ છે, વાદળો પણ ત્રાફત મચાવી રહ્યા છે, શરદી પણ
ડી બધી કે પ્રભુજ બચાવે, અને જાણે આટલુ યે પૂરતું ન હોય તેમ
ી પૂરીઓની તીવ્ર ગધે પણ જીવને ગભરાવી નાખ્યો છે આ પ્રમાણે
મને હરી લેવું, અને પ્રાણને ગભરાવી મૂકવો, એ નખરા કોના છે?
ઠેકઠાન., કે જે મારોજ અતગતમા છે) અને જેની ઉપરથી આ બધા
ર નખરા કુરબાન છે તે મારા? ના। જીવનનુ પણ જીવન છે તેના
ાર્જવીઝના)

દરેક દશામુ -પૂર્ણિમ ની ત્રી
અજબ કુ ચ ક પ ચ દની ।
યેદ નેચગન એ । જી જાની દુપટ્ટા
દિખ ના હર ન વા દુપ ના હર ૫ ઘ
દુપ ન નમન [ર દ
ન ને ૫ ન ન

ગિનો સયોગ પ્રાપ્ત થાય અને બધું અંતર દૂર થાય, એજ વાત ક
રનાથનું સ્વરૂપ સદા બનાવી રહ્યુ છે જુઓ, પેલા ઉપાસકો સર્વ પ્રકા
પરિચ્છેદનો નાશ કરીને આવી પહોચ્યા આ પ્રમાણે જ્યા 'હું-
નો નાશ થયો કે 'રામ' જ "રામ" અવશેષ રહે છે

હે રામ

(રાગ જંગલા—તાલ ધમાર)

હર સૂ કે દવી દીમ, હમા સૂય તૂ દીદીમ,
  હર જા કે રમીદીમ, સરે-કૂયે-તૂ-દીદીમ ૧

હર કિબ્લા કે બુગઝીદ દિલઅઝ બેહરે ઇબાદત,
  આ કિબલએ-દિલરા ખમે-અબ્રૂયે-તૂ દીદીમ

હર સરવે-રવાંરા કે દરી ગુલશને દેહ રસ્ત,
  બર રૂસ્તએ-બુસ્તાને-તને-જૂયે-તૂ દીદીમ. ૩

અઝ બાદે-સબા બૂયે-ખુશત-હોશ શમી દીમ,
  બા બાદે સબા કાફિલએ-બૂયે-તૂ દીદીમ. ૪

રૂયે હમા ખૂબાને-જહાં રા બ તમાશા,
  દીદીમ વ ને ઝ આઇનએ-રૂયે તૂ દીદીમ ૫

તા દીદએ-શુહલાએ-બુતાને-હમા આલમ,
  કર્દીમ નઝર નરગિસે—જાદૂયે—તૂ દીદીમ. ૬

તા મેહરે રૂખત બર હમા ઝર્રાત ન તાબદ,
  ઝર્રાતે જહાંરા બ તગો-પૂયે-તૂ દીદીમ ૭

અર્થ -(૧) જે જે બાજુ દોડયો ત્યા બધે અમે તનેજ જોયો, અ
જ્યા પહોચ્યા ત્યા તારીજ ગલીનું નાકુ જોયુ (અર્થાત્ સર્વત્ર અ
સર્વમા તુંજ છે અને સઘળા પ્રયત્ન-સર્વ ધર્મો તારી પાસેજ પહોચવા
માર્ગ છે)

(૨) હૃદયે ઉપાસનાને અર્થે જે જે સ્થળને વંદનીય ગણ્યુ, તે
સ્થળમા તારીજ ભ્રકુટિનો ચાપ દૃષ્ટિએ પડયો. (મુસલમાનો, ખ્રિસ્તીઓ
યહુદિઓ ઈત્યાદિના ઉપાસનામંદિરોમા-મસીદોમા અને દેવળોમા કમ
ી બાંધણી કરેલી હોય છે આ કમાનો કવિને પ્રિયાની ભ્રકુટિરૂપે જણા

સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થતાં ... દેહધારીને તેને દ્રષ્ટિ માત્ર દર્શન થાય છે)
(૩) — ... અતીવ ... ના ... શરીરવર સુરા
... કર્યા ... તેમને ... તારી નહીંના
... (અર્થાત જગતના
... પ્રગટ કરેલું છે)
(૪) ... નારીજ ... અને જેવું
... (અર્થાત તેમા
... નારીજ ...
(૫) ...
...
(૬) ...
...
(૭) ...
...
...

(૩) તારૂં ચળકતું મુખડું પ્રાણનું દર્પણ બનેલું છે, એ પ્રાણ અને મારો પ્રાણ બન્ને એકજ છે.

ॐ! ॐ!! ॐ!!!

વનવાસ

રહિએ અબ એસી જગેહ ચલકર જહાં કોઈ ન હો,
દુશ્મને[1]-જાં હો ન કોઈ મહેરબાં કોઈ ન હો. ૧
પડિએ ગર[2] બીમાર તો ખાં કર ન પૂછે કોઈ બાત,
ઔર ગરમર જાઈએ તો નોહાં[3]-ખાં કોઈ ન હો. ૨
રૂખસત[4] અય ઝિંદાં![5] જુનું[6] ઝંજીરે[7]-દર ખડકાએ[8] હય,
મુઝદાહ[9] ખારે[10]-દશ્ત અબ તલવા[11] મેરાં ખુજલાય[12] હય. ૩
ફિર બહાર[13] આઈ ચમનમેં[14] ઝંખમે[15]-ગુલ આલે[16] હુવે,
ફિર મેરે દાગે[17] જુનું આતશકે[18] પરકાલે[19] હુવે. ૪

જીવતા રામનાં અસ્થિ ગંગામાં પડયે બે વર્ષ વીતી ગયાં છે, કાશ્મીરની યાત્રાને આશરે એક વર્ષ થઈ ચૂકયું છે.

જો કોઇ વ્યક્તિને ખાત્રી થઇ જાય કે આ મૃગજળ છે, તો તે ત્યાં પાણી ભરવા જશે? કદાચ કોઇના અત્યંત આગ્રહથી ભારવા-બાંધવાથી તે ત્યાં જાય ખરો તોપણ તેના પગ ઉત્સાહથી તો નહિજ ઉપડે.

સંસારના વિષયોનું મૂળ સ્વરૂપ સ્પષ્ટ રીતે જણાઇ આવ્યા પછી અને સંસારિક વસ્તુઓ ઉપરનો ઢાળ ઉતરી જવા પછી તેમાં મન કેવી રીતે લાગે? કુંભાર ચાકને ચલાવવાનું બંધ કરી ગાદી ઉપર જઇ બેસે તો પણ પ્રથમ મળેલી ગતિને લીધે તે ચાક થોડીવારસુધી તો ચાલ્યાજ કરશે; પરંતુ એ ગતિ કેટલી વાર ટકવાની? એ ગતિ ધીમે ધીમે મંદ પડતી જશે, અને માલિકના હાથ ફરીને નહિ લાગવાથી આખરે તે ચાલતું બંધ પડશે.

---

૧ જીવનો દુશ્મન ૨ જો ૩ રુદન-વિલાપ કરનાર ૪ રામરામ-છેલ્લી સલામ ૫ કારાગૃહ ૬ દિવાનાપણું ૭ દારની સાંકળ ૮ ખટખટાવે છે ૯ વધાઇ, ૧૦ અરણ્યનું કંટક ૧૧ પગનું તળું ૧૨ ખણે છે ૧૩ વસંત ઋતુ ૧૪ બગીચો ૧૫ ના ઘા ૧૬ આળાં-જરા છેડતાં દુઃખે તેવા ૧૭ દૈવી પ્રેમને લીધે હૃદયના ડાઘ-ડામ ૧૮ અગ્નિ ૧૯ અંગારા

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

હોય ત્યારે સિજદો (દંડવત્ પ્રણામ) કરતો નથી. (ફજરની સૂર્યોદય પૂર્વેની નમાજ છે. સૂર્યોદય થવા માટે ત્યારથી તે સૂર્ય બહાર નીકળી આવે ત્યાં લગી નમાજ પઢી શકાતી નથી. તે પછી, જો અથવા સવારની નમાજ ન પઢી હોય તો, તેની કઝા કરવામાં આવે અર્થાત્ ખરા વખત ઉપર છુટી ગયેલી નમાજ ફરી પઢવામાં આવે

ઇશ્ક કે મક્તબમેં મેરી આજ બિસ્મિલ્લાહ હુઈ,
મુંહ સે કેહતા હું અલિફ દિલસે નિકલતી આહ હૈ.

અર્થાત્ પ્રેમની પાઠશાળામાં આજ મારો પ્રથમ પાઠ મંડાયો છે; હું "અલિફ" (પહેલો અક્ષર) બોલું છું, પણ ત્યારે હૃદયમાંથી "આહ" (નિશ્વાસ) નીકળે છે.

એક ફારસી કાવ્યનો અર્થ આવો છે —

મારી મૂર્છાએજ મને મસીહ (શાતા કરનાર)ની પાસે લાવી મૂક્યો. મારું દર્દજ મારી દવા બની ગયું

પયે રેહન મીઆદરમ હમ બદમ અઝ આવને રીક,
કે ખુર્શીદ હમા ઓ ગરનો મન ઇ પયુરહનમ

અર્થાત્ દેવી પ્રેમોત્સાહની અવધિને લીધે હું મારાં વસ્ત્ર પળે પળે ફાડી નાખું છું, કેમકે મારું અસ્તિત્વનો સઘળો તેજ, રવી છે પર્ણ અને હું આ બની ગયો છું

મુઝે ઇશ્ક હૈ મેં ઇશ્કાત હુએ, અબ ઐસી જુનૂન અફ્ઝાં,
મેરે જખ્મી-જિગર કે નૂર થી હાંકે ઉધેડે જા.
રહા હઉ હોશ ઢૂંઢો નહીં ઉસ ભી અબ નિગેહબાં,
મેરી આહ ન, અબ મુનાસ્ક પિયાર, દૂર ઔર છેડે જા.

અર્થાત્ કે પ્રેમના ઉન્માદ, મને આ દર્દમાં અત્યંત આનંદ આવે છે માટે હવેથી મારા જીવનના ઘા ઉપર મારેલા ટાંકા ઉખેડ્યા કર

એ નાસેહ, આજ માન-આન લઈ ફકીરાઈ વધુ હલાલતિ મેં કઈ ફેંકુ રહ્યું જ્ઞાન મારામાં નાંખી રહી ગયું છે તેને પણ સર્વોનિ લઈ જા.

દર રિશ્તએ હસ્તી મ હસ્ત બાકીસ્ત,
બર્ખીઝે-અઝ મ નાર્ફે-સાકીસ્ત.

અર્થાત્ મારા હૃદયમાટે લયલાનો પ્રેમમાત્રજ પૂરતો છે, મેગાપની ...જા કરવી એ તો અન્યાય છે

પીશ આમદમ શહે-બેદંગ, શુક્તમ શહા કમ કુન બલા,
શુક્તા એવ, ગર આશકી હમ બલા અફ્ઝૂ કુનમ

અર્થાત્ મારા બાદશાહ આગળ હું ગયો અને અરજ કરી મા... ...દશાહ! મારા ઉપર પડેલી બલા (વિપત્તિ)ને જરા ઓછી કરવા કૃપા ...” તેણે જવાબ આપ્યો “ ... ખરો પ્રેમી હશે તો તો પ્રતિ... ...તારી વિપત્તિમા વૃદ્ધિ કરીશ

એક એવો પણ દિવસ હતો, જ્યારે ... ...નો લેતા ... ...ી ગયલા ચહેરાથી ... ...વાની ઇચ્છાથી ...

અર્થાત્ ...

(૪) ...

આજ અ...

નદ માત...

અર્થાત્ હજ યાત્રા કરવા માટે હાજી (યાત્રાળુ) કાબા (એક સ્થળ) ભણી જાય છે; પરમેશ્વરની કોટિ કોટિ સ્તુતિ ગાતો પોતેજ મારી ભણી આવી રહ્યો છે.

(રાગ સોરઠ–તાલ ગુઝલ)

બાઝ આમદમ, બાઝ આમદમ, તા વક્ત રા મેમૂં કુનમ;
બાઝ આમદમ, બાઝ આમદમ, તા દર્દે–દિલ અફ્ઝું કુનમ. ૧
બાઝ આમદમ, બાઝ આમદમ, તા બેહરે બીમારાને દિલ,
અઝ અશ્કે ચશ્મો આહે શબ, વઝ ખં જિગર માજૂં કુનમ. ૨
બાઝ આમદમ, બાઝ આમદમ, તા દિલ બર આંદિલબર નિહમ,
વઝ હરચે જુઝ દિલબર બુવદ, અઝ શેહરે દિલ બીરૂં કુનમ. ૩
બાઝ આમદમ, બાઝ આમદમ, ચીઝી ન દારમ જુઝ અલિફ,
કહે અલિફ પયદા શવદ ચૂં રાસ્ત પુરતે નૂં કુનમ. ૪
બાઝ આમદમ, બાઝ આમદમ, દિલદાદઇ ચોરી દઇ,
ખુદરા મગર લયલા કુનાં આં યારરા મજનૂં કુનમ. ૫
ગુફ્તમ, "શહા, દર હિજરે તૂ બસ કતરાહા બારીદાઅમ;"
ગુફ્તા, "ચે ગમ ? હર કતરા રા મન લૂલૂયે મકનૂં કુનમ." ૬
ગુફ્તમ, "શહા, ચું હાઝેરી, ફર્દા ચે હાજત વાદા રા ?"
ગુફ્તા, "એ સ્વ, ખુદરા બબીં, તા વાદારા અકનૂં કુનમ. ૭
ગુફ્તમ, "શહા, દર પર્દહા ખુદરા ચેરા દારી નિહા ?"
ગુફ્તા કે "ગર બીરૂં શવમ સીસદ ચુ તૂ મજનૂં કુનમ." ૮

અર્થ:–(૧) હુ વળી પાછો આવ્યો છુ, વળી પાછો આવ્યો છું, એટલા માટે કે સમયને શુભ બનાવું; હુ વળી પાછો આવ્યો છું હું વળી પાછો આવ્યો છુ, એટલા માટે કે દિલના દર્દમાં વધારો કરૂં.

(૨) હું વળી પાછો આવ્યો છું, વળી પાછો આવ્યો છુ, એટલા માટે કે હૃદયના રોગીઓ માટે આંખના આસુ, રાત્રીના નિશ્વાસ તથા કાળજાના રક્તવડે ઔષધિ બનાવું.

(૩) હું વળી પાછો આવ્યો છુ, વળી પાછો આવ્યો છુ, એટલા માટે કે મન તે મનહરણીમા લગાવુ, અને મનહરણી સિવાય બીજા બધાને મનના નગરમાથી કાઢી મૂકું.

(૪) હું વળી પાછો આવ્યો છું, વળી પાછો આવ્યો છું, અને મારી પાસે "અલિફ" (અદ્વૈત) સિવાય અન્ય કોઇ વસ્તુ નથી. જ્યાં "નૂન" (અહંકાર)ની પીઠને સીધી કરૂં છું કે "અલિફ" ઉત્પન્ન થાય છે. (ફારસી અક્ષરોમાં "નૂન" આવો. હોય છે, તેની વાંકી વળેલી પીઠને સીધી કરીએ તો, (ઉભી લીટી અથવા અલિફ બને છે.)

(૫) હું વળી પાછો આવ્યો છું, પાછો આવ્યો છું, કેમકે હું હૃદયને ડુબાવી બેઠેલ ઘેલો માણસ છું, પરંતુ મને પોતાને લયતા બનાવી હું તે લાલાને મજનૂં (દિવાનો) બનાવીશ.

(૬) મેં કહ્યું, "હે બાદશાહ! તારા વિયોગમાં મેં ઘણાં ટીપાં (આંસુ) ... ," તેણે કહ્યું, "ચિંતા નહિ, તે દરેક ટીપાનું હું સાબૂત મોતી બનાવીશ."

(૭) મેં કહ્યું, "હે રાજન્! જ્યારે તું હાજર છે તો પછી આવતી કાલનો વાયદો શામાટે?" તેણે જવાબ આપ્યો, "જા, તને પોતાને જો, એટલે કાલનો વાયદો આજેજ પતી જશે."

(૮) મેં પૂછ્યું, "હે હાકમ! તું પોતાને પરદાઓમાં કેમ છૂપાવેલો રાખે છે?" તેણે ઉત્તર આપ્યો કે "જો બહાર આવું તો તારા જેવા ત્રણ હજારને દિવાના બનાવું."

ગંગોત્તરીનો માર્ગ

કેવળ કટિ ઉપર લૂગડું પહેરીને રામ ચાલ્યો જાય છે, અને ગાય છે. શું ગાય છે?—"ૐ!"

એક સ્થળે તો સામસામી પર્વતોની હાર ઉંચી ઉંચી દિવાલોની પેઠે કેટલેક માઇલસુધી ચાલીજ જાય છે તેમની વચ્ચે બીજા એક પર્વત સાથે અથડાતી, ઝોલા ખાતી ગંગા વહે છે, બીજી બાજુ પહાડના ઢોળાવમા એક નાનો સરખો પગડંડીનો માર્ગ ખોદેલો છે રાત્રીના બે કે ત્રણ વાગ્યા હશે. સર્વત્ર ઘોર શાંતિ પથરાયલી છે વાદળા ઘેરાયલા છે પંખી પાંખ નથી ફફડાવતા. ઓ જુઓ! વીજળી ઝબકી, વાદળ ગાજ્યું, વર્ષા પર્વતો ઉપર પોતાનુ બળ અજમાવવા લાગી. માર્ગમા પાષાણ અને વૃક્ષ પડવા લાગ્યાં, કડુડુડુ ધમ, કડુડુડુ ધમ. રામને માથે છત્રી નથી. પગ તદ્દન ઉઘાડા છે. હાથમા લાકડી પણ નથી. ગરમ વસ્ત્રોનોયે આધાર નથી.

અહિંસુરતનમ હુમા તને અતમ, બ તરફ્ફુ આબાદાર કદમ,
શુ શુમારે-નાલા દિશુર દનમ, શુ સરિશ્તે નગે રેશ નિયમ.
ન નશીમની કે કુનમ મકાં ન પરી કે બર પરમ અઝ મિયાં,
ન કુની બ ઇસ્વએ-ઇમ્તેહાં, સિતમે આશિયાને-રેહાઇયમ

અર્થ.-(૧) ફરમાઈ જવાની વાત કરતા હો તો આ આખુ શરીર સ્વરૂપજ છે, અને આવજાવ કરતે કરતે પગમાં છાલાં પડી ગયાં છે વહોળામા લાગી ગએલી ધૂળની પેઠે હું ઠરી ગયો છુ અને કીર્તિના જેવી મારી ચાલ છે

(૨) મારે ન તો કોઇ માળો છે કે જ્યા નિવાસ કરૂં, અને ન મારે પાંખ છે કે અહીંથી ઉડી જાઉં નખરા કરી પરીક્ષા ન કર મને આ જુલ્મથી છૂટો કર

> દશ્ત પૈમાઇ સે હય અપને બિયાબા નાઝા,
> અપને પાબોસ સે હય ખારે-મુગીલા નાઝા

અર્થાત્ મારા જંગલમા ભટકવાથી અરણ્ય ગર્વ કરે છે, અને ચરણ ચૂમીને કંટક પોતાને ધન્ય ગણે છે

આ સ્થળ એવુ છે કે જ્યા ધોળે દહાડે પણ મનુષ્યો જતા વે જાય છે એવા આ સ્થળમા આવી અંધારી રાત્રે કોણ જાય છે? જે સુંસિની ઘોર નિશામા પણ જાગતો રહે છે તેના વિના બીજુ કોણ હોય સદોદિતોઽહં સદોદિતોઽહં ।

એવી દશામાજ આગળ વધતા એક ત્રેટેલી સડક સામે દેખાય છે માર્ગ બધ છે, પરતુ જગતમા એવી કઇ અડચણ છે કે જે "રામ" ને રોકી શકે? કાંટાવાળી ઝાડીઓને પકડી પકડીને, પત્થરોનો આધાર લઇ રામ પર્વત ઉપર ચઢી રહ્યો છે જ્યા બકરીને પણ પહોચવુ મુશ્કેલ થઇ પડે, ત્યા રામ હાજર છે

> બજહાને જ વા રસીદા અમ, દેહ હઝાર પર્દા દરીદા અમ,
> સમરે—નિહાલે—હકીકતમ, ચમને-બહારે – ખુદાઈ યમ. ૧
> સરે ઝાળા ગમેં ફિસૂને-મન, દિલે-દૈર જો શિશે-ખૂને-મન,
> મગુઝર ઝ સૈરે-જુનુને-મન, કે કયામતે હુમા જાઇયમ. ૨

આ શરીર કપાઈ જશે તોપણ તેનાં અસ્થિ દધીચિનાં અસ્થિની પેઠે કોઇ ને કોઈ ઇંદ્રનું વજ્ર બનીને દ્વૈતના રાક્ષસને મારી ચૂરેચૂરા કરી નાખશે. આ શરીર ભલે પડી જાય, પરંતુ તેમાંથી છુટેલું બ્રહ્મબાણ કદિપણ વ્યર્થ થવાનું નથી.

અશ્વત્થામાના "બ્રહ્મશર" ની પેઠે રામનું "બ્રહ્મબાણ" દ્વૈતદષ્ટિ અને તેના વંશનું બીજ સુદ્ધાં નહિ રહેવા દે. ગર્ભમાં જે ભેદરૂપી બચ્ચાં કચ્ચાં હશે તેમને પણ એ તો ઉડાવી દેશે.

આવી શુદ્ધ સ્ફુરણા આગળ કોણ ઉભું રહી શકે? આ જ્ઞાન એળે ખાલી જવાનો નથી. ગર્વિષ્ઠ શિરવાળા અહંકારરૂપી રાવણનાં અંગે અંગ જૂદાં કરી દેશે.

> પડા નફસકો કે રાવન હય હમસે કામ નહીં,
> જલા કે ખાક ન કરદૂં તો રામ નામ નહીં.

અર્થ:--અહંકાર કે જે રાવણ છે તેને અમારો મેળાપ થયો નથી; મુકાબલો થતાંજ બાળીને ભસ્મ ન બનાવી દઉં તો મારૂં નામ રામ નહિ

> બિયા અય સબ્જ ખંગે મન બિનેહ બર આસમાંહા સુમ;
> બખેજ અય સુર્દએ દુનિયા! બઈઝની કુમ, બઈઝની કુમ.

અર્થ: ઓ મારા લીલા ઘોડા (મન)! આવ આકાશની પણ ઉપલી બાજુ-તારી ટાપ મૂક. (અર્થાત્ લોક પરલોકથી પણ ઉપર જા;) ઊઠ, ઓ મૃતક સૃષ્ટિ! ઉઠ, મારી આજ્ઞાથી ઊઠ, મારી આજ્ઞાથી ઊઠ.

પ્રભાતનો સમય છે. નિજાનંદમાં ઝુમતો રામ ચાલ્યો જાય છે. કોઈ કોઇ વાર મોજમા આવી નાચવા માંડે છે.

ચારે બાજુ ટેકરીઓએ શ્વેત (બરફની) સાડીઓ પહેરેલી જોઈને ક્રોધને લીધે મો. રાતું પીળું થઈ ગયું--

"તમે વિધવાનો વેશ કેમ ધારણ કર્યો છે? જોતી નથી કે આ કોણ આવી રહ્યું છે?"

ટેકરીઓમાથી ઠંડો નિશ્વાસ (શીતળ વાયુ) નિકળે છે—

"હાય, મુઓ રંગારો આજે હજુ સુધી આવ્યો નથી."

રામે આંખ ઉંચી કરતાંજ ધ્રુજતો ધ્રુજતો લાલ રંગારો (સૂર્ય) આવે અને તત્કાળ ટેકરીઓની ઓઢણીઓ ભગવી બની જાય છે.

રંગ દે રે રંગરેજ! ચુનરિયા રંગ દે.
માઈકી હી ચદરિયા, હમરી ચુનરિયા, દોનોં કો જોગિયા રંગ દે.
રંગ દે રે રંગરેજ! ચુનરિયા રંગ દે.

મૈં પિયા! તોરે રંગમેં સમાય રહી, ઔર રંગ મોહે કાહે પ્રિય હોવે?
રંગ ધોઈ, રંગ રેજ ધોઈ, મૈં ચટક ચુનરિયા રંગાય રહી
પિયા! તોરે હી રંગમેં સમાય રહી.
હમરે પિયા, હમ પિયા કી હી સજની, પિયા પર જિયેરા ગૈંવાય રહી.
મૈં પિયા! તોરે રંગમેં સમાય રહી.

ૐ! ૐ!! ૐ!!!

સમાપ્ત.

भाग आठमो

ઇંચ ૫×૬ાાનાં પૃષ્ઠ ૫૮૦, મૂલ્ય રૂ ૨) પો. ૦।

આમાંના કેટલાક વિષયો –પૂર્વ અને પશ્ચિમ. ભક્તિયોગ. ભક્તિ અને મૂર્તિપૂજા. વૈદિક ધર્મના આદર્શો. થિયોસોફીવિષે વિચારો. જડભરતની વાર્તા, પ્રલ્હાદની વાર્તા જગતના મહાન્ આચાર્યો.

भाग ९ मो–संपूर्ण जीवनचरित्र

ઇંચ ૫×૬ાાનાં પૃષ્ઠ ૭૪૦, મૂલ્ય ૨) પાકું ૨ાા પો. ૦।~

અનેક ગ્રંથોને આધારે લખાયલા આ ચરિત્રમાં સ્વામીજીના જીવનની તમામ જાણવા જેવી બાબતો સમાઇ જાય છે કેટલાક બાબતોનાં નામ –કુલવૃત્તાન્ત. બાલ્યાવસ્થા અને વિદ્યાર્થી અવસ્થા આવી પડેલી વિપત્તિઓ. જાગૃત થયેલી સત્યની જીજ્ઞાસા. શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે સમાગમ સાધક દશા. નિર્વિકલ્પ સમાધિ હિમાલયમા અને દેશના જૂદા જૂદા ભાગોમાં ફરી સાધુ તરીકેનું જીવન. અમેરિકાનો પ્રવાસ અને મુશ્કેલીઓ સર્વ ધર્મપરિષદ્‌ના મર્વોપરિ ધર્મવક્તા અને વેદાન્તના અદ્‌ભુત ઉપદેશક બેલૂર મઠ અને રામકૃષ્ણ મિશનની સ્થાપના. ભગિની નિવેદિતા વગેરે સાથેની ચર્ચાઓ. મરકી, દુષ્કાળ વગેરે પ્રસંગોમા તેમની સેવાઓ. અનાથાશ્રમો, સેવાશ્રમો વગેરેની સ્થાપના ફરીથી અમેરિકા જવુ બેલૂર મઠમાં જીવન. મહાસમાધિ. ઉપસંહાર.

भाग १० मो–राजयोग

ઇંચ ૫×૬ાાનાં પૃષ્ઠ ૩૦૦, મૂલ્ય ૧) પાકું ૧ા પો. ૦)=

આમા સ્વામીજીનાં રાજયોગ ઉપરના આઠ મહત્ત્વપૂર્ણ ભાષણો ઉપરાંત યોગદર્શનનાં તમામ મૂળ સૂત્રો તેના અર્થ તેમજ વિવેચન સાથે આપેલાં છે. યોગશાસ્ત્રને લગતા અનેક રહસ્ય તથા ખુલાસાઓ આમાં આવી જાય છે.

भाग ११–१२–१३ तथा १४

આ ભાગો હવે પછી વિવિધગ્રંથમાળાદ્વારા નીકળશે અને તેમા સ્વામી વિવેકાનંદજીનો જ્ઞાનયોગ તથા બીજા બાકી રહેલા વિષયો આવશે.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય { અમદાવાદ અને મુંબઈ નં. ૨

વિજ્ઞાન, યુક્તિ અને અનુભવનાં પુષ્કળ દૃષ્ટાંતો આપી ઋષિ-મુનિઓના ઉત્તમ
સિદ્ધાંતોને મધુર રીતે સમજાવનાર, માનવહૃદયને અપૂર્વ જ્ઞાન,
ઉત્સાહ અને મનોબળથી ભરપૂર બનાવી મૂકનાર,
તથા અનેક મનુષ્યોનાં જીવન પલટાવી નાખનાર

स्वामी रामतीर्थ ना उपदेश

ग्रंथ १ लो-भाग १ थी ५

ઈંચ ૫॥×૮ના પૃષ્ઠ ૬૦૦, મૂલ્ય

આ ગ્રંથમાંના કેટલાક વિષયનાં નામ — જીવન ચરિત્ર

ग्रंथ २ जो-भाग ६ थी ९

ग्रंथ ३ जो-भाग १०-११

ग्रंथ ४ थो-भाग १२ थी १४

भाग आठमो

ઈંચ ૫×૬॥ાનાં પૃષ્ઠ ૫૮૦, મૂલ્ય રૂ ૨) પો. ૦।

આમાંના કેટલાક વિષયો—પૂર્વ અને પશ્ચિમ ભક્તિયોગ. ભક્તિ અને મૂર્તિપૂજા. વૈદિક ધર્મના આદર્શો. થિયોસોફીવિષે વિચારો. જડભરતની વાર્તા, પ્રહ્લાદની વાર્તા. જગતના મહાન્ આચાર્યો.

भाग ९ मो–संपूर्ण जीवनचरित्र

ઈંચ ૫×૬॥ાનાં પૃષ્ઠ ૭૪૦, મૂલ્ય ૨) પાકું ૨॥ પો. ૦।~

અનેક ગ્રંથોને આધારે લખાયલા આ ચરિત્રમાં સ્વામીજીના જીવનની તમામ જાણવા જેવી બાબતો સમાઇ જાય છે કેટલાક બાબતોનાં નામ—કુલવૃત્તાન્ત. બાલ્યાવસ્થા અને વિદ્યાર્થી અવસ્થા. આવી પડેલી વિપત્તિઓ. જાગૃત થયેલી સત્યની જીજ્ઞાસા. શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે સમાગમ સાધક દશા નિર્વિકલ્પ સમાધિ. હિમાલયમાં અને દેશના જુદા જુદા ભાગોમાં પ્રવાસી સાધુ તરીકેનું જીવન. અમેરિકાનો પ્રવાસ અને મુશ્કેલીઓ. સર્વ ધર્મપરિષદના સર્વોપરિ ધર્મવક્તા અને વેદાન્તના અદ્‌ભુત ઉપદેશક. બેલૂર મઠ અને રામકૃષ્ણ મિશનની સ્થાપના. ભગિની નિવેદિતા વગેરે સાથેની ચર્ચાઓ. મરકી, દુષ્કાળ વગેરે પ્રસંગોમાં તેમની સેવાઓ અનાથાશ્રમો, સેવાશ્રમો વગેરેની સ્થાપના ફરીથી અમેરિકા જવું બેલૂર મઠમાં જીવન. મહાસમાધિ. ઉપસંહાર.

भाग १० मो–राजयोग

ઈંચ ૫×૬॥ાના પૃષ્ઠ ૩૦૦, મૂલ્ય ૧) પાકું ૧। પો. ૦)॥

આમાં સ્વામીજીનાં રાજયોગ ઉપરનાં આઠ મહત્ત્વપૂર્ણ ભાષણો ઉપરાંત યોગદર્શનનાં તમામ મૂળ સૂત્રો તેના અર્થ તેમજ વિવેચન સાથે આપેલાં છે. યોગશાસ્ત્રને લગતા અનેક રહસ્ય તથા ખુલાસાઓ આમાં આવી જાય છે

भाग ११–१२–१३ तथा १४

આ ભાગો હવે પછી વિવિધગ્રંથમાળાદ્વારા નીકળશે અને તેમાં સ્વામી વિવેકાનંદજીનો જ્ઞાનયોગ તથા બીજા બાકી રહેતા વિષયો આવશે

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય { અમદાવાદ અને મુંબઈ નં. ૨

भाग आठमो

ડેમી પચરદાળાનાં પૃષ્ઠ ૫૮૦, મૂલ્ય રૂ ૨) પો. ૦।

આમાંના કેટલાક વિષયો—પૂર્વ અને પશ્ચિમ ભક્તિયોગ ભક્તિ અને મૂર્તિપૂજા હિંદુ ધર્મના આદર્શો, થિયોસોફીવિષે વિચારો, જડભરતની વાતો, પ્રહ્‌લાદની વાતો જગતના મહાન્ આચાર્યો

भाग ९ मो-संपूर्ण जीवनचरित्र

ડેમી પચરદાળાનાં પૃષ્ઠ ૭૬૦, મૂલ્ય ૨) પાકું રાા પો. ૦।—

અનેક ગ્રંથોને આધારે લખાયેલા આ ચરિત્રમાં સ્વામીજીના જીવનની તમામ અગત્યની બાબતો સમાએલી છે કેટલાક આગતોનાં નામ—કુળપરંપરા બાલ્યાવસ્થા અને વિદ્યાર્થી અવસ્થા. આવી પડેલી વિપત્તિઓ, ગુરૂ શોધ શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે સમાગમ સાધક દશા. નિર્વિકલ્પ સમાધિ હિમાલયમાં અને દેશના જૂદા જૂદા ભાગોમાં પ્રવાસી સાધુ તરીકેનું જીવન. અમેરિકાનો પ્રવાસ અને મુસાફરીઓ. સર્વ ધર્મપરિષદના સર્વોપરિ ધર્મવક્તા અને વેદાન્તના અગ્રગણ્ય ઉપદેશક બેલૂર મઠ અને રામકૃષ્ણ મિશનની સ્થાપના. ભગિની નિવેદિતા વગેરે [illegible] મહત્વનાં કાર્યો [illegible] તેમની સેવાઓ. અનાથાશ્રમો [illegible] સ્થાપન [illegible] જીવન. મહાસમાધિ ઉપસંહાર.

भाग १० मो-राजयोग

ડેમી પચરદાળાનાં પૃષ્ઠ ૩૦૦, મૂલ્ય ૧) પાકું ૧। પો. ૦)॥

[illegible] સ્વામીજીના [illegible] ઉપરનાં [illegible] મહત્વપૂર્ણ [illegible] ઉપર [illegible] તમામ સૂત્રો [illegible] અર્થ [illegible] વિવેચન સાથે આપેલાં છે [illegible] [illegible] [illegible] છે

भाग ११-१२-१३ तथा १४

[illegible] પછી [illegible] અને તેમ [illegible] [illegible]

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય { અમદાવાદ અને મુંબાઈ નં ૨

વિજ્ઞાન, યુક્તિ અને અનુભવના પુષ્કળ દાખલા આપી ઋષિ-મુનિઓના ઉત્તમ
સિદ્ધાંતો ... અપૂર્વ જ્ઞાન,

સ્વામી રામતીર્થ ના ઉપદેશ

ગ્રંથ ૧ લો-ભાગ ૧ થી ૫

ગ્રંથ ૨ જો-ભાગ ૬ થી ૯

ગ્રંથ ૩ જો-ભાગ ૧૦-૧૧

ગ્રંથ ૪ થો-ભાગ ૧૨ થી ૧૪

भाग आठमो

ઈંચ ૫×૬॥ાનાં પૃષ્ઠ ૫૮૦, મૂલ્ય રૂ ૨) પો. ०।

આમાંના કેટલાક વિષયો.–પૂર્વ અને પશ્ચિમ. ભક્તિયોગ. ભક્તિ અને મૂર્તિપૂજા. વૈદિક ધર્મના આદર્શો. થિયોસોફીવિષે વિચારો. જડભરતની વાર્તા, પ્રહ્લાદની વાર્તા. જગતના મહાન્ આચાર્યો

भाग ९ मो–संपूर्ण जीवनचरित्र

ઈંચ ૫×૬॥ાનાં પૃષ્ઠ ७४०, મૂલ્ય ૨) પાકું ૨॥ પો. ०।–

અનેક ગ્રંથોને આધારે લખાયલા આ ચરિત્રમાં સ્વામીજીના જીવનની તમામ જાણવા જેવી બાબતો સમાઇ જાય છે કેટલાક બાબતોનાં નામ –કુલવૃત્તાન્ત. બાલ્યાવસ્થા અને વિદ્યાર્થી અવસ્થા. આવી પડેલી વિપત્તિઓ. જાગૃત થયેલી સત્યની જીજ્ઞાસા. શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે સમાગમ. સાધક દશા. નિર્વિકલ્પ સમાધિ. હિમાલયમાં અને દેશના જૂદા જૂદા ભાગોમાં પ્રવાસી સાધુ તરીકેનું જીવન. અમેરિકાનો પ્રવાસ અને મુશ્કેલીઓ. સર્વ ધર્મપરિષદના સર્વોપરિ ધર્મવક્તા અને વેદાન્તના અદ્ભુત ઉપદેશક. બેલૂર મઠ અને રામકૃષ્ણ મિશનની સ્થાપના. ભગિની નિવેદિતા વગેરે સાથેની ચર્ચાઓ. મરકી, દુષ્કાળ વગેરે પ્રસંગોમાં તેમની સેવાઓ. અનાથાશ્રમો, સેવાશ્રમો વગેરેની સ્થાપના. ફરીથી અમેરિકા જવું. બેલૂર મઠમાં જીવન. મહાસમાધિ. ઉપસંહાર.

भाग १० मो–राजयोग

ઇંચ ૫×૬॥ાનાં પૃષ્ઠ ૩००, મૂલ્ય ૧) પાકું ૧। પો. ०)=

આમાં સ્વામીજીનાં રાજયોગ ઉપરનાં આઠ મહત્ત્વપૂર્ણ ભાષણો ઉપરાંત યોગદર્શનનાં તમામ મૂળ સૂત્રો તેના અર્થ તેમજ વિવેચન સાથે આપેલાં છે યોગશાસ્ત્રને લગતાં અનેક રહસ્ય તથા ખુલાસાઓ આમાં આવી જાય છે

भाग ११–१२–१३ तथा १४

આ ભાગો હવે પછી વિવિધ પ્રશ્નમાળા. નીકળશે અને તેમાં સ્વામી વિવેકાનંદજીનો જ્ઞાનયોગ તથા બીજા બાકી રહેલા વિષયો આવશે

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય { અમદાવાદ અને મુંબઈ નં. ૨

विविध विषयनां उत्तम पुस्तको पूरां पाडनारी, आखा हिंदमां सर्वथी सस्ती अने १४ वर्षथी ५००० प्रतमां नीकळती.

વિવિધ ગ્રંથમાળા

ચાલુ ૧૯૮૦ના વર્ષમાં ઈંચ પા×૮ના કદનાં પૃષ્ઠ૧૫૦૦ જેટલાં ઉત્તમ પુસ્તકોના રૂ. ૪, પાકાં પૂંઠાં સાથે રૂ ૫) પો૦ માફ

ચાલુ ૧૯૮૦ નાં પુસ્તક—સ્વામી રામતીર્થ ભાગ ૧૦–૧૧ (આ પુસ્તક પોતેજ), નેપોલિયન બોનાપાર્ટનું ઉત્તમ મોટું જીવનચરિત્ર (છપાય છે) ત્રીજું પુસ્તક પણ ઉત્તમ નીકળશે.

સૂચના ૧—ગમે તે માસમાં ગ્રાહક થનારને પુસ્તકો આખા વર્ષનાંજ અપાઈ લવાજમ પણ વર્ષનું જ લેવાય છે. વર્ષ વીતેથી પો. જૂદું લેવાય છે. ૨—આ માળાનાં પુસ્તકો મહિને મહિને નહિ પણ વર્ષ દિવસમાં મોટાં મોટાં ત્રણથી ચાર પુસ્તકો નીકળે છે, અને તે તૈયાર થતાં ચાલે તેમ તેમ મોકલાય છે. ૩—માળા ઉપરાંત બીજા પણ જે નાના મોટા ગ્રંથો નીકળે છે, તેની ખબર માળાનાં પુસ્તકોમાં છપાય તરતમાં લેનારને ખાસ કિફાયતે અપાય છે.

આગલાં વર્ષોના હજી મળતા સેટ

સંવત ૧૯૭૬ નાં ત્રણ પુસ્તક—(પૃષ્ઠ ૧૫૦૦, સાદાં પૂંઠાં મૂલ્ય ૨॥, પો૦ જૂદું) સ્વામી વિવેકાનંદ ભાગ ૬–૭ મો, ભાગ્યના સપાટાઓ, ટુંકી વાર્તાઓ ભાગ ૬ ઠ્ઠો.

સંવત ૧૯૭૯ નાં ત્રણ પુસ્તકો—(પૃષ્ઠ ૧૫૦૦ રૂ. ૩॥ પાકાં પૂંઠાં ૪॥ પો૦ જૂદું.) ટુંકી વાર્તાઓ ભાગ ૭, કાઉન્ટ ટૉલ્સ્ટૉય, સ્વામી વિવેકાનંદ ભાગ ૧૦ મો.

આ દરેક આગલા સેટનું પોસ્ટેજ વી. પી. ખર્ચ આશરે રૂ. ০॥। થી ૧) જૂદું ચડશે. છુટક પુસ્તકો માટે જુઓ આ પછીના પૃષ્ઠો.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય { અમદાવાદ અને મુંબઈ નં. ૨

વિવિધ વિષયનાં ઉત્તમ પુસ્તકો પૂરાં પાડનારી, અત્યાર
વર્ષથી ચાલતી અને ૧૪ વર્ષથી [illegible] માળામાં

વિવિધ ગ્રંથમાળા

ચાલુ ૧૯૮૦ ના વર્ષમાં ઈંચ પાઉન્ડના કદના પૃષ્ઠ ૧૫૦૦ જેટલાં ઉત્તમ પુસ્તકોના રૂ. ૪, પાકાં પૂંઠાં સાથે રૂ ૫) પો૦ માફ

ચાલુ ૧૯૮૦ નાં પુસ્તકો—સ્વામી રામતીર્થ ભાગ ૧૦—૧૧ (આ પુસ્તક ચાલુ છે), નેપોલિયન બોનાપાર્ટનું ઉત્તમ મોટું જીવનચરિત્ર (છપાય છે) બીજું પુસ્તક પણ ઉત્તમ નીકળશે.

સૂચના ૧—ગમે તે માસમાં ગ્રાહક થનારને પુસ્તકો આખા વર્ષનાં અગાઉ બહાર પડેલાં પણ વર્ષનાં મળે છે. વર્ષ વીતેથી પો. જુદું લેવાય છે. ૨—આ માળાનાં પુસ્તકો મહિને મહિને નહિ પણ વર્ષ દિવસમાં મોટાં મોટાં મળીને ચાર પુસ્તકો નીકળે છે; અને તે તૈયાર થતાં આવે તેમ તેમ મોકલાય છે. ૩—આ ઉપરાંત બીજાં પણ જે નાનાં મોટાં ગ્રંથો નીકળે છે, તેની ખબર માળાનાં પુસ્તકોમાં છપાય તરતમાં ગ્રાહકને ખાસ કિફાયતે અપાય છે.

આગલાં વર્ષોના છુટા મળતા સેટ

સંવત ૧૯૭૬ નાં ત્રણ પુસ્તકો—(પૃષ્ઠ ૧૫૦૦, સાદાં પૂંઠાં મૂલ્ય ૨૫, પો૦ જુદું) સ્વામી વિવેકાનંદ ભાગ ૬—૭ મો, આત્મનાં વચનો, ટુંકી વાર્તાઓ ભાગ ૨ જો.

સંવત ૧૯૭૯ નાં ત્રણ પુસ્તકો—(પૃષ્ઠ ૧૫૦૦ રૂ. ૩૫ પાકાં પૂંઠાં ૪ા પો૦ જુદું.) ટુંકી વાર્તાઓ ભાગ ૩, કાઉન્ટ ટૉલ્સ્ટૉય, સ્વામી વિવેકાનંદ ભાગ ૧૦ મો.

આ દરેક આગલા સેટનું પોસ્ટેજ વી. પી. ખર્ચ આશરે રૂ. ૦ાા થી ૧) જુદું ચડશે. છુટક પુસ્તકો માટે જુઓ આ પછીનાં પૃષ્ઠો.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય { અમદાવાદ અને મુંબઈ નં. ૨

सारा माठा प्रसंगे ज्ञाननी ल्हाणी

પોતેજ ગુણ જ્ઞાની થઈને બીજાઓને જ્ઞાન આપવું એ તો હોઈ શકેજ [illegible] પણ મહાન જ્ઞાનીઓના જ્ઞાનોપદેશરૂપ ઉમદા પુસ્તકો તે સવ બીજાઓને આપી

અનેક ઉદાર મનુષ્યો આ પ્રકારે પોતાના ધનનો ઘણો સદુપયોગ કરે છે પરંતુ જેમનો વર્તમાન હાલ તંગ [illegible] અને નજર નવતર મોટા સમયમાં થાય એ ઉમદા સમજ [illegible] પુરતી જ્ઞાની જ [illegible]

[illegible]

सारा माठा प्रसंगे ज्ञाननी लहाणी

દરેક પૂર્ણ જ્ઞાની થઈને બીજાઓને જ્ઞાન આપવું એ તો કોઈકજ ભ
પરંતુ મહાન જ્ઞાનીઓના જ્ઞાનોપદેશરૂપ ઉત્તમ પુસ્તકો તો સર્વ કોઈ બીજાઓને આપી શ
અનેક ઉદારાત્માઓ આ પ્રકારે પોતાના ધનનો થોડો ઘણો સદુપયોગ કરે છે
પરંતુ દેશની વર્તમાન દશા તરફ જોતાં આ પ્રકાર સર્વત્ર મોટા પ્રમાણમાં થાવું ય
એક ઉત્તમ સામાજીક રૂઢિરૂપ બની રહેવાની જરૂર છે.

સારા માઠા પ્રસંગો ઉપર માત્ર થોડાક વધુ ખર્ચથી (કે થોડુંક ઘી ઓછું વા
રીને પણ) શારીરિક ખાનપાન ઉપરાન્ત એવાં માનસિક ખોરાકની પતરાવળીરૂપ ઉત્ત
પુસ્તકો પણ પ્રત્યેક મહેમાન વગેરેને ભેટ અપાય તો તે તેમને માટે ગમે તે
મિષ્ટાન્ન અને બીજી વસ્તુઓ કરતાં ઘણુંજ વધારે ઉપકારક થાય એ ખુલ્લું છે.

ઇચ્છા હોય તો "અમુક પ્રસંગ અથવા વ્યક્તિના સ્મરણનિમિત્ત અમુક ત
રફથી ભેટ" એવું કંઇ મુખપૃષ્ઠપર છપાવીને, કે રબરસ્ટાંપથી છાપીને અથવા હાથ
લખીને તેની ભેટ આપવાથી તે પ્રસંગ અથવા વ્યક્તિના સ્મારકનો હેતુ પણ સરી રહે છે

સસ્તા સાહિત્યદ્વારા નીકળેલાં અથવા બીજાં જે પણ પોતાને પસંદ પડે તે તે લોક
પકારક પુસ્તકો આવી રીતે પ્રત્યેક નાનામોટા તથા સારામાઠા પ્રસંગે વહેંચીને ધન
સદુપયોગનું તેમજ જ્ઞાન જેવી સર્વોપરિ વસ્તુના પ્રચારનું શ્રેય દરેક સમજુ મનુ
મેળવવું ઉચિત છે

છૂટથી ખર્ચ કરવા ઇચ્છનાર ગૃહસ્થના પ્રસંગમાં કોઈ એક નાનામોટા ઉપ
યુક્તકની ખાસ આવૃત્તિ છપાવીને વહેંચી–વહેંચાવી શકે અને મધ્યમ કે ઓછ
રકમ ખર્ચવાની હોય તો પોતાને પસંદ પડે તેવા કોઈએક ઉત્તમ પુસ્તકની સામ
ટન ખરીદીને મહેમાનો પરોણીઓ જ્ઞાતિજનો વગેરેમાં તેની લહાણી કરી શ
જો એકથી વધુ જાતના સારા સારા પુસ્તક લીધાં હોય તો ભેટ લેનારને તેમાંથી પોતા
અનુકૂળ પુસ્તક ઉપાડી લેવાની સગવડ પણ આપી શકાય માત્ર પાંચ દશ રૂપિ
યા આ રસ્તે ખર્ચવા હોય તોપણ ગીતાનો ૧૮ મો અધ્યાય અથવા તો બીજ
કાંઈ સારી ત્રણ ચાર પુસ્તિકાઓની લહાણી કરી શકાય છેવટે એકાદ રૂપિ
ખર્ચવો હોય તો તેટલાવડે પણ ધર્મગ્રંથોમાંની અથવા બીજી અસરકારક શિખામ
ણના સો બસો હસ્તપત્ર સુખેથી વહેંચી શકાય

ગીતાના ૧૮ મા અધ્યાયવાળી પુસ્તિકાઓ તો હરકોઈ માણસ હાલતાં ચાલત
પણ પાવલામાં દશ પ્રત દશ જણને ભેટ આપવાનો લહાવો લઈ શકે